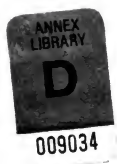
VERSLAG VAN BESTUUR EN STAAT VAN NEDERLANDSCH-INDIË, ...

Netherlands. Departement van Zaken Oversee

Digitized by Google

Wason
JV33
N2A4
+

CORNELL
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

3 1924 067 328 181

DATE DUE

APR 01 1987			
MAR ... 1995			

GAYLORD PRINTED IN U.S.A.

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, *den 26sten November* 1866.

Ik heb de eer, UHEdGestr. hierbij te doen toekomen het bij art. 60 der Grondwet bedoelde verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie, loopende over het jaar 1864.

Het verslag over dat jaar betreffende de kolonien van het Rijk in *West-Indie* en de bezittingen ter *Kuste van Guinea* werd door mijnen ambtsvoorganger aan de Kamer toegezonden bij brief van 25 Julij jl., Lit. *B*, n°. 7.

De Minister van Kolonien,

TRAKRANEN.

Aan den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Digitized by Google

W. 9891
172
X

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

VERSLAG.

N°. 2.

A. Grondgebied.

Krachtens magtiging des Konings werd bij gouvernementsbesluit van 30 November 1864, n°. 2 (*Indisch Staatsblad* n°. 188), bekrachtigd de door den resident van Palembang in het begin van het jaar bewerkstelligde inlijving bij zijn gewest van de tot dusver onafhankelijke grensdistricten Semindo, Kesam, Makakau en Blalauw met Batoe Broh. Die inlijving, welke geenerlei vermeerdering van uitgaven ten gevolge had, geschiedde op verzoek zoo van hoofden als van bevolking, en werd allezins wenschelijk geacht als het eenige middel tot beëindiging van de roof- en moordpartijen, welke van uit genoemde districten op het omliggend gouvernementsgebied werden bedreven. De bedoelde marga's maken nu deel uit van de afdeeling Kommering- en Ogan-oeloe; zij bezitten een vruchtbaren bodem, overvloed van water en een gunstig klimaat. De weinige bekendheid met den landbouw en de afkeer van den arbeid waren echter oorzaak, dat van die gunstige omstandigheden weinig partij werd getrokken. De bevolking is er betrekkelijk schaarsch, bestaande in 't geheel uit 9283 zielen (1).

De wijzigingen, die er plaats vonden in de administrative indeeling van enkele gewesten of gedeelten van deze, worden als naar gewoonte vermeld in hoofdstuk C, afdeeling III, hieronder.

B. Bevolking.

Ten aanzien van dit onderwerp worden, in navolging van vroeger, de volgende staten overgelegd (bijlage A, n°. 1—18), aantoonende:

n°. 1, de bevolking van elk gewest van Java en Madura op het eind van 1864, vergeleken met 1863, en ingedeeld in Europeanen, Chinezen, Arabieren, andere vreemde Oosterlingen en inlanders;

n°. 2, het aantal mannen, vrouwen en kinderen, waaruit de totalen van n°. 1 zijn zamengesteld;

n°. 3, de zamenstelling der Europesche bevolking, verdeeld in Europeanen in Nederlandsch Indie geboren; Europeanen in Nederland geboren, alsmede Nederlanders buiten Nederland of Nederlandsch Indie geboren, en Europesche vreemdelingen;

n°. 4, den ouderdom der Europesche mannen en vrouwen;

n°. 5, de beroepen der Europesche mannen;

(1) Voor eene in 1866 plaats gehad hebbende nieuwe inlijving bij de residentie Palembang zij verwezen naar hoofdstuk C, afdeeling III.
Zie ook het aangeteekende aldaar onder Menado, voor zooveel betreft de Gorontalosche landschappen; zoomede de 1ste noot onder „Siak en onderhoorigheden."

Digitized by Google

n°. 6, het aantal gepensioneerde landsdienaren onder n°. 5 begrepen;

n°. 7, 8 en 9, de beroepen der Chinezen, Arabieren en andere vreemde Oosterlingen;

n°. 10, het aantal inlandsche hoofden, beambten en geestelijken (1);

n°. 11, de bevolking der particuliere landen onder n°. 1 begrepen;

n°. 12, de bevolking van elke der bezittingen buiten Java en Madura;

n°. 13, de zamenstelling der Europesche bevolking van elke dier buitenbezittingen, op dezelfde wijze ingedeeld als onder n°. 3 voor Java en Madura;

n°. 14, het aantal inlandsche Christenen in Nederlandsch Indie;

n°. 15 en 16, de sterkte van het leger en het aantal soldaten-kinderen. (De cijfers, in deze aantooningen vermeld, zijn in de voorgaande staten niet begrepen;)

n°. 17, het aantal der in 1864 verleende vergunningen tot inwoning in Nederlandsch Indie, zoomede der nadere vergunningen aan vreemdelingen verleend tot het zich vestigen buiten de voor den algemeenen handel opengestelde havens; en eindelijk,

n°. 18, de in 1864 ter kennis van het Bestuur gekomen ongelukken, waardoor menschen het leven hebben verloren.
Hetgeen in vorige jaren omtrent de waarde der bevolkingsopgaven is gezegd, moet ook hier worden herhaald.

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

I. Betreffende Nederlandsch Indie in het algemeen.

§ 1. *Werking van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indie.* (Nederlandsch Staatsblad 1854, n°. 129, Indisch Staatsblad 1855, n°. 2.)

Tot daarstelling van regelingen bij het regeringsreglement voorgeschreven kwamen dit jaar een tweetal algemeene verordeningen tot stand, en wel:

1°. de ordonnantie van 17 Januarij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 6), houdende *bepalingen, regelende de onteigening ten algemeenen nutte in Nederlandsch Indie* (art. 77 regeringsreglement); op welke regeling de Koninklijke goedkeuring werd verleend blijkens n°. 185 van gemeld *Staatsblad*; en

2°. het Koninklijk besluit van 10 September 1864, n°. 47 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93, *Indisch Staatsblad* n°. 194), houdende vaststelling eener *verordening op het benoemen van ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie* (art. 49 regeringsreglement) (2).

§ 2. *Gouverneur-Generaal en Raad van Nederlandsch Indie.*

Ingevolge eener uitnoodiging van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij om, tot plegtige inwijding van de werken aan den spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, de eerste spade in den grond te steken, begaf de Gouverneur-Generaal zich den 13den Junij naar genoemde hoofdplaats, na vooraf het dagelijksch beleid der zaken te hebben opgedragen aan den vice-president van den Raad van Nederlandsch Indie, mr. A. Prins (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 88*a*). Nadat die plegtigheid op 17 Junij volbragt was, en de beide volgende dagen onder andere besteed waren aan het bezigtigen van het terrein voor de nieuwe haven zoomede van het spoorwegterrein, nam de land-

(1) De uitvoerige tabel, waaruit deze staat getrokken is, bevattende eene specificatie der verschillende betrekkingen, wordt hierbij in originali aangeboden.

(2) Zie nader omtrent deze verordening hoofdstuk M. hierachter.

Digitized by Google

voogd de terugreis naar Batavia aan, alwaar hij den 21sten Junij aankwam. Drie dagen later nam de Gouverneur-Generaal het dagelijksch beleid der zaken weder over (1).

In den Raad van Nederlandsch Indie hadden dit jaar de volgende mutatien plaats:

Ter vervanging van het ten vorigen jare op zijn verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen lid W. J. van de Graaff, werd bij 's Konings besluit van 14 Januarij 1864, n°. 47, tot lid benoemd de heer O. van Rees, destijds resident van Soerabaija.

Bij besluit van 18 Augustus 1864, n°. 1 *a*, verleende de Indische Regering, onder nadere goedkeuring des Konings, aan het raadslid jhr. mr. H. C. van der Wijck op zijn verzoek een eervol ontslag uit zijne betrekking; met bepaling dat hij, in afwachting van de Koninklijke goedkeuring, werkzaam zoude blijven tot dat zijn opvolger zou zijn aangewezen. Die goedkeuring werd verleend bij Koninklijk besluit van 10 October 1864, n°. 29, waarbij hij tevens een eervol ontslag uit 's lands dienst erlangde, met toekenning van pensioen.

In zijne plaats trad op het bij Koninklijk besluit van 10 October 1864, n°. 30, benoemde lid W. C. Kroesen, laatstelijk kolonel der infanterie, gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

Eindelijk ontstond in den Raad van Nederlandsch Indie nog eene vacature door het bij Indisch besluit van 5 November 1864, n°. 12, krachtens de daartoe verleende magtiging des Konings, verleende eervol ontslag uit 's lands dienst, met behoud van aanspraak op pensioen, aan den vice-president mr. A. Prins.

In afwachting dat in die vacature zoude zijn voorzien, werd bij hetzelfde besluit, ingevolge art. 12 van het regeringsreglement, de waarneming van het vice-presidium van den Raad opgedragen aan het oudste lid in benoeming mr. L. W. C. Keuchenius.

Bij het eind van 1864 was dus de Raad zamengesteld als volgt: vice-president (waarnemend), het oudste lid van den Raad, leden: mr. L. W. C. Keuchenius, mr. A. Loudon, O. van Rees en W. E. Kroesen (2).

De zamenstelling der Algemeene Secretarie onderging dit jaar eene uitbreiding door de toevoeging aan dat bureau eener nieuwe afdeeling, onder de benaming van „Afdeeling Statistiek" (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 25). De aard der aan de nieuwe afdeeling opgedragen werkzaamheden, waarvan sommige haar tevens het karakter van historisch bureau geven, vindt men in het aangehaalde *Staatsblad* nader omschreven.

II. Betreffende de betrekkingen met het buitenland.

Ofschoon niet uitsluitend Nederlandsch Indie betreffende, verdienen hier vermeld te worden de navolgende in 1864 aldaar afgekondigde overeenkomsten enz. met vreemde mogendheden, als:

de overeenkomst met het Groothertogdom Hessen tot regeling der voorwaarden, waarop de consulaire agenten van dat Groothertogdom in de voornaamste havens der Nederlandsche overzeesche bezittingen zullen worden toegelaten (*Nederlandsch Staatsblad* 1864, n°. 3, *Indisch Staatsblad* n°. 80);

de verklaring betreffende eene verbetering in de consulaire overeenkomst met Zwitserland (*Nederlandsch Staatsblad* 1863, n°. 150, *Indisch Staatsblad* 1864, 111);

het tractaat van handel en scheepvaart met Turkije, van 25 Februarij 1862 (*Nederlandsch Staatsblad* 1862, n°. 188, *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 179);

het tractaat van handel en scheepvaart met Belgie, van 12 Mei 1863 (*Nederlandsch Staatsblad* 1863, n°. 119, *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 179);

(1) In Augustus 1865 heeft de Gouverneur-Generaal eene inspectiereis in het Bantamsche gedaan, en in 't laatst van dat jaar Madura en Oost-Java bezocht, zoomede de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali. In den loop van 1866 heeft de landvoogd nog de Vorstenlanden en eenige andere residentien op Java bezocht.

Bij Koninklijk besluit van 18 September 1866, n°. 40, is aan mr. L. A. J. W. baron Sloet van de Beele, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als Gouverneur-Generaal, in te gaan met den dag, waarop hij zijne waardigheid nedergelegd of aan zijnen opvolger overgegeven zal hebben. Bij Koninklijk besluit van dezelfde dagteekening, n°. 41 is in zijne plaats benoemd mr. P. Mijer, laatstelijk Minister van Kolonien.

(2) Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 5 April 1865, n°. 1, is mr. L. W. C. Keuchenius, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, op zijn verzoek, wegens ziekte, eervol van zijne betrekking ontheven, onder genot van wachtgeld.

Thans is de Raad zamengesteld uit de heeren: mr. A. Prins, vice-president (als zoodanig op nieuw benoemd bij 's Konings besluit van 1 Februarij 1865, n°. 46), mr. A. Loudon, O. van Rees, W. E. Kroesen en F. N. Nieuwenhuyzen.

Digitized by Google

het tractaat van vriendschap, handel en scheepvaart met de Republiek Liberia, van 20 December 1862 (*Nederlandsch Staatsblad* 1864, n°. 77, *Indisch Staatsblad* n°. 179);

het tractaat van vriendschap, handel en scheepvaart met de Hawaii-eilanden, van 16 October 1862 (*Nederlandsch Staatsblad* 1864, n°. 96, *Indisch Staatsblad* n°. 197).

Ten gevolge der eerstvermelde overeenkomst werd nog in 1864 het Koninklijk exequatur verleend aan een consul van Hessen te Soerabaija (1).

III. Betreffende de verschillende gewesten.

Java en Madura (2).

Bantam. Met uitzondering van het district Tanara en eenige gedeelten van de afdeeling Lebak heerschte overal welvaart.

In Tjilangkahan en een gedeelte van Parang-Koedjang, districten van het regentschap Lebak, deed zich in het laatst van het jaar ten gevolge van den ongunstigen oogst schaarschte aan levensmiddelen gevoelen, waarin door het Bestuur werd te gemoet gekomen.

Eene poging tot verstoring der openbare orde bleef zonder gevolg. In de eerste helft van December namelijk werd bij eenige inlandsche hoofden en daarna bij den regent van Lebak een door inlanders onderteekende brief ontvangen, waarin den regent werd aangezegd om binnen drie dagen 500 gewapende mannen naar den berg Bongkok te zenden, ten einde zich aldaar met anderen te vereenigen en vervolgens de hoofdplaats Rangkasbetoeng aan te tasten.

Hiertoe zoude volgens den brief worden overgegaan, al wierd de gevraagde hulp niet verleend. Het mogt der politie echter gelukken die plannen te verijdelen en den verderen loop der zaak te stuiten door zich van een aantal daarin betrokken personen te verzekeren. Uit het gehouden onderzoek was gebleken, dat afpersingen en andere kwade praktijken van de zijde der mindere hoofden de aanleiding waren geweest tot het schrijven van den bewusten brief.

Ten aanzien van het gebied dezer residentie, voor zooveel betreft de daartoe behoorende eilanden, werd eene gedetailleerde aanwijzing gegeven bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 54.

Batavia. Over 't algemeen was de toestand van dit gewest niet zoo bevredigend als in vroegere jaren. Niet alleen dompelde eene hevige cholera-epidemie, welke in de maand Mei uitbrak en eerst omstreeks de maand September geheel was geweken, menigeen in rouw, maar ook de rust bleef niet geheel ongestoord.

Zekere inlander, die zich wegens diefstal ter hoofdplaats in handen der politie bevond, had daaruit weten te ontsnappen en zich naar het Wester-kwartier begeven, waar hij vrouw en kinderen bezat. Daar slaagde hij er in negen kwaadwilligen om zich heen te verzamelen, aan wier hoofd hij in den nacht van den 2den op den 3den Junij het politie-etablissement te Mouk overviel, de schoutswoning verbrandde, de deuren der gevangenis deed openbreken en de gevangenen in vrijheid stelde. Bij dien overval verloren twee politiedienaren en de hoofd-mandoor van het land Gandoe het leven; de schout kon niet dan met levensgevaar ontvlugten.

Na nog van een paar gegoede inwoners van de passer geld en goed ontroofd te hebben, trok de bende, toen tot een vijftigtal aangegroeid — want ook de vrijgemaakte gevangenen hadden zich aan haar aangesloten, — in den morgen naar het heerenhuis van het landgoed Kemirie en daarna naar dat van Tjilengok, zich in beide huizen van het aanwezige geld meester makende. De aanvoerder, door het welslagen van zijne vermetele onderneming aangemoedigd, had nu een aanslag op Tangerang in den zin, maar zijne volgelingen op twee na, verzetteden zich daartegen en verstrooiden zich, hongerig en vermoeid, in den

(1) Sedert zijn nog consulaire overeenkomsten gesloten met Beijeren en Spanje (*Nederlandsch Staatsblad* 1865, n°. 81, en 1866, n°. 75).

(2) Zie nopens wijzigingen in het binnenlandsch bestuur op Java *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 5. Sedert is daarop in zooverre teruggekomen, dat de verleende magtiging om ook Patjitan tot eene residentie te verheffen is ingetrokken, terwijl aan het Indisch Bestuur is overgelaten dat gewest in te lijven, hetzij bij Madioen, hetzij bij Kedirie.

Digitized by Google

avond. Den volgenden morgen werd het drietal ontdekt en door een inmiddels van Batavia aangekomen militair-detachement op hen geschoten, nadat zij geweigerd hadden zich gevangen te geven. De hoofd-aanlegger werd doodelijk getroffen; in 't zelfde lot deelde ook een zijner makkers, terwijl de derde, ofschoon gewond, wist te ontkomen, maar een paar dagen later in het Buitenzorgsche werd gevat. Hiermede liep deze ongeregeldheid af.

Ter hoofdplaats Batavia scheen de rust te zullen worden bedreigd door de pogingen van een zoogenaamd inlandsch kind om, in vereeniging met eenige vreemde Europesche militairen en anderen, de geregelde orde van zaken te verstoren. Bij onderzoek bleek de zaak van weinig beteekenis te zijn (1).

Door de menigvuldige uitvoeren van rijst, vooral naar China, waar zij met groote winst werd van de hand gezet, bleef de prijs van dat voedingsmiddel, niettegenstaande daarvan een gunstige oogst werd verkregen, hoog. De bevolking nam daardoor echter niet in welvaart af, daar zij eenige vergoeding genoot in de toenemende stijging der arbeidsloonen.

In de gedrukte stemming, waarin de handel te Batavia door de krisis van 1862 geraakte, kwam geene merkbare verbetering.

Buitenzorg. Opstokerij en misleiding bragten eenige volksoploopen te weeg onder de de bevolking der in de nabijheid van de hoofdplaats gelegen landerijen. Vermaningen gepaard met eene strenge handhaving der bepalingen hadden echter het gunstig gevolg, dat de misleide menigte van lieverlede hare dwaling inzag en rust en tevredenheid terugkeerden.

Krachtens magtiging des Konings werd bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 21 Februarij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 26) overgegaan tot de reeds vroeger als maatregel van vereenvoudiging in overweging genomen intrekking van het ambt van regent van het district Buitenzorg, met bepaling dat in genoemd district, overeenkomstig de organisatie in de overige gedeelten der adsistent-residentie Buitenzorg, een hoofd van lageren rang zou worden geplaatst onder den titel van demang. De aftredende regent werd, in afwachting eener nadere beschikking, gesteld in het genot van onderstand, waarna hij zich, vergezeld van zijne vrouw en een gevolg van negen personen, meest allen behoorende tot den inlandschen adel, ter bedevaart naar Mekka begaf.

Preanger regentschappen. Om strategische redenen en in het belang der administratie was reeds in 1856 bepaald, dat de zetel van het gewestelijk bestuur van Tjiandjoer zou worden overgeplaatst naar Bandong. Hieraan werd in dit jaar uitvoering gegeven, en het regentschap Tjiandjoer, tegen intrekking van het ambt van adsistent-resident van Bandong, verheven tot eene adsistent-residentie (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 114, en 1865 n°. 8).

De rijstoogst was bevredigend; de koffijoogst daarentegen buitengewoon slecht, zoodat de welvaart onder den inlander niet in dezelfde mate toenam als in vorige jaren. Schaarschte van voedingsmiddelen deed zich slechts tijdelijk voor in de afdeeling Tjiandjoer. Van gouvernementswege werd spoedig in de behoefte voorzien.

Cheribon. Bij de bevolking werd, ook gedurende de jongste bewegingen in de aangrenzende residentie Tagal, niet de minste onrust ontdekt. Naauwelijks was de tijding van die onlusten alhier ontvangen, of de inlandsche hoofden namen maatregelen om bij mogelijken overlast der kwaadwilligen dezen den pas af te snijden. De welvaart van den inlander was wegens de goede uitkomsten van de padie- en suikercultuur toenemende.

De cholera eischte nog al offers.

Tagal. In den morgen van den 28sten October overvielen ongeveer negentig met pieken en krissen gewapende inlanders de pradjoerits-kazerne te Tagal, roofden daaruit veertien geweren en deden daarna eene vruchtelooze poging om den waarnemenden regent en den

(1) De aanlegger werd gevat, doch is in 1865, bij gemis aan voldoend bewijs, van het hem ten laste gelegde misdrijf van hoog verraad vrijgesproken.

Digitized by Google

hoofd-djaksa door overrompeling in hunne woningen magtig te worden. Vier inlanders kwamen bij die gelegenheid om, terwijl vijf werden gewond. Naar het binnenland aftrekkende, verwondden de muitelingen nog twee Europeanen en een Chinees, vermoordden een Europeaan en vernielden het meubelair van den administrateur der suiker-onderneming Pagongan. Door het bestuur vervolgd, was het grootste gedeelte der muiters reeds eenige dagen later gearresteerd. Het hoofd der bende, zekere SINGATROENA, ook genaamd MAS TJILIK, die als doekoen door het verkoopen van geneesmiddelen en talismans eenige vermaardheid had verkregen en daardoor grooten invloed onder de bevolking had verworven, werd in den nacht van den 9den op den 10den November in de dessa Doekoe Kemirie achterhaald, met zijne twee volgelingen gevat en vervolgens naar Brebes gezonden. Door een zamenloop van omstandigheden, waartoe voornamelijk schijnt te hebben geleid de vrees der geleiders dat MAS TJILIK door bovennatuurlijke middelen uit hunne handen zou weten te ontsnappen, bragten zij hem onder weg met een zijner makkers om het leven, terwijl de andere zwaar werd gewond. Met de arrestatie en den dood van MAS TJILIK was de rust weder hersteld.

Voor zoover heeft kunnen blijken, waren de bovenbedoelde ongeregeldheden noch van politieken noch van godsdienstigen aard, en was het doel aanvankelijk alleen den waarnemenden regent en den hoofd-djaksa van Tagal te dooden. Na het mislukken van dit misdadig voornemen, trachtten de kwaadwilligen de bevolking tot opstand over te halen onder belofte van vrijstelling van heere- en cultuurdiensten, evenwel zonder bijval te vinden.

Ofschoon volgens de voorloopige verhooren het vermoeden niet van grond scheen ontbloot, als zouden MAS TJILIK en zijne deelgenooten de werktuigen in handen van anderen zijn geweest, hebben latere onderzoekingen dienaangaande geenerlei bepaalde bevestiging gegeven. Het scheen dat in de eerste plaats gedacht mogt worden aan de weduwe van den laatsten effectiven regent, en aan den patih, haren vertrouweling. Deze laatste werd op grond van de tegen hem gerezen bezwaren, als zoude hij van het plan tot rustverstoring niet onkundig zijn geweest, in de verdere uitoefening van zijne betrekking geschorst, met last om te Samarang de nadere bevelen der Regering af te wachten (1).

Door mislukking van een groot deel der sawah-velden en ten gevolge van de ongunstige suiker- en koffij-productie ging de hier bestaande mate van welvaart achteruit.

Van de inlandsche hoofden gaven die beneden den rang van wedhono, zoowel wat geschiktheid als zedelijkheid betrof, veel stof tot aanmerking. De hoogere voldeden, op een paar uitzonderingen na, aan hunne verpligtingen.

Pekalongan. De groote voordeelen, die de suiker-productie, de tabakshandel met Kadoe, de bereiding van klapperolie en de opbrengst der tweede gewassen afwierpen, maakten dat de bevolking in vrij goede omstandigheden verkeerde, ondanks de padie-oogst ook hier zeer ongunstig uitviel en de koffij-oogst slechts een vierde van dien van het vorige jaar bedroeg.

Samarang. De padie-oogst en die der tweede gewassen leverden aan de bevolking voldoende bronnen tot bestendiging van hare welvaart.

De handel was in vergelijking met het vorige jaar vooruitgegaan.

Over den gezondheidstoestand viel niet te roemen. Duizenden werden het slagtoffer van eene cholera- en koorts-epidemie.

Aan den regent van Samarang werd, uit aanmerking van de door hem bewezen veeljarige en goede diensten, de titel van adhipatti toegekend.

Bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 132, had eene regeling plaats van het Chineesch bestuur te Salatiga.

Japara. De vele ten vorigen jare gevallen regens veroorzaakten eenen zeer onvoordeeligen koffijoogst. Die weêrsgesteldheid werkte ook ongunstig op de suikerriet-aanplantingen. De meeste suikerfabrieken verkregen een gering product.

---

(1) Voor de schuld van den patih zijn ook later geene bewijzen gevonden. Uit aanmerking zijner verhouding tot den waarnemenden regent en met het oog op zijne betrekkingen tot de regentsweduwe, heeft hij evenwel niet in zijne waardigheid hersteld kunnen worden. Die omstandigheden, gevoegd bij zijnen langdurigen diensttijd, hebben in Maart 1866 geleid tot zijn eervol ontslag uit 's lands dienst, onder toekenning van onderstand.

Digitized by Google

Hoewel de rijstoogst vrij goed slaagde, stegen de prijzen van dat product tegen het einde van het jaar, ten gevolge van mindere aanvoeren van elders, aanmerkelijk.

Veel schade bragt de droogte toe aan den aanplant van tweede gewassen op de in de vlakte gelegen velden. In de bergstreken kwam zoodanige aanplant op groote schaal tot stand.

De cholera woedde alhier gedurende de laatste zeven maanden met afwisselende kracht.

Rembang. Handel, vischvangst en landbouw schonken aan de bevolking een vrij ruim middel van bestaan.

De oogst van tabak bestemd voor de Europesche markt was in weerwil der langdurige droogte bevredigend. Van de suikercultuur verkreeg men slechts redelijke uitkomsten.

De cholera teisterde dit gewest gedurende het grootste gedeelte van het jaar.

In het belang der politie en van eene betere regeling der heeredienstan werden in de afdeeling Toeban de dessa's Banjoe Oerip en Wonosario, met hare ampeans Djangoer en Kenongo, afgescheiden van het district Djatirogo en gevoegd bij het district Singgahan.

Soerabaija. Over het algemeen nam de welvaart onder de bevolking toe. Ter hoofdplaats was zulks vooral merkbaar aan de zucht der kampongbewoners om steenen huizen te bouwen.

Tegen het einde van het jaar werd eene rijzing in rijst- en padie-prijzen waargenomen en liet het zich aanzien, dat die prijzen nog meer zouden worden opgevoerd. Bij een ruimen aanplant van tweede gewassen bezat de bevolking evenwel voldoende middelen tot voorziening in haar onderhoud.

De invoerhandel, inzonderheid die van lijnwaden, verkeerde steeds in eene gedrukte stemming, waarop de stijging der prijzen van handelsartikelen wegens den voortdurenden oorlog in Amerika niet zonder invloed was.

Mislukte tabaksoogsten en eene geringere suiker- en koffijproductie dan aanvankelijk werd verwacht werkten op dien minder gunstigen toestand evenens terug, zoo zelfs, dat weder eenige kooplieden hunne betalingen moesten staken.

Met den uitvoerhandel ging het onder die omstandigheden niet beter.

Voor den gezondheidstoestand was het afgeloopen jaar, wegens het heerschen van cholera, koortsen en kinderpokken, zeer nadeelig.

In het belang van eene betere regeling der heerediensten werden in het district Modjoredjo (afdeeling Modjokerto) eenige dessa's van de ari-schappen Goedo en Pirak ingedeeld bij het arischap Djombang.

Madura. Van zeeroovers werd ook dit jaar geen last ondervonden. Er deden zich echter eenige gevallen van kustroof voor, waarvan de daders onder de opgezetenen schuilden, dan wel behoorden tot eene soort van roovers, bekend onder den naam van *orang intjik.* Deze laatsten worden geacht een deel uit te maken van de zwervende Maleische of Boeginesche bevolking, die zich veelal langs de kusten van de beoosten Java gelegen eilanden ophoudt.

Cholera en koortsen sleepten velen ten grave en droegen, bij den zwervenden aard van den Madurees, niet weinig bij tot verhuizing naar den overwal van Java.

In het regentschap Madura was de staat van tevredenheid van den inlander gunstiger dan vroeger. De ten vorigen jare opgetreden panembahan (regent) liet zich meer dan zijn voorganger aan het bewind gelegen liggen, trok partij van de raadgevingen, die hem van de zijde van het Europeesch bestuur werden gegeven en streefde er naar, de goedkeuring der Indische Regering te verwerven door eene getrouwe opvolging van de voorwaarden, waarop hem zijn regentschap in leen is afgestaan, en door zooveel mogelijk zijn bestuur te regelen naar de beginselen in 's Gouvernements landen gevolgd. Zoo worden thans de meesten zijner hoofden en beambten in geld bezoldigd in stede van in dessa's en velden. In het ambt van rijksbestierder, opengevallen door het overlijden van den titularis in de maand December 1863, werd niet meer voorzien. In zijne plaats werd, met wijziging van het ter zake in 1847 bepaalde (zie het verslag over 1856 bladz. 22), een hoofd van minderen rang (patih) aangesteld, en daarentegen den panembahan, overeenkomstig zijne stelling als regent, meerdere bemoeijenis met bestuurszaken opgelegd (*Indisch Staatsblad* 1864, nº. 171).

Digitized by Google

De door den panembahan gedane voorstellen om. tot betere handhaving van regtsveiligheid en politie, zijn gebied in acht districten te verdeelen, waartoe hij het noodige personeel wenschte in dienst te stellen, werden in April 1864 (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 53) door de Regering goedgekeurd, bij welke gelegenheid de drie oostelijke districten, vormende de landstreek omtrent wier betere organisatie ten vorigen jare met hem panembahan in overleg was getreden (zie het vorig verslag, bladz. 9), onder den naam van afdeeling Sampang tot eene afzonderlijke adsistent-residentie werden verheven, met plaatsing aldaar van een uit 's lands kas bezoldigden ronggo of onderregent en verder inlandsch personeel (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 170).

In den toestand van de afdeeling Sumanap kwam weinig verbetering. Dikwerf werd het verschijnsel waargenomen, dat namens den panembahan, die voortdurend ziekelijk was en, bij het klimmen zijner jaren, in den gang van zaken niet genoegzaam de hand had, bevelen werden uitgevaardigd, waarvan hij onkundig bleef, en dat de mindere hoofden zich aan misbruik van gezag schuldig maakten, onder andere door het hoog opvoeren van belastingen. De bevolking genoot dan ook weinig welvaart, met uitzondering van hen, die zich met den zoutaanmaak onledig hielden en, als onder onmiddellijk toezigt van Europesche ambtenaren geplaatst, minder aan afpersingen bloot stonden. Op het eiland Kangean heerschte ten gevolge van misgewas een groot gebrek aan voedingsmiddelen. Tot leniging van die ramp werden van gouvernementswege levensmiddelen en zaden derwaarts gezonden, terwijl de opgezetenen door den panembahan voor een jaar van de betaling van belastingen werden vrijgesteld. Het hoofd van genoemd eiland werd wegens lastgeving tot moord ter dood veroordeeld.

Pasoeroean. Toeneming van welvaart openbaarde zich in het gemak, waarmede de bevolking aan de belangrijke stijging der rijstprijzen het hoofd bood.

De gezondheidstoestand liet veel te wenschen over; de cholera woedde een tijd lang, en toen deze week, deden zich vele gevallen voor van pokken, mazelen en koortsen.

De handel hield zich, zonder levendig te zijn, staande.

Wegens zijne groote uitgestrektheid, aanzienlijk bevolkingscijfer en belangrijkheid van cultures, werd het district Porrong, van het regentschap Pasoeroean, gesplitst in twee districten, het noordelijke onder den naam van Wonoredjo en het zuidelijke onder dien van Poerworedjo (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 85).

Bezoekie. In den avond van den 2den Februarij teisterde eene zware overstrooming de hoofdplaats Bezoekie en omliggende kampongs. Meer dan 200 huisgezinnen verloren daarbij hunnen voorraad padie en djagong en geraakten dien ten gevolge in kommervolle omstandigheden. Tot verligting van het lot dezer ongelukkigen werd eene hoeveelheid rijst ter waarde van f 2000 voor 's lands rekening ingekocht en onder hen verdeeld.

Het meerendeel der bevolking was gegoed. Vele landbouwers bezaten uitgestrekte velden en eene aanzienlijke menigte vee, terwijl een aantal personen in de afdeeling Bondowosso belangrijke voordeelen uit den particulieren aanplant van tabak behaalden. Voor een groot gedeelte der strandbewoners bleef de vischvangst eene ruime bron van inkomsten.

De oogst der eerste levensmiddelen viel naar wensch uit.

In het gehalte der inlandsche hoofden kwam van lieverlede verbetering. Daartoe droeg eenigzins bij de opleiding, die verscheidene der jongstaangestelde hoofden op de inlandsche school te Bezoekie hadden ontvangen.

Nabij de kust hadden een paar gevallen van zeeroof plaats.

De gezondheidstoestand was niet gunstig te noemen. De cholera, maar voornamelijk kwaadaardige koortsen, eischten menig offer.

Probolingo. De voordeelen door de bevolking van haren eigen landbouw getrokken en de winsten door de suikerfabrieken verspreid bevorderden de algemeene welvaart.

De tabaksondernemingen, althans eenige daarvan, verkeerden in min gunstigen toestand, hetgeen werd toegeschreven aan de op Java bestaan hebbende geldschaarschte en de lage marktprijzen van den tabak in Europa.

Ook deze residentie bleef niet van de cholera verschoond, doch het aantal lijders was in verhouding tot het zielental niet bijzonder groot.

Digitized by Google

Bagelen. Bij een goed geslaagden rijstoogst was ook de teelt van andere voedingsmiddelen, van klappers en van producten geschikt voor de Europesche markt over het algemeen winstgevend.

Bij gelegenheid der vervanging van den regent van Karang Anjer werd het aan diens ambt verbonden landbezit, wegens de misbruiken waartoe het aanleiding gaf, ingetrokken en daarentegen aan den nieuwen regent eene verhoogde bezoldiging toegelegd. Tot een gelijken maatregel werd ook besloten opzigtens de regenten van Poerworedjo, Koetoardjo en Keboemen, doch zoude ook deze regeling eerst ten uitvoer worden gelegd bij de vervanging der titularissen. Aan de beide andere regenten in dit gewest, die van Ledok en Ambal, welke beiden geen ambtsvelden bezaten, viel bij dezelfde gelegenheid eene billijke verbetering van inkomsten ten deel.

Kadoe. Hoezeer de koffij- en tabaksoogst geenszins voordeelig waren te noemen, was dit niet van merkbaren invloed op de welvaart der bevolking.

Djokdjokarta. De bevolking had veel door ziekte te lijden. Welvaart kon in zekere mate bij haar niet worden ontkend.

De rijstoogst viel beter uit dan ten vorigen jare en werd opgevolgd door een goedgeslaagden aanplant van tweede gewassen en van aard- en peulvruchten.

De hofgrooten volgden het voorbeeld van hunnen hoogst beschaafden en welwillenden vorst.

Het hoofd van het Pakoe-Alamsche huis, pangeran adhipatti Soerio Sasra Ningrat, kwam na een bijna zesjarig bestuur (zie het verslag over 1858, bladz. 6) in de maand October te overlijden. Bij ontstentenis van een meerderjarigen wettigen zoon van den overledene, werd de oudste echte zoon zijns broeders tot zijn opvolger benoemd onder denzelfden naam en titel, met bepaling dat de eerenaam van Pakoe Alam niet op hem zal kunnen overgaan, dan nadat hij, den ouderdom van veertig jaren bereikt hebbende, door zijne daden zal hebben doen blijken, zich die gunst waardig te hebben gemaakt.

Soerakarta. In de omstreken van Klatten, nabij de grenzen van Djokdjokarta, had de bevolking korten tijd veel last van benden roovers en dieven, die zich op groote schaal ten koste van bemiddelde ingezetenen verrijkten en het openbaar gezag trotseerden door het zenden en aanplakken van brandbrieven. De schuldigen zijn gevat en bij geregtelijk vonnis verbannen.

Welvaart onder den inlander was meer zigtbaar op de verhuurde landen dan in het onverhuurde gedeelte van dit gewest, en zulks omdat op de in huur afgestane landen veel geld in omloop werd gebragt en de bevolking minder aan willekeur bloot stond dan in die streken welke nog door de apanagehouders worden beheerd. Van daar ook, dat het volk buiten de hoofdplaats beter gekleed ging dan zij, die in de onmiddellijke nabijheid van het hof woonden. De onderdanen van pangeran adhipatti Ario Mangkoe Negoro maakten hierop echter eene gunstige uitzondering, daar genoemde prins het voorbeeld gaf in goede bejegening van den geringen man.

Vertrouwen van de zijde der bevolking in het Europeesch bestuur bleek onder andere hieruit, dat dagelijks van heinde en verre inlanders bij den resident kwamen met adressen en verzoekschriften, waarin zij zijne bemoeijenis inriepen, zelfs in zaken tegen hunne voornaamste hoofden.

Cholera en koorts sleepten velen ten grave.

Kedirie. Ondanks de nadeelen, welke het gevolg waren van eene vulkanische uitbarsting van den berg Kloet en van een minder gunstigen oogst van stapelproducten, als koffij, suiker enz., bleef er welvaart onder de bevolking heerschen, dank zij de goede uitkomsten van den eigen landbouw der bevolking.

Het district Kotta Toeloeng Agoeng werd uit hoofde van zijne aanzienlijke uitgestrektheid en de groote toename der bevolking aldaar, waarmede de uitbreiding der verschillende cultures gelijken tred had gehouden, gesplitst in twee districten, zijnde het westelijke genaamd Toeloeng Agoeng en het oostelijke Ngoenoet (*Indisch Staatsblad* 1864, nº. 82).

Digitized by Google

Onafhankelijk noordelijk gedeelte van Sumatra.

Zie lager het medegedeelde omtrent Atjeh onder „*Siak en onderhoorigheden.*"

Gouvernement van Sumatra's Westkust.

In het Battaksche landschap Silindong (slechts in naam aan het Nederlandsch gezag onderworpen) werden onderlinge twisten dikwijls met de wapenen in de hand beslecht. Elders bleef de rust ongestoord.

De padie-oogst voorzag ruimschoots in de behoefte.

Vooral wat den uitvoer betrof was de handel levendiger dan ten vorigen jare. De hoofdoorzaak daarvan moet in den buitengewoon voordeeligen koffijoogst worden gezocht.

Met de aangrenzende onafhankelijke landschappen was de verstandhouding goed. Van de zijde van Padang Lawas bestond eenige toenadering en de gouverneur van Sumatra's Westkust had met eenige hoofden van dat landschap eene zamenkomst, waarbij onder andere het onderhouden van eenen bestendigen binnenlandschen vrede werd beloofd.

Ter wegneming van twijfel omtrent de indeeling der langs de Westkust van Sumatra gelegen eilanden werden bij eene in het *Indisch Staatsblad* van dit jaar onder nº. 104 opgenomen beschikking de volgende eilanden en eilanden-groepen verklaard te behooren tot het gouvernement van Sumatra's Westkust, als: de Banjak-eilanden, Nias en de daar omheen liggende eilanden, de Batoe-eilanden en de Mentawi-eilanden, bestaande uit Si-Beroet, Si-Porah, Noord-Poggi, Zuid-Poggi en de tot deze groep behoorende Kleine of Nassau-eilanden.

De cholera bezocht ook dit gewest.

Benkoelen.

Meer en meer werden de goede bedoelingen van het bestuur door de bevolking gewaardeerd.

De rijstoogst viel over het algemeen gunstig uit. Welvaart en nijverheid namen zigtbaar toe. De handel, ofschoon weinig levendig, was mede vooruitgegaan, vooral die met de Redjang Lebong en Ampat Lawang (residentie Palembang) en het eiland Engano, hetwelk bij de reeds hierboven vermelde beschikking (*Indisch Staatsblad* 1864, nº. 104) regelmatigheidshalve alsnog verklaard werd tot het gebied van Benkoelen te behooren.

Lampongsche districten.

Deze residentie werd op velerlei wijze door slagen van Hooger hand getroffen. In de maanden Junij, Julij, Augustus en November heerschte op verschillende plaatsen in de afdeelingen Telok Betong, Sekampong en Semangka de cholera.

De hoofdplaats Telok Betong was in de maand September het tooneel van eene zware overstrooming, waardoor vele woningen werden vernield, en vele handels- en andere goederen verloren gingen of bedorven werden.

Uit 's lands kas en uit de overgeschoten giften voor den watersnood op Java in 1861 werd geldelijke hulp verleend aan hen, die bij de overstrooming verliezen hadden geleden en zonder hulp moeijelijk op verhaal konden komen. De padie-oogst viel in vele streken zeer ongunstig uit, terwijl ook de aanplant van djagong en aardvruchten hier en daar mislukte, zoodat de bevolking zich grootere uitgaven dan gewoonlijk tot aanschaffing der benoodigde levensmiddelen had te getroosten. Gelukkig zag zij zich hiertoe in staat gesteld door eene goede peperproductie, maar voornamelijk door de voordeelen, die haar de inzameling van boschproducten opleverde.

Eene aanwijzing van het gebied dezer residentie, voor zooveel betreft de daartoe behoorende eilanden, vond plaats bij *Indisch Staatsblad* 1864, nº. 54.

Palembang.

Zoowel in de onlangs ingelijfde landschappen, waarover in hoofdstuk *A* is gehandeld, als in het overige gedeelte van dit gewest betoonde men zich welgezind jegens het Europeesch bestuur. De overgebleven familieleden van wijlen den naar Ternate verbannen ex-sultan van Palembang, MACHMOED BADAR OEDIN, keerden met vergunning

Digitized by Google

van het Gouvernement in deze residentie terug, doch ondervonden bij hunne aankomst van de zijde der bevolking niet de minste blijken van belangstelling: zij leefden thans onopgemerkt van den hun toegekenden onderstand.

De grensdistricten waren de eenige, die van tijd tot tijd in onrust verkeerden, en zulks ten gevolge van de woelingen der tot nog toe onafhankelijk gebleven Pasoemahers, welke roofzieke bergbewoners meermalen wegens het niet nakomen der met hen gesloten contracten reden tot misnoegen gaven (1).

Handel, nijverheid en landbouw gingen steeds vooruit. Artikelen waarnaar vroeger in de binnenlanden geen vraag was vonden er thans door de toenemende welvaart van den inlander gereeden aftrek. De cholera rigtte voornamelijk onder de mindere klassen der inlandsche bevolking groote verwoesting aan.

Eene belangrijke wijziging in den vorm van het binnenlandsch bestuur kwam op het einde van het jaar met 's Konings magtiging tot stand, door de afschaffing der divisie- en adjunct-divisiehoofden. Deze personen, meest allen van Javaansche afkomst, vormden als het ware eene schakel van bestuur tusschen de Europesche ambtenaren en de inlandsche hoofden. Tijdens het sultanaat van Palembang voerden zij, onder den naam van djenangs, in de binnenlanden namens den Sultan gezag. In de eerste tijden na de opheffing van het sultanaat waren zij niet wel te ontberen, maar sedert de vermeerdering van het aantal Europesche ambtenaren in de binnenlanden scheen hun aanwezen veeleer belemmerend te zijn. Van hun invloed en aanzien maakten zij misbruik, en daar zij zich het monopolie van den binnenlandschen handel hadden verzekerd, vonden zij ruimschoots gelegenheid om de bevolking te knevelen. Al deze redenen, maar niet minder het voorschrift van art. 67 van het regeringsreglement, „dat de inlandsche bevolking, zooveel de omstandigheden het toelaten, wordt gelaten onder de leiding van hare eigene hoofden", waren de drijfveren tot het nemen van den bovenvermelden maatregel.

Het landschap Blida, behoorende tot de afdeeling Moesi Ilier werd, hoofdzakelijk uit hoofde van de groote uitgestrektheid van die afdeeling, waardoor het toezigt over genoemd landschap slechts zeer gebrekkig kon plaats hebben, bij het *Indisch Staatsblad* van 1864, n°. 33, gebragt onder de afdeeling Ogan Ilier.

Banka.

De mijnbouw, hoewel minder gunstig dan in het vorige jaar, was, in verhouding tot het getal arbeiders, niet onvoordeelig.

De rijstoogst slaagde niet naar wensch, zoodat het bestuur op enkele plaatsen geldelijke hulp moest verleenen tot het inkoopen van dat graan. In onderscheidene districten vond de bevolking voor de mindere opbrengst der rijstcultuur vergoeding in eene ruime inzameling van honig, was, dammer en andere in den handel gewilde boschproducten.

De visscherij was, vooral op de oostkust van het eiland Banka, bijzonder winstgevend.

Billiton.

In den handel kwam meerdere levendigheid. De toenemende weelde in kleeding getuigde voor de welvaart der bevolking. De oogst was weinig bevredigend.

Riouw en onderhoorigheden.

Lingga. In het gedeelte onder regtstreeksch Nederlandsch bestuur kon de welvaart gezegd worden te zijn vooruitgegaan.

De Chinesche handelaren klaagden zeer over onderkruiping van de zijde hunner te Singapoer gevestigde landgenooten, die voornamelijk op de nabij die stad gelegen eilanden de gambier en peper opkochten, waarop Riouwsche handelaren voorschotten hadden gegeven.

De wijze waarop het Rijk van Lingga, Riouw en onderhoorigheden door den Sultan en de hem ondergeschikte hoofden werd beheerd, liet steeds te wenschen over.

---

(1) In den aanvang van 1866, toen de bevolking der Pasoemahlanden hare vroegere euveldaden herhaalde, heeft de Gouverneur-Generaal, gebruik makende van de hem in 1864 voor dat geval verleende magtiging, besloten tot het brengen der bedoelde landen onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag. Zoo als bekend is, heeft de maatregel niet zonder ernstigen tegenstand kunnen worden ten uitvoer gelegd.

Digitized by Google

De strenge maatregelen in der tijd genomen jegens eenigen dezer laatsten, die zich schuldig hadden gemaakt aan misbruik van gezag, bleven intusschen niet zonder vrucht. Vooral werden in het belang eener meerdere veiligheid van personen en goederen goede gevolgen verwacht van de in den loop van 't jaar plaats gehad hebbende toevoeging aan den resident van een Europeschen ambtenaar (controleur der 3de klasse), bestemd om te worden belast met het doen van onderzoekingen, zoowel tot het kennis nemen van geschillen en rustverstoringen als tot vermeerdering der kennis van land en volk.

Te gelijker tijd werden de jaarlijks aan den Sultan en den Onderkoning toegekend wordende fondsen tot betengeling van zeeroof, waaruit door hen onder andere de bezoldiging van een "tweetal" opportoezigters" der Lingga-eilanden werd bestreden, verminderd, met bepaling dat die betrekking, wegens het weinige nut dat van de diensten der inlandsche titularissen getrokken werd, na het overlijden van den nog aanwezigen titularis (de ander was reeds vroeger overleden) niet meer zou worden vervuld.

Eene met den Sultan en de rijksgrooten gesloten en door de Indische Regering bekrachtigde suppletoire overeenkomst strekte tot verbetering van de lijst van eilanden uitmakende het gebied van Lingga, Riouw en onderhoorigheden, gehecht aan het met dat Rijk op 1 December 1857 gesloten contract (1).

Indragiri. Gedurende 1864 ontbrak de gelegenheid om Indragiri door een gouvernements-ambtenaar te doen bezoeken. De berigten nopens den toestand van het inlandsch bestuur aldaar luiden niet gunstiger dan vroeger.

Siak en onderhoorigheden. Tot meerdere bevestiging van 's Gouvernements invloed in de onderhoorigheden van Siak werd het getal controleurs in dat Rijk, bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 27 Maart 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 48) gebragt van één op vijf. Hunne standplaatsen zijn: Deli, Batoe Bara, Laboean, Batoe (Bila en Panei), Siak en Bengkalis. In eigenlijk Siak was de handel minder aan vexation onderworpen dan vroeger, en zochten de voornaamste inlandsche hoofden hun steun bijna uitsluitend bij het Gouvernement, terwijl de bevolking menigmalen in hare geschillen de beslissing van den adsistent-resident inriep. Tusschen den Sultan en de verdere leden van de Siaksche regering outstonden ernstige oneenigheden. De Sultan, ziende dat het Gouvernement hem in zijne onbillijke eischen ten aanzien van de rijksgrooten niet wilde ondersteunen, trachtte langs andere wegen zijn doel te bereiken en zich tevens vrij te maken van de verbindtenissen die hij jegens het Gouvernement had aangegaan. Zelfs spande hij zamen om het Gouvernement uit Siak te verdrijven.

Door de spoedige ontdekking van zijn toeleg en de weinige ondersteuning, die hij van de bevolking ondervond, was het mogelijk zijne plannen te verijdelen. Na deze overtuigende bewijzen van zijne slechte gezindheid, meende de Indische Regering niet langer te moeten aarzelen om aan den wensch der gezamenlijke rijksgrooten en van een belangrijk gedeelte der bevolking gehoor te geven, en Sultan Ismael werd dan ook op den 16den September volgens de landsinstellingen door de vier soekoehoofden vervallen verklaard van den Siakschen troon. Op verzoek van den Rijksraad werd aan hem vergund ter hoofdplaats Siak verblijf te houden. Zijn jongere broeder, de tongkoo mangkoeboemi Sjarif Kasim, werd daarop door den Rijksraad met eenparige stemmen tot Sultan verkozen en vervolgens door het Indisch Bestuur, bij een besluit van November 1864, als zoodanig bevestigd.

Geen der vorsten van de onderhoorigheden van Siak langs Straat Malakka gaf zoovele blijken van goede trouw in zijne aanrakingen met het Gouvernement als de Sultan van Deli. Hij betoonde zich zeer dankbaar wegens de plaatsing van een ambtenaar in zijne onmiddellijke nabijheid, en het scheen dat deze maatregel ook werkelijk de aanhoudende quaestien in Deli had doen verminderen. De vorst van Serdang daarentegen gaf het Gouvernement reden tot ontevredenheid. Daartoe door anderen aangezet, maakte hij zich bij herhaling schuldig aan het plegen van gewelddadigheden in de onderhoorigheden van Deli. Schriftelijke vertoogen daartegen bleven onbeantwoord en tot twee malen too ontweek de Sultan een bezoek van den controleur van Deli, door naar de binnenlanden te trekken. Later, in November, ontving de controleur berigt dat de Sultan hem wenschte

(1) Deze suppletoire overeenkomst is reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal medegedeeld en gedrukt onder n°. 117 van de stukken der zitting 1865/66.

Digitized by Google

te ontmoeten en begaf deze ambtenaar zich op nieuw tot hem. De ontvangst was echter koel, en gevraagde ophelderingen werden met uitvlugten en niet aanneembare verschooningen beantwoord. Een brief van den Sultan aan den resident van Riouw gerigt behelsde alleen de onware verzekering, dat hij niet geoorloogd had.

De binnenlandsche oorlogen in Batoe Bara hielden door de aanstelling van een controleur aldaar voor goed op. De hoofden, hoezeer nog dikwijls onderling van meening verschillende, waren genegen in de uitspraak van den controleur te berusten. Het hoofd der soekoe Pasisir, dat zich vroeger niet had gevoegd bij hen die onze souvereiniteit wenschten te erkennen, kwam tot ons over.

Ook aan den toestand van twist en vijandschap, waarin Panei, Bila en het meer binnen's lands gelegen Rijkje Kota Pinang sedert jaren verkeerden, kwam in 1864 een einde. Het groote punt van verschil was het bezit van eene streek aan de Panei-rivier, genaamd Laboean Batoe, waarop Kota Pinang en Panei vermeenden regt te hebben. Panei werd door Bila ondersteund. Toen de vorsten zich met hunne grieven ter zake tot den adsistent-resident van Siak wendden, was er nog geen controleur beschikbaar aan wien het onderzoek der quaestie kon worden opgedragen. Met het onderzoek werd daarom belast een vertrouwd inlandsch zendeling. Het gelukte dezen de vorsten van Panei en Kota Pinang met hunne voornaamste grooten en den vorst van Bila bijeen te brengen om over de hangende geschillen te beraadslagen. Geen der partijen wilde echter hare aanspraken opgeven, tot dat zij met algemeen goedvinden besloten de zaak uit te maken door het land in quaestie te schenken aan den bedoelden zendeling, die, geen kans ziende om partijen op andere wijze te bevredigen, die schenking aannam en het land, behoudens de homologatie van den Sultan van Siak, op zijne beurt afstond aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement (1).

Aan den vorst van Kota Pinang werd, onder dagteekening van 2 October 1864, eene acte van erkenning uitgereikt, terwijl hij van zijnen kant eene verklaring aflegde, houdende erkenning van de Nederlandsche souvereiniteit over dat Rijkje (2).

De houding van Temiang en Assahan tegenover het Nederlandsch gezag deed meer en meer de noodzakelijkheid inzien van maatregelen, om de aanmatigingen van Atjeh in de landen beneden kaap Temiang voor goed te keeren (3).

Wester-afdeeling van Borneo.

Over het algemeen was de geest der Chinezen en andere vreemde Oosterlingen zeer goed (4). De Daijak was in den regel, ondanks de afpersingen waaraan hij bloot stond van de zijde zijner Maleische bestuurders, meer met dezen ingenomen dan met het Europeesch bestuur.

De grieven, ontstaan door een twee jaar geleden plaats gehad hebbende sneltogt, waarvan de schuld aan Landak lag en waardoor de rust tusschen de grens-Daijaks van Landak, Pontianak en Mampawa verstoord was, werden, dank zij de zorgen van het bestuur, in de maand December door een groot verzoeningsfeest uit den weg geruimd. Daarentegen had men in dezelfde maand een nieuwen sneltogt te betreuren van de Daijaks der Boven-Taijan tegen die van Sekaijan (Sanggouw).

---

(1) Daar de inlandsche zendeling de aanneming niet van 's Gouvernements bewilliging had afhankelijk gesteld, is daarin door de Indische Regering slechts berust, met bepaling dat van de bewuste landstreek niet meer terrein onder regtstreeksch beheer zou worden gesteld dan vereischt wordt voor de woning van den controleur van Bila en Panei, voor eene nederzetting van vreemde Oosterlingen en voor een bazaar. Het overige gedeelte zou, na eene nader in te stellen opname, tusschen den vorst van Panei en dien van Kota Pinang worden verdeeld.

(2) Deze stukken zijn te gelijk met de in 1862 uitgereikte acten van erkenning, waarvan sprake was op bladz. 18 van het verslag over dat jaar, aan de Staten-Generaal medegedeeld, en gedrukt onder n°. 117 van de stukken der zitting 1865/66.

(3) Van den gunstigen afloop der militaire expeditie van 1865, waarbij ook de vorst van Serdang tot zijnen pligt is teruggebragt, is reeds melding gemaakt in de noot op bladz. 13 van het vorig verslag.

(4) Als maatregel tot bevordering der voor de ontwikkeling van dit gewest zoo gewenschte Chinesche immigratie verdient hier gewezen te worden op de in 1864 plaats gehad hebbende intrekking van de belasting op repatrierende Chinezen, en van die op den in- en doorvoer van goederen bestemd voor de Chinesche districten, waarover nader in hoofdstuk L hieronder.

Digitized by Google

Overigens werd de rust op ernstige wijze alleen in de afdeeling Sintang gestoord. Daar brak een opstand uit, aan het hoofd waarvan een Bandjaresche vlugteling stond, die omstreeks het einde van het vorige jaar in deze residentie doordrong, korten tijd, evenwel ten onregte, voor den hoofdopstandeling DEMANG LEHMAN werd gehouden, en voor wiens opvatting door het bestuur vergeefsche pogingen werden in het werk gesteld. Bedoelde vlugteling, zich noemende pangeran MAS NATA WIDJAIJA, hield zich voortdurend op in de streken der Boven-Melawie en ging bij de ligtgeloovige Daijaks door voor wijlen pangeran MOEDA, een der hoofdaanvoerders van den Sintangschen opstand in 1856. Hiervan maakten de leiders van dien opstand, die men nimmer had kunnen magtig worden, gebruik; zij sloten zich bij pangeran MAS NATA WIDJAIJA aan en slaagden er daardoor in, den onden aanhang van pangeran MOEDA weder rondom zich te verzamelen en vijandig tegen het bestuur op te zetten. De bevolking van de Pinoh-rivier maakte met hen gemeene zaak, na daartoe door pangeran MAS NATA WIDJAIJA te zijn overgehaald. Ten gevolge van een en ander zag deze pangeran zich binnen betrekkelijk korten tijd in de gelegenheid gesteld tot het uitoefenen van een groot gezag en tot het plegen der vijandelijkheden in het Sintangsche, waarvan is melding gemaakt onder hoofdstuk D, afdeeling II, § 5. De lage waterstand diende den opstandelingen zeer, vermits de onzen daardoor gedwongen werden de operatien hoofdzakelijk te bepalen tot de verdediging van Sintang en het verdrijven der opstandelingen uit de naaste omgeving van het etablissement. Toen het water in November begon te rijzen, begaf de nieuw benoemde resident zich, vergezeld onder anderen van den regerenden vorst van Sintang en zijne rijksgrooten, onmiddellijk met Zr. Ms. stoomschip *Onrust* en den gouvernementsstoomer *Barito* de Melawie-rivier op, om zelf het land des opstands te bezoeken en zich van den geest der bevolking te overtuigen. Die reis bleef niet zonder gunstig gevolg, want na een verblijf van 10 dagen te Nanga Pinoh, een belangrijk punt aan genoemde rivier, kwamen vele honderden Maleijers om vergiffenis vragen, en leverden een 1ßer en vele andere zaken tot den gouvernementsstoomer *Kapoeas* behoord hebbende uit, om als bewijs van hunne goede gezindheid te dienen, terwijl onder meer andere kleine Daijaksche stammen de belangrijke stam van Keban, meer dan 1000 huisgezinnen sterk, zich onderwierp. Als reden van hun verzet en hunne aansluiting aan pangeran MAS NATA WIDJAIJA gaven allen eenparig op: vrees voor dien pangeran en zijne vermeende bovennatuurlijke kracht. Bij het verstrijken van het jaar was men den opstand nog niet meester (1).

Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.

De toestand van dit gewest verbeterde in vele opzigten. Slechts in de Boven-Doesson liet de stand van zaken nog veel te wenschen over. Reeds hadden verscheidene hoofden uit die streken hunne onderwerping aangeboden en was een der zonen van ANTASARIE tot hetzelfde einde aan de Kwala-Thewe gekomen, waar hij, om aan zijn voornemen gevolg te geven, nog alleen op de komst van zijnen broeder wachtende was, toen eensklaps SOERAPATTIE met een aantal Daijaks kwam opdagen, de aan de Kwala-Thewe bestaande, doch op dat oogenblik slecht bewaakte inlandsche benting overrompelde, plunderde en verbrandde, onder de aanwezige tot onderwerping geneigde hoofden grooten schrik verspreidde en de zonen van ANTASARIE met zich voerde naar zijne schuilplaats Goenong Boendang. De hoop op eene spoedige bevrediging der Boven-Doesson was door deze gebeurtenis zeer geschokt (2).

In de andere afdeelingen hadden geene ernstige rustverstoringen plaats. Op de Barito en Negara deden zich in de eerste maanden van het jaar nog eenige gevallen van rivierroof voor, doch krachtige maatregelen van bestuurswege maakten daaraan spoedig een einde. Handel in nijverheid breidden zich dien ten gevolge meer en meer uit, terwijl de welvaart van den inlander weder aanmerkelijk toenam. De heere-

(1) Volgens de jongste berigten had pangeran MAS zijn invloed in het Sintangsche geheel verloren en zou hij zich sedert geruimen tijd in het Pinohsche ophouden. In de laatste maanden hadden geen vijandelijke bewegingen meer plaats gevonden.

(2) Nog altijd zijn SOERAPATTIE en de zonen van ANTASARIE onze tegenstanders. De berigten van den laatsten tijd melden intusschen dat hun aanhang allengs vermindert, ten gevolge waarvan de stand van zaken in de Boven-Doesson meer en meer een gunstig aanzien verkreeg.

Digitized by Google

diensten werden door eene betere regeling en door de intrekking van verschillende militaire posten aanmerkelijk verligt. In de maanden Junij tot October had de bevolking veel van de cholera te lijden.

De door zijne energie zoo gevaarlijke hoofdopstandeling Demang Lehman werd in 't laatst van Januarij in de bovenlanden van Batoe Litjin (afdeeling Koetei en de Oostkust), waar hij zich, na geruimen tijd zwervende te zijn geweest, sedert een paar maanden met een klein gevolg ophield, in de nabijheid van zijne schuilplaats Goenong Pangkal verrast door eene bende gedroste kettinggangers, die zich in die streken ophielden en door het hoofd van Batoe Litjin tot de daad waren overgehaald, onder belofte van hunne belangen bij den resident te zullen voorstaan. Onder geleide van laatstbedoeld hoofd werd Demang Lehman onmiddellijk naar Bandjermasin gebragt. Den 24sten Februarij door den krijgsraad te velde ter dood veroordeeld, onderging hij zijne straf drie dagen later ten aanschouwe van eene ontzaggelijke volksmenigte te Martapoera, de plaats waar hij den eed van trouw aan het Gouvernement had afgelegd en later geschonden.

Na zijnen dood gaven vele vroeger onder zijn invloed gestaan hebbende opstandelingen zich op genade of ongenade over. Zij, die niets te hopen hadden of wel door fanatisme werden teruggehouden zich te onderwerpen, bleven in de wildernissen, maar werden ook daar door ijverige bevolkingspatrouilles opgespoord. Op deze wijze vielen onder anderen in onze magt de invloedrijke Goesti Kasan, dien men reeds lang dood waande, en Sambong, ook genaamd Sultan Koening. De laatste in het bijzonder was om zijne dweepzucht bekend en speelde bij het uitbreken van de onlusten in 1859 eene voorname rol. Hij was het die den »prangsabiel" (oorlog tegen de ongeloovigen) predikte en op wiens rekening voor een goed deel de gruwelijke moorden van Kalangan waren te stellen, ofschoon hij daarbij niet persoonlijk was tegenwoordig geweest.

De hoofdopstandeling Praboe Anom kwam in de maand Junij, vergezeld van het hoofd van Laut Poeloe, wiens voorspraak hij had ingeroepen, te Bandjermasin aan en verkreeg vergiffenis.

Onze politieke verhouding tot de vorsten en hoofden van de Rijken en landschappen op de Oostkust was goed, blijkbaar ook door hunne medewerking in het opvatten en in onderwerping brengen van opstandelingen. De Sultan van Koetei en het waarnemend hoofd van Tjingal, Menoengal en Bangkalaän werden beiden, de eerste als belooning voor bewezen diensten en de tweede voor zijne aan den dag gelegde trouw gedurende den opstand, met eene gouden medaille en keten vereerd, voorzien van een toepasselijk opschrift.

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

Behoudens een paar weinig beduidende uitzonderingen (waarover nader hieronder), heerschte in de gouvernementslanden onder direct beheer over het algemeen tevredenheid. Vermeerdering der volkswelvaart was, ofschoon gering, in de meeste streken te bespeuren. Een ruime aanvoer van rijst en aanplantingen van maïs en obies vrijwaarden de bevolking voor schaarschte aan voedingsmiddelen. Handel en scheepvaart waren in verband met de tijdsomstandigheden vrij levendig.

In de bergregentschappen van de afdeeling Noorderdistricten ondervond het Europeesch bestuur, voornamelijk van de regenten van Tjamba en Melawa, wel geene regtstreeksche tegenkanting, doch ook geene de minste medewerking. De gegeven bevelen werden niet opgevolgd en men was weigerachtig in de voldoening der verschuldigde belasting. Daar deze stand van zaken niet langer kon worden gedoogd, vertrok op den 14den October eene kolonne van 120 bajonetten van Macassar naar Maros, ten einde van dáár, vereenigd met 400 à 500 man hulptroepen uit de vlakte van Maros, verder naar de bergregentschappen op te rukken en, des gevorderd, met kracht van wapenen datgene uit te werken, wat eene zachte en toegevende handelwijze gedurende een vol jaar niet had kunnen te weeg brengen.

Deze militaire vertooning had eene gunstige uitwerking. De zaken werden naar wensch geregeld en de troepen keerden den 1sten November te Macassar terug, met uitzondering van 1 officier en 40 soldaten, die voor korten tijd te Tjamba werden achtergelaten om de bevolking tegen mogelijke aanranding van kwaadwilligen, behoorende tot den aanhang van den gevlugten regent van Tjamba, te beschermen.

Digitized by Google

De regent en de hadat van Bira (afdeeling Oosterdistricten) stonden wegens lastgeving tot moord voor den grooten landraad te Macassar te regt; doch slechts twee leden van de hadat werden schuldig bevonden en veroordeeld.

Het inlandsch bestuur in de nieuwlings ingelijfde landen Binamoe en Bankala (voorloopig de afdeeling Djeneponto) (1) bragt de gouvernements-bevelen getrouwelijk ten uitvoer en werkte mede tot het doen aanleggen van communicatiewegen. Ook de hoofden van de vroeger onder Binamoe behoord hebbende regentschappen Roembia, Taroang en Tino, welke voorloopig onder de afdeeling Bonthain werden gebragt, betoonden zich steeds onderworpen. Op het berigt dat de bevolking van Lembong Loë, gelegen in de nabijheid van Djeneponto, naar aanleiding van een bevel om aan den grooten weg te werken, tot vijandelijkheden was overgeslagen, werd den 4den Augustus van uit Macassar eene militaire versterking derwaarts gezonden. Vóór de aankomst der troepen was de rust ter plaatse echter reeds hersteld.

Een achttal regent- of glarangschappen, die te klein of te weinig beduidend waren om als zoodanig te blijven bestaan, werden bij andere ingelijfd, en wel: in de afdeeling Oosterdistricten de regentschappen Grassing en Tala, mitsgaders de glarangschappen Barong, Batang en Ara, die respectivelijk gebragt werden onder het gebied der regentschappen Wero, Gantarang, Langa Langa, Tiro en Lemo Lemo; in de afdeeling Noorderdistricten, de regentschappen Talatjoe en Sadiang, die ingesmolten werden bij de regentschappen Boengoro en Toerikari-landen, en in de afdeeling Saleijer, waar het regentschap Tabang vereenigd werd met het regentschap Poeta Bangoeng.

Het tot de Boegerons-groep gerekend wordende eiland Lioekang Loë (ook bekend als Noorder-eiland of St. Andries) en tot hiertoe deel uitmakende van de afdeeling Saleijer, werd in het belang van eene betere contrôle over hetzelve verklaard voortaan te behooren tot het regentschap Bira, onder Boelekomba (afdeeling Oosterdistricten).

Voor de inlandsche hoofden in dit gouvernement werd bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 31 Januarij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 12) eene instructie vastgesteld.

In de gouvernementslanden niet onder direct beheer deden zich geene verwikkelingen voor. De maatschappelijke toestand der bondgenootschappelijke landen onderging weinig verandering. Onze verhouding tot die landen was gunstig.

Gouvernement der Molukken.

Residentie Amboina. Behoudens de lager te vermelden uitzonderingen bleven rust en orde ongestoord. De ruime kruidnageloogst van 1863, meerdere vrijheid van onderling verkeer (2) en een voortdurend zeer gunstige gezondheidstoestand bragten veel bij tot de goede stemming en tevredenheid onder den inlander.

Zijne welvaart kon in het algemeen gezegd worden eenigzins te zijn toegenomen. In den groothandel was eenige meerdere ondernemingsgeest te bespeuren.

Tegen den patih van Lima, afdeeling Hila, werden klagten ingebragt, die bij onderzoek bleken overdreven te zijn, weshalve de regent in zijn bestuur werd gehandhaafd. De bevolking, opgeruid door de ondsten, gehoorzaamde hem echter niet, begaf zich met vrouwen en kinderen naar de hoofdplaats Hila, legerde zich voor de woning van den adsistent-resident, en weigerde naar Lima terug te keeren, tenzij de regent ontslagen en een ander in zijne plaats benoemd wierd. Op de ontvangst van dit berigt te Amboina, werd de adsistent-resident ter beschikking van den gouverneur der Molukken naar Hila gezonden, die, in overleg met den adsistent-resident aldaar, een onderzoek naar de redenen van het verzet instelde, de bevolking van Lima weder naar huis zond en de opruijers naar Amboina deed opbrengen. Nadat deze eenigen tijd waren aangehouden, slaagde men er in tusschen den regent en zijne onderhoorigen eene verzoening te bewerken, waardoor het niet noodig was tot bestraffing over te gaan.

Tot het in onderwerping brengen en zoo noodig bestraffen van de op Midden-Ceram gelegen Alfoersche negorij Marahoenoe, welker inwoners zich in den laatsten tijd dikwijls aan moord op de strandbevolking en aan openbare trotsering van het Nederlandsch gezag hadden schuldig gemaakt, vertrok den 15den Junij eene militaire expeditie van uit Amboina derwaarts, vergezeld van den gouverneur der Moluksche eilanden. De

(1) Zie omtrent de definitive organisatie dezer landen *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 69.

(2) Vergelijk hoofdstuk E, afdeeling II, § 1.

Digitized by Google

troepen keerden dertien dagen later ter hoofdplaats terug. Het versterkte Marahoenoe werd den 18den Junij genomen. De vijand nam daarop de wijk naar de almede versterkt bevonden negorijen Karloetoe en Koelooi, die den 19den en 22sten Junij werden veroverd. Uit hare laatste schuilhoeken verjaagd, vlugtte de bevolking van Marahoenoe naar het zuider-zeestrand (Elpapoetie-baai).

Daar viel zij in handen van den adsistent-resident van Saparoea en Haroekoe en onderwierp zich. De radja met zijne zonen en kapitans (mindere hoofden) werden gevankelijk naar Amboina gevoerd, te gelijk met een ander hoofd, dat zich met hen had verbonden en sedert lang voortvlugtig was geweest. Bedoeld hoofd benevens de radja en zijne kapitans werden naar Java opgezonden, alwaar hun, met toepassing van art. 47 van het regeringsreglement, de hoofdplaats Malang (residentie Pasoeroean) tot verblijfplaats is aangewezen.

De onderworpen bevolking vestigde zich aan de Elpapoetie-baai en was dadelijk begonnen tuinen aan te leggen en huizen te bouwen. Als eene bijdrage tot de kennis van de woeste geaardheid dezer lieden wordt aangeteekend, dat in het raadhuis te Marahoenoe na de verovering van die negorij niet minder dan 350 menschenhoofden werden gevonden.

Dat 's Gouvernements invloed op de omliggende negorijen door de voormelde expeditie was versterkt bleek onder andere daaruit, dat korten tijd na den afloop de Alfoersche strand-negorij Awaija geheel vrijwillig aan het Europeesch Bestuur 28 menschenhoofden overgaf, welke zij tot nog toe als zegeteekenen van vroegeren tijd in het geheim in het bosch bewaarde.

Eene goede gezindheid openbaarde zich ook onder de Alfoeren van Wahaai, en het gelukte den civilen gezaghebber, nadat hij door de plaatsing van een tweeden officier aldaar meer vrijheid van beweging verkregen had, door aanhoudende bezoeken meer regelmaat in het bestuur te brengen, wegen te doen aanleggen en oude veeten te beslechten. Op de noordkust van Ceram zetteden zich weder een paar Alfoersche bergstammen aan het strand neder en bouwden daar de negorijen Seakadel en Roemalatoe (1).

Residentie Banda. Op de Banda-eilanden ging de algemeene welvaart wegens de belangrijk mindere opbrengst der specerij-perken niet vooruit.

De Zuidwester-eilanden werden dit jaar twee malen en de Aroë- en Keij-eilanden drie malen door Europesche ambtenaren bezocht. Op de Aroë-eilanden was de handel bloeijende. Een twist tusschen een paar negorijen werd tijdens het bezoek, dat de gouverneur der Molukken in de maand November aan die eilanden bragt, bijgelegd. De houthandel, die zich in de laatste jaren op Klein-Keij ontwikkelde, ondervond eenige belemmering door de kwade trouw der hoofden in het nakomen van aangegane handelstransactien, de willekeurige daden der handelaren en de rustverstoringen, welke veelvuldig onder de bevolking voorvielen.

Op de Zuidwester-eilanden en speciaal op Kisser en Moa liet de openbare orde almede veel te wenschen over. Zooveel mogelijk trachtten de ambtenaren, die genoemde eilanden bezochten, aan de bestaande oneenigheden een einde te maken.

Volgens ontvangen tijdingen zouden ook op Timor Laut, behoorende tot de Tenimbergroep, eenige ongeregeldheden zijn voorgevallen, waaromtrent evenwel geene bijzonderheden zijn bekend geworden.

Residentie Ternate. Rustverstoringen hadden nergens plaats Van zeeroovers werd niets anders vernomen, dan dat zij op de eilanden Tijfore en Meijo met eene Sangirsche praauw waren slaags geweest, bij welke gelegenheid eenige Sangirezen gedood of gewond werden. Het onstuimige weder, de langdurige droogte en de groote hoeveelheden asch uit den vuurberg van Ternate veroorzaakten veel nadeel aan de veldgewassen. De vischvangst was buitengewoon gunstig.

Eene zware aard- en zeebeving verwoestte in den nacht van 22 Mei 1864 Doreh en Mansinam op Nieuw-Guinea. Op het vernemen der tijding vertrok de resident van Ternate aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Ardjoeno* zoodra mogelijk naar de geteisterde plaatsen, vergezeld onder anderen van den prins majoor van Tidore en voorzien

---

(1) De later op Ceram uitgebroken onlusten, waarvan sprake was op bladz. 17 van het vorig verslag (noot 8), zijn, na eenige versterking der expeditionaire magt, in den aanvang van 1866 volkomen bedwongen.

Digitized by Google

van de noodige hulpmiddelen. Den 11den Julij werd Doreh bereikt. De huizen der zendelingen waren grootendeels vernield, terwijl de huizen der inlanders aan het strand door de zeebeving waren weggespoeld. Volgens geruchten zouden er in het Arfak-gebergte 250 menschen door het onheil den dood hebben gevonden. Op Doreh en Mansinam had men geen verlies van menschenlevens te betreuren. Aan twee zendelingen en hunne familien werd overtogt verleend naar Ternate. Een ander zendeling was reeds dadelijk na de ramp derwaarts vertrokken.

Op den voet van de in de jaren 1860 en 1862 met de Rijken van Tidore en Ternate gesloten tractaten, kwam in de maand October eene nieuwe overeenkomst tot stand met den Sultan en de rijksgrooten van Batjan (1).

Menado.

Bij gouvernements-besluit van 31 Augustus 1864, n°. 9 (*Indisch Staatsblad* n°. 128), werd dit gewest krachtens de daartoe verleende magtiging des Konings van het gouvernement der Moluksche eilanden afgescheiden en tot eene op zich zelve staande residentie verklaard.

In de Minahassa kenmerkte het afgeloopen jaar zich door buitengewone vruchtbaarheid. Wel viel het koffijproduct iets minder voordeelig uit dan ten vorigen jare, doch de rijstoogst was des te overvloediger. Van aardbevingen enz. bleef men verschoond. Alleen bragten overstroomingen in het laatst van de maand Februarij en het begin van Maart in eenige districten veel schade aan bruggen en wegen toe. Van de gewone plaag dezer landen, den zeeroof, had de bevolking op nieuw te lijden. De radja van Siauw, die wegens dienstaangelegenheden naar Menado was opgekomen, werd op zijne terugreis in de maand Maart op de hoogte van het eiland Bejaran door zes sterk gewapende rooversprauwen aangevallen en kon zijne reis niet voortzetten dan na een hevig gevecht, dat, luidens zijne rapporten, bijna een ganschen dag duurde en waarbij aan weêrszijden verscheidene dooden en gekwetsten vielen. Omstreeks dienzelfden tijd kwamen berigten in van Kema, Tondano en Bolang, alsmede van Gorontalo, houdende dat de roovers zich langs de stranden dier afdeelingen hadden vertoond en in de Straat Lembeh met de bevolking en in de Bogt van Gorontalo met eene der aldaar gestationeerde kruisbooten waren slaags geweest, maar hadden weten te ontkomen. Ook aan de in station zijnde oorlogsschepen, die zoodra mogelijk de verdachte wateren waren gaan onderzoeken, mogt het niet gelukken de roovers op het spoor te komen.

In den achterlijken toestand van de westwaarts langs de noordkust van Celebes gelegen Rijkjes was geen verbetering te bespeuren. In de maand April verspreidde zich het gerucht, dat in een dezer Rijkjes, en wel onder Bolang-Oekie, een vreemd vaartuig, vermoedelijk te huis behoorende in Japan of China, door de bevolking zou zijn afgeloopen en verbrand, en de bemanning, ten getale van zes personen, vermoord. Het onderzoek, door den kommandant van Zr. Ms. stoomschip *Haarlemmermeer* met behulp van den hoofddjaksa bij den land- of Minahassa-raad ter plaatse ingesteld, bevestigde de waarheid van het gerucht. Het misdrijf was gepleegd onder de leiding van zekeren inlandschen prins uit Boné, die sedert lang te Bintaoena verblijf hield. Toen het voorval plaats vond, was de radja van Bolang-Oekie om dienstzaken op reis naar Menado, en het bestuur van het Rijk opgedragen aan den djoegoegoe (rijksbestierder). Hoezeer deze van het feit dadelijk kennis had erlangd, had hij niet alleen verzuimd daarvan aan het Europeesch Bestuur mededeeling te doen, maar bovendien aan de daders gelegenheid gegeven om zich binnen Bolang-Oekie schuil te houden. Hij werd daarom in hechtenis genomen en met de *Haarlemmermeer* gevankelijk naar Menado overgebragt, vergezeld van de overige in het feit betrokken personen, met uitzondering van den vorenbedoelden prins, dien men niet had kunnen magtig worden, doch die nader door den radja van Bolang-Oekie werd uitgeleverd. Voor den rijksraad te regt gesteld, werd genoemde prins met twee zijner medepligtigen ter dood verwezen; de overige beschuldigden — zeventien in getal — waaronder de djoegoegoe van Bolang-Oekie, werden tot dwangarbeid veroordeeld. Ook de radja's van de aangrenzende Rijkjes Bintaoena en Kaijdipang bleken van het voorval kennis te hebben gedragen, doch waren,

(1) Deze overeenkomst, in Maart 1865 door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd, is bereids afzonderlijk aan de Staten-Generaal medegedeeld. (Zie n°. 117 van de stukken der zitting 1865/66.)

Digitized by Google

ofschoon ingevolge de bestaande contracten daartoe verpligt, in gebreke gebleven het Europeesch Bestuur daarmede in wetenschap te stellen. Naar Menado ter verantwoording opgeroepen, werd laatstgenoemde, wiens nalatigheid aan kwade bedoelingen moest worden toegeschreven, van zijne waardigheid onthoven, en wijders met het oog op zijn woelziek en gevaarlijk karakter naar Amboina verwijderd, terwijl de radja van Bintaoena, wiens verzuim meer was te wijten aan gebrek aan doorzigt en activiteit, wegens ver gevorderden leeftijd werd ontslagen.

In het landschap Bwool werden in het belang van de openbare rust en orde twee invloedrijke hoofden, tegen wie onderscheidene klagten waren gerezen, zoo wegens bemoeijelijking van het bestuur als wegens het verduisteren van gelden en het plegen van slavenhandel, naar Menado verbannen.

Op de Sangir- en Talaut-eilanden bleef de toestand dezelfde. Het op 16 September 1862 met den radja en de rijksgrooten van Kandhar (Sangir-eilanden) gesloten contract tot regeling van hunne verhouding en verpligtingen tegenover het Gouvernement, werd in November 1864 door de Indische Regering goedgekeurd en bekrachtigd (1). Aan de Kandharsche bevolking is daarbij eene jaarlijksche schatting opgelegd van f 1 per huisgezin, waarvan het totaal bedrag voorloopig werd gesteld op f 50.

De rijksgrooten van Manganitoe (eiland Groot-Sangir) slaagden er eindelijk in, een nieuwen vorst te kiezen in de plaats van den in 1860 overleden radja. Die keuze werd door den Gouverneur-Generaal bevestigd.

De afdeeling Gorontalo verkeerde, even als in vorige jaren, zoowel uit een staatkundig als maatschappelijk oogpunt, in ongunstigen toestand.

Het bewustzijn daarvan, gepaard aan onmagt om daarin verbetering aan te brengen, deed de hoofden en rijksgrooten van de landschappen Gorontalo, Limbotto, Bone, Attingola en Boalemo den wensch uiten, dat de met hen gesloten contracten ontbonden en die landschappen onder regtstreeksch beheer van het Gouvernement mogten worden gebragt. Door het opperbestuur werd magtiging verleend om aan dien wensch gevolg te geven (2).

Het op 24 Maart 1863 met den radja en de rijksgrooten van Parigi aangegaan contract werd in Februarij 1864 van de goedkeuring en bekrachtiging der Indische Regering voorzien (3).

Timor.

Door het mislukken der djagongteelt bestond schier overal schaarschte aan voedingsmiddelen. Koepang ging gedrukt onder de omstandigheid, dat aldaar regten worden geheven, terwijl de omliggende havens zoogenaamde vrijhavens zijn (4).

Het binnenland was voortdurend ten prooi aan onderlinge twisten. De geest van de bevolking en rijksgrooten jegens ons bestuur was vrij goed.

Bali en Lombok.

De reis door den gecommitteerde voor deze eilanden in den loop van het jaar over Bali gedaan schonk hem de overtuiging, dat aldaar een goede geest jegens het Gouvernement heerschte en dat de hoofden, zonder uitzondering, ontzag hadden voor het Gouvernement.

In de afdeelingen Boelelong en Djembrana werd een uitmuntende oogst van voedingsmiddelen verkregen, en namen handel en scheepvaart toe.

In de overige Rijkjes van Bali slaagde de rijst tamelijk goed, doch was de handel ten gevolge van den voortdurenden staat van onderlinge vijandschap kwijnende.

Bij vernieuwing werd Bali geteisterd door koorts, huidziekte en pokken.

De betrekkingen met het eiland Lombok, dat dit jaar niet door den gecommitteerde werd bezocht, waren zeer vriendschappelijk.

---

(1) Aan de Staten-Generaal medegedeeld en te vinden onder n°. 117 van de stukken der zitting 1865/66.

(2) Omtrent het gebruik van deze magtiging gemaakt is hier te lande nog geen berigt ontvangen.

(3) Gedrukt onder n°. 117 van de stukken der zitting 1865/66.

(4) Met 1 Januarij 1866 is ook Koepang tot vrijhaven verklaard (*Nederlandsch Staatsblad* 1865, n°. 76).

Digitized by Google

IV. Mededeelingen overeenkomstig de voorschriften van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië.

§ 1. *Cultuurstelsel.* (Art. 56.)

Uit de mededeelingen lager voorkomende in hoofdstuk N., afdeeling I van dit verslag, kan blijken, dat er naar gestreefd werd door verligting van lasten als anderzins de belangen der bij de gouvernements-cultures werkzame bevolking te behartigen.

Met betrekking tot de koffijcultuur zij gewezen op de in sommige gewesten plaats gehad hebbende betere regeling of verdeeling van werkzaamheden, en op de intrekking dier cultuur in het district Karang Bollang (Bagelen) en in de districten Phaëton en Djaboong (Probolingo).

Voor de suikercultuur komt in aanmerking de toekenning van verhoogd plantloon bij eenige ondernemingen, als gevolg van de toetreding der betrokken fabrikanten tot de gewijzigde voorwaarden, opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 118, zoomede op de aanschrijvingen tot beperking zooveel doenlijk van het verstrekken van gedwongen arbeiders voor de werkzaamheden niet tot den aanplant en het onderhoud behoorende.

Wegens de te geringe uitkomsten in verhouding tot de bezwaren werd eene belangrijke inkrimping der indigocultuur bevolen, en tevens het voorstel gedaan tot geheele intrekking dier cultuur. Omtrent den toestand en de vooruitzigten der kaneelcultuur werd een opzettelijk plaatselijk onderzoek ingesteld, naar aanleiding waarvan, zoowel in het belang van het Gouvernement als in dat der bevolking, magtiging werd gevraagd om ook deze cultuur niet verder voor gouvernements-rekening voort te zetten (1).

Overeenkomstig de vroegere te dien aanzien genomen beschikkingen werd het noodige voorbereid, om in 1865 de theecultuur geheel aan de particuliere nijverheid over te geven. De op hoog gezag te bewerkstelligen aanplant van tabak had, in verband met den afloop van eenige contracten, in 1864 op nieuw eene belangrijke vermindering ondergaan.

Mededeelingen aangaande de op Java en Madura aanwezige particuliere ondernemingen voor de teelt of den opkoop van producten, door middel van overeenkomsten met de bevolking, worden aangetroffen in bijlage lit. X.

§ 2. *Persoonlijke diensten.* (Art. 57.)

Java en Madura.

Nadat in 1856 de eerste stap was gedaan tot voorbereiding der uitvoering van art. 57 van het regeringsreglement, door opdragt aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura (de Vorstenlanden uitgezonderd) om de heerediensten in hun gewest volgens eenige daarbij aangegeven wenken te herzien, en in 1859 de dienvolgens van hen ontvangen regelingstaten waren aangenomen als de grondslag, naar welken voorloopig, behoudens het aanbrengen van trapsgewijze vermindering, de heerediensten zouden blijven geregeld, werd dit jaar bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 3 September 1864, n°. 1, in zijn geheel opgenomen onder n°. 1580 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad*, eene nadere herziening voorbereid, door vaststelling der grondslagen, waarvan bij de zamenstelling der gewestelijke verordeningen in art. 57 bedoeld zal moeten worden uitgegaan (2).

---

(1) Voor de in April 1865 ten aanzien van beide cultures door het opperbestuur genomen beslissing zij verwezen naar het aangehaalde hoofdstuk N, afdeeling I.

(2) In November 1865 heeft het opperbestuur aan deze aanvankelijke maatregelen zijne goedkeuring gehecht, behoudens wijzigingen of aanvullingen ten doel hebbende eene voortgaande inkrimping van de persoonlijke diensten der bevolking. In verband hiermede zijn bij ordonnantie van 15 Februarij 1866 (*Indisch Staatsblad* n°. 13) nader de grondslagen vastgesteld, naar welke de regeling dier diensten in de verschillende gewesten zal behooren te geschieden, en is een hoofd-inspecteur der cultures in dienst gesteld, aan wien de algemeene leiding der gewestelijke regelingen is opgedragen.

Omtrent de schorsing van het bij *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 3, uitgevaardigd onvoorwaardelijk verbod van verpligte diensten aan de inlandsche hoofden, zij verwezen naar de stukken betreffende het wets-ontwerp tot vaststelling der Indische begrooting voor 1867 (zitting 1865/66, n°. 107, Memorie van Beantwoording § 8 en Antwoord op het Eindverslag § 7).

Digitized by Google

Als hoofdbeginsel is daarbij aangenomen, dat de verpligting tot het praesteren van heerediensten niet meer rust op den persoon, maar op den grond. Voor de eerste maal is daarbij tevens uitdrukkelijk uitgemaakt, welke soorten van heeredienst mogen worden gevergd, zoodat alle oproeping voor werk wat daarbuiten valt, als knevelarij zal worden aangemerkt. Eenige der zoogenaamde bijzondere diensten, als het bewaken der woningen van de Europesche ambtenaren en van alle andere landsgebouwen, de pakhuizen uitgezonderd, werden daarbij voor goed afgeschaft, terwijl andere, als het geleiden van gevangenen, het bewaken der gevangenissen, der pasanggrahans en bazaarloodsen enz., belangrijk werden beperkt. Onder de gestelde regelen wordt het voorschrift aangetroffen, dat onder gewone omstandigheden van de heeredienstpligtigen niet meer mag worden gevorderd dan een dag (12 uren) arbeids van de zeven etmalen, en dus over een geheel jaar niet meer dan 52 dagen arbeids.

Nog in 1864 werd reeds in verschillende gewesten in den zin van bovenvermeld besluit nieuwe vermindering in de diensten der bevolking aangebragt, inzonderheid wat aangaat de diensten bij de inlandsche hoofden, het brievenvervoer in de binnenlanden en het doen van wachten. Ook uit anderen hoofde werden hier en daar de heerediensten beperkt, onder andere in Buitenzorg, waar ten gevolge van de nieuwe regeling der aangelegenheden van het domein Bloeboer (zie het vorig verslag, bladz. 4) geene dienstpligtigen meer verstrekt worden ten behoeve van 's lands plantentuin, noch voor de stallen van den Gouverneur-Generaal.

Door den resident van Bantam wordt medegedeeld, dat een paar werken aldaar (het herstellen van een pasanggrahan en het leggen van eene brug) door een Chineschen en inlandschen werkbaas bij aanneming waren uitgevoerd op kosten van de betrokken dienstpligtigen, die daartoe onderling vrijwillig bijdragen hadden bijeen verzameld (1).

Buitenbezittingen.

Ook voor de buitenbezittingen werd een voorbereidende maatregel genomen tot het geven van uitvoering aan art. 57 van het regeringsreglement, voor elk gewest waar dit mogelijk zou bevonden worden en met het aan vorsten en volken gelaten zelfbestuur bestaanbaar is. Bij eene aanschrijving van Augustus 1864 werden namelijk de gewestelijke autoriteiten buiten Java en Madura uitgenoodigd tot het indienen eener specifieke opgaaf, staatsgewijze opgemaakt, van de voor elke landstreek en zoo mogelijk voor elke gemeente, op de landsgebruiken of op tractaten steunende heerediensten, zoowel algemeene als bijzondere, en beloonde of onbeloonde, daarbij het beginsel in acht nemende, dat van de bevolking niets mag gevorderd worden waardoor haar individueel of gemeentelijk eigendom zou worden aangerand (2).

Na hetgeen ten aanzien der bestaande regelingen op de buitenbezittingen laatstelijk nog in het vorig verslag is aangeteekend, zijn ditmaal geene nadere bijzonderheden omtrent het onderwerp te vermelden. Alleen wordt voor de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo vermeld gevonden, dat de heerediensten aldaar door eene betere regeling derzelve en door de intrekking van verschillende militaire posten aanmerkelijk verligt waren geworden.

Voorts valt te wijzen op de ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van 8 October 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 150), waarbij de bevolking der doesoen Soengsang in de residentie Palembang, wier diensten te drukkend werden bevonden en die zich gaarne bereid had verklaard daarvoor een aequivalent in geld op te brengen, van alle persoonlijke diensten ten behoeve van den lande, op twee voor haar weinig bezwarende uitzonderingen na, ontheven werd, en in plaats daarvan belast met de opbrengst eener belasting in geld, ten bedrage van f 14 per huisgezin 's jaars.

Even als te Palembang (zie het vorig verslag bladz. 21) was ook te Benkoelen, doch hier op verzoek en voor rekening der dienstpligtigen, het onderhoud der wegen uitbesteed.

---

(1) Zie omtrent eene verhooging van koelieloon voor het transport en heeredienst van geld en van officiersgoederen enz. *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 67 en 163, nader vermeld in hoofdstuk L, afdeeling IV, § 1 *b*.

(2) Voor de residentien Ternate, Banda en Timor zijn de persoonlijke diensten der inboorlingen geregeld bij *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 41, 42 en 68.

Digitized by Google

§ 3. *Landrente* (art. 59).

In de algemeene bepalingen omtrent dit onderwerp zijn geene veranderingen gebragt (1).

Het bedrag der heffing van 1864 wordt lager vermeld, in hoofdstuk L onder het hoofd: » Bronnen van inkomsten."

§ 4. *Onderwijs* (art. 125).

Zie hoofdstuk I van dit verslag.

D. Militair beheer.

I. LANDMAGT.

§ 1. *Kommandement.*

In het kommandement van het leger had geene verandering plaats.

De kommandant van het leger, de luitenant-generaal C. P. SCHIMPF, hield in de tweede helft van het jaar eene inspectie over de troepen, militaire inrigtingen, wegen enz. in het Bantamsche en Java's oosthoek, benevens in een gedeelte van de tweede militaire afdeeling van Java (2).

§ 2. *Zamenstelling en voltalligliouding van het leger.*

Het leger was op ultimo December 1864 zamengesteld zoo als op de achtervolgende staten is aangegeven.

Daaruit blijkt dat op gemeld tijdstip een incompleet bestond van 67 officieren en 1098 onderofficieren en manschappen, welk laatste cijfer nog met 363 man is te verhoogen, wanneer van de opgegeven sterkte ook worden afgetrokken de gedetineerde militairen en zij die boven de formatie gevoerd werden, welke kategorien mede gerekend moeten worden bij het ontbrekende tot compleet.

(1) In Januarij 1866 is door het opperbestuur magtiging verleend om de afdeeling Banjoewangie, waar geen landrente (in geld) werd opgebragt, doch de bevolking daarentegen minder ontving voor de door haar geleverde koffij, te dezen aanzien gelijk te stellen met de overige gouvernements-residentien van Java (de Preanger regentschappen uitgezonderd). Ook op het land Bloeboer in de afdeeling Buitenzorg (zie het vorig verslag, bladz. 187, noot 1) zal in 1867 de heffing van landrente worden ingevoerd. Te dien einde is aldaar in September 1866 een controleur geplaatst.

(2) Op 20 April 1865 is het kommandement overgegaan op den benoemden luitenant-generaal A. J. ANDRESEN.

Digitized by Google

OFFICIEREN.	FORMATIE (FEITELIJKE) OP ULTIMO DECEMBER 1864.								Inlandsche officieren.	
	Luitenant-generaal.	Generaal-majoors.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	1ste luitenants.	2de luitenants.
Staven en diensten:										
Staf van den Gouverneur-Generaal	"	"	"	"	1	2	1	"	"	"
Kommandement van het leger	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"
Generale staf. Officieren (*a*)	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"
Generale staf. Adjoints	"	"	"	"	"	4	7	"	"	"
1ste. militaire afdeeling op Java.	"	1	"	"	"	1	1	"	"	"
2de " " "	"	1	"	"	"	1	1	"	"	"
3de " " "	"	"	1	"	"	1	1	"	"	"
Kommandement der infanterie te Willem I	"	"	1	"	"	"	1	"	"	"
" van Sumatra's Westkust	"	"	1	1	"	1	2	1	"	"
" der Wester-afd. van Borneo	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"
" der Zuid- en Ooster-afd. van Borneo	"	"	1	"	"	1	1	"	"	"
" van Celebes en onderhoorigheden	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Ter beschikking van het militair departement.	"	"	1	"	4	"	1	"	"	"
Plaatselijke staven. Batavia.	"	"	"	1	"	"	2	"	"	"
Plaatselijke staven. Samarang	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"
Plaatselijke staven. Willem I	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"
Plaatselijke staven. Soerabaija	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"
Materieel der artillerie. Officieren	"	"	1	4	4	4	9	5	"	"
Materieel der artillerie. Magazijnmeester.	"	"	"	"	1	1	4	2	"	"
Genie. Officieren	"	"	1	1	4	4	8	4	"	"
Genie. Magazijnmeesters	"	"	"	"	"	"	"	4	"	"
Topographisch bureau en militaire verkenningen.	"	"	"	"	1	5	5	"	"	"
Militaire administratie. Intendanten	"	"	1	1	4	12	7	7	"	"
Militaire administratie. Kwartiermeesters	"	"	"	"	"	6	18	20	"	"
Geneeskundige dienst. Officieren van gezondheid	"	"	1	2	6	23	83	51	"	"
Geneeskundige dienst. Apothekers	"	"	"	"	1	5	18	15	"	"
Geneeskundige dienst. Paardenartsen	"	"	"	"	"	1	1	3	"	"
Militaire school	"	"	"	"	"	1	6	"	"	"
Corps pupillen.	"	"	"	"	"	1	2	2	"	"
Te zamen.	1	2	10	13	27	75	183	114	"	"
Wapens:										
Infanterie	"	"	"	8	20	147	266	304	"	"
Artillerie	"	"	"	1	1	21	31	28	"	"
Cavalerie (*b*)	"	"	1	1	1	8	13	12	"	"
Sapeurs	"	"	"	1	"	6	6	12	"	"
Te zamen.	"	"	1	11	22	182	316	356	"	"
Totaal officieren	1	2	11	24	49	257	499	470	"	"
	1313									

Digitized by Google

STERKTE OP ULTIMO DECEMBER 1864.										
									Inlandsche officieren.	
	Luitenant-generaal.	Generaal-majoors.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	1ste luitenants.	2de luitenants.
	»	»	»	1	»	2	»	»	»	»
	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	4	7	»	»	»
	»	1	»	»	»	1	1	»	»	»
	»	1	»	»	»	1	1	»	»	»
	»	»	1	»	»	1	1	»	»	»
	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
	»	»	1	1	»	1	3	»	»	»
	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
	»	»	1	»	»	1	1	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	»	»	1	»	4	»	1	»	»	»
	»	»	»	1	»	»	2	»	»	»
	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
	»	»	1	4	4	4	12	»	»	»
	»	»	»	»	1	1	4	2	»	»
	»	1	»	1	4	5	7	7	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»
	»	»	»	»	1	1	5	2	»	»
	»	»	»	1	3	12	7	6	»	»
	»	»	»	»	»	5	18	19	»	»
	»	»	»	2	5	21	62	60	»	»
	»	»	»	»	1	5	14	14	»	»
	»	»	»	»	»	1	»	2	»	»
	»	»	»	»	»	1	6	»	»	»
	»	»	»	»	»	1	2	2	»	»
	1	3	7	14	24	69	159	116	»	»
	»	»	»	7	20	146	263	275	2	7
	»	»	»	1	1	21	28	26	»	»
	»	»	1	1	1	8	12	11	»	»
	»	»	»	1	»	5	6	10	»	»
	»	»	1	10	22	180	309	322	2	7
	1	3	8	24	46	249	468	438	2	7
	1246 (c)									

A A N M E R K I N G E N.

(*a*) De chef van den generalen staf kan ook zijn generaal-majoor of luitenent-kolonel, en de souschef luitenant-kolonel.

(*b*) De kommandant van het regement Oost-Indische cavalerie kan zijn kolonel of luitenant-kolonel, terwijl, de kommandant kolonel zijnde, een der beide majoors luitenant-kolonel kan zijn.

c. Onder de sterkte der kapiteins is begrepen: 1 kapitein gedetacheerd uit Nederland, en onder de sterkte der tweede luitenants: 3 eerste luitenants, mede van daar gedetacheerd, benevens 13 adjudant-onderofficieren, dienstdoende officieren.

Onder de sterkte der officieren zijn echter *niet* begrepen de officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie (133 in getal), noch ook 10 officieren op non-activiteit, gevoerd voor memorie, à la suite van het leger of wel gedetacheerd buiten Nederlandsch Indie.

Digitized by Google

Onderofficieren, manschappen en paarden.	Formatie (feitelijke) op ult°. December 1864.					Sterkte op ult°. December 1864.				
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Paarden.
Infanterie	7861	545	872	12023	»	6749	511	895	12026	»
Artillerie.	1677	»	»	1128	530	1536	3	»	1072	481
Cavalerie.	583	»	»	»	523	511	»	»	12	457
Sapeurs	238	»	»	654	»	197	»	»	573	»
Genie	38	»	»	5	»	25	»	»	»	»
Topographisch bureau en militaire verkenningen	57	»	»	»	»	51	»	»	3	»
Corps stafmuzikanten	31	»	»	»	»	27	»	»	»	»
Kader van het corps pupillen	38	»	»	»	»	27	»	»	»	»
Idem van het militair huis van arrest . .	16	»	»	»	»	19	»	»	»	»
Adjudant-onderofficieren kwartiermeesters	19	»	»	»	»	22	»	»	»	»
Militaire school . .	126	»	»	2	»	93	»	»	2	»
Hospitaaldienst. . .	633	»	»	513	»	465	3	129	486	»
Schrijvers-personeel .	420	»	»	»	»	371	»	»	»	»
Gedetineerden (*a*). .	»	»	»	»	»	166	»	2	118	»
Boven de formatie gevoerd (*a*)	»	»	»	»	»	64	»	»	13	»
	11727	545	872	14325		10523	517	1026	14305	
	27 469				1053	26 371				938

Aanmerkingen.

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen 119 Europeanen bij het leger gevoerd voor memorie, noch ook 7 Europeanen en 5 inlanders, gedetineerd en uit de sterkte afgevoerd.

(*a*) Ofschoon in de sterkte opgenomen, behooren deze 363 man gerekend te worden bij het ontbrekende tot compleet.

Digitized by Google

Eene aantooning van de organieke legerformatie van 1855, met inbegrip van de verschillende daarin tot ultimo December 1864 gebragte wijzigingen, is vervat in den volgenden staat:

SPECIFICATIE.	OFFICIEREN.		ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.				Paarden.
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	
Staven en diensten:							
Staf van den Gouverneur-Generaal	4	»	»	»	»	»	»
Kommandement van het leger	2	»	»	»	»	»	»
Militair departement	13	»	»	»	»	»	»
Gewestelijke en plaatselijke staven: 1ste militaire afdeeling op Java	6	»	»	»	»	»	»
2de » » » »	8	»	»	»	»	»	»
3de » » » »	5	»	»	»	»	»	»
Sumatra's Westkust en onderhoorigheden.	6	»	»	»	»	»	»
Ter beschikking van het militair departement	6	»	»	»	»	»	»
Militaire school	7	»	126	»	2	128	»
Materieel der artillerie	34	»	369	»	84	453	1
Genie	21	»	15	»	»	15	»
Topographisch bureau en militaire verkenningen	11	»	57	»	»	57	»
Militaire administratie: Intendanten	30	»	»	»	»	»	»
Kwartiermeesters	44	»	19	»	»	19	»
Geneeskundige dienst: Officieren van gezondheid	157	»	»	»	»	»	»
Apothekers	38	»	»	»	»	»	»
Paardenartsen	5	»	»	»	»	»	»
Te zamen	397	»	586	»	86	672	1
Wapens:							
Infanterie.							
17 veldbataillons	444	»	5274	1308	5668	12250	»
Strafdetachement te Klatten	4	»	17	»	»	17	»
Subsistenten-kaders: Batavia	5	»	14	»	11	25	»
Samarang	5	»	10	»	11	21	»
Soerabaija	4	»	10	»	11	21	»
Garnizoens-bataillons en compagnien: Sumatra's Westkust en onderhoorigheden.	28	»	89	»	918	1007	»
Benkoelen	4	»	44	»	76	120	»
Lampongsche districten	10	»	100	»	200	300	»
Palembang	31	»	252	»	840	1092	»
Banda	18	»	208	»	304	512	»
Riouw en onderhoorigheden	8	»	106	»	171	277	»
Wester-afdeeling van Borneo	5	»	61	»	101	162	»
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	4	»	33	»	163	196	»
Celebes en onderhoorigheden	17	»	171	»	404	575	»
Moluksche eilanden	31	»	223	»	855	1078	»
Timor en onderhoorigheden	6	»	14	»	122	136	»
Pradjoerits	95	100	1052	436	3300	4788	»
Te zamen	719	100	7678	1744	13155	22577	»

Digitized by Google

SPECIFICATIE.	OFFICIEREN.		ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.				Paarden.
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	
Artillerie	80	»	1216	»	1007	2253	509
Cavalerie	36	»	582	»	»	582	523
Sapeurs	18	»	129	»	376	505	»
Kader van het corps pupillen	5	»	38	»	»	38	»
Corps stafmuzikanten	»	»	31	»	»	31	»
Hospitaaldienst	»	»	633	»	513	1146	»
Kader van het militaire huis van arrest.	1	»	17	»	»	17	»
Te zamen	140	»	2676	»	1896	4572	1032
Totaal generaal	1256	100	10940	1744	15137	»	1033
	1356 (1)		27821 (1)				

De sterkte van het Europeesch gedeelte des legers was naar de verschillende landaarden zamengesteld als volgt:

LANDAARD.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
Nederlanders buiten Nederlandsch Indie geboren	1119	6 372	7 491	*a.* 13 minder dan het cijfer in de voorgaande aantooning, doordien onder de hier opgegeven sterkte der officieren *niet* zijn medegerekend de 13 adjudant-onderofficieren, dienstdoende 2de luitenants.
Belgen.	»	706	706	
Duitschers	30	1 002	1 032	
Zwitsers	3	1 279	1 282	
Andere Europeanen, met dezen gelijkgestelden, buiten Nederlandsch Indie geboren . . .	1	477	478	*b.* Hieronder de 13 dienstdoende officieren hierboven bedoeld.
Blanken in Nederlandsch Indie geboren . . .	46	144	190	
Kleurlingen	25	556	581	
	a 1224	*b* 10 536	11 760	

(1) In 't vorig verslag werd de *organieke* formatie onder ultimo December 1863 opgegeven als te hebben bedragen 1421 officieren en 29 672 onderofficieren en manschappen, welke cijfers thans blijken te zijn geweest 1343 en 27 741, doordien ten onregte waren medegerekend de formatien van *tijdelijken* aard, zoo als de tijdelijke uitbreiding der garnizoensbataillons van de Wester-afdeeling van Borneo en van Palembang, respectivelijk toegestaan in 1856 en 1861, de tijdelijke uitbreiding der bezetting van de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, waarvan sprake was in 't vorig verslag, enz. enz.

In de feitelijke formatie daarentegen is dit meerdere personeel wèl begrepen. Van daar ook dat, ongeacht de niet-uitvoering der legerformatie op het punt der corpsen pradjoerits, de feitelijke formatie (onder ultimo December 1864) slechts 43 officieren en 352 onderofficieren en manschappen minder aanwijst dan de organieke.

Eene verbeterde opgaaf der organieke legerformatie onder ultimo 1863 wordt te gelijk met de cijfers van vorige jaren hierachter medegedeeld als bijlage lit. B. Hierdoor zal tevens voldaan zijn aan den bij eene vorige gelegenheid (zie het rapport betreffende het Regeringsverslag over 1860, zitting 1863/64, n°. XXIII, bladz. 4), geuiten wensch om een overzigt te erlangen van de oorspronkelijke legerformatie van 1853, met aanduiding van de wijzigingen die dezelve sedert hare vaststelling heeft ondergaan.

Digitized by Google

Gedurende 1864 werden bij het leger in de sterkte gebragt, als zijnde in Nederland benoemd of van het Nederlandsche leger daarbij overgeplaatst geworden, 55 officieren, en wel: bij de infanterie 29, bij de artillerie 6, bij de cavalerie 7, bij de genie en sapeurs 4, en bij de geneeskundige dienst 6 officieren van gezondheid 3de klasse, 2 apothekers 3de klasse, benevens een adjunct-paardenarts, welke cijfers in 1863 waren: voor de infanterie 21, voor de artillerie 11, voor de genie en sapeurs 8, voor de militaire administratie 2, en voor de geneeskundige dienst 12 officieren van gezondheid 3de klasse, 3 apothekers 3de klasse, benevens 1 adjunct-paardenarts, alzoo te zamen 58. Bovendien werden in 1864 nog bij het Indisch leger overgeplaatst 2 officieren der infanterie, welke zich daarbij bereids als gedetacheerd bevonden, hetgeen in het vorig jaar het geval was met 1 officier van dat wapen en met 1 der artillerie.

De sterkte der onderofficieren en manschappen werd gedurende 1864 aangevuld als volgt:

	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	TOTAAL VAN 1863.		
						Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
Suppletie uit Nederland of van de Kust van Guinea (Afrikanen)	1220	99	„	„	1319	385	„	„
Werving in Indie . . .	82	11	28	1) 1279	1400	85	6	2) 645
Terug van adjudant-onderofficier, dienstdoende 2de luitenant	4	„	„	„	4	24	„	„
Terug van detentie, terug van „ voor Memorie" enz.	20	1	„	264	285	87	„	43
	1326	111	28	1543	3008		1275	

Het totaal der reëngagementen beliep in 't geheel 1906, waarvan werden aangegaan:

	Voor 6 jaren.	Voor 4 jaren.	Voor 2 jaren.	TOTAAL.	In 1863 was het totaal.
door:					
Europeanen . .	673	63	311	1047	1289
Afrikanen . .	2	„	„	2	7
Amboinezen . .	52	5	„	57	166
Boeginezen . .	35	22	33	90	127
Madurezen . .	6	11	12	29	42
Javanen . . .	328	152	201	681	1006
Totalen in 1864	1096	253	557	1906	
„ „ 1863	1569	359	709	„	2637

(1) Hieronder 1215 Javanen, 39 Madurezen en 25 Boeginezen, van welke er respectivelijk 39, 3 en 4 reeds vroeger gediend hadden.

(2) Hieronder 517 Javanen, 75 Madurezen en 28 Boeginezen, (waarvan respectivelijk 53, 2 en 8 vroeger gediend hebbende), benevens 25 Amboinezen.

Digitized by Google

Het verlies aan troepen was als volgt:

	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	TOTAAL van 1863.
Gesneuveld en overleden	929	50	51	436	1466	944
Gepasporteerd	759	8	23	346	1136	1231
Gegageerd	317	32	15	377	741	628
Tot officier benoemd	80	"	"	"	80	26
Gevonnisd	36	"	"	96	132	150
Voor memorie gebragt	44	"	"	"	44	6
Gedeserteerd of op eenige andere wijze afgevoerd.	26	1	4	225	256	202
	2191	91	93	1480	3855	3187

Onder de ten aanzien van het leger genomen beschikkingen kunnen te dezer plaatse worden vermeld (1):

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 2 Februarij 1864, n°. 22, waarbij is aanteekening gehouden van 's Konings besluit van 14 November 1863, n°. 108, houdende bepaling dat de betrekkingen, welke volgens de formatie van het leger in Nederlandsch Indie door officieren, rang hebbende van 2den of 1sten luitenant, behooren te worden vervuld, ook kunnen worden opgedragen aan officieren die één dier beide rangen bekleeden;

het besluit van 25 Februarij 1864, n°. 12, houdende vaststelling, met het oog op de aan de topographische opname van Java te geven uitbreiding (onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings), van eene nieuwe formatie van het personeel van het topographisch bureau en de militaire verkenningen en van het daarvan af te scheiden 3de (teeken-) bureau der genie-directie;

het besluit van 11 November 1864, n°. 20, waarbij krachtens magtiging des Konings is bepaald, dat aan de inlandsche luitenants der infanterie gelijke indemniteit voor huishuur zal worden betaald, als voor hunne Europesche ranggenooten plaatselijk is vastgesteld.

§ 3. *Bijzonderheden omtrent de militaire geneeskundige dienst.*

Even als in vroegere jaren volgt hieronder een vijfjarig overzigt van de bij de

(1) In verband met de moeijelijkheden, die het voltallig houden des legers in den laatsten tijd meer en meer bleek op te leveren, zijn onlangs bij Koninklijk besluit van 3 September 1866, n°. 45, de handgelden verhoogd van hen die zich hier te lande voor de Indische militaire dienst verbinden, zoomede de gratificatien voor overgang van het Nederlandsche bij het Indische leger, en is de Gouverneur-Generaal tevens gemagtigd tot verhooging van het reëngagementsgeld voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Indie. Voorts zijn overwegingen aanhangig nopens eene verhooging van de gagementen der Europesche militairen beneden den rang van officier, mitsgaders van de pensioenen hunner weduwen. Omtrent het al of niet noodzakelijke om ook de handgelden van het inlandsch gedeelte des legers te vermeerderen, is het advies der Indische Regering gevraagd. Eene voorloopige regeling der pensioenen en gagementen van de inlandsche officieren en militairen beneden dien rang heeft plaats gehad bij Indisch besluit van 1 April 1866, n°. 28 (*Indisch Staatsblad* n°. 32 *a*).

Digitized by Google

landmagt behandelden, herstelden en overledenen, en van de verhouding dezer laatsten zoo tot de behandelden als tot de legersterkte.

Jaren.	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Verhouding der overledenen tot de legersterkte.
Java en Madura.					
1860	32 277	29 883	785	1:41,1	1:16,04
1861	31 988	30 033	561	1:57,02	1:27,2
1862	36 510	34 229	680	1:53,69	1:23,12
1863	39 252	28 701	527	1:57,5	1;26,7
1864	28 189	25 720	1031	1:27,3	1:14,02
Buitenbezittingen.					
1860	23 827	22 521	430	1:55,4	» (1)
1861	27 941	26 539	440	1:63,5	1:28,1
1862	27 253	25 994	405	1:67,29	1:32,6
1863	29 946	29 272	360	1:83,1	1:36,2
1864	28 468	27 322	391	1:72,8	1:30

Voor zooveel Java en Madura betreft, wordt hieronder medegedeeld een vijfjarig overzigt van de sterfte-verhouding naar gelang van den landaard der militairen en van de ligging der garnizoenen aan de kust of binnen's lands.

Jaren.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
1860	315	4066	1:12,9	188	2969	1:15,7	3	12	1:4	9	336	1:37,3	228	3630	1:15,9	42	1583	1:37,6
1861	170	4029	1:23,7	134	4221	1:31,5	2	8	1:4	17	552	1:32,4	224	3244	1:14,4	14	3214	1:229,5
1862	240	4034	1:16,8	214	3861	1:18,04	3	106	1:35,3	22	723	1:32,8	159	3886	1:24,4	42	3113	1:74,1
1863	189	3546	1:18,7	178	3767	1:21,1	1	16	1:16	13	453	1:34,8	101	3743	1:37,05	45	2564	1:56,9
1864	466	3584	1:7,6	262	4511	1:17,2	3	12	1:4	44	413	1:9,4	191	4016	1:21,02	65	1925	1:29,6

(1) Bij gemis eener volledige opgaaf der gemiddelde legersterkte kan deze verhouding niet worden aangeduid.

Digitized by Google

Op de verschillende buitenposten was de sterfte-verhouding over hetzelfde tijdvak als volgt:

	1860.			1861.			1862.			1863.			1864.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
Sumatra's Westkust en onderhoorigheden.	101	3719	1:36,8	89	3605	1:40,5	57	3651	1:64	101	3694	1:36,5	74	3414	1:46,1
Benkoelen.	4	159	1:39,7	1	159	1:159	4	168	1:42	2	156	1:78	»	143	»
Lamp. districten	49	347	1:7	28	304	1:10,8	17	283	1:16,6	21	301	1:14,3	26	363	1:13,9
Palembang	51	1540	1:30,1	50	1567	1:31,3	40	1482	1:37	14	1444	1:103	15	1484	1:98,9
Banka (a)	25	746	1:29,8	39	654	1:16,7	54	624	1:11,5	41	527	1:12,8	22	513	1:23,7
Riouw en onderh. — Riouw	7	228	1:32,5	4	215	1:53,7	»	258	»	6	209	1:34,8	3	199	1:66,3
Riouw en onderh. — Siak	3	97	1:32,3	»	132	»	4	138	1:34,5	3	146	1:48,6	3	127	1:42,3
Wester-afdeeling van Borneo	31	1435	1:46,2	21	1314	1:62,5	3	1261	1:420,3	17	1283	1:754	24	1309	1:54,5
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	(b)50	niet opgegev.	»	133	2000	1:15	23	2940	1:127,8	77	2861	1:37,1	122	1849	1:15,1
Celebes en onderhoorigheden	82	722	1:8,8	34	972	1:28,5	111	968	1:8,7	25	1200	1:48	62	959	1:15,1
Gouvernement der Molukken. — Amboina.				12	693	1:57,7	30	701	1:23,3	7	515	1:73,5	12	615	1:51,2
Gouvernement der Molukken. — Banda				22	311	1:14,1	19	307	1:16,1	32	315	1:9,8	15	336	1:22,4
Gouvernement der Molukken. — Ternate	21	1346	1:64	4	191	1:47,7	20	184	1:9,2	4	179	1:44,7	3	170	1:56,6
Menado — Menado				1	70	1:70	4	66	1:16,5	2	79	1:39,5	1	66	1:66
Menado — Gorontalo				»	42	»	niet opgegev.	niet opgegev.	»	niet opgegev.	niet opgegev.	»	»	43	»
Timor en onderh. — Koepang	3	80	1:26,6	1	70	1:70	»	62	»	2	66	1:33	3	64	1:21,3
Timor en onderh. — Atapoepoe	2	60	1:30	1	61	1:61	14	77	1:5,5	6	74	1:12,3	2	70	1:35
Timor en onderh. — Larantoeka	1	49	1:49	»	38	»	5	38	1:7,6	niet opgegev.	niet opgegev.	»	4	38	1:9,5
	430	10528	(c) »	440	12398	1:28,1	405	13208	1:32,6	360	13049	1:36,2	391	11762	1:30

(a) De opgaven voor Billiton, welks bezetting gerekend wordt tot de 1ste militaire afdeeling van Java te behooren, zijn begrepen onder de sterfte-verhouding voor Java en Madura opgegeven. Alleen voor 1861 is hierop eene uitzondering gemaakt, zijnde toen de sterfte en de sterkte (respectivelijk 2 en 38) begrepen onder de cijfers hierboven voor Banka vermeld.

(b) Dit cijfer betreft alleen Bandjermasin en Pengaron.

(c) Bij gemis eener volledige opgaaf der gemiddelde legersterkte, kan deze verhouding niet worden aangeduid.

Digitized by Google

De gezamenlijke sterfte onder de Europeanen der landmagt in verhouding tot de sterkte was in de laatste vijf jaren als volgt:

JAREN.	JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTINGEN.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
1860	503	7035	1:13,9	194	3873 (1)	1:19,9
1861	304	8250	1:27,1	227	4764	1:20,9
1862	454	7895	1:17,3	218	5166	1:23,7
1863	367	7313	1:19,9	156	4556	1:29,8
1864	728	8095	1:11,1	233	4314	1:18,5

In de bijlagen litt. C en D wordt, even als in vorige jaren, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, een uitvoerig overzigt gegeven van den aard der ziekten waarvoor de lijders bij de landmagt behandeld werden, en van het aantal en de verhouding der overledenen, zoowel tot het cijfer der behandelden als tot de gemiddelde legersterkte; alles onderscheiden in Europeanen, Afrikanen en inlanders.

§ 4. *Inrigtingen tot het leger betrekkelijk.*

Artillerie-constructiewinkel te Soerabaija en pyrotechnische werkplaats aldaar. Aan arbeidsloonen werd gedurende 1864 bij den constructiewinkel uitbetaald f 124 554 en aan materialen verwerkt voor eene waarde van f 211 859, welke sommen in 't vorig jaar respectivelijk waren f 123 789 en f 186 949.

De algemeene kosten (vaste tractementen enz., onderhoud van gebouwen, herstellingen van werktuigen enz.) beliepen f 178 890 of 63 per cent der voortgebragte waarden, bedragende deze, ongerekend het aangemaakte voor den winkel zelven, f 282 024. De waarde der bij het eind van 1864 bij de inrigting aanwezige materialen en gereedschappen bedroeg f 604 251.

Bij de pyrotechnische werkplaats werd in 1864, met inbegrip van de uitbetaalde arbeidsloonen, verwerkt voor eene waarde van f 9703; aan materialen en gereedschappen had zij bij het eind van 't jaar in bezit eene waarde van f 70 859.

Artillerieschool te Weltevreden. Gedurende 1864 had geen der leerlingen examen afgelegd; in het vorige jaar daarentegen 5, van welke er 3 nog in dat jaar en de beide anderen eerst in 1864 hunne aanstelling als officier erlangden.

Van de op 1 Januarij 1864 aanwezige élèves ging er één over bij de militaire school te Meester Cornelis, en twee bij het wapen der infanterie; voorts werden twee op hun verzoek ontslagen, terwijl een overleed.

Door de toelating van nieuwe adspiranten telde de school bij het eind van het jaar zeven leerlingen, zijnde 2 minder dan onder ultimo December 1863.

School te Meester Cornelis tot opleiding van onderofficieren tot officieren der infanterie en der militaire administratie. Door 39 élèves werd afgelegd het examen vereischt voor den rang van 2den luitenant der infanterie, en door 2 dat voor den rang van officier der militaire administratie.

(1) Ongerekend de gemiddelde troepensterkte in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, waarvan het cijfer in der tijd niet is opgegeven. Om die reden is ook het cijfer der overledenen aldaar te dezer plaatse buiten aanmerking gelaten.

Digitized by Google

Behalve deze 41 adspiranten werden ook nog tot tweeden luitenant aangesteld diegenen der vroeger geëxamineerden, wier benoeming uit hoofde van het beperkt aantal vacatures tot dusver niet had kunnen plaats vinden. (Vergelijk het vorig verslag bladz. 35.) Met uitzondering van 2, die wegens minder goed gedrag nog niet voor den officiersrang in aanmerking konden komen, bevonden zich alsnu bij de corpsen geene onderofficieren meer die het officiers-examen hadden afgelegd.

Corpsscholen. Aan het geven van onderwijs bij de corpsen worden bij voorduring naar vermogen de beste zorgen gewijd.

Corps-ambachtsscholen. Tot het ontvangen van onderrigt in eenig ambacht bij de corpsen of inrigtingen van het leger melddon zich ook in 1864 niet meer dan 3 jongelieden aan, terwijl 5 reeds werkzaam gestelden om verschillende redenen werden ontslagen en 3 van de ateliers, waar zij geplaatst waren, zijn weg gebleven.

Bij het eind van het jaar bevonden zich alzoo nog slechts 3 jongelingen bij de corpsambachtsscholen, waarvan 2 onderrigt ontvingen in het kleermakers-ambacht, en 1 als leerling-werkman geplaatst was bij den artillerie-constructiewinkel.

Sedert 1861, toen de militaire werkplaatsen voor het eerst aan de hier bedoelde opleiding waren dienstbaar gemaakt, hadden zich in het geheel 19 jongelingen aangemeld, waarvan er successivelijk 16 om verschillende redenen werden ontslagen of eigener beweging van de inrigtingen waren weg gebleven.

Corps pupillen. Bij het eind van 1864 bedroeg de sterkte van het corps pupillen 347, tegen 321 in het vorig jaar.

Aangenomen werden 10 betalende en 46 niet betalende pupillen, terwijl 18 bij het leger werden ingedeeld (4 bij de infanterie, 1 bij de artillerie, 1 bij de opname, 1 voor de topographie, 8 bij de geweermakersschool, 2 bij den artillerie-constructiewinkel en 1 bij de stafmuziek), 10 op verzoek werden ontslagen of afgekeurd, 1 werd verwijderd wegens wangedrag en 1 overleed.

Van de 271 pupillen, die sedert de oprigting van het corps in 1848 tot bij het eind van 1864 bij het leger waren ingedeeld, waren er nog 221 in dienst, als: 2 officieren, 4 adjudant-onderofficieren, 28 sergeanten-majoor, 29 sergeanten, 24 fourriers, 60 korporaals en 74 manschappen. Over het algemeen waren gedrag en dienstijver bij het corps bevredigend te noemen. Ook de rapporten omtrent het militair gehalte van de gewezen pupillen, die zich bij het garnizoen te Kedong Kebo vereenigd bevonden (zie het verslag over 1860, bladz. 36) en wier aantal thans 37 bedraagt, luidden over het geheel zeer gunstig.

Hospitalen, gezondheidsetablissementen enz. Aan de verpleging der in deze inrigtingen opgenomen lijders worden voortdurend de beste zorgen besteed en niets wordt verzuimd om de gebouwen in alle opzigten aan hun doel te doen beantwoorden. Uit een oogpunt van zindelijkheid mag als eene belangrijke verbetering worden genoemd de oprigting eener stoom-waschinrigting ten dienste van het groot militair hospitaal te Weltevreden.

Bibliotheken enz. Van de garnizoens-bibliotheken voor officieren wordt bij voortduring veel gebruik gemaakt. In den laatsten tijd waren een zevental garnizoenen voor het eerst in het bezit van dusdanige bibliotheken gesteld, zoodat men er thans 25 telde. De onderofficieren en manschappen vinden veelal nuttige en aangename lectuur in de cantines.

Ook de boekerijen der speciale wapens, zoomede het pathologisch-anatomisch kabinet te Weltevreden en het scheikundig laboratorium der geneeskundige dienst worden door regelmatige aanvulling op de hoogte der wetenschap gehouden.

Huis van arrest te Willem I. Onder verwijzing naar hetgeen omtrent deze uitsluitend militaire strafinrigting voorkomt in de verslagen over 1861 en 1863 (respectivelijk op bladzz. 48 en 49 der bijlagen) kan hier worden aangeteekend, dat het aantal zich hoofdzakelijk met het schoenmakerswerk bezig houdende gedetineerden bij het eind van 1864 beliep 298 (173 Europeanen en 125 inlanders), zijnde 7 minder dan in 't vorig jaar, toen gedetineerd waren 164 Europeanen, 1 Afrikaan en 140 inlanders of te zamen 305. Het getal bijgekomen gedetineerden was namelijk 144, dat der ontslagen en overledenen 151. In 't vorig jaren waren deze cijfers 132 en 146.

Digitized by Google

§ 5. *Krijgsverrigtingen van het leger.*

Behalve eenige togten van minder aanbelang tot beteugeling van ongeregelheden of tot bestraffing van gepleegd verzet (zie in hoofdstuk C, afdeeling III, onder Batavia, Tagal en Celebes), bepaalden zich de krijgsverrigtingen gedurende 1864 tot het voortzetten van den strijd tegen de opstandelingen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, tot operatien ter beteugeling van in het Sintangsche (Wester-afdeeling van Borneo) uitgebroken onlusten, en tot eene expeditie naar Ceram (Moluksche eilanden) tot het in onderwerping brengen van de negorij Marahoenoe.

De voornaamste ontmoetingen met den vijand zijn opgeteekend in den bijgevoegden staat, bijlage lit. E. Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar het reeds aangehaalde hoofdstuk C, afdeeling III, en naar § 5 der IIde afdeeling van het tegenwoordig hoofdstuk.

§ 6. *Gewapende corpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Gedurende 1864 heeft de formatie der niet regtstreeks tot het leger behoorende corpsen geene noemenswaardige verandering ondergaan.

Het emplacement bleef dan ook gelijk aan de opgaaf in 't vorig verslag. Voor het tegenwoordige zal men zich daarom kunnen bepalen tot het mededeelen der totaalcijfers betreffende de formatie en de sterkte onder ultimo December 1864.

	Schutterij. (a)		Pradjoerits (op Java).		Djaijang-sekars (op Java).		Legioenen (in Soerakarta en Djokdjokarta). (b)		Lijfwachten dragonders (in Soerakarta en Djokdjokarta).		Barissans (op Madura). (c)	
	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.
Europeanen .	niet opgegeven.	4263	47	47	11	12	»	»	80	79	19	19
Inlanders. .	id.	1514	2066	2010	281	278	1016	1026	»	»	2970	2603
	»	5767	2113	2057	292	290	1016	1026	80	79	2989	2622

a. De formatie der onderofficieren en manschappen is onbepaald, die der officieren bedroeg 189 Europeanen en 4 inlanders. Van de opgegeven sterkte behoorden 2267 man tot de schutterijen op Java en 3500 tot die op de buitenbezittingen, welke cijfers in 't vorig jaar waren 2376 en 3473. Onder het cijfer der Europeanen bevinden zich, meer bijzonder wat aangaat de Molukken, een aantal inlandsche burgers, als zijnde gelijkgesteld met Europeanen. Te Batavia bevindt zich een detachement schutterij te paard, waarvan de sterkte beliep 4 officieren en 45 onderofficieren en manschappen.

b. De formatie van het legioen van den pangeran adhipati Mangkoe Negoro (in Soerakarta) is als volgt: 4 stafofficieren, 625 man infanterie, 155 man cavalerie en 73 man artillerie, te zamen 857, waaronder 43 officieren; het legioen van den pangeran adhipati Pakoe Alam (in Djokdjokarta) bestaat volgens de formatie uit 1 stafofficier, 104 man infanterie en 54 man cavalerie, te zamen 159 man, waaronder 9 officieren.

c. De formatie der Madureesche barissans was verdeeld als volgt:

	Barissan van Bangkallang.	Barissan van Sumanap.	Barissan van Pamakassan.
Staf	4	2	2
Infanterie	1041	874	266
Artillerie	173	174	65
Cavalerie	68	68	»
Pioniers.	84	168	»
	1370	1286	333
		2989	

Digitized by Google

De toestand der schutterijen is over het algemeen bevredigend te noemen; vooral op de drie hoofdplaatsen van Java was de geoefendheid der schutters zeer toegenomen.

Ook de berigten omtrent de overige corpsen, niet regtstreeks tot het leger behoorende, waren over het algemeen gunstig; de wapenen en het ledergoed werden goed onderhouden. Alleen van de barissans op Madura liet de toestand te wenschen over, ofschoon de gepensioneerde officieren, met de leiding der instructie belast, en ook de hun toegevoegde onderofficieren zich veel moeite gaven. Eenige uitgaven tot herstel van wapenen enz. bij den barissan in de afdeeling Madura werden voor rekening van den lande genomen, nadat gebleken was dat de geldmiddelen van den panembahan (regent) daartoe ontoereikend waren.

Bijzondere verrigtingen der verschillende hierboven bedoelde corpsen vallen niet te vermelden; alleen maakte hierop eene uitzondering de schutterij te Saparoea (Amboina), van welk corps een detachement van 1 officier en 50 onderofficieren en manschappen deel nam aan den togt naar Marahoenoe (Ceram) en bij de aldaar plaats gehad hebbende krijgsverrigtingen goede diensten bewees.

Even als in 1854 had plaats gevonden ten aanzien van de officieren der djaijang sekars en lijfwachten dragonders, werd bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 105, na verkregen magtiging des Konings, ook » op de door het Indisch Bestuur benoemde officieren der corpsen pradjoerits, legioenen en barissans op Java en Madura en de door pangeran Mangkoe Negoro te Soerakarta aangestelde officieren van zijn legioen" van toepassing verklaard het Koninklijk besluit van 9 Januarij 1852, n°. 17 (*Indisch Staatsblad* n°. 27), bij hetwelk voor de schutterijen in de kolonien en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen, behoudens de noodige wijzigingen, van kracht is verklaard het Koninklijk besluit van 5 December 1851 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 149), houdende instelling van een eereteeken wegens eervolle, langdurige werkelijke dienst bij de schutterij hier te lande.

§ 7. *Verdediging.*

Omtrent den bouw of de voltooijing van verdedigingswerken valt voor 1864 niets belangrijks te vermelden.

§ 8. *Bijzonderheden van verschillenden aard.*

Terreinopname (1). De opname der residentie Samarang werd in 1864, voor zooveel den terreinarbeid betreft, geheel ten einde gebragt, terwijl de kaartering op groote schaal, op eenige kleinigheden na, mede gereed kwam.

De opname van Soerakarta werd met kracht doorgezet; het terreinwerk kon geacht worden voor $^{3}/_{4}$ gedeelten gereed te zijn.

Ook in Tagal en Pekalongan maakte de opname (in 1863 aangevangen) goede vorderingen. In Madioen was met de opname een aanvang gemaakt.

De kaartering van Bonthain (Celebes) was bijna afgeloopen; die van het laatstelijk opgenomen gedeelte van Boelekomba werd onder handen genomen.

Spaarkassen. Aan het jongst ingediende verslag omtrent den stand dezer kassen, loopende over 1863, valt het volgende te ontleenen:

Saldo te goed van gedeponeerde gelden op 1 Januarij 1863	f	43 978,78
Besparing over 1863.		20 971,42
Renten » »		1 709,95
Te zamen . . .	f	66 660,15
Daarvan werd aan de inloggers terugbetaald		28 643,89
Zoodat onder ultimo December 1863 aan bespaarde gelden en daarop vallende renten in kas bleef	f	38 016,26

Het eigendom uitmakende van 393 deelgeregtigden.

(1) Zie ook hoofdstuk K, § 1.

II. Zeemagt.

§ 1. *Kommandement.*

In den loop van 1864 werden de beschouwingen der Indische Regering ontvangen omtrent de in 1861 tusschen de Departementen van Marine en van Kolonien voorloopig vastgestelde hoofdpunten, welke bij de voorgenomen reorganisatie van het marine-departement in Indie zouden zijn in acht te nemen. De nadere overleggingen, naar aanleiding daarvan hier te lande gehouden, losten zich op in het Koninklijk besluit van 9 September 1864, n°. 41, houdende vaststelling der grondslagen voor de beoogde reorganisatie. De strekking daarvan is eenheid te verkrijgen van bevel en beheer, zoowel als van verantwoordelijkheid van het hoofd van het departement ten aanzien van al wat de zeemagt en het zeewezen betreft.

Tewijl eenige minder belangrijke punten der in 1861 voorloopig aangenomen ontwerpregeling tot een onderwerp van afzonderlijke behandeling werden gemaakt of wel aan de Indische autoriteiten ter regeling overgelaten, werd bij het aangehaald besluit in de eerste plaats bepaald, dat onder de benaming van *Departement der Marine in Nederlandsch Indie* zouden worden vereenigd de bureaux thans in Nederlandsch Indie aangewezen zoowel voor het *kommandement der zeemagt en de inspectie der marine*, als voor de *hoofdadministratie der marine* en het *beheer der gouvernements-marine*, terwijl daarbij in de tweede plaats geregeld werd de voet waarop het genoemde departement wordt opgedragen aan den kommandant der zeemagt in Indie.

In overeenstemming met deze regeling werd bij Koninklijk besluit van 5 October 1864, n°. 55, bepaald, dat de schout bij nacht G. Fabius, bij 's Konings besluit van den 10den September bevorens, n°. 56, aangewezen ter vervanging van den vice-admiraal J. May, *kommandant der zeemagt in Oost-Indie en inspecteur der marine aldaar*, in zijne nieuwe betrekking zal voeren den titel van *kommandant der zeemagt en chef van het Departement der Marine in Nederlandsch Indie.*

Op 7 December 1864 werd door den nieuw benoemden vlootvoogd het bevel onder dezen titel aanvaard. De afgetreden kommandant J. May nam in het laatst dier maand de terugreis naar Nederland aan.

In de maand Julij was door dien kommandant eene dienstreis naar Anjer ondernomen, ten einde, onder andere in verband met het verdedigingsstelsel, de gesteldheid dier plaats op te nemen. Later was door dien vlagofficier nog eene reis gedaan naar Soerabaija en Samarang, om de daar aanwezige oorlogsbodems en etablissementen te inspecteren, bij welke gelegenheid tevens, in het belang der verdediging, het eiland Madura was bezocht geworden.

§ 2. *Het Nederlandsch eskader.*

Sterkte enz. Het eskader, bij het eind van 1863 bestaande uit 28 bodems met eene bemanning van 2793 Europeanen en 873 inlanders, werd in den loop van 1864 (en wel op 10 April, 14 Mei, 30 Mei en 4 September) achtereenvolgens versterkt met de schroefstoomschepen *Metalen Kruis*, *Stavoren* en *Delfzijl* en de stoomkorvet *Prinses Amelia*, alle uit Nederland aangekomen, de drie laatste via West-Indie. Daarentegen werden van de sterkte afgevoerd: wegens vertrek naar Nederland (respectivelijk op 3 April, 25 November en 7 December) de schroefstoomschepen *Citadel van Antwerpen*, *het Loo* en *Vice-Admiraal Koopman;* wegens tijdelijke buiten-dienst-stelling tot het ondergaan van belangrijke herstellingen de raderstoomschepen *Madura* (1) en *Suriname* (31 Mei) en het schroefstoomschip *de Berkel* (31 December); en eindelijk wegens afkeuring voor de dienst de roeikanonneerboot n°. 14 (14 April) en de schoenerbrik *Macassar* (2) (1 Mei). De kanonneerboot intusschen werd al dadelijk vervangen door eene nieuwe, gebouwd te Dassoon (Rembang).

---

(1) Met 1 Januarij 1865 weder in dienst gesteld.

(2) De roeikanonneerboot is publiek verkocht, de schoenerbrik is overgebragt naar het marine-etablissement op Onrust, om daar nog als logementschip dan wel als werkvaartuig benuttigd te kunnen worden.

Digitized by Google

Het eskader was dus bij het eind van 1864 zamengesteld als volgt:

2 stoomkorvetten:	*Medusa;*
	Prinses Amelia;
2 schroefstoomschepen 1ste klasse:	*Djambi;*
	Metalen Kruis;
2 schroefstoomschepen 3de klasse:	*Reinier Claeszen;*
	Reteh;
7 schroefstoomschepen 4de klasse:	*Montrado;*
	Haarlemmermeer;
	de Vecht;
	de Linge;
	Apeldoorn;
	Stavoren;
	Delfzijl;
2 raderstoomschepen 1ste klasse:	*Amsterdam;*
	Ardjoeno;
1 raderstoomschip 2de klasse:	*Bromo;*
1 raderstoomschip 3de klasse:	*Sindoro;*
3 raderstoomschepen 4de klasse:	*Celebes;*
	Admiraal van Kinsbergen;
	Onrust;
1 opnemingsvaartuig:	*Pylades;*
4 dienstdoende wachtschepen:	*Prins Alexander der Nederlanden* (fregat 2de kl.);
	Juno (korvet 1ste kl.);
	Cachelot (brik);
	roeikanonneerboot n°. 14;

te zamen 25 bodems, waarvan de bemanning (daaronder ook begrepen die van het sedert 21 September 1864 in Indie aanwezige transportschip *Heldin*) beliep 2800 Europeanen en 834 inlanders.

Het sedert 1861 in onderzoek zijnde vraagstuk omtrent de wenschelijkheid en uitvoerlijkheid om in Indie op ruimer schaal dan vroeger stoomvaartuigen te bouwen, uitsluitend bestemd voor de dienst aldaar, werd in den loop van 1864 tot beslissing gebragt. Nadat vooraf voldoende zekerheid was verkregen omtrent de gelegenheid tot verkrijging op Java van het benoodigde djatie-hout, werd in October, overeenkomstig de voorstellen der Indische Regering, door het opperbestuur als beginsel aangenomen dat, voor zooveel de houten schepen van klein charter betreft, die bestemd zijn om in Indie te worden in dienst gesteld en gehouden, het eskader op zijne sterkte zal worden gehouden door den aanbouw aldaar van djatiehouten stoomschepen (1). Te gelijker tijd werd magtiging verleend om dien aanbouw van Staatswege te doen geschieden bij het marine-etablissement te Soerabaija, en mitsdien het noodige te verrigten om dat etablissement tot werf van aanbouw in te rigten.

Inmiddels werd, in opvolging van de daartoe reeds vroeger verleende magtiging, in Indie het noodige voorbereid om bij hetzelfde etablissement met de reeds beschikbare middelen een aanvang te doen maken met den bouw van een djatiehouten stoomtransportschip, bestemd om de werktuigen te ontvangen van het voormalig oorlogsstoomschip *Merapi* (2).

De uit Nederland aangekomen en derwaarts vertrokken oorlogsbodems gaven ruimschoots gelegenheid om in de behoefte aan en de verwisseling van personeel bij het eskader te voorzien. Behalve bij het machinepersoneel, waaronder de verwisseling niet zonder moeite geschiedde, konden alle rangen en graden behoorlijk worden vervuld.

---

(1) In 'tlaatst van 1865 is het Indisch Bestuur daarenboven uitgenoodigd een aanvang te doen maken met het bouwen, voor deze bestemming, van een viertal raderstoomschepen van 150 paardekracht. Naar het zich laat aanzien zal de aanbouw in 1867 onder handen kunnen worden genomen.

Inmiddels is in de eerste maanden van 1866 hier te lande aanbesteed de levering van een viertal ijzeren raderstoomschepen van 200 paardekracht. Ook deze schepen zijn bestemd om in Indie te blijven, en aldaar dienst te doen zooveel mogelijk op gelijken voet als de schepen van 's Rijks marine.

(2) In December 1865 is voor deze nieuwe *Merapi* de kiel gelegd.

Digitized by Google

Terwijl 65 officieren en 564 schepelingen wegens langdurig verblijf, ziekte of dienst-eindiging naar Nederland terugkeerden (in 1863 respectivelijk 95 en 684), kwamen van daar aan 81 officieren en 683 schepelingen (in 't vorig jaar 125 en 857). Van de schepelingen keerden er in 1863 140 en dit jaar 36 terug op eigen kosten door aanmonstering op koopvaardijschepen.

Aan 5 officieren en 29 schepelingen werd in Indie ontslag verleend; in 1863 aan 6 officieren en 13 schepelingen.

In de dienst van de inlandsche schepelingen werd op de gewone wijze voorzien door reëngagement en werving. Door de goede werking van het nieuwe reglement voor deze schepelingen (*Indisch Staatsblad* 1863 n°. 116*a* en 145) kan het aantal, zonder bezwaar, naar de behoefte worden aangevuld.

De gezondheidstoestand aan boord van de schepen en vaartuigen van het eskader kon over het algemeen gunstig worden genoemd, en zulks niettegenstaande de cholera gedurende het grootste gedeelte van het jaar in den Indischen Archipel heerschte.

Gedurende 1863, toen geenerlei epidemische ziekte voorkwam en de algemeene gezondheidstoestand bij het eskader kon geacht worden voor den Indischen Archipel de normale te zijn geweest, kwamen op eene gemiddelde sterkte van 2700 Europeanen 6333 ziektegevallen voor, waarvan 66 met doodelijken afloop. Gedurende 1864 was het ziekencijfer 5691 op eene getalsterkte van gemiddeld 2862 Europesche schepelingen, met 62 sterfgevallen, zoodat de verhouding van het sterktecijfer tot het aantal ziektegevallen, hetwelk ten vorigen jare was 1:2,34, gedaald was tot 1:1,98.

Ook voor de inlandsche schepelingen waren de verhoudingen merkbaar gunstiger. Op 839 schepelingen kwamen in 1863 1695 zieken voor, waarvan 22 overleden; in 1864 op eene gemiddelde sterkte van 870 slechts 1510, waarvan 16 overleden (1). Behalve het opgegeven getal van 78 overledenen, bekwam het eskader nog 2 gesneuvelden (Europeanen), terwijl 2 Europeanen verdronken.

De behandelden verdeelende naar den algemeenen aard der ziektevormen, verkrijgt men voor 1864 de navolgende uitkomsten:

	Europeanen.	Inlanders.
Endemische ziekten	1441	630
Epidemische »	99	25
Sporadische »	1721	302
Verwondingen en accidenten	432	101
Chirurgische ziekten	637	166
Oogziekten	127	24
Venerische ziekten.	1137	243
Koortsvrije huidziekten	97	19
	5691	1510

Bij het eerste uitbreken der cholera-epidemie (te Batavia en op Onrust) werden zonder verwijl aan de officieren van gezondheid der oorlogsbodems de noodige voorschriften gegeven tot het in toepassing brengen van al wat zou kunnen strekken om schadelijk op de gezondheid der schepelingen inwerkende invloeden tegen te gaan. Aan de nadrukkelijke handhaving van de voorgeschreven gezondheidsregelen, waartoe alle autoriteiten aan boord om het zeerst bijdroegen, mogt het gelukken de cholera onder het personeel der zeemagt binnen vrij enge grenzen te beperken. Te Soerabaija werd, in verband met de bij het marine-etablissement vereenigde aanzienlijke bemanning ten gevolge van het in reparatie liggen van verschillende bodems, en met het oog op den verwijderden afstand waarop het hospitaal gelegen is van het etablissement, bij wijze van voorzorgmaatregel een hulp-hospitaal aan het bassin opgerigt, welke ziekeninrigting, toen zich weldra ook te Soerabaija de epidemie vertoonde, de uitmuntendste diensten bewees. In het geheel werden bij de zeemagt (op Java, in de Zuid- en Ooster-afdeeling van

(1) In 't vorig verslag werd voor Europeanen en inlanders een totaal opgegeven van 9829 behandelden en 92 overledenen, doch deze opgaaf omvatte ook de verpleegden niet tot de zeemagt behoorende.

Digitized by Google

Borneo en te Macassar) slechts 114 personen aangetast, waarvan 93 Europeanen en 21 inlanders; hiervan overleden er 45, namelijk 36 Europesche en 9 inlandsche schepelingen, welke betrekkelijk niet ongunstige sterfte-verhouding voor een groot deel was toe te schrijven aan de onmiddellijke en krachtdadige hulp die de aangetasten erlangden.

In weerwil van het beperkt aantal officieren van gezondheid bij het eskader werd aan alle eischen en behoeften voldaan.

Ter voorkoming van ziekten werd een naauwlettend toezigt gehouden op voeding en wat daartoe betrekking heeft, en was men inzonderheid ook bedacht op voortgaande verbetering der ventilatie-stelsels, aanhoudende zorg voor reinheid en het aanwenden van middelen om schadelijke gassen enz. te desinfecteren.

Bij het einde van 1864 bestond het geneeskundig personeel bij het eskader uit 3 officieren van gezondheid der 1ste klasse, 17 der 2de en 13 der 3de klasse, te zamen 33, of 1 meer dan onder ultimo December 1863.

Stationering. De maritime stations waren in 1864 alle op voldoende wijze bezet geworden. Alleen was, ten gevolge van noodzakelijke herstellingen en daardoor vertraagde aankomst van het ter aflossing aangewezen stoomschip, gedurende ééne maand zonder oorlogsbodem geweest het station der Molukken. De bedoelde bezetting heeft zich volgenderwijs afgewisseld: Westkust van Sumatra, gedurende 2 maanden 1 raderstoomschip 2de klasse, daarna gedurende 7 maanden 1 schroefstoomschip 2de klasse, en de overige maanden van het jaar 1 stoomkorvet: Oostkust van Sumatra, 1 schroefstoomschip 3de klasse; wateren van Riouw en Lingga, 1 schroefstoomschip 4de klasse, in October tijdelijk versterkt met een tweeden bodem van gelijk charter; Westkust van Borneo, aanvankelijk 1 schroefstoomschip 4de klasse, in Junij vervangen door een raderstoomschip 4de klasse, in September versterkt met een tweede raderstoomschip 4de klasse; wateren der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, 1 schroefstoomschip 4de klasse en 2 raderstoomschepen 4de klasse, zijnde een dezer laatste in September vervangen door 1 schroefstoomschip 4de klasse; voor de bekruising der Oostkust van Borneo werd beurtelings een der drie stoomschepen te Koetei gestationeerd; wateren van Celebes en onderhoorigheden, gedurende 8 maanden 2 schroefstoomschepen 4de klasse en 1 raderstoomschip 3de klasse, deze laatste bodem sedert Maart; gedurende de vier overige maanden 1 schroefstoomschip 4de klasse en 1 raderstoomschip 3de klasse, overigens het geheele jaar door, 1 brik als wachtschip ter reede van Macassar; onder het kruisgebied van dit station bleven bij voortduring behooren de noordelijke toegang van Straat Macassar, waartoe Tontoli als uitgangspunt bleef aangewezen, zoomede de wateren van Timor; wateren der Molukken, in Januarij onbezet, vervolgens 1 raderstoomschip 1ste klasse; wateren van Menado, gedurende 8 maanden 1 schroefstoomschip 3de klasse, de overige 4 maanden 1 schroefstoomschip 4de klasse. Van April tot Augustus was laatstbedoelde bodem gebezigd tot bekruising van uit Kwandang der Noordkust van Celebes tot tegengang van zeeroof. In de wateren van Japan waren in 1864 nog van het eskader gestationeerd: gedurende de 6 eerste maanden 1 stoomkorvet en 1 schroefstoomschip 1ste klasse, en later nog een tweede schroefstoomschip 1ste klasse en 1 raderstoomschip 1ste klasse. De stoomkorvet evenwel kwam, na afloop van de expeditie tegen Simonoseki, in de maand December bij de vlag terug.

De bijzondere diensten op punten van den Archipel die niet tot eenig station behoorden bepaalden zich tot eén togt naar de Kangean-eilanden (beoosten Madura) tot opsporing van zeeroovers, en voorts tot een paar reizen naar Singapoer en eene naar Samarang, een en ander door het raderstoomschip 2de klasse *Bromo*. Het opnemingsvaartuig *Pylades* zette het geheele jaar door, voor zoover de weêrsgesteldheid dit toeliet, de opname voort van Straat Banka.

De stationsverwisselingen werden steeds zooveel mogelijk dienstbaar gemaakt zoowel aan het tegengaan van zeeroof als aan de bevordering der hydrographische kennis van den Archipel.

§ 3. *Gouvernements-marine.*

Sterkte enz. De gouvernements-marine bleef gedurende 1864 zamengesteld zoo als in het vorig verslag is opgegeven, slechts met deze uitzondering, dat een der raderstoomschepen, de *Kapoeas*, ten gevolge van het voorgevallene met dien bodem op de Melawie-

Digitized by Google

rivier (Wester-afdeeling van Borneo) (1), in Augustus aan de dienst ontviel, en dat daarentegen bij het einde van 't jaar 5 kruisbooten meer in dienst waren dan onder ultimo 1863. Bij het einde van 1864 was dus de sterkte als volgt:

3 schroefstoomschepen: *Hertog Bernhard*, *Java* en *Draak*; 5 raderstoomschepen: *Boni*, *Bronbeek*, *Telegraaf*, *Dassoon* en *Bennett*, 2 stoomkannoneerbooten: *Barito* en *Tjinrana* en 1 stalen stoomkruisboot *Sailoos*, te zamen 11 stoomschepen, benevens 80 kruisbooten of 5 minder dan de bepaalde sterkte.

In den loop van 1864 waren 9 nieuwe kruisbooten in dienst gesteld, waarvan 2 waren gebouwd bij het marine-etablissement te Soerabaija, en de overige op particuliere werven, te Batavia en te Dassoon (Rembang). Nog 7 stuks waren in aanbouw.

De formatie van het personeel, de bemanning der *Kapoeas* daaronder begrepen, bestond, wat de stoomschepen betreft, uit 71 Europeanen benevens 417 inlanders, en voor zooveel de 80 kruisbooten aangaat, uit 1600 inlanders.

Het Europeesch personeel was zoo goed als voltallig; van het inlandsch gedeelte is de aanwezige sterkte niet vermeld gevonden.

Als organieke beschikking verdient vermelding de vaststelling bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 164, van een *reglement op de dienst der levensmiddelen, brand- en lichtstoffen aan boord van de stoomschepen der gouvernements-marine, stationsverdeeling enz.* Ten aanzien der stoomschepen valt onder deze rubriek het volgende te vermelden.

De *Hertog Bernhard*, voor algemeene transportdiensten bestemd, was gedurende de eerste helft van het jaar te Soebaraija, ten einde aldaar eenige belangrijke veranderingen en herstellingen aan de werktuigen te ondergaan. Nadat deze werkzaamheden in Augustus afgeloopen waren, deed dit stoomschip eenige transport- en sleepdiensten naar Pontianak, Bandjermasin en Macassar.

De *Java* onderhield gedurende het geheele jaar de gemeenschap tusschen Batavia en Singapoer, in verbinding met de maildienst der Fransche „Messageries."

De *Draak*, gestationeerd in de wateren van Timor, deed aldaar tot in de maand Junij verschillende dienstreizen, volbragt daarop eene missie naar Bandjermasin en Pontianak en werd vervolgens in September naar Soerabaija gedirigeerd tot het ondergaan van eenige ketelreparatien.

Inmiddels was de *Draak*, wegens gebleken mindere geschiktheid voor de dienst in de Timorsche wateren, ter beschikking gesteld van den resident van Madura, welke nieuwe bestemming in October werd opgevolgd.

De *Boni*, welke van af April 1861 drukke diensten had gedaan in de Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo, verliet in October Bandjermasin, ten einde te Soerabaija eenige noodzakelijke herstellingen en vernieuwingen aan romp en werktuigen te ondergaan.

De *Kapoeas* deed van af den aanvang des jaars voortdurend dienst ter Westkust van Borneo tot den 6den Augustus, toen die bodem bij zeer lagen waterstand in de Melawierivier te midden van het vijandelijk vuur aan den grond geraakte, en van den oever zoodanig beschoten werd, dat des anderen daags, op last van den stations-kommandant te Sintang, het vaartuig moest verlaten worden (zie lager in § 5). Eenige dagen later trachtte de vijand het schip te verbranden, na vooraf den romp zooveel mogelijk gehavend en de los te maken machine-deelen medegevoerd te hebben. In 't laatst van September gelukte het het overgebleven gedeelte van het vaartuig te ligten en vlot te krijgen in zoodanigen staat dat het, bij voorloopig onderzoek, geacht werd de kosten van herstel nog waardig te zijn (2).

De *Bronbeek* deed in den aanvang des jaars veel dienst in de wateren van Banka, doch moest in Junij, om den lekken bodem te herstellen, naar Soerabaija vertrekken, alwaar schip en machine gelijktijdig de verder noodige voorzieningen ondergingen. Inmiddels werd aan dit stoomvaartuig de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo tot station aangewezen, ten einde aldaar ter vervanging van de *Boni* dienst op de rivieren te doen. In de eerste dagen van December gereed gekomen, werd deze nieuwe bestemming zonder verwijl opgevolgd.

De *Telegraaf* was bij den aanvang des jaars gestationeerd in de Molukken en deed

(1) Vergelijk § 5 hieronder.

(2) Sedert is berigt ontvangen, dat het stoomschip te Soerabaija voor de dienst weder wordt gereed gemaakt, zoodat het in den loop van 1866 weder aan de active zeemagt zou kunnen worden toegevoegd.

Digitized by Google

aldaar, o. a. bij de expeditie tegen Marahoenoe (Coram), belangrijke diensten, tot in de maand Julij, toen deze bodem naar Soerabaija vertrok tot het ondergaan van eenige hoogst noodzakelijke herstellingen aan schip en werktuigen. Bij het eind van 1864 waren deze werkzaamheden zoo goed als geëindigd.

De *Dassoon* was bij den aanvang van 't jaar in timmering te Soerabaija. In goeden en wel uitgerusten staat in de eerste dagen van April naar Riouw teruggekeerd, verrigtte die stoomer gedurende het verder gedeelte des jaars drukke diensten in dat station.

De stoomkanonneerboot *Barito* bleef bij voortduring bestemd voor de riviervaart in het Palembangsche; in Augustus echter werd het vaartuig opgeroepen naar de Wester-afdeeling van Borneo, alwaar het in de laatste vier maanden van het jaar dienst verrigtte tusschen Pontianak en Sintang en hoogerop gelegen plaatsen aan de Melawie-rivier. In September was het vaartuig door den buitengewoon lagen waterstand tusschen de beide eerstgenoemde plaatsen aan den grond geraakt, doch had hetzelve, na een oponthoud van 14 dagen, zijne reis kunnen vervolgen.

De stoomkanonneerboot *Tjinrana* deed vele diensten in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo gedurende de vier eerste maanden van 't jaar, toen een lek in den stoomketel het noodig maakte den bodem naar Soerabaija te slepen, waaraan in Junij kon worden gevolg gegeven. Reeds in Augustus kon de *Tjinrana*, die tevens eenige vernieuwingen aan betimmering enz. had ondergaan, zijne dienst vervolgen, aanvankelijk gedurende September en een gedeelte van October in de Wester-afdeeling van Borneo, en later in de Zuid- en Ooster-afdeeling. Ook dit vaartuig was in September ten gevolge van lagen waterstand tusschen Sintang en Pontianak aan den grond geraakt en eerst na 20 dagen weder vlot geworden.

De *Bennett* bleef het geheele jaar door dienst verrigten: van Januarij tot Augustus te Palembang, meerendeels voor de gemeenschap met Muntok, en in de vier laatste maanden van 1864 in de Wester-afdeeling van Borneo.

De stoomkruisboot *Sailoos* bleef gedurende het geheele jaar gestationeerd in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo en deed aldaar in verhouding tot haar charter veelvuldige diensten.

Wat de stationsverdeeling der kruisbooten aangaat, deze was voor eene complete sterkte geregeld als volgt: Bantam 1, Batavia 2, Bataviasche flottille 3, Cheribon 2, Tagal 1, Pekalongan 1, Samarang 1, Japara 2, Rembang 2, Soerabaija 5, Pasoeroean 2, Probolingo 1, Bezoekie 2, Banjoewangie 2, Sumatra's Westkust 5, Benkoelen 1, Lampongsche districten 5, Palembang 2, Banka 6, Billiton 2, Riouw 7, Oostkust van Sumatra 2, Wester-afdeeling van Borneo 8, Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo 9, Celebes en onderhoorigheden 5, Menado 2, Timor 3 en Boeleleng (Bali) 1, te zamen 85 kruisbooten, waarvan 27 op Java en 58 op de buitenbezittingen.

Zoo als hierboven is gezegd waren 80 stuks in active dienst. Een tiental daarvan waren aangebouwd vóór en in 1853; de overige alle na dien tijd.

§ 4. *Inrigtingen tot de zeemagt betrekkelijk* (1).

a. Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten.

De Commissie streefde er ook dit jaar naar om bij de uitgifte van kaarten, zooveel in haar vermogen was, aan de meest dringende eischen en behoeften der zeevaart te voldoen. De officieren der Nederlandsche en de gezagvoerders der gouvernements-marine bleven met ijver en volharding hunne medewerking tot dit doel verleenen. Een staat van de door de Commissie in 1864 uitgegeven kaarten, en van de haar toegezonden schetsen en opnamen wordt als bijlaag lit. F hierbij gevoegd.

Met het hydrographisch bureau te Londen werd, even als zulks reeds sedert eenigen tijd met dat te Madrid geschiedde (zie het verslag over 1859, bladz. 41), eene ruiling van kaarten en boekwerken aangevangen, waardoor de Commissie in staat wordt gesteld de scheepvaart zoo spoedig mogelijk in het bezit te stellen van de nieuwste Engelsche kaarten van de Indien, China, Japan en Australie. Van het Oostenrijksche Gouvernement ontving de Commissie eenige kaarten en een boekwerk, een en ander betrekking hebbende op de reis rondom de wereld van het Keizerlijk-Oostenrijksche fregat *Novara*.

(1) Zie ook hoofdstuk K, § 1 en hoofdstuk N, afdeeling V, § 1, respectivelijk wat betreft de geographische dienst, en de dienst der bebakening, kustverlichting, enz.

Digitized by Google

De opname van Straat Banka door het opnemingsvaartuig *Pylades* werd nagenoeg ten einde gebragt.

De onderdepôts voldeden voortdurend aan hunne bestemming, blijkbaar uit het groot debiet van zeekaarten en gidsen; te Muntok (Banka) en te Koepang (Timor) werden mede zoodanige inrigtingen gevestigd (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 74 en 169).

Lijsten der nieuw ontdekte reven en nader bepaalde gevaren werden aan de hoofden van gewestelijk bestuur toegezonden om bij de havenmeesters ter inzage te worden gedeponeerd.

b. Marine-etablissement op het eiland Onrust.

Bij dit etablissement werd in 1864, niettegenstaande het gemis van het drijvend droogdok, dat sedert November 1863 de noodige herstellingen onderging te Dassoon (Rembang), toch zooveel mogelijk ten dienste van de Nederlandsche en gouvernements-marine en de koopvaardijvloot gewerkt.

In 't geheel ondergingen 19 schepen en vaartuigen, waaronder 4 particuliere, min of meer belangrijke herstellingen. Voor het etablissement zelf en voor de marine-magazijnen werden verschillende artikelen aangemaakt.

Voor zoover voorloopig kon worden opgegeven was aan arbeidsloonen (ongerekend de toelagen aan die dwangarbeiders welke in eenig ambacht worden te werk gesteld) uitbetaald geworden: in 1863 f 73 485 en in 1864 f 84 912, terwijl de waarde der verwerkte materialen (mede ingevolge voorloopige opgaven) in genoemde jaren achtereenvolgens had beloopen f 128 923 en f 98 924.

Zoo als uit vroegere verslagen blijkt, bestaat het werkvolk bij dit etablissement uit Chinesche ambachtslieden en verder uit de kettinggangers die hier hun straftijd moeten ondergaan; het aantal der eerstbedoelden was gedurende 305 werkdagen: in 1863 gemiddeld 104 en dit jaar gemiddeld 111 daags (63 timmerlieden, 30 breeuwers, 11 smeden en 2 koperslagers tegen een dagloon van respectivelijk f 2,50, f 1,80, f 4 en f 2 per hoofd); de dwangarbeiders waren (gemiddeld 's maands) 329 in getal. Voorts waren 7 Chinesche bannelingen bij het etablissement aanwezig.

Gedurende de maanden April, Mei en Junij was de gezondheidstoestand door het heerschen der cholera zeer ongunstig, terwijl in December zich eenige gevallen van koorts voordeden. Het overige gedeelte van het jaar waren er weinig zieken.

Een aan de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija aangemaakte ijzeren mast en ketelbok werd in Julij met het beste gevolg opgerigt.

c. Marine-etablissement te Soerabaija.

Deze inrigting bleef aan hare bestemming beantwoorden, en zal nog in belangrijkheid toenemen, wanneer zij, overeenkomstig de daartoe in 1864 door het opperbestuur verleende magtiging, tot werf van aanbouw zal zijn ingerigt en, door de verplaatsing van de fabriek voor de marine en het stoomwezen naar den oever van het bassin, met die fabriek vereenigd zal zijn.

De werkzaamheden waren dit jaar ten gevolge van het in reparatie zijn van het dok van Onrust veel meer geweest dan in andere jaren.

Ongerekend de bezoldiging en de overwerkgelden van het vaste Europeesch personeel, werd aan de inlandsche werklieden en koelies (gemiddeld 1093 en 37 per dag) in 't geheel uitbetaald f 188 572, tegen f 155 584 in 't vorig jaar, toen gemiddeld 913 werklieden en 47 koelies in dienst waren geweest. De waarde der verwerkte materialen, destijds f 255 299, was in 1864 niet minder dan f 320 995.

Gedokt werden 15 schepen van het eskader en 6 van de gouvernementsmarine, 2 stoombaggermolens en 11 particuliere schepen, onder welke laatste 9 stoomschepen.

Het meerendeel der oorlogsbodems onderging belangrijke herstellingen; een aantal werd tevens op nieuw uitgerust.

Voorts werden bij het etablissement voor de dienst gereed gemaakt eenige nieuw gebouwde kruisbooten en eene nieuwe rookkanonneerboot, om te dienen als wachtschip te Samarang, terwijl nog 2 oorlogsschepen en 2 gouvernements-vaartuigen in timmering werden opgenomen zonder dat deze van het dok behoefden gebruik te maken. Wijders werden voor een aantal schepen der rijks- en gouvernements-marine, die niet in timmering waren opgenomen, voor de marine-magazijnen en het marine-etablissement te Onrust

Digitized by Google

verschillende zaken aangemaakt en voor het onderhoud van baggermolens, ketelbok en ponten, vlotten en kielligters van het etablissement het noodige verrigt. Overigens werd een aanvang gemaakt met den bouw van drie kruisbooten.

Het te werk komen der inlandsche werklieden liet niets te wenschen over. Hunne verdiensten liepen van f 0,30 tot f 1,65 per dag, verdeeld als volgt: 886 genoten f 0,30 à f 0,60, 178 f 0,65 à f 1,00 en 29 f 1,10 à f 1,65. De koelies ontvingen een dagloon van f 0,35. Omtrent de kettinggangers bij het etablissement geplaatst is alleen vermeld gevonden, dat hun aantal nog altijd bleef beneden de 100 koppen.

De berigten in 't laatst van het jaar omtrent den toestand van het dok ontvangen luidden minder gunstig. Als een gevolg van het meer dan gewone gebruik daarvan in den laatsten tijd gemaakt, begonnen zich op meerdere plaatsen lekken in hetzelve te vertoonen. Reeds werd dan ook een aanvang gemaakt met voorbereidende werkzaamheden voor de ineenzetting van het nieuwe uit Nederland verwacht wordende ijzeren dok. Het bassin werd door van tijd tijd tot tijd te baggeren op eene behoorlijke diepte gehouden. De aanslibbingen voor het bassin, zoomede in de keel die daarheen leidt, waren in 1864 wel is waar toegenomen, doch door de twee baggermolens konden keel en bassin op genoegzame diepte worden gehouden, om een schip als de stoomkorvet *Medusa* binnen te halen.

Bij gelegenheid eener inspectie van het hulphospitaal, tijdens de cholera-epidemie aan het bassin opgerigt (zie in § 2 hierboven), werd door den dirigerenden officier van gezondheid bij het eskader tevens een onderzoek ingesteld in topographisch-geneeskundigen zin van de omgeving van het bassin, aan welks vermeende schadelijke uitwasemingen men sedert lang te regt of ten onregte de talrijke gevallen van dysenterie toeschreef, die in den laatsten tijd aan boord van de aldaar verblijf houdende schepen werden waargenomen. Het onderzoek leidde in geenen deele tot bevestiging van het even bedoelde vermoeden.

In Maart 1864 werd bij het etablissement met goed gevolg een tijdbal in werking gebragt.

d. Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija.

Deze fabriek, met hare op groote schaal aangelegde werktuigen en inrigtingen, tracht te voldoen aan de talrijke en steeds toenemende eischen van de marine en de overige departementen. Behalve veelvuldige werkzaamheden aan of ten dienste van stoomschepen van het eskader of de gouvernements-marine, werden ook verschillende voorwerpen aangemaakt voor de marine-etablissementen te Soerabaija en op Onrust, voor de marine-magazijnen te Batavia en te Soerabaija, voor de dienst der bebakening, enz. enz.

Voor eerstgenoemd etablissement werden onder andere twee stoomketels vervaardigd voor het drijvend droogdok en voor de zaagmachine. Ten dienste van het mijnwezen werd een boorwerktuig aangemaakt, terwijl ook eenige gereedschappen voor geologisch onderzoek werden afgeleverd ten behoeve van dr. BERNSTEIN, belast met eene wetenschappelijke zending in de Molukken. Voorts had de ineenzetting plaats van twee klokbakenschepen, van werktuigen voor diepe grondpeilingen in Indie — deze laatste ten dienste van het genie-departement — en van een stoomzuigbaggermolen voor den waterstaat.

Het gezamenlijk bedrag der rekeningen, in de jaren 1862 en 1863 achtereenvolgens f 407 651 en f 370 494, was dit jaar f 376 508, waaronder (voor slechts bij uitzondering aan te nemen) particuliere bestellingen f 180, f 79 en f 108.

Het vaste personeel genoot aan bezoldiging, daggelden enz. in gemelde drie jaren achtereenvolgens f 94 259, f 93 322 en f 99 504; de inlandsche werklieden en koelies aan dagloonen f 133 533, f 128 842 en f 132 649, terwijl aan materialen in dezelfde jaren werd verwerkt voor eene waarde van f 158 579, f 138 843 en f 134 798.

Met enkele uitzonderingen gaven de ambachtslieden, zoowel Europeanen als met dezen gelijkgestelden, voortdurend blijken van ijver en goed gedrag. Ook opzigtens de inlandsche werklieden (met inbegrip van de koelies gemiddeld 694 per dag) was te dien aanzien over het algemeen een gunstig getuigenis af te leggen. In de verschillende ambachten werden er aangetroffen, die bekwame werklieden waren te noemen.

De aanhangige overwegingen nopens de verplaatsing van de fabriek meer in de nabijheid van het marine-etablissement kwamen dit jaar tot eene beslissing. Nadat in den aanvang van 1864 de verplaatsing naar de oevers van het bassin door het opperbestuur in beginsel was goedgekeurd, en de plannen nopens het doen aanbouwen bij het marine-

Digitized by Google

etablissement van oorlogsbodems van klein charter, bestemd om in Indie te blijven, tot genoegzame rijpheid waren gekomen, werd door de Indische Regering, bij besluit van 14 September 1864, n°. 13, het emplacement aangewezen waar de nieuwe fabriek zal komen te staan en de directeur der burgerlijke openbare werken aangeschreven tot het doen opmaken der vereischte detailplannen, teekeningen enz. Al aanstonds werd tevens bepaald, dat wanneer de fabriek bij het marine-etablissement verplaatst zal zijn, die beide inrigtingen alsdan onder één beheer zullen worden gebragt (1).

§ 5. *Verrigtingen der zeemagt.*

Voor zooveel betreft de krijgsverrigtingen der zeemagt binnen het gebied van Nederlandsch Indie (in de Japansche wateren toch werd door vier schepen van het eskader deel genomen aan de gewelddadige opening van de Straat van Simonoseki) komt hier in de eerste plaats in aanmerking het verrigte in de Wester-afdeeling van Borneo.

Zoo als blijkt uit hoofdstuk C, afdeeling III hiervóór, werden in den aanvang des jaars in de afdeeling Sintang door eenige kwaadwilligen, partijgangers van vroeger aldaar geheerscht hebbende onlusten, pogingen in het werk gesteld om de goede orde van zaken in die afdeeling omver te werpen. Eene naar het Kaijan-gebied met veel inspanning en moeite uitgevoerde militaire expeditie, die ook werd mede gemaakt door den gouvernements-stoomer *Kapoeas*, mogt er er niet toe leiden de beroeringen te onderdrukken. De opstandelingen ontzagen zich niet om aan een door hen voorgenomen aanval op het Europeesch etablissement te Sintang een begin van uitvoering te geven en later hetzelve bij herhaling te verontrusten. In 't laatst van Junij liepen geruchten dat andermaal een aanval op Sintang zou zijn beraamd en wel door de gezamenlijke bevolking van de Melawie-, Pinoh- en Kaijan-rivieren.

Zr. Ms. stoomschip *Celebes*, kort te voren ter Westkust van Borneo in station gekomen, vertrok hierop met den meesten spoed van Pontianak naar Sintang. Den 5den Julij nabij het fort van die plaats aangekomen, nam de bevelhebber van de *Celebes* onmiddellijk het kommandement over de maritime magt aldaar op zich. Deze bestond op dat oogenblik, behalve uit genoemd stoomschip, uit den gouvernements-stoomer *Kapoeas* en de kruisboot n°. 47. Door de *Celebes* werd den volgenden dag, na een detachement van 55 militairen aan boord genomen te hebben, eene verkenning op de Melawie-rivier gemaakt, waarbij men evenwel geene vijanden ontmoette. De *Celebes* en de *Kapoeas* bleven niettemin met opgebankte vuren gereed liggen om op alles voorbereid te zijn.

Het berigt dat de vijand het voornemen had de kampong Banin, ongeveer eene halve mijl boven Sintang gelegen, te bezetten, werd door eene op brandwacht uitgezonden bidar bevestigd. In overleg met den resident, die in de tweede helft van Julij door de *Kapoeas* van Pontianak was afgehaald geworden, werd door de militaire en maritime autoriteiten besloten om alsnu met gewapende sloepen eene verkenning naar Banin te ondernemen, ten einde zekerheid te erlangen welke magt de vijand daar had. Met dat doel vertrokken in den voormiddag van den 6den Augustus drie gewapende sloepen van Sintang, met last om den vijand te verkennen, en dan terug te keeren. De sloepen werden binnen weinige uren teruggverwacht.

Inmiddels werd in eene vergadering, door den resident ter bespreking van de Sintangsche aangelegenheden belegd, den panembahan onder het oog gebragt, dat hij verpligt was door zijn volk het terrein te doen heroveren, dat hem reeds door den vijand was ontnomen en dat hij in de eerste plaats Banin moest doen bezetten. Er werd besloten dat door volk van Sintang, onder bedekking van een 50tal militairen, te Banin eene borstwering zou worden opgeworpen en dat die post daarna door 200 Sintangers zou worden bezet.

Nadat de panembahan daartoe gewapende bidars de Melawie-rivier had opgezonden, gaf de bevelhebber van de *Celebes* aan den kommandant der gewapende sloepen order

(1) Bij Koninklijk besluit van 4 Julij 1866, n°. 65, is een werktuigkundige ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, bestemd om met den titel van ingenieur-directeur aan het hoofd der fabriek te worden geplaatst. Tot dusver was de directie aan een zeeofficier opgedragen.

Digitized by Google

om, zoo hij Banin mogt verlaten vinden, zich daar te posteren en de komst der Sintangsche bezetting af te wachten. Intusschen waren een dertiental gewapende bidars met ongeveer 150 man de Melawie opgeroeid.

Van den kommandant der gewapende sloepen werd berigt ontvangen dat hij Banin bezet had en verkenningen liet doen. Het liet zich dus aanzien dat het plan, om de Sintangers hun eigen land te doen zuiveren, zou gelukken. Tegen den middag werden echter eenige schoten, kort daarna een levendig geweervuur op de rivier gehoord; de gewapende sloepen begonnen langzaam terug te trekken. De kommandant van de *Celebes* besloot alsnu om de *Kapoeas* af te zenden, ten einde de sloepen en bidars zoo noodig te dekken. In overleg met den militairen kommandant werd aan boord van den genoemden stoomer een detachement van 30 man onder bevel van een luitenant der infanterie geëmbarqueerd ten einde het doel, om Banin door de Sintangers te doen bezetten, zooveel mogelijk in de hand te werken. Nadat de *Kapoeas* de gewapende sloepen bereikt had, ging de bemanning derzelve aan boord van dien stoomer over en werden de sloepen op sleeptouw genomen.

Goed loodende en het volk zooveel mogelijk bedekt opstellende, stoomde de *Kapoeas* langzaam naar boven.

De vijand hield met zijne bidars stand tot beneden Banin; van beide oevers werd hevig op de *Kapoeas* gevuurd, waardoor men aan boord van dien bodem spoedig één doode en vijf zwaar gekwetsten telde. Ten einde Banin nu zoo spoedig mogelijk te bereiken, werd eene jol vooruit gezonden om het vaarwater op te looden. Al spoedig werd den looder de loodlijn en de hand stuk geschoten, terwijl een der roeijers gekwetst werd. De laatste looding had eene diepte aangegeven van 7 voet, en men zag er dus geen bezwaar in, om de machine een oogenblik te stoppen tot het overnemen van de gekwetsten en tot het afgeven van eene nieuwe loodlijn. Naauwelijks is men daarmede bezig, of het achterschip van de *Kapoeas* raakt aan den grond, zwaait tegen eene kleine droogte in de rivier en blijft zitten. Hierdoor mislukte het plan om Banin te bezetten.

Daar het water vallende was, mislukten alle pogingen om de *Kapoeas* weder vlot te krijgen, terwijl reeds 17 man gekwetst waren en de vijand steeds hevig op het schip bleef vuren. De gewapende Sintangsche bidars trokken terug, of plaatsten zich ver beneden de *Kapoeas* buiten het vijandelijk vuur.

De kommandant der gewapende sloepen, die, zoo als gezegd is, met zijne manschappen op de *Kapoeas* was overgegaan, verzocht dringend om versterking van manschappen. Daaraan kon echter niet worden voldaan. De kern der bemanning van de *Celebes* bevond zich reeds aan boord van de *Kapoeas*, er kon geen enkel man meer worden gemist, terwijl ook de militaire kommandant kennis gaf, dat hij van zijne zijde niet bij magte was om versterking af te zenden. Onder deze omstandigheden ging de nacht van 6 op 7 Augustus voorbij. Met het aanbreken van den dag ontwaarde men dat de vijand zich meer en meer verzamelde.

Sedert den vorigen dag was het water weder ongeveer 2 voet gevallen. De *Kapoeas* zat alsnu geheel geboeid, lag dwarsstrooms, en was met alle krachtsinspanning niet in beweging te brengen. Het liet zich uit dat alles gereedelijk aanzien, dat niet dan met groote opoffering van menschenlevens de gemeenschap tusschen het gestrande vaartuig en het etablissement zou kunnen worden volgehouden. De *Celebes* miste een groot deel van zijne bemanning; het etablissement mogt niet ontbloot worden van manschappen, en de *Kapoeas* strekte, in de zeer hagchelijke positie waarin men verkeerde, tot zwaren last voor de geheele strijdmagt.

Ten einde de magt op het punt waar de *Kapoeas* gelegen was, en dat al zeer spoedig door den vijand zou verlaten zijn geworden, ten koste der grootere belangen van de *Celebes* en van het etablissement niet te verspillen, werd te Sintang besloten een der officieren van de *Celebes* in eene gouvernements-bidar met 6 man bedekking naar de *Kapoeas* te zenden, ter overbrenging van den last om het stoomschip te verlaten. Het mogt dezen officier, niettegenstaande hevig op zijne bidar geschoten werd, gelukken de *Kapoeas* te bereiken, waarna de bemanning en de troepen met de gewapende sloepen op de *Celebes* terugkeerden.

Deze terugtogt liep in zoo verre gelukkig af, dat slechts 2 personen gewond werden. Het duurde niet lang of de *Kapoeas* werd door den vijand in brand gestoken (1).

---

(2) Zie hierover nader § 3 dezer afdeeling

Digitized by Google

Den 11den Augustus was de vijand tot in de nabijheid van het etablissement doorgetrokken. In den morgen van dien dag vielen eenige schoten uit den boschrand van den linker oever der Melawie-rivier, van achter een klein verlaten huis, gerigt tegen het etablissement en de *Celebes*, welke echter hun doel misten. Langzamerhand duidde alles aan, dat de vijand een aanval wilde beproeven. Omstreeks $10^1/_2$ ure begon hij zich te verzamelen op den rivieroever tegenover de kampong Namoek, en ook op den anderen oever, op ongeveer 2000 ellen afstands van de *Celebes*.

In overeenstemming met den militairen kommandant besloot de bevelhebber van de *Celebes* om het vuur eerst te openen wanneer de opstandelingen zich in grooten getale of met vaartuigen op de rivier zouden vertoonen. Aan boord van dien stoomer was intusschen alles voor het gevecht gereed gemaakt. Ruim ten 11 ure werd van af de oostzijde van het etablissement gevuurd op de kruisboot n°. 47, welke schoten werden beantwoord, en waarna onmiddellijk het vuur uit de kampong Menjoemboeng werd geopend, om den aanval, die op de oostzijde van het etablissement was gerigt, te helpen afweren.

De vijand was nu uit eene mijn achter evengenoemde kampong gelegen gekomen en bevond zich tusschen de kampong en de oostzijde van het etablissement, achter eene met dik houtgewas begroeide hoogte. De kruisboot werd door den oostelijk staanden post, bestaande uit een officier en 25 man, ondersteund.

Ten 1 ure gingen de op den oever van Namoek verzamelde opstandelingen de rivier over, en trokken op ongeveer 500 passen van den Melawie-post het bosch in achter de benting. In den hoek van Namoek vertoonde zich nu eene bidar onder gele vlag, waarin zich, zoo als men later vernam, de hoofden van den opstand, de pangerans Mas en Praboe, bevonden.

Van het oprukken van den vijand werd onmiddellijk kennis gegeven aan den militairen kommandant. Ongeveer ten 2 ure opende de *Celebes* het geschutvuur tegen den vijand, zoowel op den linker als regter oever. Het derde schot, een granaat van 16 duim, sprong in de kampong Namoek en bragt den vijand tot staan.

Nadat het vuur van de *Celebes* 20 minuten had aangehouden, was de Melawie-rivier door de opstandelingen ontruimd.

De militaire kommandant liet alsnu een detachement onder bevel van een luitenant oprukken, om den vijand van de hoogten van Menjoemboeng te verdrijven, hetgeen spoedig was bewerkstelligd: de opstandelingen werden in de mijn teruggeworpen met achterlating van 7 dooden.

De vijandelijke magt in de mijn werd begroot op 300 à 400 man, en die van den Melawie-kant op ongeveer 300 met geweren en pieken gewapende personen.

Later vernam men dat achter den hoek van Namoek ongeveer 2000 man verzameld waren in sampangs en bidars, die, wanneer de *Celebes* zijn post voor het etablissement had moeten verlaten om de kruisboot en de oostzijde te ondersteunen, de Melawie zouden zijn afgezakt en het fort te Sintang van de rivierzijde zouden hebben aangevallen.

Omstreeks 4 ure in den namiddag was de laatste vijandelijke sampang achter den hoek van Namoek verdwenen; nog werden wel eenige schoten tegen het etablissement en de *Celebes* gelost, doch hieraan werd door het geschut van dien bodem spoedig een einde gemaakt.

Van het gedeelte der bemanning van de *Celebes*, dat deel heeft genomen aan het gevecht met de gewapende sloepen en aan het verdedigen van de *Kapoeas*, werden 9 Europeanen, waaronder 2 officieren, meer of min ernstig gekwetst, en overleed er één aan de gevolgen van de bekomen wonden. Van de inlandsche schepelingen sneuvelde één man en werden er drie gewond. Van het detachement dat met de *Kapoeas* de rivier was opgezonden, werden gekwetst: de bevelvoerende luitenant, 1 Europeesch en 3 inlandsche flankeurs, terwijl 1 Europeesch en 6 inlandsche opvarenden van de *Kapoeas* werden gekwetst.

Zonder dat men daarin door den vijand werd gehinderd, werd nu in den loop van Augustus te Banin eene versterking aangegelegd en deze bezet met 60 Sintangers, nadat zij alvorens met Sintang in gemeenschap was gebragt door het hakken langs de Melawie-rivier van een weg door het bosch.

Middelerwijl was de strijdmagt in het in opstand verkeerend gedeelte der Wester-afdeeling van Borneo versterkt, en bestond deze op 10 September, wat het maritime gedeelte betreft, uit de *Celebes*, de *Onrust*, de gouvernements-stoomers *Bennett*, *Barito* en *Tjinrana* en één kruisboot.

Bij voortduring werden geruchten vernomen omtrent een plan tot vernieuwden aanval

Digitized by Google

op het etablissement te Sintang. Die aanval zou echter thans van de Kapoeas-rivier worden ondernomen. Aan de *Onrust* werd de verdediging opgedragen van de oostzijde van het etablissement, terwijl de *Celebes* en de kruisboot de monding de Melawie-rivier gesloten hielden.

In den morgen van 13 September hoorde men in de rigting van Banin geweer- en lillavuur. De Sintangers roeiden met een tiental bidars op, om ondersteuning te brengen, doch bij Namoek van den wal beschoten wordende, deinsden zij terug. Na vier uren strijdens werd de sterkte te Banin verlaten en trok de bezetting op Sintang terug, met medevoering van het geschut en na de benting te hebben in brand gestoken.

Onmiddellijk daarop vertoonde zich een aantal vijandelijke bidars in de bogt van Namoek, terwijl de opstandelingen langs de oevers der rivier oprukten en spoedig vuur gaven op de *Celebes* en op den Melawiepost; dat vuur hield aan tot 's avonds, doch bleef zonder uitwerking.

De oostzijde van het etablissement, boven Menjoemboeng, was inmiddels ook door den vijand bezet, terwijl te Namoek eene magt van circa 1500 man werd gezien, die zich in het bosch achter Sintang nestelde.

De nacht ging rustig voorbij; met het aanbreken van den volgenden dag echter (14 September) opende de vijand andermaal zijn vuur, doch bleef even als den vorigen dag op grooten afstand. De *Celebes* liet zich de rivier afzakken om, wanneer het noodig mogt worden, achter het fort om, den boschrand te kunnen bestrijken.

Op het berigt dat de vijand aan den boschrand tegenover den Melawiepost eene borstwering oprigtte, hetgeen de militaire kommandant wenschte te verhinderen, besloot de bevelhebber van de *Celebes* om het vuur te openen.

Na een 37tal schoten met kogels, kartetsen en granaten was de vijand uit den hoek van Namoek verdwenen en nergens meer te zien. Door den kommandant van de *Onrust* werd op gelijke wijze het bosch boven Menjoemboeng van vijanden gezuiverd.

Tot den 20sten September losten de opstandelingen nu en dan eenige schoten op de buitenposten der bezetting van het etablissement, waarna zij verdwenen.

De overige expeditien waaraan de zeemagt deel nam (togten tot bestraffing en onderwerping van de negorij Marahoenoe (Noordkust van Ceram) en naar Djeneponto (landschap Binamoe op Celebes) waren van minder beteekenis. Hare diensten bepaalden zich daarbij veelal tot het overbrengen van troepen enz. Zelfs in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo hadden geene wapenfeiten plaats, waarbij de marine betrokken was.

Even als vroeger werden ook nu de verschillende vaarwaters gedurende een groot gedeelte van het jaar ijverig bekruist tot opsporing en wering van zeeroovers. De geruchten omtrent hun aanwezen op sommige punten werden bij onderzoek meestal ongegrond bevonden. Wel hadden zich in 1864 weder eenige malen zeeroovers vertoond, voornamelijk in de wateren van Menado (vergelijk hoofdstuk C, afd. III hiervóór), doch hunne magt was onbeduidend, en waagden zij zich niet verder dan tot het doen van snelle strooptogten langs de kusten, waardoor zij aan de waakzaamheid onzer kruisers ligtelijk ontsnapten.

Op een togt in de wateren van Macassar achterhaalde het schroefstoomschip de *Berkel* den 11den Mei vier rooversprauwen, waarin zich 12 opvarenden en 17 door hen geroofde menschen bevonden. De praauwen zonken of werden vernield, en de roovers aan de bevoegde autoriteit te Macassar overgeleverd. Volgens hunne verklaring waren de roovers afkomstig van Kobang, een onder Borneo in de St. Luciabaai gelegen eiland, behoorende tot het gebied van den Sultan van Solok.

Bij een lateren togt van een der te Macassar in station zijnde stoomschepen werd ook Sailoos (een der Paternoster-eilanden) aangedaan, ten einde te onderzoeken, of sedert de expeditie van 1861 (zie het verslag over dat jaar bladz. 49) geen nieuwe rooversvestigingen op dat eiland waren aangelegd. Het eiland werd onbewoond bevonden, en men vernam alleen dat het nu en dan door visschers werd bezocht.

Tot bevordering van politieke oogmerken, het vertoonen der vlag, het inwinnen van berigten en het afdoen van hangende zaken, werden dit jaar vele togten ondernomen, terwijl tot het doen van transport- en sleepdiensten mede dikwijls de hulp der marine moest worden ingeroepen.

Aan eenige gestrande en vastgeraakte schepen werd adsistentie verleend.

Van elke gelegenheid die zich aanbood trokken de kommanderende en mindere officieren partij om hydrographische opnamen te doen of reeds bestaande kaarten te verbeteren.

Digitized by Google

E. Regtswezen en politie.

I. Bestanddeelen der wetgeving.

§ 1. *In het algemeen.*

Pandelingschap. Ten gevolge van het Indisch besluit van 3 Maart 1860, n°. 44 (zie het verslag over dat jaar bladzz. 44 en 45), was de uitvoering van het reglement op het pandelingschap (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 43) gedurende eenigen tijd opgeschort gebleven ten opzigte van de inlandsche bevolking in de gouvernementslanden van Celebes, de Oosterdistricten daaronder begrepen.

In verband met de sedert plaats gehad hebbende uitbreiding der middelen van bestuur in dat gouvermement, en de betere vestiging dien ten gevolge van het Nederlandsch gezag aldaar, kwam het niet langer noodig voor het reglement op dat gedeelte der bevolking buiten toepassing te laten.

Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 Februarij 1864, n°. 14, werd mitsdien het besluit van 3 Maart 1860 ingetrokken en tevens eene ordonnantie vastgesteld (*Indisch Staatsblad* n°. 17), waarbij de termijn werd aangewezen binnen welken alsnog de inschrijving der pandelingen onder de inlandsche bevolking in de gouvernementslanden van Celebes zou zijn toegelaten. Deze termijn was met 1 Julij 1864 verstreken.

Regeling van het regtswezen in de buitenbezittingen. De gouvernements-commissaris voor deze regeling, mr. T. H. der Kinderen, begaf zich in den loop van dit jaar in het belang zijner commissie naar Sumatra's Westkust (1).

Onteigening ten algemeenen nutte. De verordening dit onderwerp regelende, bedoeld bij art. 77 van het regeringsreglement, werd, ingevolge een daartoe in 1860 door het opperbestuur verleende magtiging, door den Gouverneur-Generaal onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings vastgesteld bij ordonnantie van 17 Januarij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 6 en 185).

§ 2. *Burgerlijk en handelsregt* (2).

Registers van den burgerlijken stand onder inlandsche Christenen. Nu en dan deed zich het geval voor, dat ambtenaren van den burgerlijken stand weigerden hunne hulp te verleenen tot het sluiten van huwelijken tusschen en het inschrijven van geboorten en sterfgevallen van inlandsche Christenen, op grond dat het dezen niet zou vrijstaan zich aan de bepalingen betreffende den burgerlijken stand (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 25) te onderwerpen.

Ofschoon deze weigering met het oog op § 1 van het *Indisch Staatsblad* 1829, n°. 93, in verband met de slotbepaling van art. 2 van het *Indisch Staatsblad* 1840, n°. 2, art. 7, § 1, der algemeene bepalingen van wetgeving voor Nederlandsch Indie, art. 3 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, bezwaarlijk te verdedigen scheen, en de bevoegde regter dan ook reeds twee malen aan ambtenaren van den burgerlijken stand, die vermeenden daartoe niet te moeten overgaan, de afkondiging en voltrekking van huwelijken tusschen inlandsche Christenen gelast had, achtte de Indische Regering het evenwel noodig om, bij het bestaan van verschil van gevoelen ter zake, nopens het houden van registers van den burgerlijken stand onder inlandsche Christenen eenige voorziening te treffen.

Aan dit denkbeeld werd door haar uitvoering gegeven door de vaststelling, onder nadere en sedert (*Indisch Staatsblad* 1865, n°. 67) verleende goedkeuring des Konings, van de bepalingen vervat in het *Indisch Staatsblad* van 1864, n°. 142.

Aanwijzing van ambtenaren van den burgelijken stand. Bij *Indisch Staatsblad* 1864 n°s. 30, 51 en 124 werd bepaald, wie als ambtenaren van den burgerlijken stand optreden

(1) Ook na zijne benoeming (in April 1866) tot procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie, is de heer der Kinderen met de voortzetting en beëindiging der hierbedoelde commissie belast gebleven.

(2) Zie ook in bijlage lit. G van dit verslag het aangeteekende nopens de ordonnantie van 8 December 1855 (*Indisch Staatsblad* n°. 79), betreffende de toepasselijk-verklaring der Europesche wetgeving op vreemde Oosterlingen.

Digitized by Google

in de afdeelingen Bonthain, Binamoe en Bankala, Saleijer en Bima (gouvernement van Celebes en onderhoorigheden), voor de Solor-eilanden en de afdeeling Beloe (residentie Timor) en in het landschap Djembrana (Bali).

Gemengde huwelijken. Het aantal dezer huwelijken, in de drie voorafgegane jaren achtereenvolgens 57, 51 en 54, bedroeg dit jaar 50, als: binnen het regtsgebied van den raad van justitie te Batavia 20, van dien te Samarang 10, te Soerabija 6, te Padang 2, te Macassar geen, te Amboina 8, te Banda 3 en te Ternate 1. Van die 50 huwelijken werden er 22 aangegaan tusschen Europeanen en inlandsche niet-Christenen. In 1861, 1862 en 1863 was dit cijfer respectivelijk 12, 7 en 12.

§ 3. *Strafregt* (1).

Boschdiefstallen. Bij ordonnantie van 21 April 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 64 *a*) zijn door den Gouverneur-Generaal, onder nadere goedkeuring des Konings, eenige strafbepalingen uitgevaardigd tot tegengang van boschdiefstallen. Nog in den loop van het jaar werd de Koninklijke goedkeuring op deze ordonnantie verleend (*Indisch Staatsblad* n°. 157).

Bekrachtiging van vonnissen van inlandsche regtbanken ter Sumatra's Westkust. Volgens mededeeling van den gouverneur van Sumatra's Westkust bestond er onder de ambtenaren in dat gouvernement verschil van gevoelen nopens de beteekenis der bepaling, vervat in het Indisch besluit van 24 Februarij 1852 (zie het verslag over dat jaar, bladz. 36), dat al de door inlandsche regtbanken aldaar gewezen vonnissen wegens misdaden, alvorens ten uitvoer te worden gelegd, aan de bekrachtiging van den gouverneur van Sumatra's Westkust zouden moeten worden onderworpen.

Naar aanleiding hiervan werd aan den gouverneur van genoemd gewest te kennen gegeven, dat hem bij het besluit van 24 Februarij 1852 niet is toegekend het regt van *herziening* van de vonnissen der rapats van de lara'shoofden, maar dat de vonnissen, houdende eene veroordeeling tot straf in zake van misdrijf, in het belang der veroordeelden zijne bekrachtiging behoeven alvorens te worden ten uitvoer gelegd, en dat bij weigering der bekrachtiging, de redenen van bezwaar aan de betrokken inlandsche regtbank behooren te worden medegedeeld, met uitnoodiging om de opgelegde straf te verminderen, terwijl bij weigering dier regtbank om tot vermindering der straf over te gaan, een voorstel aan den Gouverneur-Generaal behoort te worden gedaan om gebruik te maken van het aan dezen bij art. 52 van het regeringsreglement toegekend souverein regt van gratie.

§ 4. *Regtsvordering en regterlijke magt.*

Regtswezen in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Ten vervolge op het medegedeelde in 't vorig verslag kan worden aangeteekend, dat bij ordonnantie van 24 Februarij 1864, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 27*a* en 103), wijziging werd gebragt in de organisatie van het regtswezen in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden, door de opheffing, met ingang van 1 Mei 1864, van den grooten landraad te Macassar en de overdragt van zijne regtsmagt in burgerlijke zaken aan de gewone landraden, en van die in strafzaken aan in de verschillende afdeelingen op te rigten regtbanken van omgang.

Landraad in de afdeeling Wahaaij (Ceram). Ter voorziening in eene behoorlijke beregting der aan de noordkust van Ceram gepleegde misdrijven, niet behoorende tot de kennisname van den grooten landraad te Amboina, deed zich de noodzakelijkheid gevoelen der oprigting van een landraad in de afdeeling Wahaaij. Bij ordonnantie van 4 November 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 167) werd tot die oprigting besloten.

---

(1) Bij Koninklijk besluit van 10 Februarij 1866, n°. 54 (*Indisch Staatsblad* n°. 55), is vastgesteld een nieuw Wetboek van Strafregt voor Nederlandsch Indie (Wetboek voor de Europeanen), om in werking te treden den 1sten Januarij 1867.

De zamenstelling van een strafwetboek voor inlanders en met dezen gelijkgestelden is bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 27 Junij 1866, n°. 2, opgedragen aan den ambtenaar op non-activiteit mr. F. F. L. U. Last, laatstelijk raadsheer in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.

Digitized by Google

Regtswezen in de adsistent-residentie Boeleleng (*Bali*). Eene regeling van het regtswezen in deze afdeeling, ter uitvoering van het betrekkelijk gedeelte der in 1861 (zie het verslag over dat jaar, bladz. 23) bekrachtigde regelingen van bestuur, werd, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, in afwachting eener algemeene regeling van het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura, vastgesteld bij ordonnantie van 16 Augustus 1864 (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 117 en 1865, n°. 77). Krachtens die regeling berust de uitoefening der regterlijke magt in de afdeeling Boeleleng, onverminderd de regtsmagt van den militairen regter en die van den raad van justitie te Soerabaija, bij den adsistent-resident en den ter hoofdplaats Boeleleng op te rigten landraad, behoudens voorziening tegen hunne uitspraken bij genoemden raad van justitie en het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie, voor zoover die bij de wettelijke bepalingen is voorgeschreven of toegestaan.

Vereenvoudiging in den werkkring van het openbaar ministerie in Nederlandsch Indie. De vermeerdering welke de werkzaamheden van de officieren van justitie in de laatste jaren hadden ondergaan door de gedeeltelijke toepasselijk-verklaring (*Indisch Staatsblad* 1855, n°. 79) van de Europesche wetgeving op de vreemde Oosterlingen en door de uitbreiding van het Europeesch element, deed naar middelen omzien om eenige vereenvoudiging te brengen in den werkkring dier regterlijke ambtenaren. Daartoe is bij Koninklijk besluit van 21 Januarij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 52) bepaald, dat in burgerlijke zaken het openbaar ministerie in Nederlandsch Indie alleen bij een beroep in cassatie in zijne conclusien gehoord wordt, en het ter teregtzitting slechts tegenwoordig is wanneer de wet of het belang der justitie zulks vordert.

Bijzondere regtsmagt der residenten. In het belang van de Europeanen en met hen gelijkgestelde personen in de residentie Samarang verspreid, werd door den Gouverneur-Generaal er in toegestemd, dat tot het afdoen der zaken, bedoeld bij art. 108 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie in Nederlandsch Indie, door den resident van genoemd gewest mede op de hoofdplaatsen der afdeelingen Salatiga, Demak en Grobogan zittingen gehouden worden (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 63).

Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie. Bij Koninklijk besluit van 5 Maart 1864, n°. 65 (*Indisch Staatsblad* n°. 91), werd dit collegie uitgebreid met een derden advocaat-generaal en een derden subsituut-griffier, en de zamenstelling mitsdien bepaald als volgt: één president, één vice-president, zeven raadsheeren, één procureur-generaal, drie advocaten-generaal, één griffier en drie substituten-griffier. De aanleiding tot dezen maatregel wordt vermeld onder § 5, *Militair regtswezen.*

De Indische Regering ontving in den aanvang van het jaar van den president van het Hooggeregtshof de mededeeling, dat de werkzaamheden van de eerste kamer bij het hof in den laatsten tijd zoo bijzonder waren toegenomen, dat de zaken zelfs met meer dan gewoon ingespannen arbeid niet alle hadden kunnen worden afgedaan, en er zich een achterstand begon te vormen, welks opruiming welligt met de bestaande middelen ondoenlijk zou worden bevonden. Ten einde hierin te voorzien, en om de taak van het Hooggeregtshof ook voor den vervolge te verligten, werd het hof bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 24 Junij 1864 uitgenoodigd, alle aan hetzelve door de Indische Regering ten fine van consideratien en advies toegezonden bescheiden, voor zoover ze niet betroffen onderwerpen waaromtrent de raadpleging van het hof bij de wettelijke bepalingen is voorgeschreven, weder aan de Regering te doen toekomen, terwijl werd aangeteekend, dat ook voortaan, buiten het geval van verpligte raadpleging, niet dan bij uitzondering de consideratien en advies van het hof zullen worden gevraagd, en met de voorlichting van den procureur-generaal bij het hof als regtsgeleerd adviseur zal worden volstaan.

Raad van justitie te Padang. Gedurende de laatste jaren was de werkkring van den officier van justitie bij den raad van justitie te Padang zoo zeer in belangrijkheid en omvang toegenomen, dat het, ter verzekering eener geregelde afdoening van zaken aan het parquet van dien regterlijken ambtenaar, dringend noodig was geworden, hem een

Digitized by Google

substituut-officier toe te voegen. Na verkregen magtiging des Konings werd hiertoe overgegaan bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 5 Junij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 93).

Landraad te Batavia. In verband met de toenemende werkzaamheden bij den landraad te Batavia werden bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 9 November 1864, n°. 13, krachtens magtiging des Konings, bij die regtbank in dienst gesteld een adjunct-griffier, een Europesche klerk, een 2de adjunct-hoofddjaksa en een inlandsche schrijver. Bij een vroeger besluit (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 76) was aan dien landraad een derde deurwaarder toegevoegd.

Welke ambtenaar wordt bedoeld met »griffier" in art. 64 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie in Nederlandsch Indie? Volgens het aangehaalde artikel hebben de regterlijke collegien de bevoegdheid om, ingeval de dienst dit vereischt, op voordragt van den griffier, doch buiten bezwaar van den lande, een buitengewonen substituut-griffier te benoemen, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal. De vraag had zich meermalen voorgedaan, of in dezen door »griffier" alleen bedoeld wordt een regterlijk ambtenaar, wien die betrekking als hoofdbetrekking is opgedragen, zoodat in deze bevoegdheid niet zouden mogen deelen de door een Europeschen regter voorgezeten inlandsche regtbanken, waarbij de functien van griffier aan eene bepaalde ambtsbetrekking zijn verbonden, of krachtens eene aanwijzing van het hoofd van gewestelijk bestuur worden uitgeoefend. Bij een besluit van 8 September 1864 werd deze vraag door het Indisch Bestuur in ontkennenden zin beantwoord.

§ 5. *Militair regtswezen.*

Hoog Militair Geregtshof. De steeds toenemende werkzaamheden van het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie deden de noodzakelijkheid erkennen eener wijziging van het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1828, n°. 92, krachtens hetwelk de president en twee daartoe aangewezen leden van het hof voortdurend zitting hadden in het Hoog Militair Geregtshof. Een middel van voorziening werd geacht gelegen te zijn in eene verdeeling van het werk der burgerlijke leden in het militair hof onder al de raadsheeren in het Hooggeregtshof; zoodanig dat beurtelings twee hunner, aangewezen uit degenen die met den vice-president tijdelijk in de tweede kamer van het hof zitting hebben, en als zoodanig enkel belast zijn met de revisie der vonnissen in zaken van misdrijf door de landraden op Java en Madura gewezen, aan de militaire regtspraak zouden deel nemen.

Met wijziging der provisionele instructie (*Indisch Staatsblad* 1819, n°. 21, 1828, n°. 92, en 1863, n°. 58) kwam mitsdien bij Koninklijk besluit van 5 Maart 1864, n°. 66 (*Indisch Staatsblad* n°. 92), eene reorganisatie van het Hoog Militair Geregtshof tot stand, waarbij het personeel van het civile hof — te gelijker tijd (zie in § 4 hiervóór) vermeerderd met een derden advocaat-generaal en een derden substituut-griffier — verklaard werd tevens te behooren tot het Hoog Militair Geregtshof, met bepaling dat aan de teregtzittingen en beraadslagingen van hetzelve, behalve de president of vice-president van het Hooggeregtshof, deel nemen twee raadsheeren van laatst gemeld hof, daartoe bij de halfjaarlijksche zamenstelling van de beide kamers van het Hooggeregtshof, met inachtneming van het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1849, n°. 5, art. 2, door den president aan te wijzen.

De ovenbedoelde toevoeging aan den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van een derden advocaat-generaal, en de vereenvoudiging in den werkkring van het openbaar ministerie aangebragt door het Koninklijk besluit van 21 Januarij 1864 (zie in § 4 hiervóór), stelden dezen in staat om de functien van advocaat-fiscaal voor de land- en zeemagt te blijven uitoefenen. De advocaten-generaal bleven belast met de betrekking van substituut-fiscaal.

Door de aanstelling van een derden substituut-griffier bij het Hooggeregtshof kon een dezer substituten worden aangewezen om uitsluitend te worden belast met de functien van griffier bij het militaire hof.

Digitized by Google

Behalve uit de bovenbedoelde ambtenaren is het Hoog Militair Geregtshof volgens de nieuwe organisatie zamengesteld uit drie, hetzij gepensioneerde, hetzij actief dienende en als zoodanig bij hun corps à la suite gevoerd wordende hoofdofficieren van de landmagt, en twee hetzij actief dienende, hetzij gepensioneerde hoofdofficieren der Nederlandsche marine of van het sedentaire zeewezen.

De marine-leden nemen slechts in bepaalde gevallen zitting.

Militair kommandement van Timor en onderhoorigheden. Bij Indisch besluit van 4 Mei 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 72 *a*) werd, krachtens magtiging des Konings, het militair kommandement van Timor en onderhoorigheden, dat vroeger voor zooveel de militaire auditie betrof onder Soerabaija sorteerde, gebragt onder het regtsgebied van den krijgsraad te Macassar.

§ 6. *Toestand der regtsbedeeling.*

Even als bij vorige verslagen wordt hier verwezen naar het onder de bijlagen (ditmaal sub lit. G.) voorkomende verslag van den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie betreffende de werking van de sedert 1848 ingevoerde wetgeving en hare toepassing op vreemde Oosterlingen. Ofschoon dit stuk meer bijzonder het jaar 1863 behandelt, komt daarin toch ook het een en ander van latere dagteekening voor.

Met betrekking tot de statistiek der regtsbedeeling kan worden overgelegd (bijlage lit. H) een verslag van den met dit werk belasten regterlijken hoofdambtenaar mr. T. H. der Kinderen, loopende over de jaren 1862 en 1863, aanwijzende de voornaamste uitkomsten der regtsbedeeling in beide jaren in verband tot de opgaven van voorgaande jaren. Een dergelijk verslag over 1861 is te vinden in bijlage lit. G van het Regeringsverslag over 1862.

II. Politie (1).

§ 1. *Regt van verblijf* (2).

Vergunningen tot inwoning in Nederlandsch Indie. Eene aantooning van de in 1864 verleende vergunningen van dezen aard wordt aangetroffen in bijl. lit. A, n°. 17. Die opgaaf vermeldt tevens het aantal nadere vergunningen aan vreemdelingen verleend tot het zich vestigen buiten de voor den algemeenen handel opengestelde havens

Passen voor inlanders en vreemde Oosterlingen ter Sumatra's Westkust. Het passenstelsel in dit gouvernement werd, in den geest der bepalingen te dien aanzien bij *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 83, voor Java en Madura in 't leven geroepen, geregeld bij eene door den Gouverneur onder dagteekening van 27 Februarij 1864 vastgestelde „verordening op het reizen van inlanders en vreemde Oosterlingen ter Sumatra's Westkust" (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1559). Daarbij is het nemen van passen verpligtend verklaard voor inlanders behoorende tot de oorspronkelijke bevolking van Sumatra's Westkust, alleen bij reizen over zee naar eenige plaats niet behoorende tot de vaste kust van dit gouvernement, en voor met inlanders gelijkgestelden, zoomede voor niet inheemsche inlanders bij reizen zoo te land over Sumatra's Westkust als over zee.

Passen in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Nopens het reizen van inlanders en met dezen gelijkgestelden in dit gouvernement kwam in boven vermelden zin eene regeling tot stand bij ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van 29 September 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 137), en zulks met intrekking voor zooveel Celebes betreft van het ook daar, even als op Java en Madura, van kracht geweest zijnde besluit van den Secretaris van Staat, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, van 6 December 1816, n°. 25 (*Indisch Staatsblad* n°. 25).

---

(1) Zie voor de afschaffing der straf van rottingslagen in Nederlandsch Indie *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 15.

(2) Bij de ordonnantien van 6 Junij 1866 (*Indisch Staatsblad* n°. 50) zijn de voorwaarden geregeld waarop Oostersche vreemdelingen in Nederlandsch Indie worden toegelaten, en bepalingen vastgesteld op hunne vereeniging in afzonderlijke wijken.

Digitized by Google

Tevens werd bij die ordonnantie het bezit van passen, bij reizen in de landen van Celebes, niet onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag staande, verpligtend gemaakt voor de niet oorspronkelijke bevolking en voor Europeanen en andere Westerlingen.

Passen voor inlanders op Amboina en onderhoorigheden. Ingevolge het bepaalde bij de resolutie van 28 Mei 1828 (*Indisch Staatsblad* n°. 43) mogten aan de inlanders op *Amboina en onderhoorigheden*, die verlangden hetzij voor eenen tijd of voor altoos hunne negorijen te verlaten, daartoe geen passen worden uitgereikt, dan nadat was gebleken, dat zij aan hunne verpligtingen ten aanzien van de nagelen-cultuur en leverantien, alsmede aan de negorijdiensten, zouden blijven voldoen.

Vermits door de intrekking der nagelen-cultuur de aanleiding tot deze beperking van het verhuizen der inlanders in de Moluksche eilanden had opgehouden, en de instandhouding van het voorschrift ook uit anderen hoofde niet noodig voorkwam, werd de genoemde resolutie bij ordonnantie van 29 Julij 1864, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, ingetrokken (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 113 en 198). Art. 72 van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der finantien op Amboina en onderhoorigheden (*Indisch Staatsblad* 1824, n°. 19 *a*) kwam hierdoor weder in werking.

§ 2. *Drukpers.*

In een te Batavia uitkomend nieuwsblad werd in de maand Junij van dit jaar een artikel opgenomen, met het opschrift: » Solo en de resident NIEUWENHUYZEN." Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 3 September 1864, n°. 2, werd aan den schrijver van dit artikel, een Nederlander in Nederlandsch Indie geboren, krachtens art. 47 van het regeringsreglement, in het belang der openbare rust en orde, het verblijf in Nederlandsch Indie, uitgezonderd het eiland Groot-Banda, ontzegd.

Omstreeks denzelfden tijd kwam in een te Soerabaija verschijnend nieuwsblad een artikel voor, getiteld » 1964, een Droom." De uitgever en drukker van die courant weigerde den schrijver van bedoeld artikel te noemen, doch stelde zich zelven daarvoor verantwoordelijk voor de wet. De Indische Regering achtte zich verpligt om ook hem het verblijf in Nederlandsch Indie, in het belang der openbare rust en orde, te ontzeggen, waartoe zij in dit geval met toepassing van art. 45 van het regeringsreglement, als zijnde bedoelde uitgever niet in Nederlandsch Indie geboren — overging bij besluit van 3 September 1864, n°. 3

Ter voldoening aan het verder bepaalde bij de aangehaalde artt. 47 en 45 werd van beide besluiten, ingevolge 's Konings magtiging, kennis gegeven aan de Staten-Generaal bij brief van den Minister van Kolonien van 18 November 1864 (1).

§ 3. *Verbodsbepalingen op den invoer enz. van buskruid en vuurwapenen.*

Het in 1860 uitgevaardigd tijdelijk verbod op den invoer, den verkoop en het bezit van vuurwapenen en buskruid in de havens van Bandjermasin en Sampit (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo) werd andermaal verlengd, en wel tot ultimo December 1865 (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 161) (2)

In verband met den staat van onrust, waarin de afdeeling Sintang (Wester-afdeeling van Borneo) verkeerde, werd in Augustus 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 125) tijdelijk ook verboden het vervoer van vuurwapenen, buskruid en ander oorlogsmaterieel langs de Kapoeas-rivier in die afdeeling.

§ 4. *Bepalingen van verschillenden aard.*

Begraven van lijken. Bepalingen tot regeling van dit onderwerp, voornamelijk ten doel hebbende het tegengaan, daar waar dit in het belang der gezondheid of om andere redenen noodzakelijk was, van de gewoonte om buiten begraafplaatsen te begraven, werden uitgevaardigd bij ordonnantie van 15 December 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 196). Eene nadere verklaring van de strekking dier bepalingen is te vinden in n°. 1607 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

---

(1) Zie n°. LXVI van de stukken der zitting 1864/65.

(2) Sedert nog verlengd tot ult. December 1866 (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 23).

Digitized by Google

Voorzorgen bij aanvoer van buskruid of oorlogs-ammunitie. De aandacht werd er op gevestigd dat de verbodsbepalingen betreffende het ankeren binnen de reeden van schepen en vaartuigen, welke buskruid of oorlogs-ammunitie in lading hebben, en omtrent het lossen van die artikelen (*Indisch Staatsblad* 1847, n°. 22, 1854, n°. 53 en 1855, n°. 28*a*) geen doel troffen, wanneer zij op stoomschepen werden toegepast, omdat het gevaarlijk moest geacht worden, buskruid of ontvlambare oorlogs-ammunition te lossen zoolang de vuren nog niet gebluscht en de passagiers nog aan boord zijn. In deze leemte werd voorzien bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 39 en 40.

Voorziening tegen brandgevaar te Samarang. In navolging van hetgeen reeds vroeger voor Soerabaija was verordend (zie het verslag over 1861, bladz. 9), werd bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 42, ook voor de hoofdplaats Samarang en hare voorsteden een verbod uitgevaardigd tegen het bedekken van woningen met atap of andere ligt ontvlambare stoffen. Dien ten gevolge zullen na den laatsten December 1868 alle woningen of gebouwen aldaar moeten voorzien zijn van eene pannen-dakbedekking.

§ 5. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen; personeel der politie.*

Plaatselijke reglementen en keuren van politie. Op den voet der bepalingen tot regeling der wetgevende bevoegdheid van de ambtenaren met het hoogste gewestelijk gezag bekleed (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 17 en 18 en 1862, n°. 146), werden door onderscheidene hoofden van gewestelijk bestuur gewestelijke of plaatselijke verordeningen vastgesteld en afgekondigd, die echter hier geene afzonderlijke melding vereischen. Met terugzigt op de in 't vorig verslag vermelde ordonnantie van 2 November 1863 (*Indisch Staatsblad* n°. 148) zij hier slechts aangeteekend, dat enkele dezer verordeningen onder andere strekten tot handhaving der verpligting voor inlanders en met dezen gelijkgestelden, om na zonsondergang op den weg licht bij zich te dragen. Die verordeningen betroffen de residentien Tagal, Samarang, Rembang en Madura, zoomede de hoofdplaats Bandjermasin en de residentie Ternate. Ten vorigen jare was het verbod ook in werking gebragt voor de hoofdplaatsen Palembang en Macassar.

Met betrekking tot de straffen, op de overtreding van plaatselijke keuren en reglementen van politie te bedreigen, werd naar aanleiding van de gebleken omstandigheid, dat die straffen dikwerf niet in verhouding stonden tot de begane overtreding, aan de hoofden van gewestelijk bestuur eene aanschrijving gerigt, waarbij dezen gewezen werden op de regtmatigheid van het inachtnemen eener billijke verhouding in dezen, onder mededeeling tevens dat het wenschelijk voorkwam voortaan minder algemeen te verwijzen naar art. 28 der bepalingen van strafwetgeving, doch, binnen de perken bij dat artikel gesteld, voor ieder speciaal geval bepaaldelijk de straf te omschrijven op de overtreding gesteld, met vermijding buiten noodzakelijkheid van de straf van rottingslagen (1).

Personeel der politie. De stedelijke politie te Samarang en te Soerabaija werd in den loop van het jaar, even als in 1863 die te Batavia, in het belang eener betere handhaving van de water-politie, vermeerderd met een Europeschen beambte, onder den titel van waterschout, en eenig aan hem ondergeschikt inlandsch personeel. Hunne instructien zijn te vinden in *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 36 en 182.

§ 6. *Zeeroof.*

Hierover is gehandeld in hoofdstuk D, afdeeling II, § 5.

III. Magt van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie en politie.

Regt van gratie. De gevallen waarin de Gouverneur-Generaal gedurende 1864 van dit regt heeft gebruik gemaakt waren de volgende:

(1) Zie voor de afschaffing dezer straf *Indisch Staatsblad* 1866 n°. 15

Digitized by Google

OPGELEGDE STRAFFEN.	LANDAARD.	GETAL BESCHIKKINGEN.		TOTAAL.
		Toegewezen.	Afgewezen.	
Doodstraf	Europeanen	17	»	122
	Afrikanen	1	»	
	Inlanders	92	9	
	Chinezen.	2	1	
Tuchthuis	Europeanen.	1	9	10
Kruiwagen	Europeanen	3	3	8
	Inlanders.	2	»	
Gevangenis of detentie . . .	Europeanen	27	20	55
	Inlanders.	6	2	
Dwangarbeid in of buiten den ketting	Inlanders	437	41	508
	Chinezen	16	12	
	Arabieren.	1	1	
Wegzending naar een oord van ballingschap	Inlanders.	8	1	9
Tentoonstelling	Inlanders	2	13	18
	Chinezen.	»	3	
Rottingslagen	Inlanders	2	1	4
	Chinezen.	1	»	
Geldboete	Europeanen	7	4	24
	Inlanders	3	3	
	Chinezen.	5	2	
Confiscatie	Arabier.	»	1	1
Totaal. . . .	. . . . .	633	126	759

Digitized by Google

Ter gelegenheid van 's Konings jaardag en ter belooning van de door hen, tijdens de krijgsverrigtingen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo en bij de in de maand Junij 1864 plaats gehad hebbende militaire expeditie op Ceram, bewezen diensten werd geheele of gedeeltelijke remissie verleend van de navolgende straffen aan militaire veroordeelden:

	Europeanen.	Inlanders.
Kruiwagen	3	2
Detentie	21	6
Dwangarbeid	»	8
	40	

Deze gevallen van gratie zijn begrepen onder die, welke in den voorafgeganen staat zijn vermeld.

IV. Eenige onderwerpen met het regtswezen in verband.

§ 1. *Notarissen.*

Tot opheffing van de bezwaren, die bij de toepassing van het Reglement op het Notarisambt in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 3), voornamelijk met betrekking tot de inspectie der protocollen van de notarissen, in de uitgestrekte gouvernementen buiten Java werden ondervonden, werd bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 1 October 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 140) onder andere bepaald, dat in de residentien, behoorende tot het gebied van een gouverneur op de bezittingen buiten Java en Madura, de residenten geregtigd zijn tot uitoefening der bevoegdheden en pligten, welke bij genoemd reglement aan de hoofden van gewestelijk bestuur zijn verleend en opgedragen.

Overeenkomstig het deswege in 1863 aangenomen beginsel (zie het vorig verslag, bladz. 61), kon reeds dit jaar worden overgegaan tot de aanstelling van afzonderlijke notarissen te Meester Cornelis, Tangerang en Cheribon.

§ 2. *Translateurs.*

Voor de Chinesche taal. In het begin van 1864 overleed een van de tolken voor de Chinesche taal. Daarentegen keerden in den loop van het jaar vier élève-translateurs (allen gewezen kweekelingen van den hoogleeraar Hoffmann te Leiden), na beëindiging hunner studien, uit China terug. Drie hunner werden in Augustus 1864 benoemd tot tolk voor de Chinesche taal, respectivelijk te Riouw, Muntok (Banka) en Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo) (1). In hunne plaats vertrok ter voltooijing zijner studien van hier regtstreeks naar China een der beide laatste bij genoemden hoogleeraar voor deze bestemming in opleiding zijnde kweekelingen (2).

§ 3. *Wees- en boedelkamers.*

Wees- en boedelkamer te Padang. Uit hoofde van den steeds toenomenden omvang der werkzaamheden bij deze kamer werd het noodig geacht de betrekkingen van president en van secretaris tevens boekhouder, welke tot dusver als bijbetrekkingen door ter kuste geplaatste gouvernementsdienaren waren vervuld, voortaan op te dragen aan afzonderlijke ambtenaren. Magtiging hiertoe werd verleend bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 110.

Staat van het beheer op ultimo December 1864. Deze kan blijken uit het volgende overzigt.

---

(1) De benoeming van den vierden adspirant, eerst in 't laatst van 1864 uit China teruggekeerd, volgde eerst in Februarij 1865. Voorloopig werd hem Samarang tot standplaats aangewezen.

(2) In 1865 is dit ook met den ander het geval geweest.

Digitized by Google

Collegien.	Inkomsten.	Uitgaven.	Onder beheer zijnde fondsen.	Uitgezette kapitalen.	Ontvangen renten (onder de inkomsten begrepen).	Uitgekeerde renten (onder de uitgaven begrepen).	Administratie-kosten (onder de uitgaven begrepen).	Reserve-fondsen.	Getal pupillen.
Weeskamer te Batavia.	f 282 542,88	f 183 725,72	f 3 773 219,16	f 3 034 445,08	f 231 482,15^{5}	f 90 690,83^{5}	f 82 270,24	f 1 296 822,94^{5}	311
Collegie van boedelmeesteren te Batavia.	296 195,53 waaronder voor het Chineesch hospitaal f 49 877,07	256 011,31 waaronder voor het Chineesch hospitaal f 53 909,22	a) 3 435 789,56	3 189 891,36	229 554,86	78 539,62	64 206,05	797 494,49	1050
Wees- en boedelkamer te Samarang b).	153 216,21 waaronder voor het Chineesch hospitaal f 10 334,45	125 823,30 waaronder voor het Chineesch hospitaal f 8 020,77	c) 1 782 963,78	1 587 501,34	133 106,60^{5}	75 589,16^{5}	12 213,36^{5}	228 626,50^{5}	813
Soerabaija d).	e) 185 633,32	e) 147,413,78	f) 3 055 498,19	2 487 609,52	169 139,82^{5}	115 468,93^{5}	31 944,84^{5}	319 058,35	g) 8
Padang.	17 878,00^{5}	15 049,95	255 453,18^{5}	207 750,00	15 993,47^{5}	8 404,39	6 645,56	21 817,13	75
Macassar.	9 767,88	12 785,75	137 009,10^{5}	111 132,00	8 850,90	3 219,17	9 566,58	32 606,02	37
Amboina.	13 164,07	10 501,94^{5}	109 670,32	85 185,49	5 861,70	2 305,60	8 196,34^{5}	27 137,30	63
Banda.	7 787,15^{5}	13 276,18^{5}	55 397,06	69 285,08	4 251,25^{5}	h) 8 969,43	4 306,75^{5}	22 149,58	71
Ternate.	1 278,03	907,39	21 004,68	18 426,66	1 070,23	707,39	200,00	2 776,10	34
Menado.	5 171,03	5 171,03	61 060,76	51 000,00	3 126,73	2 084,49	3 086,54	938,74^{5}	53

a) Hieronder zijn begrepen de fondsen van het Chineesch hospitaal te Batavia, waarvan het bedrag niet is opgegeven.
b) Zie in hoofdstuk G hierachter de noot bij „ Bedelaarsgesticht te Samarang."
c) Hieronder is begrepen het fonds van het Chineesch hospitaal te Samarang tot een bedrag van f 95 081,99^{5}.
d) Zie in hoofdstuk G hierachter de noot bij „ Armen- of Leprozengesticht te Soerabaija."
e) Niet opgegeven hoe veel onder dit bedrag begrepen is voor het Chineesch hospitaal.
f) Hieronder is begrepen het fonds van het Chineesch hospitaal tot een bedrag van f 62 236,14.
g) Deze pupillen zijn die onder directe voogdij staande; het aantal van hen, van wie alleen de goederen en gelden beheerd worden, is niet vermeld gevonden.
h) Hieronder zijn kapitalen begrepen, waarvan het bedrag niet is opgegeven.

§ 4. *Gevangenissen en gevangenen.*

Uitvoerige berigten omtrent den toestand van het gevangeniswezen in Nederlandsch Indie gedurende de jaren 1862 en 1863 komen voor in bijlage lit. G van het vorig verslag. Voor 1864 is geen afzonderlijk verslag ter zake ontvangen. Intusschen wordt nopens de gevangenissen en gevangenen het een en ander vermeld in de rapporten der civiel-geneeskundige dienst, bedoeld in hoofdstuk H hierachter, terwijl hetgeen voor de gebouwen werd verrigt kan blijken uit de lijst der landswerken, hierachter te vinden sub bijlage lit. L.

De gebruikelijke opgaven nopens het aantal gevangenen worden medegedeeld in bijlagen lit. I, n°. 1—3.

In de gebrekkige organisatie van het dienstdoend personeel bij 's lands gevangenis te Soerabaija werd voorzien bij *Indisch Staatsblad* 1864 n°. 174. Dien ten gevolge zal aan het hoofd van dat belangrijk etablissement, alwaar in 1863 gemiddeld dagelijks aanwezig waren 13 Europeanen en 1236 inlanders, in stede van een cipier, geplaatst zijn een gepensioneerd officier, onder den titel van directeur, aan wien, behalve het noodige inlandsch personeel, nog zullen zijn toegevoegd drie Europesche beambten.

Ter verbetering van het opzigt over de dwangarbeiders bij hunne werkzaamheden buiten het kwartier, als: bij het maritiem etablissement, de fabriek voor het stoomwezen enz., den artillerie-constructiewinkel, bij de wegen enz., werden twee Europesche beambten met dat opzigt belast.

Voor de voeding der gevangenen in Nederlandsch Indie werden tot nu toe uiteenloopende sommen besteed; terwijl de leverantie hier werd uitbesteed, was zij elders aan de cipiers opgedragen. In de behoefte aan meerder regelmaat werd voorzien door het besluit van 19 Januarij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 7), regelende de voeding en de wijze van voorziening daarin voor die kategorien van gevangenen, te welker aanzien in dit opzigt geene vaste bepalingen bestonden.

F. Eeredienst.

I. Christelijke.

§ 1. *Protestantsche.*

Predikanten enz. Ten gevolge der in 't vorig verslag (bladz. 65) vermelde uitbreiding van het herderlijk personeel voor de Protestantsche gemeenten in Nederlandsch Indie met 5 predikanten en 3 hulppredikers, werd de bestaande regeling nopens de standplaatsen en dienstreizen der leeraars door nadere bepalingen vervangen (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 156).

De gemeenten van Fort de Kock (Padangsche bovenlanden), Palembang, Bandjermasin, Ternate en Menado (op welke beide laatsten plaatsen het predikambt werd waargenomen door zendelingleeraren) verkregen dienvolgens een vasten predikant, terwijl tot standplaatsen der hulppredikers werden aangewezen Benkoelen, Bonthain (Celebes) en Koepang (Timor).

De nieuw ingestelde predikantsplaatsen waren bij het eind van 1864 alle vervuld of de benoemingen daartoe geschied. Op eenige andere standplaatsen daarentegen bestonden vacatures. Zooveel mogelijk werden echter regelingen getroffen om de betrokken gemeenten niet geheel van herderlijk toezigt verstoken te doen blijven. Zoo was voor Pasoeroean bepaald, dat zoolang voor die gemeente geen predikant beschikbaar kon worden gesteld, de dienst aldaar eenmaal 's maands, en te Malang eenmaal in de drie maanden zou zijn opgedragen aan den predikant te Probolingo, terwijl een maandelijksch dienstbezoek van de gemeente te Benkoelen in den aanvang van 1864 was opgedragen aan den predikant, destijds belast met de dienst in de gemeenten op Riouw, Banka en Palembang. De gemeente te Salatiga bleef nog tijdelijk toevertrouwd aan de zorg van den veldprediker aldaar.

Van de drie plaatsen van hulppredikers werd in 1864 nog slechts één vervuld, die te Koepang, zijnde aldaar benoemd de ter plaatse gevestigde zendelingleeraar (1).

(1) In October 1865 is ook de vacature te Benkoelen vervuld.

Digitized by Google

Kerkeraden enz. Bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 69, werden de bepalingen ingetrokken, krachtens welke de benoemingen van ouderlingen, diakenen en andere kerkelijke beambten der Protestantsche gemeenten in Nederlandsch Indie onderworpen waren aan de goedkeuring der gewestelijke autoriteiten.

Op gelijken voet als in vorige verslagen is vermeld, werden eenige toelagen verleend aan kerkeraden tot tegemoetkoming in de kosten van godsdienstoefening, en aan onderwijzers bij gouvernements- lagere scholen voor het geven van godsdienstig onderwijs buiten de gewone schooluren.

Zendelingen enz. Aan twee zendelingen, waarvan één in dienst van het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia, en één in dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam, werd de bijzondere toelating verleend, bedoeld bij art. 123 van het regeringsreglement, tot uitoefening van hun dienstwork, respectivelijk onder de Battaksche bevolking der residentie Tapanolie (Sumatra) en in de afdeeling Indramaijoe (Cheribon).

Twee zendelingen in de Minahassa verkregen vergunning tot het doen van een verkenningstogt in het aangrenzende Rijk van Bolang Mongondo, werwaarts zij zich wenschten te begeven tot het inwinnen van naauwkeurige berigten aangaande land en volk in het bolang eener eventuele evangelisatie.

Ten aanzien van het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia, en van de aldaar gevestigde Vereeniging ter bevordering van Christelijke Maleische lectuur, over welke instellingen in vorige verslagen mede te dezer plaatse gehandeld werd, valt in hoofdzaak te verwijzen naar het toen bekend gestelde.

In dienst van eerstgemeld genootschap waren in 1864 werkzaam te Batavia 1 zendelingleeraar, 1 Chinesche evangelist, 2 colpoteurs en 1 inlandsche Christen-vrouw; en in de Battak-landen op Sumatra 2 zendelingen; omtrent welke laatsten wordt berigt, dat zij meer en meer wonnen in het vertrouwen der bevolking, terwijl hunne scholen redelijk bezocht werden. De zendelingleeraar te Batavia, in September 1864 als zendelingleeraar bij de inlandsche Christen-gemeente te Depok en Toegoe (Buitenzorg) in 's Gouvernements dienst overgegaan, had zich tot dusver onledig gehouden met het geven van schoolonderwijs aan inlanders en met de evangelie-verkondiging in kampongs, het hospitaal en de gevangenis.

Verder stond onder zijne leiding een jongelings-vereeniging van 30 leden, waarvan het doel is bevordering van Christelijk leven en bijbelkennis. De ter vervanging van dien zendeling bestemde persoon bevond zich op kosten des Genootschaps in Nederland, en zou weldra geordend naar Indie terugkeeren. Het Genootschap bood overigens de behulpzame hand aan de zustervereenigingen in Nederland, zoowel door dezen met voorlichting te dienen, als door hare zendelingen met raad en daad bij te staan.

Op het gebied der inwendige zending werd gewerkt door bijbellezingen in het genootschapshuis op Bazar Baroe en ook door evangelie-prediking op het eiland Onrust, en bij afwisseling op het wachtschip ter reede van Batavia. De inkomsten en uitgaven des Genootschaps zoo in Indie als in Nederland bedroegen ongeveer f 11 200.

De Vereeniging tot bevordering van Christelijke Maleische lectuur wordt gezegd over het algemeen, in verband tot hare krachten, met vrucht te zijn werkzaam geweest. De door haar uitgegeven werkjes vonden zoowel op Java als in de buitenbezittingen gereeden aftrek; vooral was dit het geval geweest met een door de Vereeniging bezorgd Maleisch gezangboek, door welks uitgifte, luidens het verslag der Vereeniging, in eene groote behoefte was voorzien zoowel van de zending als van de oude gevestigde Maleische gemeenten. De ontvangsten der Vereeniging gedurende de jaren 1863 en 1864 bedroegen f 1815,45 of met inbegrip van het saldo aanwezig op 1 Januarij 1863 f 3254,85, terwijl de uitgaven beliepen f 1442,85, zoodat bij het eind van 1864 in kas bleef een saldo van f 1812.

Omtrent de verrigtingen van het Oost-Indisch Bijbel- en Zendeling-genootschap is bij het Indisch Bestuur geen verslag ontvangen.

Statistieke bijzonderheden. Deze kunnen eenigermate blijken uit den volgenden staat. Omtrent de mate van vertrouwen welke de daarin voorkomende opgaven verdienen, zij verwezen naar de kolom » Aanmerkingen."

Digitized by Google

Digitized by Google

GEMEENTEN.	Aantal zielen.	Aantal lidmaten (1).	Aantal personen boven de 16 jaren oud, die nog geene geloofsbelijdenis hebben afgelegd.	Aantal lidmaten waarmede iedere gemeente is vermeerderd.			
				Door aflegging van geloofsbelijdenis.	Met attestatie van elders gekomen.	Van eene andere godsdienst overgegaan.	TOTAAL.
Bantam	(a) 198	180	"	6	13	"	19
Batavia	(b) 4150	"	"	91	23	"	114
Buitenzorg	(c) 350	140	"	25	21	4	50
Depok.	312	160	"	11	"	"	11
Cheribon.	585	288	"	9	38	"	47
Tagal.	393	155	"	3	23	"	26
Pekalongan.	418	149	"	6	33	"	39
Samarang	3055	1372	"	79	11	34	124
Ambarawa	(d) 1180	812	"	"	"	"	"
Japara	207	124	"	"	"	"	"
Rembang.	802	413	"	1	1	1	3
Soerabaija	(e) 3550	1400	"	63	25	"	88
Grissee	241	92	"	1	23	"	24
Sumanap c. a.	339	135	"	10	10	"	20
Pasoeroean.	(f) 576	213	"	13	16	"	29
Malang	167	44	"	"	8	"	8
Probolingo	432	175	"	8	10	"	18
Bezoekie.	368	163	"	16	15	"	31
Banjoewangie	139	59	"	3	4	"	7

(1) Eene gesplitste opgaaf van het Nederduitsch en Maleisch gedeelte wordt in de ontvangen staten niet aangetroffen.

Digitized by Google

Aantal lidmaten waarmede iedere gemeente is verminderd.				Aantal gedoopte kinderen.		
Door overlijden.	Door vertrek naar elders.	Door overgang tot eene andere godsdienst.	TOTAAL.	Echte.	Onechte.	TOTAAL.
8	10	»	18	3	1	4
»	»	»	»	196	30	226
2	36	»	38	14	2	16
2	1	»	3	5	»	5
11	27	»	38	16	23	39
»	25	»	25	13	»	13
2	17	»	19	17	14	31
33	33	»	66	82	46	128
»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»
9	12	»	21	31	10	41
»	»	»	»	91	23	114
2	20	»	22	6	»	6
4	6	»	10	»	»	7
5	21	»	26	20	10	30
»	9	»	9	7	13	20
5	18	»	23	»	»	14
3	32	»	35	15	14	29
2	1	»	3	2	3	5

AANMERKINGEN.

Vele kerkeraden verklaren, dat zij, wegens het meer en meer bij de gemeenteleden in onbruik geraken van de gewoonte om bij aankomst of vertrek attestatien in te dienen of op te vragen, en bij de weinige en zeer gebrekkige middelen van contrôle waarover zij te beschikken hebben, niet in staat zijn tot het leveren van eene meer volledige of juiste statistiek. De gegrondheid dezer bezwaren wordt door het kerkbestuur erkend. Voor de juistheid der gedane opgaven kan derhalve niet geheel worden ingestaan. Hier en daar heeft men zich moeten bepalen tot het overnemen der cijfers van vroegere jaren.

Volgens opgave van het militair departement bedroeg het aantal Protestansche militairen in geheel Nederlandsch Indie op 1 Januarij 1865:

Europeanen	6738
Afrikanen	5
Amboinezen	757
Inlanders	2

(*a*) Hieronder 50 militairen.

(*b*) Slechts bij benadering op te geven. Voor 1863 werd een zielental van 4800 opgegeven; vermoedelijk waren onder dit laatste cijfer de militairen begrepen.

(*c*) Hieronder 50 militairen.

(*d*) Hieronder 1104 militairen.

(*e*) Slechts bij benadering op te geven.

(*f*) Hieronder de militairen.

Digitized by Google

GEMEENTEN.		Aantal zielen.	Aantal lid-maten (1).	Aantal personen boven de 16 jaren oud, die nog geene geloofsbelijdenis hebben afgelegd.	Aantal lidmaten waarmede iedere gemeente is vermeerderd.			
					Door aflegging van geloofsbelijdenis.	Met attestatie van elders gekomen.	Van eene andere godsdienst overgegaan.	TOTAAL.
Banjoemas		290	130	»	24	21	»	45
Tjilatjap	(g)	236	107	»	»	72	»	72
Bagelen		901	324	»	1	99	»	100
Kadoe		215	96	»	7	9	»	16
Djokdjokarta	(h)	1000	502	»	20	5	»	25
Soerakarta		1835	674	»	17	4	»	21
Padang	(i)	778	423	»	14	6	»	20
Fort de Kock		94	83	8	1	»	1	2
Benkoelen		196	60	»	»	»	»	»
Palembang		167	73	»	4	»	»	4
Muntok		192	119	»	1	»	»	1
Riouw		259	100	»	9	2	»	11
Macassar	(k)	832	468	»	»	9	»	9
Amboina	(l)	5350	1200	»	19	6	»	25
Banda	(m)	1312	361	»	28	8	9	45
Ternate		507	222	139	19	3	2	24
Menado		2250	317	»	15	4	»	19
Gorontalo		150	16	»	1	»	»	1
Timor-Koepang		505	135	»	4	1	»	5

(1) Eene gesplitste opgaaf van het Nederduitsch en Maleisch gedeelte wordt in de ontvangen staten niet aangetroffen.

Digitized by Google

Aantal lidmaten waarmede iedere gemeente is verminderd.				Aantal gedoopte kinderen.			AANMERKINGEN.
Door overlijden.	Door vertrek naar elders.	Door overgang tot eene andere godsdienst.	TOTAAL.	Echte.	Onechte.	TOTAAL.	
7	24	"	31	15	2	17	(g) Hieronder 89 militairen.
31	64	"	95	9	3	12	(h) Hieronder 106 militairen.
33	51	"	84	16	20	36	(i) Hieronder 278 militairen.
1	9	"	10	4	1	5	(k) Hieronder 115 militairen.
3	2	"	5	32	17	49	(l) Hieronder 232 militairen.
47	30	"	77	47	34	81	(m) Hieronder 42 militairen.
19	8	"	27	55	15	70	
"	"	"	"	"	"	9	
"	"	"	"	"	"	5	
"	3	"	3	"	"	11	
"	"	"	"	2	2	4	
1	2	"	3	7	2	9	
20	26	"	46	30	3	33	
"	"	"	"	288	206	494	
17	4	"	21	74	23	97	
2	4	"	6	10	18	28	
11	3	"	14	75	7	82	
2	"	"	2	1	5	6	
2	2	"	4	16	"	16	

§ 2. *Roomsch-katholijke.*

Geestelijken. Het uit 's lands kas bezoldigd personeel der in Nederlandsch Indie dienstdoende Roomsch-katholijke geestelijken bestond bij het eind van 1864 uit 1 geestelijke van den eersten rang, kerkvoogd van het vicariaat van Batavia, en 12 van den tweeden rang, zijnde twee minder dan het organiek bepaalde aantal (1). Deze geestelijken waren geplaatst als volgt: Batavia 4, waaronder de kerkvoogd en één geestelijke aan wien, als eerst op 't einde van 1864 in Indie aangekomen, nog geen vaste standplaats was aangewezen, Samarang 2, Ambarawa 1, Soerabaija 2, Padang 1, Soengieslan (Banka) 1 en Larantoeka (Flores) 2.

Eene nadere regeling van de geldelijke belangen der Roomsch-katholijke geestelijken, voor zooveel betreft de hun te verleenen tegemoetkoming in de kosten van uitrusting en van vestiging, vond plaats bij Koninklijk besluit van 25 Mei 1864 n°. 53 (*Indisch Staatsblad* n°. 130).

De Roomsch-katholijke bevolking in plaatsen op en buiten Java, waar geen geestelijken gevestigd zijn, werd overeenkomstig de deswege bestaande regeling (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 36, en 1862, n°. 69) eens of meermalen bezocht. Alleen moest, wegens onvoltalligheid gedurende het grootste gedeelte des jaars van het personeel te Larantoeka, ook in 1864 nog achterwege blijven het voorgeschreven jaarlijksch dienstbezoek aan de gemeenten te Macassar en onderhoorigheden. Bij afwezigheid in de eerste maanden van 1864 van den pastoor te Padang werd die statie door een der geestelijken van Batavia bezocht.

Kerkgebouwen. Bij het eind van 1864 telde men in het apostolisch vicariaat van Batavia 26 kerken (10 op Java, 1 op Sumatra, 5 op Banka, 2 op Timor en 8 op Flores), 5 privaat-kapellen (op Java) en 10 openbare kapellen of bedehuizen (op Flores).

Statistieke bijzonderheden. De opgaven te dezer zake ontvangen zijn vervat in het volgend staatje:

STATIEN. (2)	AANTAL ZIELEN.	Aantal communicanten.	Aantal gedoopten.	Aantal huwelijken kerkelijk ingezegend.
1ste statie, standplaats Batavia.	2887, waaronder . . militairen. De Roomsch-katholijke bevolking der hoofdplaats Batavia en Ommelanden bedroeg 2034 zielen, waaronder 512 militairen.	1856	133	19
2de statie, standplaats Samarang.	2937, waaronder 814 militairen. Voor de hoofdplaats Samarang alleen waren deze cijfers 1560 en 410.	1639	208	18
3de statie, standplaats Ambarawa.	1763, waaronder 1197 militairen.	1423	97	6
4de statie, standplaats Soerabaija.	1919, waaronder . . militairen. De Roomsch-katholijke bevolking der hoofdplaats Soerabaija bedroeg 1481 zielen, waaronder 650 militairen.	1195	115	6

(1) In den loop van 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 92), is het toegestane aantal met één vermeerderd en alzoo op 16 gebragt.

(2) Zie voor de gewesten tot deze statien behoorende het verslag over 1862, bladzz. 80 en 81.

Digitized by Google

STATIEN. (1)	AANTAL ZIELEN.	Aantal communicanten.	Aantal gedoopten.	Aantal huwelijken kerkelijk ingezegend.
5de statie, standplaats Padang.	1039, waaronder 620 militairen.	800	32	2
6de statie, standplaats Soengieslan.	941, waaronder 345 militairen en 445 Chinezen.	846	58	7
7de statie, standplaats Larantocka.	11200, voor zoover heeft kunnen worden nagegaan.	niet opgegeven.	117	16
Moluksche Archipel, Celebes en de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	1200, als voren.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	niet opgegeven.

II. Mohammedaansche.

Door de Regering werd eene tegemoetkoming verleend van f 6946 tot het vernieuwen van den Mohammedaanschen tempel (misdjid) te Bandjermasin (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo).

Het gebruikelijk vijfjarig overzigt van het aantal ter bedevaart naar Mekka vertrokken en van daar teruggekeerde personen volgt hieronder.

In vergelijking met vorige jaren wijst het cijfer der vertrokkenen eene belangrijke toename aan, hetgeen ten deele wordt toegeschreven aan de omstandigheid, dat zich daaronder veel inlanders van aanzien bevonden, die gewoonlijk met een talrijk gevolg reizen. Het aantal der teruggekeerden was mede eenigzins hooger dan vroeger.

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.
Vertrokken van:					
Java en Madura	943	1180	1564	1535	2960
Sumatra's Westkust	254	615	381	432	441
Benkoelen	3	2	3	2	1
Lampongsche districten . . .	6	39	54	70	136
Palembang	167	99	265	126	386
Banka.	1	6	3	15	29
Billiton	geen	geen	niet opgegeven.	9	geen
Riouw.	geen	geen	geen	geen	geen
Wester-afdeeling van Borneo.	25	13	52	64	63
Transporteren	456	774	758	718	1056

(1) Zie voor de gewesten tot deze statien behoorende, het verslag over 1862 bladzz. 80 en 81.

Digitized by Google

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.
Per transport	456	774	758	718	1056
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	8	23	31	35	71
Celebes en onderhoorigheden.	12	11	56	24	29
Amboina.	1	geen	4	3	2
Banda.	geen	geen	2	geen	geen
Ternate	geen	1	geen	2	geen
Menado	geen	geen	geen	geen	geen
Timor.	geen	niet opgegeven.	geen	geen	geen
Te zamen Buitenbezittingen.	477	809	851	782	1158
Te zamen Java en Madura.	943	1180	1564	1535	2960
Teruggekeerd naar:					
Java en Madura	1564	1311	1514	1601	1968
Sumatra's Westkust	81	219	127	219	143
Benkoelen	3	geen	2	3	2
Lampongsche districten. . .	58	19	43	32	28
Palembang	158	116	72	161	123
Banka.	1	3	7	4	geen
Billiton	geen	geen	niet opgegeven.	geen	3
Riouw.	1	id.	geen	id.	geen
Wester-afdeeling van Borneo.	27	31	56	50	55
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	4	22	22	22	39
Celebes en onderhoorigheden.	8	20	9	5	8
Amboina.	geen	geen	geen	geen	2
Banda.	id.	id.	id.	id.	geen
Ternate	id.	id.	id.	id.	3
Menado	id.	id.	id.	id.	geen
Timor.	id.	niet opgegeven.	id.	id.	id.
Te zamen Buitenbezittingen.	341	430	338	496	406
Te zamen Java en Madura.	1564	1311	1514	1601	1968

Digitized by Google

G. Instellingen van liefdadigheid.

Voor bijzonderheden ten aanzien dezer instellingen zij verwezen naar onderstaand overzigt.

INSTELLINGEN.	Gedurende 1864		Verdere bijzonderheden.
	ver-pleegd.	bedeeld.	
Parapattan-weezengesticht te Batavia.	82		In den loop van het verslagjaar dezer inrigting werden 7 kinderen opgenomen, terwijl 4 jongelingen het gesticht verlieten; daarvan traden 2 in militaire dienst, terwijl de beide anderen hun bestaan vonden in het vak der photographie. Onder ultimo April 1864 werden alzoo verpleegd 43 jongens en 39 meisjes, te zamen 82, of 8 minder dan het bij het reglement bepaalde maximum. De gezondheidstoestand was allezins voldoende; de oogziekte deed zich nog van tijd tot tijd voor, doch was bij het einde van het verslagjaar 1863/64 bijna geheel verdwenen. Het gehouden examen gaf, gelijk nader blijkt uit hoofdstuk J hierachter, alle reden tot tevredenheid. Op 1 Mei 1863 was in kas een saldo van . . . . f 1 786.35 de inkomsten tot 30 April 1864 bedroegen . . . . . 85 835,57 f 87 621,92 en de uitgaven . . . . . 82 886,84 Saldo onder ultimo April 1864 . . . . f 4 735,08 De jaarlijksche inschrijvingen ten behoeve van het gesticht beliepen f 7337,50 en de dotatien, giften en legaten f 3185,60; bovendien ontving de directie weder den gewonen jaarlijkschen onderstand der Regering, ad f 6000.
Diakonie-armenhuis op Molenvliet (Batavia).	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	
Roomsch-katholijk kerk- en armbestuur te Batavia.		9	
Stadsverband te Batavia	Niet opgegeven.		
Chineesch hospitaal te Batavia.	368		De kosten dezer inrigting, waarin niet enkel Chinezen maar ook andere niet-Christenlijders kunnen worden verpleegd, bedragen gemiddeld f 5000 's maands. Van de 368 lijders overleden er 87.
Bataviasche afdeeling der Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen.		138	Deze personen genoten een onderstand van f 4 tot f 20 's maands.
Gesticht tot verzorging en opleiding van verwaarloosde en hulpbehoevende kinderen te Djatie (Batavia).	41		Door de hulp der Regering, die een renteloos voorschot van f 24 000 op tweede hypotheek en met jaarlijksche aflossing van f 1000

Digitized by Google

INSTELLINGEN.	Gedurende 1864		Verdere bijzonderheden.
	verpleegd.	bedeeld.	
			verleende, was de directie in staat een luchtig en ruim gebouw aan te koopen, dat in allen deele aan de behoeften voldoet. De gezondheidstoestand liet niets te wenschen over; geen enkel geval van cholera deed zich voor. De aanvragen om plaatsing in het gesticht waren talrijk, doch de beperkte toestand der geldmiddelen noodzaakte de directie de meeste aanvragen af te wijzen. Een algemeen beroep op de liefdadigheid bragt evenmin veel op, zoodat de directie zich op nieuw tot het Gouvernement wendde, met verzoek haar te vergunnen eene geldloterij van f 100 000 te openen, hetgeen werd toegestaan. Van die vergunning werd evenwel in het afgeloopen jaar geen gebruik gemaakt.
Christelijke ambachtsschool te Batavia.	* 40 (1)		Onder de verpleegden bevonden zich 21 meisjes. Een der jongens erlangde eene plaatsing in 's Gouvernements dienst en drie werden tot werklieden opgeleid. Het onderwijs en toezigt lieten niets te wenschen over; ook de gezondheidstoestand was gunstig.
Vereeniging van den H. Vincentius à Paulo te Batavia.	25	Niet opgegeven.	Aan hulpbehoevende personen en huisgezinnen werd uitgekeerd f 1451 en ongeveer 800 gantangs rijst. In 't vorig jaar beliep de geldelijke onderstand f 2074 en de hoeveelheid verstrekte rijst ruim 167 pikols. In het gesticht der Vereeniging werden 25 meisjes verpleegd, die onderwijs genieten op de school der Ursulinen te Weltevreden. Jongens werden niet aangenomen. Ten gevolge der cholera en wegens andere ziekten overleden 5 meisjes, 2 vonden eene betrekking bij familien. Hare plaatsen werden door anderen aangevuld. Voorts werd door de Vereeniging de verzorging bekostigd van een viertal kinderen in het weeshuis te Samarang. Eenige der Vereeniging toebehoorende gebouwen werden aan behoeftigen ter bewoning gegeven. De ontvangsten bedroegen f 5584,94, tegen f 6315,88 in 1863.
Protestantsch wees- en armenhuis te Samarang.	* 212		2 minder dan onder ultimo December 1863. Bijna allen werden verpleegd voor rekening van den lande. De gezondheidstoestand liet veel te wenschen over. Achtereenvolgens heerschten onder de verpleegden, cholera, mazelen en beri-beri. Vele kinderen werden naar Oenarang geëvacueerd; in het geheel stierven er 27. 33 kinderen verlieten het gesticht (14 jongens en 19 meisjes). Over de weeshuisschool wordt

(1) De cijfers met een * geteekend wijzen de sterkte aan, zoo als zij was bij het eind van het jaar.

Digitized by Google

INSTELLINGEN.	Gedurende 1864 ver-pleegd.	Gedurende 1864 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
			gehandeld in hoofdstuk J hierachter. Het fonds van dit gesticht bedroeg onder ultimo 1863 . . . . f 9 354,48[5] De ontvangsten in 1864 bedroegen . . . . 25 242,50[5] f 34 596,99 en de uitgaven . . . . 30 280,25[5] Saldo onder ultimo 1864 . f 4 316,73[5] In 1863 waren de ontvangsten f 28 605,08 en de uitgaven f 31 951,41.
Roomsch-katholijk weeshuis te Samarang.	• 258		240 weezen werden verpleegd voor rekening van den lande (67 jongens en 173 meisjes). Ten gevolge der in de laatste jaren aangebragte verbeteringen kon de tegenwoordige toestand van het gesticht, zoowel uit een moreel als materieel oogpunt, gunstiger dan vroeger genoemd worden. In den loop van 1864 werden opgenomen 17 jongens en 27 meisjes, terwijl 12 jongens en 32 meisjes het gesticht verlieten. Ook hier was de gezondheidstoestand niet gunstig. In het geheel overleden 20 kinderen. Over het onderwijs in het gesticht zie men de tabellarische opgaaf in hoofdstuk J. Het fonds bedroeg onder ultimo 1863 . . . . f 772,58 De ontvangsten bedroegen in 1864 . . . . 24 198,90[5] f 24 971,48[5] en de uitgaven. . . . . 24 926,55 Saldo onder ultimo 1864. . f 44,93[5] In 1863 waren de ontvangsten f 26 284,91[5] en de uitgaven f 26 440,38.
Oude-mannenhuis te Samarang.	• 78		2 meer dan bij het eind van 1863. De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar niet gunstig, verscheidene cholera-gevallen deden zich voor; in 't geheel overleden 20 verpleegden.
Chineesch hospitaal te Samarang.	• 69		7 meer dan bij het eind van 1863. 20 verpleegden stierven gedurende 1864 en 20 verlieten de inrigting.
Bedelaarsgesticht te Samarang.	• 123		18 minder dan onder ultimo 1863. Het gesticht is bestemd tot opname en verpleging van hulpbehoevende en gebrekkige personen uit de inlandsche bevolking der stad en voorsteden van Samarang, in wier onderhoud op geene andere wijze kan worden voorzien, dan wel van hen wier ziekte eene

Digitized by Google

INSTELLINGEN.	Gedurende 1864 ver- pleegd.	Gedurende 1864 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
			opname noodzakelijk maakt. Tot bestrijding der kosten is door de Indische Regering in 't laatst van 1859, voor den tijd van *vijf* jaren, een jaarlijksch subsidie toegestaan van f 6000 (1).
Samarangsche afdeeling der Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen.		63	6 minder dan onder ultimo December 1863. De bedeelden genoten een onderstand van f 1,50 tot f 10 's maands. Het fonds bedroeg onder ultimo 1863 . . . . f 357,27 de baten beliepen in 1864. 5322,53 f 5679,80 en de lasten . . . . . 4329,67 5 Saldo onder ultimo 1864. f 1350,12 5
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Samarang.		Niet opgegeven.	Het doel dezer vereeniging is de belangen der arme en noodlijdende klasse, zonder onderscheid van godsdienst, te behartigen zooveel in haar vermogen is. Bijzonderheden nopens hare verrigtingen gedurende 1864 zijn niet vermeld gevonden.
Chinesche weezen-inrigting te Samarang.	13		Deze naar het schijnt nieuw daargestelde inrigting mogt zich in de geldelijke ondersteuning van zeer velen verblijden; de inteekening-gelden van Europeanen beliepen f 1432 en die van Chinezen f 1252. In het door den ontwerper en oprigter uitgebragt verslag deelt deze mede, dat 13 knapen dagelijks eenige uren onderwijs ontvangen in het Maleisch lezen, schrijven enz., terwijl hij zelf, onder wiens toezigt zij aanhoudend staan, hen verder bezig houdt met rekenen, zingen, Hollandsche taal en de beginselen der Christelijke godsdienst.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	Niet opgegeven.		Aan deze instelling werd vergunning verleend tot het houden eener geldloterij, groot f 150 000, ter voorziening in eenige onvermijdelijke uitgaven.
Jongens-weezen-inrigting te Soerabaija.	63		De hier verpleegde weezen maakten over het algemeen, zoo als nader blijkt in hoofdstuk J hierachter, zeer goede vorderingen. Hun gedrag en gezondheidstoestand lieten niets te wenschen over. Het nieuw opgerigte gebouw, in de kosten waarvan door de

(1) In 1865 is het beheer van het gesticht, tot dusver berustende bij het hoofd van gewestelijk bestuur, opgedragen aan de wees- en boedelkamer te Samarang, en zijn maatregelen genomen om de kosten, voor zooveel daarin niet door liefdegiften kan worden voorzien, te bestrijden uit de fondsen van het Chineesch hospitaal ter plaatse.

Digitized by Google

INSTELLINGEN.	Gedurende 1864 ver-pleegd.	Gedurende 1864 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
			Indische Regering overeenkomstig de door haar in der tijd gegeven toezegging (zie het verslag over 1860, bladz. 58) was bijgedragen, werd den 12den November in tegenwoordigheid van vele belangstellenden ingewijd; de luchtige localen en doelmatige inrigting werden zeer geroemd. Men is thans in staat 72 kinderen op te nemen (1).
Armen- of leprozengesticht te Soerabaija.	66 gemidd. per maand.		3 meer dan het gemiddeld aantal van 't vorig jaar. De uitgaven bedroegen f 7570,69 en de inkomsten f 6756,30, als: f 756,30 aan ingezamelde liefdegiften, f 5000 uit 's lands kas beschikbaar gesteld voor aankoop van meubilair en kleedingstukken, en voor onderhoud van verpleegden, benevens f 1000 als subsidie aangewezen ten laste van het bij de wees- en boedelkamer in administratie zijnde fonds van het zoogenaamd Chineesch hospitaal (2).
Soerabaijasche afdeeling der Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen.		74	De inkomsten bedroegen f 6753,10 en de uitgaven f 6327,23, tegen respectivelijk f 5454,40 en f 6852,75 in 't vorig jaar.
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Soerabaija.		Niet opgegeven.	De geldelijke uitkomsten dezer vereeniging gedurende het zesde jaar van haar bestaan waren als volgt: op 1 September 1863 bleef in kas een batig saldo van . . . . . f 569,39 de ontvangsten, waaronder f 1569,50 aan gewone contributien, beliepen gedurende 1863/64 . . . . 1626,89 f 2196,28 en de uitgaven (waaronder f 1080 aan maandelijksche bedeelingen) . . . . . . 1625,30 Saldo op 1 September 1864 . f 570,98 niet medegerekend eene som van f 1202,30, voorloopig tot het in 't vorig verslag ver-

(1) Wegens het ontoereikende der particuliere bijdragen heeft de Hoofdcommissie zich in 't laatst van 1865 genoopt gezien de hulp der Regering in te roepen tot instandhouding der inrigting. Sedert is de toestand van dien aard geworden, dat, zonder dadelijke tegemoetkoming, een groot aantal der opgenomenen niet langer zou kunnen verpleegd blijven. In afwachting eener nadere beslissing nopens den aard en den omvang der te verleenen hulp, is in Julij 1866 een crediet van f 5000 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, om in den eersten tijd, met inachtneming van de vereischte spaarzaamheid, ten behoeve der inrigting te worden aangewend.

(2) In 1865 is het gesticht gesteld onder beheer van de plaatselijke wees- en boedelkamer, met bepaling dat tot bestrijding der kosten in de eerste plaats zouden worden aangewend de jaarlijksche liefdegiften, en in de tweede plaats de renten van het bovenbedoelde fonds. Bij die gelegenheid heeft het collegie van boedelmeesteren te Batavia zich bereid verklaard het door de Indische Regering in 1864 verstrekte subsidie van f 5000 alsnog aan 's lands kas terug te betalen.

Digitized by Google

INSTELLINGEN.	Gedurende 1864 ver-pleegd.	Gedurende 1864 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
			melde einde belegd in de plaatselijke spaarbank. In 't vorig jaar waren de ontvangsten geweest f 1642 en de uitgaven f 1545. In bedeeling waren 10 huisgezinnen, terwijl aan twee hulpbehoevende meisjes gedurende een gedeelte van het jaar huisvesting en voeding werd verschaft. Menigmaal werd huishuur betaald voor armen en tijdelijk hulpbehoevenden, en in dagelijks voorkomende behoeften van verschillenden aard kon dikwijls hulp worden verleend. Het kleedingmagazijn bewees bij voortduring nuttige diensten. Door belangrijke geschenken en door den aanmaak van nieuwe kleedingstukken zag men zich in staat gesteld om meer dan 1000 stuks kleederen uit te reiken aan behoeftigen die anders, bij gemis aan voegzame kleeding, menigwerf kerk en school verzuimden. Van de bibliotheek, uit ongeveer 500 werken bestaande, werd een ruimer gebruik gemaakt dan vroeger.
Leprozengesticht te Poerwokarta (Krawang).			Bij ontstentenis van leprozen werd deze inrigting nog steeds aangewend tot opname van inlanders, lijdende aan syphilis, huidziekten of zware wonden.
Hospitaal te Soebang (Krawang).	Niet opgegeven.		Dit hospitaal is daargesteld door den eigenaar der Pamanoekan- en Tjiassemlanden.
Bedelaarsgesticht te Djokdjokarta.	Niet opgegeven.		Dit gesticht, bestemd tot opname van arme, melaatsche en gebrekkige inlanders, wordt in stand gehouden door maandelijksche bijdragen van de Europesche gemeente, terwijl ook Z. H. de Sultan een subsidie geeft.
Leprozengesticht te Beton (Soerakarta).	Niet opgegeven.		In 't vorig jaar werden hier 99 lijders verpleegd.
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Padang.		Niet opgegeven.	Van deze vereeniging is geen verslag ingekomen.
Leprozengesticht nabij Benkoelen.	10		Omtrent dit gesticht zijn geene verdere bijzonderheden vermeld gevonden. Zie echter het vorig verslag, bladz. 84.
Idem nabij Palembang.	39		Als voren.
Idem te Soengei-Boentoe (Banka).	20		Deze twee gestichten worden onderhouden door eene bijdrage van 1 dollar per hoofd van elken naar zijn geboorteland terugkeerenden Chinees. In December 1864 is bovendien aan deze gestichten eene jaarlijksche tegemoetkoming toegekend van f 1200 uit de fondsen van het Chineesch hospitaal te Batavia.
Gesticht ter opname van oude en gebrekkige Chinezen te Muntok (Banka).	Niet opgegeven.		
Roomsch-katholijk weeshuis te Soengieslan (Banka).	* 18		Deze inrigting wordt uit bijzondere fondsen onderhouden.

Digitized by Google

INSTELLINGEN.	Gedurende 1864 verpleegd.	Gedurende 1864 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
Leprozengesticht op Sengarang (Riouw).	33		Deze instelling kan 68 lijders bevatten en had een kapitaal van f 9450.
Plaats tot opname van melaatsche Chinezen te Pontianak.	Niet opgegeven.		Deze inrigting wordt in stand gehouden door bijdragen van de Chinesche bevolking.
Protestantsch weeshuis te Amboina.	12	50	Omtrent den stand der fondsen van dit gesticht is ditmaal geen opgaaf ontvangen.
Leprozengesticht op Molano onder Saparoea (Amboina).	31		De uitgaven voor beide deze gestichten komen ten laste van 's lands kas.
Idem te Pisang (Banda).	9		
Armenhuis te Ternate.	Niet opgegeven.		In 't vorig jaar werden opgegeven 2 verpleegden en 4 bedeelden.
Leprozengesticht te Gastello (Ternate).	25		Ook deze gestichten worden door den lande bekostigd.
Idem te Temoempah (Menado).	22		
Idem te Modelemo (Menado).	27		

Omtrent den stand van de drie op Java aanwezige spaarbanken kan worden aangeteekend, dat in den loop van 1864 werd ingebragt: bij de spaarbank te Batavia f 290 400,25[5], bij die te Samarang f 166 995,85 en bij die te Soerabaija f 196 122,51[5], tegen respectivelijk f 242 309,47, f 98 420,16 en f 141 474,41 in 't vorig jaar. Teruggenomen werd: te Batavia f 218 379,51, te Samarang f 49 916,76[5] en te Soerabaija f 126 165,32, welke sommen in 1863 beliepen f 211 762,94, f 57 781,44 en f 100 070,23. Bij het eind van 't jaar bedroeg het kapitaal der drie banken respectivelijk f 581 858,00[5], f 306 083,43 en f 332 704,75, tegen f 485 066,11, f 176 490,79[5] en f 250 110,55 bij het eind van 1863.

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Met verwijzing naar de hierbij als bijlage lit. J overgelegde uitvoerige rapporten van den chef over de geneeskundige dienst in Nederlandsch Indie, zal men zich te dezer plaatse tot de volgende bijzonderheden bepalen.

Overzigt der behandelde lijders. Het getal der door de burgerlijke geneeskundige dienst op Java en Madura gedurende 1864 behandelde lijders bedroeg 112 097, hetgeen in vergelijking met het cijfer van 115 711 in 1863 niet groot is te noemen, in verband met de cholera-epidemie over bijna geheel Java. Het sterftecijfer evenwel was dien ten gevolge belangrijk hooger; terwijl in 1863, toen de verhonding vergeleken bij die der laatst voorafgegane jaren reeds ongunstig was te noemen, ongeveer 11 per cent van de behandelden overleden, was de sterfte in 1864 niet minder dan 30½ per cent.

Van de 112 097 behandelden leden er 49 316 aan cholera, dus ongeveer 44 per cent, van welke er 31 416, dat is ruim 63½ per cent, overleden.

Het getal aangetasten door epidemische koortsen bedroeg 16 242: daarvan stierven 140 of 0.86 per cent, zoodat het karakter dezer ziekte meestal goedaardig kon worden genoemd.

Voorts deden zich onder de bij de burgerlijke geneeskundige dienst behandelde lijders nog 690 epidemie-gevallen van dysenterie voor, 352 van pokken en 30 van oogziekten,

Digitized by Google

zoodat aan epidemische ziekten in het geheel in behandeling kwamen 66 630 personen.

Op de buitenbezittingen was het cijfer der behandelden belangrijk meer dan in 't vorig jaar, namelijk 37 082, tegen 27 482 in 1863; de sterfte, in laatstgemeld jaar ruim $2^3/_4$ per cent, was in 1864 15 per cent; eene verhouding nabijkomende aan het cijfer van 1862, hetwelk ruim 12 per cent beliep.

Onder de 37 082 behandelden telde men 11 529 choleralijders of ruim 31 per cent; de sterfte onder deze laatsten beliep 4564 of $39^1/_2$ per cent.

De ziekte was hier alzoo minder kwaadaardig dan op Java en Madura, waar, zoo als boven is gezegd, van de behandelde choleralijders niet minder dan $63^1/_2$ per cent stierven.

Aan andere ziekten van epidemischen aard kwamen voorts op de buitenbezittingen nog onder behandeling: 2096 lijders aan koorts, 1066 aan pokken, 85 aan dysenterie, 58 aan keelziekte en 25 aan oogziekte.

Over de laatste vijf jaren waren de uitkomsten der burgerlijke geneeskundige dienst als volgt:

Jaren.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Waarvan aan epidemische ziekten	
				behandeld.	overleden.
				Java en Madura.	
1860	36 306 (*a*)	1 961 (*a*)	1: 18,5	5 132	427, waarvan 345 poklijders.
1861	35 060 (*b*)	1 868 (*b*)	1: 18,7	3 018	237, " 165 idem.
1862	63 120 (*c*)	3 939 (*c*)	1: 16	29 653	2 067, " 970 koorts-, 705 pok-, 38 dysenterie- en 8 choleralijder
1863	115 711 (*b*)	12 656 (*b*)	1: 9,1	81 322	11 009, " 9816 koorts-, 1037 dysenterie-, 133 pok- en 23 beri-beri-lijder
1864	112 097 (*d*)	34 256 (*d*)	1: 3,27	66 630	31 888, " 31 416 aan cholera, 253 aa dysenterie, 140 aan koorts 49 aan pokken en 30 aan oog ziekte.
				Buitenbezittingen.	
1860	23 620 (*e*)	1913 (*e*)	1: 12,3	7 658	1299, meerendeels koorts- en dysenterielijder
1861	26 453 (*f*)	2095 (*f*)	1: 12,6	10 762	1497, waarvan 1261 poklijders.
1862	27 969 (*g*)	3401 (*g*)	1: 8,2	7 655	2884, " 2735 pok-, 130 koorts- e 19 dysenterielijders.
1863	27 482 (*h*)	771 (*h*)	1: 35,6	4297	390, " 296 pok-, 75 koorts-, 6 dysen terie en 13 beri-beri-lijders.
1864	37 082 (*i*)	5570 (*i*)	1: 6,6	14 832	4985, " 4564 aan cholera, 196 aa pokken, 194 aan koortsen 19 aan keelziekte en 12 aa dysenterie.

(*a*) Ongerekend het cijfer van Klatten (Soerakarta), waarvan geen opgaaf is ontvangen.
(*b*) Ongerekend als voren het cijfer van Bandong (Preanger regentschappen).
(*c*) Ongerekend als voren het cijfer van Banjoemas. Bovendien is niet volledig de opgaaf betreffende Indramaijoe (Cheribon).
(*d*) Ongerekend als voren het cijfer van Japara.
(*e*) Ongerekend als voren het cijfer van Atapoepoe (Timor).
(*f*) Hieronder voor de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo enkel de opgaaf van de hoofdplaats Banjermasin.
(*g*) Ongerekend het cijfer van Gorontalo (Menado), waarvan geen opgaaf is ontvangen.
(*h*) Als voren de cijfers van Gorontalo van Larantoeka en van eenige posten in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.
(*i*) Als voren het cijfer van Billiton.

Digitized by Google

De bovenvermelde cijfers van 1864 waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

JAVA EN MADURA.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Bantam,	Anjer Serang	1 459	595	1: 2,4
Batavia,	Batavia Onrust Tangerang	7 705	1 043	1: 7,4
Buitenzorg,	Buitenzorg	418	5	1: 83,6
Krawang,	Krawang	522	34	1: 15,3
Preanger regentschappen,	Tjiandjoer Bandong Sumedang	1 658	142	1: 11,6
Cheribon,	Cheribon Palimanang Indramaijoe	6 784	1 812	1: 3,7
Tagal,	Tagal	1 209	130	1: 9,3
Pekalongan,	Pekalongan	1 334	94	1: 14,1
Samarang,	Samarang Willem I. Pelatoengan Oenarang Salatiga	31 791	15 738	1: 2,02
Japara,	Pattio Japara (1)	2 852	1 432	1: 1,9
Rembamg,	Rembang Toeban Bodjonegoro	11 237	3 102	1: 3,6
Banjoemas,	Banjoemas Tjilatjap	2 617	288	1: 9,09
	Transporteren	69 586	24 415	

BUITENBEZITTINGEN.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Sumatra's Westkust,	Padang Padang-pandjang Solok Fort de Kock Paijacombo Rau Aijer-bangies Padang-Sidempoeang Sibogha Singkel Goenong-Sitolie	7 480	651	1: 11,4
Benkoelen,	Benkoelen	1 220	9	1: 135,5
Lampongsche districten,	Telokbetong Tandjong Katimbang	1 577	260	1: 6,08
Palembang,	Palembang Tebing-Tinggie Lahat Kepahiang Moearah-kompeh Moearah-Doea Djambi Talang-Padang	2 873	772	1: 3,7
Banka,	Muntok Toboalij Pangkal-Pinang	668	49	1: 13,6
Billiton,	Tangjong-pandang	Niet opgegev.	Niet opgegev.	
	Transporteren	13 818	1 741	

(1) Van deze plaats schijnt geen rapport te zijn ingekomen.

Digitized by Google

JAVA EN MADURA.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	69 586	24 415	
Bagelen,	Poerworedjo	3 136	239	1: 13,1
	Keboemen			
	Wonosobo			
Kadoe,	Magelang	330	98	1: 3,3
Djokdjokarta,	Djokdjokarta	411	60	1: 6,8
Soerakarta,	Soerakarta	6 062	650	1: 9,3
	Klatten			
Madioen,	Madioen	3 439	336	1: 10,2
	Ngawie			
Patjitan,	Patjitan	2 666	619	1: 4,3
Soerabaija,	Soerabaija marine-etablissement aldaar	12 373	4 269	1: 2,8
	Grissee			
	Sidhoardjo			
	Modjokerto			
Madura,	Bangkallang	5 728	1 499	1: 3,8
	Sumanap			
	Pamakassan			
Pasoeroean,	Pasoeroean	2 949	1 174	1: 2,5
	Malang			
Probolingo,	Probolingo	1 972	641	1: 3,07
Bezoekie,	Bezoekio	1 760	27	1: 65,1
Banjoewangie,	Banjoewangie	1 469	216	1: 6,8
Kederie,	Kedirie	216	13	1: 16,6
		112 097	34 256	1: 3,27

BUITENBEZITTINGEN.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	13 818	1 741	
Riouw,	Riouw	964	16	1: 60,2
	Siak			
Wester-afd. van Borneo,	Singkawang	1 167	188	1: 6,2
	Montrado			
	Benkaijang			
	Sambas			
	Pontianak			
	Sintang			
Zuid- en Ooster-afd. van Borneo,	Bandjermasin	9 956	3 239	1: 3,07
	Martapoera			
	Pengaron			
	Koetei			
	Rantau			
	Barabei-ie			
	Amoenthaij			
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden,	Macassar	2 149	95	1: 22,6
	Segirie			
	Bonthain			
	Balangnipa			
	Djeneponto			
	Saleijer			
Idem der Molukken,	Amboina			
	Saparoea			
	Wahaaij			
	Boeroe			
	Banda	8 274	281	1: 29,1
	Ternate			
Menado,	Menado			
	Gorontalo			
Timor,	Koepang	754	7	1: 107,7
	Atapoepoe			
	Larantoeka			
		37 082	5 570	1: 6,6

Digitized by Google

Algemeene beschouwingen omtrent de geheerscht hebbende cholera-epidemie komen in de bovenbedoelde rapporten van den chef over de geneeskundige dienst niet voor. Aan de plaatselijke berigten valt dienaangaande het volgende te ontleenen:

Vele wijken van Batavia hadden dit jaar belangrijk van de cholera te lijden. Met inbegrip van eenige weinigen, die in de stadsgestichten werden verpleegd, bedroeg het aantal lijders 4474, waarvan 1850 mannen, 1274 vrouwen en 1350 kinderen. Hiervan herstelden 2803 en overleden 1671, als: 739 mannen, 431 vrouwen en 501 kinderen, eene sterfte dus van ruim 37 per cent. Door de Commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt werden, in overeenstemming met het plaatselijk bestuur, geene pogingen verzuimd om de ziekte te weren. Het verkrijgbaar stellen der choleramixtuur in alle wijken wordt gezegd een krachtig hulpmiddel te zijn geweest.

In de residentie Samarang vertoonde zich de ziekte sedert de maand Junij in 19 van de 24 districten, alwaar op eene bevolking van ongeveer 800 000 zielen werden aangetast 20 057 personen, van welke niet minder dan 14 925 of circa 75 pct. overleden. Het karakter der ziekte was hier zeer kwaadaardig.

Voor twee andere gewesten, Rembang en Soerabaija, waar intusschen de epidemie geen zoo belangrijke uitbreiding verkreeg, wordt eene nog ongunstiger sterfte-verhouding opgegeven, respectivelijk van 80 en 82 pct.

In het rapport betreffende eerstgemelde residentie komt echter de opmerking voor, dat de opgaven grootendeels afkomstig zijn van inlandsche hoofden, en dat het dus niet met zekerheid is te zeggen, of het sterftecijfer wel eene dergelijke hoogte bereikte.

Europesche geneeskundigen, enz. De stedelijke en plaatselijke geneeskundige dienst op Java en Madura bleef ook gedurende 1864 op de in het vorig verslag vermelde plaatsen (thans nog te vermeerderen met Modjokerto in Soerabaija) opgedragen aan burgerlijke geneesheeren en elders aan officieren van gezondheid.

Op de buitenbezittingen werd die dienst geheel waargenomen door officieren van gezondheid, met uitzondering alleen van Billiton, waar een particulier geneesheer gevestigd was. In November 1864 werd intusschen bepaald, dat ook daar een civiel geneesheer zou worden geplaatst, aan wien, onder genot eener toelage van f 100 's maands, de waarneming der burgerlijke en militaire geneeskundige dienst en het opzigt der vaccine zou zijn opgedragen, op gelijken voet als aan de daarmede belaste geneesheeren op Java en Madura.

Behalve de bovenbedoelde stads- en plaatselijke geneesheeren was nog het navolgend aantal particuliere genees-, heel- of verloskundigen in Nederlandsch Indie gevestigd: Batavia 4, Buitenzorg 1, Krawang 3, Preanger regentschappen 3, Cheribon 2, Tagal 1, Pekalongan 1, Samarang 1, Japara 1, Rembang 2, Djokdjokarta 1, Soerakarta 5, Soerabaija 5, Pasoeroean 2, Probolingo 2, Bezoekie 3 en Kedirie 1, en op de buitenbezittingen 1, namelijk die op Billiton. Voorts waren nog 2 vrouwelijke verloskundigen gevestigd te Batavia en 1 te Samarang.

Omtrent de toelating tot de burgerpraktijk van gewezen officieren van gezondheid bestonden voor Nederlandsch Indie geene bepaalde voorschriften. In deze leemte werd voorzien bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 24, door de bepaling, dat de acte van toelating, bedoeld bij de artt. 17 en 18 van het reglement op de civile geneeskundige dienst en de uitoefening der koepok-inenting in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1827, n°. 68), zal kunnen worden verleend aan eervol ontslagen officieren van gezondheid van het Nederlandsche en van het Nederlandsch-Indische leger of van de Nederlandsche marine, met bepaling evenwel, dat zij om de verloskunde te kunnen uitoefenen, daarin examen zullen moeten hebben afgelegd.

Volgens *Indisch Staatsblad* 1825, n°. 9, kunnen burgerlijke ambtenaren, wier maandelijksche bezoldiging f 150 of daarbeneden bedraagt, „des verkiezende gratis worden behandeld door de van gouvernementswege aangestelde en bezoldigde plaatselijke geneeskundigen en heelmeesters." De verklaring, dat onder de bedoelde vrije geneeskundige behandeling ook begrepen is kostelooze verstrekking van geneesmiddelen, bij *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 53, alleen voor Batavia gegeven, werd bij een besluit van Junij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 96) uitgestrekt tot Soerabaija en alle andere plaatsen in Nederlandsch Indie, waar geneesmiddelen van landswege in voorraad zijn, mits de geneesmiddelen zijn voorgeschreven door de stadsgeneesheeren of door de met de civielgeneeskundige dienst belaste geneeskundigen.

Digitized by Google

Inlandsche geneeskundigen, *enz.* Op 1 Januarij 1864 bevonden zich op de school te Weltevreden tot opleiding van inlandsche genees- en heelkundigen 22 kweekelingen. In den loop van het jaar werden 12 nieuwe toegelaten, terwijl daarentegen 2 na volbragte studie de school verlieten, 1 wegens wangedrag werd ontslagen en 3 overleden, zoodat bij het eind van 1864 aanwezig waren 28 kweekelingen. De geëxamineerden keerden naar de plaats hunner herkomst terug en wel 1 naar Japara en 1 naar Soerabaija. De nieuw aangekomenen waren afkomstig: van Sumatra's Westkust 2, Tjilatjap 5, Bagelen 1, Keboemen 1, Poerbolingo 2 en Madioen 1.

De goede uitkomsten van de opleiding van inlandsche genees- en heelkundigen verkregen deden de wenschelijkheid erkennen, om eenige nadere voorzieningen te nemen, zoowel in het belang eener vermeerdering van hun aantal, als tot verzekering eener meer volledige opleiding, vooral ook in verband met het voornemen om hen voortaan niet meer als vaccinateur aan te stellen (1), maar bepaaldelijk voor de uitoefening der geneeskunde te bestemmen. Te dien einde werd, na verkregen magtiging van het opperbestuur, bij een besluit van November (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 184), het vastgestelde aantal van 30 kweekelingen gebragt op 50; de tweejarige leercursus met één jaar verlengd; de, na het verkrijgen van den titel van doctor-djawa aan hen te verleenen bezoldiging, naar den maatstaf bij *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 53, voor de inlandsche onderwijzers aangenomen, meer in verhouding gebragt tot hunne diensten en behoeften; en voorts bepaald dat voor rekening van den lande aan ieder der bedoelde geneeskundigen zal worden verstrekt een behoorlijk gevulde medicijnkist ten behoeve der inlandsche bevolking; dat zij uitsluitend moeten worden gebezigd tot het verleenen van geneeskundige hulp in de residentien, waaruit ze herkomstig zijn; dat zij slechts bij uitzondering op andere plaatsen aangesteld worden; en eindelijk dat zij staan onder de onmiddellijke bevelen van de hoofden van gewestelijk bestuur, en zich te gedragen hebben naar de voorschriften die hun van wege den chef over de geneeskundige dienst worden verstrekt (2).

Aan het verloskundig gesticht te Weltevreden waren bij het eind van 1864 in opleiding 8 vrouwen, of 3 minder dan in 't vorig jaar. Terwijl 8 leerlingen, na voldoend afgelegd examen, naar hunne geboorteplaatsen (Samarang en Soerabaija) terugkeerden en 1 overleed, werden er 6 nieuwe toegelaten, als: 1 van Batavia, 3 uit de Preanger regentschappen en 2 van Banda.

Onder de van deze school herkomstige vroedvrouwen waren er velen die goede en door de bevolking meer en meer gewaardeerde diensten bewezen.

Ziekengestichten. Behalve het voormelde hieromtrent in hoofdstuk G, valt ditmaal slechts aan te teekenen, dat voor de hoofdplaats Palembang en de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo werd van toepassing verklaard het in 1852 vastgesteld reglement tot wering van de schadelijke gevolgen, welke uit de prostitutie voortvloeijen (zie het vorig verslag bladz. 90, en dat over 1862, bladz. 95).

Vaccine. Het getal der in 1864 verrigte vaccinatien op Java en Madura bedroeg 513 107, of 854 meer dan in 't vorig jaar, en het getal revaccinatien 137 193, zijnde 58 140 minder dan in 1863. Ten aanzien van dit laatste verschil wordt opgemerkt, dat de revaccinatie dit jaar op minder ruime schaal behoefde te worden toegepast, doordien de natuurlijke pokken slechts in zeer enkele streken de hoogte eener epidemische verspreiding bereikten: in 't geheel toch kwamen slechts 868 gevallen van natuurlijke pokken ter kennisse, waarvan 88 met doodelijken afloop. Dat het getal vaccinatien niet aanzienlijker was, wordt toegeschreven aan het heerschen der cholera, waardoor de bevolking zich vermoedelijk ongaarne van hare woonplaatsen verwijderde om zich te laten vaccineren. Over het algemeen wordt getuigd, dat de inlandsche bevolking meer en meer de nuttige strekking der vaccine begint op prijs te stellen, hoewel zich op sommige plaatsen eenige tegenzin tegen revaccinatie bij volwassenen openbaart. Hier en daar ziet de bevolking tegen de moeijelijkheden op om hare kinderen naar de plaats te brengen waar deze de vaccinatie moeten ondergaan.

(1) Vergelijk n°. 238 en 986 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

(2) Bij *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 74, is onder andere de verlenging van den leercursus ook van toepassing verklaard op de bij de school reeds aanwezige kweekelingen.

Digitized by Google

Aan de vaccinedienst in de residentie Madura werd eenige uitbreiding gegeven.

Op de buitenbezittingen bedroeg het aantal vaccinatien 88 674, en dat der revaccinatien 18 591, tegen respectivelijk 82 588 en 13 739 in 't vorig jaar. Ook voor deze gewesten luiden de berigten omtrent den voortgang der vaccine over 't algemeen gunstig. Van onwil of tegenzin der bevolking in de kunstbewerking wordt meer bepaaldelijk melding gemaakt in de berigten nopens de residentien Riouw, Amboina en Timor. Eene poging om op Nieuw Guinea de vaccine weder te beproeven mislukte door ontstane onlusten onder de bevolking. De gouverneur van Celebes en onderhoorigheden werd weder gemagtigd tot het beschikken over eenige gelden voor den aankoop van kleine geschenken voor regenten en andere inlandsche hoofden, die blijk gaven de vaccine met ijver en goeden wil te bevorderen. Ook werd aan een der vaccinateurs aldaar eene buitengewone belooning toegekend voor den ijver door hem betoond bij de invoering der vaccine in sommige streken van Boelekomba.

Het aantal vaccinateurs in de residentie Palembang werd met één vermeerderd ten behoeve van het district Lebong.

I. Onderwijs (1).

Hetgeen hieronder wordt medegedeeld omtrent het onderwijs voor Europeanen en inlandsche Christenen in Nederlandsch Indie is hoofdzakelijk getrokken uit het door de Hoofdcommissie van onderwijs opgemaakt algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indie over 1864, waarvan een exemplaar afzonderlijk aan de Staten-Generaal wordt aangeboden.

Naar aanleiding van een verzoek van zekeren regent aan eene der subcommissien van onderwijs, om zijne twee zonen toe te laten op de gouvernements- lagere school voor Europeanen, wendde de Hoofdcommissie van onderwijs zich tot de Regering, ten einde te vernemen of op dit verzoek gunstig mogt worden beschikt. Ofschoon tegen de inwilliging daarvan geene bedenkingen bestonden en de Hoofdcommissie mitsdien gemagtigd werd de gevraagde toelating te verleenen, kwam deze aangelegenheid der Indische Regering niettemin van genoeg gewigt voor om ter kennisse van het opperbestuur te worden gebragt, te meer omdat, volgens het in 1849 aangenomen beginsel, de toelating op de Europesche scholen van zonen van regenten en andere voorname inlandsche hoofden alleen dàn mogt worden toegestaan, wanneer ter plaatse geen inlandsche school aanwezig was en zoodanige school ter woonplaats van den regent werkelijk bestond. Evenmin als de Indische Regering, vond het opperbestuur er bezwaar in om, wanneer inlanders zulks uitdrukkelijk en uit eigen beweging verlangden, hunne zonen voortaan ook toe te laten tot het ontvangen van onderrigt op de gouvernements- lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

Afgescheiden van het bovenvermelde verzoek kwam bij de Indische Regering ook het denkbeeld ter sprake om inlanders, die dit zouden verlangen, behulpzaam te zijn in het aanleeren der Nederduitsche taal. De Regering oordeelde het nuttig de hinderpalen, die de inlander in dezen nog ontmoette, zooveel mogelijk uit den weg te ruimen. Niet alleen bestond gemis aan voor dat doel geschreven schoolboeken, maar ook was een voornaam bezwaar gelegen in de uitsluiting van den inlander buiten de plaatsen waar die taal onderwezen wordt: de gouvernements- lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden. Onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings werd mitsdien bij besluit van den 24sten Junij 1864, n°. 10 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1581), bepaald, dat op de gouvernementsscholen, waar de Nederduitsche taal wordt onderwezen, die inlanders zullen worden toegelaten, welke daartoe het verlangen te kennen geven (2). Te gelijker tijd werden op de zamenstelling van boeken, geschikt om den inlander het aanleeren van het Nederduitsch gemakkelijk te maken, dezelfde premien gesteld, als reeds waren uitgeloofd voor de zamenstelling van leer- en leesboeken in inlandsche talen.

(1) Over de militaire inrigtingen van onderwijs zie men hoofdstuk D, afdeeling I, § 4.

(2) Bij een besluit van Augustus 1865 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1694) is tot regel aangenomen, dat ook op de gouvernements-kweekscholen voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta, op Sumatra's Westkust en te Tondano (Menado), en op die welke later zouden worden opgerigt, gelegenheid zal worden gegeven tot het aanleeren der Nederduitsche taal.

Digitized by Google

Bij een besluit van 25 December 1864, n°. 18, werd ter zake van de bewuste toelating aan de Hoofdcommissie van onderwijs onder andere te kennen gegeven, dat, vermits de inlanders, die verlangen mogten op de gouvernementsscholen, waarin de Nederduitsche taal wordt onderwezen, te worden toegelaten, in den regel niet geacht kunnen worden tot de behoeftige klasse der bevolking te behooren, op die scholen geen gratis onderwijs aan inlanders behoeft te worden gegeven.

I. VOOR EUROPEANEN EN HUNNE AFSTAMMELINGEN.

Gymnasium Willem III. Aan het verslag van curatoren dezer instelling, in zijn geheel afgedrukt aan het slot van het bovenaangehaalde algemeen schoolverslag, wordt het volgende ontleend:

Het vorige studiejaar (1862/63) sloot met eene sterkte van 64 leerlingen. In den loop van den cursus verlieten 16 jongelieden de inrigting en wel: om in burgerlijke betrekking over te gaan 8, om naar Nederland te vertrekken 6, om in militaire dienst te treden 1, en wegens onbekende redenen 1. Daarentegen werden 13 leerlingen toegelaten, zoodat bij het einde van den cursus (15 Augustus 1864) aanwezig waren 61 leerlingen, waarvan 49 internes en 12 externes.

Zoowel het gedrag als de vorderingen der leerlingen gaven over het algemeen stof tot tevredenheid. Het openbaar examen, dat in de maand Augustus plaats had, leverde het bewijs, dat zij in kennis en ontwikkeling goed waren vooruit gegaan. Aan het onderwijs werd toegevoegd de natuurlijke geschiedenis, terwijl de lessen in het Italiaansch boekhouden tijdelijk stil stonden, om de jongelieden, die daarvoor anders in aanmerking zouden zijn gekomen, niet in eens met te veel studievakken te bezwaren.

De betrekking van praeceptor, welke in het vorige jaar was opengevallen, bleef het gansche jaar onvervuld, doordien de daarvoor uit Nederland ontboden persoon vóór de afreize naar Java overleed.

Ook de derde onderwijzersplaats voor het Fransch, Engelsch, Duitsch en andere wetenschappelijke vakken bleef voorloopig onbezet.

De in 1861 onder nadere goedkeuring des Konings vastgestelde organisatie van het aan de instelling verbonden onderwijzend en ander personeel (zie het verslag over 1861, bladzz. 76 en 77) werd in den loop van 1864 door het opperbestuur bekrachtigd, behoudens enkele door de ondervinding wenschelijk gebleken wijzigingen, waarvan hier alleen melding verdient de aanstelling van nog één (derden) onderwijzer voor de Nederduitsche taal en andere vakken.

De dus gewijzigde organisatie werd alsnu vastgesteld bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 14 Augustus 1864, n°. 12.

De gezondheidstoestand was, zelfs gedurende de jongste cholera-epidemie, hoogst gunstig.

Ambachtsschool te Soerabaija. Onder verwijzing naar het aangeteekende in 't vorig verslag, valt ditmaal omtrent deze instelling alleen te vermelden, dat over het algemeen met vrucht van het onderwijs gebruik is gemaakt. Bij het gehouden driedaagsch examen gaven de leerlingen blijken van met veel lust en ijver te zijn werkzaam geweest. Een der leerlingen, die het meest uitmuntte, werd in aanmerking gebragt tot het erlangen der buitengewone belooning eener verdere opleiding in Nederland, en wel in het vak der burgerlijke bouwkunde (1).

Lager onderwijs. Op 31 December 1863 bestond het in gouvernements-dienst zijnde onderwijzend personeel uit 96 onderwijzers, 43 ondermeesters, 26 kweekelingen, 4 onderwijzers op wachtgeld, 9 onderwijzers met verlof buiten Nederlandsch Indie en 2 ondermeesters op wachtgeld.

Bij het einde van 1864 telde men 110 onderwijzers, 27 ondermeesters en 29 kweekelingen, ongerekend 14 onderwijzers met verlof in Nederland, 1 onderwijzer op wachtgeld, 1 aan wien nog geen standplaats was aangewezen en 2 ondermeesters op wachtgeld.

Eene beschikking ten aanzien van het onderwijzend personeel te vermelden is die,

---

(1) In 1865 is de voordragt ingewilligd. In 1866 is de belooning ten deel gevallen aan een derden kweekeling, door wien het vak der stoomwerktuigkunde is gekozen. Zie nopens het dienstbaar maken aan de opleiding tot ambachtslieden van de militaire werkplaatsen des legers de rubriek „*Corps-ambachtsscholen*" in hoofdstuk D, afdeeling I, § 4.

Digitized by Google

vervat in *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 87, houdende ontheffing van de onderwijzers aan de gouvernements- lagere scholen van de verpligting tot het stellen van borgtogt voor de door hen te innen schoolgelden, en bepaling dat hetgeen als borgtogt bereids is gestort, aan hen zal worden terugbetaald (1).

Het aantal gouvernementsscholen op Java en Madura bedroeg 48 en op de buitenbezittingen 18, zoodat het getal scholen op Java en Madura vermeerderd werd met twee (een te Pamakassan en eene tweede te Djokdjokarta), terwijl dat der buitenbezittingen onveranderd bleef.

Op 31 December 1863 was het cijfer der leerlingen 3755, waaronder 2160 niet betalende, en op ultimo 1864 3760 (2), waarvan 1745 betalende en 2015 die gratis onderrigt genoten.

Verdere bijzonderheden, zoowel aangaande de particuliere als de gouvernements-instellingen van onderwijs, worden aangetroffen in den hieronder volgenden staat.

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
	Java en Madura.							
Bantam.	Lagere school te Serang,	1	»	»	9	13	22	De vorderingen en de opkomst der kinderen lieten over het algemeen weinig te wenschen over.
Batavia.	1ste lagere school te Weltevreden,	4	»	»	75	»	75	Het gehouden examen gaf alle reden tot tevredenheid.
	2de idem,	6	»	»	71	103	174	De stand van het onderwijs was gunstig en de opkomst vrij geregeld. In den regel verlieten de leerlingen op te jeugdigen leeftijd de school om genoegzaam nut van het onderwijs te trekken.
	3de idem,	3	»	»	16	55	71	De uitkomsten van het onderwijs waren over het algemeen bevredigend.
	4de idem te Batavia (Molenvliet),	3	1	»	23	44	67	Als voren.
	5de idem in de stad Batavia,	1	»	»	15	19	34	Er vielen nog weinig vorderingen te bespeuren. De meeste leerlingen waren eerstbeginnenden; velen spraken niets dan Maleisch. De gouvernements-teekenschool (zie het verslag over 1862, bladz. 99) werd bij het eind van 't jaar bezocht door 19 leerlingen van de gouvernementsscholen en 6 buitenleerlingen. Onder deze 25 leerlingen waren er 6, die de lessen gratis bijwoonden. In weerwil van de vele mutatien waren de resultaten van het onderrigt bevredigend te noemen.
	Lagere school te Meester Cornelis,	1	»	1	24	6	30	De uitkomsten van het onderwijs waren zeer goed te noemen.

(1) Zie voor eene regeling der voorwaarden van benoembaarheid, enz. als onderwijzer voor de Indische dienst, *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 52. Bepalingen nopens het verkrijgen van acten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs zijn vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 32.

(2) Van ééne school, die te Wonosobo, is het aantal leerlingen niet opgegeven. In 1863 beliep hun aantal slechts 13.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen.: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
Batavia.	* Dag- en kostschool van R. J. L. Weyhnke,	4	2	»	88	»	88	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche en Engelsche talen.
	* Dag- en kostschool van G. Warnar en W. H. Snethlage,	2	»	»	50	»	50	Lager onderwijs.
	* Idem voor meisjes van mejufvrouw M. M. Demarteau, later J. Berden op Noordwijk, en van mejufvrouw J. A. G. F. van Gemert te Weltevreden,	2 onderwijzeressen.	17 secondanten.	»	230	81	311	Deze inrigtingen staan onder de leiding var geestelijke zusters der Ursulinen-orde Het instituut op Noordwijk (voor den beschaafden stand) telde 80 leerlingen, dat te Weltevreden, hetwelk eene afzonderlijke afdeeling heeft voor arme en verlaten meisjes 231 leerlingen, namelijk 52 internes, 98 externes en 81 die gratis onderwijs ontvangen. Beide inrigtingen worden gezegd aan hare bestemming ten volle te blijven beantwoorden. Drie élèves werden met goed gevolg door de Hoofdcommissie van onderwijs geëxamineerd als onderwijzeressen voor alle vakken van het lager onderwijs, benevens de Fransche taal.
	* School van mejufvrouw C. M. C. Bogemann,	1 onderwijzeres.	4 secondanten.	»	67	»	67	Lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. Twee élèves legden met goed gevolg het examen in de Nederlandsche en Fransche talen af.
	* Idem van mejufvrouw L. H. Brusse,	1 onderwijzeres.	2 secondanten.	»	35	»	35	Lager onderwijs. De school van mevrouw E. A. d'Arnaud Gerkens werd in 1864 opgeheven.
	* Idem van mevrouw de wed. M. C. van der Meyden,	1 en 1 onderwijzeres.	»	»	28	»	28	Lager onderwijs, benevens de Fransche Engelsche en Hoogduitsche talen.
	* Idem van mevrouw W. A. Benier,	1 onderwijzeres.	1 secondant.	»	18	»	18	Als voren.
	* Idem van H. F. Aukes,	1	»	»	5	»	5	Nieuw opgerigte school voor lager onderwijs, de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, benevens de wiskunde.
	* Parapattan-weeshuisschool,	2	»	»	»	75	75	Waarvan 38 jongens en 37 meisjes. Het gehouden examen liet een gunstigen indruk achter. Vergelijk hoofdstuk G hiervoren.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
Batavia.	* Christelijke ambachtsschool,	1	»	»	»	36	36	Waarvan 21 meisjes. Nadere bijzonderheden nopens deze inrigting kunnen blijken uit hoofdstuk G hiervoren.
	* Gesticht voor verlaten kinderen te Djatie,	1	»	»	»	33	33	De vorderingen der leerlingen gaven veel stof tot tevredenheid. Zie overigens hoofdstuk G.
Buitenzorg.	Lagere school te Buitenzorg,	1	»	»	28	16	44	De lessen werden geregeld en met vrucht bijgewoond.
Krawang.	Idem te Poerwakarta,	1	»	»	5	7	12	Als voren.
	* School van D. van Ham te Tenger Agoeng (Pamanoekan en Tjiassemlanden),	»	»	»	15	»	15	Lager onderwijs.
Preanger regentschappen.	* Idem van H. C. Klinkert te Tjiandjoer,	†	†	†	†	†	†	Als voren.
	* Idem van mevr. C. C. Albers te Tjiandjoer,	†	†	†	†	†	†	Nieuwe school voor lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
	* Idem van E. B. van Dulmen Krumpelman te Bandong,	†	†	†	†	†	†	Lager onderwijs.
Cheribon.	Lagere school te Cheribon,	1	»	2	28	21	49	De opkomst was vrij geregeld Van de particuliere school van mevrouw van der Meulen te Cheribon, en van die van den heer Duppel te Indramaijoe is geen opgaaf ontvangen. Hare al of nietopheffing blijkt niet.
Tagal.	Lagere school te Tagal,	1	1	»	26	23	49	De vorderingen der leerlingen waren voldoende.
Pekalongan.	Idem te Pekalongan,	2	1	1	46	68	114	Het onderwijs droeg goede vruchten.
	* Kost- en dagschool van G. du Pré,	1	1 secondante.	»	32	»	32	Lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. De vorderingen der leerlingen lieten niets te wenschen over. In verband met de vele aanzoeken om plaatsing was de onderwijzer bedacht op uitbreiding zijner inrigting.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Samarang.	1ste lagere school te Samarang, (1)	3	1	»	67	»	67	Waarvan 58 jongens en 9 meisjes. Ofschoon de opkomst der kinderen veel te wenschen overliet, leverde het gehouden examen nogtans het bewijs, dat er met vrucht werd onderwezen.
	2de idem,	3	1	1	93	50	143	Bevredigende uitkomsten. Ook op deze school liet de opkomst te wenschen over.
	3de idem,	4	»	»	47	48	95	Als voren.
	Protestantsche weeshuisschool te Samarang,	4	1	»	»	154	154	Door ziekten onder de leerlingen werd de geregelde voortgang van het onderwijs zeer belemmerd. Vergelijk hoofdstuk G hiervoren.
	Roomsch-katholijke weeshuisschool te Samarang,	4	2	»	»	188	188	De leerlingen gaven blijken van gemaakte vorderingen. Over het weeshuis wordt gehandeld in hoofdstuk G.
	* School van mevr. Mendes da Costa,	1 onderwijzeres.	»	»	11	»	11	Lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
	* Idem van A. Collings,	1	2 secondanten.	»	30	»	30	Waarvan 12 meisjes. Vakken van onderwijs als voren, benevens Italiaansch boekhouden.
	* Idem van mevr. Mierop,	1 en 1 onderwijzeres.	1 secondante.	»	40	»	40	Waarvan 30 meisjes. Lager onderwijs, benevens de Fransche taal.
	* Idem van mej. B. M. Everts,	1 onderwijzeres.	»	»	12	»	12	Allen meisjes. Lager onderwijs, benevens de Fransche en Hoogduitsche talen.
	* Idem van mej. F. C. M. Ottenhoff,	1 onderwijzeres.	»	»	20	»	20	Als voren. Nieuwe inrigting voor lager onderwijs, benevens de Fransche taal.
	* Idem van C. E. van Kesteren,	1	»	»	11	»	11	Allen jongens. Lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. Ook deze school is eerst in 1864 opgerigt.

(1) In 't laatst van 1864 werden eenige gelden gesteld ter beschikking van de Hoofdcommissie van onderwijs tot gedeeltelijke bezoldiging van eenen teekenmeester bij de gezamenlijke gouvernements- lagere scholen te Samarang.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen.: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
Samarang.	* Idem van den gouvernements-onderwijzer A. G. van Velthuyzen,	1	2 (beiden gouvernements-onderwijzer.)	»	21	»	21	Allen kostleerlingen. Lager onderwijs, benevens de Fransche en Engelsche talen.
	* School van mevr. de weduwe S. B. Hachtman,	1 onderwijzeres.	1	»	21	»	21	Waarvan 7 kostleerlingen. Lager onderwijs. De school van mejufvrouw de Fonteneau heeft in 1864 opgehouden te bestaan.
	Lagere school te Salatiga,	1	»	1	28	31	59	Gunstige berigten.
	* School van J. C. Voorneman te Salatiga,	1	»	»	25	»	25	Lager onderwijs.
	* Idem van mevr. L. Goossens te Salatiga,	1 onderwijzeres.	»	»	17	»	17	Allen meisjes. Lager onderwijs, benevens de Fransche en Engelsche talen. De school van mevrouw de weduwe Sesseler is in 1864 opgeheven.
	1ste lagere school te Ambarawa,	1	»	1	21	3	24	De uitkomsten van het onderwijs waren bevredigend.
	2de idem,	2	»	»	4	43	47	Als voren.
Japara.	Lagere school te Pattie,	1	»	»	9	9	18	De vorderingen waren weinig beteekenend, hetgeen werd toegeschreven aan de huisselijke omstandigheden en omgeving der leerlingen.
	Idem te Japara,	1	»	»	7	10	17	De uitkomst van het gehouden examen was bevredigend.
Rembang.	Lagere school te Rembang,	1	»	1	9	20	29	In de slechte opkomst der kinderen, waarover in het vorige verslag gesproken is, had eene gunstige verandering plaats. De uitkomsten van het examen waren gunstig.
	* School van mevrouw Catenius,	1 onderwijzeres	»	»	19	»	19	Lager onderwijs, benevens de Fransche en Engelsche talen. De ouders waren over de vorderingen der kinderen tevreden.
	* Idem van mevr. C. J. R. Maurenbrecher,	1 onderwijzeres	»	»	11	»	11	Lager onderwijs. De vorderingen waren naar wensch.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Rembang.	* Idem van H. L. Berckenhoff,	1	»	»	9	»	9	Nieuwe school voor lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. De berigten over het gegeven onderwijs luidden gunstig.
Soerabaija.	1ste lagere school te Soerabaija,	3	1	»	65	»	65	De leervakken werden vermeerderd met onderrigt in het teekenen en de gymnastiek. Vele kinderen verlieten de school om bij particuliere inrigtingen over te gaan, wegens den ruimeren omvang van het onderwijs aldaar. De resultaten van het examen waren vrij bevredigend. De eerste onderwijzer had door het aanleggen eener kinderbibliotheek getracht den lust tot lezen en de ontwikkeling der geestvermogens te huis aan te moedigen, waarvan geregeld wordt gebruik gemaakt.
	2de idem,	4	1	»	46	73	119	Ten gevolge van de geheerscht hebbende kinderziekte liet de opkomst der leerlingen in het algemeen veel te wenschen over.
	3de idem,	3	2	1	13	67	80	De opkomst ter schole liet zeer veel te wenschen over. De afloop van het examen was nogtans vrij bevredigend.
	4de idem,	1	1	»	13	12	25	Deze school, gevestigd op het marine-etablissement, werd vrij geregeld bezocht; de vorderingen waren naar wensch.
	5de idem,	1	1	»	»	33	33	Deze school is meer bepaaldelijk bestemd voor de verpleegden in de jongens-weezeninrigting (waarover zie hoofdstuk G hiervoren) en wordt gehouden in een daartoe door de Hoofdcommissie dier instelling beschikbaar gesteld locaal. De uitslag van het gehouden examen was zeer bevredigend.
	* School voor meisjes van mevrouw H. S. W. Gersom (vroeger) van mevrouw Koeken),	1 onderwijzeres.	»	»	56	3	59	Waaronder 10 kostkinderen. Lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
	* School van mejufvrouw J. B. Specht Grijp,	1 onderwijzeres.	»	»	30	»	30	Waaronder 10 kostkinderen. Vakken van onderwijs als boven, met uitzondering van de Hoogduitsche taal.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Soerabaija.	* Idem van W. P. Cranen (school van geestelijke broeders).	1	1	2	66	"	66	Lager onderwijs. De uiterst billijke prijzen zijn oorzaak dat van beide scholen veel gebruik wordt gemaakt. De berigten nopens het onderwijs luiden gunstig.
	* Idem voor meisjes van mejufvr. M. C. Veldhuis (school der geestelijke zusters Ursulinen,	1 onderwijzeres.	3 secondanten.	"	62	"	62	
	* Bewaarschool van mejufvr. Azia van Timor,	1	"	"	7	"	7	Omtrent deze scholen zijn verder geene bijzonderheden vermeld gevonden.
	* Idem van mejufvrouw Dinsbach,	1	"	"	13	"	13	
	* Idem van mejufvrouw J. W. Emden,	1 onderwijzeres.	"	"	11	"	11	Waaronder 4 Javaansche jongens.
	* Kost- en dagschool van Th. A. J. Tasbender,	1	"	"	37	"	37	Waaronder 5 kostkinderen. Lager onderwijs
	* School van mevrouw de wed. C. M. Trip,	1 onderwijzeres.	"	"	11	1	12	Waaronder 1 kostleerling. Nieuwe school voor lager onderwijs, benevens de Fransche taal.
	Lagere school te Grissee.	1	"	"	2	20	22	De toestand van het onderwijs was over het algemeen beter dan vroeger.
	* School van J. van der Tang te Modjokerto,	1	"	"	11	"	11	Nieuwe school voor lager onderwijs.
Madura.	Lagere school te Sumanap,	1	"	2	15	23	38	Door ziekte onder de leerlingen liet de toestand van het onderwijs te wenschen over.
	Idem te Bangkallang,	1	"	"	12	10	22	Vooruitgang op deze school was zigtbaar. De examens gaven bevredigende uitkomsten.
	Idem te Pamaskassan,	1	"	"	11	10	21	Deze school werd in Junij 1864 geopend. Er bestond reden van tevredenheid over de aanvankelijke vorderingen der leerlingen.
Pasoeroean.	Idem te Pasoeroean,	2	1	1	32	45	77	De leerlingen gaven blijken van goede vorderingen te hebben gemaakt.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
Pasoeroean.	Idem te Malang,	1	»	1	13	15	28	Als voren.
Probolingo.	Idem te Probolingo,	1	1	2	15	28	43	Als voren.
	* School van mevrouw A. M. M. Wijsman,	1 onderwijzeres.	»	»	34	4	38	Waaronder 3 jongens. Lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
Bezoekie.	Lagere school te Bezoekie,	1	1	»	17	15	32	Van het onderrigt werd met vrucht gebruik gemaakt.
Banjoewangie.	Idem te Banjoewangie,	1	»	1	15	6	21	Als voren.
Banjoemas.	Idem te Banjoemas,	1	»	»	15	13	28	Als voren.
	Lagere school te Tjilatjap,	1	»	»	17	11	28	Als voren.
	Idem te Poerbolingo,	1	»	»	16	1	17	Als voren.
	* Middagschool van den gouvernements-onderwijzer A. E. Schreuder,	1	»	»	†	»	†	Privaatlessen in de Fransche taal.
Bagelen.	Lagere school te Poerworedjo,	1	»	»	7	21	28	Het gehouden examen gaf stof tot tevredenheid.
	Idem te Wonosobo,	†	†	†	†	†	†	
Kadoe.	Idem te Magelang,	1	1	»	38	12	50	Zeer bevredigende berigten.
Djokdjokarta.	1ste lagere school te Djokdjokarta 2de idem,	2	»	1	55	61	116	Het onderwijs gaf geen bijzonder goede uitkomsten, hetgeen werd toegeschreven aan de slechte opkomst der scholieren, veroorzaakt door de vele ziektegevallen. In Augustus 1864 was de oprigting der tweede school toegestaan. De school van mevrouw de weduwe Sesseler, in 1863 te Salatiga gevestigd en sedert naar Djokdjokarta overgebragt, is in December 1864 opgeheven.
Soerakarta.	Lagere school te Soerakarta,	3	1	1	100	58	158	De belangstelling van ouders en voogden in het onderwijs nam toe.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Soerakarta.	* Middagschool van den gouvernements-onderwijzer J. Kunst.	1	1 gouvernements-onderwijzer.	»	20	»	20	Privaatlessen in de Fransche taal.
Madioen.	Lagere school te Madioen,	1	»	1	27	7	34	De opkomst ter school liet weinig of niets te wenschen over.
	Idem te Ngawie,	1	»	1	15	8	23	Het gehouden examen gaf alle reden tot tevredenheid.
	Buitenbezittingen.							
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	1ste lagere school te Padang,	2	»	1	57	1	58	De vorderingen der leerlingen waren voldoende.
	2de idem,	3	»	1	42	114	156	Als voren.
	* Middagschool van den gouvernements-onderwijzer J. J. de Weijer,	1	»	»	20	»	20	Privaatlessen, voornamelijk in de nieuwe talen en de mathesis.
	* School van mejufvrouw Verhoeff,	1 onderwijzeres.	»	»	8	»	8	Allen meisjes. Lager onderwijs, benevens de Fransche taal.
	Lagere school te Fort de Kock,	1	»	»	4	10	14	De leerlingen waren meerendeels eerstbeginnenden; hunne vorderingen waren weinig beteekenend.
	Idem te Padang Pandjang,	1	»	1	5	26	31	Het onderwijs werd geregeld bijgewoond en leverde veel stof tot tevredenheid.
Benkoelen.	Lagere school te Benkoelen,	1	1	»	23	18	41	Als voren.
Palembang.	Idem te Palembang,	1	»	»	8	16	24	Door het overlijden van den onderwijzer had de school zes maanden stil gestaan.
Banka.	Idem te Muntok,	1	»	»	10	2	12	Door de voltooijing van het nieuwe schoolgebouw en de aankomst van een nieuwen onderwijzer, kon de school den 1sten Junij 1864 heropend worden. In weerwil van de ongeregelde opkomst ten gevolge van ziekte, leverde het gehouden examen zeer bevredigende uitkomsten op.
Riouw.	Idem te Riouw,	1	»	»	26	6	32	De school werd met lust en ijver bezocht. De vorderingen waren vrij voldoende.

Digitized by Google

Gewesten.	Schoolinrigtingen. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Idem te Bandjermasin,	1	»	»	4	36	40	Hoewel het openbaar examen bevredigend kon genoemd worden, liet het besloten examen te wenschen over, hetgeen vooral moest worden toegeschreven aan de vele absentien ten gevolge der cholera-epidemie.
Gouvernement v. Celebes en onderhoorigheden.	1ste idem te Macassar,	1	1	»	38	»	38	De ijver en goede wil der leerlingen lieten niets te wenschen over; de examens gaven bevredigende uitkomsten.
	2de idem,	2	2	1	30	66	96	Als voren.
	Lagere school te Maros,	1	»	»	6	9	15	Als voren.
	* School van den zendeling-onderwijzer A. Goudswaard te Bonthain,	1	†	†	†	†	70	Ter voorkoming van het verloop dezer school werd, na het overlijden van den onderwijzer in November 1864, een der gouvernements-onderwijzers van Macassar tijdelijk met het onderrigt belast. (1)
	* School van den heer P. R. Brouwer te Bima,	1	»	»	†	†	†	Deze school gaf weinig resultaten.
Amboina.	1ste lagere school te Amboina,	2	»	1	54	23	77	De uitslag van het gehouden examen was verre van bevredigend.
	2de idem,	1	2	1	77	103	180	Als voren.
	* Hervormde weeshuisschool,	†	†	†	†	†	†	
Banda.	Lagere school te Banda,	3	1	1	86	40	126	De uitslag van het examen was, wat enkele vakken aangaat, minder gunstig dan in het vorige jaar.
	* Middag- en avondschool van den gouvernements-onderwijzer J. L. Bloemhard,	1	»	»	†	†	†	Privaatlessen in de Fransche en Engelsche talen, wiskunde en handteekenen.
Ternate.	Lagere school te Ternate,	1	»	1	12	26	38	Met geringe uitzonderingen gaven de leerlingen blijken goede vorderingen te hebben gemaakt.
Menado.	Lagere school te Menado,	1	1	1	41	15	56	Het openbaar examen gaf de meeste stof tot tevredenheid.
Timor.	Idem te Timor Koepang,	1	»	1	12	24	36	Het onderwijs was bevredigend.

(1) In November 1865 is besloten tot oprigting eener gouvernementsschool te Bonthain.

Digitized by Google

II. Voor Christen-inlanders (1).

De wetenswaardigheden betreffende het schoolwezen onder de inlandsche Christenen, die ter kennisse van de Regering zijn gekomen, zijn vermeld in den volgenden staat.

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
Buitenzorg.	School te Depok van den zendeling-leeraar J. Beukhoff.	64	Behalve in de vakken van onderwijs, vermeld in het vorige verslag, werd ook les gegeven in zingen.
Banka.	R.-kathol. school voor Christen-Chinezen te Soengieslan (Banka).	Niet opgegeven.	Deze uit privaatmiddelen opgerigte school voldeed aan hare bestemming.
Amboina.	Niet opgegeven.	8218 (Schoolpligtige).	Een verslag van de inlandsche Cristenscholen in deze residentie over 1864 was nog niet ontvangen. Naar aanleiding van een daartoe namens het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam aan de Indische Regering gedaan voorstel, is in het laatst van genoemd jaar magtiging verleend tot de overname voor rekening van den lande van de 9 in deze residentie bestaande genootschapsscholen. Het ter hoofdplaats Amboina gevestigde genootschapsinstituut ter vorming van inlandsche onderwijzers werd — in verband met het aan den hoofdonderwijzer verleend ontslag — door het Genootschap voorloopig opgeheven (2).
Ternate.	Gouvernements-school te Ternate.	85	De leerlingen maakten zeer goede vorderingen. Van de school op Batjan is geen opgaaf ontvangen.

(1) In verband met de aanstelling van een inspecteur voor het inlandsch onderwijs (zie in afdeeling III van dit hoofdstuk), is bij een besluit van September 1865 de Hoofdcommissie van onderwijs van hare bemoeijenis met de scholen van Christen-inlanders ontheven geworden.

(2) Sedert is besloten om met den gemagtigde van het Zendelinggenootschap in overleg te treden omtrent de overname voor 'slands rekening tegen taxatie van de gebouwen en verder materieel van het opgeheven instituut, en is de magtiging van het opperbestuur gevraagd tot de oprigting eener gouvernements-kweekschool te Amboina voor inlandsche onderwijzers en mannelijke afstammelingen van regenten en aanzienlijke geslachten. Het toezigt op de inlandsche scholen in het ressort van Amboina (tot dusver opgedragen aan den zendeling-hoofdonderwijzer van het opgeheven instituut) is thans overgaan op de adsistent-residenten en verdere gezagvoerende ambtenaren. Wijders zijn, door uitloving van premien, maatregelen genomen ter verkrijging van een ruimeren voorraad van leer- en leesboeken voor de bewoners van de Moluksche eilanden en van Menado. De gevraagde magtiging tot oprigting der bedoelde kweekschool is in den aanvang van 1866 verleend.

Digitized by Google

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
Banda.	Idem te Neira.	84	Hoewel ten gevolge van veelvuldige ziekte van den onderwijzer de school verscheidene malen werd gesloten, was het onderwijs vrij bevredigend.
	Idem te Lonthoir.	15	De toestand van het onderwijs was veel verbeterd.
	Idem te Aij.	23	In vergelijking met 1863 was deze school veel vooruitgegaan.
	Idem te Rozengain.	9	De toestand van het onderwijs was bevredigend.
Menado (1).	113 Genootschaps-scholen in de Minahassa.	6218	Op deze 113 scholen waren als leerlingen ingeschreven 10 183 kinderen, waarvan 6218 getrouw opkwamen. In 1863 bedroeg het getal ingeschrevenen (op 112 scholen) 8617 met 4964 geregeld opkomenden. Hoewel veel vooruitgang te bespeuren was, zou het aantal leerlingen nog grooter kunnen zijn: de heidensche ouders zien echter over het algemeen het nut niet in, van hunne kinderen te doen onderwijzen. Over het algemeen was het gedrag der meesters naar wensch, hunne geschiktheid redelijk, en de vorderingen der leerlingen bevredigend.
	12 Gouvernem.-scholen in de Minahassa.	1264	Ook hier was vooruitgang merkbaar; het aantal leerlingen bedroeg in 1863 884. Het cijfer der ingeschreven leerlingen is niet vermeld gevonden.
	23 negorijscholen in de Minahassa.	834	2 scholen en 102 kinderen meer dan in 1863. Hoe veel leerlingen ingeschreven waren, blijkt niet. Het onderwijs op de scholen in de Minahassa omvat de hoofdvakken van het lager onderwijs, benevens den zang en de Bijbelsche geschiedenis. De leerlingen, jongens van 6—14 en meisjes van 6—12 jaren (kinderen van Christenen en heidenen), ontvangen het onderwijs gratis.

(1) In de tweede helft van 1865 zijn voorbereidende beschikkingen genomen voor de oprigting, ten dienste van zonen van inlandsche hoofden en van aanzienlijke inlandsche particulieren, eener school en daaraan verbonden kosthuis te Tondano. De school zal zijn eene inrigting van opvoeding en voortgezet onderwijs in die vakken, welke in de dorpscholen in de Minahassa worden onderwezen, en voorts gelegenheid aanbieden tot het erlangen der kundigheden, welke speciaal voor inlandsche hoofden worden vereischt. Onder de vakken van onderwijs zal ook de Hollandsche taal behooren.

Digitized by Google

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
Menado.	28 gouvernem.- en negorijscholen op de Sangir-eilanden.	955	4 scholen meer dan in het vorig. jaar. De belangstelling in het onderwijs wordt gezegd te zijn toegenomen.
	1 gouvernements-school op de Talaut-eilanden.	Niet opgegeven.	Ten aanzien van het onderwijs op de Talaut-eilanden zijn geen berigten ontvangen.
	Gouvernements-school te Gorontalo.	83	Waaronder 64 Mohammedaansche kinderen. Het getal scholieren vermeerderde in 1864 met 42. De uitslag van een ingesteld onderzoek naar de vorderingen der kinderen gaf bevredigende resultaten.
Timor.	10 gouvernem.-scholen op Timor.	414	2 scholen meer dan in het vorig jaar, bij welke ingeschreven waren 87 leerlingen. De oprigting van een dezer scholen (die te Amarassi) was eene eerste proef tot beschaving van de woeste Timorezen in het gebergte. De leerlingen op die school waren bijna allen kinderen van inlandsche hoofden. Opkomst en vorderingen waren aanvankelijk vrij bevredigend. Bij de 10 scholen waren in het geheel ingeschreven 656 leerlingen, waarvan 414 gezet opkwamen. In verband met de voorgenomen oprigting eener school te Atapoepoe, en de gebleken gezindheid van eenige radja's van Midden-Timor om hunne zonen, die thans van alle onderwijs verstoken waren, derwaarts te zenden, mits in het onderhoud dier leerlingen (tot bestrijding waarvan de inkomsten der Vorsten ontoereikend waren) van gouvernementswege wierd voorzien, is in het laatst van 1864 door het opperbestuur magtiging verleend tot het beschikken over eene som van f 720 's jaars, ter voorziening in het onderhoud van tien aan gemelde school op te leiden zonen van radja's. Aan de voorgenomen oprigting eener kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Koepang had, ten gevolge van verschillende omstandigheden, nog geen gevolg kunnen worden gegeven.

Digitized by Google

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
	School voor inlandsche (R.-kathol.) Christenen te Larantoeka.	Niet opgegeven.	
	18 gouvernem.-scholen; en	1146	Het onderwijs op deze scholen gegeven was nog zeer onbeduidend.
	13 negorijscholen op Rotti.	474	Het cijfer der ingeschreven leerlingen bedroeg voor de gouvernements-scholen 1924 en voor de negorij-scholen (wier getal in 1864 met één was vermeerderd) 712, tegen respectivelijk 1903 en 695 in het vorig jaar.

III. VOOR NIET-CHRISTENEN, NIET ZIJNDE EUROPEANEN OF MET DEZEN GELIJKGESTELDEN.

Een der voornaamste maatregelen in 1864 in het belang van het onderwijs onder den inlander genomen was de in-dienst-stelling (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 109) van een inspecteur van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch Indie, aan wien werd opgedragen zijne taak aan te vangen met het instellen, beginnende met Java, van een plaatselijk onderzoek naar den toestand van dat onderwijs en naar de middelen om hetzelve op de meest geschikte en nuttigste wijze te bevorderen. Ten aanzien van zijnen werkkring werd, in afwachting van nadere algemeene voorschriften, bepaald, dat alle voorstellen, rapporten en verslagen het inlandsche onderwijs betreffende worden ingezonden door tusschenkomst van hem inspecteur, die ze, zoo noodig na vooraf bekomen toelichting van de hoofden van gewestelijk bestuur, der Regering aanbiedt, vergezeld van zijne consideratien en voorstellen. Tevens werd hem opgedragen de zamenstelling van een algemeen jaarlijksch verslag betreffende het onder zijn toezigt gestelde onderwijs, bestemd om door den druk te worden openbaar gemaakt (1).

Ten einde het onderwijs zooveel mogelijk in de hand te werken, werd aan de hoofden van gewestelijk bestuur op de bezittingen buiten Java, in wier gewesten zelfbesturende Vorsten zich bevinden, de uitnoodiging gerigt, om telkens wanneer het geval zich mogt voordoen, dat contracten moeten worden gesloten of vernieuwd, in overweging te nemen en toe te lichten in hoe verre in die contracten zonder bezwaar zou kunnen worden opgenomen de voorwaarde, dat zij zich verbinden het volksonderwijs met de middelen onder hun bereik of te hunner beschikking gesteld krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen, en om tevens aan de thans besturende Vorsten aanbevelingen in gelijken zin, waar dit pas heeft, te doen toekomen.

Een nieuw verminderd tarief van schoolgelden bij de inlandsche scholen op Java en Madura werd vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 21 December 1864 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1614), en daarop tevens bepaald, dat bij de toelating van een leerling op eene inlandsche school, de Europesche ambtenaar, belast met het toezigt over de school, in overleg met den betrokken regent, regelt in welke klasse van betaling de persoon valt, die het schoolgeld van den leerling betaalt, daarbij lettende op de gewone inkomsten van den betaler, zoodat diens maatschappelijk standpunt niet uit-

(1) Van de twee reeds verschenen verslagen van dien aard (over 1863 en 1864) is een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien, respectivelijk van 15 Februarij en 24 November 1866, n°. 38 en 15.

Digitized by Google

sluitend als maatstaf mag worden aangenomen. In het belang eener betere administratie der schoolgelden werd voorts bepaald, dat die gelden, onder toezigt van de betrokken hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur, worden beheerd door den ambtenaar, daartoe ter plaatse, waar inlandsche scholen gevestigd zijn, door de bedoelde gewestelijke of plaatselijke autoriteiten aan te wijzen.

Voor de inlandsche onderwijzers op Java en Madura en de kweekelingen aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta en te Bandong werd eene gunstige beschikking genomen bij (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 118) door de toekenning aan hen, op den voet zoo als zulks reeds geschiedde ten aanzien van de doctors-djawa en de inlandsche vroedvrouwen, van reis- en transportkosten bij benoeming of overplaatsing of bij de reis naar de kweekschool, hoedanige reizen onderwijzers en kweekelingen tot dusver zelven moesten bekostigen.

Java en Madura.

Kweekschool voor inlandsche onderwijzers en externen-school te Soerakarta. Gedurende het schooljaar 1864—65 werden 9 kweekelingen tot onderwijzers aangesteld, waarvan één tot Javaanschen onderwijzer aan de kweekschool zelve; 2 kweekelingen kwamen te overlijden en 1 werd wegens niet voldoenden aanleg ontslagen.

Daarentegen werden 2 nieuwe kweekelingen toegelaten, zoodat het aantal bij het eind van den cursus (Julij 1865) niet meer dan 26 bedroeg, waarvan zich 21 in de eerste of hoogste afdeeling en 5 in de laagste klasse bevonden. Een derde nieuw benoemde kweekeling was bij het eind van den cursus nog niet aangekomen.

Nadat de inspecteur van het inlandsch onderwijs de kweekschool bezocht had, werd van af 1 November 1864 eene nieuwe verdeeling van werkzaamheden ingevoerd, waarbij onder andere het aandeel, daarin door den hoofd- en den tweeden onderwijzer te nemen, zoo geregeld werd, dat zij beurtelings voortdurend bij het onderwijs in de externen-school tegenwoordig zijn, ten einde de daar werkzame kweekelingen van de hoogste klasse in de paedagogie op te leiden. Aan de vakken van onderwijs werd ook het onderrigt in de Hollandsche taal toegevoegd. Twee der verst gevorderde kweekelingen waren als hulponderwijzer werkzaam in de Javaansche school van prins Mangkoe Negoro.

De berigten omtrent de vorderingen der kweekelingen luidden over het algemeen gunstig: hun gedrag liet in den regel niets te wenschen over.

In April 1865 werd, op voorstel van den inspecteur voor het inlandsch onderwijs, bepaald dat aan 24 kweekelingen in het vervolg eene toelage van f 12 in plaats van f 10 's maands zal worden verleend, en werd daardoor te gemoet gekomen aan vermeerderde behoefte, ontstaan door het stijgen der prijzen van alle benoodigdheden ter plaatse. 6 kweekelingen werden, wegens gemaakte vorderingen, in het genot gesteld der verhoogde toelage van f 15 's maands.

In de *externenschool* was het aantal leerlingen gestegen van 23 tot 42, meest allen beneden de 14 jaar. De opkomst van de meesten hunner was vrij geregeld en van velen waren de vorderingen uitmuntend.

Kweekschool te Bandong. De oprigting der noodige gebouwen kon in 1864 niet ten einde gebragt worden, zoodat ook geen aanvang werd gemaakt met de lessen (1).

Regentschapsscholen enz. Het aantal regentschapsscholen op Java vermeerderde in 1864 van 51 tot 56, doordien eene school werd geopend te Demak en te Poerwodadio in de residentie Samarang, te Sidhoardjo in de residentie Soerabaija, te Tjilatjap en te Bandjar-Negara in de residentie Banjoemas.

Nopens het cijfer der leerlingen is voor 3 (2) scholen geen opgaaf gedaan; in de 53 overige waren bij het eind van 1864 aanwezig 2597 leerlingen, zijnde 352 meer dan het totaal van 1863; eene vermeerdering die, met het oog op de opening van 5 nieuwe scholen, slechts zeer middelmatig was te noemen. In het geheel bezochten 3855 leerlingen in 1864 de regentschapsscholen, tegen 3463 in 1863. De meeste leerlingen waren boven de 14 jaren oud. Gratis onderwijs genoten in 1864 604 leerlingen, tegen 461 in

(1) In Mei 1866 is deze kweekschool geopend; het cijfer der leerlingen was al dadelijk nagenoeg voltallig.

(2) In 't vorig jaar waren in 2 dezer scholen 60 leerlingen aanwezig; de derde hierbedoelde school was in 1863 nog niet geopend.

Digitized by Google

het vorig jaar. 113 leerlingen waren zonen van inlandsche geestelijken; in 1863 beliep dat aantal 83. In 11 scholen werd gedurende 1864 onderwijs gegeven in het teekenen van kaarten, in 35 scholen in het landmeten (bijna uitsluitend theoretisch), en in 44 scholen in de aardrijkskunde, voornamelijk van Java. In slechts 38 scholen werd examen gehouden, waarbij in 9 scholen prijzen zijn uitgedeeld. Op de meeste scholen is aan den onderwijzer een kweekeling of hulponderwijzer toegevoegd.

Op Madura bestonden in 1864 3 regentschapsscholen, zijnde 2 meer dan in 't vorig jaar; één van de nieuw geopende was intusschen bij het eind van 't jaar, wegens de lager te vermelden reden, reeds weder gesloten.

Buiten de regentschapsscholen trof men sedert 1857 in Pasoeroean en sedert 1861 ook in Krawang en Cheribon eenige door het inlandsch bestuur opgerigte zoogenaamde districtsscholen aan, die echter over het algemeen in zeer ongunstigen toestand verkeeren, zoowel wat het gehalte der onderwijzers als wat de leermiddelen betreft. In Pasoeroean telde men 47 en in Krawang 4 van deze scholen, met respectivelijk 697 en 64 leerlingen. Het aantal op de 3 scholen in Cheribon is niet vermeld gevonden. In de beide eerstgenoemde gewesten ontvangen de onderwijzers der districtsscholen geen geldelijke bezoldiging, maar zijn hun toegewezen 2 heeredienstpligtigen (pantjens) en de opbrengst van 2 bouws sawah's; in Cheribon echter wordt hun, voor zoover de te innen schoolgelden dit toelaten, eenig tractement te goed gedaan. Op de districtsscholen in Pasoeroean en Krawang wordt het onderwijs gratis gegeven, doch moeten de scholieren zich hunne boeken en schoolbehoeften zelven aanschaffen.

Het gebruikelijk tabellarisch overzigt omtrent de inlandsche scholen volgt hieronder.

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1861.	
Bantam.	Serang.	14	13	De vorderingen der leerlingen waren even als het vorige jaar onbeduidend, zoodat dan ook bij het in December 1864 gehouden examen slechts één leerling goed voldaan had. De onderwijzer bezat weinig geschiktheid voor zijne betrekking.
Batavia.	Geene.	»	»	
Buitenzorg.	Geene.	»	»	
Krawang.	Poerwakarta.	41	50	Het examen leverde bevredigende uitkomsten op. De onderwijzer was ijverig en voor zijne betrekking geschikt. De vier in dit gewest geopende districtsscholen (zie het aangeteekende hierboven) waren gevestigd op de hoofdplaatsen der districten Wanaijassa, Adiarsa, Krawang en Tjabangboengin, en telden bij het eind van 't jaar respectivelijk 19, 18, 20 en 7 leerlingen. Aan het hoofd van elke der scholen is een gewezen leerling van de school te Poerwakarta als onderwijzer geplaatst.

Digitized by Google

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1864.	
Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	47	63	Over het algemeen gaf het onderwijs op deze scholen stof tot tevredenheid. Onder andere vakken van onderwijs gaven vele leerlingen, vooral op de school te Soemedang, bewijzen van een uitstekenden aanleg tot het teekenen van kaarten. Het onderwijzerspersoneel voldeed vrij wel.
	Bandong.	121	135	
	Soemedang.	26	44	
	Garoet.	30	20	
	Manondjaija.	43	45	
Cheribon.	Cheribon.	81	99	Ook op deze scholen was vooruitgang merkbaar. Over het geheel werden goede vorderingen gemaakt. Op een paar scholen liet de geschiktheid der onderwijzers te wenschen over. Van de school te Koeningan is ditmaal geen opgaaf ingekomen. Districtsscholen werden in 1864 opgerigt te Kawali, Palimanan en Lebakwangie; de eerste telde bij 't eind van 't jaar 46 leerlingen. Van de beide andere is geen opgaaf ontvangen. De onderwijzer te Kawali was een gewezen leerling van de school te Tjiamies. In de pendoppo's van de woningen der wedhono's te Pentjaloe en te Rantja was men ook begonnen eenig onderwijs te doen geven door magangs van bedoelde wedhono's en wel gratis, als voorbereiding voor de oprigting van scholen aldaar.
	Tjiamies.	30	67	
	Koeningan.	47	niet opgegeven.	
	Madjalengka.	36	59	
	Indramaijoe.	43	33	
Tagal.	Tagal.	36	39	De onderwijzer voldeed goed. Omtrent den stand van het onderwijs is geen opgaaf gedaan.
	Brebes.	32	30	Het onderwijs bleef beneden het middelmatige, hetgeen wordt toegeschreven aan de weinige belangstelling der inlandsche hoofden en de slechte opkomst der leerlingen. De onderwijzer was, wat zijne kundigheden aangaat, geschikt voor zijne betrekking, doch zijn ijver liet te wenschen over.
	Pamalang.	34	21	Als voren.
Pekalongan.	Pekalongan.	36	22	Het onderwijs liet wegens onverschilligheid van den onderwijzer, die dan ook tot ontslag was voorgedragen, veel te wenschen over.

Digitized by Google

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1864.	
Samarang.	Samarang.	24	32	Ook op deze scholen was het onderwijs niet bevredigend. De school te Demak, eerst kortelings (in den aanvang van 1864) geopend, werd wegens ziekte van den onderwijzer tijdelijk gesloten. Die te Poerwodadie werd den 1sten Junij 1864 geopend. De school te Ambarawa, tot welker oprigting in November 1863 werd besloten, had, bij ontstentenis van een onderwijzer, in 1864 nog niet geopend kunnen worden. De onderwijzers te Samarang en te Demak gaven geen redenen tot klagten; die bij de andere scholen waren voor hunne betrekking weinig geschikt.
	Salatiga.	17	16	
	Demak.	»	17	
	Poerwodadie.	»	11	
Japara.	Pattie.	47	64	De vorderingen der leerlingen waren zeer voldoende. De geschiktheid van den onderwijzer, waarover vroeger geklaagd werd, verbeterde zich allengs.
	Koedoes.	53	73	Over het algemeen gaf deze school redenen tot tevredenheid. De onderwijzer was echter weinig bedreven in het Javaansch, waarom de regent hem dagelijks in die taal les gaf.
	Japara.	22	20	De resultaten van het gehouden examen waren niet zeer bevredigend. De onderwijzer bezat genoegzame geschiktheid voor zijne betrekking.
Rembang.	Rembang.	20	15	Ook hier leverde het examen geen stof tot tevredenheid. Den onderwijzer ontbrak het aan tact om zijn onderrigt duidelijk en begrijpelijk voor te dragen.
	Blora.	13	»	Wegens gebrek aan onderwijzerspersoneel was deze school tijdelijk gesloten.
	Toeban.	57	43	Redelijke vorderingen. De onderwijzer betoonde weinig ijver, doch bezat overigens veel bekwaamheid.
	Bodjonegoro.	40	62	Gunstige berigten, ook wat het gehalte van den onderwijzer betreft.
Soerabaija.	Soerabaija	48	54	De uitkomsten van het gehouden examen waren redelijk. Op de geschiktheid van den onderwijzer viel niet te roemen.

Digitized by Google

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1864.	
Soerabaija.	Sidhoardjo.	"	niet opgegeven.	De lessen op deze school hadden eerst in December 1864 een aanvang genomen.
Pasoeroean.	Pasoeroean.	23	15	Nopens den stand van het onderwijs zijn geen bijzonderheden vermeld gevonden.
	Bangil.	20	20	Min gunstige berigten. Van de zijde des onderwijzers werd veel ijver betoond.
	Malang.	45	46	De gemaakte vorderingen waren redelijk en de geschiktheid van den onderwijzer was voldoende. Even als in 1863 waren in deze residentie in 1864 47 districtsscholen, te weten: 20 in het regentschap Pasoeroean, 14 in het regentschap Bangil, en 13 in het regentschap Malang; het aantal leerlingen op deze scholen beliep 697, zijnde 206 minder dan in 't vorige jaar.
Probolingo.	Geene.	"	"	
Bezoekie.	Bezoekie.	40	35	Vrij bevredigende berigten, ook wat de geschiktheid des onderwijzers betreft.
Banjoewangie.	Banjoewangie.	30	26	Deze school verkeerde nog steeds in min bloeijenden toestand, hoofdzakelijk ten gevolge van onvoldoend toezigt op den gang van het onderwijs, waartoe de regent de bekwaamheid scheen te missen. Ook in de weinige geschiktheid van den onderwijzer kwam geene verbetering.
Banjoemas.	Banjoemas.	38	36	Omtrent de vorderingen der leerlingen wordt niets gemeld. De geschiktheid van den onderwijzer liet te wenschen over.
	Poerbolingo.	51	58	Bevredigende uitkomsten. De onderwijzer was allezins geschikt voor zijne betrekking.
	Poerwokerto.	56	69	De onderwijzer werd wegens oneerlijkheid en weinige geschiktheid ontslagen. Omtrent den stand van het onderwijs is geen opgaaf gedaan.

Digitized by Google

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1864.	
Banjoemas.	Bandjar-Negara.	»	109	Beide scholen werden in April geopend. De onderwijzer bij de school te Bandjar Negara bezat genoegzame bekwaamheid; hetzelfde kon echter niet gezegd worden van dien te Tjilatjap.
	Tjilatjap.	»	41	
Bagelen.	Poerworedjo.	143	155	Het examen leverde zeer bevredigende uitkomsten op. Onder de leerlingen der 1ste klasse waren er die blijken gaven van eene goede verstandsontwikkeling, merkbaar vooral in de toepassing der rekenkunde op voorbeelden uit het dagelijksch leven. Ook omtrent het onderwijzerspersoneel viel een gunstig getuigenis af te leggen.
	Keboemen.	60	105	De resultaten waren tamelijk bevredigend. De geschiktheid van den onderwijzer liet te wenschen over.
	Ambal.	43	34	Ook hier waren de uitkomsten redelijk. De onderwijzer voldeed vrij wel.
	Wonosobo.	91	112	Het examen gaf redenen tot tevredenheid. Vooral bij de jongere leerlingen bespeurde men groote vorderingen. De onderwijzer voldeed zeer goed en nam met ijver zijne betrekking waar.
Kadoe.	Magelang.	76	106	De stand van het onderwijs valt uit de ontvangen berigten niet af te leiden. Aangaande den onderwijzer wordt gezegd, dat zijn ijver te wenschen overliet.
	Temangoeng.	62	60	Als een bewijs van belangstelling kan gemeld worden, dat de onderwijzer van deze school den zoon van een dorpshoofd zoo goed als kosteloos had opgenomen, ten einde hem in de gelegenheid te stellen het onderwijs bij te wonen. Ook de patih voedde en huisvestte 5 à 6 kinderen gratis.
Soerakarta.	»	»	»	De vorderingen der leerlingen op de school van prins MANGKOE NEGORO (100 in getal) waren in 1864 beter dan vroeger. De onderwijzer voldeed vrij wel. Van de aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers verbonden externen-school is reeds hierboven melding gemaakt.

Digitized by Google

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December 1863.	1864.	Verdere bijzonderheden.
Djokdjokarta.	"	"	"	Bij het eind van 1864 bedroeg het aantal leerlingen op de hier in 1863 door wijlen den pangeran adhipatie opgerigte inlandsche school 38, zijnde 24 meer dan onder ultimo December 1863. De onderwijzer was zeer geschikt. Aan het vroeger door den Sultan opgevatte voornemen om ook eene school op te rigten, was in 1864 nog geen gevolg gegeven.
Madioen.	Madioen.	36	40	Er worden vrij goede vorderingen gemaakt, en ook de onderwijzer voldeed goed.
	Magettan.	27	18	De leerlingen gaven weinig blijken van vooruitgang, 't geen gedeeltelijk was toe te schrijven aan ongeschiktheid van den onderwijzer, die dan ook in October 1864 door een ander vervangen was.
	Ponorogo.	50	63	Het onderwijs was zeer werktuigelijk. Het examen leverde geene bijzondere reden van tevredenheid op. De onderwijzer., ofschoon ijverig, miste de gave van duidelijke mededeeling.
	Ngawie.	40	28	Over het algemeen gaf deze school wel redenen tot tevredenheid. De onderwijzer was geschikt voor zijne betrekking.
	Poerwodadie.	46	43	Als voren.
Kedirie.	Kedirie.	34	32	Het gehouden examen gaf bevredigende uitkomsten. De onderwijzer voldeed zeer goed.
	Tooloeng Agoeng.	32	47	Als voren.
	Berbek.	30	38	De vorderingen der leerlingen die reeds in 1863 de school hadden bezocht bleken niet groot te zijn. Daarentegen viel bij de nieuw bijgekomen leerlingen op te merken, dat het onderwijs, onder de leiding van den nieuwen onderwijzer, die voor zijne taak beter berekend was dan zijn voorganger, goede vruchten droeg.
	Blitar.	41	38	De resultaten waren bevredigend.

Digitized by Google

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1864.	
Kedirie.	Trengalek.	49	38	Als voren. Het gedrag van den onderwijzer liet te wenschen over.
Patjitan.	Patjitan.	37	38	De ziekelijke toestand van den onderwijzer werkte nadeelig op den geregelden gang van het onderwijs. Bij de leerlingen bestond over het algemeen genoegzame lust en opgewektheid tot leeren en velen hunner legden eene groote mate van vatbaarheid aan den dag.
Madura.	Pamakassan.	60	57	Bij het gehouden examen gaven de leerlingen blijken van gemaakte vorderingen. De onderwijzer was voor zijne betrekking geschikt.
	Bangkallang.	»	82	De opening dezer school, waartoe reeds in November 1862 was besloten, had in 1863 achterwege moeten blijven bij ontstentenis van eenen onderwijzer, die echter in Januarij 1864 benoemd is geworden. De uitkomsten van het onderwijs waren aanvankelijk gunstig; de onderwijzer voldeed goed. De opening eener school te Sumanap, mede reeds vroeger bevolen, bleef door de weinige medewerking van het inlandsch bestuur in de aanwijzing van een geschikt locaal, en de daarop gevolgde heimelijke verwijdering van den tot onderwijzer aangewezen persoon, gedurende 1864 nog achterwege.

Buitenbezittingen.

..weekschool te Fort de Kock, residentie Padangsche bovenlanden, gouvernement van Sumatra's Westkust. Het organieke aantal van 14 kweekelingen (1) was gedurende 1864 steeds voltallig, doordien voor elke vacature zich meer dan één adspirant voordeed. Een kweekeling overleed en drie anderen werden tot onderwijzers benoemd. De vorderingen der kweekelingen waren over het algemeen bevredigend en hun gedrag en leerlust onberispelijk. De aan het hoofd der school geplaatste Maleijer bleef door ijver, geschiktheid en goed gedrag voortdurend alle reden tot tevredenheid geven.

Proefkweekschool te Tanah Batoe (residentie Tapanolie, gouvernement van Sumatra's West-

(1) Krachtens een besluit van Julij 1865 zullen bij deze school gedurende twee jaren nog 5 kweekelingen meer worden opgeleid, ter voorziening in de behoefte aan onderwijzers in Benkoelen.

Digitized by Google

kust). De hier te lande tot hulponderwijzer opgetreden Mandhelinger W. Iskander ging ook gedurende 1864 voort met het bekwamen van eenige zijner landgenooten voor den onderwijzersstand, en wist daarbij opvoeding aan onderwijs te paren, welk laatste hij trachtte zoo min mogelijk werktuigelijk te doen zijn. Bij het eind van 't jaar waren zijne leerlingen 6 in getal, en waren er reeds even zoo velen tot onderwijzer benoemd geworden (1).

Inlandsche scholen De nieuw geopende scholen waren 2 in getal, beide op plaatsen in het gouvernement van Sumatra's Westkust. Bij het eind van 1864 telde men daar 34 scholen met een totaal van 1185 (2) leerlingen, welke cijfers bij het eind van 1862 waren 29 en 855 (3) en bij het eind van 1863 32 en 999. In 't geheel bezochten gedurende 1864 1545 leerlingen de scholen in dat gouvernement, tegen 1154 in 't vorige jaar.

In de overige buitenbezittingen bleef het aantal reeds geopende scholen beperkt tot 11, namelijk 5 in Benkoelen, 1 in de Lampongsche districten, 1 op Banka, 1 in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, 2 in het gouvernement van Celebes en 1 in de residentie Menado. In December 1864 werd intusschen magtiging verleend tot de oprigting eener inlandsche school te Neira (residentie Banda), welker opening evenwel eerst in 1865 zou kunnen plaats vinden.

Eene nadere aanwijzing der bovenbedoelde scholen volgt hieronder.

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1864.	
Gouvernem. van Sumatra's W.-kust.	16 scholen in de residentie Padang.	535	528 (4)	Over het algemeen luidden de berigten omtrent deze scholen bevredigend. Examens werden in den regel niet gehouden, doch van tijd tot tijd bezochten de ambtenaren de scholen om zich van de vorderingen der leerlingen te overtuigen. Behoudens enkele uitzonderingen waren de onderwijzers, hunne opleiding in aanmerking genomen, vrij wel berekend voor hunne taak.
	8 scholen (1 meer dan in 1863) in de residentie Padangsche Bovenlanden.	281	316 (4)	Voor een paar scholen wordt melding gemaakt van de afschaffing der gewoonte, volgens welke de van elders gekomen leerlingen, zoo noodig, werden onderhouden op kosten der kampong van waar zij afkomstig waren. De reden
	10 scholen (1 meer dan in 1863) in de residentie Tapanolie.	183	341	

(1) Sedert is voor goed tot de oprigting eener kweekschool in Tapanolie besloten. Genoemde Iskander zal daarbij als hoofdonderwijzer worden geplaatst.

(2) Van twee scholen is het aantal leerlingen niet opgegeven.

(3) Voor 28 scholen, zijnde van één het aantal leerlingen niet opgegeven.

(4) Van éénе school is het cijfer niet opgegeven.

Digitized by Google

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December 1863.	1864.	Verdere bijzonderheden.
				dezer verandering was gelegen in het algemeen verbod van geldheffingen, wegens de misbruiken, die daarvan dikwijls werden gemaakt. Omtrent de scholen in de niet Mohammedaansche Battaklanden (residentie Tapanolie), die tevens als middel van Evangelisatie worden gebezigd, wordt berigt, dat zij als zoodanig nog zeer weinig aan de verwachting voldeden.
Benkoelen.	Benkoelen.	190	91	De leerlingen, met uitzondering van die te Moko Moko, maakten voldoende vorderingen, en de onderwijzers (behalve die te Manna) kweten zich met ijver van hun pligt. De groote vermindering van het getal leerlingen op de school ter hoofdplaats was gedeeltelijk toe te schrijven aan de verwijdering van eenige der minst belovende of slecht opkomende.
	Tallo.	21	15	
	Manna.	37	35	
	Kroë.	40	42	
	Moko Moko.	38	49	
Lampongsche districten.	Telok Betong.	31	24	De uitkomst van het gehouden examen was zeer bevredigend, en de onderwijzer voldeed zeer goed.
Banka.	Muntok.	42	64	Onder de leerlingen bevonden zich 7 kinderen van Chinezen. Er werden goede vorderingen gemaakt; de onderwijzer bezat veel geschiktheid.
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	10	20	Het gehouden examen leverde voldoende uitkomsten op. De hulponderwijzer betoonde veel ijver en aanleg. Daarentegen voldeed de onderwijzer zeer slecht, doch had nog niet kunnen worden vervangen.
Celebes.	Macassar.	23	17	De berigten omtrent deze scholen luidden niet gunstig, zij worden gezegd niet veel beter te zijn dan die, waarin goeroe's (priesters) in de binnenlanden onderwijs geven, hetgeen voor een groot deel wordt toegeschreven aan de geringe bekwaamheid der onderwijzers Er bestond
	Maros.	18	20	

Digitized by Google

Gowesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal leerlingen op ult°. December.		Verdere bijzonderheden.
		1863.	1864.	
				voor's hands geene gelegenheid tot hunne vervanging. Wegens de onbeduidende resultaten die van het onderwijs gezien werden, gevoelden de ouders ook weinig lust om hunne kinderen ter school te zenden.
Menado (1)	Gorontalo.	78	86	De vorderingen der leerlingen waren over het algemeen bevredigend en getuigden van hun goeden aanleg. De (Christen-) onderwijzer was voor zijne taak berekend.

K. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Vermeerdering der kennis van land en volk.*

Geographische dienst. Van de met den electrischen telegraaph bepaalde lengte-verschillen waren, blijkens het vorig verslag, twee door onregelmatigheid in den loop der chronometers onvoldoende, en wel die tusschen Djokdjokarta en Batavia en tusschen Serang en Batavia. De hernieuwde bepaling van deze lengte-verschillen werd in de maand Junij ten uitvoer gebragt en daarmede op de aangegeven wijze de plaatsbepaling voltooid van een of meer punten in de verschillende gewesten van Java, Patjitan, dat geen telegraaphkantoor bezit, alleen uitgezonderd.

Na terugkomst van zijnen togt naar de Westkust van Borneo en nabij gelegen eilanden, waarvan mede in het vorige verslag melding is gemaakt, was de hoofdingenieur nog in 1863 in overleg getreden met de Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten omtrent de punten, welker sterrekundige plaatsbepaling thans voor de hydrographie van het meeste belang was te achten. De keus viel op een aantal punten op de oostkust van Celebes en in de Molukken. Eerst in September 1864 bood zich de gelegenheid aan tot het doen der bewuste bepalingen. Gedeeltelijk werd daartoe aangewezen het te Kema gestationeerde oorlogsstoomschip, gedeeltelijk een der tot het station Macassar behoorende schepen. In het geheel werden 19 punten aan of nabij de oostkust van Celebes bepaald en tevens eene hernieuwde en naauwkeurige bepaling verkregen van de lengten van Macassar, Menado en Kema. In het laatst van December was de hoofdingenieur van dezen togt te Batavia teruggekeerd

De triangulatie-verrigtingen waren de volgende: Nadat in het laatst van 1863 de metingen voor het driehoeksnet in Djokdjokarta voltooid waren, en omtrent de meeste der in die residentie bepaalde punten ten dienste van het topographisch bureau voorloopige opgaaf was gedaan, werd in 1864 de triangulatie van Soerakarta voortgezet. In de maand November was zij afgeloopen, de ligging der bepaalde punten voorloopig berekend en aan het topographisch bureau medegedeeld. In December werd begonnen met het opmaken van een volledig verslag van de triangulatie, zoowel der genoemde residentien, als van Samarang, in welk gewest de metingen en voorloopige berekeningen reeds in 1862 waren gereed gekomen.

(1) Zie omtrent de bevolen oprigting eener inlandsche school te Tondano, bestemd voor zonen van inlandsche hoofden en van aanzienlijke inlandsche particulieren, de betrekkelijke noot in afdeeling II hiervoren.

Digitized by Google

Ten einde de triangulatie van Java en Madura te bespoedigen, werd in September 1864 besloten tot tijdelijke uitbreiding van het personeel der geographische dienst met een ingenieur en 3 adsistenten (1). Dien ten gevolge zonden nu twee triangulatie-sectien kunnen werkzaam zijn.

Omtrent het gedeelte der geographische dienst, dat de magnetische en meteorologische waarnemingen omvat, zij verwezen naar het slot van § 3 hieronder (2).

Topographische en statistieke opname. Tijdens de regeling in November 1864 (3) (zie het vorig verslag bladz. 119 noot 1) van het personeel en de wijze van uitvoering der gecombineerde topographische en statistieke opname van Java, bepaalde zich deze laatste tot de residentie Bagelen, alwaar de opname en volkstelling in twee van de vijf afdeelingen (Keboemen en Ambal) beëindigd was; terwijl men met de topographische terreinopname bezig was in de residentien Soerakarta, Tagal, Pekalongan en Madioen. De topographische opname van Samarang was in den loop van het jaar voltooid geworden; ook het teekenwerk was, op een klein gedeelte na, gereed.

De bij voormelde regeling voorgeschreven bijhouding der te verkrijgen resultaten had eene staking van de werkzaamheden aan de statistieke opname ten gevolge, daar onmiddellijk moest worden overgegaan tot het aanleggen van dessa- of kadastrale kaarten (op de schaal van 1 : 2500) en van de dessa- of bevolkingsregisters, om vervolgens èn opname èn bijhouding zooveel mogelijk te doen zamengaan. Buitendien was die staking ook noodig, daar de mantries, voor de opleiding van het nieuwe personeel bestemd, uit dat voor de opname in Bagelen moesten gevonden worden (4).

Het personeel voor de topographische en statistieke opname van het zuidelijk gedeelte van Celebes werd, in verband met de sedert noodig en mogelijk geworden in-kaartbrenging van de Torathea-landen, in de eerste helft van 1864 met 3 opnemers versterkt.

De kaartering van Bonthain, alwaar men in 1862 met de opname was gereed gekomen, was bijna afgeloopen: met het in kaart brengen van het bereids opgenomen gedeelte van Boelekomba werd voortgegaan.

Volkenkunde (5) *enz.* Door den controleur bij het binnenlandsch bestuur in Menado — later adsistent-resident van Gorontalo — J. F. G. Riedel werd ten behoeve van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen eene verzameling ethnographische voorwerpen bijeengebragt, afkomstig uit de Minahassa.

---

(1) Blijkens *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 127, is magtiging verleend om dit personeel voor vast in het kader der ambtenaren van de geographische dienst op te nemen. In den aanvang van 1866 is in het belang der bespoediging van de triangulatie nog eene vermeerdering van het ondergeschikt personeel (onderofficiers en korporaals) toegestaan.

(2) Overzigten van de verrigtingen der geographische dienst in 1865 en later worden aangetroffen in de *Javasche Courant* van 1865, n°. 42, 65, 89, en van 1866, n°. 14, 37 en 41.

(3) Het betrekkelijk besluit van den Gouverneur-Generaal van 2 November 1864, n°. 31, is in zijn geheel afgedrukt als bijlage der Memorie van Beantwoording betreffende het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1866. Zie overigens de bijlagen C en D der Memorie van Beantwoording betreffende de wets-ontwerpen tot vaststelling der begrooting van Nederlandsch Indie voor 1867 (n°. 107 van de stukken der zitting 1865/66), de eerste bijlage bevattende eene aanwijzing der punten van onderzoek in iedere dessa, de tweede een overzigt der door de statistieke opname tot ultimo 1865 verkregen uitkomsten in de residentien Tagal, Pekalongan, Samarang, Bagelen en Kadoe.

(4) Sedert is de *statistieke* opname aangevangen in Kadoe, Samarang, Pekalongan en Tagal, en die van Bagelen voortgezet. In de eerste helft van 1866 is echter het gansche personeel in eerstgemelde residentie vereenigd. Onder ultimo Junij 1866 waren aldaar van de 3539 dessa's reeds 1301 opgemeten en in brouillonkaart gebragt.

Door de beëindiging in de tweede helft van 1865 der topographische werkzaamheden in Pekalongan is de *topographische* opname thans voltooid van 7 gewesten, met name: Cheribon, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Djokdjokarta, Samarang en Pekalongan. Nog onder handen was onder ultimo Junij 1866 de opname van Tagal (vermoedelijk in Julij 1866 afgeloopen), Soerakarta en Madioen, zoomede de hermeting van een gedeelte van Djokdjokarta. Met het in kaart brengen der brouillons van de opname van Tagal en Madioen moest nog een begin gemaakt worden. Vergelijk de halfjaarlijksche overzigten, gepubliceerd in de *Javasche Courant* van 24 October 1865, 13 Maart en 4 September 1866.

(5) Zie ook § 3 hieronder.

Digitized by Google

De te Bezoekie geplaatste officier van gezondheid der 2de klasse J. SEMMELINK bood der Regering, ten behoeve van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, eene collectie naturalien en conchylien aan, afkomstig van Flores, Adonare en Bezoekie; terwijl de heer W. A. P. F. L. ZIJNEN WARTEL, officier van gezondheid der 2de klasse te Koepang (Timor), voor hetzelfde doel bestemde eene verzameling natuur-historische en ethnographische voorwerpen. Aan deze drie heeren werd voor deze loffelijke belangstelling de dank der Regering betuigd.

Voor het overige werd de uitnoodiging aan de hoofden van gewestelijk bestuur hernieuwd om zooveel mogelijk, ten behoeve van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, voorwerpen bijeen te brengen voor de kennis van volksleven en volkshuishouding in Indie belangrijk.

§ 2. *Taalstudie, oudheidkunde en geschiedenis* (1).

Taalstudie. De bewerking van het groote Javaansch-Nederduitsch woordenboek door de ambtenaren G. F. WINTER JR. en IJ. A. WILKENS was bij het eind van 1864 gevorderd tot de letter dja, de dertiende van het Javaansche alphabet. Evenwel zij opgemerkt, dat de bewerking niet geschiedt naar de gewone volgorde der letters, maar dat eenige waren overgeslagen, die in den loop van dit jaar zijn afgewerkt.

Het denkbeeld van den ambtenaar voor de Javaansche taal A. B. COHEN STUART, om nu reeds met de uitgave een begin te maken, moest, na eene daarover gehouden gedachtenwisseling, worden opgegeven.

Aan het woordenboek voor de Maleische taal, waarvan de vervaardiging is opgedragen aan den heer H. VON DE WALL, werd door dien ambtenaar voortgearbeid. Als voorloopige vrucht van zijne werkzaamheden leverde hij dit jaar eene verhandeling over de vormveranderingen der Maleische taal, die door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is uitgegeven.

De ambtenaar A. B. COHEN STUART zette zijne werkzaamheden betreffende de Javaansche taalstudie voort; de ambtenaar mr. D. KOORDERS hield zich bezig met de studie van het Soendaneesch; ook werd dit taal-eigen door een zendeling van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam en een afgevaardigde van het Bijbelgenootschap beoefend, beiden met het doel en de lastgeving den Bijbel daarin over te zetten.

Een ander afgevaardigde der laatstgenoemde vereeniging zette zijn arbeid in het Boegineesch en Macassaarsch voort.

Oudheidkunde enz. Een groot aantal en daaronder zeer belangrijke oudheden werden, voornamelijk in de residentien Bagelen en Madioen, ook op Billiton en in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo gevonden.

Daaronder waren steenen Boedha-beeldjes en andere tot die dienst betrekkelijke voorwerpen, gouden ringen, kettingen en oorbellen, verschillende zaken van zilver en koper, steenen potjes, twee gongs en een metalen kanon (Madioen), zoo ook twee belangwekkende en uitmuntend bewaarde koperen platen met inscripties.

Het grootste gedeelte hiervan werd door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen overgenomen en het bedrag, daarvoor voldaan, onder de vinders verdeeld.

Van alle zoodanige oudheden als door de directie van evengenoemd Genootschap worden aangewezen naar aanleiding der opgaven van wijlen ds. J. F. G. BRUMUND (zie het vorig verslag bladz. 119), werden photographien gemaakt. De daarmede belaste deskundige had dit jaar het Diëngplateau tot hoofdterrein zijner werkzaamheden; zijne verrigtingen bepaalden zich niet alleen tot het nemen van afbeeldingen, maar ook tot het doen van belangrijke uitgravingen.

De ambtenaar R. H. T. FRIEDERICH zette de hem opgedragen oudheidkundige nasporingen voort.

Aan pangeran PRAWIRA ADHI NEGARA werd de dank der Regering betuigd voor de door hem zamengestelde Maleische aanteekeningen over de geschiedenis van Madura.

(1) Vergelijk ook § 4 hieronder.

Digitized by Google

§ 3. *Natuurkundige wetenschappen* (1).

Na het zoölogisch onderzoek van de Halmaheira-groep in de hoofdzaak beëindigd te hebben, was dr. H. A. Bernstein in October 1864 van Ternate naar Nieuw-Guinea vertrokken. Hij had het voornemen zijne reis in drieën te verdeelen, en wel eerst de eilanden Batante (2) en Salwatie, en van daar de nabijgelegen kust van Nieuw-Guinea te bezoeken, dan langs de noordkust van genoemd eiland naar Doreh te gaan, en de reis langs de kust der Geelvinksbaai voort te zetten, om eindelijk, na het eiland Mysole te hebben doorkruisd, zich naar de westkust van Nieuw-Guinea, en voornamelijk naar de weinig bekende Mac-cluer of Mac-cluensgolf te begeven.

De door dien geleerde op zijne reizen gemaakte aanteekeningen werden aan de directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen toegezonden, om daarvan gebruik te maken voor 's Genootschaps tijdschrift.

De zending van den ambtenaar C. B. H. von Rosenberg, waarvan het eerste gedeelte het onderzoek van de onder Gorontalo (residentie Menado) ressorterende gedeelten van Celebes omvatten zou — eene zending waarvan de duur op drie jaren bepaald was, — werd bij een besluit van Mei 1864 verklaard te zijn ingegaan eerst met 4 Maart 1863, wijl hij niet vóór dien datum zijne reis had kunnen aanvaarden.

Van dezen eersten togt, ondernomen zoowel met het oog op de natuurkundige en ethnographische gesteldheid, als met het doel om voorwerpen te verzamelen ten behoeve van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, was hij in December 1864 te Amboina teruggekeerd; en alsnu de Aroë- en Keijgroep aan de beurt liggende, maakte hij zich gereed zoo spoedig mogelijk naar eerstgenoemde eilanden te vertrekken.

Voor het evengenoemde Museum bleef ook werkzaam de heer D. S. Hoedt, gewezen secretaris van het gouvernement der Molukken, wien daartoe ook voor 1864 weder eenige gelden waren beschikbaar gesteld.

Te Batavia werd een huis ingerigt tot meteorologisch en magnetisch observatorium.

Bij de barometer-waarnemingen, reeds in het vorige jaar begonnen, kwamen dit jaar ook nog regenwaarnemingen, die beide door den ingenieur voor dezen tak der geographische dienst geregeld verrigt worden (3).

Voor zooveel hunne ambtsbezigheden dit toelieten, werd ook door verschillende officieren van gezondheid geregeld voortgegaan met het doen van meteorologische waarnemingen. Hunne verslagen deswege worden jaarlijks medegedeeld aan het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te Utrecht.

§ 4. *Wetenschappelijke genootschappen*, *Tijdschriften en Nieuwsbladen.*

Aan het verslag der werkzaamheden en verrigtingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, openbaar gemaakt in de *Javasche Courant* van 20 Junij 1865, worden de volgende bijzonderheden ontleend:

Op het gebied van taalkunde deed het Genootschap eene poging om in het bezit te komen eener vergelijkende woordenlijst der in Nederlandsch Indie gesproken wordende inheemsche talen, die aanvankelijk voor de onderscheidene dialecten van het Javaansch zeer gelukkig slaagde.

Ten einde de inscripties van enkele koperen platen te reproduceeren, werden daarvan op 's Genootschaps last photo- en lithographische afdrukken genomen te Brussel; eene proef die zeer goed voldeed. Tot opheldering van den in kawi geschreven tekst had men zich naar Bali gewend, waar die taal gezegd wordt nog verstaan en zelfs gesproken te worden.

Door de opgravingen, die de potograaph van het Genootschap op het Diëngplateau bewerkstelligd had, was aan het licht gebragt dat de 32 op en om het plateau zich bevindende tempelruïnes eenmaal door met beelden versierde encadrementen tot één geheel zijn vereenigd geweest.

---

(1) Vergelijk ook § 4 hieronder.

(2) In April 1865 is dr. Bernstein op dit eiland overleden.

(3) In het eerste quartaal van 1865 zijn ook de temperatuur- en windwaarnemingen begonnen, en sedert dien tijd worden de dagelijksche uitkomsten van een en ander geregeld gepubliceerd in de *Javasche Courant.*

Digitized by Google

Door het graven van eene waterleiding was hij er in geslaagd de op het plateau gelegen tempels droog te krijgen: bij deze werken waren eenige fraaije beelden, en een aantal voorwerpen van oudheidkundige waarde verkregen.

Van het Tijdschrift zagen de vier laatste afleveringen van het XIVde deel het licht; door de Regering werden een aantal stukken ten behoeve daarvan afgestaan. 's Genootschaps verzamelingen bevonden zich in goeden staat; die van mineralogische voorwerpen werd aan de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging afgestaan, vermits door dat ligchaam meer nut daarvan kon worden getrokken dan voor het Genootschap, dat zijn werkkring binnen enger grenzen beperkte, mogelijk was. Het archaeologisch-ethnologisch museum deed dit jaar verschillende aanwinsten.

Het kunstkabinet werd verrijkt met Japansche munten; van de bibliotheek zag eene uitvoerige catalogus het licht. De geldmiddelen verkeerden in een gewenschten toestand.

Bij een gouvernementsbesluit van Julij 1864 werd magtiging verleend tot het opritgen van een nieuw genootschapsgebouw (zie het verslag over 1862, bladz. 124) waaraan sedert onafgebroken werd voortgearbeid.

De Koninklijke Natuurkundige Vereeniging zag zich door de veelzijdige medewerking van sommige harer leden weder in staat gesteld, vele en belangrijke verhandelingen voor haar tijdschrift te verzamelen, terwijl andere bouwstoffen aanleiding hebben gegeven tot nadere wetenschappelijke onderzoekingen, waardoor de kennis der Indische natuurvoortbrengselen aanzienlijk is vermeerderd geworden.

Zoo werd de dierkunde verrijkt met 10 voor de wetenschap nieuwe soorten, terwijl omtrent het voorkomen van 53 reeds bekende soorten nadere inlichtingen werden verkregen.

De plantenkunde werd verrijkt met 70 soorten, nieuw voor de wetenschap; eene schets van Banka's vegetatie werd geleverd, en de in het groot genomen proeven om het onder zoo veelsoortige benaming voorkomende suikerriet tot zekere vaste variëteiten terug te brengen, leidden tot eene voldoende uitkomst.

Het mineralogisch en geologisch onderzoek strekte zich uit tot vele ertsen en tot eenige kraters op Java.

Aan de scheikundige onderzoekingen had de Vereeniging vele en belangrijke uitkomsten te danken; onder andere werd de kennis der minerale wateren van Nederlandsch Indie met 11 soorten vermeerderd, hetgeen het aantal bekende Indische minerale bronnen op 606 bragt.

Aanzienlijke boekwerken ontving de Vereeniging ten geschenke van de Regering, die ook menige belangrijke bijdrage ter opneming in haar tijdschrift afstond. In 1864 verschenen van het tijdschrift de laatste afleveringen van deel 26, zoomede deel 27.

Van een buitenlandsch lid gewerd aan de Vereeniging eene belangrijke verzameling conchylien, fossielen en mineralen: door aankoop werd het museum met eene dergelijke collectie verrijkt.

Het Bataviaasch Genootschap stond aan de Vereeniging af zijne aanzienlijke verzameling mineralen en petrefacten.

Wat de geldmiddelen betreft, het gouvernementssubsidie werd tot op de helft ingekort.

De werkzaamheden van de Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw waren van veelzijdigen aard; zij liepen over de zoetwatervischteelt, de kunstmatige bemesting van sawah's, de ziekten van het padi-gewas, de kennis van de rijstcultuur, de Sumatraansche inzamelingswijze van de getah-pertjah, de teelt van Braziliaansch gras met van de Regering ontvangen zaden (hetgeen wordt gezegd een uitmuntend veevoeder te zijn), en vele belangrijke onderwerpen meer.

De bibliotheek verkeerde in vrij goeden toestand.

Van het tijdschrift verscheen het Xde deel; de geldelijke toestand der maatschappij was naar wensch.

De afdeeling Soerakarta genoot een voortdurenden bloei, en te Samarang werd volgens lang gekoesterden wensch mede eene afdeeling opgerigt.

Van andere onder dit hoofd behoorende instellingen vallen geene bijzonderheden op te teekenen.

De hiergenoemde wetenschappelijke ligchamen zoo ook de Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen hadden, behalve wat zij nog afzonderlijk uitgaven, haar orgaan in een tijdschrift.

Daarenboven verschenen nog in Indie een regtskundig tijdschrift getiteld: *Het regt in Nederlandsch Indie*, een administratief getiteld *Bijblad op het Staatsblad* van

Digitized by Google

Nederlandsch Indie, en een militair tijdschrift, getiteld: *Tijdschrift voor het Nederlandsch-Indisch leger* (1), benevens een Bataviaasch zendingsblad.

De nieuwsbladen, die bij het eind van 1864 in Nederlandsch Indie het licht zagen, waren met inbegrip van de officiele *Javasche Courant* 17 in getal. Vijf werden uitgegeven te Batavia (waaronder één week- en één maandblad), vier te Soerabaija (waaronder één in 't laag Maleisch), vier te Samarang (waaronder twee weekbladen, zijnde één daarvan geschreven in 't laag Maleisch), één te Pasoeroean, één te Soerakarta (*Javaansch weekblad*), één te Padang (weekblad) en één te Macassar.

Te Batavia zag gedurende eenigen tijd ook een Engelsch nieuwsblad het licht, eerst om de veertien, later om de acht dagen; doch bij het eind van 1864 had het blad opgehouden te bestaan.

L. Algemeen burgerlijk beheer.

I. Algemeen beheer.

Na de vaststelling der wet van 23 April 1864, n°. 21, regelende de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 106), werd bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 9 November 1864, n°. 45, eene Commissie ingesteld, belast met het ontwerpen der verschillende verordeningen, voorschriften en modellen, die voorgeschreven zijn bij of het uitvloeisel moeten zijn van die wet (zie in § 4 hieronder). Aan die Commissie werd tevens opgedragen omtrent eene veranderde inrigting der departementen van algemeen bestuur voorstellen in te dienen. Bij het einde van 1864 was aan die opdragt nog niet voldaan (2).

Inmiddels onderging de organisatie van een drietal departementen in den loop van het jaar eenige wijziging, door de ontheffing, bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 14, van de directie der middelen en domeinen van alle zaken betreffende den aanmaak van zout, en de opdragt van het geheele zoutbeheer aan de directie der producten en civile magazijnen, en later bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 88, door de ontheffing dezer laatste directie van het beheer van 's lands houtstapelplaatsen en de overbrenging van hetzelve bij de directie der cultures.

Op de eerstvermelde beschikking (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 14) werd nog in 1864 de Koninklijke goedkeuring verleend (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 99) (3).

Ofschoon niet regtstreeks tot het *algemeen* beheer betrekkelijk, moge hier ten slotte nog eene plaats vinden de vermelding der ordonnantie van 1 October 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 140), waarbij de gouverneurs der bezittingen buiten Java en Madura bevoegd zijn verklaard, de werkzaamheden, hun als hoofden van gewestelijk bestuur bij de algemeene verordeningen opgedragen, voor zoover deze niet vallen onder het bereik der artt. 72, 84, 92 en 105 van het regeringsreglement, over te dragen op de hun ondergeschikte residenten.

II. Finantiën.

§ 1. *Muntwezen.*

Nieuwe muntregeling. De goede werking van het nieuwe muntstelsel bleef bij voortduring waar te nemen. De bevolking geraakte met de nieuwe munt allengs meer vertrouwd

(1) In den aanvang van 1866 heeft dit tijdschrift opgehouden te bestaan.

(2) De reorganisatie heeft plaats gehad bij Koninklijk besluit van 21 September 1866, n°. 66. Dien ten gevolge zullen de takken van het algemeen burgerlijk bestuur in Nederlandsch Indie met 1 Januarij 1867 worden beheerd door vier directeuren, te weten: voor het binnenlandsch bestuur, voor het onderwijs, de eeredienst en nijverheid, voor de burgerlijke openbare werken, voor de finantien. Volgens de bestaande regeling zijn de directeuren vijf in getal, respectivelijk onder den titel van: directeur van finantien, directeur der middelen en domeinen, directeur der producten en civile magazijnen, directeur der cultures, en directeur der burgerlijke openbare werken.

(3) De maatregel ten aanzien der houtstapelplaatsen genomen, sedert in dier voege gewijzigd, dat met de algemeene administratie over die inrigtingen, in stede van een der inspecteurs van het boschwezen, zou worden belast een speciaal ambtenaar onder den titel van hoofdadministrateur, werd eerst in 1865 door de Koninklijke goedkeuring achtervolgd (*Indisch Staatsblad* 1865, n°. 47).

Zie nopens het denkbeeld eener eventuele opheffing van 's lands houtstapelplaatsen het aangeteekende in eene der noten onder de paragraaph Boschwezen, in hoofdstuk N, afdeeling I.

Digitized by Google

terwijl, zoo als uit vele plaatsen wordt gemeld, de aanvankelijke tegenzin tegen de zilveren pasmunt meer en meer was geweken. Het oude kopergeld, schoon hier en daar nog steeds boven het nieuwe verkozen, wegens de verhouding waaraan de bevolking in hare berekeningen gewoon is, was in sommige gewesten geheel uit den omloop verdwenen. Tot het openen in het belang der bevolking van nieuwe termijnen tot inwisseling deed zich nergens behoefte gevoelen. Met het inwisselen der recepissen, die nog van tijd tot tijd werden aangeboden, werd, in weerwil dat dit papier sedert 1 September 1863 verjaard was, bij 's lands kas te Batavia voortgegaan (1). Bij het eind van 1864 beliep het oningewisseld gebleven bedrag f 254 295, tegen f 259 261 op 1 September 1863.

Voor de aan de wetgevende magt binnen den daarvoor gestelden termijn van 1 September 1864 (2) te doene verantwoording van alle ontvangsten en uitgaven ter zake van het herstel van het Indisch muntwezen werd het noodige voorbereid. Bijzondere omstandigheden evenwel verhinderden de tijdige aanbieding van het daartoe betrekkelijk wets-ontwerp. Intusschen werd de rekening, ter zake af te leggen door den Minister van Kolonien nopens de hier te lande gedane ontvangsten en uitgaven, opgemaakt onder dagteekening van 31 Augustus 1864, terwijl de rekening van den Gouverneur-Generaal ontvangen, betreffende de ontvangsten en uitgaven op zijnen last gedaan, reeds eenige weken vroeger was afgesloten en geverifieerd. Goedkeuring op deze laatste rekening, opgemaakt door den algemeenen boekhouder bij de Directie van Finantien in Indie, werd verleend bij Koninklijk besluit van 30 September 1864, n°. 40 (3).

Agio. In 1864 zijn voor de Nederlandsche gouden negotie-penningen en voor sommige vreemde muntspecien te Batavia de volgende prijzen betaald:

	Jan. t/m Maart.	April t/m Junij.	Julij t/m Sept.	Octob. t/m Dec.
Mexicaansche dollars	f 2,67 à f 2,90	f 2,75 à f 2,78	f 2,80 à f 2,62	f 2,65 à f 2,80
Tien-gulden-stukken	"	f 10,00	f 10,00	f 10,00
Gouden ducaten, oude	"	7,15	f 6,90 à f 7,00	f 6,90 à f 5,50
" " nieuwe	"	6,30	6,30 à 6,20	6,10 à 5,50
Engelsche sovereigns	12,75 à 12,00	f 12,20 à f 12,50	12,50 à 12,15	12,15 à 13,00
Australische "	"	11,90 à 12,00	12,00 à 12,05	f 12,00

(1) Bij de wet van 15 September 1866 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 149) is de gelegenheid tot inwisseling nog opengesteld tot 1 September 1867. Sedert de aanbieding van het betrekkelijk ontwerp was inmiddels de inwisseling gestaakt geworden.

(2) Zie laatstelijk de wet van 26 December 1863 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 194).

(3) De inzending van het wets-ontwerp heeft plaats gehad bij Koninklijke boodschap van 7 Februarij 1865. Kort daarop is, tot herstel van een gebrek in den vorm, eene nieuwe rekening uit Indie ontvangen, geteekend *door den Gouverneur-Generaal*, welke rekening door den Koning is goedgekeurd bij besluit van 24 Februarij 1865, n°. 65, met intrekking van het aangehaald besluit van 30 September 1864, n°. 40. (Vergelijk n°. LXXXII van de gedrukte stukken der zitting 1864/65.)

Nader is ingezien dat die rekening niet volledig was, en is dien ten gevolge eene aan de vereischten beantwoordende nieuwe rekening van den Gouverneur-Generaal ontvangen, waarop door den Koning goedkeuring is verleend bij besluit van 26 October 1866, n°. 81. Het ontwerp eener nieuwe wetsvoordragt tot vaststelling van het goed slot, ook van de hier te lande gedane ontvangsten en uitgaven, is bij den Raad van State aanhangig.

Digitized by Google

Wisselkoers. Deze was gedurende het jaar 1864 als volgt:

Maanden.	To Batavia op Amsterdam.		Te Batavia op Londen.	Te Batavia op Calcutta.	Te Batavia op China.	Te Batavia op Singapoer.
	Guldens Ned. courant voor f 100 Ind. courant.		Een pond sterling voor guldens en centen.	100 Compagnie's ropijen voor guldens.	Een dollar voor guldens en centen.	Een dollar voor guldens en centen.
	Gouvernement.	Particulier.				
Januarij . .	103	103 à 104	11,30 à 11,35	122	2,77	2,79
Februarij. .	103	104½ à 105	11,20 à 11,25	122	2,85	2,78 à 2,85
Maart . . .	103	103 à 104½	11,25 à 11,27^5	120	2,78 à 2,82	2,80 à 2,88
April. . . .	103	103 à 104	11,20 à 11,25	121	2,74	2,75 à 2,81
Mei.	103	104 à 104¼	11,25	119	2,76	2,75
Junij	103	103½ à 103¾	11,25	116	2,74	2,78
Julij	103	103¾ à 104¼	11,15 à 11,22^5	117	2,73	2,77
Augustus. .	103	103 à 104¼	11,17^5 à 11,20	118	2,75 à 2,76	2,74
September .	103	104¼ à 104¾	11,15 à 11,20	120	2,72 à 2,74	2,72 à 2,78
October . .	103	104½ à 105	11,12^5 à 11,20	120	2,74	2,78
November .	103	103½ à 104½	11,22^5 à 11,37^5	120	2,72 à 2,73	2,71 à 2,75
December .	103	103½ à 104¼	11,27^5	120	2,63	2,70 à 2,75

Het bedrag der door het Gouvernement ter voorziening in de geldelijke behoefte der Indische administratie afgegeven wissels wordt hieronder in § 3 vermeld.

De regeling der afgifte, alsmede de vervaltijd en de verkrijgbaarstelling van gouvernementswissels op het Departement van Kolonien, bleven onveranderd.

In verband met de invoering der nieuwe regeling van het brievenvervoer in Nederlandsch Indie en de verkrijgbaarstelling dien ten gevolge van postwissels (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 5, en 1862, n°. 103 *a*) werden sedert 1 April 1864 geene wissels of stortingsbewijzen bij 's lands kassen meer afgegeven voor sommen van f 100 en daarbeneden; evenwel is in 1864 ruim gebruik gemaakt van de gelegenheid, om grootere sommen door middel van 's lands kassen te remitteren (1).

§ 2. *Javasche Bank.*

Gedurende het 37ste boekjaar, loopende van 1 April 1864 tot 31 Maart 1865, waren de baten en lasten der Bank als volgt:

(1) Zie omtrent eene ruimere toelating van bankpapier bij 's lands kassen § 2 hieronder.

Baten.

Renten op esconto's.	f	508 563,94
» » beleeningen.		71 168,17
» » hypotheken en gouvernements-obligatien		85 965,98
Provisie op assignatien en incasseringen, benevens koers-avans		45 414,42
Pakhuishuur		4 809,26
Winst op vreemde muntspecien.		1 109,96
Te zamen	f	717 031,73

Lasten.

Uitgaven en afschrijvingen		262 168,85
Blijft	f	454 862,88 (1)
Hiervan werd gereserveerd ter bestrijding der kosten van het vervaardigen van nieuw bankpapier eene som van		4 862,88
Zoodat ter verdeeling overbleef . . .	f	450 000,00

uitmakende voor elk der 12 000 aandeelen f 37,50 of een dividend van $7^1/_2$ ten honderd.

In 't vorig boekjaar 1863/64 werd van de zuivere winst, ad f 621 498,25, gereserveerd f 21 498,25, en ter uitdeeling bestemd f 600 000, zijnde f 50 per aandeel of 10 per cent.
De boekjaren 1860/61, 1861/62 en 1862/63 leverden, bij een kapitaal van f 4 000 000, achtereenvolgens eene winst op van f 541 692,64, f 754 254,23 en f 578 566,34, waarvan ter uitdeeling werd bestemd: in 1860/61 f 520 000, in 1861/62 f 760 000 (2), en in 1862/63 f 500 000: gevende een dividend van 13, 19 en $12^1/_2$ per cent.
Bij het einde van het tegenwoordig boekjaar was de staat der Bank als volgt:

Debet.			Credit.	
Gebouwen en meubelen . f		336 391,90	Kapitaal . . . . f	6 000 000,00
Specie (wettig betaalmiddel)		20 845 703,24	Winst, 37ste boekjaar .	454 862,88
Specie (vreemde munten) .		17 901,29	Bankbiljetten in omloop.	25 278 305,00
Hypotheken	f 1 445 000		Diverse crediteuren . .	2 085 214,06
Gouvernements-obligatien . .	29 500	1 474 500,00	Onafgehaalde dividenden, renten en uitlotingen van gouvernements-obligatien	25 350,80
Beleeningen.		1 123 201,50		
Acceptatien in portefeuille (vendu-acc.)	f 2 873 841,42			
(particuliere)	f 6 696 145,82	9 569 987,24		
Diverse rekeningen . . .		476 047,57		
		f 33 843 732,74		f 33 843 732,74

(1) Over het jaar 1865/66 is de zuivere winst geweest f 615 489,11, waarvan ter uitdeeling werd bestemd f 600 000, gevende een dividend van 10 per cent of f 50 per aandeel.

(2) Tot dit bedrag aangevuld uit het onverdeeld geblevene van het voorgaande boekjaar.

Digitized by Google

Het maximum der uitgifte van bankpapier op den voet van art. 30 van het octrooi der Bank (*Indisch Staatsblad* 1859 n°. 98), in October 1862, in verband met de toegestane kapitaals-vergrooting, gebragt van f 10 000 000 tot op f 12 000 000, werd na verkregen magtiging des Konings, bij gouvernementsbesluit van 12 December 1864, n°. 2, nader bepaald op f 15 000 000 (1).

In 1864 werd een aanvang gemaakt met de uitgifte van nieuwe kunstmatig vervaardigde bankbiljetten, tegen intrekking van oude, terwijl te Padang en Macassar agentschappen der Bank werden opgerigt, die hunne operatien begonnen respectivelijk op 29 Augustus en 21 December 1864 (2). De regerings-vergunning tot oprigting dezer agentschappen (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 115) ging tevens vergezeld van de magtiging om ook in de gouvernementen van Sumatra's Westkust en Celebes en onderhoorigheden de biljetten der Bank in betaling aan te nemen bij 's lands kassen (3). De artt. 37 en 46 van het octrooi en reglement der Bank ondergingen eenige wijziging: eerstgemeld artikel, omdat daarbij verzuimd was vrijdom van zegel ook toe te kennen aan de biljetten der Bank; laatstgemeld artikel, voor zooveel betreft de bezoldiging van den president en den secretaris (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 149 en 193).

§ 3. *Staat der kassen.*

Buiten de depôts voor de recepissen en de fondsen tot herstel van het muntwezen was op het einde van elk quartaal van het jaar 1864 in 's lands kassen of onder weg tusschen de verschillende kassen de volgende geldswaarde:

Tijdstip.	Kassen.	Zilveren munt.	Bank-papier.	Koperen munt.	Totaal.
31 Maart.	Op Java en Madura. .	f 6 610 697	f 1 785 665	f 1 711 260	f 10 107 622
	» de buitenbezittingen	3 100 959	»	376 681	3 477 640
		f 9 711 656	f 1 785 665	f 2 087 941	f 13 585 262
30 Junij.	Op Java en Madura. .	f 4 124 254	f 912 995	f 1 488 625	f 6 525 874
	» de buitenbezittingen	3 032 028	»	346 988	3 379 016
		f 7 156 282	f 912 995	f 1 835 613	f 9 904 890
30 Septemb.	Op Java en Madura. .	f 12 991 860	f 1 818 510	f 1 775 502	f 16 585 872
	» de buitenbezittingen	2 583 071	5 150	362 947	2 951 168
		f 15 574 931	f 1 823 660	f 2 138 449	f 19 537 040
31 Decemb.	Op Java en Madura. .	f 15 504 726	f 2 929 095	f 4 178 238	f 22 612 059
	» de buitenbezittingen	3 555 119	13 220	362 201	3 930 540
		f 19 059 845	f 2 942 315	f 4 540 439	f 26 542 599

(1) In Junij en September 1866 is de emissie der Bank achtereenvolgens verhoogd met *drie* en *twee* milioen gulden, en daardoor de hoogste som der uitgifte als bij aangehaald artikel bedoeld, gebragt op f 20 000 000.

(2) In Julij 1866 is aan de Bank vergunning verleend tot het oprigten van een agentschap te Cheribon.

(3) Krachtens eene magtiging van Maart 1865 is de aanneming ook bij 's lands kassen in de overige buitenbezittingen toegestaan, doch slechts voor zooveel de biljetten van f 10 en f 25 betreft. In Augustus 1866 is evenwel vergunning verleend aldaar ook toe te laten de serien van f 50 en f 100, en die van f 5 zoodra die door de Bank zullen zijn uitgegeven, welke uitgifte haar vergund was geworden bij *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 30.

Digitized by Google

Blijkens het vorige verslag was op 31 December 1863 aanwezig:

KASSEN.	Zilveren munt.	Bank-papier.	Koperen munt.	TOTAAL.
Op Java en Madura. . . .	f 8 718 722	f 3 218 600	f 1 578 963	f 13 516 285
» de buitenbezittingen. . .	3 592 279	»	382 190	3 974 469
Totaal. . . .	f 12 311 001	f 3 218 600	f 1 961 153	f 17 490 754
Op 31 Dec. 1864 was aanwezig	19 059 845	2 942 315	4 540 439	26 542 599
Alzoo op 31 Dec. 1864 meer .	f 6 748 844	»	f 2 579 286	
Alzoo op 31 Dec. 1864 minder	»	f 276 285		
Of in het geheel meer . . .	»	»	»	f 9 051 845

De Indische kas werd gedurende 1864 aangevuld als volgt:

1°. door wissels van den Gouverneur-Generaal op het Ministerie van Kolonien tot een bedrag van f 1 645 110,57 (1) à 103 per cent. . . . . f 1 597 194,725

2°. door uit Nederland gezonden zilveren specie. 25 584 951,85

To zamen . . . . f 27 182 146,575

Te Tontolie (Celebes en onderhoorigheden) werd eene afzonderlijke kas gevestigd (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 21), zoomede werd goedkeuring verleend op de plaatsing van eenige onderkassen in de residentien Padangsche bovenlanden en Tapanolie en in de afdeeling Aijer Bangies en Rau (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 56).

§ 4. *Begrooting.*

Onder dagteekening van 12 Julij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 106) werd in Indie afkondiging gedaan van de wet van 23 April van dat jaar (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 25), houdende, naar het voorschrift van art. 60 2de alinea der Grondwet, regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch Indie. Het hoofdbeginsel daarbij aangenomen is vaststelling der begrooting jaarlijks bij de wet. Voor het geval de begrooting niet vóór den aanvang van het dienstjaar, waartoe zij betrekking heeft, in Indie kan worden afgekondigd, strekt, tot dat de afkondiging heeft plaats gehad, de begrooting van het vorige jaar tot grondslag van het beheer voor het alsdan aangevangen dienstjaar.

De contrôle der ontvangsten en uitgaven geschiedt bij de Algemeene Rekenkamer in Nederland en bij die in Indie; bij eerstgemelde ook volgens de bestaande of nader vast te stellen bepalingen voor de contrôle der staatsontvangsten en uitgaven, voor zoover die niet met de voorschriften der wet van 23 April 1864 in strijd zijn.

Behalve voor de hier te lande op de Indische begrooting te doene uitgaven, worden

(1) In de Memorie van Beantwoording betreffende het reeds hiervoren bedoelde wets-ontwerp nopens de verantwoording der gelden van het muntwezen, is het bedrag der door den Gouverneur-Generaal getrokken wissels opgegeven als te zijn geweest f 1 650 964,57. Sedert is berigt ontvangen dat dit cijfer, ten gevolge van het bifferen van een drietal wissels, met f 5854 behoort verminderd te worden.

Digitized by Google

door den Minister van Kolonien betalingen gedaan ter voorziening in de behoeften van 's lands kassen, zoomede betalingen, die weder in de koloniale kassen terugvloeijen of waarvoor in Indie reeds gelden zijn ontvangen.

Alle ontvangsten in Nederland betreffende het koloniaal beheer van Indie worden in 's Rijks schatkist gestort en alle uitgaven in Nederland door middel van aanwijzingen op 's Rijks schatkist bewerkstelligd.

De vorderingen ten laste der Indische begrooting worden verevend door den Minister van Kolonien of door den Gouverneur-Generaal en hunne gedelegeerden, naar mate de uitgaven geschieden in Nederland of in Indie.

Alle vorderingen ten laste der begrooting worden in Indie zooveel mogelijk vóór de betaling aan het onderzoek der Algemeene Rekenkamer aldaar onderworpen.

Aan het toezigt van dat collegie is mede onderworpen het beheer over het materieel in 's lands magazijnen en andere bewaarplaatsen voorhanden.

De verantwoording van de koloniale ontvangsten en uitgaven voor Indie geschiedt over elk dienstjaar afzonderlijk aan de wetgevende magt, onder overlegging van door de Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Indie goedgekeurde rekeningen, ieder voor zooveel aangaat het gedeelte der ontvangsten en uitgaven dat aan hare contrôle was onderworpen.

Door de wet wordt het slot der rekening vastgesteld.

De wet van 23 April 1864 regelt voorts de zamenstelling enz. van de Rekenkamer in Indie, en overigens voorschriften omtrent de verantwoordelijkheid en vervolging der ordonnateurs en van de comptabelen, benevens eenige overgangsbepalingen waarbij onder andere is voorgeschreven, dat, zoolang de overeenkomst van kracht blijft welke door de wet van 22 December 1853 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 129) is bekrachtigd, de rekening wegens den verkoop van gouvernements-producten hier te lande door de Nederlandsche Handelmaatschappij op de tot dusver gevolgde wijze wordt afgelegd aan den Minister van Kolonien, die daarvan mededeeling doet aan de Algemeene Rekenkamer.

Van de benoeming eener commissie tot voorbereiding van de uitvoering der wet van 23 April 1864 is reeds melding gemaakt in afd. I van dit hoofdstuk.

De voorschriften der bedoelde wet worden voor het eerst toegepast op de begrooting van Nederlandsch Indie voor 1867 (1).

De raming der ontvangsten en uitgaven in Indie en in Nederland over 1864 blijkt uit bijlage lit. K (2).

Ten aanzien van de werkelijke uitkomsten der Indische administratie zijn geene latere opgaven ontvangen dan over 1861 (vergelijk bijl. litt. K en L van het verslag over 1862). Op bespoedigde mededeeling der resultaten van latere jaren is bij de Indische Regering aangedrongen (3).

§ 5. *Bronnen van inkomsten.*

a. Verpachte belastingen en monopolien.

Aan de ontvangen voorloopige opgaven nopens de opbrengst der verpachte middelen over 1864 kunnen de navolgende cijfers worden ontleend, waarbij, ter vergelijking, tevens gevoegd worden gelijke opgaven over 1862 en 1863.

---

(1) Zie voor de vaststelling der bedoelde begrooting de wetten van 16 September 1866 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 152—155); de splitsing der begrooting van uitgaven in artikelen heeft plaats gehad bij de Koninklijke besluiten van den 21sten dier maand, n°. 67 en 68.

Verder verdient gewezen te worden op 's Konings besluiten van 21 September 1866, n°. 70, en 6 November daaraanvolgende, n°. 75, respectivelijk houdende benoeming van president en leden der Algemeene Rekenkamer in Indie en vaststelling der instructie en verdere bepalingen voor dat collegie.

(2) Zie nader omtrent deze ramingen, zoomede omtrent die over 1865, n°. 4 en 78 van de stukken der zitting 1865/66. De Indische begrooting over 1866 is aan de Staten-Generaal medegedeeld bij brief van den Minister van Kolonien van 19 November 1866, n°. 2.

(3) Als bijlage lit. E E. wordt alsnog hierachter gevoegd de aantooning der financiele uitkomsten over 1862, onder het afdrukken dezes door den Minister van Kolonien afzonderlijk ingezonden.

Digitized by Google

	Opiumpacht.		Andere verpachte middelen.	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
1862	f 9 029 772	f 920 854	(1) f 2 466 360	(1) f 606 734
1863	10 672 440	948 688	2 566 776	630 983
1864 (2)	9 265 920	871 704	1 828 680	578 956

De opbrengst der zoogenaamde kleine middelen beliep, het verlies der vischpacht daargelaten, voor Java en Madura f 167 832, en voor de buitenbezittingen f 46 339 *minder* dan in het vorig jaar. Nogtans waren enkele middelen op Java en Madura voordeeliger verpacht geworden, zoo als onder andere de belasting op tabak, de inlandsche neringen en bedrijven en de vogelnestklippen.

Maar daarentegen bragten over het geheel minder op het slagten van rundvee en buffels, de verkoop van arak enz., de dobbelspelen en inzonderheid de pandjeshuizen.

Bepaalde redenen voor deze verschillen kunnen niet worden opgegeven; trouwens zijn de uitkomsten voor de onderscheidene gewesten zeer uiteenloopend, daar in sommige residentien voor de zoo even bedoelde middelen zelfs een beduidend hoogere pachtschat werd behaald dan in 1863. Voor de pandjeshuizen kan echter gewezen worden op de wijzigingen in die pacht gebragt bij *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 140 (zie het vorig verslag bladz. 129), terwijl op de hoogere opbrengst der pacht van de belasting op inlandsche neringen en bedrijven (alleen in de residentie Batavia werkende) niet zonder invloed zal zijn gebleven het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 100 (zie het vorig verslag bladz. 133), krachtens hetwelk sedert 1 Januarij 1864 ook de visschers en serozetters in genoemde residentie aan deze belasting zijn onderworpen.

Op de buitenbezittingen droeg tot het opgemerkte verschil in de opbrengst der zoogenaamde kleine middelen hoofdzakelijk bij de mindere opbrengst van de pacht der dobbelspelen en van diverse middelen in de onder-afdeelingen van Celebes.

Zoo als uit het vorig verslag kan blijken, waren ten aanzien van de opiumpacht op Java en Madura voor 1864 dezelfde beginselen als in de beide voorgaande jaren gevolgd geworden, behoudens nieuwe vermeerdering van verbodskringen en vermindering der te verstrekken hoeveelheden opium van 76 560 tot 70 548 katties. In alle gewesten werd van de toegestane maxima gebruik gemaakt, behalve alleen in Soerabaija, waar de pachter in het geheel 1800 katties minder aanvroeg, zoodat het werkelijk bedrag der gedane verstrekkingen — in 1862 en 1863 achtereenvolgens 77 110 en 74 174 katties — dit jaar 68 748 katties bedroeg.

Het getal kitten of verkoopplaatsen van opium op Java en Madura werd in 1864 met 279 verminderd, en beliep thans 880.

Even als in het vorig jaar werd wederom een tal van min of meer belangrijke amfioenaanhalingen gedaan.

De ontdekking dat eene groote hoeveelheid opium ter sluik was ingevoerd leverde het bewijs, dat er een smokkelhandel in opium op uitgebreide schaal in Midden-Java werd gedreven. Uit het ter zake gehouden onderzoek bleek dat de hoofdpersoon was de majoor-titulair der Chinezen te Samarang, pachter van den verkoop van opium, en dat zijne handlangers onder anderen waren de kapitein der Chinezen te Poerweredjo (Bagelen) en de luitenant der Chinezen te Banjoemas, zijne gemagtigden voor de pachtzaken.

Behalve de hun opgelegde hoogste boete, werden de genoemde Chinezen, ter zake van deelname aan het onwettig bezit van en aan sluikhandel in opium, bij een besluit van

(1) Voor eene juiste vergelijking behoort van de sommen voor 1862 en 1863 te worden afgetrokken de opbrengst van de pacht der visscherijen, als zijnde deze met 1°. Januarij 1864 ingetrokken. De totalen worden dan voor Java en Madura f 1 946 388 in 1862 en f 1 996 512 in 1863, en voor de buitenbezittingen respectivelijk f 598 034 en f 625 295.

(2) Voor 1865 en 1866 waren de uitkomsten als volgt:

	Opiumpacht.		*Andere verpachte middelen.*	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
1865	f 10 407 600	f 904 926	f 1 859 880	f 567 930
1866	9 863 280	917 832	2 081 200	564 245

Digitized by Google

den Gouverneur-Generaal van September 1864 uit hunne voormelde betrekkingen ontzet, terwijl de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura werden aangeschreven, om hen en eenige andere medepligtigen in den vervolge niet meer toe te laten of aan te nemen als pachters of onderpachters van 's lands middelen, als borgen, gemagtigden of bedienden der pachters, noch als mededingers of borgen bij uitbestedingen van leverantien of diensten ten behoeve van het Gouvernement.

Bij de pachtvoorwaarden voor 1865 (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 159 en 158) werd het voor 1864 toegestane maximum-cijfer van 70 548 katties behouden, doch het pachtgebied weder eenigermate beperkt door toepassing van het verbod op den invoer, den verkoop en het bezit van opium ook op het bergdistrict Tenger, in de residentie Probolingo, en op het district Tjibaroesa, in de adsistent-residentie Buitenzorg (1).

Ook voor het gouvernement van Sumatra's Westkust werden maatregelen genomen tot geleidelijken tegengang van het opiumverbruik, aanvankelijk voor zooveel de binnenlanden betrof. In verband met de wenschen der inlandsche hoofden werd namelijk bij ordonnantie van 28 Julij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 112):

a. met intrekking van de pacht, waarvan de voorwaarden zijn vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1857, n°. 105, na 31 December 1864 de invoer en het bezit van opium verboden in de residentie Padangsche Bovenlanden, de adsistent-residentie Mandheling en Ankola (residentie Tapanolie) en de districten Rau, Pantie, Loeboe-Sikopping en Ophir-districten, behoorende tot de afdeeling Aijer Bangies en Rau; en

b. met wijziging van het reglement voor de opiumpacht van de benedenlanden ter Westkust van Sumatra (*Indisch Staatsblad* 1854, n°. 70, en 1858, n°. 84), gelijk verbod ook uitgevaardigd voor de zuidelijke afdeeling van de residentie Padangsche Benedenlanden.

Tot het onderwerp der verpachtingen hebben voorts nog betrekking de navolgende beschikkingen (2):

de ordonnantien van 4 October 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 143—147), houdende wijzigingen in de voorwaarden der pacht van eenige landsmiddelen op Java en Madura (3), en vaststelling der voorwaarden en bepalingen, waarnaar al de middelen voor 1865 zouden worden verpacht, met uitzondering evenwel van de in de afdeelingen Madura en Sumanap bestaande pacht van het hoofdgeld der Chinezen, krachtens het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 154, vervangen door den aanslag ook van de overige vreemde Oosterlingen aldaar in de belasting op het bedrijf (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 99);

de ordonnantie van 12 October 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 155), houdende toepasselijkverklaring, te rekenen van 1 Januarij 1865, van de voorwaarden voor de pacht der pandjeshuizen te Padang (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 105), ook op de navolgende plaatsen in het gouvernement van Sumatra's Westkust: Priaman, Aijer Bangies, fort de Kock, fort van der Capellen, Paijakombo, Solok, Padang Pandjang, Sibogha, Baros en Singkel; en eindelijk

de ordonnantie van 27 November 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 186), houdende voorloopige bestendiging van den in 1863 genomen maatregel, waarbij, aanvankelijk alleen voor het jaar 1864, het gebied der pachten van 's lands middelen in de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo beperkt werd tot de hoofdplaats Bandjermasin.

---

(1) De vele in den laatsten tijd ontdekte gevallen van sluikerij, hoofdzakelijk uitgegaan van de pachters zelven en hunne gemagtigden, hebben het vermoeden doen ontstaan, dat over het algemeen de verstrekkingen van regeringswege, bij de pachtvoorwaarden bepaald, niet voldoende waren. In verband hiermede is voor 1866 (*Indisch Staatsblad* 1865, n°. 108*a*), het maximum bepaald op 71 400 katties.

Tot beteren tegengang van dien sluikhandel zijn in Mei 1865 buitengewone middelen van geheime recherche en politie toegestaan.

(2) Zie omtrent Siak, het Indisch besluit van 26 April 1864, n°. 17, nader vermeld sub *b* 2°. hieronder.

(3) Van deze wijzigingen verdient hier slechts te worden vermeld eene uitbreiding van de pacht der houtbosschen te Ponthang en Anjer (residentie Bantam), door de opname daaronder van het regt tot den aankap van hout in de bosschen langs het strand der afdeeling Tjeringien.

Digitized by Google

b. Onverpachte belastingen.

1°. Belastingen in arbeid opgebragt.

Hieromtrent wordt verwezen naar hetgeen hiervóór onder het hoofd » Persoonlijke diensten" is medegedeeld in hoofdstuk C, afdeeling IV.

2°. Belastingen in geld opgebragt.

Als tot dit onderwerp betrekkelijke beschikkingen kunnen hier worden vermeld:

de ordonnantien van 16 Februarij en 12 October 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 22 en 151), houdende invoering in de afdeelingen Madura en Sumanap der residentie Madura (1) van de *belasting op het bedrijf* (*Indisch Staatsblad* 1857 n°. 99), voor zooveel betreft de visschers en sero'szetters en alle inlanders en daarmede gelijkgestelden, *niet* tot de inheemsche bevolking van het eiland Madura behoorende; een en ander in verband met de intrekking, respectivelijk met ingang van 1 Januarij 1864 en 1 Januarij 1865, van de pacht der visscherijen in Nederlandsch Indie (zie het vorig verslag, bladz. 133) en van de pacht van het hoofdgeld der Chinezen in genoemde afdeelingen (vergelijk het aangeteekende sub *a* hierboven);

de tot de *verpondings-belasting* (*Indisch Staatsblad* 1823 n°. 5) betrekkelijke ordonnantien van 20 Mei en 13 September 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 83 en 136), bij de eerste waarvan, ter verzekering van de verbindbaarheid eener voortgaande heffing van de 2 per cent additioneel, bedoeld bij resolutie van 10 April 1829, n°. 26, op de hoofdsom van het middel der verponding in de residentie Batavia en Ommelanden, in den vorm voorgeschreven bij art. 58 van het regeringsreglement, die heffing wordt bestendigd; houdende de tweede ordonnantie, speciaal ten gerieve van de inlandsche bevolking, nadere aanwijzing voor de residentien Batavia, Samarang en Soerabaija van de Europesche of inlandsche ambtenaren, bij wie de voldoening der belasting behoort te geschieden;

de ordonnantie van 28 April 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 70), houdende invoering, in navolging van hetgeen in 1863 bepaald was voor de eilanden Saleijer, Bonerate en Kaloea (zie het vorig verslag, bladz. 133), doch tot een hooger maximum, van eene *hoofdelijke belasting* op de onder Macassar behoorende eilanden, en wel op dien voet, dat, ingaande met 1 Julij 1864, elke man en op zich zelve staande vrouw behoorende tot de inlandsche bevolking aldaar en, in overleg met de betrokken inlandsche hoofden, geacht wordende in staat to zijn tot het betalen van belasting, verpligt is jaarlijks, naar gelang van zijn of haar belastbaar vermogen, aan het Gouvernement op te brengen eene som van f 16, f 12, f 8, f 4, f 2 of f 1;

het Indisch besluit van 26 April 1864, n°. 17, houdende bestendiging van den in 1863 genomen maatregel (zie het vorig verslag, bladz. 129, noot 1, en bladz. 133), waarbij voorloopig, als proef voor den tijd van één jaar, ingaande 1°. Julij 1863, van den Sultan en de betrokken rijksgrooten van Siak, tegen uitkeering eener vaste jaarlijksche schadeloosstelling, voor rekening van den lande waren overgenomen de belasting op de *troeboek-visscherij* in gemeld Rijk, zoomede de pacht van het debiet van opium en zout te Boekit-Batoe en onderhoorigheden, en die van het debiet van opium langs de Siak-rivier (2);

het Indisch besluit van 21 September 1864, n°. 2, waarbij, uit aanmerking van hare voor de ontwikkeling der Wester-afdeeling van Borneo schadelijke werking, met 1 Januarij 1865 worden buiten werking gesteld de twee volgende, in der tijd hoofdzakelijk als politie-maatregel uitgevaardigde belastingen:

a. op de repatrierende Chinezen in de Wester-afdeeling van Borneo;

b. op den in- of doorvoer van goederen, bestemd naar de Chinesche districten van

(1) In de afdeeling Pamakassan dezer residentie werkte de bedrijfsbelasting reeds sedert 1 Januarij 1860 (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 54).

(2) De maatregel in 1863 genomen ten aanzien van het beheer der inkomende en uitgaande regten ter hoofdplaats Siak, hetwelk mede voorloopig voor den tijd van één jaar (1 Januarij tot 31 December 1864) aan het Gouvernement was getrokken doch dit voor rekening der betrokken Siaksche grooten tegen verzekering aan hen eener minimum-opbrengst, werd voor'shands alleen voor 1865 bestendigd.

Digitized by Google

gemeld gewest. Uit een geldelijk oogpunt was de intrekking van weinig belang daar beide belastingen gezamenlijk nog geen f 6000 's jaars opbragten;

de ordonnantie van 8 October 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 150), waarbij in verband met de daarbij verleende ontheffing van persoonlijke diensten (zie hoofdstuk C, afdeeling IV, § 2 hiervóór), ingaande met den dag waarop die vrijstelling aanvangt, aan de bevolking der doesson Soengsang (residentie Palembang) wordt opgelegd eene jaarlijksche belasting van f 14 per huisgezin.

Het gebruikelijk overzigt van de opbrengst der *landelijke inkomsten* op Java en Madura volgt hieronder.

	Aanslag in		Meer	Minder
	1864.	1863.	in 1864.	
Ongebouwde eigendommen (landrente) (1)	f 10 609 551,49	f 10 738 599,15	"	f 129 047,66
Gebouwde idem (belasting op het bedrijf)	846 439,95	576 511,22	f 269 928,73	
Tuinen en nipa-bosschen .	25 634,48^{5}	27 130,00	"	1 495,51^{5}
Vischvijvers	173 308,41^{5}	178 821,00	"	5 512,58^{5}
Totaal van den aanslag .	f 11 654 934,34	f 11 521 061,37	Alzoo *meer* in 1864 f 133 872,97.	
Daarvan is ontvangen . .	11 634 974,33	11 495 309,00		
Zoodat ongeënd is gebleven.	f 19 960,01	f 25 752,37		

Eene opgaaf van den aanslag der landrente voor elk gewest afzonderlijk wordt aangetroffen in de aantooning van de uitkomsten der rijstcultuur, hierachter gevoegd als bijlage lit. M.

De mindere opbrengst van dit middel, in vergelijking met 1863, was toe te schrijven aan mislukkingen van het padie-gewas voornamelijk in de residentien Soerabaija, Pekalongan en Tagal. Het hoogere cijfer voor 1864 van de belasting op het bedrijf, is hoofdzakelijk het gevolg van den aanslag in die heffing ook van de visschers, laatstelijk onderworpen geweest aan de met 1 Januarij 1864 opgeheven pacht der visscherij. De gezamenlijke aanslag van het visschersbedrijf toch beliep, zoo als nader blijkt in hoofdstuk N, afdeeling III, f 256 108.

Ter opheffing van gebleken twijfel nopens den aard der belastingen begrepen onder het middel der „gebouwde eigendommen" (2) zij aangeteekend, dat de cijfers thans en in vorige verslagen ter zake opgegeven *uitsluitend* betreffen de belasting op het bedrijf (verg. ook het regeringsverslag van 1849, bladz. 154, § 1 ten slotte en § 2 *bb*).

De aanslag van het middel der verponding (belasting op den eigendom van vaste goederen) beliep op Java f 779 067,97^{5}, en in de vier voorafgegane jaren 1860—1863 achtereenvolgens f 581 577,31, f 589 836,84^{5}, f 668 532,31 en f 677 091,31. Dat de

(1) Ongerekend de vrijgestelde landrenten, bedragende in 1864 f 31 233,33 en in 1863 f 32 784,83.

(2) Zie bladz. 10 van het rapport der Commissie, belast geweest met het onderzoek van het Regeringsverslag over 1862 (n°. 37 van de gedrukte stukken der zitting 1865/66).

Digitized by Google

aanslag voor 1864 een voordeelig verschil in vergelijking met 1863 oplevert van f 101 976,665 vindt zijne verklaring in de ordonnantie van 9 Februarij 1863 (*Indisch Staatsblad* n°. 14), krachtens welke sedert 1°. Januarij 1864 ook verponding wordt geheven van de perceelen afgestaan met regt van opstal, regt van erfpacht of regt van vruchtgebruik. De meerdere opbrengst daardoor verkregen beliep, ofschoon de aanslag van alle perceelen nog niet geregeld was, f 92 864,96.

Het verschil tusschen den aanslag van 1861 en dien van 1862 is een gevolg van de hoogere waardering van vele particuliere landen, waarop gedoeld werd in het verslag over laatstgemeld jaar, bladz. 190.

Het volgend staatje geeft een overzigt van de opbrengst der landrente of van de als zoodanig geheven wordende vertiening in de drie gewesten buiten Java en Madura, waar deze heffing bestaat.

	Aanslag in		Meer	Minder	Op ultimo Dec. 1864 achterstallig.
	1864.	1863.	in 1864.		
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	(1) f 152 117,91	(1) f 169 263,99	"	f 17 146,08	Niet opgegeven.
Palembang	(2) 324 716,75	(2) 293 288,30	f 31 458,45	"	f 15 423,65
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo . .	Niet opgegeven.	55 192,18	—	—	Niet opgegeven.

Met betrekking tot de buitenbezittingen is overigens in de laatste verslagen nog melding gemaakt van eenige aldaar onder verschillende benamingen (hnistaks, hoofdgeld, contingent, enz.) geheven wordende belastingen of schattingen van bijzonderen aard.

Zonder die opgaaf, ook wegens het meestentijds niet noemenswaardig verschil met vroeger gegeven cijfers (waarop de Gorontalosche landschappen nu evenwel eene uitzondering maken), te herhalen, zij slechts aangeteekend, dat in de bedoelde tot de residentie Menado behoorende landschappen de aldaar geheven wordende hoofdelijke belasting onder den naam van hassil of contingent, in verband met den ongunstigen maatschappelijken toestand der bevolking, voor 1864 verminderd werd van f 60 470 tot f 47 790, terwijl op den aanslag van 1863, ad f 60 470, eene som van f 43 914,935 als oninbaar werd afgeschreven; dat de resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo gemagtigd werd om gedurende den tijd van vijf jaren de Daijak-Siongsche bevolking vrij te stellen van hoofdelijke belasting, als eene belooning voor hare veelvuldige en trouwe diensten gedurende den oorlog in gemeld gewest; en eindelijk dat, onder de Sangirsche Rijkjes (residentie Menado), die zich tot het opbrengen eener jaarlijksche schatting verbonden hebben, ten gevolge van het op 13 November 1864 door de Indische Regering bekrachtigd contract (3), gerekend van af 1862 ook behoort het landschap Kandhar.

c. Onverpachte monopolien enz.

Zout. Ten gevolge van eene gunstige wending in de weêrsgesteldheid, die aanvanke-

(1) Na aftrek van de aan de hoofden aankomende 10 per cent collecteloon. Het blijkt niet, of onder de opgegeven cijfers ook is begrepen de vertiening op suikerriet en zout. De *tesang* of de heffing van 1/5 van het padiegewas in natura in sommige landen van de Noorderdistricten en in Tello bestaande, bragt in 1864 op f 5878,14 en in 1863 f 7090,57.

(2) Zuivere aanslag.

(3) Zie n°. 117 van de stukken der zitting 1865/66.

Digitized by Google

lijk door de invallende regens veel belemmering te weeg bragt, waren de uitkomsten van den zout-aanmaak van 1864, even als die van 1862, weder bijzonder gunstig te noemen. Nadat in het tienjarig tijdvak 1852 tot en met 1861 het hoogste cijfer van den aanmaak bedragen had 51 728 koijans (in 1855), en het laagste 67191 $^{9}/_{30}$ koijans (in 1861), werd in 1862 verkregen 84 238 $\frac{21/2}{30}$ koijans, in 1863 2872 $\frac{22 3/4}{30}$ en dit jaar 71 188 $\frac{7 1/2}{30}$ koijans (1).

Over de verschillende aanmaakplaatsen was de aanmaak van 1864 verdeeld als volgt:

Bantam,	397	koijans	28	pikols;
Krawang,	2 826	"	18	"
Cheribon,	5 701	"	10	"
Rembang,	5 750	"	25	"
Soerabaija,	19 584	"	24	"
Madura,	36 926	"	22½	"
	71 188	"	7½	"

Intusschen was reeds in de eerste helft des jaars, vooral ook in verband met het voornemen om den zoutvoorraad op Java en Madura te verdubbelen (zie het vorig verslag bladz. 137) tot eene nieuwe ontbieding van zout uit Siam besloten, ten bedrage van 25 000 koijans, terwijl tevens magtiging werd verleend tot het doen eener bestelling van hoogstens 15 000 koijans zout in China, bijaldien bevonden wierd dat de prijs het kostende van het Siamsche zout niet zou te boven gaan. Verder verklaarde de Regering zich genegen tot overname, tegen een bepaalden prijs, van het ultimo Maart 1865 op Java aan te voeren Perzische zout.

Ten gevolge van die maatregelen werden nog in 1864 eenige partijen zout uit den vreemde ontvangen, doch alleen het Siamsche zout werd bij den inlander gewild bevonden; dat uit China en Perzie vond weinig of geen aftrek, hetgeen in sommige gewesten niet zonder invloed op het debiet is gebleven. Intusschen was het mindere debiet gedurende 1864, zoo als hieronder blijkt, voor een goed deel toe te schrijven aan minderen uitvoer naar Soerakarta.

Over de vijf laatste jaren was het debiet op Java en Madura als volgt:

Jaren.	Hoeveelheid (2).		Opbrengst.
	Koijans.	Pikols.	
1860	23 945	3 $^{21}/_{32}$	f 4 630 745,84 ^{5}
1861	26 102	3 $^{18}/_{32}$	5 056 295,81 ^{5}
1862	26 221	18 $^{20}/_{32}$	5 057 042,68 ^{5}
1863	26 916	23 $^{20}/_{32}$	5 194 206,79
1864	25 907	29 $^{22}/_{32}$	5 031 578,79

(1) De zoutoogst van 1865 overtrof die van alle vroegere jaren, hij beliep namelijk 101 813 koijans.

(2) Onder de opgegeven cijfers is ook begrepen het verkochte voor uitvoer naar de Lampongsche districten en naar Soerakarta (zie het vorig verslag, bladz. 138), bedragende respectivelijk:

in 1860	286	en 1522	koijans, of te zamen	1808	koijans.
" 1861	214½	" 1739	" " " "	1953½	"
" 1862	315	" 1863	" " " "	2178	"
" 1863	284½	" 2035	" " " "	2319½	"
" 1864 . . .	299½	" 1420	"	1719½	"

Digitized by Google

Tot een driejarig overzigt van het zout-debiet op de buitenbezittingen (over de jaren 1860 en 1861 zijn geen opgaven bekend) diene het volgende staatje.

	1862.			1863.			1864.		
	Hoeveelheid.		Opbrengst.	Hoeveelheid.		Opbrengst.	Hoeveelheid.		Opbrengst.
	Koijans.	Pikols.		Koijans.	Pikols.		Koijans.	Pikols.	
Gouvernement van Sumatra's Westkust . .	539	$25^{13}/_{32}$	f 105 545,16⁵	630	$26^{28}/_{32}$	f 123 023,83⁵	553	$6^{30}/_{32}$	f 108 581,16⁵
Benkoelen . . .	259	$16^{23}/_{32}$	51 911,25	302	$7^{26}/_{32}$	60 452,08⁵	298	13	59 686,66
Palembang . .	1003	18	175 630,00	1008	10	176 458,33⁵	926	$9^{4}/_{32}$	162 103,23
Wester-afdeeling van Borneo .	801	$12^{14}/_{32}$	140,247,55	832	17	145 699,17	810	$10^{6}/_{32}$	141 809,43⁵
Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo . . .	1144	$26^{9}/_{32}$	228 975,00	1006	$3^{14}/_{32}$	201 222,91⁵	1151	$1^{30}/_{32}$	230 210,83
Te zamen . .	3749	$8^{24}/_{32}$	f 702 308,96⁵	3780	$5^{4}/_{32}$	f 706 856,34	3739	$10^{18}/_{32}$	f 702 391,32

De uitvoer van zout naar de buitenbezittingen bedroeg:

voor gouvernementsrekening 6035 koijans, waarvan 5705 koijans naar de bovengenoemde gewesten en 300 koijans naar Banka;

voor particuliere rekening $299^1/_2$ koijans, alleen naar de Lampongsche districten:

$6334^1/_2$ koijans.

De voorraad zout op Java en Madura bedroeg bij het eind van 't jaar:

in de hoofddepôts	91 626 koijans en	$4^{21}/_{32}$ pikols;	
" " verkooppakhuizen	13 508 "	" $29^{27}/_{32}$	"
	105 135 "	" $4^{16}/_{32}$	"

Zoowel in het belang der bevolking als tot bevordering van het debiet werden op een viertal plaatsen in Bagelen en Pasoeroean verkooppakhuizen geopend, hetzij al dadelijk voor goed, hetzij aanvankelijk bij wijze van proef. Voor meerdere plaatsen was daartoe magtiging verleend, en zou aldaar in 1865 met het debiet begonnen worden.

Aan verschillende Europesche en inlandsche ambtenaren en beambten, die zich bij den zoutaanmaak van 1862 verdienstelijk hadden gemaakt, werd deswege de tevredenheid der Regering betuigd, en aan sommigen dezer laatsten ook geschenken uitgereikt.

Openbare verkoopingen. Blijkens *Indisch Staatsblad* 1863, nº. 37, wordt sedert 1e. Mei 1863 voor alle verkoopingen, welke door de vendu kantoren in Nederlandsch Indie gehouden worden, behoudens enkele uitzonderingen, een gelijk vendu salaris in rekening gebragt, namelijk bij veilingen van roerende goederen aan de verkoopers 1% additioneel en 1% ophoudloon, en aan de koopers 6% of 7% naar gelang de verkoop geschiedt bij den af- of bij den opslag. Ten einde den aanvoer van paarden, muildieren, muilezels en hout in het algemeen belang aan te moedigen, kwam het raadzaam voor, ten behoeve

Digitized by Google

van die voorwerpen, voor zoover zij door den handel ten verkoop werden aangevoerd, eene vermindering van venduregt toe te staan. Mitsdien werden, bij ordonnantie van 30 Mei 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 89), de verkoopingen van de genoemde artikelen, mits niet minder bedragende dan f 5000, met ingang van 1 Junij 1864 onderworpen aan het vroegere vendu-salaris van 2% door den kooper te betalen, en het 1/2 % van het minder rendement dan f 5000 (zonder meer) door den verkooper te voldoen.

Zoo als in 't vorige verslag werd gezegd, had de regeling bij het aangehaalde *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 37, voornamelijk ten doel de opheffing van het verminderd salaris van 4 pct. voor de handelsveilingen op drie maanden crediet. In verband hiermede wordt aangeteekend gevonden, dat geene afnemingen van dergelijke vendutien te bespeuren was.

De rendementen der vendukantoren ten bate van 's lands kas bedroegen op Java en Madura f 648 464,64 en op de buitenbezittingen f 42 192,03 5, tegen respectivelijk f 604 071,40 5 en f 31 275,68 in het vorig jaar. De beide eerstvermelde cijfers zijn slechts voorloopige opgaven, die welligt later zullen blijken nog eenige verandering te hebben ondergaan, even als dit nu blijkt het geval te zijn met de sommen, in het vorig verslag als rendement van 1863 vermeld.

In eenige afdeelingen van het gouvernement van Sumatra's Westkust, zoomede in de afdeeling Anjer (residentie Bantam), werden vendukantoren gevestigd op den voet der instructie in *Indisch Staatsblad* 1822, n°. 29. Bij de betrekkelijke beschikkingen (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 41 en 134) werden tevens de ambtenaren aangewezen, die als bijbetrekking met de waarneming van het vendumeesterschap zouden belast zijn. Te Padang en te Macassar werd de administratie der vendukantoren, in 's lands geldelijk belang, genomen voor rekening van den lande, en daartoe afzonderlijk vast bezoldigd personeel in dienst gesteld (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 20 en 200). Voor het kantoor te Padang werd vervolgens bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 116, van toepassing verklaard de instructie voor de vendukantoren te Samarang en Soerabaija, mede opgenomen in het aangehaalde *Indisch Staatsblad* 1822, n°. 29 (1).

Ten slotte zij nog vermeld, dat ten gerieve van het publiek bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 32 en 131, zoowel voor Java en Madura als voor de buitenbezittingen werd toegestaan het houden van *avond*-vendutien voor den verkoop van boeken en andere voorwerpen van kunst en wetenschappen.

Verkoop van gronden. De verkoop van kleine stukken gronds aan particulieren, toegestaan bij de 2de alinea van art. 62 van het regeringsreglement, bragt in 1864, volgens de ter zake ontvangen voorloopige opgaaf, eene som op van f 190 162,30, tegen f 83 286,27 in het vorig jaar en f 74 190,56 in 1862.

d. Land- en mijnbouw.

Over deze onderwerpen wordt gehandeld in hoofdstuk N van dit verslag.

III. LANDSGEBOUWEN EN WATERSTAAT.

Na de laatstelijk toegestane voorloopige vermeerdering van personeel (zie het verslag over 1862 bladz. 138) kwam bij Koninklijk besluit van 26 December 1864, n°. 70 (*Indisch Staatsblad* n°. 30), eene definitive reorganisatie en daarmede gepaard gaande verdere uitbreiding tot stand van het corps ambtenaren van den waterstaat en der burgerlijke openbare werken.

Het technisch personeel werd daarbij vermeerderd met 15 ingenieurs, 8 architecten en 20 opzigters, en de zamenstelling daarvan bepaald als volgt: 1 directeur, 4 hoofdingenieurs (2 van de 1ste en 2 van de 2de klasse), 40 ingenieurs (8 van de 1ste, 12 van de 2de en 20 van de 3de klasse), 20 adspirant-ingenieurs, 8 architecten (4 van de 1ste en 4 van de 2de klasse), benevens 75 opzigters (15 van de 1ste, 30 van de 2de en 30 van de 3de klasse).

---

(1) Bij *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 10, is die instructie ook van toepassing verklaard voor het vendukantoor te Macassar. Voor de oprigting van meerdere afzonderlijke vendukantoren, en de opdragt op vele plaatsen der functien van vendumeester aan een afzonderlijk aan te stellen notaris, zij verwezen naar de noot op bladz. 61 van het vorig verslag.

Digitized by Google

Voor het administrative werden 13 ambtenaren toegestaan (1 chef, 1 hoofdcommies en 11 commiesen) benevens klerken, enz.

Voorts werden bij het aangehaald Koninklijk besluit bepalingen gemaakt nopens de benoembaarheid tot adspirant-ingenieur, architect of opzigter, en daarbij onder andere gehandhaafd de door den Gouverneur-Generaal bij *Indisch Staatsblad* 1857, n°. 101, voor de beide laatste betrekkingen en bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 139, voor de betrekking van adspirant-ingenieur vastgestelde programma's van examen.

De door den directeur in 1862 ondernomen en in 1863 voortgezette inspectiereis over Java werd in 1864 niet vervolgd, omdat de menigvuldige werkzaamheden bij de directie de afwezigheid van gemelden hoofdambtenaar niet gedoogden.

Eene lijst van de voornaamste der in 1864 voltooide, voortgezette of ondernomen (en nog niet voltooide) werken wordt aangetroffen in bijlage lit. L.

Even als in vroegere jaren moesten de meeste werken, bij gebrek aan bouw-aannemers, weder in daghuur worden uitgevoerd. De voornaamste der uitbestede werken werden aangenomen tegen f 173 000, f 99 500, f 51 449, f 31 843, f 24 538 en f 23 250. Zij waren begroot op respectivelijk f 178 930, 102 122, f 52 471, f 31 865 f 24 782 en f 23 451.

De voor openbare werken, met uitzondering van die van militairen aard, achtereenvolgens aan gereed geld of als geldwaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad beschikbaar gestelde sommen, beliepen in 't geheel f 6 434 409,11⁵, tegen f 6 413 947,64 in 't vorig jaar en f 6 786 496,09⁵ in 1862.

Naar de gebruikelijke splitsing was eerstgemelde som verdeeld als volgt

	Gereed geld.	Geldwaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad.	Te zamen.
Voor civile gebouwen	f 2 202 327,30^5	f 295 587,43	f 2 497 914,73^5
» waterstaatsgebouwen. . . .	2 108 954,54	257 430,26	2 366 384,80
» brandspuiten, houtzaagmolens, enz.	24 416,11	47 233,68^5	71 649,79^5
» bakens, verkenningteekens, enz.	65 012,08	13 464,00	78 476,08
» bouw- en waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande	193 560,32	16 070,80	209 631,12
» gebouwen in het belang van:			
de pepercultuur	1 768,45	101,05	1 869,50
den aankap van hout . . .	2 540,00	924,00	3 464,00
de koffij-cultuur	111 172,78	16 541,65	127 714,43
de specerij-cultuur	»	»	»
de suikercultuur	145,00	5,00	150,00
de indigo-cultuur.	28 333,00	1 563,00	29 896,00
de thee-cultuur	5 788,00	100,00	5 888,00
de kaneelcultuur	7 974,00	1 568,00	9 542,00
» gebouwen tot berging van zout	314 179,49	75 346,27^5	389 525,76^5
» gebouwen en werken in het belang der gouvern.-steenkolen-ontginningen op Borneo .	3 738,31^5	214,92	3 953,23^5
» gebouwen en werken behoorende tot:			
het marine-etabliss. te Soerabaija	246 500,00	11 300,00	257 800,00
» » » Onrust .	107 000,00	25 600,00	132 600,00
de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija.	600,00	100,00	700,00
Voor diverse:			
indemn. voor huishuur en huur van gebouwen . f 158 695,00			
inkoop van materialen . . . . . 88 554,65^5			
	247 249,65^5	»	247 249,65^5
Totaal . . .	f 5 671 259,04^5	f 763 150,07	f 6 434 409,11^5

Digitized by Google

Van die sommen waren bestemd:

	Gereed geld.	Geldwaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad.	Te zamen.
a. voor gewoon onderhoud . .	f 796 849,00	f 83 945,00	f 880 794,00
b. voor zware herstellingen en vernieuwingen bij den aanvang van het jaar of in 1863 geautoriseerd, en voortzetting van in vroegere jaren toegestane werken	967 613,00	169 094,00	1 136 707,00
c. voor in den loop van het jaar toegestane zware herstellingen en vernieuwingen, nieuwe werken en voortzetting van onder handen werken	3 654 562,79	510 111,07	4 164 673,86
d. voor diverse	252 234,25^{5}	»	252 234,25^{5}
Te zamen. . .	f 5 671 259,04^{5}	f 763 150,07	f 6 434 409,11^{5}

Over de verschillende waterstaats-afdeelingen waren die sommen verdeeld als volgt:

	Gereed geld.	Geldwaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad.	Te zamen.
1ste waterstaats-afdeeling . . .	f 1 469 392,50^{5}	f 159 233,23^{5}	f 1 628 625,74
2de id. . . .	960 974,19	115 046,93	1 076 021,12
3de id. . . .	913 088,09^{5}	110 602,25^{5}	1 023 690,35
4de id. . . .	1 192 343,91^{5}	251 819,13	1 444 163,04^{5}
5de id. . . .	255 780,75	29 266,12^{5}	285 046,87^{5}
6de id. . . .	213 867,05^{5}	17 849,88	231 716,93^{5}
7de id. . . .	142 949,28	22 101,80	165 051,08
8ste id. . . .	270 629,00	57 230,71^{5}	327 859,71^{5}
in het algemeen	252 234,25^{5}	»	252 234,25^{5}
Totaal. . .	f 5 671 259,04^{5}	f 763 150,07	f 6 434 409,11^{5}

Digitized by Google

Op de dienstreis, waarvan hierboven sprake was, was het den directeur onder andere gebleken, dat bij ontstentenis op de stapelplaatsen van volkomen gave houtwerken van de gewenschte en het meest met de behoefte overeenkomende afmetingen, de uitvoering van bouwwerken dikwerf vertraagd werd, doordien in zoodanige gevallen, ter voorkoming van overschrijding der begrootingen van de betrokken werken, slechts zelden de toevlugt genomen werd tot houtwerken van andere afmetingen of tot geschonden houtwerken, omdat de afval daarvan grooter was, en dit verlies niet door de werken kon worden gedragen.

Op grond hiervan werd het wenschelijk geacht ten aanzien van de prijsberekening der voor 's lands dienst te verstrekken houtwerken nadere voorschriften te geven, ook ter voorkoming dat sommige houtwerken bij 's lands stapelplaatsen te lang opgeslagen bleven. Te dien einde werd bij een besluit van April (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 50) bepaald, dat bij het niet aanwezig zijn van hout van de afmetingen als werkelijk zijn benoodigd, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal magtiging kan worden verleend om de op 's lands houtstapelplaatsen aanwezige houtwerken, die *wel* voor eenig speciaal werk te gebruiken zijn, doch niet als men hunne waarde volgens de tariven moet berekenen, ten behoeve van 's lands bouwwerken af te staan aan de departementen wien zulks aangaat, tegen taxatie der waarde welke aan zoodanige houtwerken kan worden toegekend (1).

Als met de attributen van de directie der burgerlijke openbare werken in betrekking staande beschikkingen komen hier nog in aanmerking:

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 26 Maart 1864, n°. 39 (*Indisch Staatsblad* n°. 46*a*), houdende vaststelling van een reglement op het beheer en toezigt over de sluis en het kanaal Pradja-Goemiwang te Indramaijoe (Cheribon), en van eene instructie voor den opzigter en kanaalwachter bij deze hunne voltooijing naderende werken (zie het vorig verslag, bladz. 223);

het besluit van 13 April 1864, n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 59), houdende wijziging van art. 10 § *b* der bepalingen betreffende het landmeters-examen enz. (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 18), in dier voege, dat voortaan, in stede van minderjarigen, ook zij die den vollen ouderdom van achttien jaren bereikt hebben tot het landmeters-examen kunnen worden toegelaten (2);

het besluit van 21 Augustus 1864, n°. 9 (*Indisch Staatsblad* n°. 123), houdende vaststelling van bepalingen voor het afleggen van het examen voor ingenieur van het stoomwezen, en van het programma der kundigheden, gevorderd om tot die betrekking bevorderd of benoemd te worden.

IV. Vervoerwezen en telegraphie.

§ 1. *Binnenlandsch vervoer.*

a. Wegen, rivieren, enz.

De voornaamste werken, die dit jaar aan wegen en bruggen en tot verbetering van vaarwaters plaats hadden, zijn vermeld in de bij de voorgaande afdeeling behoorende bijlage lit. L (3).

Een belangrijk werk dat dit jaar voltooid werd was de nieuwe transportweg van Tjipadalarang naar Tjikao in het regentschap Bandong (Preanger regentschappen), ter lengte van 35 palen.

Overeenkomstig de in 't vorig verslag vermelde beschikking, waarbij het vaststellen van verordeningen op het gebruik van transportwegen op Java en Madura verklaard werd

(1) Zie nopens het denkbeeld eener eventuele opheffing van 's lands houtstapelplaatsen het aangeteekende in eene der noten onder de paragraaph Boschwezen, in hoofdstuk N, afdeeling I.

(2) Bij *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 46, zijn, met intrekking van het aangehaald *Indisch Staatsblad* 1857, n°. 18, nieuwe bepalingen uitgevaardigd omtrent het verkrijgen van het diploma van geëxamineerd en beëedigd landmeter voor Nederlandsch Indie.

(3) Zie omtrent de in 1866 bevolen daarstelling, door middel van veroordeelden, van een rijweg 1ste klasse tusschen Bezoekie en Banjoewangie, het lager aangeteekende onder het hoofd „Nopalcultuur en cochenilleteelt" in hoofdstuk N.

Digitized by Google

te zijn eene zaak van plaatselijke zorg (welk beginsel dit jaar, blijkens *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 101, ook tot de buitenbezittingen werd uitgestrekt), werden door de resident van Rembang bepalingen gemaakt „nopens het gebruik dat van de wegen in die residentie mag worden gemaakt voor het transport van goederen en personen" (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1558), terwijl de gouverneur van Sumatra's Westkust eene verordening uitvaardigde „op het gebruik van de wegen der 1ste klasse in dat gouvernement" (*Javasche courant* van 18 October 1864), ter vervanging van het reglement van 1857 (*Indisch Staatsblad* n°. 103), hetwelk door den Gouverneur-Generaal was ingetrokken bij ordonnantie van 26 Junij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 101).

b. Vervoer van goederen en personen.

Het transport van gouvernementsproducten uit de binnenlanden naar de strand-pakhuizen, zoo ook de op- en afvoer van zout, hadden in sommige gewesten met groote moeijelijkheden te kampen, die hoofdzakelijk geweten moesten worden aan de omstandigheid dat in de tweede helft van 1863 door aanhoudende regens (zie het vorig verslag bladz. 145) de staat der transportwegen van dien aard was, dat het vervoer met groote stagnatien gepaard ging, zoo zelfs dat de betrokken aannemers van het transportwezen aan de op hen rustende verpligtingen niet konden voldoen, en de Regering zich genoodzaakt zag, ter wille van de groote belangen daarbij betrokken, buitengewone voorzieningen te nemen, ten einde de binnenlandsche pakhuizen, ook met het oog op het anders te vreezen gemis aan bergruimte voor den nieuwen oogst, zoo spoedig mogelijk van de onafgevoerd gebleven producten te ontlasten, en wel daar, waar dit binnen redelijke grenzen op afdoende wijze mogelijk was, door ondersteuning der aannemers, en elders door tegen ruime betaling de karren en het trekvee der bevolking in heeredienst te bezigen. Dit laatste behoefde alleen het geval te zijn in Pasoeroean. In dit gewest namelijk had de aannemer met bijna ongekende moeijelijkheden te kampen gehad: de koffij kwam eerst ruim twee maanden later dan gewoonlijk te zijner beschikking, de oogst in het Malangsche bedroeg nagenoeg het dubbel van dien welke gewoonlijk verkregen werd, de wegen waren schier onbruikbaar, aanhoudende regens deden de transporten veel langer onder weg blijven dan gewoonlijk; terwijl het verlies van trek- en draagvee buitengemeen was.

Niettegenstaande al deze bezwaren had de aannemer het mogelijke gedaan om zich van zijne verpligtingen te kwijten. De belangen van het Gouvernement vorderden echter dringend, dat de aanzienlijke hoeveelheid koffij (circa 102 000 pikols), die bij het eind van 1863 in het binnenland nog onafgehaald lag, gedeeltelijk geborgen in noodpakhuizen, spoedig, althans vóór ultimo Mei, wierd afgevoerd. Daartoe waren de transportmiddelen die den ondernemer ter beschikking stonden ontoereikend, tenzij iedere kar 17 reizen deed, hetgeen, bij den zoo ongunstigen staat der wegen, voor het vee de schromelijkste gevolgen zou hebben gehad. Voor vervoer met dragers was de hoeveelheid koffij veel te groot. Er schoot geen ander middel over dan den aannemer, door minnelijke ontbinding van het contract, van zijne verpligtingen te ontheffen, en door middel van heeredienst, ook voor den opvoer van zout, van de transportmiddelen der bevolking gebruik te maken zoodra de weêrsgesteldheid en de werkzaamheden van den landbouw dit zouden toelaten.

De resident werd tevens uitgenoodigd, de wegen al dadelijk zooveel doenlijk in bruikbaren staat te doen brengen, tot welk einde een crediet van f 25 000 werd beschikbaar gesteld, zoowel tot betaling der in heeredienst op te roepen arbeiders, als tot inkoop van materialen en gereedschappen.

Ten einde waarborgen te hebben, dat het transport regelmatig en zonder druk voor de betrokken karrelieden zou worden ten uitvoer gebragt, had de resident de leiding en besturing van het werk in persoon op zich genomen, met dat gevolg, dat de afvoer, waarmede den 19den Februarij 1864 een begin werd gemaakt, omstreeks medio April geheel was beëindigd. De betaling aan de bevolking te goed gedaan beliep 3 cents per pikol en per paal; bovendien ontving zij schadeloosstelling voor het verloren of tijdelijk onbruikbaar geworden vee.

De aannemer voor het vervoer van gouvernementsproducten en goederen in de residentien Samarang en Kadoe werd tot het krachtig voortzetten der transporten van de achterstallige hoeveelheden koffij en zout in staat gesteld, aanvankelijk door een te

Digitized by Google

goeder rekening verstrekt renteloos voorschot van f 50 000, en later (ook ten einde voor de eerstvolgende jaren het transportwezen in de genoemde residentien op de voor 's lands dienst meest voordeelige wijze te verzekeren) door de toekenning van een nader voorschot van hetzelfde bedrag: de verhooging, gerekend van 1 Januarij 1864, van het transportloon van $3^1/_4$ tot $3^1/_2$ cent per pikol en per paal; de verlenging zijner overeenkomst voor den tijd van twee jaren, en alzoo tot ultimo December 1867; en eindelijk door de toekenning van spillage op het zout tot een bedrag van 5 per cent, mede gerekend van 1°. Januarij 1864.

Ook den transport-aannemer in de residentien Bagelen en Banjoemas was de Regering door het verstrekken van een renteloos voorschot van f 25 000 behulpzaam om met den afvoer, die aanzienlijke geldelijke offers vorderde, te blijven voortgaan.

In het belang van het traject te water werd de verbetering gelast van het in de afdeeling Tjilatjap bestaande kanaal, genaamd kalie IJosso, terwijl tevens maatregelen werden verordend om daar, waar gebrek aan bergruimte mogt ontstaan tot inname van den oogst van 1864, in dat gebrek te voorzien door het oprigten van tijdelijke gebouwen van ligte materialen. Bovendien verklaarde de Regering zich bereid om in de verliezen door den aannemer ten gevolge van werkelijke overmagt geleden op billijke wijze te gemoet te komen.

Inmiddels werden maatregelen genomen om in het hierbedoelde transport te voorzien na afloop der met den aannemer aangegane overeenkomst (ultimo 1865). Na gehouden openbare uitbesteding werd het transport voor den tijd van 10 jaren (1866 tot en met 1875) toegewezen aan den minsten inschrijver tegen $2^7/_{16}$ cent per pikol en per paal. Volgens het nog loopende contract werd betaald $2^{40}/_{100}$ cent, en voor 1865 (voor welk jaar in 1863 eene contractsverlenging was toegestaan) $2^{24}/_{100}$ cent.

De in 't vorig verslag bedoelde concessie voor den aanleg en de exploitatie van trekspoorbanen in de residentie Pasoeroean, van de hoofdplaats naar de binnenlanden, werd in Augustus 1864 door den Gouverneur-Generaal verleend, bij welke gelegenheid met de concessionarissen (de heeren G. J. Eschauzier en B. A. de Quay te Pasoeroean) tevens werd overeengekomen omtrent het vervoer langs de door hen aan te leggen lijnen, gedurende den tijd van vijf jaren, van alle gouvernementsgoederen, gelden, producten, zout enz., ingaande met 1°. Januarij 1867, tijdstip waarop het loopende driejarig contract met den tegenwoordigen transport-aannemer kwam te vervallen (1).

Omstreeks dienzelfden tijd, bij een besluit van 17 Augustus 1864, werd aan de heeren W. Cores de Vries c. s., te Batavia, concessie verleend voor den aanleg van een weg tot vervoer van goederen en producten van Samarang naar Magelang en van daar naar Djokdjokarta, daartoe zooveel doenlijk gebruik makende van een der langs den grooten postweg tusschen genoemde plaatsen loopende karrewegen. Aan de concessionarissen werd vrijgelaten het vervoer te bewerkstelligen door middel van locomobiles, dan wel, des geraden oordeelende, den weg geheel of gedeeltelijk tot tramroad in te rigten en het vervoer daarover te doen plaats hebben met voertuigen getrokken door vee of locomotiven (2).

De ten vorigen jare toegestane verhooging van koelieloon voor het transport van gouvernementsgoederen in heeredienst op Java en Madura (van $2^1/_2$ tot 3 cents per paal) werd, blijkens de beschikkingen opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1864 n°. 67 en 163, ook van toepassing verklaard voor het vervoer van geld met dragers en voor het transport (op Java en Madura) der goederen van officieren en manschappen.

De werkzaamheden aan den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, waarmede in Maart 1864 een aanvang was gemaakt, werden in den verderen loop van 't jaar met kracht voortgezet. Omstreeks ultimo December was de aardebaan der 1ste sectie, waartoe op 17 Junij 1864 door den Gouverneur-Generaal tot plegtige inwijding der werken de eerste spade was in den grond gestoken, over 28 000 el voltooid. Behalve de werken te Samarang tot ophooging van het stationsterrein en daarstelling van woningen, werk-

---

(1) Bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van Junij 1866 is het tijdstip van 1 Januarij 1867, waarop ingevolge de concessie de voornaamste lijnen voor het vervoer in gereedheid moesten zijn, verlengd tot 1 Januarij 1869. en zal in verband daarmede het contract van vervoer loopen over de jaren 1869—1873, in stede van over 1867—1871.

(2) Bij Indisch besluit van 12 December 1865, n°. 12, is deze concessie vervallen verklaard, wegens nietnakoming door de concessionarissen van de op hen rustende verpligting betreffende het stellen van zekerheid voor het benoodigd kapitaal van drie millioen gulden.

Digitized by Google

plaatsen enz., werd nog voltooid het metselwerk voor eene ijzeren draaibrug over de Torbaija-rivier, waren op verschillende plaatsen steenovens opgerigt, werd ballast uit de rivieren gegraven en op den weg gebragt, de lijn door een djatiebosch tusschen Tangoeng en Kedoeng-Djatie doorgekapt, werden ter lengte van meer dan 23 000 el langs beide zijden van den weg kaden voor levende heggen opgeworpen, en eindelijk nog een aantal andere met den aanleg in verband staande werken uitgevoerd. Een en ander kan nader in bijzonderheden blijken uit de verslagen omtrent den stand der werkzaamheden, voorkomende in de *Javasche courant* van 18 October, 11 November en 20 December 1864 en 13 Januarij 1865 (1).

Het aantal arbeiders te Samarang was in den aanvang 600 man daags, maar dit vermeerderde allengs en in den laatsten tijd werkten er 1200 à 1300 man, daaronder begrepen timmerlieden, metselaars, smeden enz. De koelies ontvingen 40 cents daags en arbeidden daarvoor van des morgens 7 tot des namiddags 4 ure, met eene tusschenpoozing van één uur. De koelies die bij aanneming werkten verdienden gemiddeld 40 tot 60 cents daags, sommigen meer, anderen minder. Op de overige punten was het aantal arbeiders van 1500 tot 2000 man daags, meestal menschen uit de dessa's. De koelies ontvingen hier eveneens 40 cents daags, doch werkten 3 uur langer per dag. De verdienste van hen die bij aanneming werkten was gemiddeld 50 à 60 cents daags.

De opmetingen en waterpassingen kwamen over de geheele lijn gereed, zoodat de kaarten en profillen bedoeld bij art. 7 der concessie nog vóór het einde des jaars den Gouverneur-Generaal ter goedkeuring konden worden aangeboden (2).

De benoeming van een gouvernements-commissaris bij de „Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij" voor het regeringstoezigt in Nederland vond plaats bij Koninklijk besluit van 29 Februarij 1864, n°. 63; de gouvernements-commissaris en diens plaatsvervanger bij het plaatselijk comité in Indie (in Februarij 1864 te Samarang gevestigd) werden aangewezen bij Koninklijk besluit van 5 September 1864, n°. 61 (*Indisch Staatsblad* n°. 178). Met het technisch toezigt van regeringswege, zoowel over de werken als over het materieel van vervoer en exploitatie, werd belast (nu wijlen) de hoofdingenieur voor stoomwezen en industrie J. DIXON (3).

Zoo als reeds vroeger is gemeld, werd bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 27 Maart 1864, n°. 1, aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij ook concessie verleend voor den aanleg en de exploitatie (zonder subsidie of rentegarantie) van een spoorweg van Batavia naar Buitenzorg, en zulks op de voorwaarden vermeld in de *Javasche courant* van 30 Maart daaraanvolgende.

Het verzoek van de heeren C. F. DEELEMAN en J. B. DROSSAERS te Batavia (zie het vorig verslag bladz. 147) om concessie tot aanleg van een paarden- of buffelspoor tusschen de genoemde plaatsen werd in den aanvang van 1864 zoo als het was liggende afgewezen. De Regering verklaarde zich intusschen bereid om, na de verleende concessie van een stoomspoorweg, eventueel eene gewijzigde rigting van den trekspoorweg te concessioneren.

De Commissie voor de verbetering der Vervoermiddelen op Java vervolgde hare werkzaamheden, waarvan de overzigten zijn opgenomen in de *Javasche couranten* van 19 April, 15 Julij en 4 November 1864. Het personeel werd gedeeltelijk met het einde van Augustus, medio September en ultimo October eervol ontslagen, op welken laatsten datum ook de Commissie eindigde.

c. Posterijen.

De reorganisatie van het postwezen op Java en Madura kwam in 1864 tot stand. De algemeene bepalingen tot verdere uitvoering van het nieuwe reglement op de brievenposterij in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 103*a*) werden gearresteerd en traden met 1°. April 1864 in werking (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 5).

---

(1) Zie voor het verslag van Commissarissen der Maatschappij over 1865 de *Staats-courant* van 3 Julij 1866.

(2) Zie omtrent de goedkeuring van het tracé de noot op bladz. 146 van het vorig verslag.

(3) Het toezigt op den aanleg van den spoorweg wordt thans, met behulp van een ingenieur en een opzigter der betrokken waterstaats-afdeeling, uitgeoefend door den chef dier afdeeling, den eerstaanwezenden ingenieur te Samarang.

Digitized by Google

Volgens die bepalingen staat de brievenposterij onder het beheer van den directeur der producten en civile magazijnen (1), die hierin wordt bijgestaan door een inspecteur der posterijen, chef der bij die directie ingestelde afdeeling » Posterijen." De ambtenaren der posterijen zijn regtstreeks ondergeschikt aan den inspecteur, onder wiens orders ook een controleur in het bijzonder is belast met de verificatie en contrôle van alle bij de afdeeling inkomende rekeningen, verantwoordingen enz., het doen van plaatselijke inspectien enz.

Ter verzekering van eene rigtige toepassing van het reglement werden door den betrokken directeur eenige ambtelijke voorschriften gegeven, te vinden onder n°. 1520 in het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

Volgens de nieuwe regeling bestaan op Java en Madura 34 en op buitenbezittingen 17 postkantoren. Hulpkantoren worden aangetroffen op 37 plaatsen van Java en Madura. Gelegenheid tot het overmaken van gelden door middel van postwissels (tot een bedrag van hoogstens f 100) bestaat alleen bij de postkantoren.

Aan het hoofd der postkantoren zijn postcommiesen geplaatst, behalve te Batavia, waar de inspecteur tevens chef van het kantoor is, en te Samarang, Soerabaija en Padang, waar postmeesters bescheiden zijn. De dienst bij de hulpkantoren is opgedragen aan hulpcommiesen. Deze laatsten maken van het corps post-ambtenaren geen deel uit en worden benoemd en ontslagen door de hoofden van gewestelijk bestuur. Over de vereeniging van de post- en telegraaphdienst op sommige plaatsen zie men § *d* hieronder.

De bemoeijenis van de ambtenaren der posterijen met de paardenpost werd aan latere regeling voorbehouden. Intusschen werd bepaald dat zij, in afwachting daarvan, verpligt zijn zich te belasten met de daaraan verbonden werkzaamheden, ingeval die aan hen worden opgedragen; bij een nader besluit (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 85) werd voorts, mede als voorloopige maatregel, het beheer en toezigt over de paardenposterij binnen de residentie Batavia, waarmede tot hiertoe, even als in de overige gewesten, de resident belast was, opgedragen aan den inspecteur der posterijen.

Het getal der bij de verschillende postkantoren op Java, Madura en de buitenbezittingen ontvangen en verzonden binnenlandsche brieven, in 't vorig jaar 1 069 512 (2), bedroeg in 1864 1 233 372; het daarop geheven port beliep respectivelijk f 132 819,24 5 en f 156 556,91. Het tarief van portgelden is in beide jaren 't zelfde geweest, zijnde het verminderd (uniform) port ingevoerd met 1 Januarij 1863; de invoering van den bij de nieuwe regeling der brievenposterij aangenomen vermeerderden postenloop dagteekent van 1 April 1864.

Over het buitenlandsch brievenvervoer (per landmail en over zee) wordt gehandeld in § 3 hieronder.

d. Telegraphie.

De opbrengst der overgeseinde particuliere telegrammen beliep f 179 877,65, tegen f 180 889,89 in 't vorig jaar. Ten aanzien van deze, trouwens geringe vermindering, zij in het oog gehouden, dat de beide eerste maanden van 1863 nog vielen onder de werking van het vroegere, sedert verlaagde tarief van overseiningskosten. Het aantal verzonden gouvernementsberigten bedroeg 8157 stuks, met eene fictive opbrengst van f 48 751,80, welke cijfers in 't vorig jaar waren 7872 en f 37 436,20.

Genomen proeven met in Indie voorkomende materialen geschikt tot omkleeding van onderzeesche telegraaphkabels deden de wenschelijkheid inzien om op eenigzins ruimere schaal eene proeve te nemen met de omwinding van kabels met de zoogenaamde goemoetievezel. Een geschikt traject voor zoodanige proef kwam voor te zijn eene verbinding van Java met Sumatra. Ter verwezenlijking van het denkbeeld werd door de Indische Regering, bij een besluit van 6 Julij 1864, magtiging verleend, om met benut-

(1) Met 1 Januarij 1867, volgens de nieuwe organisatie der departementen van algemeen bestuur, onder beheer van den directeur voor het binnenlandsch bestuur.

(2) De opgaaf van 2 908 634 stuks brieven in 't vorig verslag berustte op de opgaven der hoofden van gewestelijk bestuur nopens het geheel aantal in hun gewest ontvangen en verzonden brieven, waaronder ten onregte ook begrepen werden die ter doorzending ontvangen, zoodat het aantal dezer laatste dubbel en soms meermalen gerekend werd.

Digitized by Google

tiging zooveel mogelijk van nog voorhanden materieel, een proefkabel met goemoetiedraden omkleed uit te leggen van den vuurtoren nabij Anjer (Java), langs het eiland Dwars in den Weg, den Varkenshoek op Sumatra, het Kokospunt, Tandjong Salaki en verder onder den wal van Sumatra tot Telok Betong (Lampongsche districten). Te Anjer zou de kabel in verbinding worden gebragt met de landlijnen op Java (1).

Een voorloopig verslag omtrent hetgeen in 1864 nog werd verrigt tot voorbereiding der proef is te vinden in de *Javasche courant* van 3 Maart 1865, n°. 18.

Naar 't vorig verslag (bladz. 148, noot 4) zij verwezen voor zooveel betreft de in 1864 genomen afwijzende beschikking op de aanvrage van een der ambtenaren van de telegraphie, om concessie tot daarstelling van telegraphische verbindingen van Batavia met Singapoer en eenige plaatsen op Sumatra, Banka en Billiton.

Ter verzekering van den goeden gang der dienst en in verband met de voorgenomen vestiging van een telegraaphkantoor te Salatiga (Samarang), werd in November 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 173), na verkregen magtiging des Konings, besloten tot uitbreiding der in 1860 voorloopig vastgestelde organisatie van het personeel der gouvernementstelegraphen met 19 telegraphisten en 5 leerling-telegraphisten, zoodat het personeel thans bestaat uit 9 telegraphisten der 1ste, 25 der 2de en 59 der 3de klasse, benevens 25 leerling-telegraphisten.

Tevens werd besloten om te trachten ook inlanders voor de telegraphie op te leiden, en daartoe aanvankelijk met een zestal eene proef te nemen.

Naar aanleiding van de bij de nieuwe regeling der brievenposterij (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 5) gemaakte bepaling, dat de bediening van postcommies en hulpcommies der posterijen op den daarbij vastgestelden voet kan worden opgedragen aan telegraphisten, werden op verschillende plaatsen de telegraaph- en postdienst vereenigd.

§ 2. *Vervoer over zee tusschen de verschillende gedeelten van Indie.*

De stoompakketvaart in den Indischen Archipel ondervond geene stoornis; alleen gaf de dienst op Benkoelen eenige moeijelijkheid, doordien de Poeloe-baai, de gewone ankerplaats der stoomschepen, verzand was, hetgeen — in verband met de omstandigheid dat reeds een stoomschip aldaar had vastgezeten — de keuze van eene andere ankerplaats deed in overweging nemen. Bij het eind van 1864 evenwel was hieromtrent nog geene beslissing genomen (2).

Door een particuliér te Batavia werd, in het belang eener door hem op te rigten stoomboot-onderneming tot bevordering der gemeenschap met Krawang, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Palembang en de Lampongsche districten, een voorschot van de Regering gevraagd, ten bedrage van f 100 000 tegen eene jaarlijksche rente van 3 pct. terug te betalen in door de Regering te bepalen termijnen.

Op dit verzoek werd echter afwijzend beschikt, eensdeels omdat de aannemer voor het onderhouden der pakketvaart in den Indischen Archipel gedurende de jaren 1866—1875 verklaarde deze vaart althans gedeeltelijk met zijne booten te zullen exploiteren (3),

---

(1) Tot definitive daarstelling eener telegraphische verbinding tusschen Java en Sumatra en hare voortzetting tot Siak, door middel van landlijnen, via Palembang, Benkoelen en Padang, is in 't laatst van 1865 door het opperbestuur magtiging verleend.

Een in den loop van 1866 ingesteld onderzoek naar den staat der goemoetie-omkleeding van den in Julij 1865 uitgelegden proefkabel heeft gunstige uitkomsten opgeleverd. Op grond daarvan zijn in September 1866 de noodige bevelen gegeven, om den kabel, na herstel voor zooveel noodig der ondergane beschadiging, zoo spoedig mogelijk in werking en in verbinding te brengen met de reeds daargestelde landlijnen in de Lampongsche districten.

(2) Sedert is het zoogenaamde Katten-eiland (Poeloe-Tikoes) tot ankerplaats gekozen, en is in den loop van 1866 magtiging verleend tot het maken van een aanleghoofd en het bouwen van een passantenhuis met goederenloods aldaar.

(3) Van de bovengenoemde plaatsen zijn in de gecontracteerde lijnen alleen begrepen Samarang en Palembang. Nogtans is in de dienstregeling der nieuwe onderneming opgenomen eene afzonderlijke maandelijksche dienst van Batavia naar Samarang, via Cheribon, Tagal en Pekalongan, en van daar over dezelfde plaatsen terug, terwijl tevens bepaald is, dat eenmaal 's maands, op *aanvraag*, ook gelegenheid bestaat tot het aandoen op de heen- en terugreis van deze drie laatste havens met de booten, volgens contract om de acht dagen varende tusschen Batavia, Samarang en Soerabaija en terug.

Op sommige lijnen ontmoet de nieuwe onderneming als mededinger de in de vaart gebleven stoomschepen der firma Cores de Vries. Ook deze doen onder andere eenige malen 's maands de havens van Cheribon Tagal en Pekalongan aan.

Digitized by Google

anderdeels omdat gebleken was, dat de onderneming op onjuiste berekeningen rustte, terwijl ook van de zijde van het publiek weinig bijval aan de zaak werd geschonken.

Om de in 't vorig verslag vermelde reden (bladz. 149 noot 1) werd ook niet getreden in het verzoek van een ander ingezeten van Batavia, dat met hem in onderhandeling mogt worden getreden voor de daarstelling eener geregelde stoomvaart tusschen Padang en de om de noord van Sumatra's Westkust gelegen havens.

§ 3. *Vervoer tusschen Nederlandsch Indie en het moederland.* (1)

Ook gedurende 1864 werd van regeringswege voorzien in de maandelijksche maildienst tusschen Batavia en Singapoer, in verbinding met de dienst tusschen Marseille en China, van de Maatschappij der » Messageries Impériales de France." In November 1864 zou door gemelde Maatschappij de directe gemeenschap met Batavia geopend zijn geworden, ware niet de voor deze vaart bestemde Fransche mailboot op hare eerste reis niet ver van Singapoer verongelukt (2).

Het aantal verzonden en ontvangen brieven en drukwerken per landmail was als volgt: verzonden werden 301 076 stuks, tegen 299 797 in 1863; ontvangen werden 657 059 stuks, tegen 633 868 in 't vorig jaar.

Eene nadere regeling van het briefport bij verzending per landpost over Engeland had plaats bij Koninklijk besluit van 18 September 1854, n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 183).

V. Voorziening in de materiele behoeften van het beheer.

§ 1. *Door uitzending uit Nederland.*

Op het voorbeeld van vorige verslagen wordt hier aangeteekend, dat de kosten voor uitzending naar Indie van scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard voor de administratie aldaar, voor de dienst van 1864 werden berekend op f 4 443 313,09⁵, waarvan bij het einde van dat jaar betaald was f 1 168 951,76⁵ en gereserveerd voor vermoedelijk nog te doene betalingen f 3 274 361,33.

In de vier voorafgegane jaren 1860—1863 was de geraamde som achtereenvolgens geweest f 6 120 163,59⁵, f 4 951 322,25, f 4 075 703,20⁵ en f 4 506 460,52.

Het werkelijk bedrag der gedane betalingen op de dienst van 1864 is nog niet volledig bekend. Voor de jaren 1860—1863 waren de cijfers achtereenvolgens f 6 014 498,00⁵, f 4 811 344,66, f 3 921 096,27⁵ en f 4 335 027,59⁵.

§ 2. *Door middel van de particuliere nijverheid in Indie.*

Even als vroeger werd in de behoefte aan die goederen, welke in den regel niet uit Nederland worden geëischt en in 's lands pakhuizen niet in voorraad waren, voorzien hetzij door inkoop door tusschenkomst van een vertrouwd commissiehuis, hetzij door uitbesteding of door aanmaak bij particulieren of bij 's lands industriele inrigtingen.

Aan voorziening in de behoeften der administratie door middel van openbare uitbesteding werd steeds, waar dit in 's lands belang was te achten, de voorkeur gegeven. Onder andere werd deze wijze van aanschaffing dit jaar, krachtens het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 7, op ruimere schaal dan vroeger in toepassing gebragt ten aanzien van de voeding van gevangenen.

Met opzigt tot de voorziening in de behoefte aan rijst en olie voor de mijnwerkers op Banka en den overvoer van tin naar Java, een en ander uitmakende het zoogenaamde Banka-contract, valt het volgende te vermelden.

Nadat de laatste vijfjarige uitbesteding ten gevolge van het faillissement des aannemers tot geen goed einde was gebragt, en wegens de noodzakelijkheid eener dadelijke voorziening de inkoop en verzending van rijst en olie aanvankelijk was opgedragen geworden aan het bovenbedoelde commissiehuis, onder genot van het gewone commissieloon, werd in Januarij 1864, in afwachting eener definitive regeling, besloten de aan-

(1) Zie omtrent eene verhooging der passage-kosten voor 's gouvernements-passagiers der eerste klasse, *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 34, lager vermeld in hoofdstuk M.

(2) In Maart 1866 is door de Fransche Maatschappij de dienst tusschen Singapoer en Batavia aangevangen.

Digitized by Google

schaffing dier artikelen te doen plaats hebben door middel van publieke uitbesteding, bij inschrijving, naar gelang der behoefte, in kavelingen van 5000 tot 10 000 pikols, te leveren te Batavia en aldaar voor de verzending en den afscheep in gereedheid te brengen door het personeel van 's lands algemeene pakhuizen.

Bij de eerste dienovereenkomstig gehouden uitbesteding, betreffende de levering van 30 000 pikols, uitmakende het zoogenaamde 4de kwart der levering van 1863/64, deed zich slechts één inschrijver voor, wiens inschrijving evenwel in verband tot de laatstelijk bestede prijzen te hoog werd bevonden, zoodat het in 's lands belang raadzaam voorkwam de aanschaffing van dit gedeelte nogmaals te doen plaats hebben door tusschenkomst van meerbedoeld commissiehuis.

Voor den overvoer naar Banka en den terugvoer van tin werd inmiddels eene onderhandsche overeenkomst aangegaan voor den tijd van drie jaren, eindigende ultimo Julij 1867.

De rijst voor de zoogenaamde eerste helft van 1864/65 (tot eene hoeveelheid van 64 649 pikols) werd aangeschaft door middel van uitbesteding, en kwam den lande, met inbegrip van emballagekosten, praauw- en koelieloonen, te staan op f 8,18 per pikol te Batavia, of met bijberekening van vracht en spillage op f 9,54, gerekend tot op de reeden der verschillende districten van Banka.

Voor de hoeveelheden door tusschenkomst van de gouvernements-commissionairs bezorgd was het kostende tot op de reeden van Banka (met inbegrip van alle uitgaven, ook die ter zake van zee-assurantie) achtereenvolgens geweest: voor de levering van 1862/63 (bestaande uit 57 075, 38 624 en 41 684 pikols) f 8,27, f 8,60 en f 7,49 den pikol; en voor de levering van 1863/64 (bestaande uit 44 179, 22 906 en 27 136 pikols) f 7,25, f 8,47 en nogmaals f 8,47.

§ 3. *Gouvernements-inrigtingen in Indie.*

Even als in vorige verslagen worden de gouvernements-inrigtingen weder behandeld bij de hoofdstukken, waar zij meer eigenaardig te huis behooren. Zoo worden de *inrigtingen tot het leger* en die *tot de zeemagt betrekkelijk* behandeld in hoofdstuk D, afdeeling I en II, § 4. Over de *bosschen* en den houtstapel vindt men mededeelingen in hoofdstuk N, afdeeling I, en over de *gouvernements-steenkolenmijnen* in de IIde afdeeling van datzelfde hoofdstuk.

Omtrent de *Landsdrukkerij* is vermeld gevonden, dat de ontvangsten beliepen f 207 587 en de uitgaven f 95 287, zoodat die inrigting den lande een voordeel opleverde van f 112 299, tegen f 110 389 in 1863.

M. Personele verordeningen omtrent landsdienaren in Nederlandsch Indie (1).

In verband met de opheffing der Koninklijke Akademie te Delft, als gevolg van de wetten van 2 Mei 1863 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 50) en 10 Junij 1864 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 71, *Indisch Staatsblad* n°. 126) tot regeling respectivelijk van het middelbaar onderwijs en van het rijks-onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde hier te lande, deed zich de noodzakelijkheid gevoelen eener herziening van de bestaande, met het oog op die Akademie ontworpen bepalingen omtrent het benoemen van ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie.

Ter gedeeltelijke uitvoering tevens van art. 49 van het regeringsreglement werden mitsdien bij Koninklijk besluit van 10 September 1864, n°. 47 (*Indisch Staatsblad* n°. 194), nieuwe regels gesteld, overeenkomstig welke, behoudens de uitzonderingen bij dat reglement bepaald, de ambtenaren door den Gouverneur-Generaal worden benoemd.

Terwijl volgens de vroegere bepalingen in den regel geen personen tot hoogere ambten en bedieningen konden benoemd worden, dan zij die het radicaal van Indisch ambtenaar der 1ste of 2de klasse aan de genoemde Akademie hadden verkregen, werd bij de nieuwe verordening tot beginsel aangenomen: algemeene mededinging en toeganke-

(1) Zie nopens de afschaffing der cultuurpercenten en de regeling der inkomsten van de Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 6.

Digitized by Google

lijkheid tot de burgerlijke ambten en bedieningen in Indie voor iederen Nederlander of inboorling van de eilanden van den Indischen Archipel, voor zoover deze tot Nederlandsch Indie behooren, en ook voor hen die in Nederlandsch Indie geboren zijn uit aldaar gevestigde ouders, voor zoover zij niet behooren tot de met de inlandsche gelijkgestelde bevolking (vreemde Oosterlingen), onder de eenige voorwaarde van bekwaamheid, onafhankelijk van de plaats waar en de wijze waarop de vereischte bekwaamheid verkregen is. Aan eene latere verordening werd voorbehouden de aanwijzing der ambten of bedieningen, toegankelijk voor vreemdelingen (1).

Als regel is voorgeschreven het afleggen van voldoend examen, hetzij hier, hetzij in Indie (in beide gevallen af te nemen volgens hetzelfde programma), en wel:

om benoembaar te zijn tot regterlijke ambtenaren (onverminderd de overige daaromtrent in het Reglement op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie in Nederlandsch Indie opgenomen bepalingen, en mits de candidaat bezitte den graad van doctor in de beide regten, verkregen aan eene van 's Rijks hoogescholen), het examen in de vakken, genoemd in art. 4 der verordening sub litt. *k-m* (examen *B*), zijnde hiervan echter vrijgesteld zij die gedurende minstens vier jaren de regtsgeleerde praktijk in Nederlandsch Indie hebben uitgeoefend. Deze voorwaarden worden voor 's hands niet gevorderd in residenten of andere administrative ambtenaren, aan wie volgens algemeene verordeningen regtsmagt is opgedragen, noch in de leden der regtbanken en geregten buiten Java en Madura.

om benoembaar te zijn tot eene der betrekkingen van algemeen secretaris, gouvernementssecretaris, referendaris, hoofdcommies bij de verschillende takken van bestuur, inspecteur van finantien en van cultures, resident en gouverneur, adsistent-resident, secretaris bij de gewestelijke besturen, controleur bij de landelijke inkomsten en cultures op Java en Madura en controleur bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen, het examen in de vakken bedoeld bij art. 4 der verordening; van het afleggen van examen in de vakken sub litt. *a-i* van genoemd artikel (examen A) is vrijgesteld hij die aan eene van 's Rijks hoogescholen een akademischen graad, of volgens art. 55 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs (*Nederlandsch Staatsblad* 1863, n°. 50) een getuigschrift van voldoend afgelegd eind-examen van eene openbare hoogere burgerschool, landbouw- of Polytechnische School heeft verkregen;

om benoembaar te zijn tot andere ambten of bedieningen, voor zoover de daaraan verbonden bezoldiging f 150 's maands niet te boven gaat, en voor zoover daarvoor geene bijzondere voorwaarden van benoembaarheid zijn gesteld (2), het examen, bedoeld bij art. 6 der verordening.

Dit laatste examen wordt krachtens het nader bepaalde bij Koninklijk besluit van 25 Maart 1865, n°. 62 (*Indisch Staatsblad* n°. 53[a]), in den regel in Nederlandsch Indie en slechts bij uitzondering in Nederland afgenomen, in beide gevallen door commissien van minstens drie leden, te benoemen zoo dikwijls daaraan behoefte bestaat. Het examen in de vakken bedoeld bij art. 4 der verordening wordt afgenomen zoowel in Nederland als in Nederlandsch Indie door eene jaarlijks te benoemen commissie van minstens zeven leden (3).

Jaarlijks wordt door den Minister van Kolonien, na overleg met den Gouverneur-Generaal, het getal bepaald dergenen, die, na in Nederland af te leggen voldoend

---

(1) Het ontwerp dezer verordening is in behandeling.

(2) Zoo als blijkens het vorig verslag, bladz. 153, noot 1, achtereenvolgens reeds is geschied ten opzigte van adspirant-ingenieurs, architecten of opzigters bij den waterstaat, onderwijzers, gezaghebbers en stuurlieden bij de gouvernements-marine, technische ambtenaren bij het boschwezen en het mijnwezen, en laatstelijk (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 46) ten opzigte van landmeters. Voor zooveel noodig, zijn bij de betrekkelijke besluiten ook de voordeelen en verpligtingen geregeld, verbonden aan het stellen van deze ambtenaren ter beschikking van den Gouverneur-Generaal.

(3) Het reglement van orde voor beide commissien is vastgesteld bij resolutie van den Minister van Kolonien, van 14 Maart 1865 (*Staats-courant* van 19/20 Maart 1865, *Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 1648). Het verslag omtrent het in 1865 en 1866 in Nederland gehouden examen is te vinden in de *Staats-courant* van 21 Julij 1865 en 9 Augustus 1866. Dat omtrent het in diezelfde jaren in Indie gehouden examen in de *Javasche Courant* van 29 December 1865 en 28 September 1866, en daaruit overgenomen in de *Staats-courant* van 14 Februarij en 21 November 1866.

Digitized by Google

examen, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zullen worden gesteld (1); dit getal kan, op nadere aanvrage van dien landvoogd en wanneer de belangen der dienst dit raadzaam doen voorkomen, worden vermeerderd. De Gouverneur-Generaal is bovendien bevoegd, wanneer de belangen der dienst het vorderen en het getal der ter beschikking gestelden niet voldoende is, tot ambtenaren te benoemen de zoodanigen, die het gevorderd examen in Nederland met voldoenden uitslag hebben afgelegd, ook zonder dat zij te zijner beschikking zijn gesteld.

Bijdragen van staatswege ter opleiding van ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie worden alleen toegestaan aan hen, die bij een vergelijkend examen de meeste bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven.

Verder behelst de verordening (welker voorschriften niet gelden ten aanzien van militairen die tevens met de uitoefening van het burgerlijk gezag worden belast, noch ten aanzien van de hoofden der inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking) eenige bepalingen nopens het stellen ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zoowel van de kweekelingen voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie, die bij het in werking treden der verordening hunne aan de voormalige Koninklijke Akademie te Delft aangevangen studien nog niet voleindigd hadden, als van de adspiranten, die onder bijzondere voorwaarden voor eenig bepaald dienstvak in Nederlandsch Indie aan gemelde Akademie tijdens hare opheffing werden opgeleid of nog elders op zoodanigen voet in opleiding waren. Deze laatsten (de adspiranten voor eenig bepaald dienstvak) zouden dienvolgens ter beschikking worden gesteld na volbragte studien en voldoend afgelegd examen, en zulks om geplaatst te worden bij die takken van bestuur, waarvoor zij zich meer bijzonder hebben voorbereid; de andere kweekelingen hierboven bedoeld (uitgenomen zij die het overgangs-examen van het eerste tot het tweede studiejaar niet met voldoenden uitslag hadden afgelegd), na voldoende te hebben afgelegd examen B.

Ten slotte werd voorts bepaald, dat zij die bij het in werking treden der verordening het radicaal bezaten van Oost-Indisch ambtenaar, mitsgaders alle bij het burgerlijk bestuur in Nederlandsch Indie in dienst zijnde ambtenaren, die eene bezoldiging genieten van f 150 's maands en meer, geacht worden het examen bij art. 4 bedoeld met voldoenden uitslag te hebben afgelegd.

Vóór het in werking treden der verordening van 9 September 1864 waren door den Koning, op den voet der Koninklijke besluiten van 6 December 1842, n°. 59, en 2 Mei 1859, n°. 33 (*Indisch Staatsblad* 1843, n°. 12, en 1859, n°. 58), nog benoemd 3 ambtenaren van de eerste en 29 van de tweede klasse, allen gewezen kweekelingen van meergenoemde Akademie.

Aan 42 zich reeds in 's lands dienst in Indie bevindende personen werd in den aanvang des jaars, op voordragt van den Gouverneur-Generaal, het radicaal van ambtenaar der derde klasse verleend.

Als personele verordeningen omtrent landsdienaren komen hier voorts in aanmerking:

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 24 Februarij 1864, n°. 8 (*Indisch Staatsblad* n°. 27), waarbij, krachtens magtiging des Konings, de artt. 12 en 13 van het reglement op de binnenlandsche verloven voor civile ambtenaren en officieren van het sedentaire zeewezen in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 47) door nadere bepalingen zijn vervangen, waarvan de strekking is de veelvuldige bemoeijenis van den Gouverneur-Generaal met verzoeken om verlof of verlofsverlenging zooveel mogelijk te doen ophouden;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 9 Maart 1864, n°. 38 (*Indisch Staatsblad* n°. 34), waarbij, krachtens magtiging des Konings, te rekenen van 1 Mei 1864:

1°. de passagekosten voor gouvernementspassagiers der eerste klasse voor de reis van Nederlandsch Indie naar Nederland verhoogd zijn van f 564 tot f 1000 per hoofd; met bepaling dat voor kinderen beneden de twaalf jaren de helft van laatstgemelde som zal worden te goed gedaan;

2°. vrije overtogt is toegekend aan alle van verlof uit Nederland terugkeerende landsdienaren, met uitzondering van hen die zonder genot van verloftractement, en

(1) De voordeelen en de verpligtingen aan het ter beschikking stellen verbonden zijn geregeld bij Koninklijk besluit van 9 Mei 1865, n°. 49 (*Indisch Staatsblad* n°. 78).

Digitized by Google

dus ook voor eigen rekening naar Nederland zijn vertrokken. (Tot dusver genoten alleen ambtenaren, wier laatste activiteits-tractement minder dan f 3500 's jaars bedroeg, en officieren beneden den rang van majoor, bij terugkeer naar Nederlandsch Indie overtogt voor rekening van den lande.)

Bij hetzelfde besluit werd voorts aanteekening gehouden van de gelijktijdig door den Koning verleende magtiging om, van af 1 Mei 1864, ook voor de reis van Nederland naar Nederlandsch Indie de passagekosten der gouvernements-passagiers 1ste klasse te verhoogen, en wel van f 536 tot f 650 per hoofd, zullende voor kinderen beneden de 12 jaren de helft van dat bedrag worden voldaan;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 25 Mei 1864, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 87), waarbij de onderwijzers aan de gouvernements- lagere scholen in Nederlandsch Indie zijn ontheven van de verpligting tot het stellen van borgtogt voor de door hen geïnd wordende schoolgelden;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 19 Junij 1864, n°. 9 (*Indisch Staatsblad* n°. 97), betreffende de wijze van terugbetaling der in Nederland verleend wordende buitengewone voorschotten aan van verlof naar Nederlandsch Indie terugkeerende ambtenaren;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 October 1864, n°. 6 (*Indisch Staatsblad* n°. 148), houdende aanvulling van het reglement op de reis- en verblijfkosten van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 153[a]), voor zooveel betreft het bepaalde nopens het verleenen van tegemoetkoming in de kosten van verblijf bij oponthoud op reis wegens ziekte.

N. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. Op gronden gebleven ter beschikking van de inlandsche bevolking.

Een algemeen overzigt van de landbouwende bevolking en van de uitkomsten van haren eigen landbouw wordt voor Java en Madura, met uitzondering van Batavia, Buitenzorg, Soerakarta en Djokdjokarta, aangetroffen in de aantooning van de uitkomsten der rijstcultuur over 1864, die als bijlage lit. M. bij dit verslag is gevoegd. Blijkens die aantooning was in 1864:

het getal dessa's en kampongs met velden voor den landbouw		32 628
» » » » kampongs zonder velden		1 310
» » landbouwende huisgezinnen		1 541 818
de uitgestrektheid der ontgonnen bouwlanden die van levend water kunnen worden voorzien, in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden	1 378 038	
de uitgestrektheid der ontgonnen bouwlanden die niet van levend water kunnen worden voorzien of van den regen afhankelijk zijn	1 090 863	
Alzoo in het geheel ontgonnen		2 468 901
de uitgestrektheid welke daarvan door de bevolking is beplant:		
a. voor het Gouvernement		56 117
b. voor eigen cultuur, met padie	1 775 639	
» » » » andere gewassen	347 272	
		2 122 911
de uitgestrektheid geheel onbeplant gebleven		354 553

Digitized by Google

de opbrengst aan padie der door de bevolking voor eigen cultuur beplante velden, in pikols van 100 katties (125 Amsterdamsche ponden) 33 539 438

de opbrengst gemiddeld per bouw . . . . $18^{89}/_{100}$

de uitgestrektheid nieuw ontgonnen sawahvelden in bouws . . . . . $14\,963^{1}/_{2}$

het bedrag van den onzuiveren aanslag der landrente, de fictive (bedragende f 31 143,33) daaronder begrepen . . . . f 10 640 694,00.

Was de uitgestrektheid ontgonnen bouwland in 1864 toegenomen met 37 879 bouws, waarvan 18 654 bouws sawahvelden, de door de bevolking voor eigen cultuur beplante uitgestrektheid beliep daarentegen 25 660 bouws minder dan in 1863, in welke vermindering de aanplant van padie deelde voor 8049 bouws en die van tweede gewassen voor 17 611 bouws.

Ten behoeve van het Gouvernement werden 129 bouws minder beplant dan in 't vorige jaar.

De meeste ontginningen van gronden tot sawahs hebben plaats gevonden in Soerabaija, Pasoeroean, Kedirie, Preanger regentschappen, Cheribon en Krawang, namelijk 2739, 2599, 1315, 1308, $1254^{1}/_{2}$ en 1211 bouws; de minste in Patjitan, Kadoe, Banjoewangie en Pekalongan, waar slechts 1, $17^{3}/_{4}$, 19 en $90^{1}/_{2}$ bouws werden aangewonnen. Alleen in de afdeeling Pamakassan (Madura) werden geen nieuwe sawahs ontgonnen.

Over het algemeen was de padie-oogst van 1864 niet onder de gunstige te rangschikken; volgens de ontvangen opgaven, die echter niet veel meer dan als ramingen zijn te beschouwen, beliep hij in de vier voorafgegane jaren 1860—1863 achtereenvolgens 33 130 316, 33 668 511, 32 651 269 en 35 456 608 pikols, of gemiddeld $19^{37}/_{100}$, $19^{39}/_{100}$, $18^{93}/_{100}$ en $19^{87}/_{100}$ pikols per bouw, en dit jaar 33 539 438 pikols, zijnde gemiddeld slechts $18^{89}/_{100}$ pikols per bouw.

De gunstigste oogsten zijn verkregen in Banjoewangie, Pasoeroean, Bezoekie en Preanger regentschappen, alwaar de gemiddelde opbrengst respectivelijk was $39^{86}/_{100}$, 39, 37 en $28^{77}/_{100}$ pikols padie per bouw; de minst gunstige in Pekalongan, Rembang, Soerabaija en Patjitan, waar de gemiddelde opbrengst slechts was $5^{97}/_{100}$, $9^{82}/_{100}$, $10^{90}/_{100}$ en $12^{73}/_{100}$ pikols per bouw.

De prijzen der padie zijn geweest gemiddeld het hoogst in Soerabaija, Preanger regentschappen, Patjitan en Kedirie, namelijk f 6,30 f 6,26, f 5,70 en f 5,60 per pikol; en gemiddeld het laagst op Madura, in Krawang, Bantam en Banjoemas, namelijk f 1,25, f 1,75, f 1,875 en f 2 per pikol.

De onbeplant gebleven uitgestrektheid bouwland was het grootst in Cheribon, op Madura, in Banjoemas, Japara en Madioen, en wel 158 670, 45 457, 23 313, 21 013 en 16 237 bouws; het minst in Banjoewangie, Probolingo en Patjitan, waar slechts 100, 321 en 861 bouws als onbeplant werden opgegeven.

Voor enkele gewesten worden nog de volgende bijzonderheden aangeteekend.

Bantam. Ten gevolge van den ongunstigen oogst heerschte tegen het einde des jaars eene schaarschte aan rijst in de districten Parang Koedjang en Tjilangkahan (Lebak), waarin door de Regering werd te gemoet gekomen. Aan de bevolking van het district Tanara werd een renteloos voorschot verstrekt voor den inkoop van zaadpadie.

In het district Mezes (Tjiringin) werd een aanvang gemaakt met de ontginning van 1250 bouws braak liggende gronden. Een crediet van f 3650 werd toegestaan, ter tegemoetkoming van de betrokken bevolking in de aanschaffing van patjols en kapmessen.

Tagal. In de districten Tjomal-kidoel en Tjomal-lor was het gewas nagenoeg geheel mislukt. Zoowel daar als in het district Pamalang, hetwelk mede van misgewas te lijden had gehad, werd de bevolking van bestuurswege te gemoet gekomen door kostelooze verstrekking van zaadpadie tot eene hoeveelheid van 4000 pikols.

Behalve eene ontginning van 763 bouws hadden vele ontginningen op kleine schaal plaats.

Pekalongan. Even als in Tagal was ook hier de oogst over 't algemeen zeer ongunstig. Eene vroegtijdige uitkeering der plantloonen voor het suikerriet hielp echter de bevolking van het district Seragie, waar de meeste misgewassen hadden plaats gevonden, den moeijelijksten tijd te doorstaan, terwijl het goed slagen der op ruime schaal aangeplante

Digitized by Google

tweede gewassen, zoowel daar als in de overige districten, der bevolking eene groote tegemoetkoming verschafte.

Buitengewoon groote aanvoeren van rijst en padie uit andere gewesten droegen er voorts het hunne toe bij, om de rijstprijzen niet ver boven het gewone peil te houden.

Rembang. De wijze waarop de velden werden bewerkt en de omstandigheid dat telken jare niet onbeduidende uitgestrektheden gronds braak blijven liggen, leidden den resident tot de gevolgtrekking, dat de krachten van bevolking en veestapel zich moeijelijk tot ontginning van grootere uitgestrektheden zouden kunnen leenen.

Soerabaija. Alleen in de afdeelingen Grissee en Modjokerto, waar daartoe nog ruimschoots gelegenheid bestaat, worden nieuwe velden ontgonnen. Ook op het eiland Bawean geschiedt dit bij kleine uitgestrektheden. In de overige afdeelingen kunnen, uit gebrek aan gronden, weinig of geene velden meer in cultuur worden gebragt.

Bezoekie. In de afdeeling Bondowosso bestond nog ruimschoots gelegenheid tot het aanleggen van nieuwe sawahs; schaarschte aan bevolking is echter de voorname oorzaak, dat die ontginningen tot nu toe slechts van weinig beteekenis zijn.

Madioen. De bevolking wordt gezegd over 't algemeen reeds voldoende van sawahs voorzien te zijn; ontginningen op groote schaal hadden dan ook in 1864 niet plaats gevonden.

Madura. In 't begin van 1864 ontstond gebrek aan levensmiddelen op de Kangean-eilanden, ten gevolge van algeheele mislukking van den rijst- en djagong-oogst. De panembahan van Sumanap trachtte daarin te voorzien door rijst derwaarts te zenden, doch die hulp bleek onvoldoende te zijn. De Regering gelastte daarop onverwijld 1000 pikols rijst benevens zaadpadie en djadong van Soerabaija naar Kangean te zenden, terwijl zij tevens een ambtenaar belastte om, na overleg met den resident van Madura, vergezeld van een of meer inlandsche hoofden van Sumanap een onderzoek ter plaatse in te stellen en de levensmiddelen en zaadpadie onder de bevolking te verdeelen. Naar aanleiding van deze zending werd de resident van Madura later gemagtigd, om bij bestaande noodzakelijkheid andermaal zaadpadie en djagong ten behoeve der bevolking van de Kangean-eilanden in te koopen en derwaarts te zenden, tot zoodanige hoeveelheid als naar zijne meening dringend mogt vereischt worden.

Het ondervolgende staatje geeft een vijfjarig overzigt van de opgegeven uitkomsten van den eigen landbouw der inlandsche bevolking in de verschillende gewesten van Java (met uitzondering van Batavia, Buitenzorg, Soerakarta en Djokdjokarta), zoomede in de afdeeling Pamakassan (Madura).

Jaren.	Uitgestrektheid der velden door de bevolking voor eigen cultuur beplant.	Waarvan met padie.	Opbrengst dezer velden in pikols padie.	Gemiddeld van de marktprijzen van den pikol padie in de verschillende gewesten.	
	Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roed.			Van de hoogste marktprijzen.	Van de laagste marktprijzen.
1860	1 966 484	1 707 741	33 130 316	f 2,96	f 1,73
1861	2 021 906	1 735 881	33 668 511	3,88	2,50
1862	2 014 281	1 724 640	32 651 269	4,89	3,14
1863	2 148 571	1 783 688	35 456 608	3,93	2,39
1864	2 122 911	1 775 639	33 539 438	4,37	2,62

Digitized by Google

Werken in het belang van den landbouw (1). De voornaamste der in 1864 in uitvoering geweest zijnde werken van den hierbedoelden aard zijn vermeld in de lijst der landswerken, als bijlage lit. L bij dit verslag gevoegd. Enkele bijzonderheden mogen hier nog eene plaats vinden.

Preanger regentschappen. Eenige der waterleidingen, met welker daarstelling in 1863 een aanvang was gemaakt, werden dit jaar voltooid. Bovendien werden nog andere leidingen gegraven tot eene lengte van ruim 24 palen, waardoor 1305 bouws tegalgronden in sawahs werden herschapen.

Cheribon. In deze residentie kwamen de navolgende werken ten nutte van den landbouw tot stand; als: eene afleiding uit de rivier Tjisanggaroeng, waardoor de 10 000 bouws rijstvelden van het district Lossari (afdeeling Cheribon), tot nu toe bijna geheel van den regen afhankelijk, van levend water kunnen worden voorzien; — eene afleiding tot bevloeijing van gronden van het district Rantja der afdeeling Galoo, ten gevolge waarvan 6000 bouws woeste gronden tot sawahs kunnen worden gemaakt, of bestaande rijstvelden van levend water voorzien; — en eindelijk eene waterleiding in het district Tjawi-Gebang (afdeeling Koeningan), die de gelegenheid aanbiedt omstreeks 300 bouws woesten grond tot sawahs te ontginnen.

Bagelen. De leiding Bedegollan werd in 1864 in bruikbaren staat gebragt, zoodat ongeveer 7000 bouws sawahvelden onder Karang-anjar en Premboon twee maanden vroeger dan gewoonlijk hadden kunnen beplant worden (2).

Tagal, Pekalongan, Rembang, Banjoemas en Kadoe. Voor deze residentien wordt, zonder nadere aanwijzing van bijzonderheden, melding gemaakt van het verbeteren van bestaande waterwerken of van het aanleggen van nieuwe van kleineren omvang.

Katoencultuur.

Ook dit jaar was de katoencultuur in de onderscheidene gewesten van Java en Madura over het algemeen niet vooruitgegaan. Proeven met de teelt van uitheemsche soorten werden, in verband met de in vroegere jaren verkregen ongunstige resultaten, weinig of niet meer genomen.

Alleen wordt uit Samarang berigt, dat in de afdeeling Demak, waar reeds in de laatste jaren eenige aanplant van New-Orleans-katoen geschiedt, in 1864 ook proeven met Egyptisch zaad waren genomen. De aanplantingen hadden echter door ongunstig weder zeer geleden, zoodat omtrent de voor die soort bestaande vooruitzigten nog geen voldoend oordeel was te vellen. De resultaten gedurende 1864 verkregen door de in vorige verslagen vermelde » Nederlandsch-Indische Katoenmaatschappij" waren zeer luttel (3).

Voor zoover ter zake opgaven zijn ontvangen, kunnen de uitkomsten der katoencultuur op Java en Madura over 1864 eenigermate blijken uit het volgende overzigt. Voor de vergelijking zijn daarin tevens de cijfers van het vorige jaar opgenomen.

---

(1) De vraag is in onderzoek, in hoe verre diepe grondboringen met de daartoe aangewezen toestellen zouden kunnen worden dienstbaar gemaakt aan de bevloeijing van terreinen, die op andere wijze moeijelijk van levend water te voorzien zijn.

(2) Zie nopens eene onlangs voltooide waterleiding enz. in het regentschap Keboemen, waardoor minstens 1000 bouws bevloeid kunnen worden, de *Javasche Courant* van 28 September 1866.

(3) De Maatschappij is sedert ontbonden.

Digitized by Google

Gewesten.	Uitgestrektheid van den aanplant in bouws (meest naar gissing).		Verkregen hoeveelheid katoen in pikols (meest naar gissing).		Verdere bijzonderheden.
	1863.	1864.	1863.	1864.	
Bantam.	† (1)	†	5000	†	In 't vorig verslag werd opgegeven dat de teelt zeer was toegenomen. Thans wordt alleen vermeld, dat de aanplantingen vrij wel geslaagd waren.
Buitenzorg.	†	†	†	†	In dit gewest zijn slechts enkele aanplantingen. Van het product worden door de inlanders kleedjes en lampenpitten gemaakt.
Krawang.	†	†	†	†	De aanplantingen op tipar- en gagavelden en langs de paggers namen meer en meer toe.
Preanger regentschappen.	757	1153	4000 à 5000	9000 à 10000	Er werden 396 bouws meer met katoen beplant dan in 1863. Voornamelijk wordt het product verbouwd in de Djampangsche districten en in de zuidelijke districten van Soekapoera. De oogst was niet ongunstig te noemen. De grootste uitvoer heeft plaats uit de regentschappen Tjiandjoer en Soekapoera naar de nabij gelegen markten te Bandong, Sumedang en Limbangan, ook naar Batavia, Buitenzorg en Banjoemas. De prijzen bleven tusschen f 25 en f 30 den pikol.
Cheribon.	4146 ½	2151 ½	†	†	De gronden zijn over 't algemeen vrij geschikt, doch de bevolking is met de teelt wegens hare wisselvalligheid niet ingenomen.
Tagal.	335 ½	325 ½	†	†	Van den opgegeven aanplant waren in 1863 173 bouws, en dit jaar 95 bouws niet geslaagd. De weêrsgesteldheid was wegens de aanhoudende droogte zeer gunstig. Het product wordt gebezigd tot het spinnen van garens en het weven van kleedjes. De prijzen der ruwe katoen verschilden van f 14 tot f 20 den pikol. Uitvoer had niet plaats. De invoer (uit Palembang en Cheribon) bedroeg even als in 't vorig jaar ongeveer 2300 pikols.
Pekalongan.	293	106	819	120	Er werden 187 bouws minder beplant dan in 1863. Van de 76 bouws in het district Wiradessa beplant, was de oogst geheel mislukt, terwijl de 30 bouws in het district Seragie gemiddeld niet meer dan 4 pikols per bouw opbragten. De prijzen bleven hoog en verschilden van f 25 tot f 28 den pikol.
Samarang.	6355	3917	†	22769	De opgegeven oogst van 22 769 pikols is uitsluitend die van de afdeelingen Demak en Grobogan, waar respectivelijk beplant waren geworden 3495 en 422 bouws, tegen 5562 en 280 bouws in 't vorig jaar. Daarvan waren (in het Demaksche) met Nieuw-Orleans-katoen beplant geworden in 1863 184 en in dit jaar 169 bouws. Voorts waren dit

(1) Waar in dit overzigt een † geplaatst is, zijn de betrekkelijke cijfers niet opgegeven of onbekend.

Digitized by Google

Gewesten.	Uitgestrektheid van den aanplant in bouws (meest naar gissing).		Verkregen hoeveelheid katoen in pikols (meest naar gissing).		Verdere bijzonderheden.
	1863.	1864.	1863.	1864.	
					jaar in Demak ook proeven genomen met Egyptisch zaad, waarvan de aanplantingen echter door ongunstig weêr zeer geleden hadden, zoodat omtrent de voor die soort bestaande vooruitzigten nog geen voldoend oordeel was te vellen. In de andere afdeelingen was de oogst zeer gering of mislukt. De prijzen waren gemiddeld voor fijne soort f 26,50, voor grove soort f 12 à f 20 den pikol. De uitvoer was onbeduidend en bedroeg slechts $115^{88}/_{100}$ pikols, waarvan ruim 11 pikols naar Nederland en het overige naar Madura, Soerabaija en Japara. Voor 1863 werd de uitvoer over zee opgegeven als te hebben bedragen 1495 pikols, waarvan 1097 naar Singapoer, 14 naar Nederland en het overige naar plaatsen op Java en Madura.
Japara.	5562	4515	7106	15146	De aanplant bedroeg 1047 bouws minder dan in 1863, doch de productie was gunstiger; in 1863 gemiddeld slechts $1^1/_4$ pikols en dit jaar ruim 3 pikols per bouw. Ingevoerd werden 2033 en uitgevoerd (naar Rembang en Samarang) 2986 pikols. In 1863 waren deze cijfers 1162 en 2022.
Rembang.	3378	3233	4733	13494	De meerdere productie dan in 1863 was aan de zeer gunstige weêrsgesteldheid toe te schrijven. Naar raming bedroeg de oogst onder Rembang 5894 pikols, onder Toeban 4645, onder Bodjonegoro 2197 en onder Blora 758 pikols, te zamen 13 494 pikols.
Soerabaija.	1608	969	1079	623	Ten gevolge van ongunstig weder was ook de oogst van dit jaar mislukt. Volgens de ontvangen opgaven zou de aanplant hebben bedragen in het regentschap Soerabaija 407, in Modjokerto 352, in Lamongan 61, in Grissee 132 en in Sedaijoe 17 bouws, te zamen 969 bouws. Voor eigen gebruik werd door de bevolking het meest geteeld de Java-katoen, die van alle soorten het best was geslaagd. De prijzen liepen even als in 't vorig jaar van f 15 tot f 20 den pikol; de handel bepaalde zich tot ongezuiverde katoen.
Pasoeroean.	266	48	113	3	Redenen voor den achteruitgang van de katoenteelt in deze residentie worden niet opgegeven.
Probolingo.	394	801	1119	1429	De aanplant was hier met 407 bouws toegenomen; de weêrsgesteldheid voor het katoengewas was niet ongunstig te noemen. Nogtans wordt berigt dat de katoen-cultuur bij de bevolking niet zeer gewild is, omdat de teelt van andere tweede gewassen meer dadelijke voordeelen aanbrengt. De soorten die in dit gewest worden aangekweekt zijn de kapas taoen, en kapas gendjah. Eerstgenoemde wordt aangetroffen bij kleine hoeveelheden in kampongs, en de laatstgenoemde wordt als tweede gewas op tegalgronden geteeld. Van Soerabaija wordt een weinig katoen ingevoerd,

Digitized by Google

Gewesten.	Uitgestrektheid van den aanplant in bouws (meest naar gissing).		Verkregen hoeveelheid katoen in pikols (meest naar gissing).		Verdere bijzonderheden.
	1863.	1864.	1863.	1864.	
					die gezegd wordt afkomstig te zijn van Palembang. Uitvoer vindt plaats door opkoopers en wel naar Madura.
Bezoekie.	84	54	20	†	Ook in dit gewest is de bevolking niet met de katoen-cultuur ingenomen.
Banjoewangie.	†	1	†	3	Als voren.
Banjoemas.	†	†	†	†	Hier wordt slechts een weinig inheemsche katoen door de bevolking tot eigen gebruik aangeplant.
Bagelen.	†	†	†	†	Ten gevolge van veel regen waren de enkele hier bestaande aanplantingen voor het grootste gedeelte verloren gegaan. Even als in Banjoemas is ook in dit gewest de grond voor de teelt van katoen over 't algemeen weinig geschikt.
Kadoe.	"	"	"	"	In dit gewest wordt geen katoen geteeld.
Madioen.	3604½	1173	9420	6889	De aanzienlijke vermindering van aanplant in 1864 wordt toegeschreven aan de omstandigheid, dat de teelt van katoen minder geldelijk voordeel aan de bevolking oplevert en daarentegen meer zorg vereischt, dan die van andere gewassen. In tegenstelling met 't vorig jaar, was de oogst van 1864 vrij bevredigend. Het product wordt meestal bestemd tot het weven van kleedjes voor eigen gebruik. Ruwe katoen komt slechts in geringe hoeveelheid ter markt.
Patjitan.	"	"	"	"	Ook dit jaar werd hier geen katoen aangeplant, daar algemeen de voorkeur werd gegeven aan de teelt van tot voedsel strekkende tweede gewassen.
Kedirie.	412	266½	†	†	In deze residentie werden enkele aanplantingen van uitheemsche katoen aangetroffen, waaromtrent evenwel geene bijzonderheden zijn bekend geworden.
Soerakarta.	†	†	†		
Djokdjokarta.	†	"	†	"	In deze gewesten bepaalt de bevolking zich, na de mislukking der in vorige jaren genomen proeven met uitheemsche zaden, tot de teelt van katoen voor huisselijk gebruik. In Djokdjokarta nogtans werden dit jaar in 't geheel geene aanplantingen bewerkstelligd.
Madura.	†	†	†	†	De teelt is bij de bevolking niet gewild. In de behoefte kan tegen billijke prijzen door aanvoer uit Palembang worden voorzien.

Digitized by Google

Klapper-cultuur.

De opgaven betreffende de op Java (met uitzondering van de residentien Batavia, Soerakarta en Djokdjokarta) en in de afdeeling Pamakassan (Madura) aanwezige klapperaanplantingen, hierachter voorkomende in bijlage lit. N, wijzen voor 1864 eene vermeerdering aan van 1 294 469 boomen, tegen eene uitbreiding van 1 077 033 in 't vorig jaar en van 873 061 in 1862. In deze vermeerdering werd door nagenoeg alle gewesten gedeeld, maar voornamelijk door Bagelen, Madioen, Preanger regentschappen en Rombang. Het aanwezig getal boomen was daardoor bij het eind van 1864 geklommen tot 22 711 188, waarvan 8 487 251 vrucht dragende; welke cijfers in 1863 waren 21 416 719 en 7 939 056, en in 1862. 20 339 686 en 7 782 029.

Na het medegedeelde in vorige verslagen zijn met betrekking tot deze cultuur geene nadere bijzonderheden te vermelden (1). Alleen wordt aangeteekend, dat zich in de afdeeling Tjiringin (Bantam) eene tot dusver onbekende ziekte onder de klapperboomen voordeed, die wordt toegeschreven aan het plukken van onrijpe vruchten ten tijde dat de olie hoog in prijs stond. Bij deze ziekte nestelt zich eene kleine rups in de kruin des booms, die aan de jonge vruchten knaagt en ze doet afvallen.

Ook in de residentie Kadoe vertoonde zich in de droogе maanden eene ziekte onder de klapperboomen, waarbij het blad wordt aangetast door een kleinen worm, die het geheel vernielt en alleen den steel laat bestaan. Aan den boom of de vrucht deed dit insect geen kwaad, doch de uitwerpselen die zich aan den stam verzamelen waren zeer verhittend en verminderden den groeikracht. Er werden maatregelen genomen tot keering van dit kwaad.

2°. Cultures ingevoerd op hoog gezag of ten gevolge van overeenkomsten door het Gouvernement met particuliere ondernemers aangegaan.

Koffij-cultuur.

Zoo als reeds in 't vorig verslag ter loops werd aangeteekend, was de weêrsgesteldheid in 't laatst van 1863 over het algemeen zeer ongunstig voor de koffij-cultuur. In het begin van 1864 kwam hierin geen verbetering. De oogst was dan ook zeer gering, bedragende, ongerekend de levering uit de Vorstenlanden, in 't geheel slechts 415 758 (2) pikols, of ruim de helft minder dan de gemiddelde opbrengst der laatste vijf jaren (1859—1863), toen de oogst, buiten de Vorstenlanden, achtereenvolgens beliep 724 192, 982 134, 875 697, 643 346 en 1 102 264 pikols, zijnde bij doorslag 865 526 pikols 's jaars.

Voor het overige waren de voornaamste tot deze cultuur betrekkelijke cijfers, gelijk die nader worden aangeduid in de uitvoerige aantooningen, hierachter gevoegd als bijlagen litt. O. en P., voor het jaar 1864 als volgt:

getal huisgezinnen voor geregelde tuinen en boschkoffij afgezonderd op geheel Java, met uitzondering van Batavia, Buitenzorg, Rembang, Soerakarta en Djokdjokarta, in welke beide laatste residentien de koffij van de Vorsten gekocht wordt, 497 616;

getal vruchtdragende boomen waarvan geoogst werd, met uitzondering als voren, 225 956 544;

geheel aanwezig getal boomen zoowel jonge als vruchtdragende, met uitzondering als voren, 294 730 471;

hoeveelheid koffij in 't geheel bij de pakhuizen ontvangen, met inbegrip van 2478 pikols wegens bevonden overwigten (zoo als boven is gezegd), 415 758 pikols, of met bijtelling van de levering uit de Vorstenlanden, 436 721 pikols;

getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij werd verkregen (de Vorstenlanden buiten aanmerking latende), 543;

gezamenlijk bedrag der inkoopsprijzen (daaronder f 412 116,43 voor de koffij uit de Vorstenlanden) f 4 957 151,04 (3);

---

(1) In 't vorig verslag werd voor Bantam een uitvoer van 700 pikols opgegeven, men leze daarvoor „7000."

(2) Met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden werden verkregen 436 721 pikols. In 1865 was deze hoeveelheid 949 419 pikols.

(3) De normale inkoopsprijs beliep even als in 't vorig jaar f 11,50 per pikol. Voor 1865 is dezelve bepaald op f 12 en voor 1866 op f 12,50.

Digitized by Google

gezamenlijke kosten der koffij uit den oogst van 1864 aan het Gouvernement geleverd f 5 943 036,63;

gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij tot aan de afscheeppakhuizen f 13,61.

De bijplantingen in de verschillende gewesten, gedurende den regentijd van 1864/65 tot stand gebragt, bedroegen in 't geheel 19 637 138 boomen, waarvan 11 811 964 tot aanvulling en inboeting en 7 825 174 tot uitbreiding. In 't vorig regensaizoen waren deze beide laatste cijfers 15 244 726 en 7 032 557 of te zamen 22 277 283.

In de Preanger regentschappen hadden, ten gevolge van de hooge opvoering van het aantal boomen per huisgezin, geene of onbeduidende bijplantingen plaats, zoodat nog steeds geleidelijk meer boomen dienen te worden afgeschreven dan op nieuw als vruchtdragend kunnen worden ingenomen. In sommige streken evenwel was de toestand weder van dien aard, dat de nieuwe aanplantingen met de afschrijvingen gelijken tred konden houden. Ook in Soerabaija moesten dit jaar, in verband tot de krachten der bevolking, bijplantingen worden nagelaten.

Voor één district van Bagelen en voor twee van Probolingo werd, respectivelijk in Maart en December, tot intrekking der cultuur besloten en wel voor eerstgemeld gewest in het district Karang Bollang, waar een aanplant van 90 000 boomen bestond, en voor Probolingo in de districten Phaëton en Djaboong, waar 511 915 boomen werden aangetroffen. De uiterst geringe productie, de ongunstige gesteldheid der tuinen en het gemis aan betere koffijgronden, waren de redenen die de intrekking in het belang der bevolking noodzakelijk deden achten. Voor het district Djaboong droeg tot de intrekking nog bij het afgelegene der aanplantingen, daar de bevolking reeds sedert jaren verpligt was geweest hare tuinen aan te leggen op gronden van het naburig district Kraksan. In beide de districten Phaëton en Djaboong zou echter, tot zoolang de afschrijving niet was bevolen, met de levering van de nog geoogst wordende vruchten moeten worden voortgegaan. In het district Karang Bollang (Bagelen) was reeds dadelijk tot afschrijving overgegaan.

In de residentie Cheribon, alwaar men uit gebrek aan gronden genoodzaakt is reeds vroeger gebruikte terreinen op nieuw met koffij te beplanten, worden de gronden, ter bevordering van vruchtbaarheid, zwaar bemest. Om de meerdere moeite, welke hieruit voor de bevolking ontstaat, worden de nieuwe aanplantingen zoo digt mogelijk bij de betrokken dessa's aangelegd, en had men het aantal boomen door ieder huisgezin aan te planten aanzienlijk verminderd.

Bij naauwkeurige telling was gebleken dat in deze residentie in tuinen 1 137 874 en in paggers 1 578 825 boomen minder aanwezig waren dan de loggers aanduidden.

Omtrent de in Cheribon genomen proef met de Ceylonsche wijze van aanplanten — namelijk zonder schaduwboomen — (zie het vorig verslag bladz. 161) luidden de berigten aanvankelijk zeer bevredigend. Terwijl de op gewone wijze geplante koffijboomen nog geen vrucht gaven, was dit wel het geval met de op Ceylonsche wijze aangelegde aanplantingen. Bij de voor de koffijcultuur zoo ongunstige weêrsgesteldheid van het laatst van 1863 en het begin van 1864, waren het de op laatstbedoelde wijze aangeplante boomen, die daartegen het best bestand waren.

Aangaande de ook in de afdeeling Tjilatjap (Banjoemas) beproefde Ceylonsche wijze van behandeling der boomen viel nog niets mede te deelen.

Van het denkbeeld om ook elders dan in de Preanger regentschappen de afgeschreven koffijtuinen voor rekening van den lande met nuttige boomsoorten te doen beplanten, ter aanwinning van voor de koffijcultuur zoo gewenschten boschgrond, werd door de Regering afgezien (1). Uit eene raadpleging der verschillende hoofden van gewestelijk bestuur op Java was namelijk gebleken, dat vrij algemeen het gevoelen bestond, dat de aan den maatregel verbonden arbeid en kosten niet door evenredige uitkomsten zouden worden opgewogen.

Voor Pasoeroean wordt aangeteekend, dat in het Tengersche gebergte de bevolking steeds voortgaat boschkoffij te planten zonder daartoe last van het bestuur te hebben bekomen. Ook wordt in dit gewest, even als in verschillende districten van Kadoe,

(1) Blijkens het lager aangeteekende aan het slot der paragraaph »kinacultuur", zal in de afdeeling Bandong (Preanger regentschappen) eene proef genomen worden, om voor dit boschplantsoen cinchona-pabudiana te bezigen.

uit eigen beweging veel koffij geplant in de dessa's en langs de paggers der woningen. De in Patjitan bespeurde neiging voor vrijwilligen aanplant in het gebergte was niet toegenomen; in sommige districten aldaar was echter aan bijplantingen van pagger-koffij uitbreiding gegeven.

Met betrekking tot het onderhoud der tuinen valt, ter aanvulling van het medegedeelde in 't vorig verslag, te vermelden, dat in Bantam reeds sedert eenigen tijd, met goed gevolg, eene onderlinge verwisseling van tuinen onder de koffijplanters plaats vindt, ten gevolge waarvan het onderhoud aan de meest nabij gelegen dessa's is opgedragen; eene regeling die gezegd wordt door hoofden en bevolking met genoegen te zijn aangenomen.

Omtrent de resultaten van de ten vorigen jare bevolen indienststelling, bij wijze van proef, van inlandsche opzieners bij deze cultuur, aanvankelijk alleen in de residentie Banjoemas, kon nog niet met genoegzame zekerheid uitspraak worden gedaan. Echter wordt medegedeeld, dat het voorkomen der aanplantingen beter was dan vroeger, terwijl bovendien door betere leiding der werkzaamheden het gemiddeld getal werkdagen van iederen koffijplanter in het jaar gevorderd, dat vroeger 60 bedroeg, op sommige plaatsen reeds tot 50 en zelfs tot 40 was verminderd.

Eene groote verligting voor de bevolking der Preanger regentschappen, voor zooveel den afvoer van het product betrof, was de voltooijing van den nieuwen weg van Tjipadalarang naar Tjikao, waardoor het transport veel in gemak en tijd gewonnen had.

Voor koffij van inferieure hoedanigheid was tot dusver geen vaste inkoopprijs bepaald, maar de regeling daarvan overgelaten aan de taxatie van door de plaatselijke besturen te benoemen commissien, slechts met deze beperking, dat de prijsvermindering niet meer mogt bedragen dan drie vierden van den gewonen prijs. Bij Indisch besluit van 13 November 1864, n°. 7 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1653), werd deze regeling ingetrokken, en bepaald dat de in 's lands pakhuizen op Java en ter Westkust van Sumatra geleverd wordende koffij van minder goede en inferieure hoedanigheid zal worden betaald met de *helft* van den jaarlijks voor goede koffij vast te stellen prijs. Tevens werden de hoofden van gewestelijk bestuur op Java aangeschreven om de goede en inferieure soorten van koffij bij 's lands pakhuizen zooveel mogelijk uit elkander te doen houden.

Algemeen onderzoek. Het algemeene plaatselijk onderzoek naar de in de koffij-cultuur op Java aan te brengen verbeteringen, waarvan in 't vorig verslag sprake was, nam dit jaar een aanvang, en werd volbragt voor zooveel betreft der gewesten Bantam, Bezoekie en Banjoewangie (1).

Verkoop van koffij. Even als in de beide voorgaande jaren deed het Gouvernement in 1864, 50 000 pikols koffij te Batavia verkoopen, waarvan de helft in September en de wederhelft in December. De behaalde prijzen beliepen gemiddeld per pikol, in de Septemberveiling f $38,78^{5}$ en in de Decemberveiling f 39,53. In 't vorig jaar waren die prijzen f $41,00^{5}$ en f 41,22, en in 1862 f 40,39 en f $42,56^{5}$ (2).

(1) In Februarij 1866 zijn maatregelen genomen tot bespoediging van den afloop van het onderzoek. Intusschen is zeer onlangs, bij eene aanschrijving van October 1866, aan de Indische Regering het vertrouwen uitgedrukt, dat, des noodig, in afwachting van de eind-uitkomsten van het onderzoek, zoodanige voorzieningen zullen worden genomen of voorgesteld, als in het belang van een gooden toestand der gouvernements-koffijcultuur mogten blijken gevorderd te worden.

(2) In 1865, toen mede 50 000 pikols op Java werden verkocht, werd in de Septemberveiling gemiddeld behaald f 40,99 en in die van December gemiddeld f $41,44^{5}$ per pikol. Voor elk der jaren 1866 en 1867 is de plaatselijk te verkoopen hoeveelheid eveneens op 50 000 pikols bepaald.

Digitized by Google

Tot een overzigt van de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur in de laatste vijf jaren diene de ondervolgende staat.

Jaren.	Getal vruchtdragende boomen, van welke geoogst is.	Verkregen hoeveelheid koffij zonder de bij het ledigvallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid koffij in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de koffij aan het Gouvernement geleverd.	Gemiddelde prijs, waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij tot aan de afscheepsplaatsen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol	
						Bruto.	Netto.
1860	218 678 781	988 636	998 643	f 11 596 077	f 11,61	f 46,49$^{2}/_{10}$	f 38,52$^{7}/_{10}$
1861	223 301 905	896 750	901 347	11 150 861	12,37	47,75$^{3}/_{10}$	39,69$^{5}/_{10}$
1862	226 054 147	659 183	663 433	8 658 881	13,05	55,29$^{8}/_{10}$	46,75$^{3}/_{10}$
1863	226 466 412	1 113 435	1 120 669	14 121 268	12,60	54,92$^{2}/_{10}$	46,79$^{4}/_{10}$
1864	225 956 544	434 240	436 721	5 943 036	13,61	52,34$^{9}/_{10}$	44,54$^{5}/_{10}$

Suikercultuur.

Ofschoon in de meeste gewesten de productie die van het vorige jaar overtrof, waren toch de uitkomsten voor de verschillende residentien te zamen genomen, voornamelijk ten gevolge van de geringe opbrengst in Tagal en Samarang, minder gunstig dan toen, zijnde in 1863 verkregen 1 742 068 pikols, of gemiddeld 43$^{39}/_{100}$ pikols per bouw, en dit jaar, niettegenstaande 885 bouws *meer* gesneden werden, 1 695 301 pikols, zijnde gemiddeld 41$^{32}/_{100}$ pikols per bouw (1). De hoeveelheid aan het Gouvernement geleverd, ten bedrage van 1 074 411 pikols, overtrof daarentegen het cijfer van 1863 en wel met ruim 6079 pikols.

De hoogste opbrengst werd weder verkregen in Probolingo, namelijk 52$^{54}/_{100}$ pikols; voor de overige gewesten was dit cijfer, in eene afdalende reeks, als volgt: Pasoeroean 52$^{19}/_{100}$, Bezoekie 46$^{68}/_{100}$, Soerabaija 44$^{62}/_{100}$, Cheribon 41$^{71}/_{100}$, Pekalongan 41$^{48}/_{100}$, Kedirie 36$^{9}/_{100}$, Madioen 34$^{23}/_{100}$, Japara 34$^{14}/_{100}$, Rembang 32$^{74}/_{100}$, Samarang 29$^{56}/_{100}$, Tagal 21$^{43}/_{100}$, Madura 20$^{3}/_{100}$ en Banjoemas 19$^{60}/_{100}$ pikols. In het vorig jaar wees Probolingo het hoogste cijfer aan, met 50$^{42}/_{100}$ pikols, en in de drie voorafgegane jaren (1860—1862) Pasoeroean, achtereenvolgens met 61$^{57}/_{100}$, 58$^{78}/_{100}$ en 55$^{4}/_{100}$ pikols.

De verdere uitkomsten dezer cultuur kunnen als naar gewoonte blijken uit de aantooning, die onder lit. Q wordt aangetroffen in de bijlagen van dit verslag. De totalen van dien staat doen zien, dat het getal suiker-inrigtingen bedroeg 97; het getal suikerrietplantende huisgezinnen 201 506; de uitgestrektheid der suikerrietvelden in 1864 gesneden 41 031$^{1}/_{2}$ bouws; de opbrengst, zoo als boven vermeld is, 1 695 301 pikols, waarvan aan het Gouvernement geleverd 1 074 411 (2) en ter beschikking van fabrikanten verbleven 626 362 pikols; de door de planters genoten betaling f 4 429 131,12, gemiddeld voor elk huisgezin f 21,98, gemiddeld per bouw f 107,94; de gezamenlijke kosten van de suiker aan het Gouvernement geleverd f 9 767 529,43^{5}, zijnde gemiddeld per pikol f 9,09.

(1) In 1865 was de productie 1 831 064 pikols, waarvan aan het Gouvernement geleverd is eene hoeveelheid van 1 044 783 pikols.

(2) Hieronder circa 5472 pikols, welke door een drietal contractanten, om aan de levering te kunnen voldoen, bij anderen waren aangekocht.

Digitized by Google

De uitgestrektheid der met suikerriet beplante velden bedroeg 41 038½ bouws, zijnde 438½ bouws meer dan in 't vorig jaar en 896½ bouws meer dan in 1862.

Onder verwijzing naar de mededeelingen in vroegere verslagen, wordt voorts nog het volgende aangeteekend:

Aanplantingen en onderhoud. Wegens de geheerscht hebbende ongunstige weêrsgesteldheid was de toestand der suikerriettuinen over het algemeen minder gunstig.

Voor het onderhoud waren van 3 tot 6 man per bouw beschikbaar.

Het bleek der Regering dat het inlandsch personeel voor het toezigt over de bewerking der velden en het onderhoud van het riet zeer ongelijkmatig was geregeld, en in vele gewesten voor een behoorlijk toezigt ontoereikend.

In sommige residentien scheen het toezigt, in strijd met de bestaande bepalingen, voornamelijk te worden gehouden door personen in dienst van en bezoldigd door de suikerfabrikanten.

Ten einde in dezen de noodige verbetering aan te brengen, werd de Indische Regering in den loop van het jaar, overeenkomstig haar voorstel, gemagtigd om daar, waar dit mogt blijken noodig te zijn, voor elke 200 bouws suikerriet van gouvernements-aanplant een mantrie in dienst te stellen, en om daarvoor te beschikken over een crediet van f 48 000 's jaars, tegen intrekking van de sommen tot dusver, tot het hierbedoelde einde, bij de begrooting toegestaan voor mantries, gecommitteerden en mandoors.

Transport. Het transport van het riet naar de fabrieken en van de suiker naar de pakhuizen heeft bijna overal plaats door middel van aanneming of vrijwillige overeenkomsten met de bevolking, buiten bemoeijenis van het bestuur. Slechts wanneer het overtuigend is gebleken dat de fabrikanten zich de middelen niet kunnen verschaffen, wordt wel eens van bestuurswege daarin voorzien. Dit laatste is evenwel in geen geval van toepassing voor die ondernemers, wier contracten zijn aangegaan op den voet der algemeene grondslagen van 1860, vermits zulks zou zijn in strijd met art. 10 dier contracten.

De omstandigheid dat hiervan in 1863 ten aanzien van de ondernemingen in Japara en Pasoeroean en van een vijftal fabrieken in andere residentien was afgeweken, gaf der Regering aanleiding, bij eene beschikking van 31 October 1864 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1602), den betrokken hoofden van gewestelijk bestuur in herinnering te brengen, dat de aanschrijving van November 1861 (*Bijblad* n°. 1106), — blijkens welke aanmoediging van het transportwezen door den zedelijken invloed van het bestuur was vrijgelaten — *niet* mogt worden uitgelegd in dien zin, dat de bevolking zou kunnen *gedwongen* worden, om voor het transport van het riet en product karren of trekbeesten te leveren of daartoe hare persoonlijke diensten te leenen.

Fabriek-arbeid, enz. Volgens de bovenbedoelde algemeene grondslagen, waarnaar, op enkele uitzonderingen na, alle contracten nog werken, moeten de fabrikanten geheel met eigen middelen werken, doch kan hun van gouvernementswege, voor zoover dit met de krachten der bevolking is overeen te brengen, tijdelijk hulp aan arbeiders worden verleend, wanneer de fabrikanten ten genoegen van het gewestelijk bestuur bewijzen buiten de mogelijkheid te zijn om de werkzaamheden zonder zoodanige hulp aan te vangen of voort te zetten.

In verband met de omstandigheid, dat in 1863 ook wel gedwongen arbeiders waren verstrekt, vóór den maaltijd, tot herstel der fabrieken enz., werd bij de aangehaalde beschikking van October aan de residenten in die gewesten, waar de gouvernements-suikercultuur gedreven wordt, nog te kennen gegeven, dat geene verstrekkingen van arbeiders van bestuurswege mogen plaats hebben anders dan in den maaltijd, en dat die verstrekkingen jaarlijks behooren verminderd te worden, in dier voege dat dezelve tegen het verstrijken der loopende contracten geheel zullen kunnen ophouden.

Tevens werd verklaard, dat in geen geval, tenzij bij de contracten uitdrukkelijk anders mogt zijn bedongen, hulp van bestuurswege mag worden verleend in de levering van brandhout en andere benoodigdheden voor de suikerbereiding of in de verstrekking van arbeiders voor de verkrijging van een en ander.

Bereiding. Verscheidene fabrikanten bragten dit jaar verbeteringen in hunne fabrieken door het aanschaffen van nieuwe en meer volkomene machinerien. Het gebruik van

Digitized by Google

centrifuges bleef toenemen. Voor de invoering in Nederlandsch Indie van verbeteringen aan deze toestellen werd octrooi verleend voor den tijd van vijftien jaren.

Met het oog op het in 1859 (*Indisch Staatsblad* n°. 94) uitgevaardigd verbod op het bezigen bij de suikerbereiding van chemische praeparaten enz., die bij verkeerde toepassing schadelijk kunnen werken, werd van Regeringswege aan de fabrikanten de mededeeling gedaan, dat als zoodanig niet was te beschouwen het gebruik der daarbij nader aangeduide neutrale zwavelzure soda, met of zonder aanwending van kalk.

Verdere mededeelingen. Ter uitvoering van art. 23 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1863, lit. H3 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), houdende tijdelijke maatregelen ten aanzien der op Java aanwezige gouvernements-suikerondernemingen, werden door den Gouverneur-Generaal, respectivelijk bij besluit van 31 Januarij 1864, n°. 1, en 11 Februarij daaraanvolgende, n°. 34, vastgesteld:

a. het model-contract tot wijziging volgens de nieuwe voorwaarden van de overeenkomsten, verlengd op den voet der algemeene grondslagen van 1860;

b. het model-contract bij uitbesteding, betreffende die ondernemingen waarvan de ondernemers niet tot de algemeene grondslagen van 1860 waren toegetreden of op deze hunne toetreding waren teruggekomen (1).

Ten einde de toetreding tot de nieuwe regeling te bevorderen, werd later (bij de Indische besluiten van 8 en 12 Maart 1864, n°. 30 en 7) in die model-contracten nog eenige wijziging gebragt, door opname daarin van de bepaling, dat zij, die zich als vaste arbeiders op de fabriek van den ondernemer verbinden, zoolang de verbindtenis duurt in den maaltijd vrij zijn van alle verpligte diensten (2).

Op de voorwaarden sub *a* bedoeld, was bij het eind van 1864 gecontracteerd voor zes ondernemingen (5 in Cheribon en 1 op Madura). Vier andere fabrikanten (3 in Cheribon en 1 in Tagal) waren mede tot de nieuwe voorwaarden toegetreden, doch met dezen kwam de betrekkelijke overeenkomst vóór het einde des jaars nog niet tot tot stand (3).

Op den voet sub *b* werden dit jaar uitbesteed de ondernemingen Bandjardawa en Tjomal in Tagal, als zijnde voor deze niet toegetreden tot de algemeene grondslagen van 1860.

Van den vruchteloozen afloop dier uitbesteding en den verderen loop dezer zaak, in verband met een aanhangig regtsgeding nopens de gehoudenheid der Regering al dan niet tot overname der fabrieken enz., is reeds melding gemaakt op bladz. 166 (noot 2) van het vorig verslag (4).

Met betrekking tot de zes andere ondernemingen, welker eigenaren mede niet zijn toegetreden tot de regeling van 1860 (zie het verslag over 1861, bladz. 141), en welke

---

(1) Bij de regeling der voorwaarden van uitbesteding voor de ondernemingen Krian en Waroe (zie lager) is — hangende de overleggingen nopens het onderwerp der gouvernements-suikercultuur in het algemeen — eene wijziging noodig bevonden van het aangehaald Koninklijk besluit van 20 Julij 1863, in dien zin, dat contractuele regten van voorkeur van oude contractanten, ook bij openbare uitbesteding worden geëerbiedigd. Die wijziging, waarbij ter verzekering van de belangen der schatkist tevens is voorgeschreven het stellen van een minimum-inschrijvingsprijs, beneden welken de onderneming niet zal worden gegund, heeft plaats gehad bij Koninklijk besluit van 7 November 1866, lit. K4 (*Staats-courant* van den 22sten daaraanvolgende).

(2) Deze wijziging is in Jannarij 1865 weder ingetrokken, als door de nieuwe regeling der heerediensten overbodig geworden (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1748).

(3) Sedert zijn nog de eigenaren van 17 ondernemingen toegetreden; van een paar hunner is echter die toetreding als vervallen te beschouwen, zijnde zij geschied onder de voorwaarde dat de termijn bedoeld bij *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 22, niet zou worden verlengd, hetgeen echter wel heeft plaats gehad, blijkens *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 54*a*. Dien ten gevolge is de gelegenheid tot toetreding nog opengesteld tot ultimo Maart 1867.

(4) Ten vervolge daarop zij aangeteekend, dat ten aanzien der verwerking van het voor den oogst van 1866 aangeplante riet tusschen partijen eene schikking is getroffen in dien zin, dat als sequester der fabrieken, in plaats van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, is opgetreden de gewezen contractante en zulks op gelijken voet als de factorij, doch met beding dat voor Tjomal geenerlei hulp of bemoeijing van bestuurswege zal verleend worden voor het snijden van het riet of het transporteren van riet en product, noch voor de werkzaamheden in en bij de fabrieken, en dat voor Bandjardawa 's Gouvernements hulp zal beperkt worden tot het rietsnijden en den arbeid bij en op de fabriek.

Digitized by Google

fabrieken dus eveneens in de termen van uitbesteding vallen, zij aangeteekend, dat daartoe alsnu in de eerste plaats in aanmerking komen de ondernemingen Krian en Waroe, in Soerabaija, waarvan de overeenkomsten eindigen met den oogst van 1866 (1).

Het contract voor de onderneming Soerawinangon in Cheribon, wier eigenaar in der tijd tegen het hem voorgelegde verlengingscontract (zie het verslag over 1861, bladz. 141) bedenkingen had ingebragt, werd alsnog, ingaande met den aanplant van 1864, verlengd op den voet der algemeene grondslagen, slechts met deze wijziging, dat in de nieuwe overeenkomst niet werd opgenomen het voorbehoud der Regering, om voor de suiker, welke niet aan het Gouvernement wordt geleverd, een zeker geldelijk bedrag te heffen, tot hoogstens 42 cents per pikol.

Bij het eind van 1864 bleef nu van de 7 ondernemingen, wier eigenaren op hunne toetreding tot de algemeene grondslagen waren teruggekomen, of die tegen de hun voorgelegde concept-contracten bedenkingen hadden ingebragt, nog alleen te regelen over de zaak der onderneming Toelies in Rembang (2).

Verkoop van suiker. Ook dit jaar deed de Regering 200 000 pikols suiker te Batavia verkoopen, waarvan 75 000 in September, 46 000 in October en 79 000 in December. De in die veilingen behaalde middenprijzen beliepen, berekend naar het standmonster n°. 16, achtereenvolgens f 17,20, f 17,12 en f 16,56 den pikol. In 't vorig jaar waren de prijzen f 15,325, f 15,04 en 16,27 (3).

Een vijfjarig overzigt van de voornaamste uitkomsten der gouvernements-suikercultuur volgt hieronder.

Jaren.	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der velden, van welke gesneden is. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Werkelijk van de velden verkregen suiker. — Pikols.	Hoeveelheid suiker aan het Gouvernement geleverd. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van deze suiker.	Gemiddelde prijs, waarop de pikol suiker aan het Gouvernement te staan komt.	Hoeveelheid suiker ter beschikking van de fabrikanten gelaten. — Pikols.	Opbrengst van de in Nederland geveilde suiker per pikol.	
								Bruto	Netto.
1860	97	38 846	1 774 176	888 715	f 8 718 621	f 9,93	885 460	f 20,65 $^{2}/_{10}$	f 14,86 $^{9}/_{10}$
1861	97	38 827	1 703 077	877 313	8 506 417	9,69	825 763	20,91 $^{7}/_{10}$	15,00 $^{3}/_{10}$
1862	97	40 142	1 687 948	(4) 1 031 591	9 387 824	9,10	663 748	20,70 $^{9}/_{10}$	15,15 $^{6}/_{10}$
1863	97	40 146 ½	1 742 068	(5) 1 068 331	9 705 167	9,08	662 513	19,37 $^{3}/_{10}$	14,05 $^{4}/_{10}$
1864	97	41 031	1 695 301	(6) 1 074 411	9 767 529	9,09	626 362	22,25 $^{6}/_{10}$	16,75 $^{3}/_{10}$

(1) Blijkens de aankondiging in de *Javasche Courant* van 29 Mei 1866 (*Staats-courant* van 25 Julij daaraanvolgende), zullen beide ondernemingen in Februarij 1867 worden uitbesteed. In verband met het bij de loopende contracten aan de beide ondernemers toegekende regt van voorkeur, zal echter in de nog te publiceeren voorwaarden van uitbesteding een voorbehoud nopens de gunning worden opgenomen, en zulks op den voet van het in eene der voorgaande noten bedoelde Koninklijk besluit van 7 November 1866, lit. K[4].

(2) Zoo als reeds is aangeteekend in 't vorig verslag (bladz. 166, noot 3), zal de aanplant ten behoeve dezer onderneming na 1864/65 niet verder worden voortgezet.

(3) In 1865 zijn 250 000 pikols verkocht, welke hoeveelheid ook voor elk der jaren 1866 en 1867 is bepaald. De middenprijzen der drie veilingen van 1865 waren achtereenvolgens f 14,50, f 14,88 en f 17,52.

(4) Waaronder 7393 $^{59}/_{100}$ pikols, welke door een tweetal contractanten, om aan de levering te kunnen voldoen, bij anderen zijn aangekocht.

(5) Waaronder 190 $^{44}/_{100}$ pikols, door een der contractanten bij anderen aangekocht.

(6) Waaronder 5471 $^{76}/_{100}$ pikols, door drie contractanten aangekocht als voren.

Digitized by Google

Particuliere teelt. Bij dit verslag is ook nu gevoegd (zie bijlage lit. X) een overzigt der verschillende op Java en Madura (met uitzondering van die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen) aanwezige particuliere ondernemingen voor de teelt of den opkoop van producten buiten contract met het Gouvernement.

Blijkens dat overzigt beliep het aantal der geheel particuliere suiker-ondernemingen, die in 1864 in werking waren geweest of ten behoeve van welke geplant was geworden, even als in 't vorig jaar, 26, voor 24 van welke wordt opgegeven eene gezamenlijke productie van 38 579 pikols, tegen 34 407 pikols (voor 25 ondernemingen) in 1863. Slechts 3 ondernemingen hadden eene productie boven de 5000 pikols, namelijk één in Probolingo 8350, en twee in Cheribon respectivelijk 6525½ en 5871 pikols; daarop volgde die van 4 ondernemingen (mede in Cheribon), ten bedrage van respectivelijk 4607, 2808½, 1702 en 1450 pikols; 8 andere hadden eene opbrengst tusschen 1000 en 500 pikols, terwijl bij elke der 9 overige ondernemingen de productie bleef beneden de 500 pikols.

Residentie'sgewijze waren de uitkomsten over 1864 en 1863 als volgt:

GEWESTEN.	1864.		1863.		Aanmerkingen.
	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols).	
Cheribon . . .	12 (*a*)	25 207	13	20 486	(*a*) Van ééne onderneming is de productie niet opgegeven.
Samarang . .	1	*Nihil* (*b*)	1	150	(*b*) De aanplant, ten bedrage van slechts 2 bouws, is niet gesneden geworden.
Soerabaija . .	"	"	1	1 850	
Probolingo . .	2	9 250	2	9 985	
Bagelen. . . .	1	660	1	500	
Kadoe.	10	3 462	8 (*a*)	1 436	
	26	38 579	26	34 407	

Indigo-cultuur.

De staat der gouvernements-indigocultuur in elke der vijf residentien Cheribon, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Madioen, waar zij in 1864 nog was in stand gehouden, kan in de bijzonderheden worden nagegaan in de aantooning onder lit. R bij dit verslag gevoegd.

Die aantooning doet onder andere zien, dat in 1864 het getal fabrieken bedroeg 264; het getal indigo-plantende huisgezinnen 108 451; de uitgestrektheid der gesneden velden, in bouws, 14 627¼; de verkregen hoeveelheid indigo 452 789 Amsterd. ponden, gemiddeld van één bouw 30⁹⁵/₁₀₀; het gezamenlijk bedrag der door de indigo-planters genoten betaling f 906 033; de gezamenlijke kosten van den indigo f 1 280 010,23, zijnde gemiddeld per Amsterd. pond f 2,82^5 of f 0,16^4 minder dan in 't vorige jaar.

De gestadige droogte in de maanden Julij—October oefende een zeer nadeeligen invloed uit op de aanplantingen; de oogst leverde dien ten gevolge ruim 4 pond per bouw minder op dan in 't vorig jaar, toen gemiddeld verkregen werd $35^{12}/_{100}$ Amsterd. pond per bouw, welk cijfer in de drie voorafgegane jaren 1860, 1861 en 1862 achtereenvolgens was geweest $28^{26}/_{100}$, $34^{59}/_{100}$ en $28^{24}/_{100}$ (1).

(1) De hoeveelheid indigo uit den oogst van 1865 verkregen beliep nog 295 358 Amst. ponden, of gemiddeld ruim 32 Amst. ponden per bouw.

Zoo als bekend is, ontvangt de bevolking, sedert in 1863 de bereiding genomen is voor rekening van den lande, het volle plantloon van f 2 per Amsterd. pond indigo, zonder eenige korting voor fabricatiekosten. Dooreen genomen voor de verschillende gewesten beliepen alzoo de verdiensten der indigoplanters (voor het telen van het gewas, het snijden der bladeren en het vervoer derzelve naar de fabrieken) in 1864 f 61,94, tegen f 70,21 in 't vorig jaar, hetgeen per huisgezin (gemiddeld zijn er 7 à 8 per bouw ingedeeld) respectivelijk gaf f 8,35 en f 9,79.

Voor elk gewest afzonderlijk was de verkregen productie per bouw in Amsterd. ponden gedurende de vijf laatste jaren als volgt:

	1864.	1863.	1862.	1861.	1860.
Madioen*.	41	45	31	42	38½
Bagelen	34¼	35⅔	28½	38½	25¾
Banjoemas	28¼	35¾	31	32	32½
Kadoe.	20½	25	25¾	27¼	22½
Cheribon	13½	20	15½	19	21¼

De groote ongelijkheid der verdiensten van de indigo- en de suikerrietplanters, aan welke laatsten, bij minderen arbeid, een minimum-plantloon van f 75 per bouw is verzekerd, welk minimum bij de regeling van Julij 1863 zelfs is verhoogd tot f 90, deed in 1863 het denkbeeld opperen om de betaling aan de indigo plantende bevolking tot minstens f 3 per Amsterdamsch pond te verhoogen.

De ter zake ingewonnen adviesen gaven der Indische Regering aanleiding het vraagstuk der al of niet-intrekking van de indigo-cultuur op nieuw in overweging te nemen.

Van de in 1862 bevolen afscheiding van cultuur- en fabriekarbeid werden geene voldoende uitkomsten verwacht, omdat het voorname bezwaar niet zoo zeer gelegen was in den fabriekarbeid als wel in de omstandigheid, dat de met indigo beplante velden geene genoegzame waarde opleveren. Ook de voorgestelde verhoogde betaling werd geacht, met het oog op de steeds toenemende uitputting der indigo-velden en de daaruit ook voor den eigen landbouw der bevolking voortvloeijende nadeelen, de bezwaren aan deze cultuur verbonden niet te zullen opheffen.

Op grond van deze beschouwingen werd bij Indisch besluit van 19 September 1864, n°. 3, onder nadere goedkeuring des Konings, de intrekking der gouvernements-indigocultuur, na afloop van den te veld staanden oogst, bevolen in de residentien Cheribon en Kadoe geheel, en in Banjoemas, Bagelen en Madioen bij die fabrieken, waar de gemiddelde productie der laatste vijf jaren minder dan 28 Amsterd. ponden per bouw had bedragen, terwijl tevens magtiging werd gevraagd om, na afloop van den oogst der in 1865 met indigo te beplanten velden, die cultuur geheel in te trekken (1).

Verder werd bepaald dat de vrijkomende velden ter beschikking van de bevolking zouden worden gesteld, terwijl in Cheribon de voor de indigo-cultuur afgezonderde dessa's, voor zooveel mogelijk, bij de koffijcultuur zouden worden ingedeeld.

(1) De bovenbedoelde goedkeuring en magtiging is in April 1865 door het opperbestuur verleend.

Digitized by Google

Het gebruikelijk vijfjarig overzigt van de voornaamste uitkomsten der gouvernements-indigo-cultuur (1) volgt hieronder:

Jaren.	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der indigo-velden in bouws van 500 vierkante Rhijnlandsche roeden.		Verkregen hoeveelheid indigo. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten van den indigo.	Gemiddelde prijs, waarop één Amstd. pond indigo aan het Gouvernement te staan komt.	Opbrengst van den in Nederland geveilden indigo per Amsterd. pond.	
		Beplant geweest.	Waarvan werd gesneden.				Bruto.	Netto.
1860	273	16 546½	16 546½	467 672	f 1 191 637	f 2,55	f 4,59	f 4,16 6/10
1861	273	16 554½	12 770½	441 721	1 110 172	2,51	4,94 6/10	4,49 5/10
1862	264	14 870 3/10	14 845½	419 287	1 073 331	2,56	5,23	4,77
1863	264	14 857½	14 857½	521 781	1 560 954	2,99	4,63	4,19 5/10
1864	264	15 096	14 627¼	452 789	1 280 010	2,82½	4,39 4/10	4,00 4/10

Thee-cultuur.

Onder verwijzing naar bijlage lit. S en naar het vijfjarig overzigt hieronder, zij met betrekking tot de uitkomsten dezer cultuur slechts aangeteekend, dat bij de éénige nog op den ouden voet werkende thee-onderneming in de Preanger regentschappen, waarvan het product dit jaar voor 't laatst aan het Gouvernement werd geleverd, verkregen werd 616 559 Amsterdamsche ponden, tegen 399 266 pond in 1863; terwijl de gouvernements-theetuinen in Bagelen, welke in 1865 mede aan de particuliere nijverheid zijn overgegaan (2), afwierpen 174 096 Amsterdamsche ponden, tegen 180 198 pond in 't vorig jaar. De reden der zoo aanzienlijk vermeerderde productie bij de onderneming in de Preanger regentschappen is niet vermeld gevonden.

Jaren.	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der theetuinen — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Hoeveelheid thee in Amst. ponden.		Gezamenlijke kosten der geleverde thee.	Gemiddelde prijs waarop één Amstd. pond thee aan het Gouvernement to staan komt.	Opbrengst der in Nederland geveilde thee per Amst. pond.	
			Verkregen.	Geleverd.			Bruto.	Netto.
1860	18	2563½	2 010 630	1 968 187	f 1 411 601 (3)	f 0,71½	f 0,97 1/10	f 0,72 8/10
1861	18	2560½	1 956 469	1 947 289	1 379 909 (3)	0,70	0,97	0,71 4/10
1862	16	2205½	1 610 714	1 610 714	1 178 153	0,73	0,98 4/10	0,70 9/10
1863	13	1328½	1 272 232	1 272 232	862 751	0,68	0,97 9/10	0,69 5/10
1864	9	866½	790 655	790 655	572 231	0,72	0,84	0,56 5/10

(1) Zie omtrent eene particuliere indigo-onderneming in Pasoeroean bijlage X aan 't slot.

(2) Zie het vorig verslag, bladz. 170, noot 3.

(3) Ongerekend de kosten van verwerking der Krawangsche thee.

Digitized by Google

De opbrengst der *particuliere* thee-aanplantingen in het Buitenzorgsche, thans nog alleen bestaande op de landen Tjikoppo-bollang en Tjikoppo-maijak, wordt opgegeven te hebben bedragen 60 615 Amsterdamsche ponden, tegen 72 240 pond in 't vorig jaar en 110 713 pond in 1862. Uitbreiding werd alleen waargenomen op Tjikoppo-maijak. Op het land Tjawie daarentegen waren de aanplantingen door koffijcultuur vervangen.

Bij de vijf laatstelijk met het Gouvernement in contract staande ondernemingen, welker eigenaren in 1863 en 1864 voor eigen rekening zijn begonnen te werken (vergelijk de paragraaph: 4°. Landbouw op woeste gronden, enz. hieronder), werd verkregen: bij de onderneming in Cheribon 130 000 en bij de vier in de Preanger regentschappen 764 477 Amsterdamsche ponden, welke hoeveelheden in 't vorig jaar respectivelijk waren 160 000 en 1 060 848.

Kaneelcultuur.

Over het algemeen waren de uitkomsten dezer cultuur minder ongunstig dan in de beide voorgaande jaren: de oogst leverde aan pijpkaneel en verkoopbaren afval 175 858 Amsterdamsche ponden, tegen 163 323 pond in 't vorig jaar en 136 820 pond in 1862, terwijl de productiekosten, in 1862 en 1863 respectivelijk bedragende f 0,69 en f 0,60 5 per Amsterdamsch pond, in 1864 kwamen te staan op f 0,56. Voor de verschillende gewesten liep het kostende, naar gelang van de meerdere of mindere opbrengst der tuinen en het grooter of geringer toeziend personeel, uiteen als volgt: Krawang f 0,45, Bagelen f 0,55, Banjoemas f 0,56 5, Madioen f 0,60 5, Bantam f 0,77 5 en Kedirie f 1,46 5 per Amsterd. pond. In 1863 wisselden de kosten af van f 0,49 in Krawang tot f 1,45 5 in Kedirie, en in 1862 van f 0,55 in Krawang tot f 1,23 5 in Madioen.

Volgens bijlage lit. T. bedroeg het getal kaneel-inrigtingen 34; het getal huisgezinnen bij de kaneelcultuur werkzaam 14 695; de uitgestrektheid der kaneeltuinen 1480 424/500 bouws; het getal kaneelboomen 3 541 407, waarvan 3 482 917 schilbare en 58 490 jonge boomen; het getal schilbare boomen, waarvan één Amsterd. pond kaneel werd verkregen (de verkoopbare afval medegerekend), gemiddeld ruim 20.

Aan kaneel-olie werd verkregen respectivelijk van 636 en 3974 Amsterd. ponden afval, bij de stokerij in Krawang ruim 4 en bij die in Bagelen 14 Amsterd. ponden.

Blijkens het vorig verslag (bladz. 171) waren overwegingen aanhangig nopens de mogelijkheid van het aanbrengen van bezuinigingen in het beheer dezer cultuur, als een middel om de geldelijke verliezen, die zij in de laatste jaren voor 's lands kas had opgeleverd, te doen ophouden. Ook was nog geen beslissing genomen nopens het reeds vroeger aanbevolen denkbeeld (zie het verslag over 1862, bladz. 177) eener overgifte van de kaneelcultuur aan de particuliere nijverheid.

In den aanvang van 1864 werd op deze aangelegenheid bij de Indische Regering teruggekomen, met verzoek om ten deze bepaalde voorstellen in te dienen.

Ten einde aan deze uitnoodiging naar behooren te voldoen, werd een van de inspecteurs der cultures in commissie gesteld om den stand en de vooruitzigten der kaneelcultuur in verschillende gewesten op te nemen, en daarbij in de bijzonderheden na te gaan, welke bezuinigingen bij deze cultuur waren in te voeren. De toestand der tuinen werd over 't algemeen ongunstig bevonden; de boomen waren door het vele snoeijen en kappen uitermate klein geworden en schoten slechts dunne loten, waarvan de bast gevolgelijk een gering product afwierp. Vermeerdering van opbrengst of verbetering van hoedanigheid was niet te verwachten, tenzij nieuwe aanplantingen van jonge boomen wierden bevolen. Enkele kleine posten van uitgaaf uitgezonderd, kon geen ander middel van bezuiniging worden aangegeven dan opheffing der vrij aanzienlijke cultuurprocenten. Doch zelfs daarna zou de kaneelcultuur den lande slechts in enkele streken een gering voordeel, in vele nog bepaald verlies geven. Het belang der bevolking, die bij deze cultuur een uitermate gering loon verdient (zie het vorig verslag, bladz. 171), vorderde de instandhouding evenmin. Integendeel was het onderhoud der kaneeltuinen en de verpligte arbeid in de schilloodsen in sommige streken zeer bezwarend van wege den verren afstand der woonplaatsen van de daarbij ingedeelden.

Als slotsom van het onderzoek en der plaats gehad hebbende overwegingen werd dan ook in 't laatst van 't jaar door de Indische Regering het voorstel gedaan tot intrekking der gouvernements-kaneelcultuur en tot teruggave der daarvoor afgezonderde gronden

aan de bevolking, voor zoover dezelve niet (bij openbare uitbesteding) in huur waren uit te geven (1).

De onderstaande cijfers geven een overzigt van de uitkomsten dezer cultuur in de laatste vijf jaren.

Jaren.	Getal kaneel-inrigtingen.	Uitgestrektheid der kaneeltuinen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Verkregen hoeveelheid kaneel buiten den afval. — Amsterd. ponden.	Verkoopbare afval. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten van de kaneel.	Gemiddelde prijs, waarop één Amsterd. pond kaneel aan het Gouvernement te staan komt, de verkoopbare afval medegerekend.	Opbrengst van de in Nederland geveilde kaneel per Amsterd. pond.	
							Bruto.	Netto.
1860	43	$1799\,^{1}/_{2}$	209 379	8 993	f 118 766	f $0,54^{5}$	f $0,57\,^{2}/_{10}$	f $0,44\,^{9}/_{10}$
1861	44	$1800\,^{1}/_{2}$	182 216	$10\,614\,^{1}/_{2}$	114 028	0,59	$0,53\,^{8}/_{10}$	$0,40\,^{9}/_{10}$
1862	33	1481	131 762	5 058	94 461	0,69	$0,59\,^{7}/_{10}$	$0,47\,^{7}/_{10}$
1863	34	$1480\,^{424}/_{500}$	156 497	6 826	98 966	$0,60^{5}$	$0,81\,^{4}/_{10}$	0,69
1864	34	$1480\,^{424}/_{500}$	167 305	8 553	98 974	0,56	$0,71\,^{3}/_{10}$	0,59

De *particuliere* kaneelcultuur in Buitenzorg was steeds achteruitgaande; de opbrengst, die aldaar in 1862 2000 en in 1863 nog 1050 Amsterd. ponden had bedragen, was in 1864 niet meer dan 462 Amsterd. ponden.

Blijkens het vorig verslag had de ter beschikking van de bevolking gestelde aanplant van 5 bouws Cochinchina-kaneel in Banjoemas laatstelijk een ruim product van goede qualiteit afgeworpen. Dienaangaande wordt thans medegedeeld, dat de ruime opbrengst verkregen was door het omkappen van boomen, waarvan op geene andere wijze was partij te trekken.

Sedert hadden de tronken daarvan weder nieuwe loten geschoten, doch de bevolking bepaalde zich nu alleen tot het schoonhouden van den aanplant, en de boomen werden niet meer geëxploiteerd, hoewel haar herhaalde malen het noodige onderrigt in de behandeling van aanplant en product was opgegeven.

Nopalcultuur en cochenille-teelt.

Sedert de vernieuwing der nopal-aanplantingen en de toename van het aantal bevolkbare planten, was de cochenille-opbrengst bij het landbouw-etablissement te Soekaradja in Banjoewangie (de eenige inrigting waar deze tak van cultuur met bemoeijing van het Gouvernement nog gedreven werd) weder toenemende. De in 1864 verkregen hoeveelheid cochenille beliep namelijk 12 074 Amsterd. ponden, tegen 8872 pond in het vorige jaar en 3064 pond in 1862; doch daar de productiekosten nog altijd de hier te lande behaalde veilingsprijzen aanmerkelijk overtroffen, waren de geldelijke uitkomsten des te onvoordeeliger (2.

(1) In April 1865 is daartoe door het opperbestuur magtiging verleend, met bepaling dat de gronden aan de bevolking zullen worden teruggegeven, met uitzondering alleen van die tuinen, welke op woeste gronden zijn aangelegd en tot uitgifte in huur geschikt zijn.

(2) In den loop van 1865 is den Gouverneur-Generaal dan ook de intrekking der cochenille-teelt in overweging gegeven, en daarbij het denkbeeld geopperd, om, zoo geene gelegenheid mogt bestaan om de veroordeelden met goed gevolg te bezigen tot het verbouwen van padie of andere gewassen, van hunnen arbeid partij te trekken tot voltooijing van den grooten weg over Java, die tusschen Bezoekie en Banjoewangie nog ongebaand is. Het gevolg hiervan is geweest dat met ultimo 1865 de cochenille-teelt in de afdeeling Banjoewangie is ingetrokken en dat in April 1866 magtiging is verleend tot het maken met veroordeelden (ten getale van 400) van een rijweg der 1ste klasse van Soemberwaroe (Bezoekie) naar Badjoel-Mattie (Banjoewangie), volgens het door eene daartoe benoemde commissie aangegeven tracé.

Sedert het laatst van 1863 is, zoo als lager zal blijken, een gedeelte der te Soekaradja aanwezige veroordeelden ook werkzaam gesteld bij eene aldaar aangelegde proef-inrigting voor de teelt van zijdewormen en de vervaardiging van zijde.

Digitized by Google

De werkzaamheden konden in 1864 geheel door de veroordeelden worden verrigt, de hulp der bevolking behoefde daartoe niet te worden ingeroepen.

Het aantal nopalplanten bleef onveranderd (270 400 stuks), dat der bevolkbare vermeerderde van 171 858 tot 228 987; het getal werkelijk met het cochenille-insect bevolkt geweest beliep in 1863 140 300 en dit jaar 171 740, zoodat in eerstgemeld jaar één Amsterd. pond cochenille gemiddeld verkregen werd van 16 en in 1864 gemiddeld van 14 planten. De verdere cijfers betreffende deze cultuur kunnen blijken uit het volgende staatje. Onder de opgaven over 1860 en 1861 zijn ook begrepen de uitkomsten der nog tot ultimo 1866 op contract werkende onderneming in Cheribon, waar in 1862 (zie het verslag over dat jaar, bladz. 178) de nopal- en cochenilleteelt door vanille-aanplant is vervangen. Van dezen aanplant was nog geen product verkregen.

Jaren.	Getal cochenille-inrigtingen.	Uitgestrektheid der nopal-aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Verkregen hoeveelheid cochenille. — Amst. ponden.	Hoeveelheid cochenille aan het Gouvernement geleverd. — Amst. ponden.	Gezamenlijke kosten der cochenille aan het Gouvernement geleverd.	Gemiddelde prijs, waarop één Amst. pond cochenille aan het Gouvernement te staan komt.	Opbrengst van de in Nederland geveilde cochenille per Amst. pond.	
							Bruto.	Netto.
1860	2	$126\frac{1}{2}$	11 096	7 596	f 36 286	f 4,78	f $1,59\frac{9}{10}$	f $1,38\frac{4}{10}$
1861	2	$172\frac{1}{2}$	4 500	4 000	43 695	$10,92^5$	$1,62\frac{1}{10}$	$1,40\frac{6}{10}$
1862	1	68	3 064	3 064	32 289	10,54	$1,55\frac{3}{10}$	$1,35\frac{3}{10}$
1863	1	68	8 872	8 872	30 274	3,41	$1,47\frac{3}{10}$	$1,27\frac{5}{10}$
1864	1	68	12 074	12 074	36 388	3,01	$1,95\frac{4}{10}$	$1,73\frac{9}{10}$

De vroegere contractant in Japara had zijne sedert ultimo 1857 *particulier* voortgezette onderneming dit jaar opgegeven (vergelijk bijlage lit. X ten slotte).

Tabakscultuur.

Door het verstrijken met den oogst van 1863 van een viertal tabakscontracten (respectivelijk voor de ondernemingen in Samarang en Soerabaija en voor 2 ondernemingen in Rembang) werden in 1864 nog slechts 625 bouws, of 725 minder dan in 't vorig jaar, op hoog gezag met tabak beplant, en wel 50 bouws voor de onderneming in Japara en 575 ten behoeve van nog vier ondernemingen in Rembang. Voor twee dezer laatste ondernemingen werden, in verband tot de krachten der bevolking, 75 bouws minder beplant dan bij contract bepaald was.

De oogst beliep 4588 pikols, hetgeen berekend over de $601\frac{1}{4}$ bouws, waarvan werd ingezameld, eene gemiddelde opbrengst daarstelt van $7\frac{63}{100}$ pikols per bouw. In 't vorig jaar werd dooreen genomen $3\frac{69}{100}$ en in 1862 gemiddeld $10\frac{56}{100}$ pikols per bouw verkregen.

Levering van tabak aan het Gouvernement had, wegens den afloop van het contract voor de onderneming in Samarang, dit jaar niet meer plaats.

In Japara ontvangt de bevolking, onafhankelijk van den goeden of slechten oogst, een vast plantloon van f 105 per bouw; in Rembang kwam dit loon in 1864 te staan op f 86,50. Berekend per huisgezin waren de verdiensten in Japara f $5,86^5$ en in Rembang f $10,83^5$. In laatstgemelde residentie waren gemiddeld 8 huisgezinnen per bouw afgezonderd: in Japara daarentegen 18.

Digitized by Google

Voor verdere cijfers aangaande deze cultuur zij verwezen naar bijlage lit. U en naar het vijfjarig overzigt hieronder.

Jaren.	Getal tabaks-onder-nemingen.	Uitgestrektheid der tabaksvelden in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.		Verkregen hoeveelheid tabak. — Pikols.	Genoten betaling door de tabakplantende huisgezinnen.
		Beplant geweest.	Waarvan geoogst werd.		
1860	13	1771	1759	17 030	f 160 652
1861	11	1580	$1498\frac{1}{4}$	8 604	139 365
1862	10	1479	$1418\frac{1}{2}$	14 981	156 345
1863	9	1350	$1183\frac{1}{2}$	4 368	109 999
1864	5	625	$601\frac{1}{4}$	4 588	54 989

Particuliere teelt. Het aantal ondernemingen voor den opkoop en de bereiding van tabak voor de Europesche markt onderging gedurende 1864 weinig verandering. Wel kwamen enkele nieuwe ondernemingen in werking, doch daarentegen waren andere tijdelijk of voor goed verlaten geworden. In 't geheel waren er 110 in werking geweest, zijnde 2 minder dan in 't vorig jaar.

Van de vier residentien Rembang, Pasoeroean, Bezoekie en Kedirie, waar de opkoop het aanzienlijkst is, werd in twee (Pasoeroean en Kedirie) belangrijk minder, doch daarentegen in de beide andere belangrijk meer verkregen dan in 1863. In de meeste der overige gewesten overtrof de productie die van het vorige jaar.

Het ondervolgend staatje, ontleend aan de meer uitvoerige opgave in bijlage lit. X, geeft van een en ander een nader overzigt.

GEWESTEN.	JAREN.	Aantal in werking geweest zijnde onderne-mingen.	Hoeveelheid verkregen product in Amst. pond.	AANMERKINGEN.
Tagal	1864	3	84 625	(1) Productie van 3 ondernemingen, zijnde bij ééne onderneming geen product verkregen, doordien de aanplantingen geheel waren mislukt.
	1863	4	14 185 (1)	
Samarang . .	1864	17	591 300 (2)	(2) Productie van 15 ondernemingen, zijnde van 2 geen opgaaf ontvangen.
	1863	15 (3)	186 800	(3) Onder de opgaaf van 17 ondernemingen in 't vorig verslag waren begrepen 2 ondernemingen, die thans als één geteld zijn, en eene onderneming die niet in werking was geweest.
Japara. . . .	1864	1	30 000	
	1863	1	» (4)	(4) Door zware regens en overstroomingen was het gewas geheel verloren gegaan.
Rembang. . .	1864	23	3 867 170	
	1863	23	827 696 (5)	(5) Productie van 21 ondernemingen, zijnde van 2 ondernemingen de productie nog niet bekend geweest.

Digitized by Google

GEWESTEN.	JAREN.	Aantal in werking geweest zijnde ondernemingen.	Hoeveelheid verkregen product in Amst. pond.	AANMERKINGEN.
Soerabaija . .	1864	8 (6)	347 600	(6) In 1864 waren 2 nieuwe ondernemingen in werking gekomen, doch daarentegen waren 6 der bestaande tijdelijk of voor goed verlaten geworden.
	1863	12	377 120	
Madura . . .	1864	1	40 000	(7) Productie van 15 ondernemingen, zijnde van 2 geen opgaaf ontvangen.
	1863	1	22 592	
Pasoeroean . .	1864	17	2 522 687 (7)	(8) In 1864 was eene nieuwe onderneming in werking gekomen, doch daarentegen was bij eene der overige dit jaar niet gewerkt.
	1863	15	4 761 625	
Probolingo . .	1864	10 (8)	687 000	(9) Onder de opgaaf van 12 ondernemingen in 't vorig verslag waren er 2 die niet in werking waren geweest.
	1863	10 (9)	805 750	
Bezoekie . . .	1864	14	2 186 810 (10)	(10) Productie van 12 ondernemingen, zijnde van 2 ondernemingen het cijfer nog niet bekend geweest.
	1863	14 (11)	670 300 (12)	
Banjoewangie .	1864	1	28 988	(11) In 't vorig verslag werden 15 ondernemingen opgegeven, doch daaronder was er ééne, die, zoo als later is gebleken, niet in werking is geweest.
	1863	"	"	
Banjoemas . .	1864	1	15 000	(12) Productie van 11 ondernemingen, zijnde van de 3 overige het cijfer niet opgegeven.
	1863	1 (13)	1 300 (13)	
Kadoe	1864	2 (14)	200 000	(13) Van deze onderneming, in 1863 in werking gekomen, was in 't vorig verslag nog geen melding gemaakt.
	1863	2 (14)	61 000	
Madioen . . .	1864	2	210 000	(14) Beide ondernemingen behooren aan één persoon.
	1863	3 (15)	507 540	
Kedirio . . .	1864	10 (16)	3 179 000	(15) Onder de opgaaf van 4 ondernemingen in 't vorig verslag waren begrepen 2 ondernemingen (aan één eigenaar toebehoorende), die thans als één geteld zijn.
	1863	11 (16)	4 340 750	
	1864	110	13 990 180 bij 106 ondernemingen.	(16) Getal ondernemers, zijnde het aantal ondernemingen niet met genoegzame juistheid op te geven.
	1863	112	12 576 658 bij 105 ondernemingen.	

De teelt van Javaschen tabak voor de inlandsche markt had vooral in Rembang en Kadoe op uitgebreide schaal plaats. Voornamelijk in laatstgenoemde residentie was het product beter en de oogst veel gunstiger dan ten vorigen jare. Verdere bijzonderheden zijn hieromtrent na het medegedeelde in de beide verslagen niet te vermelden. Alleen zij aangeteekend dat ook in Patjitan de teelt van tabak voor de inlandsche markt in den laatsten tijd toenemende was.

Digitized by Google

Pepercultuur.

Zoo als reeds vroeger is gezegd, werd, even als zulks in 1863 in Patjitan had plaats gehad, ook in Bantan de aldaar (in de afdeeling Tjeringin) nog alleen in naam bestaande pepercultuur bij Indisch besluit van 15 September 1864, n°. 16, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, aan den vrijen wil der bevolking overgelaten, met vrijlating aan deze om over haar uit eigen wil te telen peperproduct naar goedvinden te beschikken.

Kina-cultuur.

Blijkens de hierachter gevoegde uitvoerige aantooning betreffende den voortgang der kina-cultuur (Bijlage lit. V) beliep het aantal in den vollen grond geplante boomen bij het einde van 1864 824 806, en dat der planten, ontkiemde zaden en levende stekken op de beddingen en in de kweekhuizen 284 931, zijnde het eerste cijfer 285 766 *meer* en het ander 334 669 *minder* dan een jaar te voren, zoodat het geheel aanwezig getal boomen en planten enz. in vergelijking met het vorig jaar, eene vermindering aanwijst van 48 903. Deze vermindering betreft uitsluitend de cinchona pahudiana, van welke soort, wegens hare twijfelachtige waarde, de voorraad slechts wordt onderhouden, doch niet aangevuld of uitgebreid. Die voorraad bestond onder ultimo December 1864, met inbegrip van 238 lanceolata's (met de pahudiana als identisch te beschouwen), uit 813 546 boomen en 258 190 planten, te zamen 1 071 736, tegen 1 139 441 onder ultimo December 1863. Van de erkend deugdzame soorten: cinchona calisaija, cinchona succirubra en cinchona lancifolia was daarentegen het aantal boomen vermeerderd van 7583 tot 11 259 (11 007 calisaija, 81 succirubra en 171 lancifolia) en dat der planten en stekken van 11 615 tot 26 741 (25 902 calisaija, 321 succirubra en 518 lancifolia.

Onder de pahudiana-aanplantingen heerschte ook gedurende 1864 groote sterfte. Men schreef dit toe aan de sedert 1856 gevolgde wijze van planten, namelijk in de digte schaduw der oorspronkelijke bosschen, alwaar gemis aan licht en lucht en overmatige vochtigheid tevens nadeelig werkten op de ontwikkeling der plantsoenen. Het viel dan ook op te merken, dat terwijl de in digte schaduw groeijende kinaboomen niterst dunne basten vormden, de buiten schaduw geplaatste boomen een stevigen bast ontwikkelden.

Sedert ultimo Maart 1864, toen de leiding der kina-cultuur in andere handen was overgegaan (zie het vorig verslag, bladz. 179, noot), werden daarom de nieuwe plantsoenen meer open aangelegd, en werd tevens getracht, zooveel de middelen het toelieten, aan de bestaande aanplantingen door uitkapping van woudboomen meer licht en lucht te verschaffen. De voordeelen dezer uitkapping, vooral in de calisaija-plantsoenen met kracht bewerkstelligd, openbaarden zich al spoedig in eene ongekende en sterke ontwikkeling der planten.

Gebrek aan zaden bleef nog altijd een groot bezwaar voor de eenvondige en gemakkelijke vermenigvuldiging der deugdzame soorten; wel hadden sinds jaren enkele calisaija-boomen gebloeid, doch meerendeels zonder vruchtzetting, en die hunner welke bij uitzondering eenige zaden geleverd hadden, waren daarna gestorven.

Onder de nieuwe maatregelen behoorde dan ook het op ruimere schaal en op verbeterden voet in toepassing brengen der kunstmatige vermenigvuldiging door middel van stekken, zijnde er van Mei tot en met December 1864 gesneden ruim 20 000, tegen 16 692 in de jaren 1860—1863. Ook voor het te kiemen leggen van zaden werd eene nieuwe methode gevolgd.

Omtrent den groei der cinchona calisaija wordt verklaard, dat deze op Java welig tiert en zich tot een fraaijen en krachtigen boom ontwikkelt, wiens stam en takken onberispelijke basten leveren. Ook de cinchona succirubra en cinchona lancifolia worden gezegd zich goed te ontwikkelen; het was te verwachten, dat de oudste boomen weldra zouden bloeijen. Van de cinchona calisaija waren omstreeks het eind van 1864 21 stuks in bloei, sommige van welke zaden beloofden (1).

(1) Sedert in den aanvang van 1865 gebleken is, dat onder de calisaija's op Java variëteiten van twijfelachtige waarde bestaan, heeft men zich uitsluitend bepaald tot voortkweeking der echte calisaija's. In 't laatst van dat jaar zijn enkele zaden van de ware soort geoogst.

Digitized by Google

De bestaande kina-aanplantingen beslaan naar raming eene uitgestrektheid van 3000 à 4000 bouws. De uitgebreidheid en verspreide ligging der plantsoenen — een natuurlijk gevolg van het oude stelsel van planten — bemoeijelijken een geregeld toezigt. De plantsoenen volgens het nieuwe beginsel aangelegd zijn gemakkelijker te onderhouden en te overzien; de aanleg daarentegen vereischt meer arbeid.

Men bepaalt zich voor de cultuur tot de negen etablissementen op de Preanger bergen Waijang, Malawar, Kending Patoea en Tangkoeban-Prahoe, terwijl het oorspronkelijk plantsoen van Tjibodas op den Gedeh wordt onderhonden, omdat van daar nog vele zaden van cinchona calisaija kunnen worden te gemoet gezien. De aanplantingen, in 1857 en 1863 achtereenvolgens gedaan te Wonodjampi op den berg Ajang in Bezoekie en op het Diënggebergte in Bagelen, zijn slechts proeven tot beoordeeling van de waarde dier bergstreken voor eene eventuele uitbreiding en verspreiding der cultuur.

Men vertrouwt dat de nieuwe plantsoenen 8 à 10 jaren vatbaar zullen zijn voor exploitatie, hetzij men dan alleen de takken der boomen neemt, hetzij men de boomen op stam kapt. Voor deze laatste operatie dient bij het overblijvende stamgedeelte de mogelijkheid verondersteld te worden om weder krachtig uit te loopen, en zoo doende op nieuw takken te vormen. De ervaring had geleerd dat al de op Java aanwezige kinasoorten dit vermogen in hooge mate bezitten.

Slechts vrijwillige vaste arbeiders werken op de kina-etablissementen, en ten gevolge van een billijk verhoogd loon en doelmatige verdeeling van den arbeid bieden deze zich meer en meer aan. Gemiddeld werden sedert April 1864 100 arbeiders minder in dienst gesteld dan vroeger, en waren de uitgaven gedurende 1864 ruim 25 pct beneden het gemiddeld bedrag der vier vorige jaren. De Europesche opzieners, 8 in getal, hadden te zamen 125 tot 140 vaste arbeiders te hunner beschikking. Buitengewone arbeiders worden bij uitzondering in dienst genomen, wanneer voor de goede kinasoorten de digte bosschen moeten opengekapt en de grond toebereid moet worden De werving van zoodanige arbeiders geschiedde reeds meermalen zonder tusschenkomst van het bestuur. Slechts voor één etablissement, dat te Telaga Patengan, was het noodig heeredienstpligtigen te bezigen (1).

Aan den consul-generaal van Frankrijk te Batavia werden planten en zaden van verschillende onzer kinasoorten afgestaan, bestemd voor Algerie, Martinique en Guadeloupe. Ook voor Britsch Indie werd eene nieuwe bezending kinaplanten afgezonderd, in ruil tegen eenige exemplaren van cinchona condaminea.

Zoo als uit vroegere verslagen kan blijken worden in de Preanger regentschappen sinds eenige jaren de afgeschreven koffijtuinen met zoogenaamde wildhoutsoorten beplant, zoowel tot behoud van den grond voor latere koffijcultuur, als tot aanwinning en instandhouding van boschterrein. In de afdeeling Bandong (Preanger regentschappen) zou eene proef genomen worden om voor dit boschplantsoen cinchona pahudiana te bezigen. Bij volstrekt gemis aan betere koortswerende middelen zal die kinasoort der bevolking te eeniger tijd als surrogaat kunnen dienen.

Een overzigt van de uitkomsten der scheikundige onderzoekingen van Java-kinabasten, op Java en in Nederland bewerkstelligd tot bij het eind van 1864, wordt aangetroffen in bijlage lit. W.

3°. Landbouw op woeste gronden door het Gouvernement verhuurd (2).

Blijkens het vorig verslag, bladz. 183, beliep het aantal ondernemingen op Java tot ontginning van woeste gronden 46, ongerekend twee perceelen (één in Probolingo en één in Kedirie, elk groot 500 bouws), tot welker uitgifte magtiging was verleend, doch waarvoor de betrekkelijke overeenkomsten eerst dit jaar door de Regering werden goedgekeurd.

(1) Daar dit etablissement door zijne zeer afgelegen ligging op den duur te veel moeijelijkheden aanbood om het voortwerken aldaar te wettigen, bij den overvloed van geschikt terrein op andere etablissementen, is hetzelve in Februarij 1865 ingetrokken en zijn maatregelen genomen om het verlies van den reeds bestaanden aanplant te voorkomen.

(2) Nieuwe bepalingen aangaande dit onderwerp zijn nedergelegd in het wets-ontwerp tot regeling der uitgifte in erfpacht van gronden in Nederlandsch Indie, gedrukt onder n°. 154 van de stukken der zitting 1865/66 (zie ook n°. 9 der zitting 1866/67).

Digitized by Google

In 1864 werden, na verschafte gelegenheid tot mededinging overeenkomstig *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 56, een negental nieuwe perceelen in huur uitgegeven, namelijk: 4 in Bantam (één van 300 bouws en de overige elk van 500 bouws), tegen een jaarlijkschen huurschat van f 0,50 per bouw (1); 2 in de Preanger regentschappen (respectivelijk groot 300 en 148 bouws) tegen f 6 per bouw, en 3 in Kedirie, waarvan twee (respectivelijk groot 530 en 512 bouws) tegen f 4, en het andere, groot 500 bouws, tegen f 5 per bouw 's jaars. Al deze perceelen werden, bij gemis aan andere inschrijvers, gegund aan de eerste aanvragers.

Ook voor de aangekondigde weder-uitgifte in huur van een perceel in Samarang, groot 800 bouws, waarvoor het bestaande contract zou verstrijken bij het eind van 1865, deden zich geene mededingers op. Met de tegenwoordige huurders werd mitsdien gecontracteerd voor eene twintigjarige huurverlenging tegen den door hen ingeschreven jaarlijkschen huurschat, van f 6 per bouw. De huurschat volgens het nog werkende contract beliep $^1/_{10}$ van het product, en bragt in 1864 op 280 pikols koffij.

Het in 1857 gesloten contract betreffende de voor de klapperonderneming in Banjoewangie afgestane 2121 bouws werd op verzoek van de belang hebbende bij die onderneming ontbonden en de gronden ter beschikking van de bevolking gelaten.

Aan enkele huurders werd op hun verzoek vergunning verleend om op de hun afgestane gronden ook koffij te planten (2).

Ten opzigte van aanvragen om afstand in huur van gronden op de buitenbezittingen, werd de Gouverneur-Generaal bij Koninklijk besluit van 29 October 1863, n°. 80 (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 16), met aanvulling in zoover van *Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64, bevoegd verklaard om van het voorschrift betreffende het uitlokken van mededinging ontheffing te verleenen. Het contract nopens de uitgifte van 200 bouws woesten grond in de afdeeling Noorder districten (Celebes), waarvan reeds in 't vorig verslag werd melding gemaakt (zie bladz. 183 noot 3), werd in 1864 bekrachtigd, terwijl de gouverneur der Molukken gemagtigd werd om aan een der Bandasche perkeniers, op nader te regelen voorwaarden, voor den tijd van twintig jaren te verhuren een vierde gedeelte van het eiland Rhun (residentie Banda).

Bij eene aanschrijving van Maart 1864 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1538) werd de aandacht der hoofden van gewestelijk bestuur gevestigd op eenige in het vroeger aangenomen concept-contract voor den verhuur van woeste gronden aan te brengen vereenvoudigingen.

De gebruikelijke opgaven omtrent de op Java bestaande huurondernemingen (daaronder slechts begrepen één der in 1864 uitgegeven huurperceelen, omdat van de overige niet blijkt of de betrekkelijke overeenkomsten nog in dat jaar zijn tot stand gekomen), zijn vervat in den volgenden staat. Daarin zijn tevens opgenomen de 5 laatstelijk op contract met het Gouvernement gewerkt hebbende thee-ondernemingen in de Preanger regentschappen en Cheribon, als zijnde de daartoe behoorende theetuinen, zoo als reeds in vroegere verslagen is gemeld, na den afloop dier contracten aan de ondernemers verhuurd op den voet der ten aanzien van woeste gronden geldende bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64).

(1) Krachtens *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 108, zullen voortaan geen perceelen meer worden uitgegeven beneden een vooraf vast te stellen minimum-huurschat.

(2) Vergelijk ook het aangeteekende in § 2 dezer afdeeling, sub 11°. Menado, en aldaar onder het hoofd „Koffij."

Digitized by Google

Digitized by Google

Gewesten.	Aantal ondernemingen.	Bepaalde uitgestrektheid der perceelen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnland. roeden.	Uitgestrektheid der aanplantingen of andere bijzonderheden deswege.	Getal vaste werklieden, die de huurders over 1864 in dienst hebben gehad.	Bedrag door de huurders aan het Gouvernement betaald voor de gebezigde werklieden, à f $2^1/_2$ per man.	Bedrag van den huurschat aan het Gouvernement opgebragt.	
						In geld.	In producten.
Krawang. . .	6	3 $695^{330}/_{500}$	740 bouws suikerriet, (bij 4 ondernemingen.	niet opgeg.	niet opgeg.	*a.* f 4 111,66	*a.* 580 pikols suiker
Preanger regentschappen	5	1 562	niet opgeg.	id.	»	*b.* 37 594,00	»
Cheribon. . .	8	1 000	id.	id.	»	17 700.00	»
Pekalongan .	1	9 000	681 905 koffijboomen. 510 bouws suikerriet. 1893 bouws padie. 511 bouws aardvrucht.	800	»	5 900,00	»
Samarang . .	28	14 063	niet opgeg.	niet opgeg.	f 653,54 (bij 2 ondernemingen).	*c.* 70 565,22	*d.* $346^{16}/_{100}$ pik. koffij
Japara	1	205	230 000 koffijboomen. 292 klapperboomen.	id.	»	1 230,00	»
Pasoeroean. .	4	3 $841^1/_2$	*e.* 360 bouws suikerriet. 225 bouws tabak. 744 bouws padie. 65 bouws djagong.	id.	»	17 799,58	»
Probolingo. .	1	500	niet opgeg.	id.	»	nog niet ingegaan.	»
Bezoekie . . .	1	100	id.	id.	»	id.	»
Banjoemas. .	1	100	id.	id.	»	f 600,00	»
Madioen . . .	1	500	id.	id.	»	nog niet ingegaan.	»
Kedirie. . . .	1	500	id.	id.	»	id.	»
	g. 53	35 $067^{80}/_{500}$ *g.*				f154 900,46 *h.*	*i.* 580 pik. suiker; $346^{16}/_{100}$ » koffij

Hoeveelheid van het uit den oogst van 1864 ter beschikking van de ondernemers verbleven product.	*AANMERKINGEN.*
20 920 pikols suiker (bij 4 ondernemingen), zijnde bij éène (suiker-) onderneming niet aangeplant, en bij de andere, eene onderneming voor de teelt van klappers, nog geen product verkregen.	*a.* Van de 6 ondernemingen in dit gewest is bij 2 de huurschat in geld, en bij de 4 andere in product bedongen. Bij eene dezer laatste is evenwel niet aangeplant, en is daarvoor als huurschat opgebragt f 1 per onbeplanten bouw. De huurschat in geld is bij eene onderneming nog niet ingegaan.
764 477 Amsterd. ponden thee (bij 4 ondernemingen).	*b.* Huurschat der vier thee-ondernemingen. Van het andere perceel is de huurschat nog niet ingegaan.
7264 pikols suiker en 130 000 Amsterdamsche ponden thee.	*c.* Huurschat van 23 ondernemingen. Van een tweetal gaat dezelve eerst later in.
1322 pikols koffij, 8287 pikols suiker en . . . . pikols padie.	*d.* Idem van 2 ondernemingen. Het derde perceel, waarvoor mede een huurschat in product is bedongen, is niet ontgonnen, en brengt dan ook geen huurschat op.
	e. Hiervan zijn 110 bouws buiten het huurland aangeplant, en zulks op contract volgens *Indisch Staatsblad* 1838, nº. 50.
26 071 pikols koffij (bij 25 ondernemingen). Van de drie overige perceelen was één in het geheel niet ontgonnen, werden op het tweede klapperboomen en caçao geteeld, en trof men op het andere eene verscheidenheid van cultures in het klein aan.	*f.* Ten gevolge van finantiele moeijelijkheden werd aan deze cacao-onderneming gedurende 1864 niets ten koste gelegd.
	g. Ongerekend 8 perceelen (in 1864 uitgegeven) tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 3490 bouws, waarvan niet blijkt of de betrekkelijke huurovereenkomsten nog in 1864 zijn tot stand gekomen.
118 pikols koffij en 1500 klappers. Het perceel verkeerde in verwaarloosden toestand.	*h.* Huurschat van 38 ondernemingen. Voor de 8 andere ondernemingen, bij welke de huurschat mede in geld moet worden gekweten, is deze nog niet ingegaan.
12 073 pikols suiker, 1172 pikols tabak, 20 952 pikols padie en 371 000 stuks djagong.	*i.* Huurschat van 5 ondernemingen. Van de beide andere ondernemingen, voor welke mede nog een huurschat in product is bedongen, is deze niet opgebragt, als zijnde die perceelen onbeplant gebleven.
	k. Behalve de aanzienlijke padie-productie der onderneming in Pekalongan.
Vermoedelijk nog geen product verkregen.	*l.* Bij 43 ondernemingen, zijnde bij de 10 andere òf geen product verkregen, òf deswege geen opgaaf ontvangen..
Nihil *f.*	
40 pikols staartpeper en een weinig vanille. De aanplant van koffij en caçao wierp nog geen vruchten af.	
Nog geen product verkregen; het doel der onderneming is de aanplant van koffij.	
Nog geen product verkregen.	
48 544 pikols suiker, 27 511 » koffij, 894 477 Amst. ponden thee, 1 172 pikols tabak, *k.* 20 952 » padie, 40 » staartpeper, pond vanille, 1 500 stuks klappers, 371 000 » djagong, } *l.*	

Digitized by Google

4°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

Met hetzelfde voorbehoud als vroeger ten aanzien van de juistheid der cijfers van uitgestrektheid en bevolking, worden omtrent de particuliere landerijen op Java de navolgende aantooningen medegedeeld, ontleend aan opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur. Ten aanzien van de grootte der landerijen in de residentie Batavia zijn echter, ten gevolge van een, in overleg met het topographisch bureau ingesteld speciaal onderzoek, thans zooveel mogelijk juiste gegevens geleverd.

Gewesten.	Uitgestrektheid der landen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Bevolking.	Aangeslagen waarde voor de verponding.	Jaarlijksche betaling.
Bantam	72 000	41 299	f 1 448 600	f 10 864,50
Batavia	(1) 399 729	(1) 417 882	(2) 17 620 100	(2) 132 150,75
Buitenzorg (3)	500 990	348 076	12 975 500	97 316,25
Krawang	355 040	126 506	3 725 400	33 705,00
Cheribon	259 777	80 375	2 870 190	21 526,43
Tagal	3 673	4 676	150 000	1 125,00
Samarang	20 821	22 424	1 856 000	13 920,00
Japara	1 669	17 271	(4) 105 500	791,25
Soerabaija	7 350	33 949	2 267 300	17 004,75
Pasoeroean	651	2 971	150 000	1 125,00
	1 621 700	1 090 432	f 43 168 590	f 329 528,93

Hiervan bezitten:

	Uitgestrektheid der landen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Bevolking.	Aangeslagen waarde voor de verponding.	Jaarlijksche betaling.
Europeanen	1 191 727	641 637	f 23 489 890	f 181 908,68
Inlanders	44 791	78 944	1 239 540	9 154,05
Chinezen	381 787	359 893	17 586 990	132 074,92 5
Andere vreemde Oosterlingen	3 395	9 958	852 170	6 391,27 5
	1 621 700	1 090 432	f 43 168 590	f 329 528,93

(1) Ongerekend de particuliere landen in het Noorderkwartier (stad en voorsteden van Batavia). Volgens vroegere opgaven (over 1862) besloegen deze eene oppervlakte van 3577 bouws, met eene bevolking van 3575 zielen en eene verpondingswaarde van f 437 850.

(2) Bij gemis aan latere opgaven het cijfer van 1863 behouden.

(3) Omtrent eene regeling der belasting op de sawah's van het land Bloeboer, waarvan in 't vorig verslag te dezer plaatse sprake was (zie de noot op bladz. 187), zij nu verwezen naar hoofdstuk C, afdeeling IV, § 3 hiervóór.

(4) Dit cijfer heeft alleen betrekking tot de landen aan Europeanen toebehoorende, ter uitgestrektheid van 831 bouws. De overige 838 bouws maken uit het land Kalinjamat, hetwelk tijdens het Britsche tusschenbestuur in bruikleen is afgestaan aan de erven van zeker inlandsch hoofd, die daarvoor, in stede van verponding, landrente betalen tot een bedrag van f 1000 's jaars.

Digitized by Google

Eene belangrijke beslissing door de Indische Regering genomen, rakende het regt der eigenaren van particuliere landen tot het vorderen van heerediensten van de opgezetenen, vinde hier vermelding.

Art. 26 van het reglement omtrent de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok (*Indisch Staatsblad* 1836, n°. 19) laat den eigenaar toe om „van de mannelijke opgezetenen van zijn landgoed, en tegen behoorlijke voeding, één dag arbeid in de week te vorderen tot het aanleggen of herstellen van binnenwegen, het graven van waterleidingen, het snijden van gras, het ploegen of omspitten van gronden, het doen van wachten bij woon- en pakhuizen en dergelijke." Art. 40 van dit regement bepaalt, dat de landeigenaar „het ontginnen en bebouwen van gronden, het cultiveren of leveren van bijzondere voortbrengselen, welke de inlander niet gewoon is uit eigen vrije verkiezing te verbouwen; het oprigten van fabrieken, met één woord alle ondernemingen welke de landeigenaar voor eigen profijt, risico en rekening aanvangt, moet tot stand brengen zonder de hulp der landsopgezetenen, ten ware hij zich daarvan, door het aangaan van vrijwillige overeenkomsten, verzekert."

Met beroep op eerstgemeld artikel werd op sommige particuliere landerijen door de landeigenaren gebruik gemaakt van de heerediensten der bevolking voor het aanleggen en onderhouden van aanplantingen van suikerriet en van koffij voor rekening van hen, landheeren. De Regering achtte dit in strijd met de duidelijke letter van het aangehaalde art. 40, en rigtte eene aanschrijving in dien zin aan de hoofden van gewestelijk bestuur van Bantam, Batavia, Buitenzorg, Krawang en Cheribon, daarbij in zooverre terugkomende op eene beschikking van April 1859, waarbij was te kennen gegeven, dat van den arbeid der dienstpligtige opgezetenen in de koffijtuinen kon worden gebruik gemaakt, mits blijvende binnen de grenzen bij art. 26 aangewezen.

De administrateur van een onder Buitenzorg behoorend landgoed, die niettemin de heeredienstpligtigen te werk had gesteld in de koffijtuinen, werd deswege in het ongelijk gesteld door het residentsgeregt aldaar, en evenzoo in appèl door den raad van justitie te Batavia. Het Hooggeregtshof verklaarde zich onbevoegd van de zaak kennis te nemen.

5°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokdjokarta.

De bouwstoffen voor deze paragraaph worden nog van het Indisch Bestuur te gemoet gezien. Intusschen kunnen met betrekking tot de huurlanden in de residentie Soerakarta voorloopig de navolgende cijfers worden medegedeeld. Omtrent Djokdjokarta is alleen vermeld gevonden, dat van de indigo-teelt ook dit jaar goede uitkomsten waren verkregen, doch dat daarentegen de suikercultuur, die sedert drie jaren de indigo-teelt, als minder winstgevend, op enkele huurlanden had verdrongen, niet aan de verwachting beantwoordde, zoodat bereids eenige suikerfabrieken waren gesloopt, om ze op nieuw door indigo-fabrieken te doen vervangen.

Gewesten.	Aantal ondernemingen.	Uitgestrektheid der huurlanden in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Opbrengst aan producten voor de Europesche markt.			
			Koffij. — Pikols.	Suiker. — Pikols.	Indigo. — Amst. pd. *d.*	Tabak. — Amst. pond.
Soerakarta . .	*a.* 115	198 881	*b.* 56 319	*c.* 63 470	*e.* 82 391	*f.* 1 045 152
Djokdjokarta .	*g.* 57	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.

a. Ongerekend de vier ondernemingen in den staat over 1863 (bijlage lit. IJ van het vorig verslag) vermeld onder de n°s. 41, 49, 79 en 86, zijnde daarvan in de nu ontvangen opgaven geen melding gemaakt. Van de opgegeven 115 ondernemingen werd bij 64 koffij geteeld, bij 31 suiker, bij 15 indigo en bij 29 tabak.

b. Productie van 60 ondernemingen.

c. Idem van 30 ondernemingen.

d. In 't vorig verslag werden hiervoor ten onregte pikols opgegeven.

e. Productie van 15 ondernemingen.

f. Idem van 26 ondernemingen.

g. Voor slechts 22 huurlanden is de aard der onderneming vermeld gevonden, zijnde meerendeels indigo- en tabaks-ondernemingen.

Digitized by Google

b. Boschwezen.

Bijlage lit. IJ geeft een overzigt van de uitkomsten der houtbosschen in het jaar 1864. Daaruit blijkt onder andere dat in het geheel gekapt en geleverd werden 249 587 stuks (djatie-) houtwerken, meest balken en dolken, tegen 159 179 in 1863, terwijl het aantal bijgeplante jonge djatieboomen, in dat jaar 1 818 164, in 1864 bedroeg 2 162 621, waarvan 2 056 139 in geregelde nieuwe plantsoenen en 106 482 minder geregeld in of bij de bosschen zelve.

De opname der djatiebosschen in de residentien Kedirie en Soerabaija was geëindigd en die van Japara begonnen, zoodat in het geheel waren opgenomen Rembang, Madioen, Kedirie en Soerabaija. De taxatie van den in de residentie Rembang in het geheel aanwezigen houtvoorraad en van dien voor de exploitatie beschikbaar was mede afgeloopen.

Omtrent de djatiebosschen op de Kangean-eilanden (residentie Madura) werd een onderzoek ingesteld door een der inspecteurs van het boschwezen. De voorraad en deugdzaamheid van het daarin aanwezige hout beantwoordde evenwel niet aan de verwachting.

In het gemis aan bepalingen nopens den aankap van andere dan djatiehoutwerken in 's lands wildhoutbosschen op Java en Madura werd voorzien bij ordonnantie van 31 Mei 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 90). Om tot dien aankap vergunning te bekomen moet worden aangetoond, dat de behoefte bestaat en het vereischte hout niet gevoeglijk op andere wijze is te verkrijgen. De vergunning bevat eene aanwijzing van de hoeveelheden enz. der te kappen houtwerken en regelt tevens de wijze van toezigt op den aankap. De door dat toezigt veroorzaakte kosten komen ten laste der belanghebbenden. Verder is bij gemelde ordonnantie bepaald, dat voortaan aan 's lands kas ook zal moeten worden vergoed de waarde van het gekapte hout, en zijn daarvoor matige prijzen vastgesteld (1).

Van de uitgevaardigde strafbepalingen tot tegengang van boschdiefstallen is reeds melding gemaakt in hoofdstuk E, afdeeling I, § 3, hiervóór.

Onder de verder ten aanzien van het boschwezen genomen beschikkingen kunnen vermeld worden:

de verklaring dat het aan een ieder vooreerst nog vrijstaat, om zonder eenige betaling aan den lande het op de gouvernements-kapplaatsen aanwezige en voor andere doeleinden onbruikbaar afvalhout te verzamelen en af te voeren als brandhout, zoowel voor eigen gebruik als om daarmede handel te drijven, mits geschiedende tijdens de velling of uitdunning der perceelen en wanneer het personeel voor het daarvoor te houden toezigt aanwezig is;

de bepaling dat de aanplant van djatieboomen voortaan zooveel mogelijk aan een bepaald getal personen of huisgezinnen zal moeten worden opgedragen, ten einde het plantloon (in den regel f 20 per bouw) niet te zeer te versnipperen (2);

de intrekking, bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 189, der verouderde bepalingen van *Indisch Staatsblad* 1819, n°. 18, regelende de betaling, de verpligtingen enz. der boschvolkeren; en de verhooging bij die gelegenheid, te rekenen van 1°. Mei 1865, van het loon der bij den houtaankap in de residentie Rembang ingedeelde bevolking, voor de hoofden van 16 ½ tot 20 cents per dag, en voor de kappers van 8½ tot 12 cents; een en ander met behoud der gewone verstrekkingen van rijst en zout (3); en eindelijk

de aanschrijving aan de residenten van Madioen en Rembang om gedurende de grootste hitte van den dag geen werk te vorderen van het in blandongdienst uitkomende trekvee.

De vrijwillige aanbreng op de daartoe aangewezen stapelplaatsen in Rembang en Samarang van dood of omverliggend hout, tegen stuksgewijze betaling, leverde alleen nog goede resultaten in eerstgemelde residentie. In Samarang raakten de afstanden

(1) Deze ordonnantie is als vervallen te beschouwen door die van 10 September 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 96), waarin (sub artt. 46—50) dezelfde bepalingen zijn opgenomen.

(2) Bij het reeds aangehaalde *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 96 is onder andere bepaald, dat het onderhoud der onder geregeld beheer gebragte djatiebosschen, zoomede de bij- of aanplant in vrijen arbeid wordt uitgevoerd.

(3) Zie nopens eene verhoogde betaling voor het slepen der houtwerken *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 72.

Digitized by Google

langs welke het hout moest worden uitgesleept meer en meer verwijderd, en vond dan ook bijna geen aanvoer meer plaats. Bij het eind van 't jaar waren uit dien hoofde reeds vier van de zes verzamelplaatsen onder Demak en Grobogan opgeheven.

De in 't vorig jaar in blandongdienst aangevangen uitdunning der jonge djatiebosschen op en nabij een paar kapplaatsen in de residentie Rembang ter verkrijging van hangen stutdolken werd voortgezet; in 1865 zou hiermede in vrijen arbeid worden voortgegaan. Van de dus verkregen dolken, ten getale van 69 300 stuks, werd eene publieke veiling gehouden; 68 100 stuks werden verkocht tegen f 921, terwijl de uitgaven aan kap- en sleeploon en het houden van toezigt op den aankap beliepen f 814.

Voor het overige werden gouvernements-houtvendutien gehouden te Korgan in Rembang, alwaar van de 5513 houtwerken slechts 333 stuks werden verkocht voor de som van f 2702; te Ngawie (Madioen), waar 1250 stuks in veiling werden gebragt, die te zamen, op 81 stuks na, opbragten f 11 337; en te Soerakarta eene hoeveelheid, waarvan de tariefswaarde beliep f 2583 en de opbrengst f 6216.

Ten aanzien van den aankap op contract met het Gouvernement valt te vermelden, dat de overeenkomst voor de exploitatie der bosschen van het district Lengkir (Soerabaija) in November 1864 was verstreken. De beslissing omtrent de verdere exploitatie dier bosschen werd afhankelijk gesteld van eene te doene opname. Sedert 1855 waren door den betrokken contractant aangekapt 66 941 stuks houtwerken, waarvan 14 221 stuks aan het Gouvernement waren geleverd.

De uitkomsten der geregelde bosch-exploitatie zoowel in blandongdienst als op contract met het Gouvernement, en van den in Rembang voortgezetten aankap en uitsleep van dood of omverliggend hout, kunnen eenigermate blijken uit het volgende overzigt (1).

(1) Omtrent het beheer en de exploitatie van 's lands houtbosschen op Java en Madura zijn onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings nieuwe voorschriften uitgevaardigd bij de meerbedoelde ordonnantie van 10 September 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 96). Reeds zijn voor veertien gewesten respectivelijk bij *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 60 tot 64, 73, 77, 78 en 87, djatiebosschen aangewezen, welke, op den voet der nieuwe bepalingen, onder geregeld beheer zullen worden gebragt.

Ten aanzien van de exploitatie is bepaald, dat deze uitsluitend geschiedt door de particuliere industrie, en dat zij op tweeërlei wijze kan plaats vinden, hetzij voor bijzondere rekening zonder eenige verpligte levering aan den lande, doch tegen betaling aan het Gouvernement eener jaarlijksche retributie in geld; hetzij ten behoeve van den lande, tegen betaling door het Gouvernement van eene zekere som voor kap- en sleeploon per kub. el. De toewijzing heeft plaats bij openbare uitbesteding door middel van inschrijving. Op laatstbedoelden voet is, blijkens het vorig verslag (bladz. 196, noot 3), voor den tijd van 11 jaren uitbesteed het boschperceel Parengan (afdeeling Toeban, residentie Rembang), groot $2^3/_4$ vierk. palen (1 vierk. paal = 320 bouws). De later uitbestede perceelen, zes in getal, zijn alle uitgegeven op den voet van vrije beschikking over het te kappen hout, en wel:

drie perceelen in Rembang: Randoeblatong (regentschap Blora), 4 vierk. palen, Sedan (regentschap Rembang), 2 vierk. palen, beide voor den tijd van tien jaren, en Temaijang (afdeeling Bodjonegoro), 2 vierk. palen, voor den tijd van vijf jaren, respectivelijk tegen f 60 213, f 15 425 en f 40 120 's jaars (dit laatste perceel bij her-uitbesteding; voor de eerste uitbesteding waren soortgelijke voorwaarden vastgesteld geweest als voor Parengan);

twee in Samarang: Sitimendak, links van den weg naar Bodja, $211^2/_3$ bouws, en Gedangan (afdeeling Demak) $1528^3/_{10}$ bouws, respectivelijk gedurende twee en tien jaren voor f 40 116 en f 60 500 's jaars; en

een in Kedirie: Banglé (regentschap Berbek), $6^1/_2$ vierk. palen, gedurende tien jaren voor f 91 426 's jaars.

Op de voorwaarden, vermeld in de *Javasche Courant* van 13 April 1866, zal zeer onlangs zijn verpacht geworden de exploitatie der bosschen op het Prinsen-eiland in Straat Sunda (residentie Bantam).

In verband met deze ruimere particuliere exploitatie is aan de Indische Regering onlangs ter overweging aangeprezen het denkbeeld om 's lands stapelplaatsen van lieverlede op te ruimen en de verschillende departementen te verpligten zich het benoodigde hout bij particulieren aan te schaffen door middel van uitbesteding. Verstrekkingen uit 's lands voorraad van houtwerken aan particulieren zijn inmiddels reeds, te rekenen van af 1°. Januarij 1867, verboden (zie n°. 1757 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad*).

Digitized by Google

GEWESTEN.	WIJZE VAN EXPLOITATIE.	1863. HOUTWERKEN DOOR HET GOUVERNEMENT VERKREGEN. Aantal.	Waarde volgens gouvernements-tarief.	Onkosten met inbegrip van de tractementen van het personeel.
Samarang	Aankap en uitsleep (vrijwillig door de bevolking) van dood of omverliggend hout.	1718	f 18 360,00	(1) f 6 120,00
	Aankap door particuliere ondernemers op contract met het Gouvernement: onderneming Gedong-panie.	3485 balken. 190 doodkist-planken.	32 610,00	Niet opgegeven.
	Aankap door particuliere ondernemers op contract met het Gouvernement: onderneming Tempoeran.	1546 balken. 740 planken. 120 gekromde ribben.	12 654,00	Idem.
Rembang	Aankap met blandongswerkvolk.	24 434	389 800,00	(2) 129 678,00
		72 333 hang- en stutdolken.	Niet opgegeven.	(2) 1 550,00
	Aankap en uitsleep van dood of omverliggend hout in vrijwilligen arbeid.	6527 groote houtwerken. 1051 kortebalken. 229 218 sierappen.	64 881,00	(2) 27 760,00
Soerabaija	Aankap op contract: onderneming Nganbang.	1000	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.
Madioen	Aankap met blandongswerkvolk.	8121 (waaronder 1486 duigen en wielvellingen).	Idem.	(3) 20 275,00
Kedirie	Aankap op contract: onderneming Boro.	874	Idem.	Idem.
Soerakarta	Aankap op contract, met verpligting tot levering tegen vaste prijzen van al de gekapt wordende houtwerken, behalve die, welke beneden eene behaalde afmeting blijven (4).	3158 balken. 2715 sierappen. Bovendien afgekeurd: (5)	Idem.	3 100,00
		1266 balken.	Idem.	»
	Recognitie wegens uitgereikte licentien tot aankap, bestaande in kostelooze levering van 1/5 der gekapte houtwerken.	44	Idem.	Niet opgegeven.

(1) Aan de bevolking betaald bij aanbrengst op de verzamelplaatsen, ongerekend dus de tractementen van het ter zake van dezen uitsleep in dienst gestelde personeel.

(2) De kosten van afvoer naar de verzamelplaatsen daaronder begrepen.

(3) Als voren, doch ongerekend de tractementen van het personeel en de waarde der verstrekte rijst en zout, tot eene hoeveelheid van 1496 en 128 pikols.

Digitized by Google

		1864.				
HOUTWERKEN TER BESCHIKKING VAN CONTRACTANTEN VERBLEVEN.		HOUTWERKEN DOOR HET GOUVERNEMENT VERKREGEN.			HOUTWERKEN TER BESCHIKKING VAN CONTRACTANTEN VERBLEVEN.	
Aantal.	Waarde volgens gouvernements-tarief.	Aantal.	Waarde volgens gouvernements-tarief.	Onkosten met inbegrip van de tractementen van het personeel.	Aantal.	Waarde volgens gouvernements-tarief.
—	—	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	—	—
13 940 balken. 760 doodkist-planken.	f 133 442,00	4477 balken. 98 doodkist-planken. 4 kromhouten.	f 32 697,00	Idem.	17 907 balken. 392 doodkist-planken. 16 kromhouten.	f 131 666,00
10 358 balken. 3159 planken. 480 gekromde ribben.	50 602,00	959 balken. 175 planken.	9 407,00	Idem.	4934 balken. 1100 planken. 3151 dolken.	37 508,00
—	—	25 868	477 599,00	(2) f 142 903,00	—	—
—	—	69 300 hang- en stutdolken.	Niet opgegeven.	(2) 814,00	—	—
—	—	357 986 meest sierappen.	77 134,00	Niet opgegeven.	—	—
2000	Niet opgegeven.	881	Niet opgegeven.	Idem.	3830	Niet opgegeven.
—	—	7278	Idem.	Idem.	—	—
4578	Niet opgegeven.	743	Idem.	Idem.	8390	Niet opgegeven.
Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	1281 balken en 2502 sierappen. Bovendien afgekeurd (5):	4 265,00	2 177,00	Niet opgegeven.	Idem.
»	»	602 balken. 1625 sierappen. 78 oesooks.	Niet opgegeven.	»	»	»
»	»	364	Idem.	Niet opgegeven.	»	»

(4) De geldelijke uitkomsten voor het Gouvernement der exploitatie in Soerakarta zijn geweest als volgt:

	1863.	1864.
Baten (wegens verkochte en verstrekte houtwerken met inbegrip van de tariefswaarde der restante houtwerken onder ultimo 1863 en 1864)	f 14 097,07^5	f 13 718,82^5
Lasten (leveringsprijs aan den contractant betaald, koelie-loonen, tractementen, transportkosten voor hout van elders aangebragt, onderhoud der aanplantingen	9 429,52^5	10 525,01^5
	f 4 667,55	f 3 193,81
Waarde der restante houtwerken onder ultimo 1862 en 1863	1 611,00	971,10
Zuivere bate	f 3 056,55	f 2 222,71

(5) De afgekeurde houtwerken worden publiek verkocht, en de opbrengst daarvan (in 1863 f 445 en in 1864 f 837) voor de helft uitgekeerd aan den contractant.

Digitized by Google

c. Veeteelt.

Een overzigt van de getalsterkte van den veestapel op Java en Madura (met uitzondering van de residentien Batavia, Soerakarta en Djokdjokarta) wordt aangetroffen in bijlage lit. Z hierachter.

Volgens die aantooning, welker cijfers echter meerendeels slechts als benaderende opgaven zijn aan te merken, zou de veestapel bij het eind van 1864 hebben bestaan uit: 2 084 050 buffels, 916 267 runderen en 511 620 paarden, hetgeen in vergelijking met 1863 eene vermeerdering oplevert van 24 488 buffels, 25 353 runderen en 13 773 paarden.

Besmettelijke ziekten onder het vee deden zich niet voor (1); niettemin was de sterfte in het afgeloopen jaar grooter dan in 1863.

De pogingen tot vermeerdering en verbetering van den veestapel bepaalden zich hoofdzakelijk tot raadgeving en voorlichting in den zin der deswege in 1861 gegeven voorschriften (zie het verslag van dat jaar bladz. 170).

Ondanks alle pogingen der Europesche ambtenaren viel nogtans, met uitzondering van eenige weinige residentien, zoo als de Preanger regentschappen, Probolingo, Bezoekie en Madura, van eene verbetering van den veestapel nog weinig te bespeuren.

Ten behoeve van een twaalftal gewesten op Java werden in September 1864 uit het ter zake vóór elk der jaren 1864 en 1865 toegestaan krediet van f 15 000 eenige gelden beschikbaar gesteld tot aanmoediging, door middel van premien, der paarden- en zoo noodig ook der veeteelt en tot den aankoop van dekhengsten. De naar aanleiding daarvan plaats gehad hebbende tentoonstellingen van vee, met uitloving van premien, leidden evenwel tot de gevolgtrekking, dat de inlander het oogmerk van zulke tentoonstellingen nog niet genoeg scheen te begrijpen; van herhaling der proeven verwachtte men echter gunstiger resultaten.

De sedert 1860 te Soerabaija genomen proef met de opleiding voor gouvernementsrekening van inlanders tot veeartsen werd voor 1865 en volgende jaren bestendigd. De drie bij het eind van 1863 in opleiding zijnde inlanders verlieten als genoegzaam ervaren de school en keerden naar hunne woonplaatsen terug. Zij werden vervangen door vijf anderen, die eveneens te Soerabaija onder de leiding van den gouvernementsveearts de lessen aanvingen.

In 1863 werd door den directeur der cultures het voorstel gedaan tot het nemen eener proef met de invoering en teelt van merinos- en Hollandsche schapen en rammen op het eiland Timor. Ofschoon de bevordering der schapenteelt door de invoering van uitheemsche rassen der Regering zeer wenschelijk voorkwam, achtte zij het evenwel beter zoodanige proeven te nemen op of althans digt bij Java.

Te dien einde werd dit jaar eene uit Australie ontboden bezending van 20 merinosschapen en rammen ter beschikking gesteld van den heer K. F. Holle te Garoet (Preanger regentschappen), onder voorwaarde dat voor onderhoud en verpleging geene kosten zouden worden in rekening gebragt, en dat geregeld verslag worde gedaan van het resultaat der proeven.

d. Zijdewormenteelt.

De in den laatsten tijd met goed gevolg in Frankrijk beproefde acclimatatie van een nieuwen zijdeworm van China (bombyx cynthia), waarvan eene stof wordt verkregen het midden houdende tusschen de gewone zijde en het katoen, deed de aandacht vestigen

---

(1) De verschijning van den in Europa heerschende veetyphus in Britsch Indie heeft de Indische Regering in den aanvang van 1866 bedacht doen zijn op het beramen van hetgeen harerzijds te verordenen zou zijn bij het ontstaan van gegronde vrees voor de verschijning van den veetyphus in Nederlandsch Indie. Inmiddels waren dezerzijds aan de Indische Regering eenige wenken ter zake gegeven.

Omtrent eene in de eerste maanden van 1866 uitgebroken ziekte onder de buffels in de residentien Tagal en Palembang zie men de verslagen van den betrokken gouvernements-veearts, gepubliceerd in de *Javasche Courant* van 20 April en 12 October 1866. Zij wordt gehouden voor snel of minder snel verloopend miltvuur en het ontstaan daarvan aan plaatselijke oorzaken toegeschreven. Ook uit de afdeeling Aijer-Bangies (Sumatra's Westkust) is het heerschen eener epizootie berigt, die zoowel de paarden als het hoornvee aantast, doch waaromtrent nadere bijzonderheden ontbreken. In de eerste maanden van 1866 werd ook het uitbreken gemeld van eene snel verloopende ziekte onder de paarden en karbouwen op Savoe (Timor). Sedert is deswege niets meer vernomen.

Digitized by Google

op de wenschelijkheid om de teelt van deze of andere in tropische gewesten *inheemsche* (wilde) zijdevlindersoorten ook op Java te beproeven. Inlichtingen ter zake werden ingewonnen en aan de Indische Regering medegedeeld, met uitnoodiging harerzijds eenige maatregelen te nemen om deze opkomende nijverheid ook in Indie praktisch bekend te doen worden, ten einde langs dien weg den inlander of particuliere ondernemers tot het beproeven derzelve aan te moedigen.

Inmiddels had ook de Indische Regering, naar aanleiding van een bij haar ontvangen adres, hare aandacht aan de zaak gewijd en bij een besluit van Januarij bevorens, in verband met de adviesen van den inspecteur honorair der cultures J. E. Teysmann en den directeur der cultures, bepaald, dat met de teelt van zijdewormen (ook van de tamme of gewone soort) op de minst kostbare wijze proeven zouden worden genomen in 's lands plantentuin te Buitenzorg, onder het toezigt en de leiding van gemelden inspecteur.

Van de wilde zijdewormen werden volgens een rapport van Maart 1864 achtereenvolgens vier soorten in cultuur gebragt: bombyx cynthia insularis (die vermoed wordt hetzelfde insect te zijn als de b. cynthia van China of hoogstens eene varieteit daarvan), b. atlas, b. trifenestrata en b. jama-mai. Bij de eerstgenoemde soort (de cynthia van Java) had zich, nadat eenige voortplantingen elkander geregeld hadden opgevolgd, eene kwijning geopenbaard, ten gevolge waarvan zij geheel was uitgestorven, zonder dat het nog gelukt was haar in het wild weder te vinden. Ook de b. atlas was uitgestorven, doch na teruggevonden te zijn weder genoegzaam vermenigvuldigd. Van de b. trifenestrata, die steeds overvloedig in het wild voorkomt, waren monsters naar Nederland verzonden, die echter zoo laag getaxeerd werden, dat ze de inzameling niet waardig werden gekeurd. Ten aanzien van de b. jama-mai, waarvan bij vernieuwing eijeren uit Japan waren ontvangen, bestond hoop op voortteling, hetgeen vooral wenschelijk werd geoordeeld, omdat deze soort geacht werd van al de wilde soorten de beste zijde te leveren, waarvan de waarde met het product van den gewonen of tammen zijdeworm (bombyx mori) was gelijk te stellen. Zij liet zich bovendien even als deze gemakkelijk afhaspelen; het werd echter voor waarschijnlijk gehouden dat de b. jama-mai slechts eenmaal 's jaars zou voorttelen.

Waren derhalve de resultaten met de wilde zijdewormenteelt tot dusverre niet zeer gunstig, beter slaagde de aankweeking van de in 1862 uit Siam ingevoerden tamme zijdewormen.

De proefnemingen daarmede onder de leiding van den inspecteur Teysmann op het huurland Tjikema nabij Buitenzorg genomen werden in 1864, met bevredigende resultaten, op grootere schaal voortgezet. De qualiteit der zijde was, als een gevolg van meerdere oefening der arbeiders in het afhaspelen der cocons, reeds belangrijk vooruitgegaan. Ook de proeven op een ander huurland in het Buitenzorgsche (te Tjogrek) vielen naar wensch uit.

In 't laatst van 1863 werd eene hoeveelheid van 80 Amsterd. ponden ruwe zijde en 89 Amsterd. ponden vloszijde verkocht, afkomstig van de kweekerijen van Tjikema en uit 's lands plantentuin, waarvoor een prijs behaald werd van respectivelijk f 14,19 en f 2,41 per Amsterd. pond. Het op Tjogrek verkregen product werd door den ondernemer in 1864 verkocht tegen f 13 het Nederl. pond voor de ruwe en f 2,52 voor de vloszijde.

Met het oog op het beperkt terrein van den plantentuin kwam het wenschelijk voor naar eene andere gelegendheid om te zien om van gouvernementswege eene proefinrigting op ruimere schaal voor de teelt van de zijdewormen daar te stellen, waartoe in 't laatst van 1863 werden aangewezen de landbouw-etablissementen in de afdeelingen Krawang en Banjoewangie.

Te Tjimoendjoel, bij het etablissement in Krawang, waren in 1864 10 bouws met moerbezien beplant, en werd in Augustus de eerste oplage van eijeren uit Buitenzorg ontvangen, waarvan verkregen werd 1³/₄ Nederl. pond zijde. De tweede oplage van het begin van October was het product van 1500 paren vlinders. Daarvan werden verkregen 185 Nederl. ponden volle cocons, die afgehaspeld opleverden ruim 11¹/₂ Nederl. pond zijde. De afval dezer twee oplagen bedroeg 8 Nederl. pond vloszijde. De derde oplage, in het begin van December gedaan, werd beperkt tot het product van 1200 paren vlinders, omdat bij eene grootere oplage gebrek aan voedsel te vreezen was.

Bij het landbouw-etablissement te Soekaradja, (afdeeling Banjoewangie) waren op het eind van 1864 6 bouws met moerbezien beplant en bedroeg het aanwezig getal zijde-

Digitized by Google

wormen 505 000. De opbrengst aan zijde beliep 10 katties 8 thails ruwe en 7 katties 14 thails vloszijde. Gemiddeld werd van 12 800 cocons één kattie zijde verkregen. De hoedanigheid van het product was beter dan dat van Krawang en werd zelfs nog boven dat van Buitenzorg gesteld.

De uitwerking van 's Gouvernements bemoeijing met de zijdeteelt, die slechts ten doel heeft om, bij welslaging, der particuliere nijverheid tot aansporing te strekken en haar in deze vroeger mislukte industrie op nieuw voor te gaan, kan uit den aard der zaak eerst later blijken. Intusschen wordt door den directeur der cultures gemeld, dat, behalve in het Buitenzorgsche, nog verschillende personen in Samarang, Soerabaija, Banjoemas en Pasoeroean zich met de zijdeteelt onledig hielden of van hun voornemen hadden doen blijken om daartoe over te gaan, en dat aan de eigenaren van een in laatstgemelde residentie gevestigd zijde-etablissement in 't laatst van 1863 door het Gouvernement eene premie van aanmoediging van f 1000 was toegezegd voor den eersten pikol zijde die hunne onderneming zou opleveren. Of deze hoeveelheid reeds in 1864 door hen verkregen was blijkt niet; slechts wordt ten opzigte der hoedanigheid berigt, dat deze aanvankelijk veel te wenschen overliet, doch dat later groote verbetering daarin viel op te merken.

Op last van het Gouvernement werd de inrigting te Tjikema onder anderen bezocht door een in de Lampongsche districten geplaatsten ambtenaar, aan wien werd opgedragen de door hem op te doene ervaring te benuttigen en in praktijk te brengen in de Lampongs, waar de bevolking de zijdewormenteelt drijft op eene wijze, die verre ten achter staat bij de werkwijze in het Buitenzorgsche.

§ 2. *Buitenbezittingen* (1).

Met verwijzing naar vroegere verslagen wordt omtrent den landbouw, het boschwezen en de veeteelt in de bezittingen buiten Java en Madura het volgende ontleend aan de opgaven der hoofden van gewestelijk bestuur over het jaar 1864.

1°. Gouvernement van Sumatra's Westkust:

Rijst. Ofschoon de rijstproductie meer dan voldoende is om in de behoefte der bevolking te voorzien, zoo wordt steeds voortgegaan met het aanleggen van nieuwe sawah's, waar dit met het oog op de beschikbare handen wenschelijk is. Zulks geschiedde voornamelijk in de zuidelijke afdeeling van Padang, in de afdeeling Priaman en in Mandheling en Ankola.

De weêrsgesteldheid was over het algemeen voor het rijstgewas niet zeer gunstig, hetgeen op sommige plaatsen eene vermindering van productie ten gevolge had. Daar, waar de oogst niet voldoende was voor de behoefte, werden inkoopen gedaan, waartoe een ruime koffijoogst de bevolking in staat stelde.

De rijstproductie in het geheele gouvernement (het eiland Nias daarvan uitgezonderd) werd geschat te hebben bedragen 4 168 458 pikols, tegen 4 324 594 in 't vorig jaar en 3 091 183 in 1862.

In de Padangsche Bovenlanden wordt nu met goed gevolg eene bemestings-methode gevolgd, waarbij gebrande dierlijke (paarden- en karbouwen-) mest, of wel een mengsel van plantaardige stoffen en dierlijken mest wordt aangewend.

In de meeste streken wordt geen kunstmatige bemesting toegepast, maar komt men de natuur te gemoet door het verbranden of laten verrotten van het padiestroo dat op de velden achterblijft, of wel men ploegt het op de velden staande gras en onkruid onder en laat de braakliggende gronden door het vee begrazen.

Die verschillende wijzen van bemesting worden toegepast naar gelang van de gesteldheid der gronden, die in de verschillende afdeelingen zeer uiteenloopend is: men heeft bijv. in de residentie Padangsche Bovenlanden gronden, waarvan slechts door zware bemesting eene 25- à 28voudige productie te verkrijgen is, terwijl er ook gronden zijn, die zonder bemesting een 100- à 120voudig product leveren.

---

(1) Zie voor eene wijziging, voor zooveel de buitenbezittingen betreft, van *Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64, het aangeteekende in de paragraaph „Landbouw op woeste gronden" enz., in § 1 dezer afdeeling.

Digitized by Google

Voor de stekken (bibiet) wordt van de beste inheemsche soort gebruik gemaakt, en zooveel mogelijk wordt het vooroordeel der bevolking tegen zaadverwisseling bestreden.

Gemiddeld over het geheele gouvernement was de prijs van den pikol rijst f 5,35, tegen f 4,90 in het vorige jaar; welk gemiddelde echter op sommige tijdstippen en in sommige streken belangrijk overschreden werd. De padie bedong ongeveer de helft

De uitvoer naar plaatsen buiten dit gouvernement bedroeg 69 152 pikols, dat is 21 543 pikols meer dan in het vorige jaar; de uitvoer naar de aangrenzende onafhankelijke landen kan niet worden opgegeven, doch wordt gezegd grooter te zijn geweest dan in vorige jaren.

Het ontbolsteren der padie geschiedt grootendeels nog in het rijstblok; echter neemt het gebruik van kleine handmolens en ook van stamp-pelmolentjes, die door water in beweging worden gebragt, hier en daar toe. Te Padang Pandjang was ten vorigen jare een pelmolen opgerigt door water gedreven, die goede diensten bewees.

Met de teelt van *tweede gewassen* houdt de bevolking zich weinig op; tot het beplanten daarmede van de braak liggende sawah's is zij niet over te halen; zij gebruikt die liever tot weiden. De cultuur geschiedt alleen, en dan nog wel op herhaalde aansporing, in de nabijheid der huizen en op enkele daartoe uitsluitend aangelegde ladangs.

Eene uitzondering hierop maken de afdeeling Agam (Padangsche Bovenlanden) en de residentie Tapanolie.

Klapperteelt. De klapper-aanplantingen namen voortdurend in uitgebreidheid toe. Een cijfer is evenwel hiervan niet op te geven, daar de aanplant meest ongeregeld geschiedt. Met de bijplantingen was dit minder het geval, en zoo kan worden vermeld, dat er in den loop van het jaar in de zuidelijke afdeeling van Padang bijna 22 000, en in de afdeeling Mandheling en Ankola 19 000 boomen waren bijgeplant.

De hoeveelheid olie — waarvan de bereiding op nog zeer onvoldoende wijze geschiedt — is mede niet op te geven; zij schijnt toereikende te zijn voor binnenlandsch verbruik.

Van de Batoe-eilanden werd naar den vasten wal uitgevoerd voor eene waarde van f 34 892, welk cijfer in het vorige jaar beliep f 62 172.

Van Nias bedroeg de uitvoer 363 980 stuks noten en 1771 pikols olie.

De prijzen in de onderscheiden afdeelingen verschilden van 2 tot 7 cents per noot en van f 0,35 à f 1 per flesch olie.

Koffij. De aanplant geschiedt zooveel mogelijk in de nabijheid der kampongs, waardoor onderhoud en pluk minder bezwarend zijn.

Bijna overal hadden bijplantingen plaats gehad.

De oogst overtrof dien van alle voorgaande jaren behalve 1857; in 's lands pakhuizen werden namelijk afgeleverd 179 323 pikols 1ste en 8182 pikols 2de soort, te zamen 187 505 pikols, zijnde 61 900 pikols meer dan in het vorige jaar. In veiling werd gebragt eene hoeveelheid van 172 800 pikols, waarvan 164 400 pikols 1ste soort gemiddeld opbragten f 39,47, en 8400 pikols 2de soort gemiddeld f 29,11 den pikol (1). In 't vorig jaar waren deze prijzen, respectivelijk voor 124 600 en 5800 pikols, f 41,37 en f 32,57.

In verhouding tot de geheele quantiteit koffij was de hoeveelheid der zoogenaamde tweede soort niet groot: zij schijnt grootendeels voor binnenlandsch verbruik bestemd te worden.

Even als in 1863 werd voor de koffij 1ste qualiteit f 11,50 per pikol aan den planter betaald. De inkoopsprijs van de tweede qualiteit bedroeg eerst f 5, later f 5,75 (2).

In het gemis aan eene wettelijk afgekondigde regeling van het in dit gouvernement werkende koffijstelsel werd voorzien bij ordonnantie van 20 Januarij 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 8).

De afvoer van de gouvernements-koffij geschiedt overal door particuliere aannemers, die, op ééne uitzondering na, behoorlijk aan hunne verpligtingen voldoden; vrij algemeen geschiedt die afvoer over land per as, op enkele moeijelijke plaatsen met draagpaarden.

(1) In 1865 werden 116 000 en 6000 pikols geveild, gemiddeld tegen f 42,75^{5} en f 28,24 den pikol.

(2) Vergelijk het aangeteekende hieromtrent in de paragraaph hiervóór, betreffende de koffij-cultuur op Java.

Digitized by Google

Molens vindt men hier niet; het ontbolsteren geschiedt algemeen door stampen in het rijstblok.

Op vele der geschiktste punten zijn inkoop-pakhuizen opgerigt, zoodat de planter tot aflevering van zijn product zelden groote afstanden behoeft af te leggen.

Katoen. Hoewel de proeven met buitenlandsche zaden herhaaldelijk mislukt waren, zou de bevolking van Priaman nogmaals, op eenigzins ruime schaal, pogingen in het werk stellen tot veredeling van dit product.

De in Mandheling en Ankola geteelde katoen wordt voor het grootste gedeelte van de hand gezet onder de bewoners der onafhankelijke Battaklanden, en de stijgende prijs van het artikel wakkerde den lust der bevolking voor deze teelt zeer aan.

Buiten de afdeelingen Priaman en Mandheling en Ankola zijn slechts weinige landstreken in dit gouvernement voor de katoencultuur geschikt.

Tabak. Uitnemende gronden voor deze cultuur worden aangetroffen in de Padangsche Bovenlanden, voornamelijk in de vallei van Paijakombo, terwijl de opbrengst de moeite ruim beloont, daar een pikol tabak, in het klein verkocht, den planter f 60 oplevert.

De qualiteit van het product is, hoofdzakelijk ten gevolge van de slechte bereiding, zeer middelmatig en staat verre ten achter bij die van Java. Tot verbetering van de soort heeft men Palembangsch zaad ingevoerd, waarvan in Sipirok goede, maar in de Padangsche Bovenlanden minder bevredigende uitkomsten verkregen waren.

De reeds in 't vorig verslag vermelde tabaksondernemingen van Europeanen gaf allen grond om een goeden uitslag te verwachten, vermits de bevolking deze teelt wel genegen is en zich nu ook meer en meer begon toe te leggen op den aanplant van zoogenaamden kooltabak, die beter voor de Europesche markt te bereiden is. Intusschen werden in dit jaar nog slechts eenige weinige pikols naar Nederland verscheept; doch liet het zich aanzien, dat de uitvoer in 1865 belangrijker zou zijn.

Peper. Nieuwe aanplantingen werden alleen aangelegd in Natal en Baros, echter op kleine schaal. Meer en meer neemt de productie af, en de bestaande aanplantingen zijn slechts overblijfselen uit den tijd toen deze cultuur nog verpligtend was. De oorzaak van dezen achteruitgang is gelegen in de weinige ingenomenheid der bevolking met de pepercultuur.

De productie van Tapanolie, waar nog het meest gecultiveerd wordt, werd voor dit jaar op 600 pikols geschat. De planters zijn meest Atjinezen.

Omtrent de teelt of de inzameling van *kassia*, *notenmuscaat*, *gambier*, *suikerriet*, *indigo* enz. zij verwezen naar het vorig verslag.

Bosschen. Een ieder heeft, voor zooveel de bosschen gelegen binnen zijn soekie of kampong betreft, regt op vrijen aankap, hetgeen een nadeeligen invloed uitoefent op den goeden staat dier bosschen; de moeijelijke afvoer echter verkleint veel de waarde van dit regt, en veroorzaakt dat men dikwerf minder goed hout gebruikt, dat naderbij te verkrijgen is.

Van de Batoe-eilanden werden van een voornaam boschproduct, de sagoe, 1200 pikols ter waarde van f 2332 uitgevoerd, zijnde iets meer dan in 1863, doch minder dan in vorige jaren.

Andere dergelijke voortbrengselen, zoo als kamfer, was, dammar, getah-pertjah, worden grootendeels uit de onafhankelijke landen naar de kustplaatsen vervoerd, en maken daar de voorwerpen van een niet onbelangrijken handel uit.

Veeteelt. Volgens de deswege ontvangen benaderende opgaven zou de veestapel onder ultimo 1864 hebben bestaan uit 177 281 buffels, 122 698 runderen en 14 109 paarden, gevende eene vermeerdering, in vergelijking met 1863, van respectivelijk 1414, 248 en 17 stuks. De invoer uit de onafhankelijke landen was dit jaar grooter dan anders, doordien de bevolking wegens schaarschte van levensmiddelen genoodzaakt was vee te verkoopen.

Digitized by Google

Geen epidemien heerschten onder het vee; alleen in de ommelanden van Padang vertoonde zich eene buikziekte (1).

De proeven tot verbetering van het paardenras door middel van Macassaarsche dekhengsten leden ook dit jaar schipbreuk, meest door de uiterst geringe medewerking der bevolking. Bij de lara's hoofden in Rau waren ook eenige Battaksche dekhengsten gestationeerd. De resultaten van die proeven waren echter nog niet op te geven.

In Sipirok treft men uitmuntende paarden aan, maar de pogingen tot het oprigten van eene fokkerij stuitten af op de weinige ingenomenheid der bevolking.

Eene voorname reden van de zorgeloosheid van den Maleijer voor zijn vee is het gebrek aan geschikte weiden.

2°. Benkoelen.

Rijst. Het aanleggen van sawah's ging steeds vooruit; ook waren dit jaar door de bevolking vijf nieuwe waterleidingen gemaakt.

Te Benkoelen werden 11 037 pikols rijst ingevoerd, dat is 952 pikols meer dan in 1863. De hooge prijs in de Redjang (Palembang), waar de rijst ± f 13 per pikol gold, veroorzaakte een vrij belangrijken uitvoer naar dat landschap. Over zee werden 19 pikols uitgevoerd, tegen 274 in 't vorig jaar.

De oogst van de ladangs (drooge velden) was over het algemeen zeer voordeelig.

De prijzen verschilden weinig met die van 1863; zij liepen, naar gelang van de verschillende plaatsen, uiteen van f 3,50 tot f 8,25 den pikol.

Peper. Daar de oude tuinen herschapen worden in koffij-aanplantingen, was het aantal peperranken ook in 1864 weder verminderd, en wel van 2 990 905 tot 2 658 728; het cijfer der vruchtdragende ranken daalde van 1 558 815 tot 1 407 729.

De opbrengst bedroeg 2055 pikols, tegen 2534 in 't vorig jaar, waaronder respectivelijk 327 en 378 pikols witte peper.

In veiling werden gebragt 2406 pikols zwarte en 368 pikols witte peper, waarvan de opbrengst beliep f 40 754. In 1863 waren respectivelijk 1215 en 270 pikols verkocht, waarvoor verkregen werd f 23 975.

Koffij. Aan deze cultuur werd ook in 1864 weder uitbreiding gegeven. Het aantal heesters, in de twee laatste jaren gestegen van 872 487 tot 1 881 598, beliep bij het eind van 1864 2 320 196. Nog slechts een klein gedeelte der aanplantingen is vruchtdragend (in 1864 214 536 heesters). De levering beliep $163^{47}/_{100}$ pikols, tegen $145^{96}/_{100}$ in 't vorig jaar. Verkocht werden in 1864 $151^{92}/_{100}$ en in 1863 100 pikols, gemiddeld tegen f 33,72 en f $31{,}17^{5}$ den pikol.

Ter bevordering van deze cultuur, die blijkens de artt. 6 en 17 van het *Indisch Staatsblad* van 1854, n°. 101, is voorgeschreven daar waar de grond wel voor deze, maar niet voor de pepercultuur geschikt is, kwam bij Indisch besluit van 6 Augustus 1864, n°. 46, eene nadere regeling van den inkoopsprijs tot stand, in dier voege dat voortaan dezelfde prijs zal worden betaald als jaarlijks voor de ter Sumatra's Westkust geleverde koffij wordt vastgesteld. Tot dusver werd aan de bevolking in Benkoelen geen hoogere prijs dan f $9{,}16^{5}$ per pikol te goed gedaan. Ten einde de levering te vergemakkelijken, werd voorts matiging verleend tot het oprigten van kleine, uit ligte materialen zamengestelde pakhuizen, alwaar de gezaghebbers en schrijvers het product op hunne reizen zouden kunnen inkoopen en opschuren; terwijl in de afdeeling Kroë, van waar de meeste en beste koffij te wachten was, doch het aanwezige personeel voor een voldoend toezigt niet toereikende was, een afzonderlijk opzigter bij deze cultuur werd in dienst gesteld.

Te Mokko-Mokko werd uit het onafhankelijke Rijkje Korintjie ter markt gebragt eene hoeveelheid van 1023 pikols.

Klapperteelt enz. Deze ging voortdurend vooruit; de handel in olie is vrij belangrijk.

---

(1) Onlangs is het heerschen eener ziekte gemeld onder de paarden en het hoornvee in de afdeeling Aijer-Bangies.

Digitized by Google

Van het eiland Engano werden 679 pikols olie en 349 200 stuks klappers te Benkoelen aangevoerd.

Ook de aanplant van *arenboomen* en *sagoe* werd steeds aangemoedigd.

Specerijen. In verband met de lage prijzen van het product werd van de specerijteelt weinig werk gemaakt; de aanplantingen stierven langzamerhand uit. De uitvoer beliep aan muscaatnoten 44 pikols en eene gelijke hoeveelheid aan kruidnagelen. In 't vorig jaar was de uitvoer respectivelijk 60 en 32 pikols.

Tabak wordt meest voor eigen gebruik geplant; alleen de afdeeling Kroë voerde uit naar Palembang en wel tot eene hoeveelheid van omstreeks 100 pikols. Ter hoofdplaats werden 30 000 stuks cigaren uitgevoerd, tegen 105 000 in 't vorig jaar.

Katoen. Door ongeschiktheid van den grond wordt alleen eene zeer kleine hoeveelheid van geringe qualiteit voor eigen gebruik verbouwd.

Veeteelt. De veestapel wordt gezegd bij het eind van 't jaar te hebben bestaan uit 280 paarden, 370 runderen en 15 114 karbouwen, zijnde respectivelijk 16 minder, 133 minder, maar 2135 meer dan in 1863.

De uitvoer van karbouwen naar Palembang is vrij belangrijk.

3°. Lampongsche districten.

Rijst. In de afdeelingen Sepoetei en Sekampong waren de sawahvelden in 1864 aanmerkelijk uitgebreid. Het gebruik van den ploeg nam allengs toe.

Door gebrek aan regen was de oogst der ladangs (drooge velden) op onderscheidene plaatsen mislukt. Van deze velden werden 63 790 en van de sawah's 61 945 pikols padie verkregen, zijnde te zamen 48 664 pikols *minder* dan in 't vorig jaar en 104 083 pikols *minder* dan in 1862.

In het tekort wordt steeds voorzien door aanvoer van Java en Palembang. De invoer van Java, in 1863 24 561 pikols rijst, steeg in 1864 tot 30 015 pikols; die van Palembang kan niet worden opgegeven.

De rijstprijzen varieerden op de handelsplaatsen van f 6,50 tot f 10 den pikol.

Peper. Aan deze cultuur wordt hier door de bevolking veel zorg besteed. Ten gevolge van meerdere afschrijving dan bijplanting was intusschen het aantal ranken dit jaar verminderd van 2 051 839 tot 1 457 201, waaronder respectivelijk 641 442 en 588 672 vruchtdragende.

De oogst daarentegen was, te rekenen naar den uitvoer, belangrijk toegenomen. In 1862 werden namelijk uitgevoerd 8947, in 1863 10 067 en dit jaar 14 428 pikols.

De bereiding van witte peper levert weinig of geen voordeel op; de uitvoer daarvan beliep slechts circa 100 pikols. De prijs van deze was f 25, die der zwarte f 9 à f 14 per pikol.

Koffij. Zoo als uit vroegere verslagen blijkt, is de koffij-cultuur en vooral de aanplant in geregelde tuinen bij den Lamponger weinig gewild. Als aanwezig worden opgegeven 936 537 vruchtdragende en 1 256 048 jonge boomen, tegen respectivelijk 1 057 976 en 1 607 944 in 't vorig jaar. Belangrijke afschrijvingen waren de oorzaak dezer vermindering.

De oogst scheen belangrijk minder te zijn geweest dan in 't vorig jaar; de uitvoer althans, die als het meest nabijkomend cijfer is aan te merken, beliep slechts 2610 pikols, tegen 5390 in 1863.

Katoen. Dit product, waartoe de gronden overal geschikt zijn, wordt meerendeels als tweede gewas geteeld; door de hooge prijzen van het artikel waren groote aanplantingen bewerkstelligd. Ware het weder gunstiger geweest, en had niet eene kleine groene slang belangrijke verwoestingen onder de heesters aangerigt, dan zou de uitvoer dien van het vorige jaar aanzienlijk hebben overtroffen; thans beliep hij 1453 pikols, zijnde slechts 341 pikols meer dan toen. Eigen gebruik blijft evenwel bij deze teelt op den voorgrond staan.

Digitized by Google

De hoedanigheid is zeer goed, en hoewel het product ongezuiverd ter markt wordt gebragt, is het zeer gezocht.

De prijzen wisselden van f 8 tot f 18 den pikol.

Klapperteelt. Op de eilandjes in de baai van Telok-Betong en in den omtrek van meest alle kampongs vindt men vrij groote klapper-aanplantingen. Het aantal boomen werd geschat op 150 000, waarvan de helft vruchtdragend.

De olie wordt alleen voor eigen gebruik bereid. De uitvoer van noten bedroeg 263 460 stuks, dat is 24 065 minder dan in 1863; de prijs liep van f 4 tot f 6 de 100 stuks.

Tweede gewassen enz. Tot eigen verbruik of ter voorziening in de behoeften der inlandsche markt werd eene groote verscheidenheid van *aardvruchten* en andere gewassen geteeld, waaronder *suikerriet*, *indigo* en *tabak*. Voor laatstgenoemd gewas, waarvan de qualiteit middelmatig is, werden zaden van elders ontvangen, die een beter product gaven dan de inheemsche tabak. *Djagong* wordt op zeer groote schaal verbouwd, zoowel op afzonderlijke ladangs als tusschen de padie in.

Bosschen. Het grootste gedeelte der residentie bestaat uit bosschen, die eene menigte goede houtsoorten bevatten; de moeijelijke afvoer ontneemt echter veel van de waarde.

Belangrijk daarentegen is de inzameling van boschproducten.

De uitvoer daarvan bedroeg in:

		1864.	1863.	1862.
gomelastiek	(pikols)	3 536	6 020	7 377
hars	(idem)	11 575	10 873	11 631
boombast	(idem)	2 788	2 385	1 833
bindrotting	(bossen)	7 849	16 389	22 079
rottingstokken	(stuks)	441 650	38 500	33 300
planken, balken	(idem)	44 921	22 212	7 815
was	(pikols)	48	15	nihil.

Veeteelt. De veestapel wordt gezegd bij het eind van 1864 te hebben bestaan uit: 8080 buffels, 316 paarden, 340 runderen, 1338 schapen en 6489 geiten, al welke cijfers, met uitzondering van het laatste, eenige vermindering aanwijzen vergeleken met de opgaven over 1863. Voor de buffels zal de vermindering gedeeltelijk zijn toe te schrijven aan eene in sommige streken geheerscht hebbende ziekte, waaraan vele bezweken zijn.

Uit de noordelijke afdeelingen werd weder een groot aantal naar Palembang uitgevoerd.

4°. Palembang.

Rijst. In onderscheiden streken dezer residentie waren in den laatsten tijd waterleidingen aangelegd, en was daardoor de cultuur op sawah's niet onbelangrijk toegenomen, hoewel nog altijd die op ladangs (droogo velden) de overhand blijft behouden. Te Lahat was men bezig eene groote leiding te graven, waardoor eene belangrijke uitgebreidheid gronds van ± 2000 bouws als sawah's zal kunnen worden bearbeid.

Niet alleen is de sawahbouw verkieslijk in het belang van de meerdere productie, maar tevens in dat der veeteelt, vermits de natte rijstteelt het aanhouden van ploegvee noodzakelijk maakt. Reeds viel dan ook op te merken, dat daar waar sawah's waren ontgonnen, veel meer karbouwen worden gevonden dan in streken, waar alleen ladangcultuur in zwang is. De proeven, voor eenigen tijd genomen, om nabij de hoofdplaats sawah's aan te leggen, waren ongunstig uitgevallen; de bodem aldaar scheen voor de natte rijstcultuur minder geschikt.

De berigten omtrent den oogst luidden over 't algemeen gunstig; cijfers deswege kunnen echter niet worden vermeld.

Digitized by Google

Uit de binnenlanden werden ter hoofdplaats aangebragt 41 668 pikols rijst en 83 375 pikols padie, tegen respectivelijk 25 489 en 53 969 pikols in 't vorig jaar.

De rijst kostte aldaar gemiddeld f 8,50 den pikol, tegen f 7 in 1863; in de Bovenlanden wisselde de prijs van f 6 tot f 8, en in enkele streken bedroeg dezelve f 10 à f 16.

Katoen. Even als in het vorige jaar was de oogst, door het aanhoudend natte weder, verre beneden de raming gebleven; in weerwil van den uitgebreiden aanplant, beliep de opbrengst niet meer dan 36 000 pikols, zijnde slechts 1000 pikols meer dan het vorige jaar.

De uitkomst had evenwel bewezen, dat uitheemsche soorten, zoo als New-Orleans-, Fernambuc- en vooral Egyptisch katoen, welke om hare meerdere deugdzaamheid boven de inlandsche katoen te verkiezen zijn, zeer goed in het Palembangsche tierden. Nogtans was van die soorten, waarvan door de (sedert ontbonden) Nederlandsch-Indische Katoenmaatschappij zaden waren verstrekt (zie het vorig verslag bladz. 202), minder te regt gekomen, dan aanvankelijk verwacht werd. Men schreef dit toe aan de begeerte der planters om het zaad te behouden, daar ieders product niet aanzienlijk genoeg was om tot verkoop te nopen met het oog op geldelijke voordeelen. In 't geheel was bij het etablissement der Maatschappij te Palembang in 1863—1864 afgewerkt eene hoeveelheid van 575 pikols gezuiverde katoen.

De prijzen van de ongezuiverde katoen, die in het vorige en in het begin van dit jaar tot f 22 à f 23 per pikol waren geklommen, daalden in den verderen loop van 't jaar weêr tot f 17, welke prijs nog hoog was te noemen, vergeleken bij dien van f 9, zoo als vroeger werd betaald.

Andere tweede gewassen. Van het *widjen*-zaad bestaat vrij veel uitvoer; *katjang*, *djagong* enz., werden hoofdzakelijk voor binnenlandsch gebruik aangekweekt op gronden, welke voor den aanplant van katoen minder geschikt zijn.

Aardappelen, *lobak*, verschillende *obie*-soorten enz. worden door de bevolking voor eigen verbruik en als artikel van binnenlandschen ruilhandel gekweekt en naar de hoofdplaats afgevoerd; de eerstgenoemde werden vooral in de Pasoemah geteeld en naar de benedenlanden uitgevoerd.

Klapperteelt. In de beneden-afdeelingen is de grond hiervoor ten eenen male ongeschikt. Dit is te meer gebleken uit den ongunstigen afloop eener in de Kommering-Ilier genomen proef op groote schaal met de uitplanting van zaadklappers uit de Lampongsche districten, in 1862 door de bevolking uit eigen beweging van daar ontboden.

In de hooger gelegen landschappen wordt de klapperboom in vrij aanzienlijke hoeveelheid aangetroffen; de noten bevatten echter minder oliedeelen dan die van Java; steeds wordt dan ook olie van elders ingevoerd.

Koffij. Deze cultuur wordt in enkele beneden-districten aangetroffen, maar in zeer verwaarloosden toestand; beter is het hiermede gesteld in de boven-afdeelingen. Omtrent den aanplant in het landschap Blidak, waarvan in het vorige verslag gesproken werd, was nog niets met zekerheid te berigten.

Boschproducten. De uitvoer van boschproducten was in:

		1864	en	1863.
Gomelastiek	(pikols)	462		119
Getah pertjah	(idem)	446		630
Witte dammar	(idem)	2 120		3 384
Zwarte »	(idem)	328		5 409
Was	(idem)	236		469
Rottan	(idem)	9 944		6 580
Rottingstokken	(stuks)	549 710		171 023

Digitized by Google

Veeteelt. De veestapel bevindt zich in deze residentie nog in geen zeer bloeijenden toestand, hoezeer van de zijde des bestuurs herhaaldelijk pogingen tot opbeuring zijn aangewend (1).

Omstreeks het eind van 1864 zouden, volgens de ontvangen opgaven, aanwezig zijn geweest 16 152 buffels en 20 258 geiten (in 1863 respectivelijk 15 935 en 19 526), benevens 182 runderen, 111 paarden en 27 schapen (in 1863 respectivelijk 332, 117 en 36).

5°. Banka.

Door Chinezen waren dit jaar, onder toezigt van het Europeesch bestuur, proeven genomen met het planten van *rijst* op bewaterbare velden, die als redelijk wel geslaagd waren te beschouwen. Ten gevolge daarvan was de inlandsche bevolking bij vernieuwing aangespoord om mede dergelijke proeven te nemen, doch wegens den weêrzin van den Bankanees tegen den meerderen arbeid, daartoe gevorderd, verwachtte men hiervan niet veel resultaat.

In de meeste kampongs moest de rijstbouw dit jaar, ten gevolge van ontijdige en langdurige droogte, als geheel mislukt worden beschouwd. De oogst zou dan ook (ongerekend die van een tweetal districten, alwaar in 1863 niet meer dan 3000 pikols verkregen werden) in 't geheel slechts hebben opgeleverd 26 986 pikols padie, tegen 50 702 in 't vorige jaar en 30 791 in 1862.

Op enkele plaatsen verleende het bestuur geldelijke hulp tot inkoop van levensmiddelen.

De prijzen waren hooger dan in 't vorig jaar: voor de padie beliep hij f 4 à f 5 per pikol en voor de rijst het dubbele.

Het aantal *klapperboomen* vermeerderde met 4162 en beliep bij het eind van 't jaar 75 304. De gemiddelde prijs van de klappers was f 10 de 100 stuks en van de olie 50 cents per kattie.

Na de rijstteelt en de voordeelen die de opbrengst van den klapperboom oplevert, verdient als eene niet onbelangrijke bron van bestaan ook genoemd te worden de inzameling van *honig* en *was*. De weêrsgesteldheid was dit jaar bijzonder gunstig voor de bijenteelt, waardoor beide producten op vele plaatsen twee maal zijn ingezameld.

Volgens de ontvangen opgaven zouden van 18 338 nesten verkregen zijn 39 472½ katties honig en 11 560 katties was, vertegenwoordigende, berekend naar de marktprijzen, eene gezamenlijke waarde van f 17 364. Daaronder is niet begrepen de opbrengst van het district Koba, van waar de opgaven ontbreken.

In 't vorig jaar waren aan honig en was ingezameld 15 766 en 10 632 katties, ter gezamenlijke waarde van f 14 938.

De teelt van *tweede gewassen* was, in verband ook met de min bevredigende uitkomsten der rijstcultuur, bijzonder vooruitgegaan. Door de weêrsgesteldheid begunstigd, was de oogst zeer goed geslaagd. Ook had de bevolking, op aanmoediging van het bestuur, zich in den laatsten tijd met kracht toegelegd op de cultuur van *gambier*, met dat gevolg, dat reeds in eigen behoefte kon worden voorzien. De wijze van bereiding was tevens veel verbeterd.

In de kampongs en op de erven der woningen treft men allerwege den *koffij*boom aan, die weelderig groeit en veel vruchten afwerpt. In de zes districten, waarvan opgaven zijn ontvangen, bedroeg het aantal heesters 77 150, namelijk 23 213 vruchtdragende en 53 937 jonge.

De bij herhaling genomen proeven met den aanplant van *katoen* waren steeds mislukt. Alleen de heesterachtige katoen, algemeen bekend als Fernambuc, wil op Banka goed groeijen, en wordt hier en daar op de erven aangetroffen. Ook treft men in de nabijheid der woningen den kapokboom aan. Daar echter van de voortplanting weinig werk wordt gemaakt, moet nog altijd veel kapok van Palembang worden ingevoerd.

In het district Soengeiliat was dit jaar de cultuur van Java-*tabak* beproefd; de aanplant en de bereiding geschiedden door Chinezen onder toezigt van den administrateur; de proef was volkomen geslaagd en zou in 1865 op grooter schaal herhaald worden.

Omtrent het *boschwezen* en den *veestapel* valt niets bijzonders op te teekenen.

---

(1) Zie omtrent eene in 1866 uitgebroken ziekte onder de buffels in deze residentie het aangeteekende bij de noot, in de onder-paragraaph *c* hiervóór, betreffende de veeteelt op Java en Madura.

Digitized by Google

6°. Billiton.

Dit jaar zijn hier proeven genomen met berg-padie van Java ontvangen en in de districten tot aanplant vordeeld; de oogst liet zich in den beginne gunstig aanzien, maar was later ten gevolge van overstroomingen voor een groot gedeelte mislukt.

Over het algemeen ging de *rijst*bouw op Billiton niet vooruit, daar de bevolking in den regel niet meer aanplant dan volstrekt noodig is, en zich veelal gemakshalve tevreden stelt met obies en sago.

De aanplant van New-Orleans-*katoen* was geheel mislukt, ten gevolge zoowel van ongeschikt terrein als van beschadiging door insecten. *Koffij* wordt alleen langs de paggers geteeld.

Ten aanzien van den *veestapel* wordt vermeld gevonden, dat door de Billiton-maatschappij en het bestuur eenige buffels waren aangevoerd, ten einde de aandacht der bevolking op het nut dezer diersoort te vestigen.

7°. Riouw.

Gambier en *peper*. Het aantal plantages bedroeg voor de geheele residentie 1248, dat is 172 meer dan in het vorige jaar; zij wierpen te zamen eene opbrengst af van 153 396 pikols gambier en 24 349 pikols peper, zijnde respectivelijk 2277 en 72 pikols meer dan in 1863. Reeds vroeger is opgemerkt dat deze cijfers de productie slechts bij benadering doen kennen.

De uitvoer te Tandjong Pinang (en dus ongerekend hetgeen uit de districten regtstreeks naar Singapoer wordt verzonden) bedroeg 127 562 pikols gambier, tegen respectivelijk 105 785, 109 683 en 119 907 in de jaren 1861, 1862 en 1863.

De uitvoer van peper beliep in gemelde jaren achtereenvolgens 32 828, 27 661 en 27 060, en dit jaar 21 824 pikols.

Het volgende overzigt duidt de bestemming dezer uitvoeren aan:

	Gambier (pikols):				Peper (pikols):			
	1861.	1862 (1).	1863.	1864.	1861.	1862 (1).	1863.	1864.
Naar Java	85 055	72 511	70 032	82 055	3 709	2 018	2 782	1 839
" Singapoer	15 490	32 612	48 620	42 915	28 891	24 430	24 276	19 950
" Borneo	1 171	254	622	304	60	—	—	35
" Bali	2 174	2 256	72	257	161	7	2	—
" Celebes	1 893	1 094	560	2 029	7	—	—	—

De vermindering van den gambier-uitvoer naar Bali wordt toegeschreven aan de uitbreiding van deze cultuur op Bali zelf.

Algemeen wordt beweerd, zegt de resident, dat de gambierteelt den Riouwschen planter bijna geen ander voordeel afwerpt, dan dat hij daarmede alle uitgaven van zijne plantage dekt, zoodat alleen de peper, daaruit gewonnen, zijne winst uitmaakt. De planter betaalt aan den Onderkoning van Riouw voor het gebruik van den grond een bij overeenkomst bepaalden huurschat, meestal ten bedrage van 6 dollars per jaar. Aan meerdere lasten is hij niet onderworpen.

Op het eiland Lingga wordt eenige *rijst* op ladangs (drooge velden) geteeld, doch op verre na niet voldoende voor de behoefte.

De bevolking voedt zich veel met *sago*, welk product in den Lingga-archipel veel wordt aangeplant en daar zelfs een artikel van uitvoer is. De eilanden van den Riouw-archipel leveren eene menigte kostbare *houtsoorten* op. Op groote schaal vellen de Chinezen het hout voor rekening van Singapoersche handelaren. Het gevelde hout wordt van de eilanden regtstreeks naar Singapoer verzonden.

Het fokken en mesten van varkens wordt in dit gewest op beduidende schaal gedreven door de Chinezen. Overigens is de *veeteelt* onbeduidend.

(1) De specificatie van 1862 komt niet geheel overeen met het cijfer van uitvoer hiervóór opgegeven. De reden daarvan is niet vermeld gevonden.

Digitized by Google

De Siaker is weinig ingenomen met den landbouw. Hij verzamelt liefst *boschproducten*, dat hem bij weinig inspanning veel voordeel geeft. De kustbewoner houdt zich onledig met de vischvangst. Langs de oevers van rivieren vindt men in Siak eenige ladangs, dienstbaar gemaakt aan de rijstteelt. Ook wordt er veel *djagong* verbouwd.

Op het eiland Bengkalis (Siak) worden, nabij onze vestiging, door Chinezen eenige velden voor de rijstteelt ontgonnen, die goede uitkomsten beloven.

Op het eiland Merbo zijn uitgestrekte sagobosschen, waarvan het product in vrij groote hoeveelheid wordt uitgevoerd naar Singapoer.

In de onderhoorigheden van Siak is langs de Bila- en Panei-rivier de padie-aanplant beter geregeld en de productie ruimer, zoodat van daar zelfs rijst wordt uitgevoerd naar Batoe Bara, een landschap, waar, even als in Deli, belangrijke *klapper*aanplantingen worden gevonden, terwijl voornamelijk in laatstgenoemd landschap mede op groote schaal *tabak* wordt verbouwd, grootendeels bestemd voor den uitvoer.

Een industrieel, Nederlander van geboorte, had zich te Deli gevestigd ten einde aldaar met behulp van Chinesche arbeiders, voor eigen rekening, eene onderneming voor den aanplant van tabak te beginnen.

Deli, Langkat en Serdang zijn de landschappen, waar het meest *peper* wordt gecultiveerd. De jaarlijksche uitvoeren van dit product, vooral naar het tegenoverliggend Poeloe Pinang, zijn zeer aanzienlijk.

8°. Wester-afdeeling van Borneo.

In de Chinesche districten treft men vele goede sawah's aan; ook in Mampawa, waar zelfs Daijaks sawah's hebben aangelegd. Overigens wordt de *rijst* allerwege op ladangs verbouwd. De rijstbouw in deze residentie is ruimschoots voldoende voor de behoefte. Bij goed slagen van den oogst vindt zelfs een belangrijke uitvoer naar Singapoer plaats. De uitkomsten waren dit jaar vrij gunstig.

Katoen van tamelijk slechte qualiteit wordt door den inlander voor eigen gebruik gekweekt; *suikerriet* wordt in de Chinesche districten in nog al belangrijke hoeveelheid aangeplant: ook *arengsuiker* wordt hier vervaardigd; de *klapperteelt*, namelijk die in de nabijheid van het strand, is meest in handen der Boeginezen en maakt voor hen een groot middel van bestaan uit. In de binnenlanden hebben de aanplantingen niet veel te beteekenen. Volgens schatting zou het aantal boomen alleen langs het zeestrand 352 000 bedragen.

Tweede gewassen, als: djagong, katella, obie, katjang enz., worden alleen geplant bij gebrek of schaarschte aan rijst. Ook zonder als tweede gewassen geplant te worden, verbouwen de Chinezen deze aardvruchten in hunne tuinen.

De inzameling van *boschproducten* mogt vrij belangrijk heeten De uitvoer bedroeg voor de geheele residentie: rotting 329 900 bossen, gespleten dito 185 300 bossen, getah pertja 1825 pikols, was 235 en dammar 524 pikols. De *veestapel* is van weinig beduidenis. Karbouwen worden zeldzaam aangetroffen, runderen alleen in het Mandharsche, echter niet in grooten getale. Overigens bezit het Gouvernement eenige runderen in de verschillende afdeelingen.

9°. Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.

De *rijst*bouw in deze residentie staat nog op lagen trap, ofschoon in enkele districten, op aansporing des bestuurs, daaraan meer zorg wordt ten koste gelegd dan vroeger. In de afdeeling Kween was men begonnen eene proef te nemen met het doen aanleggen van sawah's dóor Javaansche dwangarbeiders. Nog altijd plant de inlander niet meer dan hij voor eigen behoefte noodig acht. De oogst was over het algemeen middelmatig, alleen in de Tanahlaut en in de Riamkanan was, uit hoofde van misgewas, invoer van elders noodig geweest. De prijzen der rijst liepen, naar gelang van soort en plaats, van f 5,50 tot f 10 den pikol.

Onder de geteeld wordende *tweede gewassen* behoort op vele plaatsen, vooral in Amoenthaij en Kaloea, de aanplant van *kapas* tot het weven van kleedjes.

De *klapperteelt* wordt steeds aangemoedigd, doch vindt weinig bijval; bereiding van olie heeft bijna niet plaats: meest overal gebruikt de bevolking dammar, kemirie, djarak of andere oliehoudende vruchten. De teelt van *koffij* ging langzaam vooruit *suiker*

Digitized by Google

wordt hier alleen gewonnen uit den arengboom, voldoende voor eigen gebruik, zelfs met een weinig uitvoer. De teelt van *indigo* en *tabak* bepaalt zich bijna uitsluitend tot de afdeeling Amoenthaij. In het begin van het jaar was aldaar eene proef herhaald met Java- en kool-*tabak*, die uitmuntend geslaagd is. Reeds was daarvan zoo veel zaad gewonnen, dat weldra uitsluitend deze soort zou verbouwd worden.

Peper wordt in sommige streken door de bevolking uit eigen beweging aangekweekt. In de *bosschen* hebben eenige bijplantingen plaats gehad. Aangaande de *veeteelt* valt te vermelden, dat dit jaar verscheidene paarden waren aangevoerd van Sumbawa, Timor en Sandelhout-eiland, en dat in de afdeeling Tanahlaut, waar nog het meeste en beste vee wordt aangetroffen, pogingen waren in het werk gesteld om verdere vermindering van het aantal karbouwen tegen te gaan.

10°. Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden (1).

Rijst. Belangrijke ontginningen voor deze cultuur kwamen niet tot stand; de weêrsgesteldheid was niet zeer gunstig, zoodat, vooral in de Noorderdistricten en Bonthain, de oogst minder gunstig was dan het vorige jaar. Om de bevolking van laatstgenoemde afdeeling te gemoet te komen, werd zij tijdelijk vrijgesteld van de betaling van tienden.

De invoer overtrof dan ook den uitvoer: de eerste had plaats van Java, Bali, Lombok en Sumbawa voor eene waarde van f 500 000, de uitvoer, ter waarde van f 400 000, geschiedde voornamelijk naar de Molukken.

Het bestuur doet al het mogelijke om de uitbreiding der rijstcultuur te bevorderen.

Tweede gewassen. Obies, katjang, djagong zijn de voornaamste, vooral de djagong. Na afloop van den padie-oogst wordt de aanplant steeds aangemoedigd. Tot verbetering der djagong, in vele streken van Celebes schier het hoofdvoedingsmiddel, werden goede uitheemsche soorten verstrekt.

Koffij. Schier allerwege treft men hier den koffijheester aan. De aanplantingen vinden niet op geregelde wijze plaats. In Bonthain en de Ooster-districten wordt daaraan eenige meerdere zorg besteed, echter niet zoo, dat de aanplant geregeld is te noemen. Ook het onderhoud laat veel te wenschen over.

De weêrsgesteldheid was gunstig voor de koffij-cultuur. Het cijfer van den oogst is zelfs bij gissing niet te bepalen.

Van Macassar werden naar Europa, Java en elders ongeveer 25 000 pikols uitgevoerd, tegen 23 000 (1) in 't vorig jaar en 38 000 in 1862. Onder deze hoeveelheden is ook begrepen de productie uit verschillende Vorstenrijken.

Suiker. De aanhoudende droogte was voor deze cultuur niet gunstig. Behalve welligt 1200 à 1500 pikols bestemd voor verbruik binnen het gewest, werden van Macassar naar Europa, Java of elders uitgevoerd ongeveer 4000 pikols, zijnde 2000 meer dan in 't vorig jaar en 1700 meer dan in 1862. De gemiddelde prijs waarvoor de planters het riet aan de fabrieken leverden (zie het verslag over 1862 bladz. 216) bedroeg 50 à 70 cents per 100 stokken. De aanplant van riet wordt steeds aangemoedigd.

Klapperteelt. Uit de afdeeling Saleijer (in de overige afdeelingen zijn de klapperaanplantingen minder belangrijk en wordt ook geen olie gefabriceerd) werden ruim 650 000 noten en circa 1000 pikols olie uitgevoerd, welke cijfers in 't vorig jaar respectivelijk waren 850 000 en 2000.

De meeste afdeelingen worden uit den voorraad van Saleijer voorzien. Ook van Bali en Mandhar wordt nog olie aangevoerd.

Omtrent andere cultures, *bosschen* en *veestapel* valt niets bijzonders te vermelden. In navolging eener soortgelijke beschikking voor Amboina genomen (zie sub 13°. hieronder), werd ook voor dit gewest (en wel bij wijze van proef aanvankelijk voor de jaren 1865

---

(1) Zie omtrent de uitgifte van 200 bouws woeste gronden in de afdeeling Noorderdistricten, de mededeelingen onder het hoofd „Landbouw op woeste gronden", enz., in § 1 dezer afdeeling.

(2) De opgaaf van 36 000 pikols in 't vorig verslag vermeld moet, vergeleken bij het cijfer van het handelsverslag, als te hoog worden aangemerkt.

Digitized by Google

en 1866) een crediet beschikbaar gesteld voor den aankoop bij particulieren van houtwerken ten behoeve van 's lands dienst, en werd de gouverneur aangeschreven om door gepaste middelen den aanvoer van hout, hetzij van buiten zijn gewest, hetzij uit de binnenlanden daarvan, zooveel doenlijk te bevorderen.

11°. Menado.

Rijst en miloe. De met rijst beplante uitgestrektheid was in de Minahassa weder niet onbelangrijk toegenomen en beliep 29 390 bouws, zijnde 3078 bouws meer dan in 't vorig jaar, terwijl de oogst, ten bedrage van 576 074 pikols padie, dien van 1863 (welke alsnu wordt opgegeven te hebben bedragen 558 008 pikols) (1) overtrof met 18 066 pikols.

De prijs liep in de verschillende afdeelingen van f 1 tot f 4 den pikol; de uitvoer bedroeg 2400 pikols, tegen 973 in 't vorig jaar. Invoer vond weinig of niet plaats.

De padie is in dit gewest eigenlijk te beschouwen als tweede gewas, daar de aanplant steeds geschiedt na dien der miloe (maïs), welke graansoort hier nog altijd het hoofdvoedingsmiddel der bevolking uitmaakt. Ondanks de min gunstige weêrsgesteldheid was de miloe-oogst zeer voordeelig, bedragende naar raming 187 millioen vruchten, tegen 179 millioen in 1863. De prijzen waren van f 1,25 tot f 2,50 den pikol.

Omtrent den padie- en miloe-oogst in de afdeeling Gorontalo zijn geene opgaven bekend. Alleen wordt gemeld dat schaarschte aan rijst eenigen invoer van dat product uitlokte ten bedrage van 2628 pikols.

Ook in het Gorontalosche, even als in de Minahassa, werden door het bestuur ijverige pogingen in het werk gesteld tot verbetering en uitbreiding der rijstcultuur, welke pogingen niet geheel zonder gevolg bleven.

Klapperteelt. De klapperboom wordt in de geheele Minahassa in groote hoeveelheden aangetroffen, zoowel verspreid als in geregelde aanplantingen; doch alleen in de lage streken, met name in de stranddistricten, maakt de verkoop van noten en de bereiding van olie voor de bevolking een tak van bedrijf uit. Meer in het midden des lands hebben de aanplantingen betrekkelijk geringe waarde, daar de vruchten klein zijn en zeer weinig oliedeelen bevatten. Het getal boomen onderging eene vermeerdering van ruim 12 000 stuks, en beliep bij het eind van 1864 427 116, waarvan 156 290 vruchtdragende. Voor de afdeeling Gorontalo wordt het cijfer geschat op circa 300 000.

Het onderhoud liet door onverschilligheid der bevolking nog veel te wenschen over.

De prijs der noten was gemiddeld van f 1 tot f 4 de 100 stuks, die van de olie wisselde van f 10 tot f 16 den pikol, in de afdeeling Gorontalo steeg hij zelfs tot f 21,50. Uitvoer van olie en noten heeft weinig of niet plaats. De invoer van olie van de Sangir-eilanden was niet zoo belangrijk als in vorige jaren.

Sagoe. Door herhaalde aanmoediging des bestuurs erlangt deze cultuur jaarlijks uitbreiding. Het aantal boomen bedroeg in de Minahassa 302 773 (waarvan ongeveer de helft jonge), zijnde 20 502 meer dan in 1863. In de afdeeling Gorontalo telde men in de nabijheid van bewoonde plaatsen 10 140 sagoepalmen, waaronder 2251 jonge. Sommige landschappen evenwel bevatten uitgestrekte sagoebosschen, waarvan het aantal boomen zelfs bij schatting niet te bepalen valt. De sagoe maakt aldaar, even als de miloe, het hoofdvoedsel der bevolking uit. Eene hoeveelheid van 2549 pikols sagoe werd te Gorontalo van daar ingevoerd, waarvan de prijs verschilde van f 2,50 tot f 3 per pikol.

Koffij. Bij het eind van het jaar werden in de Minahassa in geregelde tuinen aangetroffen 3 580 536, en in verspreide aanplantingen 2 369 080 boomen, tegen respectivelijk 3 400 931 en 2 376 620 in 't vorig jaar.

In weerwil van aangebragte maatregelen van verligting, liet het onderhoud der aanplantingen even als de pluk nog veel te wenschen over. Intusschen viel ten deze in den laatsten tijd over het algemeen verbetering op te merken (2).

(1) In 't vorig verslag werd, volgens de toen ontvangen opgaaf, de padie-productie van 1863 gesteld op 620 507 pikols.

(2) In den loop van 1866 is magtiging verleend om het getal opzieners bij deze cultuur te vermeerderen.

Digitized by Google

In eenige districten van de afdeeling Tondano wordt Mokkakoffij gekweekt; het aantal boomen, dat zich in goeden staat bevindt, bedroeg 4490. Een gedeelte der hiervan verkregen vruchten dient tot bibiet. Op verschillende plaatsen in gemelde afdeeling werden ook proeven genomen met het planten en behandelen der koffijboomen op Ceylonsche wijze (zie het verslag over 1862, bladz. 166). Omtrent de resultaten viel nog niets te zeggen.

Het getal huisgezinnen, voor de koffijcultuur beschikbaar, in 1863 17 631, beliep dit jaar 15 689.

Het aantal vruchtdragende boomen, waarvan geoogst werd, wordt opgegeven te hebben bedragen in geregelde tuinen 2 444 698 en in erven, paggers en bosschen 1 400 907; te zamen 3 845 605 of 63 286 meer dan in 1863.

Ten gevolge van zware regens tijdens den bloeitijd was de oogst niet meer dan middelmatig; hij beliep 13 187$^{27}/_{100}$ pikols, tegen 14 107 pikols in 't vorig jaar, 7584 in 1862 en 15 240 in 1861.

De inkoopprijs bedroeg even als de beide voorgaande jaren f 11,50 per pikol. Voor de geleverde 13 187 pikols ontving de bevolking derhalve eene som van f 151 653, of gemiddeld per huisgezin (berekend over het aantal van 't vorig jaar, hetwelk daarvoor in aanmerking komt) f 8,60, tegen f 9,35 in 1863.

Voor het vervoer van het product uit de inkoop- naar de strandpakhuizen, hetwelk per as geschiedt, werd bovendien aan de bevolking uitbetaald f 21 466.

Met inbegrip van alle verdere onkosten, zoo als percenten aan de hoofden, kosten van pakhuis-personeel enz., kwam het product van 1864 te Menado aan het Gouvernement te staan op f 15,31^5 per pikol, zijnde f 0,62^5 meer dan in 't vorig jaar.

Ten aanzien van de koffij-cultuur in de afdeeling Gorontalo valt alleen te vermelden, dat het aantal boomen, ten gevolge van meerdere afschrijving dan bijplant, verminderde van 232 309 tot 174 034, terwijl de oogst geen noemenswaardig verschil opleverde, bedragende in 1863 5737 en dit jaar 5760 pikols.

Aan een Europeschen ondernemer, die sedert 1861, met toestemming van het Gouvernement, van den radja en de rijksgrooten van Gorontalo gronden in huur had tot het aanleggen van eene cacao- en notenmuscaat-plantage, werd, op het daartoe door hem gedaan verzoek, vergunning verleend, om op het door hem gehuurde land ook koffij en andere voortbrengselen te zijner keuze te telen, met uitzondering negtans van papaver. Bij die gelegenheid werd aan den gouverneur der Molukken, ook ter mededeeling aan de hem ondergeschikte residenten, te kennen gegeven dat de Regering aan Europesche ondernemers op de buitenbezittingen slechts de teelt van papaver wenscht te verbieden, maar die van alle andere voortbrengselen vrij te laten.

Cacao. Uit hoofde van het steeds voortwoeden der ziekte onder de cacao-aanplantingen, die thans ook de tot hiertoe verschoond gebleven jonge boomen begon aan te tasten, werd de cultuur niet uitgebreid.

Het aantal boomen in de Minahassa was dan ook gedurende 1864 met 70 395 stuks verminderd, zoodat thans nog aanwezig waren 868 313, waarvan in 't geheel niet meer dan 44$^{43}/_{100}$ pikols verkregen werden, die voor den uitvoer naar Manilla verkocht werden tegen f 50 à f 65 den pikol. In de drie voorafgegane jaren waren achtereenvolgens geoogst 462, 153 en 125 pikols.

Voor de afdeeling Gorontalo, waar het aantal boomen circa 133 300 bedraagt, wordt een uitvoer opgegeven van 534 pikols, tegen 750 in 't vorig jaar.

De uitvoer naar Manilla was te Menado in 1863 1950 en dit jaar 1241 pikols, daaronder begrepen de productie die van de omliggende plaatsen dezer residentie en voornamelijk van Amboina werd aangebragt.

Notenmuscaat. Deze nog in opkomst zijnde aanplantingen verkeerden over het algemeen in goeden staat; doch wegens den lagen prijs dien de noten in den laatsten tijd in den handel behaalden, werd het niet raadzaam geacht aan de cultuur groote uitbreiding te geven. Het aantal boomen bedroeg 34 984 (in 1863 36 203), zoo in geregelden aanplant als verspreid.

De oogst bleef nog zeer onbeduidend, waarschijnlijk daaraan toe te schrijven, dat de boomen meerendeels nog niet in hun vollen bloeitijd waren; de opbrengst toch beliep niet meer dan 2776 katties, die tegen f 0,50 per gantang van 4 katties van de hand werden gezet. In 't vorig jaar werden slechts 126 katties verkregen, de prijs beliep

Digitized by Google

toen f 0,60 per kattie. In de afdeeling Gorontalo worden in 't geheel slechts 620 notenmuscaat-boomen aangetroffen.

Katoen. Alleen voor eigen gebruik plant de bevolking in de Minahassa katoen op hare woonerven.

In de afdeeling Gorontalo, waar de teelt in de laatste jaren verwaarloosd was geworden, werden de hoofden en de bevolking aangespoord dezelve op nieuw te behartigen en plantte men in het geheel 205 086 heesters. Eene met Java-zaad genomen proef mislukte.

Tabak. Ook dit gewas wordt in de Minahassa uitsluitend voor eigen gebruik geteeld, meest op de woonerven en soms op braakliggende gronden. In 1864 werden proeven genomen met Ceramsch zaad, omtrent de uitkomsten waarvan nog niet te oordeelen viel.

In de afdeeling Gorontalo is de tabaksbouw in de landschappen Gorontalo, Limbotto, Bone, Attingola en Boalemo zeer onbeduidend, en bedroeg het aantal planten 78 251. Daarentegen worden uitgestrekte tabaksaanplantingen aangetroffen in de landen langs de Tomini-bogt, voornamelijk in het landschap Tinombo, waarvan het product naar de meening van den adsistent-resident, bij goede behandeling en sortering, in Europa vermoedelijk hooge prijzen zou behalen. Plaatselijk werd het van de hand gezet tegen f 0.35 à f 0.40 per kattie.

Bosschen. In verband met de vermindering van den houtvoorraad, ten gevolge van gedurigen aankap, is men in de Minahassa van af 1856 begonnen met het aanleggen van geregelde aanplantingen der deugdzaamste houtsoorten, waaronder in de eerste plaats djatie-hout. Daaraan werd ook in 1864 uitbreiding gegeven. Tegen noodelooze ombakking en vernieling der bosschen wordt streng gewaakt.

De afdeeling Gorontalo is grootendeels met bosschen bedekt, die deugdzame houtsoorten van groote afmetingen bevatten.

Veeteelt. In de Minahassa bestaat de veestapel voornamelijk uit varkens, runderen en paarden, van welke laatste een aanzienlijke invoer plaats had van Gorontalo, terwijl runderen veel werden uitgevoerd. Op den aanfok van schapen en geiten wordt door de bevolking weinig prijs gesteld. Buffels schenen niet bestand tegen het klimaat. In 't geheel telde men in de Minahassa 98 626 varkens, 8739 runderen, 2768 paarden, 381 schapen en geiten, benevens 14 runderen, welke cijfers in 1863 waren: 83 560, 8043, 2571, 626 en 18.

De opgaven nopens den veestapel in de afdeeling Gorontalo wijzen, in vergelijking met de cijfers van 1863, eenige vermindering aan. Volgens schatting zouden aldaar aanwezig zijn geweest 4694 paarden, 4561 buffels, 3510 schapen en geiten, benevens 109 runderen, tegen respectivelijk 5300, 4861, 3541 en 170 in 1863. De ziekte onder de buffels was op enkele plaatsen sterk afnemende.

Zijdewormenteelt. In afwachting van de ontvangst van Lampongsche zijdewormen, werden de aanplantingen van moerbezienstekken (zie het verslag over 1862, bladz. 219) niet uitgebreid, maar in voldoenden staat onderhouden.

Eenige in het district Tonsea (afdeeling Kema) met deze teelt genomen proeven slaagden voortreffelijk.

12°. Ternate.

Rijst. De oogst op Halmaheira was dit jaar vrij bevredigend: bij gissing had hij 125 koijans (3750 pikols) opgeleverd, die geheel van droogo velden verkregen werden. De proeven met de natte cultuur hadden nog niet veel gevolg; die te Atjango (district Sahoe) genomen mislukten: ongedierte vernielde het gewas en veel halmen bleven zonder aren; het zaad, hiertoe van Java ontvangen, scheen te oud te wezen. Eene tweede proef, te Ternate genomen met hetzelfde zaad en op dezelfde plaats, waar met zaad van droogo velden een goed resultaat verkregen was, leverde mede niets op, want ofschoon het gewas oogenschijnlijk zeer goed stond, waren de aren doorgaans ledig.

Wegens het hooge nut dat eene uitbreiding der rijstcultuur in deze residentie voor de welvaart der bevolking belooft, werd van bestuurswege al het mogelijke gedaan om de

Digitized by Google

bevolking tot voortzetting der proeven aan te moedigen. Zij zouden dan ook met de noodige voorzorgen worden herhaald.

Particulieren hadden van den Sultan van Ternate vergunning verzocht en verkregen tot inhuur van gronden, met het voornemen de rijstcultuur op sawah's te ondernemen. Op de reeds genoemde plaats Atjango waren zij daarmede begonnen, doch van den uitslag viel nog weinig te zeggen; het scheen hun, ondanks de ondersteuning die zij genoten, aan werkvolk te ontbreken.

Op Batjan was door den Sultan de aanleg van sawah's beproefd geworden; in verband hiermede was door het bestuur een tot dwangarbeid veroordeelde Javaan aangewezen tot het geven van onderrigt in den natten rijstbouw.

Gedurende 1864 werd aan rijst ingevoerd voor eene waarde van ongeveer f 40 500, tegen f 50 000 in 1863.

Djagong en aardvruchten. De aanplantingen dezer producten hadden veel te lijden gehad van aschregens en later van langdurige droogte. De prijzen waren dit jaar soms zeer hoog en dikwerf was het verlangde niet ter markt te bekomen.

Sagoe. Dit hier zoo voorname voedingsmiddel bleef in overvloed voorhanden, zoowel in ruwen als bereiden staat.

Specerijen. Volgens de ontvangen, weinig vertrouwbare opgaven, zouden op de onderscheidene eilanden dezer residentie aanwezig zijn 46 257 notenmuscaatboomen en 8016 nagelboomen, waarvan op Halmaheira respectivelijk 32 611 en 7748, en de overige op Batjan, Tidore en Ternate. Het aantal op Nieuw Guinea is niet opgegeven; alleen wordt vermeld gevonden, dat van daar een niet onbelangrijke uitvoer van notenmuscaat plaats heeft.

Koffij. Eene der koffijaanplantingen van particulieren, in vroegere verslagen vermeld, was verlaten, althans geheel verwaarloosd, hetgeen volgens den resident te bejammeren was, daar de meeste boompjes, hoewel met onkruid begroeid, reeds vruchten droegen: de eigenaar, die tijdelijk naar Java was vertrokken, had echter doen blijken van zijn voornemen om de werkzaamheden te hervatten. Bij de andere onderneming werd de ontwikkeling der boomen benadeeld door buitengewoon langdurige droogte en groote hitte; ook liet het onderhoud te wenschen over; toch was reeds een klein product verkregen. Buiten deze twee ondernemingen zouden, volgens opgaven, aanwezig zijn: op Ternate 20 779, op Tidore 12 186 en op Batjan 8735 boomen.

Tabak, katoen en suikerriet. Van deze cultures valt niets bijzonders op te teekenen. De aanplant bleef even onbednidend als vroeger.

Veeteelt. Volgens de ontvangen opgaven bestond de veestapel in deze residentie uit 23 paarden, 593 runderen, 22 varkens en 1106 schapen en geiten.

13°. Amboina.

Kruidnagelen. Het getal nagelboomen, in de drie voorafgegane jaren 1861—1863 achtereenvolgens bedragen hebbende 444 253, 447 223 en 447 310, daalde dit jaar tot 442 532, waarvan 148 865 vruchtdragende en 293 667 jonge.

Voor de adsistent-residentie Saparoea en Haroekoe, waar de nagelcultuur verreweg het belangrijkst is, wordt de vermindering (aldaar bedragende 4457 boomen) toegeschreven aan verwaarloozing der aanplantingen sedert de opheffing van het monopolie (zie het vorig verslag, bladz. 182).

Het bestuur bleef niet nalatig de bevolking, in haar eigen belang, tot meerder vlijt en belangstelling aan te sporen.

Ofschoon de weêrsgesteldheid gunstig te noemen was, hadden de aanplantingen, uitgeput door den rijken oogst van het voorgaande jaar, over het algemeen geen vruchten afgeworpen, en het zeer weinige, dat hier en daar nog gevonden werd, was door de bevolking, als het inzamelen niet waardig, verwaarloosd; de oogst van 1864 was dus als geheel mislukt te beschouwen.

Sagoe. Ook in deze residentie maakt de sagoe het hoofdvoedsel van den inlander uit.

Digitized by Google

Op de kleinere eilanden meestal aangeplant, vindt men deze palmsoort op Ceram en Boeroe in uitgestrekte oorspronkelijke bosschen, alwaar zij zich zelve voortplant.

Rijst enz. Voor deze cultuur was het jaar 1864 zeer ongunstig, daar de oogst bijna overal mislukt was. De invoer van rijst (van Java, Bali, Macassar, Ternate en Menado) beliep dan ook 28 151 pikols, tegen 17 334 in 't vorig jaar en 12 309 in 1862. De prijs was gemiddeld f 10 à f 12 den pikol.

De in het voorgaande jaar genomen proeven met het verbouwen van dit gewas op besproeibare velden werden met goed gevolg herhaald. In de vlakte van Laha, ruim 200 bouws beslaande, werden 12, en in die van Hila, ter uitgestrektheid van 43 bouws, werden 18 bouws sawah's beplant, die eene gemiddelde productie opleverden van respectivelijk 37 en 25 pikols per bouw. De bevolking wordt gezegd voor de natte rijstcultuur wel genegenheid te betoonen; eenige meerdere negorijen, die mede in het bezit van vlakke gronden waren, hadden eveneens haar voornemen te kennen gegeven om deze wijze van verbouwing te beproeven en te dien einde om ijzeren gereedschappen verzocht. De berigten omtrent den uitslag der proeven in de vlakte van Kajeli (Boeroe) waren minder gunstig; de oogst van 1863 was aldaar in 't algemeen zoo schraal uitgevallen, dat naauwelijks zaad-padie voor 1864 aanwezig was, en dewijl alles met den patjol bewerkt moest worden, ging de arbeid uiterst langzaam.

Van het verbouwen van tweede gewassen op de rijstvelden is in deze residentie geen sprake; de aard- en veldvruchten door de bevolking benoodigd worden op afzonderlijke gronden aangeplant.

Klapperteelt. Het cijfer der aanplantingen, op hetwelk evenwel weinig staat is te maken, bedroeg 534 913 boomen, zijnde 7185 minder dan in het voorgaande jaar. De aanplantingen zijn ongeregeld, en het onderhoud er van laat, ondanks herhaalde aansporing van de zijde des bestuurs, nog altijd zeer veel te wenschen over.

Op de meeste plaatsen wordt de klappernoot als toespijs bij de sagoe genuttigd; alleen bij of op de hoofdplaatsen wordt, op zeer gebrekkige wijze, olie bereid, waartoe hier voor een bottel zes of zeven noten vereischt worden, tegen drie op Java.

Notenmuscaat. De notenmuscaatboom wordt alleen in de afdeeling Amboina eenigzins aangekweekt: het aantal beliep 7100 vruchtdragende en 24 182 jonge, tegen 6971 en 27 462 in 1863.

Het product is een der weinige artikelen van uitvoer dezer residentie. In den handel worden de noten tegen 20 à 25 cents het kattie van de bevolking ingekocht en naar Macassar, Java en Singapoer uitgevoerd. Deze uitvoer bedroeg in 1863 2 vaten en $94^{20}/_{100}$ pikols noten en $16^{1}/_{4}$ pikols foelie, ter waarde van f 3000, en dit jaar 136 pikols noten en $11^{1}/_{2}$ pikols foelie, ter waarde van f 5390.

Cacao. Te oordeelen naar de deswege ontvangen cijfers, die echter voor het meerendeel slechts bij benadering zijn op te geven, zouden de cacao-aanplantingen in 1864 eene vrij belangrijke vermindering hebben ondergaan, doch was het getal vruchtdragende boomen toegenomen. In de negorijtuinen zouden namelijk bij het eind van 't jaar aanwezig zijn geweest 124 455 boomen, in de tuinen van particuliere ondernemers met renteloze voorschotten van het Gouvernement 83 200, en in die van particulieren die met eigen middelen werken 89 126, te zamen 296 781 boomen, welke cijfers in 't vorig jaar werden opgegeven te zijn geweest: 149 793, 93 974 en 150 000, te zamen 393 767. De opgaaf van 89 126 wordt intusschen gezegd niet volledig te zijn.

Het cijfer der vruchtdragende boomen beliep in 't geheel 58 980 (1), waarvan in de tuinen van ondernemers met renteloze voorschotten 16 166, tegen 600 in 't vorig jaar. Het aantal dezer ondernemers was dit jaar met één verminderd, ten opzigte van wien, wegens de onvoldoende kans van welslagen die zijne onderneming opleverde, besloten was tot terugvordering van het reeds genotene. Aan de 13 anderen (11 in de afdeeling Amboina en 2 op Ceram) werd gedurende 1864 nader verstrekt eene som van f 15 000, zoodat van het in 1859 toegestane crediet van f 100 000 onder ultimo 1864 in 't geheel beschikt was over eene som van f 84 400.

(1) Het totaal van 1863 is niet volledig bekend.

Digitized by Google

Even als in 1863 beantwoordde ook de productie van dit jaar niet aan de verwachting, en stond zij niet in evenredigheid met het toenemend getal vruchtdragende boomen. Van ééne aanplanting van 30 000 tot 40 000 boomen, aangelegd in het begin van 1859, was geoogst in 1861 1½ pikol, in 1862 11, in 1863 30 en dit jaar 23 pikols. Hoe veel de oogst in 't geheel had bedragen, was aan het bestuur niet bekend, alleen is deswege eenige gevolgtrekking te maken uit de cijfers van uitvoer te Amboina, die intusschen gezegd worden slechts een minimum van uitvoer aan te wijzen.

Die uitvoer, na in 1857—1862 achtereenvolgens geklommen te zijn van 10 tot 174 pikols, beliep in 1863 slechts 141 en dit jaar 149 pikols.

Meer en meer geraakte men tot zekerheid omtrent de beste wijze van bereiding. Goed bereide Amboinesche cacao is op de Manillaresche markt zeer gewild. Voor enkele partijen werd in 1864 de buitengewoon hooge prijs van f 120 per pikol betaald.

Koffij. Het aantal boomen bedroeg 79 143, dat is 37 954 minder dan in 1863, welk aanzienlijk verschil voor een groot gedeelte aan overdreven opgaven in het voorgaande jaar is toe te schrijven. De productie is niet op te geven. Daar waar de vruchten geplukt worden, wendt men ze in den regel tot eigen gebruik aan; slechts te Hila en Saparoea wordt het product soms bij kleine hoeveelheden verkocht tegen 15 à 20 cents het kattie.

Op Ceram, waar de inkoop voor gouvernements-rekening bij het eind van 1863 gestaakt was, wordt de cultuur gezegd merkelijk te zijn achteruitgegaan.

Bosschen. Naar aanleiding van een adres eener Europesche firma te Amboina, en met het oog op de bezwaren voor de bevolking aan den gedwongen aankap van houtwerken verbonden, werd voorgesteld om in 1864 te Amboina eene stapelplaats daar te stellen voor de vrije levering van hout en daarvoor voorloopig een crediet van f 6000 's jaars beschikbaar te stellen.

Ofschoon hierop gunstig is beschikt bij een besluit van Augustus 1864, waarbij niet alleen aan bedoelde firma, maar ook aan andere personen de levering van hout werd gegund, zoo was onder ultimo 1864 nog door niemand van de verleende vergunning gebruik gemaakt.

Veeteelt. De veestapel wordt opgegeven bij het eind van 1864 te hebben bestaan uit 2968 runderen, waarvan 1723 aan het Gouvernement toebehoorende, hetzij geheel hetzij te zamen met de negorijen, 24 paarden, 481 schapen en 1973 geiten. Daar de veestapel niet toereikend is om in de behoefte aan slagtvee ten behoeve van de land- en zeemagt te voorzien, wordt hierin te gemoet gekomen door aanvoer van elders, meest van Timor-Delly.

14° Banda.

Notenmuscaat. Sedert in 't laatst van 1860 de eigenaren en huurders van verschillende specerijperken zich tot de Regering gewend hadden tot het op nieuw erlangen van verbetering in hun toestand, maakten de aangelegenheden der specerij-cultuur op Banda bij de Indische autoriteiten een punt van ernstig overleg uit. Verhooging van den inkoopprijs der noten en foelie kwam den Gouverneur-Generaal niet wenschelijk voor, zoowel omdat daardoor, in verband ook met de dalende verkoopprijzen in Nederland, de gering nog behaald wordende winsten in verlies zouden verkeeren (1), als omdat eene

---

(1) Volgens eene berekening van den directeur van finantien, was op de Bandasche specerij-cultuur over het toen laatst bekende jaar (1861) eene winst door den lande behaald van slechts f 49 107. Sedert de in 't laatst van 1859 verleende magtiging tot verhooging van den leveringsprijs, wordt aan de perkeniers per Amst. pond betaald: voor foelie 1ste soort, naar gelang van de ligging der perken, 42 en 39 cents, voor foelie 2de soort, naar gelang als voren, 21 en 19 cents, en voor notenmuscaat, voor 1ste soort, mede naar gelang van de ligging der perken, 19 en 16 cents, en voor 2de en 3de soort respectivelijk 6 en 4 cents. De oogst van 1861 kwam wegens kosten van inkoop gemiddeld te staan, voor de foelie op f 50,04 en voor de noten op f 18,59 per pikol; terwijl de netto opbrengst hier te lande, na aftrek alleen van de onkosten van afscheep op Java en aanvoer en verkoop in Nederland, in datzelfde jaar respectivelijk beliep f 52,99⁸/₁₀ en f 54,06⁴/₁₀, hetgeen voor foelie en noten te zamen eene winst gaf van f 264 520, welke winst tot het boven aangegeven cijfer van f 49 107 wordt teruggebragt na aftrek van alle overige op de specerij-cultuur vallende uitgaven, als: tractementen van opzieners en boschwachters, betalingen enz., aan arbeiders, hand- en reëngagementsgelden, kosten van afpakking en vervoer der specerijen naar Java, enz., enz., een en ander in 1861 ten bedrage van f 215 413.

Digitized by Google

wenschelijk geachte opheffing van het monopolie door zoodanige verhooging, in stede van bevorderd, zou worden bemoeijelijkt.

Als eenig middel van voorziening werd aangeprezen het aanknoopen van onderhandelingen met de perkeniers tot afschaffing van het monopolie, in dier voege dat, met opheffing der wederzijdsche verpligtingen, de perkeniers zich zouden moeten verbinden tot eene jaarlijksche opbrengst hetzij in producten of in geld, en te dien einde een minimum aan te nemen waar beneden de retributie der vrij geworden perkeniers niet zou mogen dalen.

De overwegingen hier te lande losten zich op in eene in Februarij 1864 door den Koning verleende magtiging:

1°. om de eigenaars der specerij-perken op de Banda-eilanden, *voor zooveel zij tot de na te melden voorwaarden toetreden*, bij authentieke acte te ontheffen van de verpligting om in hunne perken specerijen te telen en het product te leveren aan het Gouvernement, zoomede van de verpligting tot terugbetaling der geldelijke voorschotten, door hen vroeger uit 's lands kas genoten; hun derhalve de vrije beschikking te verzekeren over hun eigendom en de vrijheid om te beschikken over de vruchten, welke zij goedvinden in hunne perken te telen, en te hunnen aanzien buiten werking te stellen de artt. 3—10 der publicatie van 29 April 1824 (*Indisch Staatsblad* n°. 21 *a*) en alle verdere op het monopolie betrekking hebbende of daarmede in verband staande bepalingen, mits die eigenaars hunnerzijds:

a. afzagen van alle regten, die zij mogten beweren te hebben op de hulp of bemoeijenis van het Gouvenement, hetzij voor het bekomen van arbeiders, hetzij wegens de levering van rijst, lijnwaden of andere goederen, hetzij ter zake van tegemoetkoming voor onderhoud van woningen of gebouwen, hetzij in eenig ander opzigt; en

b. overnamen alle verpligtingen van het Gouvernement, voortspruitende uit overeenkomsten met arbeiders die in de perken werkzaam zijn, en dit onder verbindtenis om die overeenkomsten stiptelijk te vervullen en met voorbehoud van het regt der Regering om op de naleving toe te zien en daarvoor te waken;

2°. om aan de toetredende perkeniers, die verlangden in het genot te blijven van gronden, welke mogten blijken geen deel der specerij-perken uit te maken, deze niet perkhoorige gronden tegen lagen prijs te verhuren;

3°. om, onder nadere goedkeuring des Konings, de gronden der toegetreden perkeniers aan eene grondbelasting te onderwerpen.

Van deze facultative magtiging tot opheffing van het monopolie (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 71 *a*) werd in Augustus 1864 aan de perkeniers mededeeling gedaan. Voor slechts vier perken verklaarden de eigenaren zich bereid om zonder voorbehoud de gestelde voorwaarden aan te nemen. De overige perkeniers (op drie na, die zich onvoorwaardelijk tot toetreding ongenegen betoonden) verklaarden de hun toegedachte vrijheid niet te kunnen aanvaarden dan na een driejarig tijdperk van overgang, dat hen niet alleen ruimer van geld zoude voorzien, maar hen tevens in de gelegenheid zou stellen, handelsbetrekkingen aan te knoopen. Zij verzochten daarom, dat de Regering nog gedurende de jaren 1865, 1866 en 1867 de helft van hun product tegen den tot hiertoe bepaalden prijs mogt in ontvang nemen. Indien zij dan aanstonds wierden ontheven van de verpligting tot terugbetaling der geldelijke voorschotten, vroeger uit 's lands kas genoten, zouden zij met 1 Januarij 1868 van de bedoelde vrijheid gebruik maken.

Het kwam der Indische Regering verkieslijk voor, zonder uitstel bepaalde overeen-

---

In de jaren 1855—1864 was de netto opbrengst van foelie en noten hier te lande per pikol als volgt:

	Foelie	Notenmuscaat.		Foelie.	Notenmuscaat.
1855.	f 139,87$^{3}/_{10}$	f 132,06$^{9}/_{10}$	1860.	f 67,04$^{4}/_{10}$	f 80,43$^{4}/_{10}$
1856.	131,67	130,28$^{9}/_{10}$	1861.	52,99$^{8}/_{10}$	54,06$^{4}/_{10}$
1857.	108,80$^{6}/_{10}$	109,02$^{2}/_{10}$	1862.	52,09$^{9}/_{10}$	50,00$^{3}/_{10}$
1858.	88,50$^{6}/_{10}$	97,90	1863.	47,83$^{2}/_{10}$	39,43$^{6}/_{10}$
1859.	76,54$^{2}/_{10}$	87,02$^{7}/_{10}$	1865.	65,03$^{5}/_{10}$	75,53$^{1}/_{10}$

Digitized by Google

komsten aan te gaan, ook met die eigenaren van perken, die aldus voorwaardelijk wenschten toe te treden, dan daarmede nog drie jaren te wachten.

Onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings werd alzoo de gouverneur der Molluksche eilanden aangeschreven, in de acten van overeenkomst met de voorwaardelijk toetredenden te vermelden, dat de Regering genegen is tot en met het jaar 1867 de *helft* der op hunne perken geteelde foelie en notenmuscaat voor den tot hiertoe betaalden prijs en overigens op de nog vigerende voorwaarden in ontvangst te nemen, voor zoover de perkeniers daarover niet anders wenschen te beschikken; terwijl na dien tijd de Regering ontheven zal zijn van de verpligting die helft in ontvangst te nemen, en overigens alle andere op haar rustende verpligtingen zullen zijn geëindigd.

Omtrent de belastingen, ten aanzien der perkeniers in te voeren, werden te gelijker tijd nadere voorstellen van den gouverneur gevraagd.

De weêrsgesteldheid was in 1864 voor de notenmuscaat-cultuur zeer ongunstig; de levering bleef dan ook beneden het cijfer der laatste jaren, en bestond uit 792 641 Amsterd. ponden noten en 184 657 Amsterd. ponden foelie, tegen respectivelijk 886 067 en 262 010 pond in 1863. Als gevolg hiervan beliep de overwinst der 34 perken (in 1862 en 1863 achtereenvolgens f 190 793 en f 161 880) dit jaar slechts f 121 314. Één perk leverde eene overwinst op van meer dan f 7000, negen leverden eene winst tusschen f 5000 en f 7000, zeven tusschen f 3000 en f 5000, vijftien tusschen f 1000 en f 3000, en twee beneden de f 1000.

Het aantal boomen en dat der arbeiders wees eenige vermeerdering aan. Bij het eind van 1864 waren namelijk aanwezig 266 322 vruchtdragende en 95 916 jonge boomen, welke cijfers een jaar te voren waren 266 361 en 93 282. Het in de perken bescheiden arbeiderspersoneel bestond onder ultimo 1864 uit 1973 mannen en vrouwen (of 16 meer dan in 't vorig jaar), waarvan 1414 vrije arbeiders en 559 bannelingen en vagebonden. In de voeding dezer beide laatste kategorien werd te rekenen van 1 Januarij 1865 verbetering gebragt.

Cacao. Gedurende 1864 had deze cultuur weder eenige uitbreiding ondergaan, bedragende het aantal boomen in een tiental perken 1484 en op particuliere gronden buiten de perken 7079, te zamen 8563 of 1510 meer dan in 't vorig jaar. Nog slechts 693 boomen waren vruchtdragend.

De vroeger aan een der perkeniers verleende vergunning tot inhuur van een vierde gedeelte van het eiland Rhun was bij een besluit van November 1864 op verzoek van den houder ingetrokken en op een ander overgegaan.

De resident verwachtte echter van deze onderneming niet veel resultaat wegens te voorziene moeijelijkheden in het verkrijgen van werkvolk, zijnde het eiland onbewoond en gedurende een groot gedeelte van het jaar moeijelijk te genaken.

Klapperteelt. Het aantal boomen bedroeg 31 822 of 1812 minder dan het voorgaande jaar. De aanhoudende droogte wordt als oorzaak van dezen achteruitgang beschouwd.

Olie wordt op de Banda-eilanden weinig of niet bereid: de invoer daarvan, meerendeels van de Keij-eilanden, bedroeg 216 pikols, tegen 752 pikols in 't vorig jaar. Van de Seroea-eilanden en van oostelijk Ceram werden 94 750 stuks klappers aangevoerd, tegen 210 875 in 1863.

De prijs der noten wisselde van f 5 tot f 7 en daalde soms tot f 3 de 100 stuks.

Omtrent de klappercultuur op Ceram en daarbij gelegen eilanden, en de bereiding van olie aldaar was weinig bekend. Volgens ontvangen mededeelingen zouden de aanplantingen er overvloedig, doch de vruchten kleiner zijn dan die der Banda-eilanden.

Bosschen. Alleen op het eiland Rozengain worden djatie-aanplantingen aangetroffen, bij het eind van 1864 uit 43 933 boomen bestaande. Het hout is echter meerendeels van mindere hoedanigheid. In 1864 werden 1841 boomen gekapt.

Het afhalen van hout van de Keij-eilanden had ook in 1864 aangehouden. Van Neira waren derwaarts vertrokken twee schepen, toebehoorende aan Arabieren (1).

(1) Met betrekking tot dezen houthandel zij ook herinnerd het aangeteekende in hoofdstuk C, afdeeling III.

Digitized by Google

15°. Timor.

De *maïs*oogst, welk product hier het hoofdvoedsel uitmaakt, was in 1864 schier overal mislukt.

Rijst wordt slechts op kleine schaal geteeld en is daarvan in de laatste jaren steeds aanvoer van elders noodig. In vroeger tijd (20 à 25 jaren geleden) werd meer geplant en was het product, volgens opgaaf van den resident, in ruime hoeveelheid voorhanden; de pikol padie kostte toen 100 duiten, nu meermalen f 6.

Portugeesch Timor brengt uitmuntende *koffij* voort; de voordeelen, die de bevolking van Midden-Timor daarvan bespeurde, hadden bij haar den lust opgewekt om ook koffij te planten. Geheel uit eigen beweging had zij daaraan in de afdeeling Beloe uitvoering gegeven en waren aldaar reeds circa 30 000 boompjes in den grond gebragt, terwijl zich nog omstreeks 10 000 op kweekbeddingen bevonden. Ook in de omstreken van Koepang stonden ruim 10 000 boompjes op kweekbeddingen, die men voornemens was in het gebergte van Amarassi uit te planten. Op het benoorden Timor gelegen eiland Allor zou door een der radja's een aanplant op kleinere schaal beproefd worden.

Monsters van op Timor geteelde *katoen* waren naar Batavia opgezonden en door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij zeer gunstig beoordeeld. Van de gunstige omstandigheden, die deze residentie voor de katoencultuur oplevert, wordt door de bevolking weinig partij getrokken.

Omtrent den uitslag der bemoeijingen van de sedert ontbonden Nederlandsch-Indische Katoenmaatschappij (zie het vorig verslag, bladz. 212) zijn ten opzigte van deze residentie geen nadere berigten ontvangen.

Tabak wordt hier gewonnen van eene zeer goede qualiteit.

Indigo en *suikerriet* worden slechts voor eigen gebruik geteeld.

De *klapper*boom groeit in deze residentie welig, doch van de cultuur wordt geen werk gemaakt. Het eiland Solor maakt hierop eenige uitzondering. Van daar wordt dan ook voorzien in de behoefte aan olie. De gewone prijs is f 5 per 15 flesschen. De schaarschte van voedingsmiddelen, ten gevolge waarvan de bevolking op Solor zich nu met klappers voedde, deed dien prijs in 1864 tot bijna het driedubbele stijgen.

Sandelhout werd weinig meer uitgevoerd; men schreef dit toe aan de onlusten in China, werwaarts het voor het grootste gedeelte bestemd werd. De uitvoer van *was* scheen in den laatsten tijd grootendeels verplaatst te zijn naar Dellij (Portugeesch Timor), vermoedelijk wegens het bestaan aldaar eener stoomgemeenschap met Soerabaija.

Op Rotti waren de bijen sedert een paar jaar zeer verminderd.

Het vroeg gebruiken van de *paarden* heeft het ras vrij wat doen achteruitgaan; voor 't overige komen hier veel en goede karbouwen, schapen, geiten en bokken voor (1). Runderen, ofschoon niet inheemsch, telen hier goed voort.

II. MIJNBOUW (2).

§ 1. *Personeel van ambtenaren bij het mijnwezen en inrigtingen daartoe betrekkelijk.*

Omstreeks het eind van 1864 bestond het aanwezige personeel voor de dienst der mijnen uit één hoofdingenieur, één chef van het scheikundig laboratorium, drie ingenieurs der 2de klasse, twee ingenieurs der 3de klasse, twee adspirant-ingenieurs (3), een opziener, acht onder-opzieners, vijf voormannen en twee kweekelingen, en als boorpersoneel een baas-boorder en een smid. Twee ingenieurs, één der 2de en één der 3de klasse, waren tot herstel van gezondheid met verlof naar Nederland. De bibliotheek werd weder verrijkt met eene verzameling kaarten en boekwerken, en ook het mineralogisch kabinet deed op nieuw verschillende aanwinsten.

---

(1) Zie omtrent eene ziekte onder de paarden en karbouwen op Savoe het aangeteekende bij noot, in de onder-paragraaph *c* hiervóór, betreffende de veeteelt op Java en Madura.

(2) Ter bevordering van de ontginning van aardolie-houdende bronnen op Java en Madura zijn bij Koninklijk besluit van 26 Januarij 1866, n°. 62 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 4) de grondslagen vastgesteld, waarop de ontginning van zoodanige bronnen kan worden toegestaan.

(3) Zie voor eene regeling der benoembaarheid tot adspirant-ingenieur bij de dienst der mijnen *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 22.

Digitized by Google

§ 2. *Banka.*

Na de belangrijke tin-productie van 1863, ten bedrage van 95 981 $^{44}/_{100}$ pikols, gaf Banka dit jaar slechts de middelmatige hoeveelheid van 80 958 $^{27}/_{100}$ pikols, welk verschil van 15 023 $^{17}/_{100}$ pikols was toe te schrijven eensdeels aan de zeer onregelmatig gevallen regens gedurende 1864, en anderdeels aan de omstandigheid, dat eenige mijnen, die in het vorige jaar eene ruime productie afwierpen, in 1864 door gebrek aan terrein moesten worden ingekrompen (1).

Het aantal mijnwerkers bedroeg op ultimo 1864 7543, waarvan 4545 deelhebbers, 2213 koelies en 785 kolenbranders. In de drie voorafgegane jaren 1861—1863 was het totaal achtereenvolgens 7485, 7354 en 7402, waarvan respectivelijk 3359, 3608 en 4037 deelhebbers.

In bewerking zijn geweest 164 mijnen, tegen 182 in 't vorig jaar, 188 in 1862 en 195 in 1861.

De mijnschulden, bij het einde van de jaren 1861—1863 achtereenvolgens f 274 386, f 352 883 en f 234 545, bedroegen onder ultimo 1864 f 183 549,53, verdeeld in f 15 433,16⁵ goede, f 137 992,57 onzekere en f 30 123,79⁵ kwade schuld. Een bedrag van f 77 384,45⁵ werd voor rekening van den lande afgeschreven.

De gezamenlijke mijnen genoten;

aan voorschotten	f 247 802,15
» verstrekkingen.	505 569,98
» uitkeeringen	369 283,74⁵
Te zamen	f 1 122 655,87⁵

In het vorig jaar was dit laatste cijfer f 1 266 728, in 1862 f 1 115 055 en in 1868 f 1 239 597, waaronder aan uitkeeringen respectivelijk f 450 191, f 304 756 en f 382,480.

Blijkens *Indisch Staatsblad* 1832, n°. 45, werd voor het in 's lands pakhuizen geleverde tin aan de mijnkongsies een inkoopprijs betaald van f 13,50 per pikol, waartegen eenmaal 's jaars de door het Gouvernement verstrekte benoodigdheden en voorschotten met elke mijn verrekend worden.

Ten einde den mijnwerker minder afhankelijk te doen zijn van de kosten der ontginning, en daardoor, tot behoud eener geregelde exploitatie, ook de ontginning van de minder rijke tinlagen mogelijk te maken, werd bij Indisch besluit van 9 Augustus 1864, n°. 2, op magtiging van het opperbestuur, met behoud van den vastgestelden leveringsprijs, te rekenen van 1°. Januarij 1865, aan de mijnkongsies bij de jaarlijksche afrekening eene *minimum*-uitkeering verzekerd, ten bedrage van f 5 per pikol. Dien ten gevolge zullen — zoo als reeds nader is uiteengezet in bijlage lit. EE van het verslag over 1862 — de mijnwerkers voortaan, hoe ongunstig de kans der ontginning ook zij, altijd eenig loon genieten, een loon dat stijgt in verhouding tot de meerdere productie.

Om den prikkel tot arbeidzaamheid te meer te versterken en tevens den vlijtigen werkman in het bezit te stellen eener bijzondere belooning, werd tevens besloten de som van f 5, die tot hiertoe twee malen 's jaars *in voorschot* wordt verstrekt aan *alle* mijnwerkers, na 1 Januarij 1865 niet meer te verleenen, maar daarentegen die sommen *ten geschenke* te geven aan den *ijverigen* arbeider, en wel aan hem, die maandelijks minstens 26 dagen de volle werkuren zal hebben gearbeid, zullende, wanneer de mijnwerkens buiten hunne schuld niet den vollen werktijd hebben gearbeid, hun, ter beoordeeling van den resident van Banka, die belooning niettemin worden uitgereikt.

In het belang der verkrijging van een voldoend aantal mijnwerkers, ook met het oog op de ontginning van nieuwe en rijke mijnen in Merawang, Soengeiliat en Pangkalpinang, werd voorts in October 1864 de premie op den aanbreng van Chinesche nieuwelingen verhoogd.

§ 3. *Billiton.*

Door een aanzienlijken toevoer van Chinesche mijnwerkers zag de Billiton-Maat-

(1) De tinproductie van 1865 beliep 69 005 $^{97}/_{100}$ pikols.

Digitized by Google

schappij zich in staat gesteld de exploitatie uit te breiden. Tegen 45 in 't vorig jaar, waren in 1864 56 mijnen in ontginning, met 1323 mijnwerkers, of 319 meer onder dan ult°. December 1863.

Ten gevolge van langdurige droogte bleef echter de productie van 1864 beneden de verwachting: zij beliep 11 690$^{2}/_{100}$ pikols (1), tegen 10 317$^{42}/_{100}$ pikols in 't vorig jaar en 5091$^{44}/_{100}$ pikols in 1862. Bovendien verbleef in de mijnen onder ult°. December 1864 eene hoeveelheid van ongeveer 350 pikols aan ongesmolten erts.

De mijnschulden bedroegen f 92 845,32, tegen f 155 293,50 bij het eind van 1863.

Voor de tinsteen-ontginning in het Tadjouw-gebergte (zie het vorig verslag, bladz. 214) kwamen dit jaar twee Saksische mijnbouwkundigen aan, Van de resultaten kon nog niets met zekerheid worden gezegd.

In den loop van 1864 kwam tusschen de Maatschappij en de Regering eene overeenkomst tot stand, volgens welke van af 1 Januarij 1864, in stede van $^{1}/_{10}$ der zuivere opbrengst in geld, zoo als bij de primitive concessie was bepaald, door haar aan het Gouvernement als pachtschat moet worden opgebragt drie ten honderd van de bruto opbrengst der ontginning, naar de keuze der Regering in product of in geld te voldoen. Bij die gelegenheid werd de Maatschappij tevens ontheven van de verpligting om het door haar ontgonnen tin grootendeels in de veilingen van gouvernements-tin hier te lande te brengen, en haar geheel vrije keuze van tijd en plaats van verkoop gelaten.

In 1863 was inmiddels aan den vertegenwoordiger der Maatschappij vergund geworden om gedurende dat jaar meer dan de bij contract bepaalde hoeveelheid van 6000 pikols tin in Nederlandsch Indie ter markt te brengen.

§ 4. *Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.*

De opbrengst in 1864 uit de kolenmijn Oranje Nassau te Pengaron bedroeg 3680 ton steenkolen, tegen 1962 ton in 't vorig jaar en 2476 in 1862.

De gezondheidstoestand onder het personeel was bevredigend. Hetzelve bestond, ongerekend het administrerend en opzigtvoerend personeel, uit 389 man, namelijk 12 vrije werklieden, 144 pandelingen (Daijaks) en 233 veroordeelden tot dwangarbeid, welke cijfers in 't vorig jaar waren 14, 163 en 302 of te zamen 479.

Koetei. Daar het nog steeds een punt van overweging uitmaakte om de ontginning van de kolenmijn Pelarang te Koetei aan de particuliere nijverheid over te laten, werd deze ontginning slechts gaande gehouden. Ook werd een groot gedeelte van het jaar besteed met het aanleggen van voorbereidende werken voor verdere ontginningen en met het herstel van gaanderijen.

De opbrengst in 1864 bedroeg niet meer dan 675 ton, tegen 1490$^{3}/_{4}$ ton in 't vorig jaar en 1129 in 1862.

De gezondheidstoestand liet te wenschen over.

Het arbeiders-personeel bestond uit 50 vrije werklieden (19 Koeteinezen en 31 Chinezen) en 67 tot dwangarbeid veroordeelden, tegen 47 vrije werklieden en 39 veroordeelden in 1863.

§ 5. *Verdere opgaven betreffende den mijnbouw.*

Djokdjokarta. Na afloop van het lager te vermelden onderzoek in Benkoelen, werd het noodige voorbereid tot het nader doen onderzoeken, door middel van diepe boringen, van de in Djokdjokarta ontdekte kolenlagen (zie het vorig verslag, bladz. 216). Te Wareng in het Nangoelandsche, alwaar de voornaamste tot dusver bekende kolenlagen aan den dag komen, werden tijdelijke woningen enz. opgerigt voor het boorpersoneel, en met het opstellen van den boorbok een aanvang gemaakt. Inmiddels werden op het terrein opmetingen en geologische onderzoekingen gedaan, en het punt der eerste boring bepaald (2).

---

(1) In 1865 werden 19 559 pikols verkregen.

(2) In Januarij 1865 is met de boringen begonnen. Ongeveer een jaar later is echter, wegens het niet aantreffen van ontginbare kolen, het onderzoek gestaakt geworden

Digitized by Google

Benkoelen. De in 1863 ondernomen boringen in het kolenveld van Boekit Soenoer werden in Augustus 1864 beëindigd. Aan den oostelijken of meer landwaarts in gelegen rand van genoemd kolenveld werden nieuwe en goede kolenlagen ontdekt. Deze ontdekking leidde tot een nieuw plan van ontginning, volgens hetwelk de lagen van beide randen, de oostelijke en westelijke, gelijktijdig kunnen worden geëxploiteerd.

Riouw. Het in 1863, ten behoeve van de Karimon-tinmijnen-maatschappij, door een der ingenieurs van het mijnwezen ingestelde onderzoek naar *tinerts* op eenige eilanden in de residentie Riouw, met namen: Bintang, Gallang, Soengie, Groot-Karimon, Koendoer, Singkep en Lingga, werd in Januarij 1864 beëindigd.

De uitslag van dat onderzoek was, dat alleen het eiland Singkep geacht werd de vereischten te bezitten om aldaar met voordeel eene geregelde ontginning aan te vangen, terwijl ook met de voortzetting der onderneming op Karimon voordeelen te behalen waren, doch niet in die mate om, ten behoeve van dat eiland, eene uitbreiding van het maatschappelijk kapitaal wenschelijk te doen achten. De overige der onderzochte eilanden bevatten geene sporen van tinerts, met uitzondering alleen van Koendoer, waar de aanwezige hoeveelheid intusschen voor eene geregelde ontginning te gering was.

Van den heer H. L. J. Haakman werd het verzoek ontvangen, dat hem de ontginning van tinhoudende gronden op het eiland Singkep mogt worden toegestaan, en zulks op de voorwaarden van een tusschen hem en den Onderkoning van Riouw, met magtiging van den Sultan van Lingga, gesloten contract. Op dit verzoek werd, bij een besluit van 14 October 1864, door de Indische Regering toestemmend beschikt, en het bewuste contract, behoudens enkele daarin te brengen wijzigingen, goedgekeurd.

Voor rekening van den heer J. F. Loudon werd in 't laatst van het jaar door den eerstaanwezenden ingenieur van Banka, daartoe voor den tijd van zes maanden door de Regering in commissie gesteld, onderzoek gedaan naar den mineralogischen rijkdom van Siak, hetwelk onder ultimo 1864 nog niet was afgeloopen (1).

III. Visscherijen.

Tijdens de overleggingen omtrent de intrekking der pacht van de zee- en riviervisscherijen werd ook gewezen op het wenschelijke eener uitbreiding der vischvijvers, als bron van inkomsten voor de bevolking en voor den Staat, als middel tevens om ongezonde moerassige streken van nadeelige invloeden te zuiveren.

Naar de middelen, waardoor de aanleg van vischvijvers ware te bevorderen, werd — zoo als in 't vorig verslag is aangeteekend — een speciaal onderzoek ingesteld door een der inspecteurs der cultures.

De voorstellen door dien hoofdambtenaar ter zake ingediend maakten dit jaar een punt van overweging uit. Maatregelen van regtstreeksche inmenging in dezen tak van volksvlijt, als het verleenen van voorschotten, de indienststelling van personeel om toezigt te houden enz., kwamen der Regering niet wenschelijk voor.

Terwijl reeds zoovele vijvers uit eigen beweging waren aangelegd, meende de Regering zonder bezwaar de uitkomst te kunnen afwachten van aansporingen tot verbetering en uitbreiding der vischvijvers, uitgaande van de hoofden van gewestelijk bestuur, wien zij dan ook, voor zooveel de aan zee grenzende gewesten op Java en Madura betreft, haar verlangen te kennen gaf, daartoe door gepaste middelen het mogelijke aan te wenden. Echter werden een paar voorzieningen genomen, die geacht werden den aanleg van nieuwe vijvers bevorderlijk te zijn: vooreerst werd eene magtiging van 1852 om in Soerabaija licentien uit te reiken voor den vrijen aankap van houtwerken ten gerieve der eigenaren van vischvijvers, toepasselijk verklaard voor alle gewesten, waar vijvers bestaan of zouden worden aangelegd; en ten andere werd bepaald, dat nieuw aangelegde vijvers gedurende de eerste vier jaren vrij zouden zijn van belasting. Voorts werden de hoofden van gewestelijk bestuur op Java aangeschreven om daar, waar zulks in de van zee verwijderde streken doenlijk is, de bevolking te doen aansporen om zich toe te leggen op de teelt van zoetwatervisch.

Omtrent den toestand der visscherijen gedurende 1864 zijn, behalve het lager vermelde in de volgende afdeeling, geene opzettelijke mededeelingen ontvangen.

(1) Voor zoover dit onderzoek zich heeft uitgestrekt, zijn de uitkomsten niet zeer gunstig geweest. De streek, die bekend stond als het rijkst aan tin-erts te zijn, had echter bij deze gelegenheid niet onderzocht kunnen worden.

Digitized by Google

Intusschen mogen de volgende opgaven hier eene plaats vinden, deels met terugzigt op de afschaffing sedert 1°. Januarij 1864 van de pacht der zee- en riviervisscherijen en hare vervanging door aanslag der visschers in de belasting op het bedrijf, deels met terugzigt op de statistiek der vischvijvers in 't vorig verslag medegedeeld.

GEWESTEN.	Belasting op het visschersbedrijf.		Belasting op vischvijvers (1).
	Getal der aangeslagen personen.	Bedrag van den aanslag.	Bedrag van den aanslag.
Bantam	7 616	f 42 506.00	"
Krawang	"	"	f 9 669,00
Tagal	"	"	484,80
Pekalongan	1 521	4 254,00	"
Samarang	3 219	5 206,35	1 599,00
Japara	"	"	30 328,00
Rembang	"	"	3 501,78
Soerabaija	3 619	12 669,00	141 194,00
Pasoeroean	1 433	40 188,40	17 565,48
Probolingo	3 533	17 732,50	7 142,37
Bezoekie	2 135	16 560,00	3 780,61 5
Banjoewangie	137	289,00	"
Madura	13 664	116 703,00	5 726,41 5
		f 256 108,25	f 220 991,46 (2)

IV. Ambachts- en fabrieknijverheid.

Omtrent de verschillende takken van industrie, zoowel onder de Europeanen en met dezen gelijkgestelden, als onder de inlandsche bevolking, valt het volgende mede te deelen.

Bij de te Batavia bestaande werktuigfabrieken, tevens houtzagerijen, genaamd Willem III en Ebenhaëzer, respectivelijk toebehoorende aan de firma's Chaulan, Deeleman & C°. en Drossaers & C°., werden de werkzaamheden op den bestaanden voet voortgezet. Eene derde nieuw tot stand gekomen inrigting van gelijken aard (zie het vorig verslag, bladz. 218) moest daarentegen, om geldelijke redenen, gesloten worden.

Het aantal vaste werklieden bij de fabriek Willem III (Europeanen, Chinezen,

(1) De uitgestrektheid der vijvers en het getal eigenaren is niet vermeld gevonden.

(2) In hoofdstuk L, afdeeling II, § 5 hiervóór, wordt de belasting op vischvijvers opgegeven als te hebben bedragen f 173 308,41 5. De reden van dit verschil zal vermoedelijk hierin gelegen zijn, dat de onderwerpelijke aanslag gedeeltelijk ook onder de landrente is opgebragt.

Digitized by Google

Afrikanen, Maleijers en Javanen) verschilde van 100 tot 125, met loonen van f 0,50 tot f 3, enkele zelfs tot f 4 daags; het personeel in de fabriek Ebenhaëzer bedroeg gemiddeld 120 man, wier daggeld verschilde van f 0,60 tot f 3.

Als een gewigtige tak van nijverheid te Batavia komen ook in aanmerking de rijtuigfabrieken. Behalve eene menigte Chinesche rijtuigmakers, vindt men aldaar vier belangrijke etablissementen, aan het hoofd waarvan Europeanen staan; 270 Chinezen en inlanders vinden als timmerlieden, smeden en schilders, bekleeders enz. in deze inrigtingen hun bestaan tegen een dagloon van f 0,40 à f 3,33.

Ook in andere Europesche en Chinesche ambachtswinkels zijn meestal Chinesche en inlandsche knechts werkzaam.

Het getal Chinesche en inlandsche bazen van verschillende ambachten te Batavia beliep in 1864 154.

De aldaar bestaande particuliere drukkerijen zijn vier in getal; de typographische uitvoering van hetgeen deze particuliere persen verlaat, wordt gezegd bijna niet onder te doen voor die in Nederland. De letterzetters zijn Europeanen, Chinezen en inlanders, de drukkers in den regel enkel Chinezen.

Twee nieuwe industriele inrigtingen, die in 1864 te Batavia tot stand kwamen, waren eene uitgebreide stoom-steenfabriek en eene stoomwasscherij. De eerste kon echter door een gebrek in de machines niet dadelijk in werking komen; terwijl de stoomwasscherij nog weinig bijval vond.

Een bedrijf dat zich in de laatste jaren merkwaardig snel onder de inlandsche bevolking van Batavia en aangrenzende gewesten ontwikkelde, was het binnenlandsch vervoer van personen met karren op veren, voorzien van eene ligte tent en ruimte aanbiedende voor twee of vier personen. Het zijn inlanders, Chinezen en ook enkele min bemiddelde Europeanen, die van dit even doelmatig als goedkoop middel van transport gebruik maken. Sommige brengen op die wijze reizigers over tot in het centrum van de aangrenzende gewesten, tegen een zeer matigen prijs. In de laatste vijf jaren was het aantal dezer karren in de stad Batavia gestegen van 266 tot 390 en alzoo bijna met de helft vermeerderd. Het aantal in de buitenkwartieren van Batavia bedroeg bij het eind van 1864: in het westerkwartier of Tangerang 153, in het zuid-oosterkwartier of Meester Cornelis 464.

In de residentie Bantam kwam door den invloed van de inlandsche hoofden en Europesche ambtenaren eene tentoonstelling tot stand van voorwerpen van volksvlijt, die ter hoofdplaats Serang werd gehouden en waarop vele takken der inlandsche nijverheid vertegenwoordigd waren. De best beoefende inlandsche ambachten zijn hier het steen- en kalkbranden, benevens het matten- en mandenmaken; het weven van inlandsche lijnwaden is uitsluitend in handen der vrouwen. Een gedeelte der bevolking vindt zijn bestaan door de visscherijen en het koken van de palmsuiker; het hoofdbedrijf is echter de landbouw.

Buitenzorg is bekend door zijne goede koperslagers, goud- en zilversmeden.

De Buitenzorgsche sarongs, die uitsluitend door de vrouwen worden geweven, zijn sterk en sierlijk. Van de zijdewormenteelt in dit gewest, waarmede op kleine schaal proeven worden genomen, is reeds melding gemaakt in afdeeling I van dit hoofdstuk. Ambachtslieden, als ze noodig zijn, moeten, even als in Bantam en Krawang, veelal van elders verkregen worden.

In de Preanger regentschappen en Cheribon bepaalt zich de inlandsche nijverheid tot artikelen van dadelijke behoeften voor den inboorling. De bevolking wijdt zich hoofdzakelijk aan den landbouw. In sommige districten van eerstgemeld gewest is de teelt van zoetwatervisch, in vijvers en op sawah's, een voornaam middel van bestaan. In de laatste jaren kwamen eenige steen- en pannenbakkerijen tot stand, ten gevolge van eene onder de gegoede bevolking opgekomen neiging om zich betere woningen te verschaffen.

In Cheribon scheen de vischvangst, vroeger een voornaam middel van bestaan, in de laatste jaren in eenen staat van kwijning te hebben verkeerd. Door het bestuur wordt de aanleg van vischvijvers, niet zonder gunstig gevolg, aangemoedigd.

Omtrent de residentie Samarang wordt alleen vermeld gevonden, dat de ter hoofdplaats bestaande ateliers voor het vervaardigen van allerlei machinerien enz., aan een van welke tevens een zaagmolen verbonden is, tot groot gerief strekten van fabrieken en andere ondernemingen; de aldaar gevestigde drukkerijen verkeerden mede in bloeijenden staat.

Digitized by Google

De inlandsch meubel- en kistenmakerij te Japara, die voorheen hare voortbrengselen heinde en verre op Java en in den Indischen archipel verspreidden, waren achteruitgegaan, sedert het djatiehout moeijelijker verkrijgbaar is. Evenzoo is het gesteld met het bouwen van praauwen. Er bevindt zich evenwel te Joana eene scheepstimmerwerf van den luitenant der Chinezen aldaar, alwaar enkele malen schoeners en barken in timmering worden genomen. Het binnenlandsch vervoer van personen met karren op veren, waarvan sommige op inlandsche wijze fraai zijn geverwd en verguld, was toenemende.

De scheepstimmerwerf te Dassoon (Rembang), aan Europeanen toebehoorende, die dagelijks aan 150 à 200 personen (ambachtslieden en koelies) arbeid verschaft, bragt veel toe tot de welvaart der bevolking van de omliggende plaatsen.

Alle te Soerabaija aanwezige fabrieken werkten met veel succes. Van de industrie onder de inlandsche bevolking verdienen melding: de meubelmakerijen ter hoofdplaats en de kopersmelterijen, het maken van koperwerken en de kistenmakerijen te Grissee. De Grisseesche kalk is mede zeer gezocht. Op het eiland Bawean heeft men 210 timmerlieden, 4 metselaars, 15 goud- en 5 ijzersmeden.

De uitmuntende houtsoorten op de Batoe-eilanden (Sumatra's Westkust) en de gemakkelijkheid, waarmede dat hout verkrijgbaar is, hebben aldaar werven doen ontstaan waarop in 1864 verscheidene schepen zijn van stapel geloopen. In de afdeeling Agam treft men zeer bedreven goudsmeden aan.

De Lamponger munt uit in de bewerking van fraaije rottanmatten. De vrouwen en meisjes leggen zich toe op de vervaardiging van mand- en vlechtwerk en het weven van fraaije met zijde en gouddraad doorwerkte sarongs. Eigenlijke ambachtslieden, behalve eenige goud- en ijzersmeden, worden in de Lampongsche districten niet aangetroffen.

In Palembang daarentegen vindt men goede schrijnwerkers, timmorlieden, steen- en pottenbakkers, koper- en blikslagers, goud- en ijzersmeden, geelgieters, bamboewerkers en metselaars. Inheemsche zijde en katoen worden er verwerkt en geweven op vrij beduidende schaal.

De Palembangsche meubelen zijn om hun fraai snijwerk bijzonder gezocht en worden even als de rottanmatten in menigte naar Java, Banka en Singapore uitgevoerd. Op de hoofdplaats is eene stoomhoutzaagmolen in volle werking. Niet minder verdient vermelding eene aldaar bestaande boekdrukkerij met Romeinsche en Arabische letters. De vischvangst, zoowel in rivieren als op zee, schenkt aan duizenden een ruim middel van bestaan.

Op Banka worden de ambachtslieden bijna uitsluitend aangetroffen onder de Chinezen. De inheemsche bevolking houdt zich onledig met het weven van kleedingstukken, het bouwen van praauwen, die meestal van slechte constructie zijn, het vervaardigen van atappen en kadjangmatten en met de inzameling van boschproducten. De vischvangst wordt voornamelijk uitgeoefend door Maleijers en Palembangers, en vooral door de Chinezen.

Op Billiton, met name op de hoofdplaats, heeft zich eene klasse van scheepstimmerlieden ontwikkeld, die vrij goede vaartuigen bouwen, waaronder schooners van 40 ton, die over het algemeen uitmunten door snelheid in het zeilen. De Seka's (zoogenaamde zeebewoners) leven in den regel van de opbrengst der vischvangst.

Dit bedrijf maakt vooral een voornamen tak van volksbestaan uit in de residentie Riouw, zoowel voor de inlandsche als Chinesche bevolking. De inheemsche bevolking houdt zich bovendien onledig met het kappen van brand- en timmerhout, het bouwen van vaartuigen, het kweeken van vruchten en het inzamelen van boschproducten. Onder de Chinezen ter hoofdplaats worden enkele smeden, metselaars, timmerlieden, kleer-, schoen- en mandenmakers gevonden.

In de Wester-afdeeling van Borneo wordt de nijverheid bijna uitsluitend door Chinezen beoefend. Onder hen treft men goede timmerlieden, ijzer-, wapen-, goud- en zilversmeden aan, voorts blikslagers, kleermakers, scheepstimmerlieden en goudgravers. De nijverheid van de groote massa der bevolking, de Daijaks, bepaalt zich, even als die der Maleijers, tot de vervaardiging hunner eigene kleeding, het bouwen van praauwen, het vervaardigen hunner wapens en het inzamelen van boschproducten. Ter hoofdplaats Pontianak bestaan eenige goede scheepstimmerwerven. De kusten en rivieren van Borneo zijn rijk aan visch. De vischvangst wordt gezegd aanmerkelijk te zijn verminderd.

De bevolking der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo legt zich toe op het inza-

Digitized by Google

melen van boschproducten, het zoeken van goud en het graven van diamanten; in sommige districten worden goede praauwen gebouwd voor de riviervaart. De wapensmeden te Negara zijn bekend door het goede werk dat zij leveren; hunne vuur- en andere wapenen zijn ook elders dan in dit gewest zeer gezocht.

Goudsmeden en diamantslijpers worden te Bandjermasin en Matapoera aangetroffen. In de Dajaklanden leggen de vrouwen zich toe op de vervaardiging van even fraai als deugdzaam mat- en vlechtwerk. Naar mate de rust in dit gewest terugkeert neemt de nijverheid weder meer en meer toe. Aan uitgereikte licentien voor het graven van diamanten in de afdeelingen Martapoera en Tanahlaut werd gedurende de elf eerste maanden van 1864 ontvangen eene som van f 26 641, tegen f 23 579 in 1863.

Onder de takken van nijverheid op Celebes en onderhoorigheden kunnen worden genoemd de stokerijen van kajoepoetie-olie op Boeroe en de pottenbakkerijen op Saparoea.

De nijverheid op Timor, ofschoon nog op een lagen trap staande, ontwikkelt zich meer en meer. Onder de Savoenezen zijn bekwame goud- en zilversmeden.

Ten vervolge op vroegere mededeelingen wordt ten slotte aangeteekend, dat het aantal in Nederlandsch Indie aanwezige of in gebruik zijnde stoomwerktuigen of toestellen bij het eind van 1864 beliep: ten dienste van het Gouvernement (ongerekend de werktuigen geplaatst in stoomschepen der Koninklijke marine) 32, en ten dienste van particulieren 332, of respectivelijk 2 en 11 *meer* dan in 't vorig jaar.

Gedurende 1864 werden 23 acten van vergunning uitgereikt tot beziging van nieuwe of veranderde stoomwerktuigen en toestellen, terwijl aan 19 personen, na afgelegd examen, diploma's van geschiktheid als machinist en aan 1 een certificaat als stoker werd uitgereikt.

V. HANDEL, SCHEEPVAART EN SCHEEPSBOUW.

§ 1. *Bebakening, kustverlichting en loodswezen.*

Met betrekking tot de aangelegenheden der bebakening werden in 1864 weder verschillende beschikkingen genomen, ten doel hebbende verbetering of uitbreiding van het bestaande.

Uit hoofde van de vele moeiten en kosten aan het onderhoud van paalbebakeningen verbonden, werd als beginsel aangenomen om voortaan, in stede van ijzeren of houten schroefpalen, te bezigen ijzeren Herberts-bakentonnen, te leggen en te onderhouden door de havenmeesters of de als zoodanig fungerende ambtenaren. In verband hiermede werd het burgerlijk bouwdepartement ontheven van alle bemoeijenis met bakens die niet op den vasten wal geplaatst zijn.

Te Batavia werd, tot het geregeld onderhouden enz. der bakenmerken, een bebakeningsvaartuig ter beschikking van den havenmeester gesteld. Aan den gezagvoerder werd tevens opgedragen de bebakende gevaren achtereenvolgens op te nemen en in kaart te brengen.

De dienst der kust- en havenverlichting en van het loodswezen onderging dit jaar geene uitbreiding. Inmiddels werd het noodige bepaald omtrent de verlichting van Straat Riouw, van de Gasparstraten en van het naauw der Macclesfieldstraat (Banka en Billiton), de daarstelling van een kustlicht op het eiland Noesa Kambangan (Banjoemas), de verbetering der havenverlichting te Cheribon en de plaatsing van havenlichten te Koepang (Timor) en aan het uiteinde van de noordelijke landtong der rivier van Japara (1).

Aan loodsgelden werd ontvangen (bij de drie loodsinrigtingen voor de vaarwaters Oost en West van Soerabaija, van Straat Bali en van Noesa Kambangan onder Tjilatjap) f 81 240,42; in de vier voorafgegane jaren 1860—1863 beliep de ontvangst achtereenvolgens f 80 625, f 84 261, f 90 475 en f 84 955. Voor dit laatste cijfer werd in 't vorig verslag, vermoedelijk ten gevolge van mindere volledigheid, de som van f 83 628,12[5] vermeld.

(1) Voorbereidende maatregelen worden getroffen ter verzekering eener geleidelijke daarstelling van de geprojecteerde kust- en havenlichten. Te dien einde zullen ijzeren torens uit Nederland worden gezonden. De zaak is thans zoo verre gevorderd, dat reeds in den aanvang van 1867 zal worden overgegaan tot den aanbouw van een toren voor Noordwachter, een der Duizend-eilanden (Java-zee) en Zwaantjes-droogte (Straat Madura).

Digitized by Google

Het loodstarief van Soerabaija onderging eenige wijziging, ter aanvulling eener gebleken leemte voor zooveel betreft het loodsgeld voor schepen van minderen diepgang dan 1,70 Ned. el (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 108) (1).

§ 2. *Toestand der havens.*

Na de vrij uitvoerige mededeelingen nopens den toestand der havens en reeden in de verschillende gewesten van Nederlandsch Indie, in 't vorig verslag gedaan, zijn voor 1864 ten aanzien van dit onderwerp weinig bijzonderheden te vermelden.

Voor Batavia wordt berigt dat gedurende het jaar 1864 veel werd toegebragt tot het uitdiepen van de haven en de verbetering der steenen landhoofden. De werkzaamheden aan het havenkanaal te Samarang werden om de vroeger vermelde reden (zie het verslag over 1862, bladz. 234, noot 2) voorloopig gestaakt, doch tevens maatregelen genomen om inmiddels de gemeenschap met de reede zooveel mogelijk te bevorderen (2). Te Soerabaija deed zich mede het ongerief eener moeijelijke gemeenschap met de reede gevoelen, ten gevolge van de aanslibbing der zandbank aan de monding der Kalimas-rivier. Voor het bevaarbaar maken en houden van deze en sommige andere riviermonden aan de noordkust van Java was de aanmaak gelast van een vaartuig met dregtoestel. De haven te Tagal was door het uitdiepen van de Gong-rivier eenigzins verbeterd.

§ 3. *Bepalingen betreffende den handel en de scheepvaart.*

Van de meeste der tot dit onderwerp betrekkelijke beschikkingen is reeds elders in dit verslag melding gemaakt. Slechts zij herinnerd aan de in 1864 in Indie afgekondigde consulaire of handelsovereenkomsten tusschen Nederland en vreemde mogendheden, bedoeld in hoofdstuk C, afdeeling II; aan het verbod van invoer enz. van buskruid en vuurwapenen in de havens van Bandjermasin en Sampit en langs de Kapoeas-rivier (Borneo); aan de nadere bepalingen omtrent het ankeren binnen de reeden van stoomschepen met buskruid of ontvlambare oorlogsammunitie aan boord; aan de maatregelen tot verzekering eener betere handhaving der waterpolitie te Samarang en Soerabaija, een en ander nader vermeld in hoofdstuk E, afdeeling II, §§ 3, 4 en 5; voorts aan het in hoofdstuk L, afdeeling II, § 5*a*, besproken verbod van invoer enz. van opium in een gedeelte van de gewesten Buitenzorg en Probolingo en van het gouvernement van Sumatra's Westkust; en eindelijk aan de plaats gehad hebbende oprigting van agentschappen der Javasche Bank te Padang en te Macassar (3), waarover gehandeld is in afdeeling II, § 2, van datzelfde hoofdstuk.

Twee beschikkingen komen overigens te dezer plaatse in aanmerking, en wel:

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 Februarij 1864, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* n°. 18), ten gevolge waarvan de beslissing omtrent den ongebroken aanvoer eener lading in Nederland, waarvoor in Indie is borg gesteld, voortaan niet langer in Nederland zal geschieden, maar in Indie door den directeur der middelen en domeinen, behoudens hooger beroep op den Gouverneur-Generaal in geval van verschil; en

het besluit van 16 Maart 1864, n°. 29 (*Indisch Staatsblad* n°. 38), bepalende de oprigting, met ingang van 1°. April 1864, van een entrepôt voor den opslag van goederen

---

(1) Van de vroeger voorgenomen vaststelling van een algemeen reglement voor het loodswezen in Nederlandsch Indie is, op grond van het groote verschil in toestanden tusschen de onderscheidene vaarwaters waar een loodswezen gevestigd is, afgezien geworden. Voor de beide belangrijkste loodsinrigtingen, die voor de Soerabaijasche vaarwaters en voor Straat Bali, zijn intusschen nieuwe reglementen uitgevaardigd (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 53).

(2) In den aanvang van 1865 zijn, in overleg met deskundigen hier te lande, nieuwe plannen tot verbetering der haven beraamd. Aan den directeur der burgerlijke openbare werken is vervolgens opgedragen om zoo spoedig mogelijk, in den geest dier plannen, een volledig uitgewerkt ontwerp in te dienen. Onlangs is aan de Indische Regering mededeeling gevraagd van hetgeen tot uitvoering der voorgenomen werken reeds is verrigt.

(3) Sedert ook te Cheribon.

Digitized by Google

te Cheribon, onder de voorwaarden en verpligtingen, vervat in de *Indische Staatsbladen* van 1825, n°. 28, 1833, n°. 27, en 1838, n°. 31 en 49 (1).

§ 4. *Handel en scheepvaart op Java en Madura.*

Aan het bereids aan de Staten-Generaal medegedeelde „Verslag van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande regten op Java en Madura over het jaar 1864" worden de navolgende opgaven ontleend, waarbij, ter vergelijking, tevens gevoegd worden gelijke cijfers over de jaren 1855—1863.

Zoo als uit den eerstvolgenden staat blijkt, was de invoer van koopmanschappen gedurende 1864 minder dan in de laatst voorafgegane jaren, doch was dit niet het geval met den uitvoer. Voor gouvernementsrekening werd meer uitgevoerd dan in eenig vorig jaar; voor particuliere rekening meer dan in de beide laatste jaren.

De vermindering van den particulieren invoer in dit en het vorige jaar was hoofdzakelijk toe te schrijven aan afneming van den invoer van lijnwaden en katoenen goederen, waarbij in 1864 nog kwam mindere invoer van rijst en cigaren.

De aanzienlijke vermeerdering van den gouvernements-uitvoer, in vergelijking met dien van het vorige jaar (ten bedrage van ruim 8½ millioen gulden), was hoofdzakelijk een gevolg van grooteren uitvoer van koffij, gevende een verschil ten voordeele van 1864 van f 6 704 456, terwijl de uitvoerwaarde der suiker f 1 316 489 meer beliep dan in 1863, voornamelijk ten gevolge van den hoogeren prijs, waarvoor dat artikel in het handelsverslag van 1864 is verhandeld.

Dat de gouvernements-uitvoer van 1864 ook dien van 1856 overtrof, welk jaar tot hiertoe steeds boven alle andere gestaan had, is uitsluitend aan laatstgemelde oorzaak (het verschil in prijzen) toe te schrijven.

De tweede hieronder volgende aantooning doet zien, dat het totaal der in 1864 aangekomen en vertrokken schepen een middelmatig cijfer aanwijst; doch dat daarentegen de gezamenlijke inhoudsgrootte het cijfer der laatste jaren overtrof.

(1) Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag (bladz. 226, noot 1) is vermeld omtrent het verrigte tot uitvoering der met 1 Januarij 1866 in werking getreden nieuwe tariefwet voor Nederlandsch Indie valt nog aan te teekenen, dat bij ordonnantie van 8 December 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 142), uit aanmerking van de gebleken onmogelijkheid om een en ander nog tijdig te herzien, als maatregel van overgang de bestaande voorschriften omtrent de heffing der inkomende en uitgaande regten, voor zoover zij niet door de bedoelde wet gewijzigd zijn, voorloopig zijn gehandhaafd, en dat bij ordonnantien van 3 December bevorens (*Indisch Staatsblad* n°. 137 en 139), in het belang eener regelmatige toepassing der wet in de Lampongsche districten en op Billiton, aldaar, te rekenen van 1 Januarij 1866, voor den algemeenen handel respectivelijk zijn opengesteld de havens Telok Betong en Tandjong Pandan.

Digitized by Google

JAREN.	INVOER.				UITVOER.			
	Voor particuliere rekening.		Voor gouvernements-rekening.		Voor particuliere rekening.		Voor gouvernements-rekening.	
	Koopman-schappen.	Specien.	Koopman-schappen.	Specien.	Koopman-schappen.	Specien.	Koopman-schappen.	Specien.
1855	f 32 064 166	f 930 097	1) f 3 232 681	f 7 111 539	f 29 576 495	f 4 685 467	f 49 181 935	f 668 500
1856	33 014 252	3 657 655	1) 3 944 133	12 863 750	34 730 776	6 639 202	62 204 119	2 152 025
1857	34 213 492	4 424 536	1) 5 381 168	12 420 000	44 078 180	4 451 131	55 824 018	1 570 555
1858	35 184 961	1 186 423	1) 6 247 984	11 916 102	46 267 065	5 973 338	53 014 033	9 187 778
1859	37 558 714	1 489 707	1) 6 076 836	10 210 319	45 348 306	6 712 939	52 002 398	2 457 165
1860	44 173 801	1 726 594	5 676 017	17 765 000	47 185 515	4 790 706	47 478 957	5 001 301
1861	45 203 245	1 602 815	7 146 080	22 692 000	45 695 784	7 302 799	51 205 941	4 874 828
1862	44 349 193	1 894 440	5 973 034	12 588 674	43 077 737	8 892 496	55 202 641	3 344 025
1863	41 783 983	3 455 230	3 919 784	15 114 250	42 815 396	8 032 043	54 271 974	4 042 975
1864	36 314 688	1 520 560	3 426 212	25 584 952	44 882 224	11 104 303	62 949 271	4 159 000

JAREN.	AANGEKOMEN SCHEPEN.				VERTROKKEN SCHEPEN.			
	Totaal van alle vlaggen.		Waarvan onder Nederlandsche en daarmede gelijkgestelde inlandsche vlaggen.		Totaal van alle vlaggen.		Waarvan onder Nederlandsche en daarmede gelijkgestelde inlandsche vlaggen.	
	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.
1855	2309	161 345	2065	125 680	2445	168 393	2193	131 554
1856	2321	189 199	2060	148 370	2533	208 505	2280	168 935
1857	2643	227 949	2375	170 653	2705	210 453	2467	165 567
1858	2882	222 900	2651	180 741	3344	237 776	3070	183 424
1859	2695	205 980	2019	156 851	3093	274 317	2330	199 419
1860	2410	190 158	2173	151 168	2614	208 663	2377	172 489
1861	2762	175 096	2500	142 226	3047	215 924	2809	184 922
1862	2819	196 620	2600	156 753	2954	205 477	2784	173 505
1863	2655	169 671	2226	129 073	2876	209 923	2358	161 102
1864	2657	211 541	2400	164 591	2759	228 700	2520	181 416

(1) Voor de vergelijking met den gouvernements-invoer in het tijdvak 1860–1864 is hier bij de opgaven der jaren 1855–1859 in mindering gebragt de waarde van de gouvernements-producten der buitenbezittingen, voor gouvernements-rekening op Java ingevoerd *ter afscheping naar Nederland*. In afwijking van vroeger is namelijk in de handelsverslagen van af 1860 de waarde niet meer onder den invoer opgebragt.

Digitized by Google

Voor nadere specificatie van de handelsstatistiek van Java en Madura over 1861 zij overigens verwezen naar de 12 staten, ten vervolge op de vroeger medegedeelde hierachter onder lit. AA als bijlagen overgelegd, zoomede naar de gebruikelijke jaarlijksche opgaven omtrent dit onderwerp gedaan in de *Nederlandsche Staats-courant* van 11 Januarij 1866 (1).

Een onderzoek omtrent de werking der openstelling van meer havens in Nederlandsch Indie voor den algemeenen handel (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 65 en 1859, n°. 79) leidde tot de bevinding dat de maatregel, ofschoon niet in die mate aan de verwachting beantwoord hebbende als tot bevordering van den algemeenen handel het geval had kunnen zijn, nogtans, vooral met betrekking tot den uitvoer van producten naar Europesche en andere buitenlandsche markten, groot voordeel aan den handel had geschonken.

De volgende bijzonderheden met betrekking tot deze aangelegenheid mogen hier nog aangeteekend worden, in de eerste plaats wat betreft de havens *zoowel voor den in- als voor den uitvoer opengesteld.*

Te Cheribon beliepen de in- en uitgaande regten (de fictive, die niet afzonderlijk zijn opgegeven, daaronder begrepen) in de jaren 1860—1862 f 146 308 *meer* dan in de drie aan de openstelling voorafgegane jaren 1857—1859. Deze vermeerdering van gemiddeld f 48 770 's jaars (waarvan aan inkomende regten f 25 140 en aan uitgaande regten f 23 630) wordt gezegd niet zoo zeer een gevolg te zijn van de openstelling der haven, dan wel van vermeerderden invoer van gambier. In 1860 werd als proef voor rekening van een te Cheribon gevestigd handelshuis eene lading handelsartikelen regtstreeks uit Nederland aangebragt, ter waarde van f 43 000. Sedert hadden geen regtstreeksche aanvoeren uit Nederland meer plaats gevonden. De meerdere opbrengst der uitvoerregten is een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat de regten op de van Cheribon regtstreeks uitgevoerde particuliere producten na de openstelling der haven aldaar zijn gekweten, terwijl ze vroeger te Batavia werden voldaan.

Gunstiger was de uitwerking van den maatregel te Pasoeroean. De in- en uitgaande regten aldaar gedurende het tijdvak 1860—1862 (met inbegrip als voren der fictive) overtroffen het cijfer der jaren 1857—1859 met f 244 024 (gevende eene vermeerdering van gemiddeld 's jaars f 81 341), waarvan intusschen aan invoerregten niet meer dan f 10 739, zijnde eene toename van slechts f 3580 's jaars. Het getal aangekomen schepen gedurende 1860—1862 beliep, ongerekend de inlandsche vaartuigen, 340, metende 96 509 last; dat der vertrokkene 325, te zamen groot 89 056 last.

Van de openstelling der haven van Tjilatjap was tot hiertoe weinig of geen invloed merkbaar. In den omtrek ontbrak het aan producten voor den particulieren uitvoer, en bij gemis aan terugvracht vindt ook geen invoer plaats. De in- en uitgaande regten gedurende 1860—1862 beliepen zelfs minder dan in de drie voorafgegane jaren.

Ook voor Natal (gouvernement van Sumatra's Westkust) waren de gevolgen weinig beduidend. De laadruimte der aangekomen schepen, hoewel het getal verminderde, was toegenomen. Voor Priaman, in hetzelfde gouvernement, werkte de maatregel gunstig, ofschoon nog in geringe mate.

De ontvangst aan in- en uitvoerregten aldaar was toenemend; in 1856—1859, dus in vier jaren, beliep dezelve f 3280; in 1860—1 October 1863, dus nog geen vier jaren, f 37 651. Te Sampit (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo) waren de gevolgen van de openstelling uit hoofde van den oorlogstoestand zeer gering.

Met betrekking tot de *alleen voor den uitvoer* geopende havens valt te vermelden, dat die openstelling voor enkele havens, inzonderheid voor Pekalongan en Probolingo, zeer voldoende uitkomsten opleverde.

Te Pekalongan was sedert de openstelling der haven (1 Junij 1859) tot bij het eind van 1862 voor particuliere rekening uitgevoerd: naar Nederland voor eene waarde van f 2 392 332 (koffij en suiker), en naar Australie en China voor eene waarde van f 176 886 (suiker en in geringe hoeveelheid koffij en thee). Te Probolingo was in dien zelfden tijd de waarde van den particulieren uitvoer geweest: naar Nederland f 1 902 526 (voornamelijk suiker en overigens tabak en bindrotting), en naar Australië f 30 204 (suiker). De haven van Probolingo werd jaarlijks door ongeveer 35 schepen onder Europesche vlag bezocht.

---

(1) Zie voor de aantooningen over 1865 de *Staats-courant* van 21 November 1866.

Digitized by Google

Te Bezoekie en te Panaroekan had de openstelling mede een belangrijken uitvoer van tabak en suiker ten gevolge, waarvan de waarde en de bestemming evenwel niet is vermeld gevonden

Te Tagal schijnt de particuliere uitvoer naar havens buiten Nederlandsch Indie zich hoofdzakelijk te bepalen tot de suiker ter beschikking van de contractanten verbleven, welk product meestal naar Nederland verzonden wordt. De uitvoer naar vreemde havens is niet noemenswaardig.

In de overige voor den algemeenen uitvoer geopende havens, met name Anjer, Bantam, Wijnkoopsbaai, Indramaijoe, Rembang, Banjoewangie, Patjitan en Pangool, waren de gevolgen der openstelling weinig of niet merkbaar.

§ 5. *Handel en scheepvaart op de buitenbezittingen*

Aan de twee jongst verschenen »Overzigten van den handel en de scheepvaart in de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indie buiten Java en Madura", het eene loopende over de jaren 1860—1862, en het andere over de jaren 1863 en 1864, worden de navolgende totalen ontleend (1). De uitkomsten voor de verschillende gewesten of havens afzonderlijk kunnen blijken uit bijlage lit. CC hierachter. Even als in de vroegere handelsoverzigten der buitenbezittingen schijnen ook thans de in- en uitvoeren voor gouvernementsrekening buiten aanmerking te zijn gelaten. Alleen is hierop, voor zooveel blijkt, eene uitzondering gemaakt wat betreft den invoer van gouvernements-zout in Benkoelen, en den uitvoer van gouvernements-koffij van Menado.

JAREN.	INVOER.		AANGEKOMEN SCHEPEN.		UITVOER.		VERTROKKEN SCHEPEN.	
	Koopmanschappen.	Specien.	Vaartuigen.	Lasten.	Koopmanschappen.	Specien.	Vaartuigen.	Lasten.
1860	f 19 886 960	f 1 249 697	5056	147 126$^1/_4$	f 16 005 929	f 1 943 886	5379	149 808
1861	19 245 706	1 352 062	5229	129 886$^1/_2$	17 446 108	1 435 435	6047	136 304$^1/_2$
1862	17 437 667	1 950 602	5495	127 142$^3/_4$	17 233 060	2 071 239	5937	128 984$^3/_4$
1863	16 698 367	1 396 345	4299	111 861$^1/_4$	16 241 656	1 793 291	4575	113 938$^1/_2$
1864	19 865 260	2 019 861	5675	130 613$^3/_4$	19 115 377	2 168 832	5888	126 097

Met betrekking tot de jaren 1863 en 1864 worden voorts nog als bijlagen lit. DD n°. 1—7 de volgende recapitulatie-staten overgelegd, aantoonende.

1. de landen van waar de invoer en die naar welke de uitvoer heeft plaats gehad;
2. de vlaggen waaronder de in- en uitvoer heeft plaats gehad;
3. de voornaamste der in- en uitgevoerde voortbrengselen van Europa en Amerika;
4. de voornaamste der in- en uitgevoerde voortbrengselen van den Oosterschen Archipel;
5. de landen van herkomst en bestemming der aangekomen en vertrokken schepen;
6. de vlaggen der aangekomen en vertrokken schepen;
7. de ontvangen regten.

(1) Van het overzigt over 1860—1862 gaat een exemplaar hiernevens (bijlage lit. BB). Van het andere zal een exemplaar aan de Staten-Generaal worden aangeboden, zoodra meerdere afdrukken zullen zijn ontvangen.

Digitized by Google

§ 6. *Binnenlandsche handel.*

Het binnenlandsch vertier in de verschillende gedeelten van Nederlandsch Indie was over het algemeen levendig; de zucht der inlandsche bevolking om hare benoodigdheden op de marktplaatsen te koopen of er hare producten van landbouw en nijverheid van de hand te zetten, nam meer en meer toe, zoodat de bazaars druk werden bezocht.

Van een der hoofden van gewestelijk bestuur word een voorstel ontvangen om verandering te brengen in de marktdagen van eenige bazaars. De Indische Regering verklaarde echter, sedert de afschaffing der bazaarpacht zich niet meer met de regeling der bazaardagen in te laten, anders dan op de particuliere landerijen tot verbindbaarverklaring der politiebepalingen, en gaf mitsdien aan de gewestelijke autoriteiten te kennen, dat in de gouvernementslanden, waar alle beperking omtrent de bazaars is opgeheven, het der bevolking dient te worden vrijgelaten den bazaar te bezoeken en daar te verkoopen wanneer zij verkiest, hetzij dagelijks, hetzij op bepaalde dagen der week.

Omtrent sommige gewesten in het bijzonder valt, onder verwijzing naar hoofdstuk C, afdeeling III hiervóór, te dezer plaatse nog het volgende te vermelden.

In Bantam worden op verschillende punten markten gehouden, die meestal druk bezocht zijn. Behalve de dagelijksche behoeften van den inboorling vindt men er lijnwaden, kramerijen en andere artikelen van Europeesch fabricaat, geschikt voor de inlandsche markt. De hoofdartikelen van invoer bestaan uit rotting, gambier, gomelastiek uit de Lampongs, Palembang en Riouw. Als artikelen van uitvoer verdienen vermelding rijst, klapper- en katjang-olie, riet- en palmsuiker, oliekoeken, buffelhuiden, boombast enz.

De handel in het Buitenzorgsche bepaalt zich tot tweede-hands-handel in lijnwaden en andere buitenlandsche artikelen. Een vrij beduidende handel wordt gedreven in padie en rijst. Het getal bazaars, waar geregeld markt wordt gehouden, is zeer aanzienlijk en over het geheele gewest verspreid. Op de landen Tjikoppo, Tjiawie en Tjidjeroek werd, na verkregen toestemming van den Gouverneur-Generaal, door de eigenaren dier landen een drietal bazaars opgerigt, waarop van toepassing verklaard werd het reglement voor den bazaar te Tjikarang (*Indisch Staatsblad* 1854, n°. 1).

Op de markten in Krawang wordt handel gedreven in Europesche lijnwaden, kramerijen, gambier, olie, rijst, palmsuiker, tabak en andere artikelen: een uitgebreide rijsthandel heeft zich te Krawang ontwikkeld.

Voor de Preanger regentschappen wordt opgegeven, dat het getal bazaars aldaar bedroeg 46 en dat der warongs 6400, van welke laatste 1568 met pannen en 4832 met atap gedekt. De detailhandel, die elders op Java zich in handen bevindt van Chinezen, wordt in de Preanger nagenoeg uitsluitend gedreven door inlanders, omdat de Chinezen slechts tot een gering getal in dit gewest worden toegelaten. Het binnenlandsch vertier is vrij aanzienlijk en omvat, behalve verschillende voortbrengselen van den grond, paarden, buffels, mat- en rottingwerk en andere voorwerpen van inlandsch verbruik.

De markten in Cheribon zijn mede punten van uitgestrekt binnenlandsch vertier. De vruchten van den bodem en de nijverheid worden daar te gelde gemaakt, terwijl er eveneens gelegenheid bestaat om artikelen van Europeesch fabricaat en dagelijksche behoefte in te slaan. De Chinesche wijken op de hoofdplaats en te Indramaijoe zijn nagenoeg uitsluitend bevolkt door handelaren.

In Pasoeroean breidde het getal warongs zich van lieverlede uit.

De bazaars in Banjoemas verkeerden alle in zeer bloeijenden toestand. Ook bestaat aldaar, op de grens van Tagal, aan den weg van Bobotsarie naar Dongkal, eene suikermarkt, die uitsluitend door de bevolking wordt bezocht tot verkoop van bruine Javaansche suiker, welk artikel door de opkoopers naar de noordelijk gelegen residentien wordt vervoerd.

In Banjoewangie werd het aantal marktplaatsen met één vermeerderd.

Op de markten in de afdeelingen Mandheling en Ankola (Sumatra's Westkust) werd een belangrijke handel in lijnwaden gedreven.

In de Lampongsche districten worden op twee plaatsen, namelijk ter hoofdplaats Telok Betong en te Tandjong, bazaars aangetroffen, die druk bezocht worden. In de binnenlanden bestaan ze niet; nogtans vindt de inlander op sommige plaatsen gelegenheid zijne waren te verruilen tegen artikelen van Europeesch fabricaat en dagelijksche behoefte.

Digitized by Google

De handel van Palembang met plaatsen buiten dit gewest breidt zich zigtbaar uit. Ook de omzet op de bazaars, die vooral op of nabij onze militaire posten worden aangetroffen, is niet van belang ontbloot.

Op Banka is een bazaar gevestigd ter hoofdplaats, die druk wordt bezocht; eetwaren, lijnwaden en andere voorwerpen van dagelijksche behoefte worden daar verhandeld. In het binnenland worden die artikelen òf rondgevent, òf in kleine warongs uitgestald.

In de Wester-afdeeling van Borneo worden eigenlijke markten of bazaars niet gevonden; waar Chinezen in massa wonen, vindt men echter alle voorwerpen van dagelijksche behoefte te koop. De Daijak is over het algemeen nog te schuw om de Chinesche kampen te bezoeken. Maleijers en Chinezen begeven zich in kleine praauwen met hunne koopwaren naar het binnenland, waar de Daijak gelegenheid vindt zich van het benoodigde te voorzien, doch tegen onmatig hooge prijzen, vooral in ruil voor boschproducten.

Het binnenlandsch vertier in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo nam meer en meer toe, naar mate rust en orde aldaar terugkeerden. De bazaar ter hoofdplaats wordt in den regel druk bezocht: allerlei artikelen van dagelijksche behoefte zijn daar verkrijgbaar. In het binnenland kwamen zulke bazaars tot stand, meestal in de nabijheid onzer militaire posten, waar personen en goederen door de bezettingen beschermd worden.

§ 7. *Staat van de Nederlandsch-Indische scheepvaart.*

Het aantal Nederlandsch-Indische schepen en vaartuigen bedroeg omstreeks het eind van 1864 354, ter gezamenlijke grootte van 32 097 last, zijnde wat het aantal betreft minder dan sedert 1858, en wat de inhoudsgrootte aangaat minder dan sedert 1857. Eerstgemeld cijfer was het aanzienlijkst in 1860, namelijk 436; voor de inhoudsgrootte wijst het jaar 1862 het hoogste cijfer aan, namelijk 38 706½ last.

Naar gelang van de soort der vaartuigen waren de totalen van 1864 verdeeld als volgt:

15	stoomschepen, groot	1 631	last;
11	schepen »	3 479	»
125	barken »	19 125	»
33	brikken »	3 149	»
123	schooners »	4 164	»
47	wankangs, toops en andere vaartuigen, groot	549	»
Te zamen als boven 354	schepen en vaartuigen, groot	32 097	last,

waarvan op Java en Madura te huis behoorden 179, metende te zamen 21 897 last. In 't vorig jaar bestond de Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot uit 362 schepen, metende te zamen 34 025½ last, waarvan op Java en Madura te huis behoorden 193, met eene scheepsruimte van 23 538½ last.

Eerste zeebrieven werden gedurende 1864 verleend voor 19 bodems, zijnde 1 stoomschip, 2 schepen, 4 barken, 2 brikken, 8 schooners, 1 kotter, 1 praauw, te zamen metende 2315 last.

Daarvan waren 13 bodems in den vreemde gebouwd, 1 in Nederland en 5 in Nederlandsch Indie, ter grootte van respectivelijk 1895, 260 en 160 last. Van deze 19 zeebrieven werden 7 verleend aan Europeanen, 9 aan vreemde Oosterlingen en 3 aan inlanders, respectivelijk voor eene scheepsruimte van 1500, 678 en 137 last.

In de vier voorafgegane jaren 1860—1863 werden eerste zeebrieven uitgereikt achtereenvolgens voor 33, 33, 35 en 22 bodems, waarvan in den vreemde waren gebouwd 7, 20, 10 en 6, terwijl de gezamenlijke scheepsruimte achtereenvolgens beliep 2843⅔, 4860, 3184½ en 978 last.

§ 8. *Scheepsbouw.*

Omtrent dezen tak van nijverheid zijn geene andere bijzonderheden bekend geworden, dan die vermeld in afdeeling IV van dit hoofdstuk.

Digitized by Google

De 5 in Nederlandsch Indie gebouwde vaartuigen, voor welke eerste zeebrieven verleend werden, bestonden uit 4 schoeners, waarvan 2 gebouwd in het gouvernement van Sumatra's Westkust; te zamen groot 47 last, en 2 te Riouw, te zamen metende 93 last, benevens 1 praauw-tjunia van 20 last, te Krawang gebouwd.

Over den voorgenomen aanbouw in Indie van schepen ten dienste van de zeemagt aldaar is gehandeld in hoofdstuk D, afdeeling II, § 1, hiervóór.

's Gravenhage, 26 November 1866.

De Minister van Kolonien,
TRAKRANEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1864.

BIJLAGE A VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 3.

ALGEMEENE STAAT

DER

BEVOLKING VAN JAVA EN MADURA

(met uitzondering van het leger en de soldatenkinderen) bij het eind van het jaar 1864, vergeleken met hetzelfde tijdstip van het jaar 1863.

Digitized by Google

N°. 1.

GEWESTEN.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders.
Bantam	238	1 628	522	»	604 998
Batavia	5 576	47 570	684	341	463 591
Buitenzorg	491	10 345	67	15	350 365
Krawang	246	2 411	78	»	188 884
Preanger regentschappen	346	359	10	571	870 148
Cheribon	705	13 834	669	421	914 161
Tagal	460	3 866	155	1 837	517 173
Pekalongan	455	3 788	493	304	332 505
Samarang	5 162	11 441	438	1 982	1 001 252
Japara	507	8 860	94	777	589 338
Rembang	619	12 613	148	600	724 488
Soerabaija	5 124	7 603	1 477	3 125	1 261 271
Madura	425	5 560	731	6 201	565 729
Pasoeroean	955	3 332	404	1 111	488 780
Bezoekie	404	682	228	1 799	315 365
Probolingo	498	1 531	125	772	337 345
Banjoewangie	110	247	248	1 974	42 518
Banjoemas	440	2 748	»	111	688 740
Bagelen	369	1 836	»	161	863 104
Kadoe	205	3 752	40	24	492 311
Djokdjokarta	1 085	1 748	10	138	368 337
Soerakarta	1 959	4 503	137	360	719 924
Madioen	365	1 856	5	148	474 256
Patjitan	32	193	1	»	102 989
Kedirie	329	3 886	»	»	426 963
Bevolking in 1864	27 105	156 192	6 764	22 772	13 704 535
» » 1863	26 460	156 388	6 488	25 321	13 435 023
In 1864 meer	645	»	276	»	269 512
» » minder	»	196	»	2 549	»

Totaal.	Bevolking op ultº. December 1863.	In 1864. Meer.	Minder.	AANMERKINGEN.
607 386	600 591	6 795		
517 762	507 637	10 125		
361 283	367 960	»	6 677	Meer naauwkeurige opgaven.
191 619	171 495	20 124		
871 434	856 136	15 298		
929 790	928 367	1 423		
523 491	510 088	13 403		
337 545	334 390	3 155		
1 020 275	1 040 870	»	20 595	Meerdere sterfte dan geboorten, als een gevolg der in 1864 geheerscht hebbende epidemien.
599 576	593 823	5 753		
738 468	731 014	7 454		
1 278 600	1 265 812	12 788		
578 646	512 676	65 970		
494 582	487 733	6 849		
318 478	319 454	»	976	Meer naauwkeurige opgaven.
340 271	337 666	2 605		
45 097	43 489	1 608		
692 039	688 676	3 363		
865 470	797 957	67 513		
496 332	491 333	4 999		
371 318	363 064	8 254		
726 883	712 881	14 002		
476 630	463 523	13 107		
103 215	102 512	703		
431 178	420 533	10 645		
13 917 368	13 649 680	295 936	28 248	
13 649 680		28 248		
267 688		267 688		
»				

Digitized by Google

N°. 2.

AANTAL mannen, vrouwen en kinderen, waaruit de vorenstaande totalen zijn zamengesteld.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	TOTAAL.
Europeanen en hunne afstammelingen .	9 176	6 621	11 308	27 105
Chinezen en hunne afstammelingen . .	44 849	42 274	69 069	156 192
Arabieren en hunne afstammelingen . .	2 129	1 627	3 008	6 764
Andere vreemde Oosterlingen en hunne afstammelingen	7 564	6 485	8 723	22 772
Inlanders	3 604 329	4 057 848	6 042 358	13 704 535
Te zamen. . .	3 668 047	4 114 855	6 134 466	13 917 368

Digitized by Google

N°. 3.

VERDEELING

van het in den voorgaanden staat opgegeven aantal

Europesche mannen, vrouwen en kinderen

OP

JAVA EN MADURA.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Europeanen in Nederlandsch Indie geboren.				Europeanen in Neder mede Nederlanders of Nederlandsch	
	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.
Bantam	63	35	93	191	32	13
Batavia	1096	1130	1 902	4 128	663	272
Buitenzorg	101	92	210	403	45	18
Krawang	48	33	103	184	28	6
Preanger regentschappen	68	58	129	255	68	16
Cheribon	157	135	261	553	80	23
Tagal	98	89	188	375	44	19
Pekalongon	80	123	208	411	20	14
Samarang	1005	990	2 169	4 164	369	177
Japara	106	99	206	411	49	19
Rembang	141	130	232	503	75	21
Soerabaija	1220	1072	2 004	4 296	410	178
Madura	102	119	171	392	26	4
Pasoeroean	192	201	421	814	104	18
Probolingo	115	81	195	391	53	26
Bezoekie	82	77	140	299	94	6
Banjoewangie	30	28	42	100	6	4
Banjoemas	108	79	209	396	27	11
Bagelen	86	63	172	321	36	6
Kadoe	48	42	86	176	15	5
Djodjokarta	294	245	426	965	76	33
Soerakarta	461	440	860	1 761	112	27
Madioen	84	63	164	311	34	12
Patjitan	9	5	12	26	6	"
Kedirie	89	52	116	257	51	10
Totaal	5883	5481	10 719	22 083	2523	938

Digitized by Google

land geboren, als- buiten Nederland Indie geboren.		Europesche vreemdelingen.				Totaal Europeanen en hunne afstammelingen.			
Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.
1	46	1	»	»	1	96	48	94	238
46	981	301	95	71	467	2060	1497	2 019	5 576
13	76	11	1	»	12	157	111	223	491
3	37	18	3	4	25	94	42	110	246
»	84	6	1	»	7	112	75	129	316
21	124	24	1	3	28	261	159	285	705
4	67	16	2	»	18	158	110	192	460
»	34	8	2	»	10	108	139	208	455
200	746	145	38	69	252	1519	1205	2 438	5 162
10	78	14	4	»	18	169	122	216	507
6	102	10	4	»	14	226	155	238	619
94	682	100	29	17	146	1730	1279	2 115	5 124
1	31	1	1	»	2	129	124	172	425
2	124	16	1	»	17	312	220	423	955
5	84	14	8	1	23	182	115	201	498
»	100	3	2	»	5	179	85	140	404
»	10	»	»	»	»	36	32	42	110
3	41	3	»	»	3	138	90	212	440
»	42	6	»	»	6	128	69	172	369
4	24	4	1	»	5	67	48	90	205
5	114	6	»	»	6	376	278	431	1 085
»	139	51	7	1	59	624	474	861	1 959
»	46	8	»	»	8	126	75	164	365
»	6	»	»	»	»	15	5	12	32
»	61	4	2	5	11	144	64	121	329
418	3879	770	202	171	1143	9176	6621	11 308	27 105

Digitized by Google

N°. 4.

OUDERDOM der Europesche mannen en vrouwen.

	16—30 jaren.		30—45 jaren.		45—60 jaren.		Boven de 60 jaren.		Totaal.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Europeanen in Nederlandsch Indie geboren . .	2739	2713	2050	1850	792	662	302	256	5883	5481
Europeanen in Nederland geboren, alsmede Nederlanders buiten Nederland of Nederlandsch Indie geboren	1004	392	904	292	486	183	129	71	2523	938
Europesche vreemdelingen.	244	58	249	64	191	54	86	26	770	202
Totaal . . .	3987	3163	3203	2206	1469	899	517	353	9176	6621

Digitized by Google

N°. 5.

Beroepen der Europesche mannen.

	In 's lands dienst.	In contract met het Gouvernement voor landbouw-ondernemingen.	In den handel.	Andere industrielen.	Zonder beroep.	Totaal.
Europeanen in Nederlandsch Indie geboren	2167	92	235	1885	1504	5883
Europeanen in Nederland geboren, alsmede Nederlanders buiten Nederland of Nederlandsch Indie geboren . . .	845	92	295	988	303	2523
Europesche vreemdelingen . . .	96	31	203	280	160	770
Totaal	3108	215	733	3153	1967	9176

Digitized by Google

N°. 6.

Aantal gepensioneerde landsdienaren, begrepen in den voorgaanden staat onder de rubriek: „Zonder beroep."

Op ultimo December 1864 telde men van dezen op Java:

Ambtenaren	238
Officieren	160
Militairen beneden den rang van officier	719
Te zamen	1117

N°. 7.

Beroepen der Chinezen.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	472
Landeigenaren en bij dezen in dienst	1 197
Contractanten voor landbouwondernemingen met het Gouvernement	18
Pachters en onderpachters van 's lands middelen	3 032
Andere industrielen of zonder beroep	40 130
Totaal	44 849

N°. 8.

Beroepen der Arabieren.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	150
Landeigenaren en bij dezen in dienst	42
Pachters en onderpachters van 's lands middelen	»
Andere industrielen of zonder beroep	1937
Totaal	2129

Digitized by Google

N°. 9.

Beroepen der andere vreemde Oosterlingen.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	131
Landeigenaren en bij dezen in dienst	9
Pachters en onderpachters van 's lands middelen	9
Andere industrielen of zonder beroep	7415
Totaal.	7564

Digitized by Google

N°. 10.

AANTAL inlandsche hoofden, beambten en geestelijken op Java en Madura bij het eind van 1864 (1).

GEWESTEN.	HOOFDEN en BEAMBTEN.	GEESTELIJKEN.
Bantam	6 983	6 581
Batavia	973	2 330
Buitenzorg	793	272
Krawang	3 068	678
Preanger regentschappen	8 200	2 905
Cheribon	19 061	5 012
Tagal	8 514	1 460
Pekalongan	8 102	2 390
Samarang	13 405	4 175
Japara	11 696	3 596
Rembang	13 964	3 155
Soerabaija	27 708	4 945
Madura	14 477	3 359
Pasoeroean	2 712	2 037
Bezoekie	4 528	1 310
Probolingo	3 617	1 021
Banjoewangie	496	229
Banjoemas	11 722	1 797
Bagelen	9 831	3 695
Kadoe	16 750	3 025
Djokdjokarta	16 451	1 414
Soerakarta	27 646	4 331
Madioen	6 865	2 043
Patjitan	1 980	329
Kedirie	6 948	3 014
Totaal	246 490	65 103

Bij vergelijking der bovenstaande cijfers met die opgenomen in den staat van 1863 doen zich voor verschillende gewesten op nieuw min of meer belangrijke verschillen voor.

Behalve aan de reeds in 't vorig verslag bekend gestelde omstandigheid, dat van sommige kategorien van hoofden en beambten het getal der titularissen zeer wisselvallig is, schijnt de reden gedeeltelijk ook gezocht te moeten worden in meerdere volledigheid der tegenwoordige opgaven.

(1) De staat, bij deze bijlage gevoegd, is ter inzage van de leden ter griffie nedergelegd.

Digitized by Google

N°. 11.

BEVOLKING der particuliere landen onder n°. 1 begrepen.

GEWESTEN.	Europeanen. In Nederlandsch Indie geboren.	In Nederland geboren.	Vreemdelingen.	Te zamen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Totaal.
Bantam . . .	13	1	»	14	159	»	»	10 835	11 458	19 006	41 299	41 472
Batavia . . .	487	132	36	655	42 308	378	178	133 161	130 069	191 444	454 674	498 193
Buitenzorg . .	403	76	12	491	10 345	67	15	89 267	99 699	161 399	350 365	361 283
Krawang . . .	123	21	18	162	684	19	»	34 965	37 027	53 649	125 641	126 506
Cheribon . . .	35	14	4	53	844	174	»	18 000	21 250	40 054	79 304	80 375
Tagal	»	»	»	»	»	»	»	2 090	2 107	479	4 676	4 676
Samarang . .	393	64	6	463	6 862	340	1515	17 950	19 435	32 037	69 422	78 602
Japara. . . .	26	2	1	29	2	»	»	3 882	4 729	8 625	17 236	17 267
Soerabaija . .	417	56	23	496	124	15	5	14 902	16 276	24 339	55 517	56 157
Pasoeroean . .	21	13	»	34	»	»	»	1 858	1 907	2 373	6 138	6 172
Totaal	1918	379	100	2397	61 328	993	1713	326 910	343 957	533 405	1 204 272	1 270 703

Digitized by Google

Digitized by Google

N°. 12.

STAAT DER BEVOLKING

van de bezittingen buiten Java en Madura (met uitzondering van het leger en de soldatenkinderen)

bij het einde van het jaar 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	EUROPEANEN.				CHINEZEN.				ARABIEREN.			
	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.
Gouvernement van Sumatra's Westkust	383	237	568	1188	1 753	442	977	3 172	22	9	23	54
Benkoelen	47	42	85	174	192	180	224	596	3	2	1	6
Lampongsche districten	19	12	21	52	116	42	22	180	3	»	5	8
Palembang	52	23	57	132	1 451	216	1123	2 790	668	300	748	1716
Banka	56	21	39	116	10 439	2205	4453	17 097	11	15	30	56
Billiton	22	5	7	34	1 617	67	97	1 781	»	»	»	»
Riouw	45	33	58	136	18 193	869	910	19 972	2	»	»	2
Wester-afdeeling van Borneo	44	17	28	89	12 286	5859	6284	24 429	435	689	524	1648
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	91	40	108	239	550	546	768	1 864	67	5	16	88
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	345	316	315	976	1 940	950	1495	4 385	20	12	10	42
Gouvernement der Molukken. Amboina	326	355	538	1219	91	123	97	311	27	11	47	85
Gouvernement der Molukken. Banda	126	160	259	545	59	46	48	153	12	»	»	12
Gouvernement der Molukken. Ternate	176	256	300	732	126	150	151	427	14	15	41	70
Menado	151	164	235	550	244	337	853	1 434	6	1	4	11
Timor	65	54	71	190	283	184	285	752	3	»	»	3
Bali en Lombok	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Digitized by Google

Andere vreemde oosterlingen. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Inlanders. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Totaal.	Naar gissing.
612	170	334	1116	251 733	292 729	327 711	872 173	877 703	(1) 200 à 230 000
14	18	15	47	32 894	38 256	48 541	119 691	120 514	»
1789	1310	1567	4666	26 191	27 185	34 734	88 113	93 019	»
67	»	»	67	114 244	130 301	166 800	411 315	416 050	(2) 111 000
»	»	»	»	10 393	11 264	15 413	37 070	51 339	»
400	321	502	1223	3 841	3 749	5 196	12 786	15 824	»
98	5	16	119	3 602	3 789	3 063	10 454	30 683	»
264	76	27	367	119 954	125 099	82 743	327 796	354 329	»
100	49	81	230	169 887	181 659	221 865	572 911	(3) 575 332	»
»	»	»	»	98 882	94 226	99 511	292 619	298 022	(4) 30 000
368	220	229	817	28 185	30 476	46 180	104 841	107 273	(5) 60 000
»	»	»	»	3 376	1 371	1 129	5 876	6 586	(6) 105 000
»	»	»	»	672	695	695	2 062	3 291	(7) 89 000
»	»	»	»	27 617	29 916	44 890	102 423	104 418	(8) 204 000
»	»	»	»	Onbekend: de gissingen loopen van 400 000 tot 1 000 000.				»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	(9) 863 725

AANMERKINGEN.

(1) Voor Nias en de Mantawi- (Mengawie-) eilanden.

(2) Voor de Pasoemah-landen en het Rijk van Djambie.

(3) Waaronder naar gissing voor Sampit en de Groote en Kleine Daijak 79 412 en voor de oostkust (Kootei) 235 100.

(4) Voor de in 1863 ingelijfde landen Binamoe en Bankala.

(5) Voor Ceram en Boeroe.

(6) Voor de Aroë- en Zuidwester-eilanden.

(7) Voor de Rijken van Ternate, Tidore en Batjan.

(8) Voor de landen buiten de Minahassa tot het gebied van Menado behoorende. De vroegere opgaaf ad 76 000 zielen omvatte slechts een gedeelte dezer landen. De tegenwoordige raming verdeelt zich als volgt:

Gorontalo . . .	68 000
Tominibogt en Togian-eilanden . .	66 000
Sangir-eilanden .	31 000
Talaut-eilanden .	15 000
Rijkjes op de Noordkust van Celebes .	24 000
Te zamen.	204 000

(9) Waaronder 32 170 voor de adsistent-residentie Boeleleng.

N°. 13.

VERDEELING der in den voorgaanden staat opgegeven cijfers van de Europesche bevolking in de bezittingen buiten Java en Madura.

GEWESTEN.	Europeanen in Nederlandsch Indie geboren.				Europeanen in Nederland geboren.				Europesche vreemdelingen.				Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	
Gouvernement van Sumatra's Westkust	210	188	503	901	145	45	63	253	28	4	2	34	1188
Benkoelen	37	40	85	162	9	2	»	11	1	»	»	1	174
Lampongsche districten	10	11	21	42	9	1	»	10	»	»	»	»	52
Palembang	37	17	57	111	15	6	»	21	»	»	»	»	132
Banka	29	18	39	86	26	3	»	29	1	»	»	1	116
Billiton	7	1	7	15	8	»	»	8	7	4	»	11	34
Riouw	29	30	56	115	13	2	1	16	3	1	1	5	136
Wester-afdeeling van Borneo	21	11	28	60	21	6	»	27	2	»	»	2	89
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	45	33	107	185	30	4	1	35	16	3	»	19	239
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	272	302	501	1075	59	11	9	79	14	3	5	22	1176
Gouvernement der Molukken. Amboina	286	343	537	1166	34	11	1	46	6	1	»	7	1219
Gouvernement der Molukken. Banda	116	154	259	529	7	6	»	13	3	»	»	3	545
Gouvernement der Molukken. Ternate	164	253	300	717	8	1	»	9	4	2	»	6	732
Menado	125	153	233	511	23	10	2	35	3	1	»	4	550
Timor	52	52	71	175	7	»	»	7	6	2	»	8	190
Totaal	1440	1606	2804	5850	414	108	77	599	94	21	8	123	6572

Digitized by Google

N°. 14.

AANTAL inlandsche Christenen in Nederlandsch Indie.

JAVA EN MADURA.	In 1863	In 1864	BUITENBEZITTINGEN.	In 1863	In 1864	*Aanmerkingen.*
Batavia . . .	159	176	Lampongsche districten	1	geen	1) Ongerekend de Christen-burgers, waarvan het aantal in 1864 beliep 11 890, zijnde het cijfer van 1863 niet vermeld gevonden.
Buitenzorg. .	305	124	Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	227	300	
Tagal	52	58	Gouvernem. der Molukken, Amboina	1) 32 274	1) 33 163	
Samarang . .	123	103	Gouvernem. der Molukken, Banda. .	761	725	
Japara	273	311	Menado	60 101	62 324	
Soerabaija . .	1774	1631	Timor	niet opgegeven.	17 500	
Pasoeroean .	144	137				
Banjoewangie	22	21				
Banjoemas. .	11	11				
Bagelen . . .	18	14				
Djokdjokarta	23	23				
Soerakarta. .	35	38				
Madioen . . .	41	41				
Kedirie. . . .	283	231				

Digitized by Google

N°. 15.

STERKTE van het Nederlandsch-Indisch leger bij het einde van het jaar 1864. (Vergl. hoofdstuk D, afdeeling I, § 2.)

		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen en andere inlanders.	Totaal.
Officieren		1 237	»	9	1 246
Onderofficieren en manschappen		10 523	517	15 331	(1) 26 371
Totaal		11 760	517	15 340	27 617
In 1863 was het cijfer		12 623	497	15 179	(2) 28 299
Geeft nu	meer	»	20	161	»
	minder	863	»	»	682

(1) Ongerekend 119 Europeanen bij het leger gevoerd voor memorie, en 12 gedetineerden die uit de sterkte waren afgevoerd.

(2) Ongerekend 123 Europeanen voor memorie gevoerd.

Digitized by Google

N°. 16.

AANTAL soldatenkinderen in Nederlandsch Indie bij het einde van het jaar 1864.

	JONGENS bij het pupillencorps.	JONGENS elders.	Meisjes.	Totaal.
Europeanen in Nederlandsch Indie geboren.	344	57	375	776
Europeanen buiten Nederlandsch Indie geboren.	3	56	56	115
Totaal	347	113	431	891
In 1863 was het cijfer . . .	321	112	458	891
Geeft nu meer	26	1	»	»
Geeft nu minder	»	»	27	»

Digitized by Google

N°. 17.

AANTOONING van de vergunningen tot inwoning gedurende 1864 verleend, op Java en Madura door den Gouverneur-Generaal, elders door de hoogste gewestelijke gezaghebbers.

NATIEN.	AANTAL VERGUNNINGEN.	*AANMERKINGEN.*
Nederland	290	Van deze 290 vergunningen werden er 20 aan vrouwen verleend.
Belgie.	25	Waaronder 1 als voren.
Denemarken	3	
Duitschland.	56	
Engeland, met inbegrip van Britsch Indie	10	Waaronder 1 als voren.
Frankrijk	27	Waaronder 5 als voren.
Perzie.	3	
Rusland	2	
Zweden	1	
Zwitserland.	17	Waaronder 1 als voren.
	434	

Sedert de in-werking-treding met 1°. Julij 1861 van de nieuwe regeling betreffende de toelating in Nederlandsch Indie van Nederlanders, andere Europeanen en daarmede gelijkgestelden (*Indisch Staatsblad* 1861 n°. 40), was het aantal dezer vergunningen geweest als volgt:

1861 (2de halfjaar)	142,	waarvan aan Nederlanders			94;
1862	467,	"	"	"	354;
1863	448,	"	"	"	290.

De bij art. 11 der aangehaalde regeling bedoelde nadere vergunningen aan vreemdelingen (tot het zich vestigen buiten de voor den algemeenen handel geopende havens) waren in 1864 22 in getal, tegen 12 in 't vorig jaar, 19 in 1862 en 6 in het tweede halfjaar 1861.

Digitized by Google

N°. 18.

OPGAVE van de ter kennis van het bestuur gekomen ongelukken, waardoor in 1864 menschen het leven verloren hebben.

GEWESTEN.	Door den bliksem getroffen.	Verdronken.	Overleden ten gevolge van het vallen uit een boom of van de eene of andere hoogte.	Door wilde dieren gedood.				Zelfmoord.	Door andere ongelukken het leven verloren.	Totaal.
				Tijgers.	Krokodillen.	Slangen.	Andere wilde dieren.			
JAVA EN MADURA.										
Bantam	9	20	22	6	5	1	»	1	3	67
Batavia	6	49	8	4	1	»	»	15	24	107
Buitenzorg	10	10	6	»	»	»	1	11	7	45
Krawang	6	17	7	3	3	»	»	3	7	46
Preanger regentschappen	16	59	20	28	»	»	3	»	38	164
Cheribon	26	88	30	2	1	»	»	5	16	168
Tagal	24	24	10	2	3	2	2	4	16	87
Pekalongan	19	16	7	1	4	»	1	4	4	56
Samarang	27	60	16	1	1	»	2	9	18	134
Japara	22	47	10	2	1	1	»	3	29	115
Rembang	25	26	15	»	1	»	1	17	22	100
Soerabaija	42	81	27	7	2	2	»	22	64	247
Madura	12	63	51	6	6	3	»	9	273	423
Pasoeroean	20	23	13	2	»	»	7	3	11	79
Transporteren	264	583	242	64	28	9	17	106	532	1838

Digitized by Google

GEWESTEN.	Door den bliksem getroffen.	Verdronken.	Overleden ten gevolge van het vallen uit een boom of van de eene of andere hoogte.	Door wilde dieren gedood. Tijgers.	Krokodillen.	Slangen.	Andere wilde dieren.	Zelfmoord.	Door andere ongelukken het leven verloren.	Totaal.
Per transport	264	588	242	64	28	9	17	106	532	1838
Probolingo	6	21	27	6	4	»	6	3	8	81
Bezoekie	2	8	23	6	1	»	5	8	19	73
Banjoewangie	1	4	3	»	»	»	»	1	»	9
Banjoemas	16	38	13	»	»	»	»	6	27	100
Bagelen	6	53	24	»	»	»	1	7	31	123
Kadoe	12	34	16	1	»	»	»	2	33	98
Djokdjokarta	2	22	13	8	»	»	»	3	»	48
Soerakarta	5	14	9	»	»	»	20	2	36	86
Madioen	17	23	13	»	1	2	»	3	5	65
Patjitan	1	11	»	»	»	»	»	»	2	14
Kedirie	11	24	20	8	3	2	2	5	10	85
Totaal voor Java en Madura	343	835	403	93	37	13	51	146	703	2630

BUITENBEZITTINGEN.

Gouvernement van Sumatra's Westkust	5	41	16	11	2	»	6	17	21	119
Benkoelen	»	9	»	21	10	»	»	1	4	45
Lampongsche districten . . .	»	19	3	10	8	»	»	3	14	57
Palembang	5	29	11	47	10	»	»	6	39	147
Banka	»	12	6	»	»	»	»	7	5	29
Billiton	»	»	»	»	»	»	»	3	1	4
Transporteren	10	110	36	89	30	»	6	37	84	401

Digitized by Google

GEWESTEN.	Door den bliksem getroffen.	Verdronken.	Overleden ten gevolge van het vallen uit een boom of van de eene of andere hoogte.	Door wilde dieren gedood.				Zelfmoord.	Door andere ongelukken het leven verloren.	Totaal.
				Tijgers.	Krokodillen.	Slangen.	Andere wilde dieren.			
Per transport	10	110	36	89	30	»	6	37	84	401
Riouw.	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2
Wester-afdeeling van Borneo. .	2	14	3	»	9	»	»	5	24	57
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	3	38	14	»	17	»	»	»	35	107
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	»	48	22	»	15	»	6	2	108	201
Gouvernement der Molukken: Amboina . .	»	2	5	»	1	»	1	1	6	16
Gouvernement der Molukken: Banda . . .	»	»	5	»	»	»	»	»	3	8
Gouvernement der Molukken: Ternate. . .	»	1	»	»	2	»	»	2	8	13
Menado	2	9	7	»	4	»	3	5	17	47
Timor.	»	»	»	»	1	»	»	»	6	7
Bali en Lombok	»	2	2	»	2	»	»	1	3	10
Totaal op de buitenbezittingen	17	224	94	89	81	»	16	53	296	869
Totaal voor Java en Madura.	343	835	403	93	37	13	51	146	703	2630
Totaal generaal.	360	1059	497	182	118	13	67	199	999	3499

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE LIT. E VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 7.

KRIJGSVERRIGTINGEN van het leger gedurende 1864.

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen.	Aantal gesneuvelden.		Aantal gewonden.		Aanmerkingen.
			Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	
	Voortzetting der expeditie in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.						Behalve de aldaar organiek te huis behoorende troepen, hebben in den loop van 1864 aan de krijgsverrigtingen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo deel genomen het 7de, 9de en 13de bataillon infanterie, de 8ste en de helft der 10de compagnie artillerie, een gedeelte van de 4de compagnie sapeurs, benevens het noodige administratief, geneeskundig en hospitaalpersoneel. In verband echter met het toenemend herstel der rust in genoemd gewest en de inmiddels plaats gehad hebbende tijdelijke reorganisatie der vaste bezetting, waren van gemelde 3 bataillons op 31 December 1864 nog slechts drie inlandsche compagnien (van het 7de bataillon) op Borneo aanwezig.
2 Mei en volgende dagen.	Gecombineerde bevolkings- en militaire patrouilles van uit Matapoera, Barabei-ie en Rantau tegen Praboe Anom, ten gevolge waarvan deze zijne onderwerping komt aanbieden.						
4 idem idem.	Idem idem van uit Parang (Amoenthaij) tegen Naro.	40	"	"	"	"	
8 idem idem.	Idem idem van uit Kwala-Kapoeas en Mandoemaij (Kleine Daijak) tegen eene bende kwaadwilligen.	10	"	"	"	"	
10 idem idem.	Idem idem van uit Martapoera, Tanah-laut en Bandjermasin tegen Hadjie Boeijassin.	185	"	"	"	"	
22 idem idem.	Verkenning van de Soengei-Moerai (Kapoeas).	15 en 15 schepelingen van Zr. Ms. stoomschip *Admiraal van Kinsbergen.*	"	"	"	"	
4 Junij.	Gecombineerde militaire en bevolkings-patrouilles tegen eene bende geestdrijvers op de grenzen van Alaij en Balangan.		"	"	"	"	

Digitized by Google

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen.	Aantal gesneuvelden.		Aantal gewonden.		*Aanmerkingen.*
			Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	
5 en 6 Junij.	Operatien van uit Barabei-ie en Awaijang tegen Naro, ten gevolge waarvan deze eenige dagen later zijne onderwerping aanbiedt te Priengien.	135 1 houwitser.	»	»	»	»	
3 Augustus.	Een nachtelijken aanval op ons kampement te Barabei-ie, onder aanvoering van Hadjie Abdullah, afgeslagen.	»	»	»	»	1	
3/13 idem.	Militaire en bevolkings-patrouilles van uit Barabei-ie (Balangan) ter vervolging der aanvallers op het kampement aldaar; verscheidene malen met deze laatsten slaags geweest.	90	»	1 (*a*)	»	7 (*b*)	(*a*) Pradjoerit. (*b*) Waaronder 1 pradjoerit en 3 inlanders van de bevolkings-patrouilles.
1/10 September.	De in het Amoenthaijsche hier en daar plaats hebbende zamenscholingen van geestdrijvers door vereenigde bevolkings- en militaire patrouilles tegengegaan.	30	»	»	»	»	
10 idem.	Nachtelijke aanvallen van eene bende geestdrijvers in de omstreken van Benoea Lawas.	30	»	»	»	»	
27 idem.	Onze door hulptroepen bezette benting aan de Kwala Teweh door Toemengong Soerapattie overrompeld.	»	»	2 (*a*)	»	»	(*a*) Hulptroepen.
14 October.	Vereenigde militaire en bevolkings-patrouilles naar de grenzen van Kaloewa tegen de bende van Rasied.	60	»	»	»	»	
4 November.	Gevecht bij de brug van Soengeeij Tikoelit (Amoenthaij), mede tegen de bende van Rasied.	55	»	»	1	1	
	Expeditie tegen de negorij Marahoenoe op Ceram (Moluksche eilanden). (1)						(1) De aan deze expeditie deel genomen hebbende troepen der landmagt bestonden uit: de 2de (inlandsche) compagnie van het garnizoens-bataillon der Moluksche eilanden, 30 Europeanen van de 1ste compagnie van dat bataillon, 2 Coehoorn-
17 Junij.	De voorhoede van de tegen Marahoenoe bestemde kolonne vervolgt den vijand gedurende 1 1/2 uur.	»	»	»	»	»	
17/18 Junij.	Ons nabij Marahoenoe opgeslagen bivouac tot vier maal toe door den vijand verontrust.	»	»	1	»	»	

Digitized by Google

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen.	Aantal gesneuvelden. Officieren.	Aantal gesneuvelden. Onderofficieren en manschappen.	Aantal gewonden. Officieren.	Aantal gewonden. Onderofficieren en manschappen.	*Aanmerkingen.*
18 Junij.	De vijandelijke sterkte te Marahoenoe stormenderhand ingenomen.	80 1 Coehoorn-mortier.	"	"	"	2	mortieren met bediening, benevens he noodige geneeskundı hospitaal- en administratief personeel.
19 idem.	De op 2 uren afstands van Marahoenoe gelegen negorij Karlootoe stormenderhand ingenomen en in de asch gelegd.	65	"	"	"	"	
20 en 21 idem.	Patrouilles ter opsporing van de gevlugte bevolking.	70	"	"	"	1 (*a*)	(*a*) Hulptroepen.
22 en 23 idem.	Koelooi, de laatste schuilplaats der opstandelingen, door de onzen ingenomen en verwoest.	107 1 Coehoorn-mortier.	"	"	"	5 (*a*)	(*a*) Waaronder één man van de hulptroepen.
	Operatien tot het bedwingen van de in het Sintangsche (Wester-afdeeling van Borneo) uitgebroken onlusten. (1)						(1) De bezetting te Sintang is aanvankelijk versterkt geworden met detachementen van elders uit de Wester-afdeeling van Borneo en later (op 31 Augustus) met één Europesche en één inlandsche compagnie van het te Soerabaija gelegerde 6de bataillon infanterie. Ook de geschutbewapening werd vermeerderd en het etablissement in een goeden staat van tegenweer gesteld.
5/8 Januarij.	Mislukte togt van uit Sintang tot opligting van den Bandjareschen uitgewekene, zich noemende pangeran Mas Nata Widjaija.	30 1 Coehoorn-mortier.					
5 April.	Nadere poging om Mas Nata Widjaija door list in handen te krijgen door verkleede inlandsche militairen.	7	"	"	"	"	
20/30 idem.	De voor Sintang gestationeerde kruisboot wordt gedurende den nacht beschoten.	"	"	"	"	1 matroos.	
30 idem.	Togt op de Melawie-rivier van uit Sintang, ten einde den vijand, die een aanval op dit etablissement op 't oog had, te gemoet te trekken en te verslaan.	18	"	"	"	1	Eene kruisboot werd hiertoe bestemd. D panembahan en gevo in bidars vergezelt de togt.
15/25 Mei.	Gecombineerde togten naar de Kaijan -en Silat-rivieren, ten doel hebbende 's vijands schuilplaats te overvallen.	200 2 mortieren van 13 duim.					200 man Daijaksch en andere hulptroepen vergezellen den togt.
	18 Mei. Inname van de vijandelijke versterkingen boven Mongo Sarai.	39	"	"	"	"	
	20 id. De voorhoede beschoten.	"	"	"	"	"	

Digitized by Google

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen.	Aantal gesneuvelden. Officieren.	Aantal gesneuvelden. Onderofficieren en manschappen.	Aantal gewonden. Officieren.	Aantal gewonden. Onderofficieren en manschappen.	*Aanmerkingen.*
	20/21 id. Gevecht in de Ingar-rivier.	28	»	4 (*a*)	»	5 (*b*)	(*a*) Waaronder 2 bidarroeijers. (*b*) Waaronder 3 roeijers of dwangarbeiders.
	21/24 id. De gewapende sloepen en het detachement ter bewaking onzer transportmiddelen te Soengie-man achtergelaten, aanhoudend beschoten.	30	1 (*a*)	»	»	4 (*b*)	(*a*) De kommandant der gewapende sloep (2de stuurman der gouvernements-marine. (*b*) Waaronder 2 roeijers.
	24 id. De kolonne neemt van Lebak-krandjie den terugtogt aan. Aanhoudend vuurgevecht.	»	1	1 dwangarbeider.	»	»	
17/18 Junij.	Aanval op een onzer veldwachten bij Sintang.	»	»	»	»	2	
6 Augustus.	Verkenningstogt naar Banin, niet ver van Sintang.	30	»	»	1	19 (*a*)	(*a*) Waaronder 15 matrozen van den gouvernements stoomer *Kapoeas*.
11 idem.	Mislukte aanval des vijands op Sintang, waarbij deze met groot verlies wordt afgeslagen.	»	1	»	»	2 (*a*)	(*a*) De djoeragan en de djoeroemoedie van de kruisboot.
13 September.	Onze bevolkingsbenting te Banin aangevallen en door hare bezetting verlaten.						
13/20 October.	Ons etablissement te Sintang wordt nog eenige malen beschoten, doch de vijand wordt van lieverlede uit zijne schuilplaatsen in den omtrek verdreven.						

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE F VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 8.

LIJST der in 1864 bij de Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten ingekomen kaarten en schetsen, zoomede van de door haar in dat jaar uitgegeven kaarten.

Gedeelte kust Celebes, van hoek Dondo tot Stormenkaap, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Montrado.*

Gedeelte kust Celebes, door idem.

Gedeelte Straat Macassar, door idem.

Plan van de reede Pasar-Kajoe door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Reinier Claeszen.*

Schetskaart van de Boeloengan-rivier, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *de Vecht.*

Schetskaart van de Sesajeb-rivier, door idem.

Salat Perlak en Salat Sebongkok door de luitenants ter zee ARRIENS en VAN DER LOEFF, aan boord Zr. Ms. stoomschip *het Loo.*

Ankerplaats in de rivier Gorontalo, door den adelborst 1ste klasse A. A. BRUYN, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Reteh.*

Schetskaart van Straat Boeton, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Berkel.*

Gedeelte der kleine Sambas-rivier, door den luitenant ter zee VAN HERWAARDEN, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Linge.*

Baai van Sampit, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip de *Vecht.*

Ankerplaats tusschen Darawan en Pandjang, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Montrado.*

Ankerplaats bij Sedoelan, door den luitenant ter zee ZAAL, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Bromo.*

Bogt van Hijmana door den luitenant ter zee MAC LEOD, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Reteh.*

Ankerplaats voor de kampong aan de oostzijde van Kajoa, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Reteh.*

Schetskaart van de Gnaritji-eilanden, door idem.

Schetskaart van het eiland Obi-major, door den luitenant ter zee MAC LEOD, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Reteh.*

Schetskaart van het eiland Majo, door idem.

Gedeelte der Straat Banka, tusschen de 1ste punt en de Nangka-eilanden, met bijbehoorend triangulatieblad en landverkenningen, door den état-major van Zr. Ms. opnemingsvaartuig *Pylades.*

Baai van Pientjang, door den luitenant ter zee KRAIJENHOFF en den adelborst MULIER, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Haarlemmermeer.*

Digitized by Google

Figurative schets van de Discovery Oost-bank, door den luitenant ter zee VAN GEEN, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *het Loo.*

Ankerplaats voor de rivier van Pognesiman, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Reteh.*

Schets van het eiland Tifore, door den luitenant ter zee VAN LOENEN, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Reteh.*

Schetskaart van het eiland Komboena, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Sindoro.*

Figurative schets der Aroë-eilanden, door den gezaghebber en stuurlieden van den gouvernements-stoomer *Telegraaf.*

Noordhoek van het eiland Groot-Keij, door idem.

Figurative schets Noord- en Noordwestkust van het eiland Groot-Keij, door idem.

Verandering in de Malang Biang droogte, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Berkel.*

Vereenigde monding der Panei- en Bila-rivieren, door den gezagvoerder VELDERS van den gouvernements-stoomer *Dassoon.*

Panei-rivier tot Laboean Batoe, door idem.

Kust van Serdang-rivier tot Deli-rivier, door idem.

Wederopname der monding der Soensang-rivier, door den gezagvoerder VAN DER EYK, van den gouvernements-stoomer *Barito.*

Vaarwater tusschen het eiland Penjat en Batoe-Itam, Orodro en Penglat, door den luitenant ter zee BOGAERT, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Haarlemmermeer.*

Schetskaart van af Stormenkaap tot kaap Kendie, door idem.

Baai van Domissil, door idem.

Kust van Banka van af hoek Genting tot hoek Oelar met bijbehoorend triangulatieblad, door den état-major van Zr. Ms. opnemingsvaartuig *Pylades.*

Baai en ankerplaats van Nonong-Potong, door den luitenant ter zee WIJMANS, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Ardjoeno.*

Zuidelijk vaarwater naar de reede van Tjeroetjoep, door den kapitein-luitenant ter zee MOETH, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Reinier Claeszen.*

Reede Tjeroetjoep, door idem.

Ankerplaats bij Kajelie, door den luitenant ter zee DE BRAUW, aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Montrado.*

Reede Menado, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Haarlemmermeer.*

Schetskaart van af zuidhoek Talowe-baai tot kaap Nederburgh, door idem.

Landverkenningen der Japansche Binnenzee, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Medusa.*

Acht opnamen van gevaren ter reede Batavia, door den gezagvoerder SCHWENCKE, van het bebakeningsvaartuig.

Uitgegeven werden de navolgende kaarten:

Zuidelijke ingang van Straat Banka, door den état-major van Zr. Ms. opnemingsvaartuig *Pylades.*

Zuidelijk gedeelte Chinesche Zee, blad I, door den chef van het hydrographisch bureau A. C. J. EDELING.

Zuidelijk gedeelte Chinesche Zee, blad II, door denzelfde.

Reede Banda, door den luitenant ter zee 1ste klasse KONING en adelborst 1ste klasse HAITSMA MULIER.

Reede van Sangkapoera, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Etna.*

Noord-oostkust Sumatra van Deli tot het eiland Roepat, naar Engelsche opnemingen.

Straten Bali en Lombok, door den secretaris der Commissie, den luitenant ter zee P. SWAAN.

Straat Madoera, door denzelfde.

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE G VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 9.

VERSLAG omtrent de werking der nieuwe wetgeving in Nederlandsch Indie gedurende het jaar 1863.

Over het algemeen kan worden gezegd, dat de nieuwe wetgeving ook gedurende het jaar 1863 gunstig heeft gewerkt.

In mijn vorig rapport, der Regering aangeboden bij missive van 7 October 1864, n°. 1326/456, mogt ik op eenige onderwerpen wijzen, die voorziening vereischen. Verscheidene derzelve maken alsnog een punt van overweging bij de Regering uit, doch in enkele toestanden is bereids eene gewenschte verbetering aangebragt.

De min duidelijke bewoordingen van art. 4 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie hebben meermalen aanleiding tot moeijelijkheden gegeven.

Te Samarang heeft het geval zich voorgedaan dat een verre nabestaande van een inlandschen groote ter zake van misdrijf door den landraad tot dwangarbeid in den ketting werd veroordeeld en het vonnis bij arrest van het Hooggeregtshof werd bekrachtigd, terwijl hij later, na het ondergaan zijner straf, ten tweeden male wegens misdrijf vervolgd, na gevraagd en verkregen verlof van den Gouverneur-Generaal, voor den raad van justitie werd te regt gesteld en tot verbanning veroordeeld (1).

Onder de, met het burgerlijk regt naauw te zamen hangende onderwerpen, die dringende regeling vereischen, behooren in de eerste plaats gerangschikt te worden de instructie voor de weeskamers en het hypotheekstelsel (2).

De verordeningen betrekkelijk de weeskamers behooren meer in overeenstemming te worden gebragt met de bepalingen der in 1848 alhier ingevoerde wetgeving. Meermalen toch hebben de thans bestaande aanleiding tot verkeerde opvatting gegeven.

De vraag heeft zich voorgedaan, door welke weeskamer, naar luid van art. 374 van het Burgerlijk Wetboek, bij het openvallen eener voogdij, de benoeming van eenen nieuwen voogd moet worden gevraagd, door die, welke met de toeziende voogdij reeds was belast, dan wel door de weeskamer binnen welker ressort de minderjarige woonachtig is. Door het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie is deze vraag in laatstgemelden zin beslist.

---

(1) Hieromtrent is de noodige voorziening aangebragt bij de onlangs vastgestelde verordening (Koninklijk besluit van 3 November 1866 n°. 73), houdende aanwijzing van de inlandsche vorsten en hoofden die niet dan na vooraf verkregen magtiging der Regering in regten mogen worden betrokken. (Art. 84 regeringsreglement.

(2) Bij Indisch besluit van 17 Junij 1865, n°. 27, is het lid in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie jhr. mr. J. GRAAFLAND, met eervolle ontheffing van dit ambt, in commissie gesteld tot het ontwerpen van bepalingen « betreffende de levering en de openbaarmaking van de wijze van eigendomsverkrijging van onroerende goederen, de bewaring van hypotheken en den eigendomsovergang van schepen en het daarop vestigen van verbanden."

Digitized by Google

Bij Gouvernementsbesluit dd. 28 Mei 1863, n°. 42, werd een regtsgeleerde tot lid bij de weeskamer te Batavia aangesteld

Bij de vele en dikwerf ingewikkelde faillissementen, die zich hier ter stede hebben voorgedaan, had zich meermalen de behoefte aan een zoodanig lid doen gevoelen.

Reeds kort na de optreding van bedoeld lid, mr. J. Heringa, was eene aanmerkelijke verbetering zigtbaar.

In mijn vorig rapport maakte ik gewag van eene door verscheidene handelaren alhier ingediend request, houdende onder andere verzoek, dat de curatele over faillite boedels, met uitsluiting der weeskamers, aan een of meer der voornaamste crediteuren mogt worden opgedragen.

Op bedoeld vezoek is nog geene beschikking genomen, doch men kan veilig aannemen, dat de destijds door de handelaren tegen de curatele der weeskamers geopperde bezwaren, voor Batavia althans, door vorenbedoelde aanstelling zijn komen te vervallen (1).

Het gunstig oordeel, door mij in mijn vorig rapport over de working der ordonnantie van 8 December 1855 (*Indisch Staatsblad* n°. 79) uitgesproken, kan nu worden herhaald.

In mijn advies dd. 20 November 1863, n°. 1687/395, aan het Hooggeregtshof ingediend naar aanleiding van eene door de Regering bij missive van den 1sten gouvernements-secretaris van 16 September 1862, n°. 2222, aan het hof gerigte aanschrijving, heb ik gewezen op de gebreken, welke bedoelde ordonnantie in hare toepassing heeft doen kennen, en de wijzigingen aangegeven welke zij behoorde te ondergaan.

Hierin is reeds voorziening aangebragt bij de ordonnantie van 20 Junij 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 60) (2).

De belangrijke vraag, of de 12de Titel van het 2de Boek van het Burgerlijk Wetboek, handelende over erfopvolging bij versterf, op vreemde Oosterlingen kan worden toepasselijk verklaard, heeft een punt van afzonderlijke behandeling uitgemaakt.

Eene regeling van het versterfregt voor de Chinezen verdient allezins aanbeveling. Ik mogt deze meening reeds meer uitvoerig uiteenzetten en toelichten in mijn advies aan het Hooggeregtshof dd. 18 Maart 1863, n°. $4^{61}/_{84}$, betreffende het in » Twee brieven over de Chinezen en hun landbezit op Java", geopperd denkbeeld, om, tot tegengang van het toenemend landbezit dier personen op Java, hetwelk door den schrijver niet wenschelijk werd geacht, op hen het Europeesch regt toe te passen ook ten aanzien meer bepaaldelijk van het erfregt.

Een en ander maakt nog een punt van behandeling bij de Regering uit (3).

De groote toevloed van strafzaken bij de regtbanken van omgang in de 5de afdeeling op Java maakte vermeerdering van personeel noodzakelijk.

In de behoefte werd tijdelijk voorzien door 's Gouvernements besluit van 9 Junij 1863, n°. 7, waarbij voor een jaar, of zooveel korter als mogt blijken noodig te zijn, boven de reeds bestaande zoo gewone als buitengewone formatie, nog een buitengewoon omgaand regter, benevens griffier, in die afdeeling werd in dienst gesteld.

In het belang eener geregelde afdoening van zaken bij de regtbank van criminele zaken te Djokdjokarta werd, bij besluit van 17 Junij 1863, n°. 6, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, een griffier bij die regtbank in dienst gesteld, op eene bezoldiging van f 175 's maands.

Niettegestaande in het jaar 1862 bij verschillende landraden griffiers waren aangesteld, bleef de regtspraak bij die raden veel te wenschen overlaten. In mijn vorig rapport heb ik de hoofdgebreken aan die regtspraak verbonden meer uitvoerig uiteengezet.

Voorziening is dringend noodzakelijk.

Er zal eerlang behooren besloten te worden tot de aanstelling van Europesche regterlijke ambtenaren in verschillende afdeelingen op Java, belast met het voorzitterschap der

---

(1) Eene nadere voorziening is der Regèring dan ook onnoodig voorgekomen. Vergelijk de noot op bladz. 46 der bijlagen van het vorig regeringsverslag.

(2) Houdende toepasselijk-verklaring op vreemde Oosterlingen ook van artt. 7 en 8 van het Wetboek van Koophandel voor Nederlandsch Indie, betreffende het houden van handelsboeken, het opmaken van balansen enz.

(3) In 1865 is door den Gouverneur-Generaal eene commissie benoemd tot het ontwerpen der vereischte voorzieningen in dezen, wier arbeid thans ten fine van consideratie en advies gesteld is in handen van een drietal commissien te Batavia, Samarang en Soerabaija, bestaande onder anderen uit leden van de plaatselijke Chinesche raden en de plaatselijke boedelkamers.

landraden en residentiegeregten, en tevens met eenige regtspraak in burgerlijke zaken over Europeanen en daarmede gelijkgestelden.

Een voorstel in dien zin is bereids ingediend en maakt een punt van overweging bij de Regering uit (1).

Het aantal der op Java gevestigde landraden werd bij besluit van 8 November 1863 n°. 22 (*Indisch Staatsblad* n°. 153) met één, en wel te Anjer, vermeerderd.

Bij hetzelfde besluit werd bepaald dat de regtbank van omgang in de eerste afdeeling in den vervolge ook daar ter plaatse zitting zal houden.

Ook de toestand der politie liet steeds veel te wenschen over.

Eenige veranderingen en verbeteringen werden daarin echter aangebragt.

Zoo werd bij besluit van 15 Januarij 1863, n°. 5, voor de residentie Pasoeroean eene nieuwe regeling der politie in het leven geroepen.

Bij besluit van 22 November van hetzelfde jaar, n°. 7 (*Indisch Staatsblad* n°. 164), werd de resident van Samarang bevoegd verklaard, om aan den controleur der 1ste klasse bij de landelijke inkomsten en cultures te Ambarawa de uitoefening op te dragen der regtsmagt, bedoeld bij art. 110 Regterlijke Organisatie, voor zoover betreft het district Ambarawa.

Ook het personeel der mindere Europesche politiebeambten ondervond eene wijziging bij besluit van 22 April 1863, n°. 27, en te Batavia werd daarenboven bij besluit van 30 Augustus daaraanvolgende, n°. 5, een waterschout met het vereischte personeel in dienst gesteld.

Bij de raden van justitie op Java bleef het aantal civile strafzaken steeds toenemen.

Het regtsgebied van den raad van justitie te Soerabaija werd, na verkregen magtiging des Konings, uitgebreid voor Bali en Lombok (besluit van 25 October 1863, n°. 13, *Indisch Staatsblad* n°. 142).

De officieren van justitie bij de raden van justitie te Batavia en te Samarang dringen in hunne aan mij gediende rapporten ten sterkste aan op vermeerdering van personeel bij hunne parquetten. Zij achten de aanstelling van eenen 2den substituut-officier noodzakelijk.

Sedert zijn de werkzaamheden der ambtenaren van het openbaar ministerie bij de Europesche regtbanken niet onaanzienlijk verminderd door het Koninklijk besluit van 21 Januarij 1864, opgenomen in het *Indisch Staatsblad* n°. 52.

Het deurwaarderspersoneel bij den raad van justitie te Batavia was niet meer toereikend voor zijne taak.

Naar aanleiding van een voorstel van dien raad, werd bij besluit van 4 December 1863, n°. 11, die raad gemagtigd tot indienststelling van eenen derden deurwaarder buiten bezwaar van den lande, in afwachting eener door den Koning te verleenen magtiging tot definitive aanstelling (2).

Het aantal op Java aangestelde notarissen werd met één vermeerderd bij het beslnit van 2 Junij 1863, n°. 1 (*Indisch Staatsblad* n°. 65), houdende bepaling, dat te Pasoeroean mede een afzonderlijk notaris zou zijn bescheiden; verder werd, in afwachting dat de Regering zoude kunnen overgaan tot het aanstellen van meerdere afzonderlijke notarissen, bij besluit van 9 December 1863 (*Indisch Staatsblad* n°. 170) uitvoering gegeven aan de voorschriften vervat in de artt. 2 en 53 van het Reglement op het Notarisambt in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1860 n°. 3) en daarbij het aantal aan te stellen notarissen verder uitgebreid.

De toestand van het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura liet steeds veel te wenschen over.

In een vroeger verslag is die door mijnen ambtsvoorganger uitvoerig uiteen gezet, weshalve ik de vrijheid neem mij andermaal daaraan te refereren.

Het verdient vermelding dat bij beslnit van 22 April 1863, n°. 2 (*Indisch Staatsblad* n°. 43), op de hoofdplaatsen Amoenthaij en Martapoera (residentie Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo) landraden zijn opgerigt.

Nog werd bij beslnit van 3 November 1863, n°. 11 (*Indisch Staatsblad* n°. 149), ter verzekering der goede werking der ordonnantie van 2 October 1858 (*Indisch Staatsblad*

(1) Sedert is de zaak hier te lande aanhangig gemaakt.

(2) In Februarij 1864 verleend.

Digitized by Google

n°. 115) de regtspraak van den magistraat te Macassar in zaken van overtredingen nader geregeld, en het hooger beroep van de daarvoor vatbare vonnissen van den magistraat aan den raad van justitie te Macassar opgedragen.

Ten slotte wordt nog aangeteekend dat de commissaris tot het ontwerpen en voorstellen der wettelijke bepalingen, vereischt tot verdere regeling van het regtswezen in de buitenbezittingen buiten Java en Madura, mr. M. W. Scheltema, bij besluit van den 27sten December 1863, n°. 3, op zijn verzoek eervol van de opgedragen commissie werd ontheven, en dat bij besluit van 29 December 1863, n°. 1, in zijne plaats werd benoemd mr. T. H. der Kinderen, lid van het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.

Batavia, 19 September 1865.

De Procureur-Generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie,

(*get.*) Rappard.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal bij het Departement van Kolonien,

Feith.

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE **H** (1) VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 10.

VERSLAG ten geleide van de statistiek der regtsbedeeling in Nederlandsch Indie over de jaren 1862 en 1863.

Herhaalde langdurige afwezigheid van de hoofdplaats in het belang van des ondergeteekenden tegenwoordigen hoofdwerkkring, veelvuldige arbeid in verscheidene hem door de Regering opgedragen commissien, het laat ontvangen van vele opgaven en de noodzakelijkheid om dikwerf opheldering over de opgaven van sommige autoriteiten te vragen, alvorens zij op de verzamelstaten konden worden gebragt, hebben belet de statistiek over het jaar 1862 tijdig genoeg gereed te hebben, om daarover een afzonderlijk verslag uit te kunnen brengen.

Daarom zijn de bundels statistieke gegevens over 1862 en 1863 (2) nu gelijktijdig behandeld en wordt over beide in hetzelfde stuk verslag uitgebragt, gelijk dit ook vroeger is geschied met opzigt tot de jaren 1857 en 1858.

Het aantal verzamelingstaten is, zoo als uit de vergelijking der elken bundel vergezellende inhoudsopgaven met die in den bundel over het jaar 1861 blijken kan, met *vier* vermeerderd, zoodat iedere bundel thans behelst 62 statistieke tabellen.

De vermeerdering is een gevolg van het onderscheid gemaakt tusschen de regtbanken en geregten in de bezittingen buiten Java en Madura, welke krachtens art. 27 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie en art. 74 van het regeringsreglement regt spreken in naam des Konings, en die, welke gevestigd zijn in die streken, waar de inlandsche bevolking is gelaten in het genot harer eigen regtspleging, en waar dus in overeenstemming met gezegd art. 74 van het regeringsreglement wel van geene uitoefening van regtsmagt in naam des Konings sprake wezen kan.

Het was toch oneigenaardig, den uitslag van die verschillende regtspraken onder ééne rubriek te stellen, en de ondergeteekende was dan ook gewoon bij zijne verslagen de cijfers betreffende de door het Gouvernement ingestelde regtbanken en die betreffende de regtbanken der in het zoogenaamd genot hunner eigen regtspleging gelaten volken afgescheiden te behandelen.

De nieuwe staten behelzen opgaven betreffende de regtspraak in strafzaken (misdrijven 1, overtredingen: eerste aanleg 1, hooger beroep 1) en in burgerlijke zaken.

De kolommen, waarin de verschillende staten zijn verdeeld, hebben geene wijziging ondergaan.

In dit verslag zal, even als in de voorgaande verslagen, getracht worden op beknopte wijze te vermelden de voornaamste uitkomsten, welke de staten over de beide genoemde jaren opleveren in verband tot de opgaven van voorgaande jaren.

(1) De tabellen zijn, ter inzage van de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd.

(2) Deze bundels zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden der Kamer.

Digitized by Google

EERSTE AFDEELING.

Regtbanken en geregten op Java en Madura.

A. *Strafzaken.*

a. Misdrijven.

I. Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.

In geen der beide jaren werd 's hofs regtspraak in eersten aanleg ingeroepen, zoodat sedert de invoering der nieuwe wetgeving, dus gedurende 15 jaren, geen der in art. 165 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie genoemde ambtenaren wegens misdrijf in regten is betrokken geweest.

Reeds in het verslag over het jaar 1861 werd de aandacht gevestigd op de belangrijke toename van het getal beklaagden, wier zaken in revisie moesten worden behandeld; de jaren 1862 en 1863 wijzen een nog veel hooger cijfer aan.

In 1861 was het totaal 3800, maar in 1862 steeg het tot 4340 en in 1863 tot 4906.

Onder die 4340 beklaagden waren er echter 215 van het voorgaand jaar, rest nieuw aangebragten 4125, waarvan onafgedaan bleven de zaken van 450 beklaagden, zoodat in 1863 nieuw werden aangebragt de zaken van 4456 beklaagden.

Daarvan waren nogtans op ultimo December nog in behandeling 745 beklaagden, terwijl er 23 hangende hunne zaak overleden waren, zoodat het hof in 1863 in revisie oordeelde over 4138 beklaagden en in 1862 over 3879, zijnde er in dat jaar, hangende de revisie, overleden 11.

De volgende tabel kan strekken tot vergelijking van de totalen der beklaagden wier zaken sedert 1850 gedurende elk jaar in revisie bij den hove hangende waren.

Revisie van vonnissen, gewezen door	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.
Raden van justitie op Java	14	35	22	36	41	25	40	31	55	49	43	36	60	67
Regtbanken van omgang	796	711	784	665	766	842	738	699	591	481	546	691	661	884
Regtbanken van Djokdjo en Solo	78	105	99	66	59	57	18	36	145	92	65	79	126	141
Landraden op Java en Madura	1899	2395	2119	2424	2758	2601	2789	2587	2757	2326	2447	2810	3139	3601
Regtbanken in de buitenbezittingen	113	113	100	80	125	154	150	122	124	86	86	184	154	213
Totaal. . .	2900	3362	3124	3271	3749	3682	3735	3478	3672	3034	3187	3800	4340	4906

Deze vergelijking toont aan, dat de oorzaak der belangrijke vermeerdering voornamelijk moet worden gezocht in het aantal misdrijven, die voor de landraden moesten worden beregt: in 1850 slechts 1899 beklaagden, in 1863 3601; dus bijna verdubbeld in 13 jaren.

Is deze vermeerdering een gevolg van het toenemen van het getal misdrijven? De ondergeteekende gelooft dit niet en hij zou 't veeleer toeschrijven aan de navolgende drie redenen:

1°. aan verbetering van de politie; 2°. aan vermeerdering van het cijfer der justi-

cialelen (volgens de regeringsverslagen in 1850 9 553 851, in 1863 13 623 220); en 3°. aan de omstandigheid, dat het misbruik om ook misdrijven te brengen en af te doen op de zoogenaamde politierol afneemt.

Wanneer men wijders de toename der inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking in vergelijking brengt met het cijfer der beklaagden ter zake van misdrijf, wier vonnissen in eersten aanleg waren gewezen door inlandsche regtbanken, dan vindt men zich zelfs gedrongen te verklaren, dat de toename bijzonder gering is, want dan bevindt men in 1850 bijna 3 beklaagden op 10 000 zielen en in 1863 slechts bijna 3.5.

Het totaal der den hove ingevolge art. 316, alin. 2 Inl. Reglement door de regtbanken in de Vorstenlanden en de landraden toegezonden vonnissen van vrijspraak, welke niet aan 's hofs revisie onderworpen zijn, doch die toch in behandeling moeten worden genomen, omdat het hof verpligt is zijne eventuele bemerkingen aan de regtbank te doen kennen, bedroeg in 1862 547, in 1863 510, tegenover 371 in 1861, 423 in 1860, 460 in 1859, 384 in 1858 en 345 in 1857.

In revisie werd de straf naast die des doods in 1863 opgelegd 51 malen, in 1862 48 malen; zulks was in 1861 geschied 69, in 1860 51 en in 1859 90 malen.

In verhouding tot het aantal te revideren vonnissen zal men dus in de oplegging dezer straffen eene belangrijke vermindering kunnen opmerken, doch men moet, zich wel wachten om daaruit gevolgtrekkingen te maken over mindere graviteit der gepleegde misdrijven of afkeer bij den hoogsten regter om zware straffen op te leggen, want, zoo als boven reeds is gezegd, de belangrijke toename van het aantal zaken betrof de regtspraak bij de landraden en, met het oog op de misdrijven, waarover deze regtbanken competent zijn, wordt door deze hoogst zelden de poena morti proxima toegepast, en zoo vindt men zulks dan ook gedurende de beide in behandeling zijnde jaren zoowel in eersten aanleg, als is revisie met opzigt tot die regtbanken bijna geen enkel maal geschied.

Zoo is het ook met de doodstraf gesteld en het volgend vergelijkend staatje leert, dat het totaal dier straffen vrij stationair is gebleven.

In het jaar.	Arresten in revisie tot de doodstraf.
1863	78
1862	59
1861	78
1860	75
1859	71
1858	88
1857	85
1856	91
1855	95
1854	65
1853	37
1852	63
1851	55
1850	58
Totaal in 14 jaren .	998

Digitized by Google

Veroordeelingen tot straffen van 2—5 jaren vindt men in revisie door het Hooggeregtshof gedaan in 1863 2080, in 1862 2173, tegenover 1783 in 1861, 1596 in 1860 en 1396 in 1859. Deze straffen werden voornamelijk opgelegd door de landraden, de regtbanken in de Vorstenlanden en de raden van justitie, zoodat dus de vermeerdering kan geacht worden gelijken tred te hebben gehouden met de vermeerdering van het totaal beklaagden, die voor die regtbanken hadden te regt gestaan.

Tot 6 maanden of minder veroordeelde het Hooggeregtshof in 1862 78, in 1863 133 malen; het cijfer dezer veroordeelingen was in 1861 geweest 74, in 1860 59 en in 1859 49.

In 1862 overtrof het totaal der bekrachtigende arresten dat der wijzigende; in 1863 was het juist omgekeerd.

Digitized by Google

De volgende tabel levert te dien aanzien een vergelijkend overzigt met de zes voorgaande jaren:

VONNISSEN GEWEZEN DOOR:	IN REVISIE BEKRACHTIGD OF ER IN BERUST.								IN REVISIE GEHEEL OF GEDEELTELIJK GEWIJZIGD.							
	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.
Raden van justitie op Java	33	38	37	30	26	22	47	37	7	16	18	19	17	14	14	22
Regtbanken van omgang	539	572	432	335	363	364	380	391	119	127	159	146	183	293	219	290
Landraden op Java en Madura	1630	1381	1391	683	854	858	1584	1333	1159	1201	1438	1643	1593	1772	1382	1810
Regtbanken van Djokdjo en Solo	11	14	82	61	46	21	28	24	7	22	63	31	19	56	87	86
Regtbanken in de buitenbezittingen . . .	111	83	82	64	52	111	79	36	39	39	42	22	34	66	64	109
Totaal. . .	2324	2068	1952	1153	1341	1376	2113	1821	1331	1405	1720	1861	1846	2203	1766	2317

Digitized by Google

In de beide voorgaande verslagen werd bij gissing opgegeven, welke de redenen zouden kunnen zijn van het vele vernietigen en wijzigen der vonnissen; waarom ziet men te dien aanzien in twee jaren een zoo aanmerkelijk verschil? Zouden de inlandsche regtbanken in 1862 zooveel beter hebben regt gesproken dan in 1863? Wie zal het durven beweren? Maar welke kan dan de reden zijn van het verschil?

De ondergeteekende moet het antwoord op deze vragen schuldig blijven, maar wenscht op nieuw de veronderstelling te uiten, dat de eindelijke invoering van een strafwetboek daarin ongetwijfeld verbetering zal aanbrengen, omdat alsdan een ieder zich zal kunnen regelen naar de wet, terwijl thans eene uit den aard der zaak immer vacillerende jurisprudentie voor het grootste deel rigtsnoer is (1).

Vrijsprekende of van alle regtsvervolging ontslaande arresten vindt men in 1862 opgeteekend 645 en in 1863 686.

Tot regeling van regtsgebied in strafzaken werd geen enkele maal in de beide jaren 'shofs beslissing ingeroepen, zoodat het totaal arresten in dat cas sedert 1 Mei 1848 gewezen blijft bedragen 10.

Op verzet tegen geweigerden regtsingang of afgewezen requisitoiren tot teregtstelling (art. 72 en 110 Reglement Strafvordering) moest het hof in 1862 6 malen beslissen, in 1863 5 malen; het jaarlijksch totaal van deze beslissingen blijft dus vrij stationair; in 1850 waren er 7, in 1851 5, in 1852 7, in 1853, 1854 en 1855 ieder 6, in 1856 9, in 1857 7, in 1858 5, in 1859 6, in 1860 9 en in 1861 7.

De volgende opgave wijst aan hoe dikwerf het hof in vergelijk tot de voorgaande jaren moest adviseren op verzoeken om gratie.

In de jaren.	Totaal adviesen.
1863	215
1862	858
1861	268
1860	634
1859	601
1858	477
1857	426
1856	321
1855	401
1854	366

De grootte van het cijfer over 1862 in vergelijk met dat over 1863 is daaraan toe te schrijven, dat de voorstellen tot het verleenen van gratie of remissie van straf bij gelegenheid der viering van de verjaring van 's Konings geboortedag, te verleenen op 19 Februarij 1862 en op 19 Februarij 1863, alle zijn gedaan in 1862, terwijl die voorstellen met betrekking tot de viering van den feestdag op 19 Februarij 1864 eerst zijn gediend in *dat* jaar, zoodat dus het jaar 1863 zoodanige voorstellen in het geheel niet opleverde. Eene gelijke reden gaf, blijkens het verslag over 1861, aanleiding tot het gering cijfer van dat jaar.

II. RADEN VAN JUSTITIE OP JAVA.

Voor de raden van justitie op de drie hoofdplaatsen van Java waren gedurende ieder der beide jaren aanhangig de strafvervolgingen ter zake van misdrijf ingesteld tegen 126 beklaagden in 1862, tegen 96 in 1863.

(1) Zie het algemeen regeringsverslag hiervóór, hoofdstuk E, afd. I, § 3 (de noot aldaar).

Digitized by Google

In het eerstgenoemde jaar waren onafgedaan de zaken van 43, in het andere van 27 beklaagden.

Er werden dus in het geheel gedaan in 1862 83 einduitspraken, in 1863 69, tegen 57 in 1861, 63 in 1860, 51 in 1859, 71 in 1858, 48 in 1857, 57 in 1856 en 26 in 1855.

De beklaagden rangschikkende naar de hoofdverdeeling van het strafregt, bekomt men de in het volgend staatje opgeteekende cijfers.

MISDRIJVEN.	In de jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen.	Onafgedaan.	TOTAAL.
Tegen de algemeene zaak . .	1862	11	4	5	20
	1863	17	4	4	25
Tegen de personen	1862	11	5	21	37
	1863	20	4	7	31
Tegen de eigendommen. . .	1862	42	10	17	69
	1863	17	7	16	40
Totaal. . .	in 1862 en 1863	118	34	70	222

In 1862 werden dus 10 veroordeelingen en 4 vrijspraken meer gewezen dan in 1863, 27 veroordeelingen meer dan in 1861 en 26 meer dan in elk der jaren 1860 en 1859.

De verhouding verder van het getal vrijspraken en ontslagen van regtsvervolging tot het cijfer der veroordeelingen was in 1862 30 op 100, in 1863 28 op 100, tegen 54 op 100 in 1861, 63 op 100 in 1860, 34 op 100 in 1859, 57 op 100 in 1858, 41 op 100 in 1857, 60 op 100 in 1856 en 18 op 100 in 1855.

Er is dus in dit opzigt voortdurend veel verschil.

Zoo als immer, waren de meeste misdrijven gerigt tegen de eigendommen.

In vergelijk tot het voorgaand vijftal jaren leverde elk der beide in behandeling zijnde jaren met opzigt tot de voornaamste misdrijven het volgende totaal beklaagden op:

Omschrijving der misdrijven.	1865.	1862.	1861.	1860.	1859.	1858.	1857.	Totaal.
Ambtsmisdrijven	3	4	11	12	15	10	4	59
Oproer, verraad	»	»	9	»	»	»	»	9
Hoon, beleediging van ambtenaren	7	2	4	»	5	»	»	18
Valschheid in openbaar geschrift	4	6	»	8	4	»	5	27
Tegen de eerbaarheid	1	5	1	2	1	1	1	12
Kindermoord	1	»	1	»	»	»	»	2
Moord	3	»	»	5	12	16	10	46

Digitized by Google

Omschrijving der misdrijven.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1858.	1857.	Totaal.
Moedwillige manslag	1	1	1	"	"	"	"	3
Moedwillige brandstichting . .	6	"	"	"	1	"	"	7
Diefstal met en zonder verzwarende omstandigheden . . .	15	51	26	8	16	29	20	165
Veediefstal	3	"	"	6	6	6	"	21
Opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen	14	15	14	13	15	16	12	99

Ook werd in 1862 een beklaagde beschuldigd van *vergiftiging*, iets dat zich in het opgeteekend tijdvak niet had voorgedaan; hij werd echter vrijgesproken.

Bovendien treft men in 1863 nog te Batavia 1 en te Samarang 5 Europesche beklaagden aan ter zake van aanmatiging van gezag; een feit dat anders zeer weinig bij de raden van justitie wordt voorgebragt. De gevallen, die zich te Samarang voordeden, waren die betreffende eigenmagtige handelingen van landhuurders in de Vorstenlanden, waarvan melding is gemaakt in het regtskundig tijdschrift *„het Regt in Nederlandsch Indie"*, deel XXI, bladz. 187 en volgg.

Blijkens de vergelijkende opgave schijnt telkens elk jaar ongeveer hetzelfde aantal beklaagden ter zake van opligting, bedrog of misbruik van vertrouwen op te leveren.

Het aantal beklaagden wegens diefstal was in 1862 buitengemeen groot: de voorname reden daarvan is, dat de equipage van een Chineesch vaartuig wegens zeeroof moest te regt staan.

Ambtsmisdrijven komen voortdurend voor; in den regel zijn de beklaagden inlandsche hoofden, die wegens knevelarij of misbruik van gezag krachtens art. 131 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie in verband tot art. 4 van dat Reglement en art. 84 van het regeringsreglement moeten te regt staan voor den raad van justitie.

Ten gevolge van het te regt staan der Chinesche zeeroovers was het jaar 1862 ongekend overvloedig in doodvonnissen; er werden namelijk 26 uitgesproken, alle door den raad van justitie te Batavia, voor welke de zeeroovers te regt stonden; in 1863 daarentegen werd slechts *eenmaal* de doodstraf opgelegd, namelijk te Soerabaija wegens *moord*.

Tot de straf naast die des doods werden in 1862 veroordeeld 2 beklaagden (zeeroovers), in 1863 3, 1 wegens moord door den raad te Soerabaija, 2 wegens diefstal met alle verzwarende omstandigheden door den raad te Samarang.

De onderstaande tabel geeft een overzigt van het aantal vonnissen van veroordeeling tot de doodstraf en tot de straf naast die des doods, opgelegd sedert het jaar 1857.

In de jaren.	Doodstraf.	Naast den dood.
1863 . . .	1	3
1862 . . .	26	2
1861 . . .	0	0
1860 . . .	0	0
1859 . . .	2	2
1858 . . .	8	1
1857 . . .	0	1

Digitized by Google

Tot straffen voor eenen duur van 5 tot 10 jaren werden in 1862 *geen*, in 1863 1 veroordeeling uitgesproken; voor eenen duur van 2 tot 5 jaren in 1862 15, in 1863 10; voor eenen duur van 6 maanden tot 2 jaren in 1862 13, in 1863 7; en voor eenen duur van 6 maanden of korter in 1862 17 en in 1863 29.

In vergelijk met vorige jaren blijven met opzigt tot deze straffen de verhoudingen dezelfde; in den regel zijn dan ook de misdrijven die voor de raden van justitie worden aangebragt niet buitengewoon zwaar; moorden en manslagen hebben onder hen, die voor de Europesche regtbanken justiciabel zijn, zeer zelden plaats.

In het volgend staatje vindt men de beklaagde gerangschikt naar hunnen landaard in vergelijk met de cijfers, welke de vijf voorafgaande jaren doen kennen.

In het jaar.	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.
1863 . .	71	0	25
1862 . .	63	37	26
1861 . .	66	0	28
1860 . .	56	1	32
1859 . .	47	0	60
1858 . .	49	0	67
1857 . .	47	1	28

Van de vele vreemde Oosterlingen, die in 1862 als beklaagden moesten te regt staan, waren 28 Chinezen, die beschuldigd werden van de zeerooverij; waarvan reeds boven gesproken is.

Onder de beklaagden waren in 1862 122 mannen en 4 vrouwen, in 1863 91 mannen en 5 vrouwen; de verhouding der vrouwelijke beklaagden tot het totaal beklaagden was dus in 1863 $5^1/_2$ op 100, in 1862 3 op 100; tegen $7^1/_2$ op 100 in 1861, 1858, 1857, 1856 en 1855, $4^2/_3$ op 100 in 1860 en 6 op 100 in 1859.

De meeste mannelijke beklaagden hadden wederom eenen leeftijd tusschen 20 en 35 jaren, namelijk in 1862 75, in 1863 61, tegen 53 in 1861; op eenen leeftijd tusschen 35- en 50jarigen leeftijd treft men er in 1862 aan 34, in 1863 19, tegen 31 in 1861: ouder dan 50 jaren waren er in beide jaren evenveel als in 1861, namelijk 4, en jonger dan 20 jaren 9 in 1862 en 7 in 1863, tegen 6 in 1861.

In 1862 stonden *geen* recidivisten te regt, in 1863 2; in 1861 waren er 3 geweest.

Uit de volgende vergelijkende tabel kan men zien hoe in de laatste zeven jaren het totaal beklaagden over de drie raden van justitie was verdeeld.

Getal beklaagden in:	Raad van justitie te Batavia.	Raad van justitie te Samarang.	Raad van justitie te Soerabaija.
1863 . .	16	66	14
1862 . .	43	60	23
1861 . .	29	32	33
1860 . .	29	18	42
1859 . .	30	11	66
158 . .	16	30	70
1857 . .	18	18	40

Digitized by Google

Samarang had dus in de twee laatste jaren het hoogste cijfer, dat anders tot nog toe had moeten worden toegekend aan Soerabaija; Batavia had in 1863 al zeer weinig beklaagden, maar zou er in 1862 nog minder hebben gehad, zoo niet de zaak der Chinesche zeeroovers het aantal zeer had doen stijgen.

III. regtbanken van omgang op Java en Madura.

Bijzonder groot is het aantal beklaagden, vermeld op de staten betreffende de zaken die voor de regtbanken van omgang gedurende de jaren 1862 en 1863 hangende zijn geweest.

Het totaal beklaagden toch dat de tabel over 1862 aanwijst is 1091 en dat in de tabel over 1863 1053; doch op verre na werden de zaken dezer beklaagden niet alle afgedaan; op ultimo December 1862 toch bleven hangende de zaken van 533 beklaagden, terwijl er in 1863 40 vóór de teregtstelling overleden, van 1 ten gevolge van persoonsverwisseling de teregtstelling ten onregte plaats had en van 185 de zaken hangende bleven.

Het kan dus niet worden ontkend, dat in 1863, dank zij de krachtsinspanning van den gewonen en de buitengewone omgaande regters in de 5de afdeeling (dat is die, welke voortdurend de meeste zaken oplevert, in den regel meer dan in één jaar door één omgaanden regter kan worden afgedaan) de achterstand van 1862 vrij wel werd bijgewerkt.

De vraag mag nogtans gedaan, of het niet noodwendig zal zijn, aan de 5de afdeeling twee omgaande regters te geven, ten ware de voorkeur mogt worden gegeven aan de bestendiging van den buitengewonen maatregel, om van tijd tot tijd een of meer buitengewone omgaande regters aan te stellen: het splitsen der 5de afdeeling in twee zal echter zeker wel het eenige afdoende middel zijn.

Welligt vraagt men: van waar die voortdurende toevoer in zaken in de 5de afdeeling? Het antwoord ligt voor de hand. Immers die afdeeling bevat Madura, en de Madurezen zijn ware liefhebbers van vechten en moorden, en hoe meer de orde daar toeneemt, hoe meer de politie daar haar pligt kan betrachten, des te meer bloedige feiten worden ontdekt en onderzocht, des te meer beklaagden moeten worden te regt gesteld.

Het volgend staatje wijst aan hoe de beklaagden waren verdeeld over de verschillende afdeelingen:

Regtbanken van omgang in de	Beklaagden in	
	1862.	1863.
1ste afdeeling	62	142
2de id.	110	88
3de id.	131	78
4de id.	211	280
5de id.	577	470

Het totaal gewezen vonnissen was in 1862 560 en in 1863, daaronder gerekend 9 onbevoegdverklaringen, 827; in 1861 waren gewezen 691 vonnissen, in 1860 533, in 1859 511, in 1858 504 en in 1857 659.

Digitized by Google

Dit getal vonnissen was volgenderwijze verdeeld over de verschillende afdeelingen:

Regtbanken van omgang in de	Ver-oordeelingen.		Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolg.	
	1862.	1863.	1862.	1863.
1ste afdeeling	48	39	14	43
2de id.	12	60	12	26
3de id.	49	24	73	37
4de id.	87	115	81	108
5de id.	91	238	87	128

Als men de beklaagden rangschikt naar de wetenschappelijke hoofdverdeeling der misdrijven, dan bekomt men den volgenden uitslag:

MISDRIJVEN.	Veroor-deelingen.		Vrijgesteld of ontslagen.		Onafgedaan.		Onbevoegd.		Overleden.		TOTAAL.	
	1862.	1863.	1862.	1863.	1862.	1863.	1862.	1863.	1862.	1863.	1862.	1863.
Tegen de algemeene zaak.	21	34	7	12	13	5	Geene	Geene	Geene	1	41	52
Tegen de personen . .	167	276	193	242	70	73	Geene	Geene	Geene	11	430	602
Tegen de eigendommen .	103	166	69	88	448	107	Geene	9	Geene	28	620	398
Totaal. .	291	476	269	342	531	185	—	9	—	40	1091	1052

Opmerkelijk is wederom het groot aantal vrijspraken en ontslagen van regtsvervolging in verhouding tot de veroordeelingen; hetgeen in dit opzigt reeds in voorgaande verslagen, in het bijzonder ook in dat over het jaar 1861, is gezegd, geldt ook nu weder. In 1863 stonden bijv. in zaken van moord 161 vrijspraken tegenover 148 veroordeelingen, en in 1862 138 vrijspraken tegenover 98 veroordeelingen.

In 1863 waren wederom de meeste misdrijven gepleegd tegen de personen, doch in 1862 vindt men eene afwijking van dien tot nog toe steeds met opzigt tot de regtbanken van omgang doorgeganen regel, want in dat jaar treft men aan 620 beklaagden wegens misdrijven tegen de eigendommen en 430 wegens misdrijven tegen de personen.

Het volgend staatje geeft een vergelijkend overzigt van het getal der voornaamste misdrijven ter zake van welke de beklaagden werden vervolgd.

Digitized by Google

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1858.	1857.
Ambtsmisdrijven . . .	8	8	5	2	3	10	10
Hoon van ambtenaren. .	6	12	3	5	5	7	2
Valsche munterij, namaak van papiergeld, enz. .	22	15	20	2	4	4	20
Aanranding der eerbaarheid	21	18	3	7	9	4	6
Vadermoord	1	1	2	1	1	1	—
Kindermoord.	8	7	6	1	—	2	1
Vergiftiging	8	6	4	4	2	3	4
Moord	254	266	116	117	117	105	102
Moedwillige manslag . .	151	81	47	20	50	56	57
Diefstallen.	191	526	73	63	65	68	83
Moedwillige brandstichting	68	77	28	16	12	28	18

De moorden en moedwillige manslagen spelen dus weder eene hoogst belangrijke rol; ook diefstallen en brandstichtingen zijn toegenomen, doch de tabellen leeren dat zulks voornamelijk het geval is in de 5de afdeeling, zoo als reeds boven is opgemerkt.

Uit de volgende opgave leert men het aantal doodvonnissen kennen in verhouding tot voorgaande jaren.

Het getal was was in 1863 76;
1862 56;
1861 42;
1860 66;
1859 57;
1858 47;
en 1857 66.

Uit den aard der zaak werden deze doodstraffen weder bijna alle uitgesproken tegen moordenaars; van de 56 in 1862 opgelegd waren er 54 wegens moord, 1 wegens vadermoord en 1 wegens diefstal met alle verzwarende omstandigheden, beide in de 4de afdeeling; van de 76 doodvonnissen in 1863 uitgesproken strekten er 71 tot bestraffing van moord, 1 tot bestraffing van moedwilligen manslag, 4 tot bestraffing van diefstallen met verzwarende omstandigheden.

In verhouding tot het getal der zware misdrijven mag dit aantal doodvonnissen wel gering worden genoemd.

De poena morti proxima werd in 1862 slechts 33 malen toegepast, 13 malen wegens moord, 11 malen wegens moedwilligen manslag, 1 maal wegens manslag door onvoorzigtigheid, 6 malen wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden; in 1863 106 malen,

Digitized by Google

namelijk: 1 wegens valsche munterij, *eens* wegens vergiftiging, 43 malen wegens moord, 23 malen wegens moedwilligen manslag, *eens* wegens moedwillige brandstichting, 37 malen wegens zware diefstallen.

Het totaal der opgelegde straffen wijders van een duur van meer dan 5 tot 10 jaren was in 1862 92, in 1863 165, van meer dan 2 tot 5 jaren in 1862 70, in 1863 91, van meer dan 6 maanden tot 2 jaren in 1862 37, in 1863 29, en eindelijk van 6 maanden en minder in 1862 3, in 1863 2.

Den landaard der beklaagden in beschouwing nemende, bekomt men in vergelijk tot voorgaande jaren tot de volgende cijfers:

In het jaar	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
1863 . . .	1029	24
1862 . . .	1077	14
1861 . . .	749	17
1860 . . .	634	17
1859 . . .	592	7
1858 . . .	540	26
1857 . . .	762	18

De cijfers van 1862 en 1863 doen dus wederom zeer gunstige verhoudingen kennen met opzigt tot de vreemde Oosterlingen, en uit de opgave in haar geheel mag wel de gevolgtrekking worden gemaakt, dat de zoogenaamde vreemde Oosterling (Chinezen, Arabieren enz.) zich al zeer zelden schuldig maakt aan zware misdrijven; zoo vindt men dan ook in 1862 onder de vele moordenaars slechts 5 vreemde Oosterlingen; onder hen die te regt stonden wegens moedwilligen manslag slechts 3; doch de vadermoorder in 1863 was een vreemde Oosterling, zoo ook 2 kindermoordsters en 2 giftmengers, terwijl er onder de overige moordenaars in dat jaar slechts 3 van dien landaard worden aangetroffen, en 2 onder hen, die beschuldigd werden van moedwilligen manslag.

Deze cijfers pleiten nog des te meer voor de goede geaardheid der vreemde Oosterlingen, wanneer men nagaat dat volgens het Regeringsverslag van 1863 in dat jaar op Java en Madura waren 156 388 Chinezen, 6488 Arabieren en 25 321 andere vreemde Oosterlingen.

Hoe de beide seksen bij de beklaagden werden vertegenwoordigd leert men uit het volgend staatje.

In het jaar	Mannen.	Vrouwen.	Dus op 100 mannen.
1863 . . .	991	38	3.83 vr.
1862 . . .	1061	30	2.82 »
1861 . . .	722	44	6.09 »
1860 . . .	611	40	6.54 »
1859 . . .	568	31	5.45 »
1858 . . .	523	40	7.64 »
1857 . . .	738	33	4.48 »

De verhouding is dus bij gevolg in de jaren 1862 en 1863 voor de schoone sekse bijzonder gunstig geweest.

Digitized by Google

Voor het jaar 1863 kon de omgaande regter in de 5de afdeeling van 104 beklaagden nog geene opgave doen met opzigt tot hunnen leeftijd.

Overigens wijzen de staten aan 24 mannelijke beklaagden beneden 20 jaren in 1863 en 21 in 1862; 552 van 20 tot 35 jaren in 1863, en 673 in 1862; 302 van 35 tot 50 in 1863, en 339 in 1862, en eindelijk 33 boven 50 jaren in 1863, en 28 in 1862.

Onder de beklaagden waren in 1863 3 recidivisten; in 1862 4, tegen 1 in 1861, 4 in 1860, 5 in 1859, 3 in 1858 en 6 in 1857.

Met opzigt tot dit voordurend gering aantal bekend gestelde recidivisten vermeent de ondergeteekende te kunnen verwijzen naar hetgeen te dien aanzien voorkomt in zijn statistisch verslag over 1861.

Ten slotte kan uit de volgende tabel worden gekend het cijfer van de beklaagden ter zake van de belangrijkste misdrijven in iedere afdeeling.

Omschrijving der misdrijven.	1ste afdeeling.		2de afdeeling.		3de afdeeling.		4de afdeeling.		5de afdeeling.	
	1862.	1863.	1862.	1863.	1862.	1863.	1862.	1863.	1862.	1863.
Ambtsmisdrijven	1	2	3	1	»	2	3	»	1	3
Hoon van ambtenaren . .	»	»	2	»	4	1	5	5	1	»
Valsche munterij	»	»	4	10	2	3	9	7	»	2
Aanranding der eerbaarheid	1	3	5	6	3	3	5	9	4	»
Vadermoord.	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Kindermoord	1	6	4	»	1	1	1	»	»	»
Vergiftiging.	3	2	1	3	2	1	»	2	»	»
Moord.	26	40	42	9	49	31	58	85	91	189
Moedwillige manslag. . .	7	20	2	6	10	13	31	47	31	65
Moedwillige brandstichting	9	20	14	»	18	11	30	31	6	6
Diefstallen	7	26	29	20	32	11	42	57	426	89

IV. Landraden op Java en Madura.

Het cijfer der beklaagden, die voor de landraden op Java en Madura ter zake van misdrijf moesten te regt staan, is aanmerkelijk toegenomen: in 1862 toch treft men aan 4351 beklaagden, in 1863 4135, tegen 3458 in 1861, 2952 in 1860, 3327 in 1859, 2974 in 1858, 2929 in 1857 en 3444 in 1856.

Welke de redenen mogen geweest zijn van deze belangrijke toename is reeds nagegaan in het gedeelte van dit verslag, waarbij gehandeld wordt over de revisie van het Hooggeregtshof.

Op ultimo December 1862 bleven onafgedaan de zaken van 544 beklaagden, op ultimo December 1863 van 401; er werden dus gewezen in het eerstgenoemde jaar 3807 eindvonnissen, in het ander 3733, zijnde 1 beklaagde voortvlugtig: in 1861 waren er gewezen 3131, in 1860 2710, in 1859 3044, in 1858 2814 en in 1857 2734.

Digitized by Google

Eene rangschikking van de geïncrimineerde feiten naar de hoofdverdeeling van het strafregt doet de volgende uitkomsten kennen.

AARD DER MISDRIJVEN.	In het jaar.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Voortvlugtig.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak	1862	109	14	16	"	139
	1863	108	16	8	"	132
Tegen de personen	1862	27	23	2	"	52
	1863	59	41	10	"	110
Tegen de eigendommen.	1862	2879	755	526	"	4160
	1863	2879	630	383	1	3893
Totaal	1862	3014	792	544	"	4351
	1863	3046	687	401	1	4135

De verhouding der vrijgesprokenen tot de veroordeelden was derhalve in 1862 26.30 op 100, nagenoeg dezelfde als in 1861, en in 1863 22.22 op 100. Hier wordt weder de aandacht gevestigd op het zooveel geringer getal vrijspraken dan bij de regtbanken van omgang; een zich steeds herhalend feit, naar de reden waarvan de ondergeteekende reeds heeft gegist in zijn verslag over 1861.

Wijders blijkt uit het staatje, dat wederom verreweg het grootste aantal misdrijven werd begaan tegen de eigendommen; al zeer toevallig is het, dat het cijfer der veroordeelingen wegens misdrijven tegen de eigendommen in beide jaren juist gelijk is.

De volgende tabel doet zien hoe veel veroordeelingen ter zake van de belangrijkste en meest voorkomende misdrijven werden uitgesproken gedurende ieder der in behandeling zijnde jaren in verhouding tot de cijfers der vijf voorgaande.

Omschrijving der misdrijven.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1858.	1857.
Landlooperij	94	86	82	86	77	116	108
Valschheid in onderhandsch geschrift . .	1	5	6	8	9	5	4
Zware verwonding of mishandeling	5	6	12	8	5	2	7
Ligte verwonding of mishandeling	30	17	8	23	32	19	27
Valsche getuigenis. . .	4	3	30	5	8	2	5
Veediefstal	412	371	283	206	256	278	345
Andere diefstallen . . .	2138	2199	1729	1663	1508	1715	1498
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen.	217	214	215	180	135	149	101

Digitized by Google

Vooral de veroordeelingen wegens diefstal zijn dus bijzonder toegenomen.

De gevallen van bedelarij en landlooperij schijnen niet toe te nemen; ook het cijfer der veroordeelingen wegens opligting blijft stationair.

De volgende opgave doet zien hoe veel beklaagden ter zake van de in het zoo even medegedeeld staatje opgeteekende misdrijven gedurende de beide in behandeling zijnde jaren in regten werden betrokken.

Omschrijving der misdrijven.	1863.	1862.
Landlooperij	119	99
Valschheid in onderhandsch geschrift .	4	10
Zware verwonding of mishandeling . .	7	8
Ligte verwonding of mishandeling . .	39	24
Valsche getuigenis.	11	8
Veediefstal	544	654
Andere diefstallen	2866	3051
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	313	285

De tabel van 1862 wijst geen enkele maal de oplegging aan van de straf naast die des doods; de tabel van 1863 5 malen, even veel als in 1861.

Straffen tot een duur van 5 tot 10 jaren werden opgelegd: in 1862 75, in 1863 71, tegen 112 in 1861; van 2 tot 5 jaren: in 1862 2251, in 1863 2281, tegen 1928 in 1861; van 6 maanden tot 2 jaren: in 1862 647, in 1863 629, tegen 411 in 1861; en van 6 maanden of minder: in 1862 41, in 1863 62, tegen 36 in 1861.

De middelmatig zware straffen, namelijk die van 2 tot 5 jaren, hadden dus weder de meerderheid.

De verdeeling der beklaagden naar hunnen landaard, in vergelijk met voorgaande jaren, leert men kennen uit het volgend staatje:

In het jaar	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
1863	4019	116
1862	4218	133
1861	3335	103
1860	2863	89
1859	3248	89
1858	2889	85
1857	2853	76

Digitized by Google

De verhouding was alzoo in 1863 2.88 vreemde Oosterlingen op 100 inlanders en in 1862 2.91 op 100, dus nagenoeg 3 op 100: eene verhouding welke ook de voorgaande jaren aangeven.

Wanneer men onderzoek doet naar het geslacht der beklaagden, dan verkrijgt men de volgende resultaten:

In het jaar	Vrouwen.	Mannen.	Verhouding op 100 mannen.
1863 . . .	183	3952	4.61
1862 . . .	151	4200	3.83
1861 . . .	136	3302	4.11
1860 . . .	101	2851	3.54
1859 . . .	125	3212	3.89
1858 . . .	121	2853	4.23
1857 . . .	90	2839	3.17

Het jaar 1863 was dus voor de vrouwen het ongunstigst.

Beneden 20 jaren waren in 1863 89 mannelijke beklaagden, in 1862 142, tegen 112 in 1861, 97 in 1860 en 134 in 1859; ouder dan 50 jaren: in 1863 94, in 1862 100, tegen 90 in 1861, 56 in 1860, 50 in 1859.

Opmerkelijk is het dat zoowel de ouden als de jongen van jaren meestal alleen zondigen tegen de eigendommen; van de twee jaren toch doet alleen 1863 een jeugdigen beklaagde kennen, die zich vergrepen had tegen een persoon, en wel door ligte verwonding, terwijl van de grijsaards gedurende de beide jaren slechts 8 misdreven tegen de algemeene zaak en mede slechts 8 tegen de personen.

Onder de beklaagden vindt men in 1863 87 recidivisten, in 1862 74, tegen 84 in 1861, 111 in 1860, 76 in 1859, 81 in 1858 en 79 in 1857.

De volgende staat leert kennen welk aandeel elk der landraden had in het totaal der beklaagden: deze staat sluit zich aan dien, welke in het verslag van 1860 werd gegeven voor dat jaar en de jaren 1859, 1858 en 1857: de opgave over het jaar 1861, voorkomende in het verslag over dat jaar, is weder bijgevoegd.

LANDRADEN TE	1861.	1862.	1863.	*Toelichtingen.*
Serang	11	34	30	
Tjeringien	1	6	14	
Pandeglang	8	9	47	
Warong Goenong. . . .	8	5	20	

Digitized by Google

LANDRADEN TE	1861.	1862.	1863.	*Toelichtingen.*
Anjer	—	—	3	De landraad te Anjer is eerst opgerigt in 1863 (*Staatsblad* 1863, n°. 153).
Batavia	66	69	148	
Meester Cornelis	26	48	54	
Bekassie	38			
Tangerang	16	11	28	
Buitenzorg	110	113	94	
Poerwakarta	65	71	58	
Tjandjoer	33	47	50	
Bandong	35	44	43	
Sumadang	29	31	62	
Garoet	Geene	Geene	Geene	
Manondjaija.	13	54	1	
Cheribon.	74	119	86	
Indramaijoe.	66	52	46	
Tjiamies	6	13	18	
Madjalengka	15	37	37	
Koeningan	2	7	2	
Tagal	78	105	129	
Pekalongan	81	141	171	
Samarang	62	89	57	
Kendal	13	30	25	
Salatiga	37	23	47	
Demak	99	21	37	
Grobogan		40	31	
Pattie.	42	59	41	
Koedoes	21	39	26	
Japara	27	72	47	

LANDRADEN TE	1861.	1862.	1863.	*Toelichtingen.*
Rembang	28	61	42	
Toeban	70	57	92	
Blora	27	56	35	
Bodjonegoro	51	30	32	
Soerabaija	151	213	152	
Sidhoardjo	104	108	107	
Grissee	102	109	101	
Modjokerto	133	197	167	
Bawean	Geene	3	12	
Sumanap	98	150	182	
Bangkallang	131	143	62	
Pamakassan	57	57	27	
Pasoeroean	92	113	131	
Malang	36	120	138	
Bezoekie	51	66	26	
Panaroekan	138	117	125	
Bondowosso	60	106	116	
Probolingo	104	144	139	
Banjoewangie	20	20	18	
Banjoemas	19	56	78	
Tjilatjap	28	31	23	
Poerbolingo	39	60	40	
Bandjar Negara	18	50	14	
Poerworedjo	34	1	64	
Keboemen	22	53	37	
Ambal	26	Geene	42	
Ledok	17	30	54	

Digitized by Google

LANDRADEN TE	1861.	1862.	1863.	*Toelichtingen.*
Magelang.	116	147	203	
Temangong	34	79	44	
Madioen	78	97	111	
Ngawie	62	48	82	
Ponorogo.	75	161	67	
Patjitan	43	78	28	
Kedirie	23	62	35	
Berbek	19	33	26	
Blitar	10	36	26	
Toelong Agong	64	7	46	
Trengalek	31	53	42	

De volgende opgave toont aan, welke regtbanken in elk der drie jaren 100 *en meer*, welke 50 *en meer*, doch *minder dan* 100, welke *minder dan* 50 en welke *geene* beklaagde ter zake van misdrijf hadden te beregten.

Digitized by Google

Landraden met 100 en meer beklaagden.			Landraden met 50 en meer, doch minder dan 100 beklaagden.		
1861.	1862.	1863.	1861.	1862.	1863.
Buitenzorg.	Buitenzorg.	Batavia.	Batavia.	Batavia.	Meester Cornelis.
Soerabaija.	Cheribon.	Tagal.	Poerwokarta.	Poerwokarta.	Buitenzorg.
Sidhoardjo.	Tagal.	Pekalongan.	Cheribon.	Manondjaija.	Poerwokarta.
Grissee.	Pekalongan.	Soerabaija.	Indramayoe.	Indramaijoe.	Tjandjoer.
Modjokerto.	Soerabaija.	Sidhoardjo.	Tagal.	Samarang.	Sumadang.
Bangkellang.	Sidhoardjo.	Grissee.	Pekalongan.	Pattie.	Cheribon.
Panaroekan.	Grissee.	Modjokerto.	Samarang.	Japara.	Samarang.
Probolingo.	Modjokerto.	Sumanap.	Toeban.	Rembang.	Toeban.
Magelang.	Sumanap.	Pasoeroean.	Bodjonegoro.	Toeban.	Bangkallang.
	Bangkallang.	Malang.	Sumanap.	Blora.	Pamakassan.
	Pasoeroean.	Paranoekan.	Pamakassan.	Pamakassan.	Banjoemas.
	Malang.	Bondowosso.	Pasoeroean.	Bezoekie.	Poerworedjo.
	Panaroekan.	Probolingo.	Bezoekie.	Banjoemas.	Ledok.
	Bondowosso.	Magelang.	Bondowosso.	Probolingo.	Ngawie.
	Probolingo.	Madioen.	Madioen.	Badjar Negara.	Ponorogo.
	Magelang.		Ngawie.	Keboemen.	
	Ponorogo.		Ponorogo.	Temangoong.	
			Toelong-Agong.	Madioen.	
				Patjitan.	
				Kedirie.	
				Trengalek.	

Digitized by Google

Landraden met minder dan 50 beklaagden.			Landraden met geen enkele beklaagde.		
1861.	1862.	1863.	1861.	1862.	1863.
Serang.	Serang.	Serang.	Garoet.	Garoet.	Garoet.
Tjeringien.	Tjeringien.	Tjeringien.	Bawean.	Ambal.	
Pandeglang.	Pandeglang.	Pandeglang.			
Warong-Goenong.	Warong-Goenong.	Warong-Goenong.			
Meester Cornelis.	Meester Cornelis.	Anjer.			
Bekassie.	Tangerang.	Tangerang.			
Tangerang.	Tjandjoer.	Bandong.			
Tjandjoer.	Bandong.	Manondjaija.			
Bandong.	Sumedang.	Indramaijoe.			
Sumedang.	Tjiamies.	Tjiamies.			
Manondjaija.	Madjalengka.	Madjalengka.			
Tjiamies.	Koeningan.	Koeningan.			
Madjalengka.	Kendal.	Kendal.			
Koeningan.	Salatiga.	Salatiga.			
Kendal.	Demak.	Demak.			
Salatiga.	Grobogan.	Grobogan.			
Demak.	Koedoes.	Pattie.			
Grobogan.	Bodjonegoro.	Koedoes.			
Pattie.	Bawean.	Japara.			
Koedoes.	Banjoewangie.	Rembang.			
Japara.	Tjilatjap.	Blora.			
Rembang.	Poerworedjo.	Bodjonegoro.			
Blora.	Ledok.	Bawean.			
Malang.	Ngawie.	Bezoekie.			
Banjoewangie.	Berbek.	Banjoewangie.			
Banjoemas.	Blitar.	Tjilatjap.			
Tjilatjap.	Toelong-Agong.	Probolingo.			
Probolingo.		Bandjar Negara.			
Bandjar Negara.		Keboemen.			
Poerworedjo.		Ambal.			
Keboemen.		Temangoong.			
Ambal.		Patjitan.			
Ledok.		Kedirie.			
Temangoong.		Berbek.			
Patjitan.		Blitar.			
Kedirie.		Toelong-Agong.			
Berbek.		Trengalek.			
Blitar.					
Trengalek.					

Digitized by Google

De landraden te Buitenzorg, Soerabaija, Sidhoardjo, Grissee, Modjokerto, Sumanap, Bangkallang, Pasoeroean, Panaroekan, Probolingo en Magelang zijn die, welke het standvastigst voortdurend het grootste aantal beklaagden hebben te vermelden.

De sterkste variatien in de cijfers van ieder der drie jaren ontwaart men bij de landraden te Serang, Pandeglang, Warong-Goenong, Manondjaija, Bawean, Malang, Bondowosso, Banjoemas, Bandjar Negara, Poerworedjo, Keboemen, Ambal, Ledok, Temangoong, Kedirie, Blitar en Toelong-Agoong.

Garoet's landraad bleef zich zelven gelijk; hij had in geen der drie jaren een enkel beklaagde ter zake van misdrijf te beregten; gelukkig regentschap!

V. Regtbanken van Soerakarta en Djokdjokarta.

Het totaal der beklaagden, wier misdrijven in de Vorstenlanden stonden ter beregting van regtbanken, voorgezeten door de hoofden van gewestelijk bestuur, is in beide jaren ongemeen grooter dan vroeger ooit door de cijfers der statistiek is aangewezen geworden.

In het jaar 1862 toch vindt men opgeteekend 177 beklaagden, in 1863 244.

Van deze laatsten waren er op ultimo December van het jaar nog 76 wachtende op hunne teregtstelling.

Het aantal beklaagden was in voorgaande jaren: 113 in 1861, 67 in 1860, 89 in 1859, 105 in 1858 en 66 in 1857.

Uit den aard der zaak moest het grootste deel dezer beklaagden te regt staan voor de regtbank van criminele zaken en den residentie-raad te Djokdjokarta; in Soerakarta toch strekt de regtsbevoegdheid van de gouvernements-regtbank zich niet verder uit dan tot de vreemde Oosterlingen en de zoogenaamde gouvernements-onderdanen; voor die regtbank kwamen in 1862 12 beklaagden, beschuldigd: 2 van valsche munterij, 2 van moedwilligen manslag, 1 van moedwillige brandstichting, 3 van diefstal en 4 van opligting; in 1863 9, waarvan: 1 beschuldigd van zware verwonding, 6 van eenvoudigen diefstal en 2 van opligting; daarentegen had in 1861 voor den residentieraad te Soerakarta slechts 1 beklaagde te regt gestaan.

Bij rangschikking der feiten naar de hoofdverdeeling van het strafregt, bekomt men de navolgende cijfers:

AARD DER MISDRIJVEN.	In de jaren:	Veroordeelden.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak . .	1862	7	»	»	7
	1863	4	»	1	5
Tegen de personen	1862	10	2	4	16
	1863	6	2	»	8
Tegen de eigendommen. . .	1862	102	16	36	154
	1863	125	31	75	231
Totaal . . .	1862	119	18	40	177
	1863	135	33	76	244

Digitized by Google

Tegen de eigendommen werd dus wederom het meest misdreven.

De verhouding van de vrijspraken en ontslagen van regtsvervolgingen tot de veroordeelingen was in 1862 15.12 op 100, in 1863 25.19 op 100.

Het aantal veroordeelingen, ter zake van de voornaamste misdrijven uitgesproken, was, in vergelijk tot voorgaande jaren, als volgt:

AARD DER MISDRIJVEM.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1858.	1857.	Totaal.
Landlooperij	1	4	"	1	2	4	10	22
Valschheid in openbaar geschrift	"	"	"	1	"	"	"	1
Moord	3	6	10	1	7	3	2	32
Moedwillige manslag	"	3	"	3	1	1	1	9
Zware verwonding	1	"	1	1	1	"	"	4
Veediefstal	8	12	11	6	12	5	2	56
Andere diefstallen	110	79	58	36	53	73	41	450
Opligting enz.	6	10	"	8	4	4	2	38

Hoe vele van de opgenoemde misdrijven waren aangeklaagd in de beide in behandeling zijnde jaren, leert men kennen uit het volgend staatje:

Omschrijving der misdrijven.	1863.	1862.
Landlooperij	2	4
Valschheid in openbaar geschrift	"	"
Moord	3	9
Moedwillige manslag	"	4
Zware verwonding	2	"
Veediefstal	17	14
Andere diefstallen	140	126
Opligting enz.	13	13

De doodstraf werd in 1862 *eens*, in 1863 *geen* enkele maal opgelegd; evenmin was dit geschied in 1861, 1860, 1858 en 1857; alleen in 1859 werden 3 doodvonnissen uitgesproken.

De poena morti proxima werd in 1862 7 malen en in 1863 even dikwijls opgelegd;

Digitized by Google

zoo was het ook geweest in 1861, tegen 4 malen in 1860, 5 malen in 1859, 4 malen in 1858 en 2 malen in 1857.

Even als bij de landraden was het grootste aantal straffen wederom van een duur van 2 tot 5 jaren, namelijk 78 in 1862 en 58 in 1863, tegen 64 in 1861, 44 in 1860, 46 in 1859, 62 in 1858 en 31 in 1857.

De andere kategorien van straffen werden opgelegd als volgt: die van 5 tot 10 jaren in 1862 aan 9, in 1863 aan 50 veroordeelden: die van 6 maanden tot 2 jaren, in 1862 aan 23, in 1863 aan 19 veroordeelden: en die van 6 maanden of minder aan 1 in elk jaar.

In 1862 bevonden zich onder de beklaagden 13, in 1863 7 vreemde Oosterlingen, tegen 4, 1, 2, 0 en 1 in elk der jaren 1861, 1860, 1859, 1858 en 1857; de vreemde Oosterlingen hebben zich dus minder goed gehouden dan vroeger.

Vrouwen vindt men onder de beklaagden betrekkelijk velen, te weten: in 1862 6, in 1863 11, tegen 7 in 1861 en 1858, 6 in 1860 en 1857 en 3 in 1859.

Jonger dan 20 jaren waren in 1857 7 beklaagden, in 1863 mede 7; ouder dan 50 jaren in 1862 9, in 1863 10. Ook hier doet zich het verschijnsel voor, dat èn jongen èn ouden wederom bijna uitsluitend hadden misdreven tegen de eigendommen; alleen 2 jeugdigen stonden in 1862 te regt wegens een moedwilligen manslag.

In 1863 stonden 2 recidivisten te regt, in 1862 *geen*, evenmin als in vorige jaren.

VI. Regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en van Pangeran Ario Mangkoe Negoro.

Volgens de daarvan van den resident van Soerakarta ontvangen opgaven was het aantal beklaagden, die in 1862 ter zake van misdrijf moesten te regt staan voor den pradhots van den Keizer van Soerakarta, 263, in 1863 daarentegen 1379, tegen 226 in 1861.

Het hooge cijfer van 1863 in verband tot dat der beide voorgaande jaren kwam den ondergeteekende vreemd voor, doch de resident deelde mede, dat hem geene vergissing bekend was.

Voor de pradhots op de landen van prins Mangkoe Negoro moesten in 1862 te regt staan 126 beklaagden, en in 1863 354 tegen 120 in 1861.

De meer uitgewerkte opgave over 1863 dan over de beide voorgaande jaren stelt den ondergeteekende in de gelegenheid om te constateren, dat van de 1379 beklaagden van 's Keizers pradhots in 1863 95 waren beschuldigd van vagebondage en bedelarij, 1 van oproer, 7 van valschheid in onderhandsch geschrift, 28 van moord, 1 van manslag door onvoorzigtigheid, 19 van zware, 20 van ligte verwonding, 6 van valsche getuigenis en 759 van diefstallen.

De voornaamste feiten ter zake van welke in gezegd jaar de beklaagden voor den pradhots van prins Mangkoe Negoro in regten werden betrokken, waren: vagebondage en bedelarij 7, vadermoord 1, moord 16, manslag door onvoorzigtigheid 4, zware verwonding 1, ligte verwonding 8, eenvoudige diefstal 61, veediefstal 30, diefstal onder verzwarende omstandigheden 171, moedwillige brandstichting 3, opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen 4.

Bij geen der pradhots werd de doodstraf opgelegd.

De overige regtbanken der beide Vorsten hadden geene misdrijven te beregten.

b. Overtredingen.

I. Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.

Als regter in cassatie in overtredingszaken had het Hooggeregtshof in 1862 te beslissen in 3, in 1863 in 10 zaken; in 1861 was het totaal hangende zaken geweest 8, in 1860, 1859 en 1857 3, in 1858 en 1856 5, in 1855 4, in 1854 10.

Van die *drie* in 1862 hangende zaken waren er echter 2 overgebleven van het voorgaand jaar: zij werden nu alle afgedaan en eindigden met verwerping.

Van de 10 zaken, die in 1863 werden aangebragt, deed het hof regt in 6; daarvan werden 4 eischen in cassatie verworpen of niet ontvankelijk verklaard, doch 2 leidden tot vernietiging met verwijzing.

De vernietigde vonnissen waren van den raad van justitie te Soerabaija.

Digitized by Google

In 1861 waren 5 der aangevallen vonnissen vernietigd, *drie* met regtspraak ten principale en *twee* met verwijzing.

De aangevallen vonnissen waren van de navolgende regtbanken, in 1862 van ieder der raden van justitie op Java 1, in 1863 1 van den raad te Batavia, 2 van dien te Samarang, 7 van dien te Soerabaija.

Tegen vonnissen in het hoogste ressort gewezen door de landraden op Java en Madura werd, evenmin als zulks in het voorgaand jaar was geschied, cassatie aangeteekend.

Ook werd geen enkele maal cassatie in het belang der wet gevorderd, zoodat 18 het cijfer blijft der requisitoiren tot cassatie in het belang der wet, waarvan het hof sedert de invoering der nieuwe wetgeving had kennis te nemen.

Het totaal der appellen, welke in de jaren 1862 en 1863 bij den hove hangende waren als overtredingsregter in hooger beroep, beliep in het eerste jaar 7 met 8 beklaagden en in het ander 16 met *evenveel* beklaagden.

Dit laatste cijfer is hooger dan in het voorgaande jaar, want in 1861 had het hof slechts van 1 beklaagde de zaak in appèl te behandelen, in 1860 van 9, in 1859 en 1856 van 6, in 1858 en 1854 van 3, in 1857 van 4 en in 1855 van 2.

Onder de 7 zaken van het jaar 1862 waren 4 overtredingen van de pachtvoorwaarden, onder de 16 van 1863 10, waaronder 3 van de opiumpacht.

In 1862 werden 4 der beklaagden veroordeeld en 1 vrijgesproken, terwijl in 1 zaak werd gedesisteerd van het appèl en 1 op ultimo December nog was onafgedaan; in 1863 werden er 3 veroordeeld en 5 vrijgesproken, terwijl in de overige zaken het appèl niet werd ontvankelijk verklaard.

De beklaagden waren in 1862 allen mannen, in 1863 was er onder de 16 ééne vrouw.

Volgens hunnen landaard waren de beklaagden in 1862 verdeeld in 5 Europeanen en 3 vreemde oosterlingen en in 1863 in 7 Europeanen, 4 vreemde oosterlingen en 5 inlanders.

Het volgend staatje leert van welke der regtbanken, over wier overtredingsvonnissen het hof het regt van appèl uitoefent, gedurende de laatste 5 jaren appellen werden aangebragt.

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Raad van justitie te Batavia.	5	»	1	1	2
» » » » Samarang	1	2	»	3	1
» » » » Soerabaija.	»	»	»	»	»
» » » » Padang.	»	2	»	2	2
» » » » Macassar	»	»	»	»	»
» » » » Amboina	6	1	»	»	»
» » » » Banda	1	»	»	»	1
» » » » Ternate	»	»	»	»	»
Regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang.	1	2	»	1	»
Residentieraad te Benkoelen	»	»	»	»	»
Landraad te Muntok	2	»	»	2	»

Digitized by Google

In dit vijftal jaren werd dus voortdurend genoegen genomen met de regtspraak in eersten aanleg van de raden van justitie te Soerabaija, te Macassar en te Ternate en van den residentieraad te Benkoelen.

In eersten aanleg behoefde het Hooggeregtshof in geen der beide jaren overtredingen te beregten.

II. Raden van justitie op Java.

Het getal overtredingen, welke de drie raden van justitie gedurende de beide in behandeling zijnde jaren hadden te beregten in hooger beroep van vonnissen van landraden op Java en Madura, was geringer dan in voorgaande jaren.

Het jaar 1862 toch leverde op: 77 overtredingen met evenveel beklaagden, het jaar 1863 76 met 71 beklaagden.

De volgende staat levert eene vergelijking met het getal zaken in voorgaande jaren, raadsgewijze geschikt:

REGTBANK IN APPÈL.	Aantal zaken in appèl.				
	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Raad van justitie te Batavia.	13	13	9	8	9
» » » » Samarang.	29	34	45	56	49
» » » » Soerabaija.	29	29	40	64	21
Totaal . . .	71	76	94	128	79

De meeste overtredingen waren wederom van de afioenpacht-voorwaarden, namelijk 62 in 1862 en 52 in 1863, tegenover 67 in 1861, 99 in 1860 en 72 in 1859.

Wederom had de raad van justitie te Samarang in beide jaren het grootste aantal dier overtredingen in appèl te beregten, dan volgt Soerabaija; Batavia's raad had wederom het kleinste aantal.

Bij het einde van 1862 waren nog 10 appellen onafgedaan; op ultimo December 1863 nog 2.

Het totaal der veroordeelden en vrijgesprokenen, van regtsvervolging ontslagenen of naar elders verwezenen, leert men uit het volgend vergelijkend staatje kennen:

In het jaar.	Veroordeeld.	Vrijgesproken, ontslagen van regtsvervolging of overgewezen.
1863	47	20
1862	31	41
1861	57	28
1860	58	30
1859	48	24

Digitized by Google

Hoe het met de sexe der beklaagden in appèl was gesteld, kan men ontwaren uit de volgende opgave:

In het jaar:	Vrouwen.	Mannen.
1863	5	66
1862	5	72
1861	4	95
1860	4	124
1859	5	86

De vrouwen bleven zich dus vrij gelijk.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden volgender wijze verdeeld:

In het jaar:	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
1863 . . .	7	14	50
1862 . . .	9	30	37
1861 . . .	11	33	55
1860 . . .	8	65	55
1859 . . .	5	45	44

Voortdurend is dus voor de vreemde oosterlingen de verhouding zeer ongunstig; boven werd opgemerkt, dat zij zich zelden schuldig maken aan misdrijven, des te meer aan overtredingen; de vermoedelijke reden daarvan is door den ondergeteekende reeds opgeteekend in zijn verslag over 1861.

Het getal der overtredingen welke gedurende de beide jaren in behandeling waren bij de drie raden van justitie, verschilt buitengemeen van dat der voorgaande jaren; in 1862 was het 76, in 1863 475.

Eene vergelijking met de drie voorgaande jaren is raadsgewijze gemaakt in het volgend staatje:

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Raad van justitie te Batavia.	3	11	7	3	6
» » » » Samarang	6	88	1	10	20
» » » » Soerabaija	67	376	6	7	23
Totaal.	76	475	14	20	49

Digitized by Google

Zeer opvallend is de buitengewone toename te Soerabaija vooral in 1863 en ook in dat jaar te Samarang. Zulks gaf den ondergeteekende aanleiding om te denken aan vergissing in de opgaven van de griffiers der raden van justitie, zoodat hij inlichting verzocht, en toen is hem gebleken, dat de overtredingen voor het grootste gedeelte zijn geweest overtredingen van ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz. in de uitoefening hunner functien begaan (fouten en verzuimen in den vorm van akten en dergelijke) en dat dientengevolge in vele gevallen een groot aantal overtredingen was geincrimineerd tegen denzelfden persoon. Zoo zijn onder de 67 zaken in 1862 voor Soerabaija opgeteekend 62 overtredingen van zoodanigen aard, en onder de 376 van het jaar 1863 374 overtredingen begaan door 41 ambtenaren van den burgerlijken stand en onder de 88 van Samarang 24 overtredingen van ambtenaren van den burgerlijken stand, en 14 door notarissen, geincrimineerd tegen 14 personen; in dat jaar waren er onder de 11 van Batavia ook twee van ambtenaren van den burgerlijken stand.

Vroeger schijnen deze overtredingen niet te zijn opgegeven en heeft men welligt gemeend dat zij, als wordende beregt volgens de speciale voorschriften van het Reglement van Burgerlijke Regtsvordering, niet zoo zeer als zaken van overtreding konden worden geacht.

Overigens was onder de overtredingen in 1862 slechts 1 van de amfioenpachtvoorwaarden, terwijl er in 1863 3 van dien aard staan opgeteekend, en 1 van andere pachtsbepalingen.

Op ultimo December 1862 waren hangende gebleven 26 zaken, die echter alle werden afgedaan in 1863, zijnde op het einde van dit jaar geen enkele zaak aanhangig.

Het aantal beklaagden was in 1862 76, in 1863 71, tegen 14 in 1861, 20 in 1860 en 52 in 1859.

Hoeveel daarvan werden veroordeeld of vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging kan men leeren uit het volgend staatje.

In het jaar.	Veroordeeld.	Vrijgesproken, ontslagen van regtsvervolging of overgewezen.	Onafgedaan.
1863 . . .	65	9	"
1862 . . .	38	10	26
1861 . . .	9	4	"
1860 . . .	14	4	2
1859 . . .	31	5	16

Geldboeten werden er in 1863 312, in 1862 35 opgelegd.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden volgenderwijze verdeeld in vergelijk met de drie voorgaande jaren.

In het jaar.	Veroordeeld.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.
1863 . . .	71	2	1
1862 . . .	76	"	"
1861 . . .	14	"	"
1860 . . .	18	1	1
1859 . . .	50	2	"

Digitized by Google

Uit den aard der zaak is het grootste aantal steeds Europeanen, omdat de anderen alleen wegens overtreding voor de Europesche regtbank in regten kunnen worden betrokken, of wanneer zij mededaders of medepligtigen zijn van Europeanen, of wanneer zij (namelijk de inlanders) hoofden of grooten zijn, die krachtens art. 131 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie justiciabel zijn voor de Europesche regtbanken.
Het geslacht der beklaagden is in cijfers uitgedrukt in de onderstaande tabel:

In het jaar	Vrouwen.	Mannen.
1863. . . .	1	73
1862. . . .	»	76
1861. . . .	2	12
1860. . . .	2	18
1859. . . .	1	51

De verhouding was dus voor de vrouwen zeer gunstig.

III. Landraden op Java en Madura.

Evenzeer als in het jaar 1861 hadden ook in de jaren 1862 en 1863 de landraden geen enkel appèl van een door eenig regentschapsgeregt gewezen vonnis te behandelen; wederom een bewijs dat, zoo als ook in vorige verslagen is opgemerkt, de inlander zich in zijne gedweeheid al ligtelijk onderwerpt aan de regtspraak van zijn hoofd, of wel dat hij òf uit schroomvalligheid òf om andere redenen niet ligt zich beklagen zal over een vonnis gewezen door zijnen regent, te minder, wanneer hij daartoe zich moet begeven tot den president van den landraad (art. 120 Inlandsch Reglement), den ambtenaar, die in zijne afdeeling het hoogste gezag in handen heeft.
In eersten aanleg was het totaal beklaagden bij de landraden in 1862 443, in 1863 511.
De volgende staat geeft aan hoe veel beklaagden elke landraad te beregten had in vergelijk met de drie voorafgaande jaren.

LANDRAAD TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	Totaal.
Serang	Geene.	1	Geene.	Geene.	Geene.	1
Tjoringien	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Pandeglang	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Warong-Goenong	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Anjer	Geene.	—	—	—	—	Geene.
Transporteren . . .	Geene.	1	Geene.	Geene.	Geene.	1

Digitized by Google

LANDRADEN TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	Totaal.
Per transport . . .	Geene.	1	Geene.	Geene.	Geene.	1
Batavia	46	28	16	22	41	153
Meester Cornelis	30	5	Geene.	Geene.	6	41
Bekassie	3	Geene.	Geene.	2	Geene.	5
Tangerang	2	3	6	Geene.	Geene.	11
Buitenzorg	11	2	11	13	4	41
Poerwakarta	2	1	Geene.	Geene.	Geene.	3
Tjandjoer	4	1	Geene.	4	Geene.	9
Bandong	1	1	2	Geene	Geene.	4
Sumadang	Geene.	Geene.	Geene.	2	Geene.	2
Garoet.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Manondjaija	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Cheribon	2	8	4	8	26	48
Indramaijoe	2	2	1	Geene.	8	13
Tjiamies	5	Geene.	4	Geene.	1	10
Madjalengka	Geene.	1	1	Geene.	1	3
Kooningan	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	4	4
Tagal	9	13	5	6	5	38
Pekalongan	1	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	1
Samarang	16	24	17	48	41	146
Kendal	1	1	3	Geene.	3	8
Salatiga	4	3	5	7	3	22
Demak	11	10	10	26	7	64
Grobogan.	13	11	8	11	5	48
Pattie	15	21	41	46	26	149
Koedoes	4	8	12	8	20	52
Transporteren . . .	182	144	146	203	201	876

Digitized by Google

LANDRAAD TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	Totaal.
Per transport . . .	182	144	146	203	201	876
Japara.	Geene.	1	3	8	9	21
Rembang.	22	20	13	16	11	82
Toeban	15	13	19	38	23	108
Blora	12	1	6	81	8	108
Bodjonegoro.	38	38	18	25	27	146
Soerabaija	49	36	50	87	76	298
Grissee	10	12	18	49	22	111
Modjokerto	8	23	24	27	26	108
Sidhoardjo	19	11	10	14	28	82
Bawean	Geene.	1	Geene.	Geene.	Geene.	1
Sumanap.	13	1	1	1		
Bangkallang.	24	31	18	9	12	129
Pamakassan.	1	Geene.	5	3		
Pasoeroean	5	2	4	5	5	21
Malang	6	3	3	2	2	16
Bezoekie	Geene.	3	2	1	Geene.	6
Sitoebondo	5	10	Geene.	Geene.	2	17
Bondowosso.	6	2	2	5	Geene.	15
Probolingo	10	17	41	18	11	97
Banjoewangie	6	3	2	3	1	15
Banjoemas	3	3	Geene.	Geene.	Geene.	6
Tjilatjap	11	Geene.	1	Geene.	6	18
Probolingo	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Bandjar Negara	Geene.	Geene.	Geene.	1	Geene.	1
Poerworedjo	2	1	1	3	4	11
Transporteren . . .	457	376	387	599	474	2283

Digitized by Google

LANDRAAD TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	Totaal.
Per transport . . .	457	376	387	599	474	2283
Keboemen	2	1	1	2	Geene.	6
Ambal.	Geene.	Geene.	Geene.	6	Geene.	6
Ledok.	Geene.	Geene.	5	9	3	17
Magelang.	2	Geene.	4	2	Geene.	8
Temangoong.	Geene.	1	Geene.	1	Geene.	2
Madioen	8	21	18	25	15	87
Ngawie	8	4	13	16	4	45
Ponorogo.	2	3	5	6	1	17
Patjitan	4	5	15	Geene.	Geene.	24
Kedirie	9	6	7	18	19	59
Berbek	Geene.	24	6	12	13	55
Blitar	13	1	7	9	11	41
Toelong Agong	3	1	2	5	4	15
Trengalek	3	Geene.	Geene.	1	5	9
Totaal . . .	511	443	470	711	549	2684

Er deed zich derhalve in dit vijfjarig tijdvak geen enkele zaak voor bij den landraad te Tjeringien, Pandeglang, Warong Goenoeng (Rangkas Betong), Garoet, Manondjaija en Poerbolingo (1)

Slechts in 1 jaar waren zaken te behandelen bij de landraden te Serang, Sumedang, Koeningan, Pekalongan, Bawean, Bandjar Negara en Ambal.

En slechts in 2 jaren bij de landraden te Bekassie, Poerwakarta en Temangoeng.

Over de vijf jaren had Soerabaija's landraad weder het grootste aantal beklaagden; het is dan ook de eenige die een hooger cijfer aanwijst dan 200.

Honderd en meer beklaagden treft men over het vijfjarig tijdvak aan bij de landraden te Batavia, Samarang, Pattie, Toeban, Blora, Bodjonegoro, Grissee, Modjokerto, en

Vijftig en meer, maar minder dan 100, bij de landraden te Demak, Koedoes, Rembang, Sidhoardjo, Bangkallang, Probolingo, Madioen, Kedirie en Berbek.

(1) De landraad te Anjer wordt niet medegedeeld, omdat deze eerst is opgerigt in November 1863.

Digitized by Google

Minder dan 10 beklaagden gedurende het geheele tijdvak werden aangewezen door de landraden te Serang, Poerwakarta, Tjandjoer, Bandong, Sumedang, Madjalengka. Koeningan, Pekalongan, Kendal, Bawean, Bezoekie, Banjoemas, Bandjar Negara, Keboemen, Ambal, Magelang, Temangoong en Trengalek.

Onder de overtredingen vindt men er in 1862 285 van de amfioen-pachtvoorwaarden, in 1863 340, tegenover 337 in 1861; van andere pachtvoorwaarden in 1862 21, in 1863 45, tegenover 33 in 1861.

In 1862 waren dus van 380 aangebragte overtredingen 306 van pachtvoorwaarden, in 1863 van 432 overtredingen 385.

Op ultimo December waren nog onafgedaan de zaken van 8 beklaagden, op ultimo December 1863 van 17.

Het totaal der veroordeelingen en vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging of overwijzingen wordt gekend uit den volgenden vergelijkenden staat:

In het jaar	Veroordeelden.	Vrijgesproken, ontslagen van regtsvervolging of overgewezen.
1863	389	105
1862	362	73
1861	381	83
1860	599	101
1859	471	73

Het geslacht der beklaagden in vergelijk met de drie voorafgaande jaren was als volgt:

In het jaar	Vrouwen.	Mannen.
1863	57	386
1862	45	466
1861	31	431
1860	51	498
1859	61	549

Opmerkelijk is het hoe veel vrouwen voortdurend ter zake van overtredingen voor de landraden moeten te regt staan, terwijl haar getal zoo luttel is wanneer de landraden moeten regt spreken in zaken van misdrijf.

Digitized by Google

Naar den landaard der beklaagden onderzoek doende bekomt men de volgende cijfers:

In het jaar	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
1863	289	222
1862	279	161
1861	318	152
1860	465	246
1859	352	197

In 1863 dus was het aantal beklaagde vreemde Oosterlingen buitengemeen groot, hetgeen dan ook niet te verwonderen is in verband tot de groote menigte zoo even bekend gestelde amfioenpacht-overtredingen. Te dezen aanzien kan worden verwezen naar des ondergeteekenden beschouwingen, voorkomende in zijn verslag over 1861, op het einde der rubriek handelende over de overtredingszaken behandeld bij de raden van justitie op Java.

Het grootste aantal opgelegde straffen waren weder geldboeten, namelijk 301 in 1862 en 263 in 1863.

IV. Residentieraden te Soerakarta en Djokdjokarta.

Deze regtbanken spreken geen regt in hooger beroep, aangezien de mindere geregten in de Vorstenlanden (de zoogenaamde politierol alleen uitgezonderd) geene gouvernementsregtbanken zijn.

Het getal zaken in cas van overtreding in eersten aanleg voor de residentieraden in de Vorstenlanden hangende, bedroeg in 1862 15 met zooveel beklaagden, en in 1863 16 mede met evenveel beklaagden.

Alleen in het eerstgenoemde jaar heeft de residentieraad te Djokdjokarta een aandeel in dit cijfer en wel voor 1 beklaagde, zoodat die regtbank sedert 1855 slechts 4 maal in cas van overtreding behoefde regt te doen, 2 malen in 1857, *eens* in 1860 en *eens*, zoo als gezegd is, in 1862.

Van de 14 beklaagden, die in 1862 moesten te regt staan, was er 1 bij het einde van het jaar nog onberegt; het jaar 1863 had echter *geen* achterstand.

Het aantal beklaagden is gering in vergelijk met voorgaande jaren, want 1861 had er 40, 1860 19, 1859 30 en 1858 19.

In 1862 waren er onder de overtredingen 7 van amfioen-pachtvoorwaarden, en 8 van andere pachtreglementen; in 1863 behoorden alle overtredingen, 16, tot de eerste rubriek. Het jaar 1861 had 34 zoodanige overtredingen opgeleverd, 1860 19, 1859 30, 1858 19, dat is in die jaren waren alle beklaagden amfioenpacht-overtreders.

In 1862 werden 11 veroordeelingen uitgesproken, in 1863 16, alle tot geldboeten.

Vrijgesproken of ontslagen van alle regtsvervolging werd niemand.

In 1862 waren onder 15 beklaagden 2 vrouwen, in 1863 onder 16 4, tegen 5 onder 40 in 1861, 1 onder 19 in 1860 en 3 onder 30 in 1859.

De beklaagden vordeelende volgens hunnen landaard, bekomt men den volgenden uitslag.

In het jaar	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
1863	11	5
1862	9	6
1861	33	7
1860	19	2
1859	30	4

Digitized by Google

V. Residentsgeregten en politierollen in de residentien en op zich zelf staande adsistent-residentien op Java en Madura.

Voor de geregten der residenten, regt sprekende in zaken van overtreding (art. 108, n°. 2, Reglement Regterlijke Organisatie) waren in 1862 hangende de zaken van 188 beklaagden, in 1863 van 181, zoodat de beide jaren bijna een gelijk eindcijfer opleveren, niettegenstaande er in de voorgaande jaren nog al eenige afwisseling zigtbaar was, want het totaal der beklaagden was in 1861 150, 1860 130, in 1859 219, 1858 178 en in 1857 221.

In slechts 9 van de 25 gewesten kwamen in 1862 zaken voor, in 1863 in 11, in 1861 in 14, in 1860 in 11, in 1859 in 10.

De volgende tabel toont aan welke gewesten het waren, waarin gedurende die jaren de residentsgeregten geene overtredingszaken hadden te behandelen.

1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Bantam.	Bantam.	Bantam.	Bantam.	Bantam.
Cheribon.	Krawang.	Preanger regentschappen.	Buitenzorg.	Buitenzorg.
Rembang.	Preanger regentschappen.	Tagal.	Krawang.	Krawang.
Pasoeroean.	Tagal.	Pekalongan.	Preanger regentschappen.	Preanger regentschappen.
Bezoekie.	Rembang.	Rembang.	Rembang.	Tagal.
Probolingo.	Madura.	Banjoemas.	Bezoekie.	Pekalongan.
Banjoewangie.	Pasoeroean.	Bagelen.	Probolingo.	Pasoeroean.
Banjoemas.	Probolingo.	Kadoe.	Banjoemas.	Bezoekie.
Bagelen.	Banjoemas.	Madioen.	Bagelen.	Banjoemas.
Kadoe.	Bagelen.	Kedirie.	Kadoe.	Bagelen.
Madioen.	Kadoe.	Djokdjokarta.	Madioen.	Kadoe.
Patjitan.	Madioen.		Patjitan.	Patjitan.
Kedirie.	Patjitan.		Kedirie.	Kedirie.
Djokdjokarta.	Kedirie.		Djokdjokarta.	Djokdjokarta.
	Djokdjokarta.			Soerakarta.
	Soerakarta.			

Digitized by Google

In de laatste vijf jaren heeft zich dus voortdurend geen enkele zaak voorgedaan in de gewesten Bantam, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Kedirie en Djokdjokarta.

De volgende opgave leert in welke gewesten in 1863 en 1862 de meeste zaken voorkomen:

Gewesten.	1863.	1862.
Batavia	81	50
Soerabaija	67	60
Samarang	14	18
Banjoewangie	0	29
Buitenzorg	9	4
Cheribon	0	11
Tagal	3	0
Pekalongan	0	4
Japara	2	9
Soerakarta	3	0
Bezoekie	0	3
Preanger regentschappen	2	0
Madura	1	0
Krawang	1	0

Nu heeft Batavia in één jaar het hoogste cijfer; vroeger spande in dat opzigt Soerabaija steeds de kroon. (Zie de vermoedelijke redenen daarvoor opgegeven in het verslag over 1859.)

Veroordeeld werden in 1862 149 beklaagden, in 1863 137; vrijgesproken of ontslagen van alle regtsvervolging in 1862 37, in 1863 44.

Het getal opgelegde geldboeten was in 1862 119, in 1863 112. In het eerstgenoemd jaar vindt men verder opgeteekend 25 en in het andere 30 andere straffen, grootendeels gevangenis.

Naar hun geslacht waren de beklaagden, in vergelijking met de drie voorgaande jaren, verdeeld als volgt:

In het jaar	Vrouwen.	Mannen.
1863	10	174
1862	15	173
1861	3	147
1860	11	130
1859	13	206

Digitized by Google

In 1863 waren dus betrekkelijk niet veel vrouwen onder de overtreders.

Opmerkelijk echter blijft het, dat in den regel bij de residentsgeregten de vrouwelijke beklaagden bijna immer alleen worden aangetroffen in de drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija. Zoo waren er in in 1862 5 te Batavia en 6 te Soerabaija; in 1863 2 te Batavia, 2 te Samarang en 6 te Soerabaija.

De beklaagden waren van de volgende landaarden:

In het jaar	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
1863. . . .	174	»	10
1862. . . .	147	25	16
1861. . . .	124	24	2
1860. . . .	125	1	4
1859. . . .	218	»	1

Van de 25 in 1862 vermelde inlanders waren er 23 betrokken voor het residentsgeregt te Banjoewangie, even als de 24 die vermeld zijn in 1861. Men gelieve hieromtrent te zien de opmerking in het verslag over dat jaar.

De reeds herhaalde opgemerkte toename van zaken op de zoogenaamde politierollen had ook gedurende het jaar 1862 stand gehouden, maar in 1863 kon men eene vermindering opmerken, welligt als gevolg van de reeds vroeger in dit verslag gesignaleerde strekking om de zaken, welke als misdrijven, ook al zijn zij van min beduidenden aard, niet meer af te doen als politiezaken maar te brengen voor den landraad.

Het totaal was in 1863 80 414, dat is 8437 minder dan in 1861, toen het bedroeg 88 851.

De totalen der voorgaande jaren waren:

in	1861.	75 353
»	1860.	74 536
»	1859.	69 194
»	1858.	64 830
»	1857.	62 584

Onder de totalen van 1863 en 1862 waren in 1863 52 965 veroordeelingen, 23 075 vrijspraken, en 4376 verwijzingen, in 1862 58 946 veroordeelingen, 24 645 vrijspraken en 5260 verwijzingen.

Wanneer men voortdurend de belangrijke cijfers opmerkt van de vrijspraken en de verwijzingen in zaken die op de politierol worden afgedaan, rijst onwillekeurig de vraag, of dan zoo vele zaken zonder eenig bewijs van schuld of verkeerdelijk worden verwezen naar de politierol.

De ondergeteekende meent dat daarop kan worden geantwoord, dat zulks slechts het gevolg is van het vrij algemeen verkeerd opvatten van eenige voorschriften van het inlandsch reglement, ten gevolge waarvan op de politierol worden gesteld alle aangehoudenen die voor den politie-ambtenaar worden gebragt, zoodat de beklaagden in den regel worden gesteld op de politierol, zonder nog naar het politiegeregt te zijn verwezen. Tot betoog, dat dit verkeerd is en in strijd met de wet, kan het navolgende worden gezegd. Wanneer men art. 64 Inlandsch Reglement vergelijkt met artt. 88 en 368, in verband met art. 110 Reglement op de Regterlijke Organisatie, dan blijkt dat de wetgever wel degelijk heeft willen onderscheiden tusschen het voorloopig onderzoek met gevolgde verwijzing en de zoogenaamde politierol; het register vermeld in art. 88 is een geheel ander dan dat

Digitized by Google

bekend onder den naam van politierol en vermeld in art. 369. Er moet dus zijn een register, waarop worden gesteld de beslissingen omtrent voorloopig aangehouden personen, en afgescheiden daarvan nog een ander register betreffende de regtspraak van den politieregter na de verwijzing. Zoo dit onderscheid behoorlijk wierd in het oog gehouden en de verwijzende ambtenaar immer behoorlijk opvolgde de voorschriften van artt. 81, 82, 83, 84, 85, 86 en 87 Inlandsch Reglement, dan zou niet ligt eene zaak op de politierol komen zonder dat er genoegzame grond tot vervolging bestaat, en zouden daarop evenmin zaken worden gebragt die behooren tot de bevoegdheid van andere regtbanken en geregten. De ondergeteekende durft beweren dat, wanneer dit geschiedde en dus de wet behoorlijk wierd opgevat en toegepast, het getal beklaagden op de politierol ongeveer tot op de helft zou worden gereduceerd.

De volgende tabel wijst aan, hoeveel zaken gedurende elk der beide jaren in elk gewest op de politierol zijn gebragt geworden, en sluit zich aan de tabel loopende van 1857 tot en met 1861, gegeven in het verslag over laatstgemeld jaar.

Gewesten.	1863.	1862.
Bantam	2 991	2 443
Batavia	8 794	13 309
Buitenzorg	3 443	3 424
Krawang	785	1 095
Preanger regenschappen	2 710	2 887
Cheribon	1 753	2 043
Tagal	1 228	1 458
Pekalongan	502	706
Samarang	7 380	9 447
Japara	3 291	4 939
Rembang	7 322	5 138
Soerabaija	10 386	12 741
Madura	3 915	4 447
Pasoeroean	1 276	1 355
Bezoekie	7 660	3 268
Probolingo	2 677	3 492
Banjoewangie	84	142
Banjoemas	1 644	2 105
Bagelen	4 418	5 751
Kadoe	2 234	1 633
Madioen	2 607	2 956
Patjitan	186	388
Kedirie	2 053	2 325
Djokdjokarta	1 047	1 315
Soerakarta	28	44
Totaal	80 414	88 851

Digitized by Google

Batavia, Samarang en Soerabaija bleven dus, zoo als natuurlijk is, in aantal de kroon spannen, toch niet zonder belangrijke vermindering in het laatste jaar in vergelijk met 1862, en wel van 4515 beklaagden voor Batavia, van 2067 voor Samarang en van 2325 voor Soerabaija. Daarentegen is eene buitengewone toename merkbaar in Bezoekie, waarvan het hoogste cijfer in de voorgaande zes jaren was 3268, terwijl het in 1863 bedroeg 7660, dus 4392 meer, en Rembang, waarvan het hoogste cijfer in de bedoelde zes jaren was 5138, terwijl 1863 voor dat gewest aanwijst 7322 beklaagden, d. i. 2384 meer. Ook in Bantam, Buitenzorg en Kadoe is het aantal toegenomen.

VI. Regentschapsgeregt op Java en Madura.

Het getal overtredingszaken bij de regentschapsgeregten behandeld is zeer toegenomen; in 1859 was het geweest 6514, in 1860 12 981 en in 1861 10 775, doch nu in 1862 beliep het 15 054 en in 1863 13 043.

In de navolgende tabel is eene vergelijking ingesteld met de drie voorafgaande jaren ten aanzien van het getal zaken, die in elk gewest door de regentschapsgeregten werden afgedaan.

Gewesten waarin geregten bevestigd zijn.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Bantam	335	729	788	637	309
Krawang.	102	116	41	Geene	47
Preanger regentschappen .	1362	1747	1150	1129	612
Cheribon	109	87	118	101	236
Tagal	92	431	202	205	248
Pekalongan	18	54	83	41	44
Samarang	723	866	978	780	727
Japara.	1813	2466	395	1323	1400
Rembang.	209	184	333	377	120
Soerabaija	1507	1321	723	1038	649
Madura	145	202	106	372	88
Pasoeroean	1377	1695	1704	3113	108
Bezoekie	631	826	969	820	267
Probolingo	572	671	514	403	404
Banjoewangie	34	15	34	Geene	32
Banjoemas	368	256	229	285	255
Bagelen	1737	2220	1582	1581	1364
Kadoe.	606	716	545	668	352
Madioen	248	276	267	243	242
Patjitan	105	Geene	Geene	Geene	Geene
Kedirie	121	175	43	32	10

Digitized by Google

Hier en daar zijn aanmerkelijke fluctuatien zigtbaar, b. v. in Japara en Tagal.

De onderstaande tabel wijst aan, in welke regentschappen in ieder van het vijftal jaren geene zaken voor de geregten te behandelen waren:

1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Lebak.	Lebak.	Lebak.	Lebak.	Limbangan.
Soekapoera.	Koeningan.	Soekapoera.	Krawang.	Koeningan.
Koeningan.	Salatiga.	Madjalengka.	Salatiga.	Salatiga.
Salatiga.	Sumanap.	Salatiga.	Grobogan.	Grobogan.
Grobogan.	Banjoemas.	Grobogan.	Sumanap.	Soerabaija.
Sumanap.	Ambal.	Koedoes.	Banjoewangie.	Bawean.
Tjilatjap.	Patjitan.	Joana.		Sumanap.
Ambal.		Japara.	Patjitan.	Bangkallang.
		Soerabaija.	Kedirie.	Banjoemas.
		Sumanap.	Berbek.	Patjitan.
		Banjoemas.		Kedirie
		Tjilatjap.		Blitar.
		Patjitan.		Berbek.
		Kedirie.		
		Berbek.		
		Trengalek.		

Salatiga en Sumanap zijn alzoo de eenige regentschappen, waarin gedurende het vijfjarig tijdvak geen enkele zaak voor het regentschapsgeregt werd behandeld.

In geen der zaken, afgedaan in 1862 en 1863, is appèl aangeteekend geworden; men gelieve hieromtrent te lezen wat boven gezegd is bij de behandeling der appellen voor de landraden.

VII. Districtsgeregten op Java en Madura.

Het totaal overtredingen bij de districtsgeregten afgedaan was in 1862 594, in 1863 44, tegenover 561 in 1861, 970 in 1860, en 848 in 1859.

Onafgedaan waren er op ultimo December 1862 80 en op ultimo December 1863 9; er waren dus in 1862 hangende 674 zaken, in 1863 450.

Van de 435 geregten, welke de staten vermelden, waren er in 1862 slechts 117 die zaken hadden af te doen; in 1863 slechts 99, tegenover 102 in 1861, en 142 in 1860.

In 1862 hadden Pekalongan, Banjoewangie en Patjitan, in 1863 alleen Banjoewangie geene zaken te vermelden.

Digitized by Google

Gedurende het laatste drietal jaren was het aantal zaken gebragt voor de districtsgeregten in elk gewest als volgt:

Gewesten, waarin de districten gelegen zijn.	1863.	1862.	1861.
Bantam	18	31	45
Krawang	9	17	18
Preanger regentschappen	14	80	15
Cheribon	23	37	18
Tagal	1	5	Geene.
Pekalongan	1	Geene.	6
Samarang.	17	11	25
Japara	16	23	23
Rembang	10	32	2
Soerabaija.	22	7	27
Madura	75	105	52
Pasoeroean	8	11	14
Bezoekie	3	6	20
Probolingo	99	87	59
Banjoewangie	Geene.	Geene.	Geene.
Banjoemas	19	76	80
Bagelen	70	82	132
Kadoe	14	13	13
Patjitan	22	14	3
Madioen	Geene.	Geene.	Geene.
Kedirie.	6	14	6

VIII. Geregten binnen het gebied van den Keizer van Soerakarta en van Pangeran Adipatti Ario Mangkoe Negoro

In 1863 werden afgedaan 3279 zaken, in 1862 1648 en in 1861 1213.

Digitized by Google

Zij waren volgenderwijze over de verschillende geregten verdeeld:

Geregten binnen des Keizers gebied.	1863.	1862.	1861.
Pradhats	1741	geene opgave ontvangen.	
Rol van kleine zaken	1478	1314	975
Voor de regenten en goenoongs		219	27
Geregten binnen MANGKOE NEGORO's *gebied:*			
Pradhats	22	geene opgave ontvangen.	
Rol van kleine zaken	38	68	160
Voor de regenten en goenoongs		47	51
Totaal . . .	3279	1648	1213

Op ultimo December 1863 waren volgens eene opgave van den resident van Soerakarta op des Keizers gebied nog onafgedaan de overtredingszaken van 1088 beklaagden. Daarentegen was op de Mangkoe-Negorosche landen geene enkele zaak bij het einde van 1863 aanhangig.

Het groote verschil tusschen het aantal zaken binnen des Keizers gebied en binnen dat van den Prins moet, behalve aan de grootere uitgestrektheid, vooral ook daaraan worden toegeschreven, dat de preventive politie op des Prinsens landen oneindig beter is dan die op de landen van den Soesoehoenan.

B. *Burgerlijke zaken.*

I. HOOGGEREGTSHOF VAN NEDERLANDSCH INDIË.

In cassatie had het hof, regt sprekende in burgerlijke zaken, weder zeer weinig zaken te behandelen; in 1862 6, waarvan op het einde van het jaar 2 nog hangende waren, en in 1863 5, die alle werden afgedaan.

In 1861 waren er hangende geweest 7,

in 1860 . . .	4
» 1859 . . .	6
» 1858 . . .	8
» 1857 . . .	8
» 1856 . . .	9
» 1855 . . .	9
» 1854 . . .	12
» 1853 . . .	10
» 1852 . . .	10
» 1851 . . .	19
» 1850 . . .	6
» 1849 . . .	1
» 1848 . . .	geen.

Digitized by Google

Van de 6 in 1862 hangende cassatie-verzoeken waren 5 gerigt tegen vonnissen van den raad van justitie te Batavia, 1 tegen een vonnis van den raad van justitie te Soerabaija; in 1863 van de 5 hangende zaken 3 tegen uitspraken van den Bataviaschen raad, 2 tegen uitspraken van den Soerabaijaschen.

Al de vorderingen tot cassatie werden verworpen of niet ontvankelijk verklaard; in 1861 waren 3 eischen verworpen geworden, mede alle die in dat jaar werden afgedaan; zoo was het ook gesteld geweest met de 2 eenige, die in 1860 werden afgedaan.

Het aantal zaken in hooger beroep bij den hove gedurende elk der beide jaren aanhangig was aanmerkelijk minder dan in 1861, toen het 't cijfer bereikte van 194; in 1862 waren namelijk hangende 176 appèlzaken, in 1863 155.

Dit laatste cijfer komt zeer nabij aan dat van 1860, toen er 153 zaken als hangende gedurende het jaar waren opgeteekend; de jaren 1859, 1858 en 1857 hadden respectivelijk opgeleverd 122, 99 en 83 zaken.

Van die appellen moesten er in 1862 150 worden behandeld volgens de manier van procederen, voorgeschreven bij het Reglement op de Burgerlijke Regtsvordering, in 1863 121; verder in 1862 2 en in 1863 6 volgens de procesorde, voorgeschreven bij het provisioneel reglement van 1819, en in 1862 28, in 1863 24 volgens de bijzondere manier van procederen, op de stukken en zonder vorm van proces, voorgeschreven bij verschillende reglementen, regelende de manier van procederen in de buitenbezittingen.

Onder de zaken, te behandelen volgens het Reglement op de Burgerlijke Regtsvordering van 1849 bleven in 1862 hangende 35, in 1863 mede 37 zaken.

De meeste appellen betroffen wederom bij voortduring vonnissen van den raad van justitie te Batavia namelijk in 1862 111, in 1863 85; overigens betroffen in 1862 25 regtsvorderingen zaken die in eersten aanleg hangende geweest waren bij den raad van justitie te Samarang, in 1863 slechts 9, terwijl in 1862 14 malen, in 1863 27 malen bij den hoogsten regter werd opgekomen tegen vonnissen van den raad van justitie te Soerabaija.

Van de vorderingen (daarvan uitgezonderd de appellen afgedaan op de stukken en zonder vorm van geding) betroffen er 40 in 1862 handelszaken, in 1863 49, tegenover 46 in 1861, 23 in 1860 en 21 in 1859.

Onder de vorderingen ingesteld volgens het Regl. B. R. waren in 1862 124 persoonlijke, 24 zakelijke en 2 gemengde, in 1863 89 persoonlijke, 32 zakelijke, 0 gemengde, tegenover 153 persoonlijke, 17 zakelijke en 0 gemengde in 1860.

In 1862 werd 7 malen verstek verleend, in 1863 9 malen, tegen 6 malen in 1861.

Geroijeerd werden in 1862 3, in 1863 4 zaken.

Interlocutoire, incidentele en praeparatoire arresten werden er gedurende 1862 gewezen 13, gedurende 1863 14, tegenover 26 in 1861, 27 in 1860.

In 1862 was de Regering geen enkel maal partij, in 1863 4 malen, tegen eens in 1861 en 5 malen in 1860.

Het aantal eindarresten door den hove gewezen in zaken behandeld volgens het Regl. B. R. was in 1862 115, in 1863 87; daaronder waren in 1862 47 bekrachtigende, 55 geheel of gedeeltelijk vernietigende, 13 niet ontvankelijk verklarende; in 1863 28 bekrachtigende, 44 geheel of ten deele vernietigende en 15 niet ontvankelijk verklarende; het jaar 1861 had 54 bekrachtigende, 55 geheel of gedeeltelijk vernietigende en 11 niet ontvankelijk verklarende eindarresten opgeleverd.

Onder de bekrachtigende eindarresten van 1862 waren er 36 op vonnissen van den raad van justitie te Batavia, 8 op vonnissen van den raad van justitie te Samarang en 3 op vonnissen van den raad van justitie te Soerabaija: geheel of gedeeltelijk vernietigende 38 op vonnissen van den raad van justitie te Batavia, 14 van dien te Samarang en 3 van dien te Soerabaija.

In 1863 was het aandeel van den raad van justitie te Batavia in de bekrachtigende eindarresten 19, in de geheel of ten deele vernietigende 27; van den raad van justitie te Samarang in de eerste 1, in de andere 5; en van den raad van justitie te Soerabaija in de eerste 8, in de andere 12.

Dus voortdurend meer vernietigende en wijzigende, dan bekrachtigende arresten.

Geen van beide jaren had het hof in appèl regt te doen op vonnissen door arbiters gewezen.

Volgens de manier van procederen van 1819 wees het hof in 1862 2 sententien (1 bekrachtigende, 1 niet-ontvankelijk verklarende); in 1863 mede 2 (1 bekrachtigende, 1 niet-ontvankelijk verklarende).

Digitized by Google

De beide zaken, die in 1862 volgens die manier van procederen werden aanhangig gemaakt, waren appèl van vonnissen van den Bataviaschen raad; van de 5 opgeteekend in 1863 was er 1 tegen ééne uitpraak van dien raad, 5 tegen vonnissen van den raad van justitie te Macassar.

Ten aanzien van die manier van procederen kan worden verwezen tot hetgeen dienaangaande is gezegd in het verslag over 1861.

Het volgend staatje leert van welke regtbanken de vonnissen waren, over welke het hof zonder vorm van geding in appèl had te oordeelen.

Regtbanken in eersten aanleg.	1863.	1862.	1861.
Raad van justitie te Amboina . .	3	6	5
» » » » Padang. . .	13	13	6
» » » » Banda . . .	1	»	»
» » » » Ternate . .	»	»	»
Regtbank te Palembang	8	1	4
Residentieraad te Benkoelen . . .	2	3	1
» » Riouw	1	1	»
Landraad te Muntok.	»	»	4
Totaal	28	24	20

Evenmin als in het voorgaand jaar had het hof in een van beide jaren in hooger beroep kennis te nemen van vorderingen tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz., ter zake van overtredingen door hen begaan in de uitoefening hunner functien; noch van vorderingen tot vernietiging of verbetering van vonnissen door raden van justitie gewezen krachtens artt. 134 en 135 Reglement Regterlijke Organisatie.

Het totaal verzoekschriften in appèl gediend tegen vonnissen op verzoekschriften in eersten aanleg gewezen, bedroeg in 1862 10, in 1863 12, tegen 12 in 1861 en 7 in 1860.

's Hofs werkkring als regter in eersten aanleg was wederom zeer rustig; in elk der jaren toch waren slechts 5 processen in eersten aanleg aanhangig, tegen 11 in 1861 en 4 in 1860.

In 1862 bleven er van die zaken 3 hangende, zoodat er in 1863 slechts 2 nieuw werden aangebragt.

Het waren alle zuiver burgerlijke persoonlijke regtsvorderingen; en in die alle was de Regering partij.

Praeparatoire, interlocutoire of incidentele werden niet gewezen.

De twee eindarresten, gewezen in 1862, verklaarden beide de vordering niet ontvankelijk; van de 5 arresten gewezen in 1863 wezen er 3 de vordering toe, de andere ontzegden haar.

Regeling van regtsgebied behoefde al wederom niet plaats te hebben.

Evenmin behoefde het hof regt te doen in cas van revisie, van request-civiel of van evocatie.

Verzoeken om relief deden zich niet voor.

In 1862 moest het hof in eersten aanleg kennis nemen van 36 requesten, in 1863 van 32. Daaronder waren in het eerste jaar 4 verzoeken om pro deo te procederen, in het andere 3.

Digitized by Google

Het jaar 1861 had 35 verzoekschriften in eersten aanleg opgeleverd, 1860 29.

Als adviserend collegie bragt het Hooggeregtshof in 1862 1095 adviesen uit, in 1863 526.

Over de daaronder begrepen adviesen in cas van gratie of remissie van straf is reeds boven gehandeld in de rubriek der misdrijven.

Het volgend staatje leert over welke onderwerpen de overige adviesen handelden in vergelijking met het jaar 1861.

Adviesen betreffende	1863.	1862.	1861.
Dispensatie van wettelijke bepalingen	60	38	65
Brieven van meerderjarig-verklaring	4	4	7
Wettiging	1	5	4
Het verleenen van fiat-executie	29	26	32
Onderwerpen van wetgeving	9	10	7
Aanwijzing van strafplaatsen	54	61	100
Onderwerpen van verschillenden aard	154	93	47

II. Raden van justitie op Java.

Als regters in hooger beroep op vorderingen tot vernietiging van vonnissen van landraden en residenten wezen de drie raden van justitie in 1862 70, in 1863 172 vonnissen.

De onderstaande tabel doet kennen hoe die regtspraak verdeeld was over de drie regtbanken, in vergelijking met de drie voorafgaande jaren.

REGTBANKEN.	Vonnissen in appèl van vonnissen van landraden.					Vonnissen in appèl van vonnissen van residenten.					TOTAAL.
	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	
Raad van justitie te Batavia	9	18	27	30	8	5	7	3	1	6	114
Raad van justitie te Samarang . . .	147	20	10 [1]	3	4	2	10	5	1	»	202
Raad van justitie te Soerabaija . . .	9	15	3	5	6	»	»	»	2	»	40
Totaal	165	53	40	38	18	7	17	8	4	6	356

1) In het verslag over 1861 staat abusievelijk vermeld, dat de raad van justitie te Samarang wees 27 vonnissen in appèl, waarvan 13 van uitspraken van residenten. Het moet zijn 15 vonnissen in appèl, waarvan 5 van uitspraken van residenten.

Digitized by Google

Het aantal appèllen is dus in de beide laatste jaren toegenomen.

Onder de in hooger beroep van vonnissen van landraden gedane uitspraken waren in 1862 21 bekrachtigende uitspraken, in 1863 mede 21, geheel of gedeeltelijk vernietigende in 1862 13, in 1863 9, niet-ontvankelijk verklarende in 1862 6, in 1863 35.

Het aantal zaken, die gedurende de beide jaren in eersten aanleg hangende waren bij de drie raden in vergelijking met de drie voorgaande is opgeteekend in het volgend staatje.

In het jaar	Raad van justitie te Batavia.	Raad van justitie te Samarang.	Raad van justitie te Soerabaija.	TOTAAL.
1863	591	240	545	1376
1862	838	177	412	1427
1861	662	154	288	1104
1860	548	148	260	956
1859	675	175	303	1135

Onder de in 1862 en 1863 hangende zaken waren er in 1862 129, die reeds in het voorgaand jaar waren aangebragt, namelijk 91 te Batavia, 35 te Samarang en 23 te Soerabaija; in 1863 110, namelijk 22 te Batavia, 15 te Samarang en 73 te Soerabaija.

Het aantal in elk der jaren aangebragte zaken was dus als volgt:

In het jaar	Raad van justitie te Batavia.	Raad van justitie te Samarang.	Raad van justitie te Soerabaija.	TOTAAL.
1863	569	225	472	1266
1862	747	162	389	1289

Het totaal der aangebragte zaken verschilde dus in de beide jaren niet veel, des te grooter was echter het verschil bij elk der regtbanken.

Het totaal der in eersten aanleg gewezen vonnissen leert men raadsgewijze in vergelijk met de drie voorafgaande jaren kennen uit de volgende tabel.

In het jaar	Raad van justitie te Batavia.	Raad van justitie te Samarang.	Raad van justitie te Soerabaija.	Totaal.
1863	508	198	451	1157
1862	807	164	324	1295
1861	609	180	238	1027
1860	648	151	209	1008
1859	575	182	235	992

Digitized by Google

Onder die vonnissen was het aantal praeparatoire, interlocutoire en incidentele als volgt.

In het jaar	Prae-paratoire.	Inter-locutoire.	Incidentele.	Totaal.
1863	14	80	31	125
1862	22	54	85	161
1861	45	112	93	250
1860	30	63	62	155
1859	22	67	84	173

De eindvonnissen waren volgenderwijze verdeeld:

In het jaar	Toewijzende.	Ontzeggende.	Niet-ontvankelijk verklarende.	Totaal.
1863	906	95	31	1032
1862	936	122	76	1134
1861	577	97	113	787
1860	607	211	35	853
1859	737	68	14	819

Het aantal verzoeken om kosteloos te procederen is hieronder opgeteekend:

In het jaar	Toegestaan.	Geweigerd.	Totaal.
1863.	52	12	64
1862.	7	4	11
1861.	35	9	44
1860.	37	8	45
1859.	25	5	30

Met uitzondering van het jaar 1862 staan dus de verzoeken om acten pro Deo vrij wel in evenredigheid tot het aantal processen.

Digitized by Google

Er moesten weder veel verstekken worden verleend, zoo als uit den onderstaanden staat blijken kan.

In het jaar	Tegen den eischer.	Tegen den gedaagde.	Tegen den gedaagde met aann. der zaak.	Totaal.
1863	7	382	255	644
1862	32	649	12	693
1861	30	375	56	461
1860	14	339	8	361
1859	31	463	9	503

Nagaande hoe veel van die verstekken door elk der raden van justitie werd verleend, bekomt men de navolgende cijfers:

In het jaar	Raad van justitie te Batavia.	Raad van justitie te Samarang.	Raad van justitie te Soerabaija.	Totaal.
1863	254	140	250	644
1862	370	102	221	693
1861	232	96	133	461
1860	131	78	152	361
1859	219	77	207	503

Uit deze vergelijking blijkt, dat het aantal verstekken in verhouding tot het aantal ingestelde eischen te Soerabaija voortdurend het grootst is, vermoedelijk een gevolg van de omstandigheid, dat meer dan elders zich te Soerabaija vele onbemiddelde en behoeftigen, met Europeanen gelijkgestelden bevinden.

Gedingen, waarin de bij art. 4 Reglement Regterlijke Organisatie en art.... regerings-reglement bedoelde aanzienlijke inlanders betrokken waren, deden zich in 1863 voor 4, 2 te Batavia en 2 te Soerabaija, en in 1862 24, 21 te Batavia en 3 te Soerabaija.

In 1861 was daarvan het totaal-cijfer geweest 29, in 1860 6 en in 1859 16.

Aanmerkelijk was weder het aantal processen, waarin vreemde Oosterlingen partij waren, namelijk in 1863 764, in 1862 792, tegen 798 in 1861, 654 in 1860, en 766 in 1859.

Van het middel van request-civiel werd alleen gebruik gemaakt in 1862 en wel 4 malen.

Op verzoek van partijen gingen van de rol 152 zaken in 1862, en 186 in 1863, tegen 76, 63 en 99 in de jaren 1861, 1860 en 1859.

Digitized by Google

Het aantal requesten in eersten aanleg bij de raden gebragt is vervat in de volgende tabel.

In het jaar	RADEN VAN JUSTITIE TE			Totaal.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	
1863 . . .	296	188	304	788
1862 . . .	360	261	440	1061
1861 . . .	277	263	183	723
1860 . . .	279	244	194	717
1859 . . .	287	180	241	658

In 1862 betroffen van die requesten 206 voogdij, 13 curatele, 15 opsluiting als gevaarlijk (art. 134 Reglement Regterlijke Organisatie) en 827 andere onderwerpen; in 1863 85 voogdij, 5 curatele, 15 opsluiting, 683 andere onderwerpen.

De regtspraak in kort geding leverde het volgende aantal uitspraken op:

In het jaar	RADEN VAN JUSTITIE TE			Totaal.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	
1863 . . .	4	9	11	24
1862 . . .	2	7	6	15
1861 . . .	8	13	10	31
1860 . . .	9	10	8	27
1859 . . .	15	3	8	26

In handelszaken waren in 1863 gewezen 334 vonnissen, in 1862 391; tegen 752 in 1861, 271 in 1860, 449 in 1859.

Er is dus eene aanmerkelijke daling in het cijfer op te merken, vooral in vergelijking met dat van het jaar 1861.

De vonnissen verdeelende naar den aard der regtsvorderingen, op welke zij gewezen werden, leveren de opgaven van de griffiers der raden van justitie de volgende resultaten op.

Aard der regtsvorderingen.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Persoonlijke	980	969	881	843	617
Zakelijke	43	51	31	37	18
Gemengde	8	5	105	19	9
Tot geen hooger bedrag dan f 200 . . .	238	95	133	271	283

Digitized by Google

Vonnissen gewezen tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz. werden er in 1862 opgegeven 65, in 1863 38, tegen 68 in 1861, 77 in 1860 en 27 in 1859.

Op verzoeken tot aanvulling of verbetering van acten van den burgerlijken stand werd in 1862 13, in 1863 24 maal uitspraak gedaan, tegen 69 maal in 1861, 77 maal in 1860 en 54 malen in 1859.

In elk jaar behoefde slechts 1 uitspraak van scheidsmannen des regters executoir te worden, in 1861 7, in 1860 5, in 1859 4.

Betreffende den staat der personen werden alleen in 1862 3 vonnissen gewezen, alle te Batavia, tegen 14 in 1861, 2 in 1860 en 3 in 1859

Uitwijzing van eigendomsregt behoefde alleen plaats te hebben in 1862 27 malen, tegen *ééns* in 1861 en 1860 en 2 malen in 1859; die 27 vonnissen werden alle gewezen door den raad van justitie te Batavia; het geschiedde op vordering van het openbaar ministerie, als vertegenwoordigende den lande, tot verzekering van 's lands eigendomsregt op onbeheerde perceelen, die geen bekenden eigenaar hadden.

Ook alleen in 1862 werd gevonnisd op vorderingen tot scheiding van tafel en bed 2 malen, beide te Batavia.

Evenzoo was het gesteld met de vorderingen tot scheiding van goederen.

Van de drie voorgaande jaren hadden alleen 1860 en 1859 dergelijke regtsvorderingen gekend, en wel 1860 2 tot scheiding van tafel en bed, 1859 3 tot zoodanige scheiding en 2 tot scheiding van goederen.

Vonnissen van echtscheiding werden er in 1862 uitgesproken 10, 4 te Batavia en 3 te Samarang en te Soerabaija, in 1863 8, 3 te Batavia en te Samarang, 2 te Soerabaija; in 1861 was het totaal echtscheidingen geweest 9, in 1860 6 en in 1859 2.

De volgende tabel toont aan hoe veel vonnissen tot verklaring in staat van faillissement, hoe veel tot verklaring in staat van kennelijk onvermogen en hoe veel tot surséance van betaling in elk der vijf jaren moesten worden uitgesproken.

Raad van Justitie te	Faillissement.					Kennelijk onvermogen.					Surséance van betaling.				
	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Batavia . .	22	32	7	2	8	1	3	—	—	—	—	—	—	—	2
Samarang. .	—	—	2	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Soerabaija .	9	9	6	3	4	—	—	—	—	—	1	—	—	—	.
Totaal. . .	31	41	15	6	14	1	4	—	—	—	1	—	—	—	2

De twee laatste jaren leverden derhalve het treurig verschijnsel op van eene aanzienlijke toename der faillissementen; alleen Samarang had 't geluk van die handelsrampen verschoond te blijven.

In 1862 is er eenige vermindering merkbaar in het totaal der acten van eigendom, van hypotheek en van cessie van hypotheek, verleden voor regters-commissarissen uit raden van justitie, terwijl daarentegen in 1863 het totaal wederom gestegen was boven het hoogste cijfer van een der voorgaande jaren.

Digitized by Google

De volgende vergelijkende opgave kan dit aantoonen:

Acten van	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Eigendom	2142	2004	2138	2021	1895
Hypotheek	651	601	554	521	420
Cessie van hypotheek	114	64	79	64	54
Totaal	2907	2669	2771	2606	2370

Het volgend staatje leert hoe veel dezer acten werden verleden bij elk der raden van justitie.

Acten verleden bij den raad van justitie te	1863.	1862.	1861	1860.	1859.
Batavia	1436	1340	1473	1652	1526
Samarang	509	668	588	490	406
Soerabaija	962	661	710	464	438
Totaal	2907	2669	2771	2606	2370

Deze vergelijking doet zien dat de vermeerdering in 1863 vooral te Soerabaija heeft plaats gehad, zijnde het totaal acten aldaar in 1863 ruim 500 meer dan in 1859.

Bij faillissementen, rangregelingen enz. moesten de regters-commissarissen in 1863 31 malen tegenwoordig zijn, in 1862 18 malen, tegen 67 malen in 1861, 33 malen in 1860 en 59 malen in 1859.

In 1862 verzegelden de griffiers slechts 19 boedels, waarvan 7 malen ambtshalve bij sterfgevallen, en 7 malen bij faillissementen, geen enkel maal te Batavia, in 1863 evenmin te Batavia, maar 15 malen te Soerabaija bij faillissementen, 3 malen aldaar ambtshalve en 3 malen op verzoek bij sterfgevallen, en te Samarang mede 3 malen in zoodanige gevallen op verzoek, totaal 26: in 1861 was er slechts 29 malen verzegeld, in 1860 15 malen en in 1859 27 malen. Zeker is het zeer vreemd, dat de griffier geen enkel maal behoefde te verzegelen in het uitgestrekt en druk bevolkt Batavia; de ondergeteekende blijft zich refereren aan hetgeen met opzigt tot de verzegelingen is gezegd in zijn verslag over 1860.

Het aantal ter griffie gedane inschrijvingen van acten van beraad, zuivere aanvaarding, aanvaarding onder voorregt van boedelbeschrijving en van verwerping bedroeg in 1862 101, in 1863 80, tegen 97 in 1861, 59 in 1860 en 46 in 1859.

Digitized by Google

Handelsovereenkomsten en bodemerijbrieven werden er in 1862 ingeschreven 45, in 1863 43; daarvan was het cijfer in 1861 geweest 35, in 1860 50 en in 1859 54.

Ten slotte moet nog vermeld worden dat in opvolging van art. 444 Reglement op de Burgerlijke Regtsvordering, volgens de ontvangen opgaven, de substituut-griffiers in 1862 moesten bijwonen 44 beslagleggingen, 1863 111, tegen 82 in 1861, 63 in 1860 en 144 in 1859.

III. Landraden op Java en Madura.

Als regters in appèl hadden de landraden zeer weinig te doen; het totaal bedrag der in hooger beroep aangebragte zaken was in 1862 7, in 1863 8, tegen 5 in 1861.

De aangevallen vonnissen waren gewezen door de volgende regentschapsgeregten:

in 1863 2 door het geregt in Tagal;
» » 2 » » » » Samarang;
» » 2 » » » » Pattie;
» » 1 » » » » Pamakassan;
» 1862 3 » » » » Tagal;
» » 1 » » » » Samarang;
» » 3 » » » » Demak;
» » 1 » » » » Pattie;
» 1861 2 » » » » Samarang;
» » 1 » » » » Pattie;
» » 1 » » » » Magelang;
» » 1 » » » » Temangoong.

In vergelijking met de beide voorgaande jaren was het aantal burgerlijke zaken in eersten aanleg bij de landraden op Java en Madura toegenomen; in 1862 was haar totaal 1199, waarvan 94 aangebragt van het voorgaand jaar, in 1863 1027, waarvan 167 van het voorgaand jaar, terwijl er bij het einde van 1863 aanhangig bleven 96; in 1861 was het totaal geweest 922, in 1860 735, in 1859 1353.

Hoe het aantal hangende zaken in de vijf jaren verdeeld was over de verschillende landraden, kan geleerd worden uit de onderstaande vergelijkende tabel.

LANDRAAD TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Serang	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Tjeringien	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Pandeglang	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Warong Goenong	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Batavia	59	64	80	78	60
Transporteren	59	64	80	78	60

Digitized by Google

LANDRAAD TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Per transport . . . :	59	64	80	78	60
Meester Cornelis	17	18	26	20	30
Bekassie	5	10	24	36	24
Tangerang	4	2	31	19	2
Buitenzorg	14	14	Geene.	26	30
Poerwakarta	2	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Tjandjoer	8	19	2	1	7
Bandong	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	2
Sumedang	2	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Garoet.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Manondjaija	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Cheribon	15	46	9	3	113
Indramaijoe	Geene.	Geene.	Geene.	13	6
Tjiamies	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Madjalengka.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Koeningan	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	3
Tagal	50	52	18	33	7
Pekalongan	4	2	Geene.	14	10
Samarang.	79	71	60	64	42
Kendal	17	21	6	2	2
Salatiga	11	7	Geene.	3	9
Demak.	34	19	14	8	13
Grobogan.	2	Geene.	1	10	6
Pattie	170	128	58	61	54
Koedoes.	16	23	13	17	21
Japara.	8	36	21	17	24
Transporteren . . .	517	532	363	425	465

Digitized by Google

LANDRAAD TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Per transport . . .	517	532	363	425	465
Rembang	12	4	3	1	Geene.
Toebang	1	Geene.	Geene.	Geene.	1
Blora	1	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Bodjonegoro.	2	2	7	2	Geene.
Soerabaija	94	128	131	149	190
Grissee	71	56	57	51	65
Modjokerto	11	16	7	7	4
Sidhoardjo	33	41	57	30	19
Baweān	1	8	6	1	1
Sumanap	30	23	43	56	
Bangkallang.	Geene.	1	4	6	60
Pamakassan	31	24	26	10	
Pasoeroean	39	12	37	45	63
Malang	Geene.	20	13	Geene.	2
Bezoekie	Geene.	4	7	1	Geene.
Panaroekan	3	2	6	Geene.	Geene.
Bondowosso	7	Geene.	4	2	Geene.
Probolingo	101	53	54	55	49
Banjoewangie	1	1	Geene.	Geene.	Geene.
Banjoemas	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	7
Tjilatjap	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Poerbolingo	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	1
Bandjar Negara	Geene.	1	Geene.	Geene.	Geene.
Poerworedjo	6	1	Geene.	5	1
Keboemen	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Transporteren . . .	961	979	825	846	928

LANDRAAD TE	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Per transport . . .	961	979	825	846	928
Ambal	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Ledok	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Magelang	10	10	4	10	8
Temangoong	Geene.	Geene.	2	Geene.	Geene.
Madioen	5	12	6	2	3
Ngawie	4	13	8	1	3
Ponorogo	Geene.	3	Geene.	Geene.	6
Patjitan	Geene.	Geene.	4	3	Geene.
Kedirie	Geene.	55	43	47	117
Berbek	Geene.	163	16	7	69
Blitar	Geene.	8	14	20	215
Toelong Agoong	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Trengalek	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Totaal . . .	1027	1199	922	936	1253

Uit deze opgave blijkt:

dat gedurende het vijftal jaren in het geheel geene zaken werden behandeld bij de landraden te Serang, Tjeringien, Pandeglang, Warong Goenong, Garoet, Manondjaija, Tjiamies, Madjalengka, Tjilatjap, Keboemen, Ambal, Ledok, Toelong Agoong en Trengalek;

dat in vier van het vijftal jaren geene zaken werden behandeld bij de landraden te Poerwakarta, Bandong, Sumedang, Koeningan, Blora, Banjoemas, Poerbolingo, Bandjar Negara, en Temangoong; en

dat in drie van het vijftal jaren geene zaken voorkwamen bij de landraden te Indramaijoe, Toeban, Banjoewangie en Ponorogo.

Meer dan 50 zaken hadden meestal (gedurende drie of meer jaren) de landraden te Batavia, Samarang, Pattie, Soerabaija, Grissee en Probolingo.

In de afgedane zaken werden in 1863 gewezen 678 eindvonnissen, in 1862 609, tegen 703 in 1861, 687 in 1860 en 682 in 1859.

Afstand van de instantie werd gedaan: in 1863 in 246 zaken, in 1862 in 146; terwijl het in 1861 was geschied in 113, in 1860 in 137 en in 1859 in 157 zaken.

Praeparatoire, interlocutoire en incidentele vonnissen werden er in 1863 door de landraden gewezen 143, in 1862 49, tegen 4 in 1861, 36 in 1860 en 86 in 1859.

Niet-ontvankelijk verklaarde vorderingen vindt men in de opgaven over 1863 opgeteekend 33, over 1862 51; in 1861 was het aantal van zoodanige uitspraken geweest 135, in 1860 78, in 1859 56.

In 1863 werd appèl aangeteekend tegen 37 vonnissen, in 1862 tegen 26.

Digitized by Google

IV. Residentieraden te Soerakarta en Djokdjokarta.

Sedert het jaar, waarover de ondergeteekende het eerste statistiek verslag zamenstelde, 1857, is bij deze regtbanken nog nimmer eene burgerlijke zaak voorgekomen; zoo wijzen dan ook de tabellen thans weder geene enkele zaak aan,

Met opzigt tot de vermoedelijke oorzaken hiervan verzoekt de ondergeteekende te mogen verwijzen tot hetgeen daaromtrent is gezegd in zijn zoo even bedoeld eerste verslag.

V. Residentsgeregten op Java en Madura.

Bij deze geregten was het aantal burgerlijke zaken in de jaren 1863 en 1862 aanmerkelijk hooger dan vroeger.

Immers 1862 leverde een totaal op van 615, 1863 van 484 regtsvorderingen, tegenover 242 in 1861, 269 in 1860 en 213 in 1859.

Die vermeerdering was in beide jaren het gevolg van het aanbrengen van een zeer groot aantal vorderingen bij het residentsgeregt te Tagal, een geregt dat sedert 1858 slechts 2 zaken had te vermelden gehad, namelijk in 1860.

Het aantal zaken in dit geregt bedroeg nu in 1862 527 en in 1863 355, maar deze 355 waren alle aanhangig verbleven van het voorgaand jaar, toen van de 527 vorderingen er 172 bij eindvonnissen werden afgedaan, terwijl in de overige 355 gedurende 1863 werden gewezen 6 eindvonnissen, en in de daarna overblijvende 349 de eischer wegens niet-verschijning krachtens art. 131 Inlandsch Reglement werd vervallen verklaard van de instantie.

De resident van Tagal omtrent dit ongemeen groot aantal in 1862 door den ondergeteekende verzocht inlichtingen te geven, heeft geantwoord, dat al deze vorderingen waren ingesteld door de rietplanters voor de suikeronderneming Pangka tegen den heer M. Johannes, administrateur dier onderneming, wegens te goed hebbende plantloonen, verschuldigd krachtens overeenkomsten als bedoeld worden bij de publicatie van 25 December 1838 (*Staatsblad* n°. 50.)

Digitized by Google

De volgende tabel wijst aan hoe het aantal zaken in de laatste vijf jaren was verdeeld over de verschillende residentien:

Geregten in de gewesten	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Bantam	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Batavia	67	43	123	211	146
Buitenzorg	Geene.	Geene.	Geene.	7	8
Krawang.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Preanger regentschappen . .	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	2
Cheribon.	41	24	97	22	7
Tagal.	355	527	Geene.	2	Geene.
Pekalongan	Geene.	Geene.	Geene.	1	Geene.
Samarang	13	8	Geene.	1	4
Japara	2	5	4	10	6
Rembang.	2	Geene.	3	Geene.	1
Soerabaija	Geene.	1	6	7	21
Madura	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	11
Pasoeroean	2	4	5	7	11
Bezoekie.	2	3	Geene.	Geene.	Geene.
Probolingo	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Banjoewangie	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Banjoemas	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Bagelen	Geene.	Geene.	4	Geene.	3
Kadoe.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	1
Madioen	Geene.	Geene.	Geene.	1	2
Patjitan	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Kedirie	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Djokdjokarta	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Soerakarta	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Totaal.	484	615	242	269	213

Digitized by Google

Er kwamen dus in 1863 geene zaken voor in 17 gewesten, in 1862 mede in 17, in 1861 in 18, in 1860 in 16 en in 1859 in 12.

Gedurende het vijftal jaren treft men geene enkele zaak aan in de gewesten Bantam, Krawang, Probolingo, Banjoewangie, Banjoemas, Patjitan, Kedirie, Djokdjokarta en Soerakarta.

De uitspattting te Tagal niet medegerekend, was het grootste aantal zaken voortdurend in Batavia; dan volgt Cheribon en vervolgens Samarang.

Opmerking verdient het, dat het getal zaken te Soerabaija is gedaald in vijf jaren van 21 op 0.

Op ultimo December 1862 bleven van de aangebragte zaken hangende 361, in 1863 7.

In 1862 werden gewezen incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen 7, in 1863 3, tegen 0 in 1861, 1860 en 1859, eindvonnissen in 1862 232, in 1863 70, tegen 107 in 1861, 104 in 1860 en 91 in 1859, niet-ontvankelijkverklaringen in 1862 7, in 1863 0, tegen 2 in 1861 en 0 in 1860 en 1859.

Hooger beroep werd alleen aangeteekend in 1862, en wel in Tagal tegen 18 vonnissen.

VI. Regentschapsgeregten op Java en Madura.

In 1862 nam de regtspraak in burgerlijke zaken bij de regentschapsgeregten toe, in 1863 nam zij weder een weinig af.

In hooger beroep werden in ieder der beide jaren behandeld 33 zaken, tegen 30 in 1861, 41 in 1860 en 26 in 1859.

Het aantal zaken in eersten aanleg afgedaan beliep in 1862 2320, in 1863 1849, tegen 1576 in 1861, 1979 in 1860 en 1932 in 1859.

Gedurende het laatste vijfjarig tijdvak waren die zaken volgender wijze, verdeeld over de verschillende gewesten:

Gewesten waarin de regentschappen liggen.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Bantam	56	40	54	17	15
Krawang	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	60
Preanger regentschappen	84	82	Geene.	13	25
Cheribon	20	27	10	28	167
Tagal	255	133	112	76	59
Pekalongan	45	46	32	42	41
Samarang	175	159	158	114	134
Japara	162	224	39	179	179
Rembang	81	98	89	65	53
Soerabaija	95	58	78	62	105
Madura	161	550	563	156	97
Pasoeroean	35	49	100	113	57
Bezoekie	1	6	13	18	11
Probolingo	106	90	132	107	107
Banjoewangie	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Banjoemas	155	195	20	105	66
Bagelen	220	241	100	101	477
Kadoe	30	25	45	508	39
Madioen	29	9	37	46	43
Patjitan	10	10	13	5	Geene.
Kedirie	129	284	90	224	197
Totaal	1849	2320	1576	1979	1932

Digitized by Google

Eene geleidelijke, steeds voortgaande toename van het aantal zaken vindt men dus alleen in de gewesten Tagal, Pekalongan en Samarang.

Sterk zijn daarentegen de fluctuatiën in het aantal zaken in de gewesten Preanger regentschappen, Cheribon, Japara, Madura, Pasoeroean, Banjoemas, Kadoe, Madioen en Kedirie.

Zulks schijnt bij voortduring niet te pleiten voor eene geregelde werking dezer geregten; de ondergeteekende wenscht in dit opzigt te verwijzen tot hetgeen daaromtrent door hem is gezegd in zijn verslag over 1861.

Het daar beweerde vindt wijders ook steun in de volgende vergelijkende opgave der regentschappen, waarin het geregt in een of meer der vijf laatste jaren geene zaken te behandelen had.

1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Pandeglang.	Pandeglang.	Pandeglang.	Pandeglang.	Pandeglang.
Krawang.	Tjiringien.	Tjiringien.	Tjiringien.	Lebak.
Sumedang.	Krawang.	Krawang.	Krawang.	Tjiringien.
Soekapoera.	Sumedang.	Tjandjoer.	Tjandjoer.	Tjandjoer.
Limbangan.	Soekapoera.	Bandong.	Bandong.	Sumedang.
Cheribon.	Limbangan.	Sumedang.	Soekapoera.	Soekapoera.
Koeningan.	Koeningan.	Soekapoera.	Galoe.	Limbangan.
Galoe.	Galoe.	Limbangan.	Madjalengka.	Galoe.
Malang.	Sidaijoe.	Koeningan.	Lamongan.	Bangkallang.
Bondowosso.	Bezoekie.	Galoe.	Bondowosso.	Bondowosso.
Panaroekan.	Bondowosso.	Madjalengka.	Banjoewangie.	Banjoewangie.
Banjoewangie.	Banjoewangie.	Koedoes.	Koeto-ardjo.	Ambal.
Banjoemas.	Poerwodadie.	Djoana.	Ambal.	Patjitan.
Ngawie.	Ponorogo.	Japara.		
Ngrowo.	Ngrowo.	Banjoewangie.		
		Tjilatjap.		
		Koeto-ardjo.		
		Keboemen.		
		Karang-anjer.		
		Ngrowo.		

Van 76 regentschapsgeregten hadden er derhalve in 1863 en 1862 15, in 1861 20, en in 1860 en 1859 13 in het geheel geene burgerlijke zaken te behandelen.

Digitized by Google

De geregten, bij welke in het geheele vijftal jaren geen enkele zaak voorkwam, zijn die te Pandeglang, Soekapoera, Galoe en Banjoewangie.

Appèl werd in 1863 aangeteekend tegen 13 vonnissen, in 1862 tegen 7; in 1861 was het slechts vijf malen geschied.

VII. Districtsgeregten op Java en Madura.

Het aantal burgerlijke zaken bij deze geregten was weder een weinig toegenomen: het beliep in 1862 1708, in 1863 1669, tegen 1485 in 1861, 1806 in 1860 en 1805 in 1859.

Deze zaken waren volgender wijze over de verschillende gewesten verdeeld:

Districtsgeregten in de gemeenten.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Bantam	45	65	57	63	49
Krawang	4	3	6	2	11
Preanger regentschappen .	16	15	Geene.	Geene.	Geene.
Cheribon	9	12	26	3	42
Tagal	55	52	38	42	37
Pekalongan	20	27	Geene.	18	14
Samarang.	109	112	Geene.	106	151
Japara.	385	449	374	308	273
Rembang	112	48	41	53	42
Soerabaija	84	108	81	123	90
Madura	30	79	62	90	107
Pasoeroean	41	42	70	47	98
Bezoekie	Geene.	8	13	11	6
Probolingo	88	69	94	69	31
Banjoewangie	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.	Geene.
Banjoemas	16	24	17	127	54
Bagelen	366	356	196	370	449
Kadoe	82	55	94	112	110
Madioen	102	52	93	89	127
Patjitan	17	25	29	14	Geene.
Kedrie.	77	71	85	98	104

De tabellen vermelden 435 districtsgeregten; in 1863 kwamen zaken voor bij 202 van die geregten, in 1862 bij 196, in 1861 bij 186, in 1860 bij 218 en in 1859 bij 203.

Digitized by Google

VIII. Geregten binnen het gebied van den Keizer van Soerakarta en van pangerang Adipatie Aris Mangkoe Negoro.

Sedert 1861 is het getal zaken bijzonder toegenomen.

De volgende tabel geeft een overzigt van de beide jaren in vergelijking met het voorafgaande:

	1863.	1862.	1861.
Regtbanken binnen des Keizers gebied.			
Kaliedepaten	15	16	14
Soerambie	15	14	9
Pradots	415	172	48
Totaal . . .	445	202	71
Regtbanken op de Mangkoe-Negorosche landen.			
Pradots	32	7	4
Soerambie	5	3	6
Sentons	Geene.	4	6
Totaal . . .	37	14	16
Totaal generaal . . .	482	216	87

Bovendien werden in 1863 nog opgegeven 1478 zaken binnen des Keizers gebied voor de districtsgeregten.

IX. Acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek, verleden voor residenten en adsistent-residenten op Java en Madura.

Het totaal der hier bedoelde acten is zeer toegenomen; in 1862 werden er verleden 1659, in 1863 2383, tegenover 979 in 1861 en 985 in 1860.

De volgende tabel doet zien tot welke der drie soorten de acten behoorden:

Acten van:	1863.	1862.	1861.	1860.	Totaal.
Eigendom.	2106	1487	814	801	5208
Hypotheek	272	167	163	169	770
Cessie van hypotheek . .	5	5	2	15	27
Totaal. . . .	2383	1659	979	985	6006

Onderzoek doende waar de acten verleden worden bekomt men de onderstaande resultaten:

Acten verleden in:	1863.	1862.	1861.	1860.
Bantam	61	3	11	18
Preanger regentschappen	48	48	52	28
Cheribon	152	148	102	219
Tagal	138	35	56	53
Pekalongan	122	69	68	61
Japara	64	47	42	35
Rembang	177	357	213	133
Grissee	222	63	60	91
Madura	103	26	17	6
Sumanap	5	12	Geene.	7
Pasoeroean	553	335	41	98
Probolingo	162	74	44	34
Bezoekie	74	75	92	29
Banjoewangie	1	3	4	3
Banjoemas	1	2	1	5
Bagelen	9	9	11	6
Kadoe	21	27	30	23
Djokdjokarta	42	30	40	50
Soerakarta	61	53	68	67
Madioen	20	33	8	14
Patjitan	Geene.	Geene.	6	Geene.
Kedirie	347	210	13	15

De belangrijke vermeerdering was in den regel het gevolg van de publicatie van 12 Junij 1861 (*Staatsblad* n°. 45).

Zoo waren bij voorbeeld te Rembang onder 352 acten van eigendom in 1862 187 acten tot vestiging van het regt van opstal, in 1863 in Bantam 19 van 60, in Grissee 34 van 194.

Ook de buitengewone toenamen in Pasoeroean, Probolingo en Kedirie zijn alleen daaraan toe te schrijven.

Digitized by Google

TWEEDE AFDEELING.

Regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.

A. *Strafzaken.*

a. Misdrijven.

I. Raden van justitie buiten Java en Madura.

Bij de drie in revisie regt sprekende regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura, met name de raden van justitie te Macassar, te Amboina en te Ternate waren in 1862 hangende de zaken van 202, in 1863 van 162 beklaagden, terwijl dit bedrag in 1861 was 143, in 1860 112 en in 1859 124.

De volgende tabel toont aan hoe die zaken waren verdeeld over de drie raden van justitie:

Residerende regtbanken.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Raad van justitie te Macassar	169	127	121	82	101
» » » » Amboina	15	24	10	27	12
» » » » Ternate	18	11	12	13	11
Totaal . . .	202	162	143	122	124

Het getal zaken heeft dus zoowel bij den raad van justitie te Macassar als bij dien te Ternate eene toenemende strekking.

De volgende tabel doet zien hoe veel zaken afkomstig waren van elke der regtbanken, wier uitspraken in zaken van misdrijf onderworpen zijn aan de revisie der genoemde raden van justitie.

Residerende regtbanken.	Regtbanken, wier vonnissen aan revisie zijn onderworpen.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Raad van justitie te Macassar.	Groote landraad te Macassar .	19	43	15	23	24
	Gewone landraad te Macassar.	50	26	50	24	25
	Landraad te Maros.	16	12	10	42	5
	Landraad te Bonthain. . . .	9	14	8	6	3
	Landraad Oosterdistricten . .	22	13	»	»	»
	Landraad op Saleijer	7	58	35	17	44
	Landraad te Takalar	4	3	1	8	»
Raad van justitie te Amboina.	Raad van justitie te Banda. .	11	9	10	27	3
	Raad van justitie te Ternate. .	13	6	»	»	9
Raad van justitie te Ternate.	Land- of Minahassaraad. . .	5	11	12	13	11
	Rijksraden.	6	7			

Ter juiste schatting van deze cijfers schijnt het noodig de opmerkzaamheid te vestigen op de omstandigheid, dat niet *alle* vonnissen der in den staat genoemde regtbanken, gewezen in zaken van misdrijf, zijn onderworpen aan de revisie der raden van justitie.

De vigerende bepalingen leeren in dat opzigt het navolgende:

1°. De raad van justitie te Macassar heeft van de gewone landraden alleen te revideren die vonnissen, welke eene veroordeeling inhouden tot meerdere of zwaardere straffen dan:

eene geldboete tot f 100:

twee maanden gevangenis;

dertig rottingslagen;

eene maand dwangarbeid in den ketting (art. 125, *Staatsblad* 1824, n°. 31 *a*); en van den grooten landraad te Macassar *alle* condemnatoire vonnissen (art. 149 eodem).

2°. De raad van justitie te Amboina revideert:

a. *alle* condemnatoire vonnissen van den raad van justitie te Banda, met uitzondering van:

I. die, waarbij de beklaagden, zoo zij Europeanen of met dezen gelijkgestelden zijn, worden verwezen tot eene boete van f 200 of eene gevangenzetting voor niet langer dan zes maanden, en, zoo zij inlanders of met dezen gelijkgestelden zijn, tot eene boete van f 100 of veertig rottingslagen, of wel kettingslag, om aldus aan de gemeene werken ten arbeid te worden gesteld voor den tijd van één jaar;

II. die tegen perkeniers, in hunne bijzondere betrekking van perkeniers gewezen, houdende veroordeeling tot eene boete of veroordeeling van niet minder dan f 100, of tot eene tijdelijke suspensie van het eigen beheer, niet te boven gaande den tijd van *drie* maanden (artt. 16 en 17, *Staatsblad* 1825, n°. 39);

b. *alle* condemnatoire vonnissen door den raad van justitie te Ternate in eersten aanleg gewezen, met uitzondering van die, zoo even onder n°. I genoemd (artt. 20 en 22 eodem).

3°. De raad van justitie te Ternate heeft te revideren *alle* condemnatoire vonnissen van den *Minahassa-raad* en de rijksraden, met uitzondering van die, waarbij de beklaagden zijn verwezen tot eene geldboete van niet meer dan f 100 of 40 rottingslagen, of wel kettingslag, om aldus aan de gemeene werken ten arbeid te worden gesteld voor den tijd van één jaar (art. 9, *Staatsblad* 1828, n°. 67, en art. 25, *Staatsblad* 1825, n°. 39).

Van de in 1862 aangebragte zaken waren bij het einde van dat jaar nog 5 onafgedaan, terwijl 6 beklaagden waren overleden vóór dat in revisie over hen was gevonnisd; op ultimo December 1863 bleven nog hangende de zaken van 7 beklaagden.

De doodstraf werd in 1862 6 malen (alle op vonnissen der regtbanken binnen Celebes) in revisie opgelegd, in 1863 2 malen door den raad te Amboina, tegen 3 in 1861, 7 in 1860 en 2 in 1859.

De straf naast die des doods werd in revisie in 1862 17 malen uitgesproken, 13 malen door den raad te Macassar, 4 malen door dien te Ternate; in 1863 11 malen, waarvan 7 door den raad te Macassar en 2 door ieder der beide andere raden, tegen een totaal van 4 in 1861, van 9 in 1860 en van 6 in 1859.

De meeste straffen waren, gelijk ook vroeger, voor een duur van 2—5 jaren, namelijk in 1862 75, in 1863 65, tegen 59 in 1861, 37 in 1860 en 42 in 1859.

Tot straffen voor een duur van 6 maanden tot 2 jaren werd in 1862 75 maal, in 1863 44 maal verwezen, tegen 29 maal in 1861, 23 maal in 1860 en 29 maal in 1859.

Veroordeelingen tot 6 maanden en minder vindt men in 1863 3 en in 1862 *geen*, tegen 9 in 1861.

Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging werden in 1863 15 beklaagden, in 1862 18; tegen 4 in 1861, 14 in 1860 en 19 in 1859.

Het volgende staatje levert eene vergelijkende opgave van het aantal bekrachtigende en geheel of ten deele vernietigende vonnissen door de drie raden gedurende de vijf laatste jaren in revisie gewezen.

Digitized by Google

Residerende regtbanken.	Bekrachtigingen.					Wijzigende of vernietigende vonnissen.				
	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Raden van justitie te:										
Macassar	50	77	30	22	14	71	82	83	57	87
Amboina	12	7	6	21	11	11	7	3	5	1
Ternate	11	18	11	12	6	—	—	1	1	3
Totaal . . .	73	102	47	55	31	82	89	87	63	91

Behalve in het jaar 1862 werden dus voortdurend meer vonnissen vernietigd of gewijzigd dan bekrachtigd; de raad van justitie te Macassar heeft daarin voortdurend de bovenhand; de raad te Ternate heeft in de beide laatste jaren steeds bekrachtigd en toonde ook in de voorgaande jaren, dat hij niet ligt een aan zijne revisie onderworpen vonnis behoeft te vernietigen of te wijzigen.

Het totaal beklaagden, welke in eersten aanleg moesten teregt staan voor de vijf raden van justitie, verschilt in de beide in behandeling zijnde jaren zeer; het was in 1862 61, waarvan op het einde van het jaar 15 nog onberegt en in 1863 111, waarvan er op ultimo December 30 nog wachtende waren op hunne teregtstelling.

De vergelijking, ingesteld met de totalen der voorgaande jaren toont, dat de reeds vroeger gesignaleerde toename der zaken stand houdt; zulks kan blijken uit het volgende staatje:

In het jaar	Raad van justitie te					TOTAAL.
	Padang.	Macassar.	Amboina.	Banda.	Ternate.	
1863	25	40	6	28	12	111
1862	16	5	6	12	22	61
1861	10	45	1	20	1	77
1860	9	13	8	26	2	58
1859	23	9	1	15	9	57
Totaal	83	112	22	101	46	364

Bij eene jaarlijksche vergelijking is er veel afwisseling, maar wanneer men het vijftal jaren te zamen neemt, dan bevindt men, dat de raden te Macassar en Banda de kroon spannen en dat het gemiddeld totaal voor elke raad is: voor die te Padang 10, voor die te Macassar 22, voor die te Amboina 4, voor die te Banda 20 en voor die te Ternate 9.

De beklaagden rangschikkende naar de wetenschappelijke indeeling van het strafregt, bekomt men den volgenden uitslag:

Digitized by Google

Misdrijven.	Jaren.	Veroordeelden.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Overleden.	Voortvlugtig.	TOTAAL.
Tegen de algemeene zaak	1863	10	4	—	1	—	15
	1862	4	—	10	—	—	14
Tegen de personen . .	1863	9	9	8	—	3	29
	1862	10	2	—	1	—	13
Tegen de eigendommen .	1863	32	13	22	—	—	67
	1862	21	8	5	—	—	34
Totaal . . .	1863	51	26	30	1	3	111
	1862	35	10	15	1	—	61

Tegen de eigendommen werd dus op nieuw het meest gezondigd.
Het aandeel dat elke raad in de opgegeven cijfers had is als volgt:

Raad van Justitie te	Jaren.	Tegen de algemeene zaak.	Tegen de personen.	Tegen de eigendommen.
Padang	1863	—	7	18
	1862	—	6	10
Macassar	1863	5	19	16
	1862	—	4	1
Amboina	1863	1	2	3
	1862	—	2	4
Banda	1863	—	—	28
	1862	—	—	12
Ternate	1863	9	1	2
	1862	14	1	7

Digitized by Google

Het aantal der voornaamste geïncrimineerde misdrijven wordt gekend uit de onderstaande opgave:

Omschrijving der misdrijven.	1863	1862.	1861.	1860.	1859.	Totaal.
Ambtsmisdrijven.	2	(1)	—	—	—	2
Aanmatiging van gezag	2	—	2	2	—	6
Oproer, verraad.	1	—	—	2	11	14
Hoon van ambtenaren.	—	—	1	—	—	1
Valschheid in authentiek geschrift.	—	—	—	1	—	1
Valschheid in onderhandsch geschrift	—	—	—	—	—	—
Aanranding der eerbaarheid. . .	2	—	—	—	—	2
Vergiftiging	—	—	—	—	2	2
Moord	7	3	44	1	—	55
Moedwillige manslag	3	—	2	1	2	8
Zware verwonding.	1	1	6	2	1	11
Valsche getuigenis	1	1	—	1	—	3
Hoon en laster	—	2	1	—	—	3
Bankbreuk.	2	—	—	—	1	3
Veediefstal.	—	—	—	—	—	—
Andere diefstallen	54	27	16	34	23	154
Opligting, misbruik van vertrouwen	8	5	2	7	1	23

Het jaar 1863 was dus zeer rijk in het beregten van dieven; ook het aantal moordenaars mag in vergelijking met vroeger hoog gerekend worden, wanneer men namelijk bedenkt dat het hooge cijfer van 1861 eene buitengewone aanleiding had, namelijk het teregtstaan van eene menigte zeeroovers.

In 1862 werden uitgesproken 6 doodvonnissen; 4 door de raad te Ternate; de ondergeteekende meent dat het was wegens zeerooverij (het is in de tabellen van 's raads griffier niet vermeld) en 2 door den raad van Justitie te Macassar wegens moord; in 1863 5, allen door den raad te Ternate, mede, naar de ondergeteekende vermeent, wegens zeerooverij. In 1861 was het getal doodvonnissen geweest 33, in 1860 0, in 1859 1.

Met de straf naast die des doods, werden in 1862 gestraft 1 beklaagde, in 1862 5, tegen 7 in 1861, 1 in 1860 en 7 in 1859.

Straffen voor eenen duur van twee tot vijf jaren, werden er in 1862 opgelegd 8, in 1863 16, tegen 1 in 1861, 11 in 1860 en 5 in 1859.

(1) In dit jaar deden zich alleen te Ternate misdrijven voor tegen *algemeene zaak*, namelijk 14, die echter zijn opgegeven onder de rubriek « *diverse*."

Digitized by Google

Tot straffen die langer duurden dan 6 maanden doch niet langer dan 2 jaren, werden verwezen 6 personen in 1862, 7 in 1863; tegen 5 in 1861, 10 in 1860 en 15 in 1859.

Tot 6 maanden dwangarbeid of gevangenis werd veroordeeld in 1862 5 maal en in 1863 8 maal; tegen 4 maal in 1861, 5 maal in 1860 en 2 maal in 1859.

De landaard der beklaagden in vergelijking tot de voorgaande jaren leert men kennen uit den volgenden staat:

In het jaar	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.	Totaal.
1863	19	69	23	111
1862	6	47	8	61
1861	9	57	11	77
1860	13	36	9	58
1859	10	33	14	57

De verhouding bleef dus ook in deze jaren voor de Europeanen niet ongunstig. Ook voor de vreemde oosterlingen is de verhouding gunstig, al leverde dan ook het jaar 1863 een aantal op van 23; immers in de gemeenten buiten Java en Madura, waar raden van justitie gevestigd zijn, staan de vreemde oosterlingen niet zoo als op Java, te regt voor de inlandsche, maar voor de Europesche regtbanken; bij het nagaan der statistieke tabellen betreffende de inlandsche regtbanken in de buitenbezittingen, zal dan ook blijken, dat daar bijna geene vreemde oosterlingen zijn vermeld.

Naar het geslacht der beklaagden onderzoek doende, vindt men in 1863 onder 111 beklaagden slechts 4 vrouwen, in 1862 onder 61 8, tegen 1 op 77 in 1861, 2 op 58 in 1860 en 1 op 57 in 1859. Zoodat de verhouding in 1862 in die vijf jaren de ongunstigste voor de vrouwen is geweest.

Van de mannelijke beklaagden had er in 1862 en evenzeer in 1863 slechts 1 den leeftijd van 20 jaren nog niet bereikt, tegen 2 in 1861, terwijl er in 1862 onder hen slechts 1 grijsaard was ouder dan 50 jaren; in 1863 hadden er echter reeds 5 dien leeftijd bereikt, tegen 1 in 1861.

In 1862 waren onder de beklaagden 3 recidivisten, in 1863 5, tegen 2 in 1861 en 24 in 1860.

II. In naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken buiten Java en Madura.

De in hoofde dezes bedoelde regtbanken zijn de volgende:

de groote landraad te Padang;
» gewone » » »
» groote » » Priaman;
» gewone » » »
» residentieraad » Benkoelen;
» pangeraugsraad » »
» regtbank voor burgerlijk en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang;
» landraad te Muntok;
» » » Billiton;
» residentieraad » Riouw;
» landraad » Pontianak;
» » » Sambas;
» » » Montrado;
» » » Sintang;

Digitized by Google

De landraad te Bandjermasin;
» » » Martapoera;
» » » Amoenthay;
» groote landraad » Macassar; (1)
» gewone » » »
» landraad in de Noorder-districten van Celebes;
» gewone » » Zuider-districten » »
» » » » Ooster-districten » »
» » » Bonthain;
» » op Saleijer;
» groote landraad te Amboina;
» gewone » » »
» landraad van Saparoea;
» » » Haroekoe en Soessoelaut;
» » op Boeroe;
» Minahassaraad te Menado; en
» landraad te Timor Koepang.

Het aantal beklaagden ter zake van misdrijf bedroeg bij deze regtbanken in 1862 642 en in 1863 530 tegen 433 in 1861, 426 in 1860 en 302 in 1859.

Het getal is dus toegenomen.

Onafgedaan bleven in 1862 de zaken van 68, in 1863 van 76 beklaagden.

Wanneer men de beklaagden rangschikt naarmate de geincrimineerde misdrijven vallen in eene der wetenschappelijke hoofdverdeelingen van het strafregt, dan bekomt men de navolgende cijfers.

Aard der misdrijven.	In het jaar.	Veroordeelden.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsverv.	Onafgedaan.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak. .	1863	18	1	1	20
	1862	27	10	7	44
Tegen de personen	1863	95	41	14	150
	1862	123	51	17	191
Tegen de eigendommen. . .	1863	257	42	61	360
	1862	296	67	44	407

Ook thans hadden derhalve de misdrijven tegen de eigendommen de meerderheid; de verhouding van de vrijspraken tot de veroordeelingen was in 1863 23 op 100, en in 1862 28³/₄ op 100 tegen 29²/₃ op 100 in 1861, 23¹/₂ op 100 in 1860 en 17 op 100 in 1859; in dit opzigt is er dus veel afwisseling merkbaar.

(1) Aan te vangen met 1 Mei 1864 is deze regtbank opgeheven en zijn daarvoor in de plaats getreden, regtbanken van omgang, zitting houdende op de hoofdplaatsen van elke afdeeling (*Staatsblad* n°. 27a.)

Digitized by Google

Van de voornaamste te laste gelegde misdrijven worden in verband tot voorgaande jaren de totalen gekend uit de onderstaande tabel.

Omschrijving der misdrijven.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	Totaal.
Bedelarij en landlooperij . . .	2	1	3	1	4	11
Ambtsmisdrijven	4	1	1	1	1	8
Oproer, verraad.	»	18	»	1	»	19
Aanranding van ambtenaren . .	4	8	41	1	1	55
Valschheid in openbaar geschrift .	»	»	»	1	3	4
Valschheid in onderhandsch geschrift	4	4	10	13	4	35
Valsche munterij	3	»	»	»	»	3
Aantasting der eerbaarheid. . .	8	2	2	3	14	29
Vergiftiging	1	»	1	2	5	9
Vadermoord	»	»	»	»	1	1
Kindermoord.	2	»	»	»	»	2
Moord	69	77	37	30	15	228
Moedwillige manslag	4	22	18	19	9	72
Zware verwonding.	29	11	11	15	7	73
Ligte verwonding	16	33	21	11	10	91
Valsche getuigenis.	6	24	1	2	1	34
Moedwillige brandstichting . . .	»	1	»	1	4	6
Veediefstal	57	48	»	13	16	134
Andere diefstallen	234	324	225	204	142	1129
Opligting, misbruik van vertrouwen enz.	22	17	10	19	13	81

Het aantal van moord beschuldigden blijkt alzoo zeer te zijn toegenomen; zoo ook van hen, die wegens veediefstal moesten worden beregt.

Er werden in 1862 17 doodvonnissen uitgesproken, in 1863 23 tegen 5 in 1861, 12 in 1860 en 1 in 1859.

De straf naast die des doods werd in 1862 32, in 1863 27 malen opgelegd; zulks had in 1861 8 malen, in 1860 20 malen en in 1859 7 malen plaats gehad.

Veroordeelingen tot straffen van 2 tot 5 jarigen duur vindt men er in 1862 opgeteekend 168, in 1863 132, tegen 138 in 1861, 108 in 1960 en 105 in 1859.

Met straffen van eenen duur van 6 maanden tot 2 jaren werden in 1862 gestraft 139 beklaagden, in 1863 100, tegen 138 in 1861, 116 in 1860 en 63 in 1859.

Digitized by Google

Tot mindere straffen dan voor eenen duur van 6 maanden werden in 1862 veroordeeld 33 beklaagden, in 1863 37, tegen 6 in 1861, 20 in 1860 en 29 in 1859.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden volgenderwijze verdeeld

JAREN.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.	Totaal.
1863 . . .	466	64	539
1862 . . .	509	133	642
1861 . . .	330	103	433
1860 . . .	363	63	426
1859 . . .	254	48	302

Het volgend staatje leert het totaal kennen der vrouwelijke beklaagden in verhouding tot de mannelijke.

JAREN.	Vrouwen.	Mannen.
1863. . . .	26	504
1862. . . .	23	619
1861. . . .	14	419
1860. . . .	19	407
1859. . . .	23	279

De verhouding verschilt dus niet veel bij die van de twee laatste jaren.

Hoeveel der mannelijke beklaagden jonger dan 20 en ouder den 50 jaren zijn, leert men uit de volgende opgave.

In het jaar	Jonger dan 20 jaren.	Ouder dan 50 jaren.
1863	36	6
1862	23	14
1861	62	10
1860	36	16
1859	15	1

Digitized by Google

Het aantal recidivisten bedroeg in 1862 38, in 1863 17.
De regtbanken, die geene enkele zaak te behandelen hadden, waren:

In 1862:	In 1863:
Gewone landraad te Padang.	Groote landraad te Padang.
Groote landraad te Priaman.	Gewone landraad te Padang.
Gewone landraad te Priaman.	Groote landraad te Priaman.
Residentieraad te Benkoelen.	Residentieraad te Benkoelen.
Landraad te Saparoea.	Pangerangsraad te Benkoelen.
Landraad te Boeroe.	Landraad te Saparoea.
	Landraad te Boeroe.

De assistent-resident van Benkoelen, door den ondergeteekende gevraagd om toe te lichten, waaraan is toe te schrijven dat alleen in 1863 de pagerangsraad aldaar slechts 3 beklaagden had te oordeelen, heeft de ondergeteekende medegedeeld, dat zulks aan geene andere oorzaak te wijten is, dan aan de enge grenzen, waar binnen de regtsbevoegdheid dier regtbanken is beperkt, aangezien de pagerangsraad alleen kennis neemt van de misdrijven begaan door leden der inlandsche bevolking gevestigd ter hoofdplaats Benkoelen, voor zooverre deze niet behooren tot de competentie van den residentieraad, en deze krachtens art. 8 van het bij gouvernements-besluit van 5 April 1844, n°. 9, gearresteerd provisioneel reglement, van alle misdaden binnen zijn regtsgebied (diens inziens de geheele assistent-residentie) gepleegd:

a. door vreemde Oosterlingen;

b. door de leden der inlandsche bevolking van Benkoelen, ingeval zij zich schuldig maken aan misdrijven tegen het gouvernement, als opstand, wederspannigheid, het vermoorden of mishandelen van 's gouvernements ambtenaren of militairen of het berooven van deszelfs eigendommen, tegen Europeanen en derzelver afstammelingen, tegen oostersche vreemdelingen of hunne goederen, alsmede in geval van medepligtigheid aan misdaden, gepleegd door die vreemdelingen.

III. Inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regt spreken.

De ontvangene opgaven betreffen:

de rappats binnen het gouvernement van Sumatra's Westkust;

de rappats binnen de assistent-residentie Benkoelen;

de rappats binnen de residentie Palembang;

de proatins binnen de residentie Lampongsche districten;

de rijksraden van Tidore, Ternate en Batjan;

de rijksraden op de Noordkust van Celebes en de Sangir-eilanden.

Veel gewigt hecht de ondergeteekende aan deze opgaven niet, omdat bij deze regtbanken niet altijd naauwkeurig registers worden aangehouden.

In vorige opgaven werd geen melding gemaakt van de rijksraden, en eerst in het voorgaand jaar van de regtbanken in de gewesten Benkoelen, Palembang en Lampongsche districten.

Er kan dien ten gevolge geene vergelijking worden ingesteld met voorgaande jaren, dan alleen voor zooverre betreft de rappats ter Sumatra's Westkust.

Het totaal beklaagden dat volgens de verkregene opgaven voor de verschillende regtbanken moest teregtstaan, bedroeg in 1862 1030, in 1863 846.

In het eerstgenoemde jaar bleven hangende de zaken van 23 beklaagden, in het ander die van 29 beklaagden.

Digitized by Google

Hieronder zijn de beklaagden gerangschikt naar den aard der geincumineerde misdrijven.

AARD DER MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeelingen.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Overleden.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak . .	1863	438	13	6	»	457
	1862	441	14	13	»	468
Tegen de personen	1863	137	16	8	1	162
	1862	138	17	8	»	163
Tegen de eigendommen. . .	1863	182	30	15	»	227
	1862	362	44	2	»	408
Totaal . . .	1863	757	59	29	1	846
	1862	941	75	23	»	1039

Buitengewoon groot is het aantal misdrijven tegen de algemeene zaak, doch de reden daarvan is, dat in 1862 277 en in 1863 273 beklaagden zijn vermeld als wegens misdrijven tegen de algemeene zaak teregtgesteld bij de proatins in de Lampongsche districten, hoezeer zij volgens de opgave van den resident overal elders zouden zijn gestraft op de politierol.

Bij de rappats ter Sumatra's Westkust waren in het geheel in 1862 in behandeling de zaken van 462 beklaagden, in 1863 van 288, tegen 362 in 1861, 302 in 1860 en 297 in 1859.

De volgende tabel leert hoe de beklaagden overigens waren verdeeld over de verschillende gewesten:

Regtbanken in de gewesten	Jaren.	Tegen de algemeene zaak.	Tegen de personen.	Tegen de eigendommen.	TOTAAL.
Sumatra's Westkust	1863	76	83	129	288
	1862	81	98	283	462
Benkoelen	1863	50	17	36	93
	1862	83	19	51	153
Palembang	1863	58	26	17	101
	1862	27	6	18	51
Lampongsche districten . .	1863	273	26	32	331
	1862	277	28	36	341
Rijksraden van Ternate, Batjan en Tidore	1863	»	»	»	»
	1862	»	»	»	»
Rijksraden op de noordkust van Celebes en Sangir-eilanden	1863	»	10	13	23
	1862	»	12	20	32

Digitized by Google

De voornaamste misdrijven, welke in de ontvangene opgaven zijn opgeteekend, leert men kennen uit de volgende opgave:

Omschrijving der misdrijven.	1863.	1862,
Bedelarij, landlooperij	20	12
Ambtsmisdrijven	13	9
Aanmatiging van gezag . . .	15	"
Hoon van ambtenaren	3	"
Oproer, verraad	3	"
Menschenroof en slavenhandel .	"	5
Valsche munterij	1	"
Tegen de eerbaarheid	19	14
Vergiftiging	4	5
Vadermoord	3	"
Kindermoord	3	"
Moord	20	49
Moedwillige manslag	9	3
Zware verwonding	4	1
Ligte verwonding	24	18
Hoon en laster	1	13
Valsche getuigenis	"	3
Moedwillige brandstichting . .	"	1
Veediefstal	15	104
Andere diefstallen	159	229
Opligting	15	17

De 5 beklaagden ter zake van menschenroof en slavenhandel stonden teregt voor de rappat te Goenong Sitolie op het eiland Nias.

Behalve in 1863 waren uit de aard der zaak *alle* beklaagden inlanders; in gezegd jaar is er echter bij de rijksraden in het gouvernement Celebes *een* vreemde oosterling tusschen geraakt.

De doodstraf werd in 1862 3 malen (door rappats in de residentie Tappanali wegens moord) opgelegd, in 1863 *eens* (in de assistent-residentie Benkoelen).

Tot de straf naast die des doods werden in 1862 veroordeeld 19 beklaagden, in 1863 *evenveel*; het straffen voor eenen duur boven 5 tot 10 jaren in 1862 23, in 1863 20;

Digitized by Google

voor eenen duur boven 2 tot 5 jaren in 1862 51, in 1863 49; voor eenen duur boven 6 maanden tot 2 jaren in 1862 27, in 1863 37; voor eenen duur van 6 maanden en minder in 1868 425, in 1863 462, en eindelijk tot geldboeten in 1862 393, in 1863 166.

Wanneer men nagaat, dat de hier bedoelde regtbanken volgens de adats heeten regt te spreken, en deze bijna immer slechts kennen afdoening van het misdrijf door betaling van geld als boete, dan zal men door het betrekkelijk gering aantal geldboeten tot de gevolgtrekking kunnen komen, dat het Nederlandsch gezag zijn invloed op de regtspraak dier regtbanken sterk doet gevoelen, en dien ten gevolge zeer zeker vele volken, tot nog toe gelaten in het zoogenaamd genot van hun eigen strafregt, rijp zullen zijn voor de invoering onder hen van het Nederlandsch Indisch strafregt en dat bij name op Sumatra, eene zoodanige invoering geen tegenstand hoegenaamd zou ontmoeten, zoo als dan ook trouwens reeds sedert eenige jaren in de Lampongsche districten door de inheemsche regtbanken de straffen, voorgeschreven bij de bepalingen van het strafwetboek, worden opgelegd, vindende de hoofden daarin zelve een veel krachtiger middel van bedwang, dan in het voorvaderlijk boetenstelsel.

Onder de beklaagden waren in 1862 21, en in 1863 18 vrouwen.

Jonger dan 20 jaren waren in 1862, 29 mannelijke beklaagden, in 1863 15; ouder dan 50 jaren in 1862 6, in 1863 5.

Recidivisten leverde het jaar 1862 op 13, het jaar 1863 8.

b. Overtredingen.

I. Raden van justitie buiten Java en Madura.

Wederom deed zich in geen van beide jaren bij de raden van justitie buiten Java en Madura eenige overtredingszaak in hooger beroep voor:

Ook in eersten aanleg was het aantal beklaagden niet groot, hoezeer het toch hooger was, dan in voorgaande jaren; 1862 had namelijk te vermelden 47 beklaagden, en 1863 50, tegen 28 in 1861, 43 in 1860 en 44 in 1859.

Deze beklaagden waren in 1862 betrokken in 37 overtredingszaken, in 1863 44.

De navolgende opgave doet het aantal beklaagden kennen bij elken raad van justitie,

Raad van Justitie te	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Padang	10	13	7	12	22
Macassar. . . .	16	19	1	24	1
Amboina	14	12	16	2	0
Banda	7	6	4	5	15
Ternate	0	0	0	0	3
Totaal . . .	47	50	28	43	41

De raad van justie te Ternate had dus in de 4 laatste jaren geene enkele zaak te behandelen; in het geheel blijkt weder uit de statistieke cijfers, dat de werkkring van dezen raad raad van justitie hoogst onbeduidend is; door de invoering der ordonnantien van 3 Januarij 1865 (*Staatsblad* n°. 2 en 3) is die werkkring nog belangrijk ingekrompen, en de ondergeteekende meent, dat blijken zal, dat die regtbank bij de invoering eener nieuwe wetgeving in de buitenbezittingen gerustelijk kan vervallen, en worden vervangen door eene inlandsche, regtsprekende over de inlanders en vreemde oosterlingen op het gouvernements-territoir, mitsgaders over hen, die krachtens de tractaten met de

Digitized by Google

sultans van Tidore, Ternate en Batjan, moeten teregtstaan voor de regtbanken van het Nederlandsche gouvernement, als hebbende misdreven tegen dat Gouvernement of diens onderdanen.

Onder de overtredingen waren er in 1862 3 van de opiumpachtvoorwaarden, 13 van andere pachtreglementen, in 1863 geen van de eerste, doch 14 andere, tegen 5 overtredingen van de amfioenpachtbepalingen in 1861, 1 in 1860 en 8 in 1859.

In 1862 werden 21 beklaagden veroordeeld, 15 vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging, in 1863 33 veroordeeld, 15 vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.

De meeste straffen waren wederom geldboeten.

Op ultimo December 1862 bleef hangende 1 zaak, op ultimo December 1863 waren er 2 onafgedaan.

In het eerstgenoemde jaar waren onder de overtredingen 5 van ambtenaren van den burgerlijken stand, in het ander 13.

Naar hunnen landaard kan men de beklaagden volgenderwijze verdeelen:

Landaard.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Europeanen	26	15	3	13	19
Inlanders.	6	20	19	17	17
Vreemde Oosterlingen	18	12	6	10	5
Totaal.	50	47	28	40	41

En eindelijk nog onderzoek doende naar het geslacht der beklaagden, treft men onder hen in 1862 aan 9 vrouwen, in 1863 6, dat is in het eerstgenoemde jaar 23 op 100 mannen, in het ander 13 op 100, tegen 39 op 100 in 1861, 43 op 100 in 1860 en 5 op 100 in 1859.

Hooger beroep werd in 1862 eens, in 1863 8 malen aangeteekend.

II. In naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.

Evenmin als de Raden van Justitie hadden ook deze regtbanken overtredingszaken in hooger beroep te behandelen.

In eersten aanleg was het aantal hangende zaken in 1862 118 met 126 beklaagden, en in 1863 145 met 200 beklaagden, terwijl de staten over 1861 hadden aangewezen 146 beklaagden, over 1860 68, en over 1859 150.

Onder de zaken waren in 1862 24 overtredingen van amfioenpachtvoorwaarden, in 1863 30, en van andere pachtreglementen in 1862 31 en in 1863 55.

Ook in voorgaande jaren was het aantal dezer overtredingen steeds vrij groot: zoo had 1863 te vermelden 34 overtredingen van de amfioenpachtvoorwaarden, 1860 32, en 1859 34.

De meeste dier overtredingen kwamen in 1862 voor bij den residentieraad te Riouw, namelijk 7, dan volgde de landraad te Muntok met 6, daarna de regtbank te Palembang met 5, terwijl in dat jaar de landraad te Muntok bovendien nog had te beregten 75 overtredingen van andere pachtreglementen.

In 1863 had die landraad de meeste opiumpacht-overtredingen, namelijk 17 en 43 van andere pachtvoorwaarden.

Digitized by Google

Hieronder volgt eene opgave van de regtbanken, bij welke in het geheel geene zaken voorkwamen.

1863.

Groote landraad te Padang.
Gewone landraad te Padang.
Groote landraad te Priaman.
Gewone landraad te Priaman.
Residentieraad te Benkoelen.
Pangerangsraad te Benkoelen.
Landraad te Billiton.
Landraad te Pontianak.
Landraad te Bandjermasin.
Landraad te Amoenthay.
Groote landraad te Macassar.
Landraad Noorderdistrict van Celebes.
Landraad Zuiderdistrict van Celebes.
Landraad Oosterdistrict van Celebes.
Landraad te Bonthain.
Landraad op Saleijer.
Groote landraad te Amboina.
Landraad te Saparoea.
Landraad te Haroekoe en Noessalaut.
Landraad te Hila en Larieke.
Landraad te Boeroe.
Minahassaraad te Menado.
Landraad te Timor Koepang.

1862.

Groote landraad te Padang.
Gewone landraad te Padang.
Groote landraad te Priaman.
Gewone landraad te Priaman.
Pangerangsraad te Benkoelen.
Landraad te Billiton.
Landraad te Pontianak.
Landraad te Bandjermasin.
Groote landraad te Macassar.
Gewone landraad te Macassar.
Landraad Noorderdistrict van Celebes.
Landraad Zuiderdistrict van Celebes.
Landraad Oosterdistrict van Celebes.
Landraad te Bonthain.
Groote landraad te Amboina.
Landraad te Saparoea.
Landraad te Haroekoe en Noessalaut.
Landraad te Hila en Larieke.
Landraad te Boeroe.
Landraad te Timor Koepang.

Van de 32 regtbanken, welke de verzamelingstaat vermeldt, waren er dus in 1852 20 en in 1863 23, die geen enkele overtredingszaak hadden te behandelen.

Over de overige regtbanken was het getal beklaagden in vergelijking met het jaar 1861 verdeeld, als volgt:

Regtbanken.	1863.	1862.	1861.
Residentieraad te Benkoelen . . .	0	1	0
Regtbank te Palembang	5	11	22
Landsraad te Muntok	68	87	108
Residentieraad te Riouw	7	11	4
Landraad te Pontianak.	0	0	1
Landraad te Sambas	6	1	0
Landraad te Montrado.	1	5	2
Landraad te Sintang	2	2	0
Landraad te Martapoera	95	—	—
Gewone landraad te Macassar . .	11	0	9
Landraad op Saleijer	0	2	0
Gewone landraad te Amboina . .	5	2	0
Minahassaraad te Menado. . . .	0	4	0

Digitized by Google

De landraden te Amoenthay en Martapoera werden eerst in 1863 opgerigt (*Staatsblad* nº. 43); het groote aantal zaken te Martapoera is te wijten aan de omstandigheid dat zich, in afwachting van de oprigting der regtbank, vele zaken hadden opgehoopt.

In 1862 werden uitgesproken 99 veroordeelingen, 27 vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging, in 1863 168 en 11, tegen 131 en 6 in 1861.

In 1862 waren de meeste straffen dwangarbeid of gevangenis, namelijk 62 tegenover 33 geldboeten; doch in 1863 was het juist omgekeerd; toen werden opgelegd 88 geldboeten en 38 gevangenisstraffen of dwangarbeid.

Naar den landaard der beklaagden onderzoek doende bekomt men de navolgende cijfers.

Jaren.	Inlanders	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
1863	125	74	199
1862	29	97	126
1861	93	53	146
1860	51	17	68
1859	103	47	150

In 1862 en 1863 waren er dus buitengewoon veel oosterlingen, doch dit behoeft niet te bevreemden, wanneer men nagaat dat er onder de Bankasche overtreders in 1863 waren 58 en in 1862 70; zoo vindt ook het groote aantal inlanders in 1863 zijne oorzaak in het aantal van 95 tot de inlandsche bevolking behoorende beklaagden voor den landraad te Martapoera.

Naar hunne sexe waren de beklaagden verdeeld als volgt:

In het jaar.	Vrouwen.	Mannen.
1863.	50	150
1862.	7	119
1861.	23	123

Het cijfer van 1863 is voor de schoone sexe buitengewoon beschamend; van al die overtreedsters werden er 16 beregt te Muntok, 1 te Sambas. 27 te Martapoera, 2 te Macassar en 4 te Amboina.

Onafgedaan bleef in 1862 *geene* enkele zaak, bij het einde van 1863 waren echter nog hangende de zaken van 21 beklaagden.

In het eerstgenoemde jaar werd in 1 zaak, in het andere in 4 zaken hooger beroep aangeteekend.

III. Inlandsche regtbanken en geregten in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.

Ook deze regtbanken hadden in geen der beide jaren beroepen te behandelen van vonnissen, in cas van overtreding door mindere regtbanken gewezen.

Digitized by Google

Wat de regtspraak in eersten aanleg aangaat zijn den ondergeteekende alleen verstrekt kunnen worden over 1862 opgaven betreffende de regtspraak der rappats ter Sumatra's Westkust, binnen de adsistent-residentie Benkoelen en binnen de residentie Palembang, en over 1863 alleen betreffende de rappats ter Sumatra's Westkust en binnen Benkoelen.

Voor de opgenoemde regtbanken waren in 1862 hangende 671 zaken met 707 beklaagden, die alle werden afgedaan; in 1863 47 zaken met 175 beklaagden, waarvan er 1 op ultimo December nog niet was afgedaan.

Van die zaken hadden te behandelen:

de rappats ter Sumatra's Westkust in 1862 131 met 164 beklaagden, in 1863 40 met 168 beklaagden, tegen 151 beklaagden in 1861, 112 in 1860 en 133 in 1859;

de rappats in de adsistent-residentie Benkoelen in 1862 513 zaken met even zoo vele beklaagden; in 1863 7 met even zooveel beklaagden;

de rappats in de residentie Palembang in het jaar 1862 27 met 30 beklaagden.

Er is opgeteekend dat er van overtredingen in 1862 1 was van de amfioenpachtvoorwaarden, in 1863 3; verder is opgegeven, dat onder 168 beklaagden, die in 1863 teregt stonden ter Sumatra's Westkust, waren 121 personen, beschuldigd van het deelnemen aan verboden hanenvechterijen.

Van de beklaagden werden er in 1862 676 veroordeeld, 31 vrijgesproken, in 1863 174 veroordeeld, *geen* vrijgesproken.

In 1862 werden opgelegd 169 boetestraffen, terwijl 507 veroordeelden werden verwezen tot gevangenis of dwangarbeid en daaronder 481 alleen in de adsistent-residentie Benkoelen; in 1863 werden er 132 veroordeeld tot geldboete, 13 tot gevangenis of dwangarbeid.

Alle beklaagden waren inlanders.

Onder hen vond men in 1862 slechts 1 vrouw, in 1863 2.

IV. Residents- of andere geregten en policierollen in de buitenbezittingen buiten Java en Madura.

De residents-, magistraats- en dergelijke geregten in de bezittingen buiten Java en Madura hadden in 1862 kennis te nemen van 86 overtredingen, in 1863 van 78, alle met evenveel beklaagden.

Deze cijfers verschillen zeer veel met die der voorgaande jaren, want de tabel van 1861 wijst 675 overtredingen aan, die van 1860 1724 en die van 1859 310.

Dit verschil heeft echter hoofdzakelijk zijn bestaan te danken aan de omstandigheid, dat Banda in de beide jaren 1863 en 1862 even als in 1859 verschijnt met 0 zaken, terwijl er op de staten van 1861 en 1860 vermeld werden voor die afdeeling respectivelijk 616 en 528 overtredingen, afgedaan op Groot Banda, op Banda Neira, op Aij en op Rosengain.

De plaatsen, waar in de beide in behandeling zijnde jaren volgens de ontvangene staten overtredingen door de hier bedoelde geregten werden behandeld, wijst de volgende staat aan:

Plaatsen waar de geregten gevestigd zijn.	1863.	1862.
Padang	—	2
Benkoelen	—	1
Muntok	4	3
Amboina	74	60
Ternate	—	20
Totaal	78	86

Digitized by Google

In 1862 waren de eenige plaatsen waar zaken voorkwamen geweest Muntok, Amboina, Groot Banda, Banda Neira, Aij, Rosengain en Timor.

In 1862 werden uitgesproken 83 veroordeelingen en 3 vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging, in 1863 77 veroordeelingen, 1 vrijspraak.

In beide jaren werden alle hangende zaken afgedaan.

Geldboeten werden er in 1862 opgelegd 22, in 1863 53, straffen van dwangarbeid of gevangenis 60 in 1863, 24 in 1863.

Onder de beklaagden waren in 1862 11 vrouwen, in 1863 evenveel.

Tot de inlandsche bevolking behoorden in 1862 73 beklaagden, in 1863 66, tot de vreemde oosterlingen in 1862 4, in 1863 2, tot de Europeanen in 1862 9, in 1863 10.

Op de zoogenaamde politierollen kwamen voor in 1862 13 183 zaken, in 1863 14 743 tegen 12 537 in 1861, 11 537 in 1860 en 11 318 in 1859.

Het totaal is dus voortdurend toenemende.

Van de beklaagden werden er in 1862 12 474 veroordeeld, 502 vrijgesproken en 207 overgewezen; in 1863 13 843 veroordeeld, 634 vrijgesproken en 266 overgewezen; de tabel over 1861 wees aan 12 033 veroordeelingen, 385 vrijspraken en 119 overwijzingen.

Hieronder volgt eene lijst, waaruit men kan zien hoeveel zaken in elk der beide jaren voorkwamen op de meeste plaatsen, waar politierollen in de bezittingen buiten Java en Madura door de Europesche ambtenaren gehouden worden. De ondergeteekende heeft zich beijverd om die lijst zoo volledig mogelijk te doen zijn; toch ontbreken nog plaatsen; zoo zijn bijv. voor Benkoelen, Palembang, de Lampongsche districten en Menado, niet opgegeven de verschillende afdeelingen dier gewesten, waar buiten de hoofdplaats de politierol is gehouden; de ondergeteekende zal trachten in het vervolg ook van die afdeelingen afzonderlijke opgaven te bekomen. Trouwens wanneer eenmaal het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura zal zijn geregeld, zal het gemakkelijker gaan, om van overal behoorlijke en juiste opgaven te bekomen, dan thans nu de regtsbedeeling op vele plaatsen in de bezittingen buiten Java en Madura, en wel bij name die op de politierol aan weinig orde en regel gebonden is.

	Afdeelingen en gewesten, waarin politierol is gehouden.	1863.	1862.	*Aanmerkingen.*
Sumatra's Westkust.	Padang	1262	1215	
	Priaman	379	393	
	Pawean	76	81	
	Aijer-Hadjie	18	—	
	Indrapoera	—	—	
	Aijer-Bangios en Rau	324	427	
	Agam	474	528	
	Tanah Datar	198	459	
	XIII en IX Kotta's	9	46	
	Limapoeloe	23	8	
	Oeloe en Pekanten		15	
	Kotta Soepar		14	
	Penjaboengan		43	
	Padang Sindempoean		49	
	Siboga	(*) 594	21	(*) Al deze afdeelingen behooren tot de residentie Tappanolie, waarvan de opgave in 1863 in eens voor de geheele residentie is ontvangen.
	Singkel		155	
	Baros		213	
	Natal		22	
	Goenong Sitolie (Nias)		70	

Digitized by Google

Afdeelingen en gewesten, waarin politierol is gehouden.		1863.	1862.	*Aanmerkingen.*
Benkoelen		1562	522	
Palembang		93	371	
Lampongsche districten		262	211	
Banka.	Muntok	409	227	
	Djeboes	71	104	
	Blindjoe	249	96	
	Soengiliat	125	153	
	Merawang	210	188	
	Pangkal Pinang	193	107	
	Soengeislan	137	121	
	Koba	60	46	
	Toboalie	66	74	
Billiton		256	155	
Riouw		406	321	
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	207	264	
	Mempawa	16	9	
	Sintang	100	103	
	Sangouw	—		
	Salimbouw	—		
	Landakh en Toijan	46	48	
	Soekadana	3	10	
	Montrado	273	390	
	Sambas	119	58	
Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	336	288	
	Amoenthay	175	137	
	Martapoera	198	189	
	Sampit	7	12	
	Kahajan	12	5	
	Tanah-Laut	—	58	
	Doesson en Becompay	—	12	
	Kwala Kapoeas	8	7	
	Plerkow	74	—	
	Marabahan	71	—	
	Pengaron	56	—	
	Rantau	20	—	
	Baraber	59	—	
	Tabalong	11	—	

Digitized by Google

Afdeelingen en gewesten, waarin politierol is gehouden.		1863.	1862.	Aanmerkingen.
Celebes en Onderhoorigheden.	Macassar	1168	1612	
	Maros	258	80	
	Takalar	30	46	
	Balang Nipa	—	78	
	Saleijer	84	69	
	Bonthain	53	46	
Molukkos	Amboina	570	442	
	Saparoea en Haroekoe	484	426	
	Hila en Larieke	133	187	
	Boeroe	—	16	
	Wahaaij	25	20	
Banda.	Inspecteur Specerijcultuur	278	227	
	Lonthoir	422	352	
	Voorwal	252	266	
	Achterwal	241	283	
	Banda Neira	123	106	
	Aij	709	321	
	Rosengain	9	52	
Menado		223	240	
Ternate		227	123	
Timor		204	136	

B. *Burgerlijke zaken.*

1. Raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura.

Het aantal burgerlijke zaken in eersten aanleg bij de vijf Europesche regtbanken buiten Java en Madura is toenemende.

In 1862 waren hangende 225 zaken, in 1863 268, tegen 132 in 1861, 113 in 1860 en 146 in 1859.

Digitized by Google

Deze zaken waren volgenderwijze verdeeld over de vijf raden van justitie.

Raad van justitie te	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	Totaal.
Padang	93	119	76	70	78	436
Macassar	74	29	20	18	21	162
Amboina	22	36	26	23	26	133
Banda.	62	39	9	5	8	123
Ternate	17	2	1	1	13	34

Gemiddeld in de laatste vijf jaren had dus de raad te Padang te behandelen 87 zaken, die te Macassar 32, die te Amboina 27, die te Banda 24 en die te Ternate 7.

In hooger beroep behoefde in 1862 slechts 2 malen, in 1863 *geen* enkel maal regt te worden gedaan, de appellen van 1862 waren aangebragt bij den raad van justitie te Amboina, die ze echter beiden niet ontvankelijk verklaarde; in 1861 waren 9 vonnissen in hooger beroep gewezen, allen door den raad te Padang.

In eersten aanleg wezen de 5 raden in 1862 171 vonnissen, in 1863 177, tegen 107 in 1861, 99 in 1860 en 105 in 1859.

Onder die vonnissen waren in 1862 10 interlocutoire, in 1862 23 en 1 incidenteel; in 1861 waren er gewezen 13 interlocutoire en 3 incidentele.

De eindvonnissen hielden in de navolgende beslissingen omtrent den eisch ten principale.

In het jaar.	Geheel of ten deele toewijzende.	Ontzeggende.	Niet ontvankelijk verklarende.
1863. . .	108	22	23
1862. . .	117	21	12
1861. . .	54	19	8

Verzoeken om pro deo te procederen werden er in 1862 gedaan 7, 3 te Padang, 2 te Macassar en 2 te Amboina, in 1863 1 te Amboina; dit eene werd geweigerd; van de 7 over 1862 werden er 5 toegestaan en 2 geweigerd. In 1861 waren 8 zoodanige verzoeken gedaan, in 1860 9, in 1859 8.

In 1862 werden 29 verstekken uitgesproken, 2 tegen den eischer, 27 tegen den gedaagde; in 1863 6, waarvan 1 tegen den eischer en 5 tegen den gedaagde. Het totaal dezer vonnissen was in 1861 geweest 8, in 1860 13, in 1859 10.

Digitized by Google

Hoe de landaard was der personen in de verschillende processen betrokken, leert men uit het volgende staatje:

In het jaar.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
1863. . .	174	30	169
1862. . .	147	36	140

In 1863 waren weder in regten betrokken 5 inlandsche hoofden, in 1862 1.

Geroijeerd op verzoek van partijen werden in 1862 51 zaken, in 1863 68, tegen 30 in 1861, 22 in 1860 en 35 in 1859.

Gevallen van request-civiel deden zich voor in 1862 4, in 1863 5 tegen 8 in 1861, 6 in 1860 en 7 in 1859.

In eersten aanleg werden bij de vijf raden in 1862 gediend 109 requesten, in 1863 253.

Uit het volgend staatje ziet men van welken aard sommige dezer verzoekschriften waren in vergelijking met voorgaande jaren.

In het jaar.	Betreffende voogdij.	Betreffende curatele.	Art. 134 Regterlijke Organisatie.	Anderen.	Totaal.
1863. . .	16	5	3	229	253
1862. . .	12	2	»	95	109
1861. . .	8	4	1	94	107
1860. . .	20	1	»	128	149
1859. . .	25	2	2	201	230

Op de zoogenaamde commissarisrol kwamen in 1863 voor 55 zaken, 30 te Padang, 25 te Macassar; in 1862 16, alle te Macassar.

Bovendien werden op de staten, als in kort geding behandeld, vermeld in 1862 29, in 1863 1 zaak.

Het aantal handelszaken was gering; in 1862 beliep het slechts 13, in 1863 17, tegen 14 in 1861, 9 in 1860 en 13 in 1859.

Naar hunnen aard kan men het aantal vorderingen volgenderwijze verdeelen:

In het jaar:	Persoonlijke.	Zakelijke.	Gemengde.	Tot f 200.
1863 . .	158	31	25	11
1862 . .	98	21	19	46
1861 . .	67	14	8	17
1860 . .	73	5	9	21
1859 . .	76	7	3	31

Tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz. werden ter zake van overtredingen, in hunne functien begaan, gewezen in 1862 19 vonnissen, in 1863 0, tegen 9 in 1861, 3 in 1860 en 6 in 1859.

Op vonnissen van scheidsmannen werd in geen van beide jaren executoir-verklaring gevraagd, in 1861 *eens* en de beide voorgaande jaren *geen* enkel maal.

Tot verbetering, aanvulling enz. van acten van den burgerlijken stand werden gegewezen: in 1862 19, in 1863 16 vonnissen, tegen 28 in 1861, 15 in 1860 en 14 in 1859.

Digitized by Google

Over den staat der personen werd *geen* enkel maal geprocedeerd, in 1861 was dit 2 malen geschied.

Vonnissen tot uitwijzing van eigendomsregt werden gewezen: in 1862 5, in 1863 0, tegen 3 in 1861.

Tot scheiding van goederen werd niet geprocedeerd; evenmin in de beide voorgaande jaren.

In 1862 werd 1 huwelijk door echtscheiding ontbonden: in 1863 mede 1 (beiden te Amboina); het jaar 1861 had ook 1 zoodanig geval opgeleverd; in 1860 waren er 2 geweest, in 1859 3.

Geen enkel echtpaar vroeg scheiding van tafel en bed; ook niet in 1861.

Niemand werd vermoedelijk overleden verklaard.

Alleen in 1862 werd te Macassar door den Staat eene vordering ingesteld tot voorloopige in-bezit-stelling van eene onbeheerde nalatenschap (art. 1129 Burgerlijk Wetboek).

Failliet-verklaringen moesten er worden uitgesproken: in 1862 4, waarvan 3 te Padang en 1 te Macassar, in 1863 2, beiden te Macassar; zulks had in 1861 niet behoeven te geschieden.

Verder werden in 1863 2 personen verklaard te zijn in staat van kennelijk onvermogen, beiden te Padang; in 1862 en 1861 0.

Verzoeken om surséance van betaling werden niet gedaan, evenmin als in 1861.

Voor de regter-commissarissen werden in 1862 verleden 648 acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek, in 1863 514, tegen 840 in 1861, 533 in 1860 en 634 in 1859.

De volgende tabel wijst aan hoe de acten in verhouding tot de drie voorgaande jaren waren verdeeld over de vijf raden van justitie:

ACTEN VAN	Jaren.	RADEN VAN JUSTITIE TE				
		Padang.	Macassar.	Amboina.	Banda.	Ternate.
Eigendom	1863	114	160	41	20	27
	1862	167	197	43	25	28
	1861	128	391	89	41	27
	1860	121	176	60	17	21
	1859	109	181	121	19	29
Hypotheek	1863	49	49	33	14	6
	1862	61	51	39	25	11
	1861	59	41	43	15	5
	1860	53	10	42	27	4
	1859	44	32	49	12	8
Cessie van hypotheek	1863	1	»	»	»	»
	1862	»	1	»	»	»
	1861	1	»	»	»	»
	1860	2	»	»	»	»
	1859	11	23	»	»	»

Digitized by Google

De griffiers hadden in 1862 slechts 6 acten, met overlijden in verband staande, in te schrijven, en wel te Padang, namelijk 1 van beraad en 5 van verwerping; in 1863 11, waarvan 4 te Padang, namelijk 1 van aanvaarding onder benifice van inventaris, 1 van zuivere aanvaarding en 3 van verwerping; 6 te Amboina, waarvan 2 van beraad, 3 van aanvaarding onder benifice en 1 van verwerping. In 1861 hadden de griffiers slechts 3 zulke verklaringen in te schrijven.

De griffiers verzegelden verder in 1862 5 malen, 3 malen bij sterfgevallen en 2 malen bij faillissementen; in 1863 7 malen, tegen 4 malen in 1861 en in 1860, en 2 malen in 1859.

In 1863 werden op de griffie ingeschreven 3 handelsovereenkomsten, waarvan 2 te Macassar en 1 te Amboina, en in 1862 1 te Macassar, tegen 4 in 1861.

Bodemerijbrieven behoefden wederom niet te worden ingeschreven.

Ten slotte zij nog vermeld, dat de griffiers in 1863 (blijkens de ontvangene opgaven) geen enkel maal tegenwoordig waren bij beslag op roerende goederen, doch in 1863 19 malen, namelijk 6 malen te Macassar en te Banda en 7 malen te Amboina, tegen 22 malen in 1861, 6 malen in 1860 en 8 malen in 1859.

II. In naam des Konings regtsprekende regtbanken en geregten buiten Java en Madura.

De hier bedoelde regtbanken en geregten zijn de navolgende:

de groote landraad te Padang (art. 7 van het reglement voor den landraad te Padang en Priaman, gearresteerd bij gouvernements besluit van 29 November 1857, n°. 9);

de gewone landraad te Padang (art. 5 van gezegd reglement);

de groote landraad te Priaman (art. 7 voornoemd);

de gewone landraad te Priaman (art. 5 voornoemd);

het magistraatsgeregt te Padang (art. 10, lit. *a*, van de instructie voor den magistraat te Padang, gearresteerd bij gouvernements besluit van 29 November 1837, n°. 9);

het adsistent-residentsgeregt te Priaman (eodem);

de residentieraad te Benkoelen (art. 5 van het provisioneel reglement voor dien raad, gearresteerd bij gouvernements besluit van 5 April 1844, n°. 9);

de pangerangsraad te Benkoelen (art. 9 van gezegd reglement in verband tot zijne praemissen);

de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang (art. 69 van het reglement voor die regtbank, gearresteerd bij gouvernements besluit van 3 Junij 1828, n°. 12);

het residentiegeregt op Palembang (art. 150 Reglement op de Regterlijke Organisatie);

het residentiegeregt te Telok Betong (art. 150 Reglement op de Regterlijke Organisatie);

de landraad te Muntok (art. 15 van het reglement op het beheer der residentie Banka (*Staatsblad* 1831, n°. 62);

het residentiegeregt te Muntok (art. 150 Reglement op de Regterlijke Organisatie);

de geregten der administrateurs in de mijndistricten van Banka (art. 21 van het Bankasch Reglement);

de landraad op Billiton (art. 6, 8 en 9 *Staatsblad* 1858, n°. 101 *a*);

het residentsgeregt op Billiton (art. 150, Reglement op de Regterlijke Organisatie);

de residentieraad te Riouw (art. 5 Reglement op het beheer van de politie, enz. in de residentie Riouw, gearresteerd bij gouvernements besluit van 5 September 1832, n°. 23);

de landraad te Pontianak (art 92 van het Provisioneel Reglement op de administratie der politie enz. ter Westkust van Borneo, gearresteerd bij resolutie van 24 December 1825, n°. 61);

het residentsgeregt te Pontianak (art. 150 Reglement op de Regterlijke Organisatie);

de landraad te Sambas (art. 92 van het Reglement op de administratie der politie ter Westkust van Borneo);

de landraad te Montrado (eodem en gouvernements besluit van 12 Maart 1855; n°. 23);

de landraad te Sintang (eodem);

de landraad te Bandjermasin (art. 91 Provinciaal Reglement op de administratie der politie enz. in de residentie Bandjermasin, gearresteerd bij gouvernements besluit van 24 December 1825, n°. 6);

het residentsgeregt te Bandjermasin (art. 150 Reglement op de Regterlijke Organisatie);

de landraad te Martapoera (*Staatsblad* 1863, n°. 43);

Digitized by Google

de landraad te Amoenthay (eodem);
de groote landraad te Macassar (artt. 34, 128, 134 en 175 *Staatsblad* 1824, n°. 31*a*);
de gewone landraad te Macassar (art. 34, 69 en 75 *Staatsblad* 1824, n°. 31*a*);
de gewone landraad in de Noorderdistricten van Celebes (eodem);
de gewone landraad in de Zuiderdistricten van Celebes (eodem);
de gewone landraad in de Oosterdistricten van Celebes (eodem);
de gewone landraad op Saleijer (eodem);
de gewone landraad op Bonthain (eodem);
de groote landraad te Amboina (art. 17 en 23 *Staatsblad* 1825, n°. 10);
de gewone landraad te Amboina (art. 1 en 9 *Staatsblad* 1825, n°. 10);
de gewone landraad te Hila (eodem);
de gewone landraad te Larieke (eodem);
de gewone landraad te Haroekoe (eodem);
de gewone landraad te Saparoea (eodem);
de gewone landraad op Noessa-laut (eodem);
de gewone landraad op Booroe (eodem);
het magistraatsgeregt te Amboina (art. 134 *Staatsblad* 1825, n°. 19 en besluit van den Gouverneur der Molukken van 14 Januarij 1828, n°. 2);
het geregt van den adsistent-resident van Saparoea en Haroekoe (eodem);
het geregt van den adsistent-resident van Hila en Larieke (eodem);
het geregt van den gezaghebber op Booroe (eodem);
het geregt van den gezaghebber op Wahaaij (eodem);
het geregt van den gezaghebber in de Elpapoetie-baai (eodem);
het magistraatsgeregt op Banda (eodem en art. 13 en 19 *Staatsblad* 1825, n°. 39);
het magistraatsgeregt te Ternate (eodem en art. 13 *Staatsblad* 1825, n°. 39);
de land- of minahassaraad te Menado (art. 24 *Staatsblad* 1825, n°. 39);
het magistraatsgeregt op Menado (artt. 13 en 23 *Staatsblad* 1825, n°. 39);
de landraad te Timor-Koepang (artt. 39 en 40 besluit commissaris voor Timor van 15 December 1831, n°. 10 en gouvernements besluit van 18 December 1832, n°. 13);
het residentsgeregt op Timor (art. 150 Reglement op de Regterlijke Organisatie.

Omtrent de regtspraak in burgerlijke zaken van de administrateurs op Banka, worden oorspronkelijk door den resident van Banka geene opgaven gezonden; de ondergeteekende heeft die later op zijne aanvrage bekomen, nadat de verzamelingsstaten voor 1862 en 1863 reeds waren bewerkt; hij voegt ze nu in dit verslag, onder opmerking, dat de daarin vermelde cijfers zijn gevoegd bij de later te vermelden totalen.

Burgerlijke zaken, aangebragt bij de administrateurs te Banka.

In het district:	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.
Jeboes	0	0	2	13	30	8	4
Blinjoe	0	0	4	0	0	2	3
Soengeiliat	2	1	0	3	0	1	0
Merawang	0	0	0	0	0	0	0
Soengeislan	0	0	0	0	6	22	2
Pangkal Pinang	0	0	3	3	3	21	11
Koba	3	4	4	2	5	3	4
Toboalij	0	0	0	0	2	3	6
Totaal	5	5	13	21	46	60	30

Buiten deze was het totaal bij de opgenoemde regtbanken en geregten behandelde burgerlijke zaken in 1862 1627, en in 1863 1623, tegen 1270 in 1861, tegen 1361 in 1860 en 1297 in 1859.

Digitized by Google

Hieronder volgt eene opgave van het aantal zaken bij de verschillende regtbanken en geregten, die in 1862 of 1863 zaken hadden te behandelen; deze opgave sluit zich aan die over de vijf voorgaande jaren in het verslag over 1861.

Regtbanken en geregten, waar zaken voorkwamen.	1863.	1862.
Gewone landraad te Padang	15	»
Magistraatsgeregt te Padang	1	»
Residentieraad te Benkoelen	»	4
Pangerangsraad te Benkoelen . . .	»	7
Regtbank te Palembang	150	178
Landraad te Muntok	20	42
Residentsgeregt te Muntok	3	1
Geregt te Jeboes	4	8
» » Blinjoe	3	2
» » Soengeiliat	0	1
» » Soengeislan	2	22
» » Pangkal Pinang	11	21
» » Koba	4	3
» » Toboalij	6	3
Residentieraad te Riouw	129	129
Landraad te Montrado	13	8
» » Bandjermasin	12	14
Groote landraad te Macassar. . . .	3	2
Gewone » » Macassar. . . .	1	4
Groote » » Amboina	13	11
Gewone » » Amboina	22	25
Magistraatsgeregt te Amboina. . . .	773	727
» » Saparoea en Haroekoe	81	78
Magistraatsgeregt te Hila	19	13
» » Boeroe	»	8
» » Wahaaij. . . .	28	»

Regtbanken en geregten, waar zaken voorkwamen.	1863.	1862.
Magistraatsgeregt te Banda	143	210
Minahassaraad te Menado	1	2
Magistraatsgeregt te Menado	72	11
" " Ternate	152	"
Landraad te Timor	2	"
Residentsgeregt te Timor	"	1

Eindvonnissen werden er in 1862 gewezen 1496, in 1864 1413; interlocutoire, praeparatoire en incidentele in 1852 5, in 1863 0; niet ontvankelijk verklaringen werden er uitgesproken in het eerstgenoemde jaar 23, in het ander 24.

Onafgedaan bleven op ultimo December 1862 30 zaken, op ultimo December 1863 119.

Hooger beroep werd in 1862 aangeteekend 8 malen en in 1863 6 malen.

Eindelijk moet nog worden vermeld dat in hooger beroep werden afgedaan in 1862 7 zaken, waarvan 2 bij de regtbank te Palembang en 5 bij den grooten landraad te Amboina; in 1863 had zich geen enkel appèl voorgedaan.

III. Inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.

De opgaven van deze regtbanken zijn nog gebrekkig en ongetwijfeld verre van volledig; bovendien is het niet mogelijk geweest van alle regtbanken opgaven te ontvangen; niet overal worden registers aangehouden en dan nog dikwijls gebrekkig. De ondergeteekende vertrouwt nogthans dat daarvoor beter zal worden gewaakt, wanneer de gezagvoerende ambtenaren het eenmaal weten, dat ook op de statistieke gegevens van deze regtbanken prijs wordt gesteld.

De verzamelingstaat over 1863 vermeldt dientengevolge alleen Sumatra's Westkust en Benkoelen, en die over 1862 alleen gezegd gouvernement en Palembang.

De totalen waren in 1863 313 en in 1862 373; in het eerstgenoemde jaar waren 9 zaken van Benkoelen, in het andere 39 van Palembang.

Er werden gewezen in 1863 284 eindvonnissen, in 1862 366; in geen van beide jaren interlocutoire, praeparatoire of incidentele; niet ontvankelijk verklarende in 1863 3, in 1862 9; hangende bleven in het eerstgenoemde jaar 29 zaken, in het andere slechts 2.

IV. Acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek, verleden door residenten en adsistent-residenten buiten Java en Madura.

In de opgaven over 1860 en 1861 werd abusievelijk geene melding gemaakt van de acten, verleden ten overstaan van den adsistent-resident van Priaman, als daartoe bevoegd verklaard bij *Staatsblad* 1857 n°. 49.

Het is den ondergeteekende gebleken dat het aantal dezer acten geweest is in 1860 8 en in 1861 6, alle acten van eigendom; de totalen van 1860 en 1861 hiermede vermeerderende bekomt men in 1860 een totaal acten van 212, waaronder 167 eigendomsacten, en in 1861 een totaal van 207, waaronder 184 eigendomsacten.

In de nu in behandeling zijnde jaren werden verleden: in 1862 320 en 1863 217 acten.

De volgende tabel, welke zich aansluit aan die in het verslag over 1861, geeft aan, hoeveel acten ten overstaan van iedere autoriteit werden verleden en hoeveel acten er waren van iedere soort.

Digitized by Google

Totaal acten, verleden ten overstaan van den	1863.				1862.			
	Acten van eigendom.	Acten van hypotheek.	Acten van cessie van hypotheek.	Totaal.	Acten van eigendom.	Acten van hypotheek.	Acten van cessie van hypotheek.	Totaal.
Resident van Tappanolie.	1	0	0	1	0	0	0	0
Adsistent-resident van Priaman . .	10	0	0	10	73	0	0	73
Adsistent-resident van Benkoelen. .	21	13	0	34	27	13	0	40
Resident der Lampongsche districten	10	0	0	10	4	0	0	4
Resident van Palembang.	16	1	0	17	36	10	0	46
Resident van Banka	7	0	0	7	50	1	0	51
Adsistent-resident van Billiton. . .	0	0	0	0	0	0	0	0
Resident van Riouw	79	4	1	84	37	8	1	46
Resident der Wester afd. van Borneo	5	0	0	5	5	0	0	5
Adsistent-resident van Sambas. . .	1	0	0	1	0	0	0	0
Resident der Z. en O. afd. van Borneo	2	0	0	2	0	0	0	0
Resident van Menado.	23	5	0	28	23	5	0	28
Resident van Timor	10	8	0	18	21	6	0	27

Het groote aantal acten van eigendom in 1862 te Priaman verleden, is een gevolg van de eigendomsvestiging van gebouwen staande op Soekoegrond, waarvan de grond eerst thans door de hoofden der regthebbende Soekoe's in eigendom werd afgestaan; op die wijze hadden er plaats 9 inschrijvingen ten behoeve van het Gouvernement en 34 ten behoeve van particulieren.

Ook Riouw had in 1863 eene belangrijke vermeerdering van eigendomsacten, welke daarvan de oorzaak is, is onbekend: zoo is het ook met Banka in 1862.

DERDE AFDEELING.

Globaal overzigt.

A. *Strafzaken.*

a. Misdrijven.

De regtspraak in revisie over geheel Nederlandsch Indie moest zich in 1862 uitstrekken over 4542 beklaagden, in 1863 over 5068, tegen 3491 in 1861, 3305 in 1860 en 3156 in 1859.

Digitized by Google

Er werd beslist in 1862 in de zaken van 4070 beklaagden, in 1863 van 4293; daarvan werden er vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging in 1862 663, in 1863 701.

Bekrachtigende of berustende arresten werden er in 1862 gewezen 2215, in 1863 1894, tegen 1423 in 1861, 1396 in 1860 en 1204 in 1859; wijzigende of vernietigende arresten in 1862 1855, in 1863 2399, tegen 2290 in 1861, 1909 in 1860 en 1952 in 1859.

In het hoogste ressort werden in 1862 65 beklaagden veroordeeld tot de doodstraf, in 1863 80, in 1862 65; tot de straf naast die des doods in 1863 62, in 1862 189; tot straffen voor eenen duur van 5 tot 10 jaren in 1863 203, in 1862 2230; tot eene straf van eenen duur van 2 tot 5 jaren in 1863 2145, in 1862 768; tot gevangenis of dwangarbeid van 6 maanden tot 2 jaren in 1863 957, en eindelijk in 1862 tot straffen van eenen duur van 6 maanden of minder 78, in 1863 133.

Het aantal ter dood veroordeelende gewijsden was in 1861 geweest 81, in 1860 82, in 1859 96, in 1858 88 en in 1857 90.

In eersten aanleg (*) was het totaal beklaagden ter zake van misdrijf als volgt:

Beklaagden.	1862.				1863.			
	Europeanen.	Vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.
Op Java en Madura	51	169	5485	5705	71	147	5206	5424
In de buitenbezittingen . .	18	171	2164	2353	19	90	1378	1487
Totaal	69	340	7649	8058	90	237	6584	6911

Zoo als trouwens reeds boven in de 1ste en 2de afdeeling onder de betrekkelijke rubrieken is opgemerkt, zijn de totalen aanmerkelijk hooger dan in de voorgaande jaren. Het volgend staatje toont dit aan voor zooverre geheel Nederlandsch Indie betreft.

In het jaar	Beklaagden over geheel Nederlandsch Indie.
1863	6911
1862	8058
1861	5604
1860	4545
1859	4788
1858	4329
1857	4428

(*) De zaken, behandeld door de regtbanken van den Soesoehoenan en van Pangerang Ario Mangkoe Negoro zijn in dit globaal overzigt niet opgenomen.

Digitized by Google

De verhouding tusschen het aantal beklaagden in de bezittingen buiten Java en Madura tot die op Java en Madura, leert men kennen uit de volgende vergelijkende tabel.

JAREN.	VERHOUDING VAN			
	Alle beklaagden in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.	De Europesche beklaagden in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.	De vreemde oosterlingen en beklaagden in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.	De inlandsche beklaagden in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.
1863	27,39 op 100	35,49 op 100	101,18 op 100	39,47 op 100
1862	41,24 » 100	26,76 » 100	61,22 » 100	26,46 » 100
1861	27 » 100	$13^2/_3$ » 100	92 » 100	$25^1/_4$ » 100
1860	$20^1/_2$ » 100	23 » 100	$67^1/_2$ » 100	$19^1/_2$ » 100
1859	$15^3/_4$ » 100	21 » 100	63 » 100	15 » 100

Deze vergelijking doet zien hoe de verhoudingen voortdurend verschillen: voor de Europeanen zijn de jaren 1862 en 1863 bijzonder ongunstig, voor de vreemde oosterlingen het jaar 1863.

De volgende opgave strekt om te doen zien hoeveel elk geslacht bijdroeg in het totaal beklaagden.

Beklaagden.	1863.			1862.		
	Vrouwen.	Mannen.	Totaal.	Vrouwen.	Mannen.	Totaal.
Op Java en Madura	237	5187	5424	191	5514	5705
In de buitenbezittingen . .	48	1439	1487	70	2283	2353
Totaal	285	6616	6911	261	7797	8058

Digitized by Google

De verhouding der vrouwelijke tot de mannelijke beklaagden is uitgedrukt in het volgend vergelijkend staatje.

Jaren.	Vrouwen op 100 mannen.		
	In geheel Nederlandsch Indie.	Op Java en Madura.	In de buitenbezittingen.
1863	4,30	4,56	3,33
1862	3,36	3,46	3,06
1861	4	4½	2
1860	4	4⅓	3¾
1859	4½	4	6

Het totaal veroordeelende vonnissen beliep in 1863 4989, in 1862 5411 tegen 3916 in 1861, 3141 in 1860 en 3230 in 1859.

Van de veroordeelingen vielen er in 1863 op Java en Madura 3811, in de buitenbezittingen 1178; in 1862 op Java en Madura 3489 en in de buitenbezittingen 1922, zoodat de veroordeelden in de buitenbezittingen stonden tot die op Java en Madura in de navolgende verhouding:

in 1863 als 30,90 op 100;
» 1862 » 55,08 » 100;

en zulks tegen 33 op 100 in 1861, 25 op 100 in 1860 en 20¼ op 100 in 1859.

Het totaal vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging over geheel Nederlandsch Indie beliep in 1863 1246, in 1862 969, in 1861 1190, in 1860 996 en in 1859 1118, zoodat de verhouding van vrijspraken en ontslagen tot veroordeelingen was:

in 1863 als 24,97 op 100;
» 1862 » 17,90 » 100;
» 1861 » 28,04 » 100;
» 1860 » 31,70 » 100;
» 1859 » 34,61 » 100.

In 1863 werden over geheel Nederlandsch Indie in eersten aanleg uitgesproken 106 vonnissen, in 1862 112, tegen 86 in 1861, 78 in 1860 en 74 in 1859.

Tot de straf naast die des doods werden over geheel Nederlandsch Indie veroordeeld:

in 1863 172 beklaagden;
» 1862 112 »
» 1861 93 »
» 1860 80 »
» 1859 160 »

Tot dwangarbeid of gevangenis van 5 tot 10 jaren:

in 1863 364 beklaagden;
» 1862 273 »
» 1861 325 »
» 1860 267 »
» 1859 276 »

Digitized by Google

Tot dwangarbeid of gevangenis van 2 tot 5 jaren:

in	1863	2637	beklaagden;
»	1862	2680	»
»	1861	2244	»
»	1860	1836	»
»	1859	1839	»

Tot dwangarbeid of gevangenis voor 6 maanden tot 2 jaren:

in	1863	826	beklaagden;
»	1862	913	»
»	1861	607	»
»	1860	574	»
»	1859	567	»

Tot straffen van eenen duur van 6 maanden of minder:

in	1863	608	beklaagden;
»	1862	615	»
»	1861	348	»
»	1860	178	»
»	1859	195	»

Tot geldboeten:

in	1863	173	beklaagden;
»	1862	706	»
»	1861	219	»
»	1860	129	»
»	1859	117	»

Onderzoek doende naar den leeftijd der mannelijke beklaagden over geheel Nederlandsch Indie, vindt men in de laatste vijf jaren het volgend aantal die nog geen twintig jaren hadden bereikt:

in	1863	178;
»	1862	255;
»	1861	206;
»	1860	180;
»	1859	191,

en het volgend aantal die reeds 50 jaren hadden geleefd:

in	1863	157;
»	1862	165;
»	1861	146;
»	1860	116;
»	1859	131.

Digitized by Google

Het cijfer der voornaamste misdrijven was over geheel Nederlandsch Indie als volgt:

Omschrijving der misdrijven.	1863. Op Java en Madura.	1863. In de buiten-bezit-tingen.	1863. In geheel Neder-landsch Indie.	1862. Op Java en Madura.	1862. In de buiten-bezit-tingen.	1862. Over geheel Neder-landsch Indie.
Landlooperij en bedelarij . . .	121	22	143	103	13	116
Ambtsmisdrijven	11	19	30	12	10	22
Valsche munterij	22	4	26	15	»	15
Valschheid in openbaar geschrift	4	»	4	6	»	6
Aanranding der eerbaarheid . .	22	29	51	23	16	39
Vadermoord	1	3	4	1	»	1
Kindermoord.	9	5	14	7	»	7
Vergiftiging	8	5	13	7	5	12
Moord	260	96	356	275	129	404
Moedwillige manslag	152	16	168	86	25	111
Moedwillige brandstichting. . .	74	»	74	77	2	79
Veediefstal	564	72	636	668	152	820
Andere diefstallen	3202	447	3649	3754	580	4334

Eindelijk leert de volgende tabel hoe landlooperij, moord, moedwillige manslag en diefstallen stonden tot het getal beklaagden.

Misdrijven.	Verhouding op 100 beklaagden.														
	Op Java en Madura.					In de buitenbezittingen.					In geheel Nederl. Indie.				
	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.	1863.	1862.	1861.	1860.	1859.
Landlooperij.	2,63	1,8	$7\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{3}$	$1\frac{3}{4}$	1,47	0,55	$\frac{3}{4}$	4 op 1000	$1\frac{1}{2}$	2,06	1,43	1,43	2	$1\frac{1}{4}$
Moord	6,56	4,82	$2\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{4}$	$3\frac{1}{4}$	6,45	5,47	8	6	2	5,15	5,01	4	$2\frac{3}{4}$	3
Moedwillige manslag . .	2,8	1,5	1	6 op 1000	1	1,07	1.1	$2\frac{1}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{2}{3}$	2,43	1,37	$4\frac{1}{3}$	$8\frac{3}{4}$ op 1000	$1\frac{1}{4}$
Veediefstal. .	10,39	11,7	$6\frac{1}{2}$	6	$6\frac{1}{2}$	4,84	6,45	0	$1\frac{3}{4}$	$2\frac{2}{3}$	9,2	10.17	5	7	6
Andere diefstallen. . .	59,03	67,02	$42\frac{3}{4}$	47	$39\frac{3}{4}$	30,6	21,64	28	32	25	52,8	53,78	39	$15\frac{1}{2}$	38

Digitized by Google

b. Overtredingen.

De regtspraak in cassatie is reeds bekend uit de 1ste afdeeling van dit verslag.

Het totaal zaken was in 1863 10, in 1862 6, tegen 8 in 1861, 3 in 1860 en evenveel in 1859.

Zonder de regtbanken van den keizer van Soerakarta en van prins Mangkoe Negoro, de regentschaps- en districtsgeregten en de politierollen mede te tellen, was het aantal overtredingszaken in eersten aanleg en hooger beroep over geheel Nederlandsch Indie in 1862 en 1863 in vergelijking met de drie voorafgaande jaren, als volgt:

Jaren.	Op Java en Madura.	Buiten Java en Madura.	In geheel Nederl. Indie.
1863	1199	314	1 513
1862	743	912	1 755
1861	1017	1 936	2 953
1860	1060	1 901	2 964
1859	1017	1 936	2 953

Het totaal zaken was dus sterk afnemende.

Wanneer men bij deze cijfers telt die, aangaande de zaken van de districts- en regentschapsgeregten en van de politierollen, dan bekomt men de navolgende cijfers.

Jaren.	Op Java en Madura.	Buiten Java en Madura.	In geheel Nederl. Indie.
1863	95 097	15 057	110 154
1862	105 322	14 095	119 417
1861	88 706	14 473	103 179
1860	89 547	13 441	102 988
1859	77 298	11 966	89 264

Op Java en Madura bereikte dus het jaar 1862 het hoogste cijfer, terwijl in de bezittingen buiten Java en Madura het totaal overtredingen weder in 1863 was toegenomen; toch behield het jaar 1862, over geheel Nederlandsch Indie genomen, het grootste aantal.

De verzamelingstaat van de overtredingszaken over geheel Nederlandsch Indie bij de regtbanken beregt, daar buiten gelaten de geregten der vorsten in de Vorstenlanden, de districts- en regentschapsgeregten en politierollen, geeft verder ten aanzien van sommige punten de navolgende uitkomsten.

Er zijn in 1863 in het geheel bekend gesteld 447 overtredingen van de amfioenpachtvoorwaarden, in 1862 349; van andere pachtvoorwaarden in 1863 125, in 1862 128.

Verder werden in 1863 veroordeeld 1109 beklaagden, vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging of overgewezen 213; in 1862 veroordeeld 1481, vrijgesproken, ontslagen

Digitized by Google

of verwezen 213, tegen 2620 veroordeelingen en 266 vrijspraken, ontslagen van regtsvervolging of verwijzingen in 1861, 2633 van de eersten en 263 van de anderen in 1860, en 1348 van de eersten en 191 van de anderen in 1859.

Geldboeten werden er in 1863 opgelegd 1055, in 1862 750.

Het geslacht der beklaagden over de vijf laatste jaren blijkt uit de onderstaande vergelijkende opgave.

In het jaar.	Vrouwen.	Mannen.
1863	135	1240
1862	107	1666
1861	200	2719
1860	202	2723
1859	106	1475

Verder waren naar hunnen landaard de beklaagden volgenderwijze verdeeld.

In het jaar.	Europeanen.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
1863. . .	296	387	692
1862. . .	261	339	1172
1861. . .	203	401	2345
1860. . .	213	405	2346
1859. . .	322	375	905

Voortdurend is dus in de laatste vier jaren het getal overtreders onder de Europeanen toegenomen.

Eindelijk werden in geheel Nederlandsch Indie van 95 157 beklaagden in 1863 tot straf verwezen 66 808; van 102 084 beklaagden in 1862 71 420, terwijl er in 1861 waren veroordeeld 60 456 van 88 890 beklaagden, in 1860 60 398 van 85 073, en in 1859 58 178 van 80 612.

B. *Burgerlijke zaken.*

In cassatie waren in 1863 slechts 5, in 1862 slechts 3 zaken hangende, tegen 7 in 1861, 4 in 1860 en 6 in 1859.

Ook in hooger beroep heeft de regtspraak over die beide jaren geen bijzonder groot aantal zaken aan te wijzen.

In 1863 toch was het totaal hangende appèlzaken 371, in 1862 305, tegen 231 in 1861, 493 in 1860 en 512 in 1859.

Van die zaken waren er in 1863 12, in 1862 7 in de buitenbezittingen af te doen.

Het aantal einduitspraken in appèl beliep in 1863 341, in 1862 249.

Digitized by Google

In eersten aanleg was het getal zaken, dat gedurende de beide jaren bij de verschillende regtbanken (die van den keizer en van Mangkoe Negoro er buiten gerekend) hangende was, hoogst belangrijk, en hooger dan in voorgaande jaren.

De totalen blijken uit het volgend staatje.

Jaren.	Op Java en Madura.	Buiten Java en Madura.	In geheel Nederlandsch Indie.
1863. . .	6488	2177	8645
1862. . .	7336	2165	9501
1861. . .	5388	1771	7159
1860. . .	5950	1749	7699
1859. . .	6035	2082	8117

Het totaal eindvonnissen of eindarresten over geheel Nederlandsch Indie was in 1863 7098, in 1862 8185, tegen 6317 in 1861; dat der interlocutoire, praeparatoire en incidentele uitspraken in 1863 295, in 1862 237, tegen 262 in 1861.

In vergelijking met de beide voorgaande jaren bevindt men dat het aantal der verleden acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek zeer is toegenomen, daar het in geheel Nederlandsch Indie bedroeg gedurende 1863 6021 en gedurende 1862 5296; tegen 4801 in 1861 en 4828 in 1860.

Uit de volgende opgave kan men zien hoeveel van die acten werden verleden ten overstaan van de regter-commissarissen uit de raden van justitie en hoeveel ten overstaan van residenten of adsistent-residenten:

JAREN.	Verleden ten overstaan van regter-commissarissen.			Verleden ten overstaan van administrative ambtenaren.		
	Van eigendom.	Van hypotheek.	Van cessie van hypotheek.	Van eigendom.	Van hypotheek.	Van cessie van hypotheek.
1863 . . .	2461	788	65	1763	210	6
1862 . . .	2504	802	115	2291	303	6
1861 . . .	2814	717	80	973	212	5
1860 . . .	2416	657	66	979	194	16

De belangrijke toename heeft dus geen plaats gehad op de hoofdplaatsen, maar daar waar geene raden van justitie gevestigd zijn; eene voorname oorzaak daarvan is, zoo als ook reeds vroeger in dit verslag is te kennen gegeven, te zoeken in het verlijden van vele acten tot vestiging van het regt van opstal, als een gevolg van de publicatie van 12 Junij 1861 (*Staatsblad* n°. 45).

Digitized by Google

De ondergeteekende meent hiermede zijn verslag betreffende de statistiek der regtsbedeeling in Nederlandsch Indie over de jaren 1862 en 1863 te kunnen besluiten en daarin een voldoend overzigt te hebben gegeven van de voornaamste cijfers, welke de bundels statistieke tabellen over de gezegde jaren, in vergelijking met die van de drie voorgaande jaren, opleveren.

Batavia, October 1865.

De Hoofdambtenaar, belast met de zamenstelling eener jaarlijksche statistiek van de regtsbedeeling in Nederlandsch Indie,

T. H DER KINDEREN.

Digitized by Google

TWEEDE ZITTING 1866 — 1867. — 32.

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE I n°. 1 VAN HET VERSLAG (Oost-Indie.)

N°. 11.

AANTOONING

VAN HET AANTAL

EUROPESCHE GEVANGENEN EN GEGIJZELDEN EN INLANDSCHE MILITAIRE GEVANGENEN

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

GEDURENDE HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	LANDAARD DER GEVANGENEN.	PERSONEN DIE TOT TUCHTHUIS-, KRUI							
		Aanwezig op op 1 Januarij 1864.				Bijgekomen gedurende het jaar 1864.			
		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA EN MADURRA.	Civile personen, Europeanen en daarmede gelijkgestelden	15	»	17	3	7	1	48	2
	Militairen, Europeanen . .	45	»	175	»	42	»	113	»
	» Inlanders . . .	27	»	138	»	21	»	56	»
		87		333		71		219	
		420				290			
BUITENBEZITTINGEN.	Civile personen, Europeanen en daarmede gelijkgestelden	2	»	1	2	1	»	6	»
	Militairen, Europeanen . .	»	»	»	»	6	»	3	»
	» Inlanders . . .	8	»	»	»	40	»	2	»
		10		3		47		11	
		13				58			

Digitized by Google

WAGEN-, GEVANGENISSTRAF EN DETENTIE ZIJN VEROORDEELD.

Verminderd gedurende het jaar 1864								Aanwezig op 31 December 1864.				Preventief gevangenen, wier zaak nog in onderzoek is.				Personen die zich gedurende het jaar 1864 in civile gijzeling hebben bevonden.	
door overlijden.				door expiratie van straf, desertie en andere oorzaken.													
Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Aanwezig op 1 Jan. 1864.		Aanwezig op ultimo Dec. 1864.			
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
»	»	»	»	8	»	44	2	14	1	21	3	17	1	23	1	8	»
»	»	11	»	45	»	97	»	42	»	180	»	46	»	39	»	»	»
1	»	4	»	20	»	65	»	27	»	125	»	32	»	21	»	»	»
1		15		73		208		84		329		96		84		8	
297								413									
»	»	»	»	»	»	5	»	3	»	2	2	1	»	2	»	4	»
»	»	»	»	6	»	3	»	»	»	»	»	2	»	»	»	1	»
»	»	»	»	12	»	2	»	36	»	»	»	19	»	»	»	»	»
»		»		18		10		39		4		22		2		5	
28								43									

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE I n°. 2, VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 12.

AANTOONING

VAN HET AANTAL

DWANGARBEIDERS IN EN BUITEN DEN KETTING

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

GEDURENDE HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	LANDAARD DER GEVANGENEN	AANWEZIG OP 1°. JANUARIJ 1864 (1). VEROORDEELDEN TOT DWANGARBEID. in den ketting. Mannen.	buiten den ketting. Mannen.	buiten den ketting. Vrouwen.	BIJGEKOMEN GEDURENDE HET JAAR 1864. VEROORDEELDEN TOT DWANGARBEID. in den ketting. Mannen.	buiten den ketting. Mannen.	buiten den ketting. Vrouwen.
Java en Madura	Inlanders	1254	3412	288	749	4181	268
	Vreemde oosterlingen	18	164	12	13	186	15
		1272	3576		762	4650	
		5148			5412		
Buitenbezittingen.	Inlanders	2303	1475	115	515	525	19
	Vreemde oosterlingen	80	80	6	17	50	2
		2383	1676		532	596	
		4059			1128		

(1) De verschillen met de eindcijfers in den staat over 1863 zijn te wijten aan nadere opgaven van sommige residenten.

Digitized by Google

VERMINDERD GEDURENDE HET JAAR 1864.						AANWEZIG OP 31 DECEMBER 1864.		
DOOR OVERLIJDEN.			DOOR EXPIRATIE VAN STRAFTIJD, DESERTIE EN ANDERE OORZAKEN.			VEROORDEELDEN TOT DWANGARBEID		
VEROORDEELDEN TOT DWANGARBEID.								
in	buiten		in	buiten		in	buiten	
den ketting.			den ketting.			den ketting.		
Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.
179	631	8	702	3125	232	1122	3837	316
4	15	1	13	181	10	14	154	16
183	655		715	3548		1136	4323	
5101						5459		
111	66	5	295	181	25	2412	1453	104
7	9	„	12	27	3	78	94	5
118	80		307	536		2490	1656	
1041						4146		

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE I n°. 3, VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 12.

AANTOONING

VAN HET AANTAL

inlanders en vreemde oosterlingen, op de politierol met gevangenis, blokarrest en ten-arbeid-stelling aan de publieke werken gestraft, alsmede van de preventief gevangenen en civiel gegijzelden

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

gedurende het jaar 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	LANDAARD DER GEVANGENEN.	PERSONEN OP DE POLITIEROL MET GEVANGENI AAN DE PUBLIEK			
		Aanwezig op 1e. Januarij 1864 (*).		Bijgekomen gedurende het jaar 186	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Java en Madura .	Inlanders	2982	410	54 339	7086
	Vreemde oosterlingen	231	37	3 438	1306
		3660		66 169	
Buitenbezittingen .	Inlanders	440	40	10 860	1179
	Vreemde oosterlingen	79	»	1 668	43
		559		13 750	

(*) De verschillen met de betrekkelijke cijfers in den staat over 1863, zijn te wijten aan nadere opgav

Digitized by Google

BLOKARREST, EN TEN-ARBEID-STELLING WERKEN GESTRAFT.						PREVENTIEF GEVANGENEN WIER ZAAK NOG IN ONDERZOEK IS.				Aantal personen die zich gedurende het jaar 1864 in civile gijzeling hebben bevonden.	
VERMINDERD GEDURENDE HET JAAR 1864.				Aanwezig op 31 December 1864.		Aanwezig op 1°. Januarij 1864.		Aanwezig op 31 December 1864.			
Door overlijden.		Door expiratie van straf, desertie en andere oorzaken.									
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
189	48	53 471	7022	3661	426	996	89	1591	93	84	10
19	12	3 512	1306	138	25	48	10	115	7	151	4
65 579				4250		(*) 1143		1806		249	
12	»	10 719	1197	569	22	235	20	240	11	12	5
4	»	1 646	40	97	3	37	3	25	»	13	»
13 618				691		(*) 295		276		60	

van sommige residenten.

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE K VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.) (*)

N°. 12.

RAMING der Ontvangsten en Uitgaven voor Nederlandsch Indie, zoo in Indie als in Nederland over 1864.

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
I.	*Verpachtingen.*			
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans . .	f 21 152,00		
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten . .	668 778,00		
	Slagten van varkens	136 742,00		
	Visscherijen en het regt om vischnotten te stellen (sero's)	4 430,00		
	Arak en andere sterke dranken	305 389,00		
	Verkoop van saguweer	13 865,00		
	Inlandsche tabak	132 000,00		
	Inlandsche neringen en bedrijven.	114 000,00		
	Waijangs	5 100,00		
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . . .	80 232,00		
	Diverse kleine middelen	130 756,00		
	Transporteren	f 1 612 444,00		

(*) Bijlage J is, ter inzage van de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd.

Digitized by Google

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport	f 1 612 444,00		
	Diverse kleine eilanden	12 300,00		
	Vogelnestklippen	74 268,00		
	Kleine lombard	293 520,00		
	Amfioenpacht	10 132 386,00		
	Licentien op de pho- en tophospelen	310 278,00		
	Nipahout en kreupelbosschen	30 288,00		
	Verkoop van sirie	12 030,00		
	Landtaks op peper	44 628,00		
	Goudmijnen	16 158,00		
		f 12 538 300,00		f 12 538 300,00
II	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*			
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt-, waaggelden en pakhuishuur, zoomede 5 % additioneel op de inkomende en uitgaande regten	f 8 701 990,00		
	Consumtieregt bij overvoer over zee van Java-tabak	105 403,00		
	Belasting op den invoer en verkoop van tabak	9 500,00		
	Haven-, ankerage- en loodsgelden	199 460,00		
	Klein zegelregt	523 440,00		
	Collaterale successien onder Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen	49 629,00		
	Idem onder vreemde oosterlingen	56 930,00		
	Belasting op de overschrijving van eigendommen en vastigheden	316 970,00		
	5 per cent op de particuliere bazaars	5 716,00		
	Tolpoorten en tollen	16 000,00		
	IJkgelden	1 800,00		
	Transporteren	f 10 016 838,00	»	f 12 538 300,00

Digitized by Google

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport	f 10 016 838,00		f 12 538 300,00
	Belasting op paarden en rijtuigen	216 080,00		
	Recognitien of tributen van inlandsche vorsten . . .	12 160,00		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans . .	38 919,00		
	Venduregten	596 320,00		
	Belasting op het djatie- en ijzerhout	300,00		
	Inkomsten van 's landsdrukkerij	34 291,00		
	Idem der brievenposterij.	357 860,00		
	Idem der paardenposterij	66 147,00		
	Idem der telegraphie	190 000,00		
	Verponding	770 680,00		
	Huistaks.	473 640,00		
	Verhuring van vogelnestklippen	3 050,00		
	Verkoop van zout.	6 010 000,00		
		f 18 786 285,00		18 786 285,00
III.	*Landelijke inkomsten en cultures.*			
	Ongebouwde, gebouwde eigendommen en tuinen . .	f 11 383 828,00		
	Vischvijvers (tambaks)	218 338,00		
	Vertiening van landeren en landerijen aan particulieren afgestaan of verhuurd.	247 523,00		
	Restitutie van verleende voorschotten ter zake van landbouwondernemingen	253 268,00		
		f 12 102 957,00		12 102 957,00
IV.	*Verkoop van producten en goederen.*			
	Verkoop van koffij	f 8 095 550,00	f 30 276 000,00	
	Transporteren	f 8 095 550,00	f 30 276 000,00	f 43 427 542,00

Digitized by Google

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport	f 8 095 550,00	f 30 276 000,00	f 43 427 542,00
	Verkoop van specerijen	30 726,00	600 000,00	
	" " peper	69 015,00		
	" " vogelnestjes	42 791,00		
	" " tin	10 100,00	6 106 870,00	
	" " houtwerken	150 203,00		
	" " rijst.	585 530,00		
	" " arengsuiker	53 845,00		
	" " suiker	3 201 050,00	9,751 000,00	
	" " indigo	200,00	2 027 920,00	
	" " thee.	200,00	610 020,00	
	" " tabak	"	28 190,00	
	" " cochenille.	"	*Memorie.*	
	" " kaneel	100,00		
	" " diverse goederen	76 030,00		
	" " Borneosche steenkolen.	*Memorie.*		
	" " amfioen	1 456 093,00		
	Winst op assurantie der naar Nederland verzonden wordende producten	"	500 000,00	
		f 13 771 463,00	f 49 900 000,00	f 63 671 463,00
V.	*Diverse en buitengewone inkomsten.*			
	Praauwenveren	f 2 111,00		
	Waterleidingen	2 540,00		
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden. . . .	77 773,00		
	Booten en confiscatien	182 393,00		
	Transporteren	f 264 817,00	"	f 107 099 005,00

Digitized by Google

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport	f 264 817,00	"	f 107 099 005,00
	Diverse inkomsten	305 886,00	f 14 400,00	
	Contributie voor de burgerlijke pensioenen	161 596,00	7 500,00	
	Contributien van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren	1 750,00		
	Civile proceskosten	6 655,00		
	Onderwijs of schoolwezen	89 024,00		
	Restitutie van in vroegere jaren verleende buitengewone voorschotten	230 000,00		
	Ontvangsten in Nederland wegens door het Ministerie van Kolonien aan het Indisch bestuur gedane bestellingen	"	2 000,00	
	Registratieregt van pandelingen	3 250,00		
	Ontvangsten wegens bijdragen der regenten en hoofden van Boeleleng en Djembrana, in de kosten der vestiging van gouvernements-ambtenaren aldaar	33 000,00		
		f 1 095 978,00	f 23 900,00	1 119 878,00
VI.	*Ontvangsten van het Departement van Oorlog.*			
	Nederlandsch-Indisch leger	f 262 220,00		
	Buitengewone geniewerken	2 000,00	f 2 250,00	
		f 264 220,00	f 2 250,00	226 470,00
VII.	*Ontvangsten van het Departement van Marine.*			
	Active zeemagt en sedentaire inrigtingen / Gouvernementsschoeners en kruisbooten	f 220 000,00	f 150 000,00	
				370 000,00
VIII.	*Geldswaarde van materialen uit den voorraad van het civiel, militair en marine-departement te verstrekken, ten behoeve van de verschillende administratien en diensten*	f 2 330 722,00	"	2 330 722,00
				f 111 186 075,00

Digitized by Google

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
I.	*Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis.*			
	Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis	f 255 600,00		
		f 255 600,00		f 255 600,00
II.	*Hooge collegien en Algemeene Secretarie.*			
	Raad van Nederlandsch Indie.	f 151 200,00		
	Algemeene Rekenkamer	215 520,00		
	Algemeene Secretarie.	326 543,00		
	Onvoorziene uitgaven	2 000,00		
		f 695 263,00		695 263,00
III.	*Departement van justitie.*			
	Hoog geregtshof.	f 245 060,00		
	Hoog militair geregtshof.	9 460,00		
	Raden van justitie	412 182,00		
	Criminele en diverse justitiekosten (de landraden er onder begrepen)	410 736,00		
	Onvoorziene uitgaven	10 000,00		
		f 1 087 438,00		1 087 438,00
IV.	*Gewestelijke besturen en politie.*			
	Gewestelijk bestuur	f 2 663 154,00		
	Algemeene politie	1 101 753,00		
	Districtspolitie	928 637,00		
	Transporteren.	f 4 693 544,00	„	f 2 038 301,00

Digitized by Google

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport	f 4 693 544,00	»	f 2 038 301,00
	Kruis- of residentiepraauwen	31 414,00		
	Djaijang secars	110 262,00		
	Barissans en pradjoerits	284 348,00		
	Gevangenen, kettinggangers en bannelingen. . . .	764 546,00		
	Diverse uitgaven voor politie	231 294,00		
	Onvoorziene uitgaven	100 000,00		
		f 6 215 408,00		6 215 408,00
V.	*Eeredienst, kunsten en wetenschappen.*			
	Kosten tot bevordering van kunsten en wetenschappen.	f 198 210,00		
	Eeredienst (Christelijke)	481 064,00	f 5 000,00	
	Eeredienst (inlandsche)	10 539,00		
	Onderwijs of schoolwezen	522 323,00	3 000,00	
	Onderwijs of schoolwezen ten dienste van de jeugd onder de inlandsche bevolking	138 413,00		
	Geneeskundige dienst en vaccine	320 126,00		
	Onvoorziene uitgaven	30 000,00		
		f 1 700 675,00	f 8 000,00	1 708 675,00
VI.	*Departement der burgerlijke openbare werken.*			
	Civile gebouwen en waterstaat (personeel)	f 433 860,00		
	Civile gebouwen en waterstaat (materieel)	5 582 627,00	f 210 000,00	
	Verschillende inrigtingen van den waterstaat, steenbakkerijen, brandspuiten en transportetablissementen	63 046,00		
	Mijnwezen	132 888,00	262,00	
	Transporteren.	f 6 212 421,00	f 201 262,00	f 9 962 384,00

Digitized by Google

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport.	f 6 212 421,00	f 201 262,00	f 9 962 384,00
	Stoomwezen	32 260,00		
	Onvoorziene uitgaven	400 000,00		
		f 6 644 681,00	f 201,262,00	f 6 845 943,00
VII *A.*	*Algemeen bestuur.*			
	Departement van algemeen burgerlijk bestuur (met uitzondering van de directien der cultures en der burgerlijke openbare werken)	f 422 406,00		
	Beheer van 's lands algemeene geldkassen.	277 366,00	f 225,000,00	
	Kosten op de verpachtingen	13 479,00		
	» » » belasting van paarden en rijtuigen . .	10 804,00		
	» » » huistaks	21 300,00		
	» » het klein zegel	37 988,00		
	» » de collaterale successien	8 794,00	1 000,00	
	Civile haveninrigtingen en kosten op de ankeragegelden	680 239,00		
	Beheer der inkomende en uitgaande regten	568 742,00		
	Kosten op den ijk van maten en gewigten.	950,00		
	Consulaat in China	24 098,00		
	Kosten der posterijen	1 597 839,00		
	Beheer der openbare verkoopingen	140 752,00		
	Kosten van 's landsdrukkerij	80 010,00	4 791,00	
	Beheer van 's lands civile pakhuizen, emballage en gemengde onkosten	355 103,00		
	Renten en aflossingen.	9 365,00	10 150 000,00	
	Kosten op het registratieregt van pandelingen. . . .	1 625,00		
	Kosten van de telegraphie	328 341,00	11 588,00	
	Transporteren.	f 4 579,231.00	f 10 392 382,00	f 16 808 3[illegible]7,00

Digitized by Google

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport.	f 4 579 231,00	f 10 392 382,00	f 16 808 327,00
	Kosten op de belasting der troeboek-visscherij te Siak.	1 992,00		
	Onvoorziene uitgaven	300 000,00		
		f 4 881 223,00	f 10 392 382,00	15 278 605,00
VII *B.*	*Landbouw, landelijke inkomsten en cultures.*			
	Landbouw, paardenstoeterijen en veefokkerijen . . .	f 91 112,00		
	Kosten op de landelijke inkomsten en andere grondlasten	1 707 309,00		
	Cultures in het algemeen	1 181 499,00		
	Inkoop en kosten van peper	41 230,00		
	» » » » houtwerken (bosschen) . . .	491 265,00		
	» » » » koffij	12 426 458,00		
	» » » » specerijen.	658 176,00		
	» » » » suiker	11 078 632,00		
	» » » » indigo	1 411 750,00		
	» » » » thee.	434 267,00		
	» » » » goeniezakken	2 700,00	f 325 500,00	
	» » » » cochenille.	47 760,00		
	» » » » kaneel.	161 694,00	2 850,00	
	» » » » kina	27 128,00		
	Voorschotten voor landbouw-ondernemingen. . . .	228 630,00		
	Onvoorziene uitgaven	200,000,00		
		f 30 189 600,00	f 328 350,00	30 517 950,00
VII *C.*	*Inkoop en voortbrenging van verschillende goederen en producten.*			
	Inkoop en kosten van diverse goederen	f 606 046,00	f 385 150,00	
	Transporteren.	f 606 046,00	f 385.150,00	f 62 599 832,00

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport.	f 606 046,00	f 385 150,00	f 62 599 882,00
	Kosten op de amfioenpacht en inkoop van amfioen. .	747 500,00	303 750,00	
	Inkoop en kosten van vogelnestjes	17 864,00		
	" " " " tin	1 344 538,00	4 580,00	
	" " " " houtwerken (stapelplaatsen) .	651 449,00		
	Kosten van zout	2 741 300,00		
	Inkoop en kosten van rijst.	956 000,00		
	" " " " arengsuiker	22 673,00		
	Kosten van stofgoud.	100,00		
	" " Borneosche steenkolen.	153 437,00		
	" op het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen elders dan op Borneo	2 000,00		
	Provisiepenningen aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te voldoen op de producten, naar Nederland verzonden wordende	140 000,00		
	Onvoorziene uitgaven.	500 000,00		
		f 7 882 907,00	f 693 480,00	
				8 576 387,00
VIII.	*Departement van Oorlog.*			
	Kosten van den staf des Gouverneurs-Generaals en van den kommendant van het leger en deszelfs adjudant	f 61 190,00		
	Tractementen, bureaukosten, fouragegelden, toelagen en verdere kosten voor den generalen staf van het leger, de administratie der armée, de militaire commandanten, de plaatselijke staven en het topographisch bureau.	1 453 605,78½	f 30 147,64	
	Tractementen, soldijen, fourragegelden, bureau- en verdere kosten van verschillenden aard, voor het wapen der infanterie, de cavalerie, het personeel van den staf en het materieel der artillerie, het corps genie-officieren en corps sapeurs, magazijnmeesters en conducteurs.	11 003 484,66	419 738,69½	
	Transporteren.	f 12 518 280,44½	f 449 886,33½	f 71 176 269,00

Digitized by Google

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag		Totaal.
		in Indie.	in Nederland.	
	Per transport.	f 12 518 280,44^{5}	f 449 686,33^{5}	f 71 176 269,00
	Kosten der remonte-paarden voor de corpsen cavalerie en artillerie	58 060,00		
	Tractementen, soldijen, fouragegelden, bureau- en verdere kosten voor de militaire school te Meester Cornelis, het corps pupillen en het corps muzikanten.	220 682,34	2 774,00	
	Tractementen, soldijen, fouragegelden en verdere kosten voor het personeel en de gevangenen bij het militair huis van arrest te Willem 1, mitsgaders de justitiekosten, de bezoldiging van provoostgeweldigen en de stokkenknechts, en de kosten voor de gevangenen in het algemeen	63 638 67		
	Geneeskundige- en hospitaaldienst, met al de daaraan verbonden kosten	2 615 768,36	101 987,94^{5}	
	Olie en katoen voor uitwendige verlichting van kampementen, forten enz., en voor de wachten en het doen van rondes.	37 269,99^{5}		
	Materieel der genie en al hetgeen geacht kan worden daartoe te behooren.	1 491,978,01	8 021,99	
	Bezoldiging van opvarenden op communicatie-praauwen, mitsgaders de kosten voor de aanschaffing en het onderhoud van praauwen, karbouwen enz., met de verder daaraan verbonden uitgaven.	14 780,70		
	Meerdere kosten voor de verpleging op voet van oorlog der troepen op expeditie in het Bandjermasinsche rijk, dan waarvoor die troepen voor het aankomende op vredesvoet bij hunne respective corpsen zijn berekend	678 515,14		
	Raming der in Nederland bij het koloniaal werfdepôt te doene betalingen voor de troepen, bestemd voor of herkomstig van het Indisch leger.	»	1 181 234,80	
	Verschillende uitgaven	34 000,00		
	Officieren op non-activiteit.	11 540,00		
	Instructeurs bij inlandsche corpsen, inlandsche officieren door het militair departement betaald wordende, inspectie der schutterijen, benevens de kosten der pradjoerits voor *memorie*	26 541,52	4 000,00	
	Buitengewone geniewerken	919 027,68	80 972,32	
	Onvoorziene uitgaven.	566 090,75		
		f 19 256 173,61	f 1 828 827,39	f 21 085 001,00
	Transporteeren	. . . .	. . . .	f 92 261 270,00

Digitized by Google

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport.	. . . . . .	. . . . . .	f 92 261 270,00
IX.	*Departement van Marine.*			
	Kosten der administratie.	f 715 926,00		
	Materieel der zeemagt en van de maritieme etablissementen, de fabriek voor de marine en het stoomwezen daaronder begrepen	1 947 186,00	f 1 404 334,00	
	Personeel	2 713 479,00	3 029,00	
	Verschillende uitgaven	53 454,00	22 828,00	
	Gratificatien	3 000,00		
	Onvoorziene uitgaven	250 000,00		
		f 5 683 045,00	f 1 430 191,00	7 113 236,00
X.	*Pensioenen, personele toelagen, non-activiteits-tractementen, wachtgelden en verloftractementen.*			
	Civile pensioenen	326 000,00	405 000,00	
	Militaire pensioenen	605 000,00	895 000,00	
	Inlandsche pensioenen.	190 000,00		
	Pensioenen aan weduwen van civiele, militaire en inlandsche personen.	92 000,00	7 000,00	
	Personele toelagen.	75 000,00		
	Non-activiteits-tractementen en wachtgelden.	120 000,00		
	Verloftractementen.	30 000,00	460 000,00	
	Onvoorziene uitgaven	10 000,00		
		1 448 000,00	f 1 767 000,00	3 215 000,00
XI.	*Kosten van onderscheiden aard.*			
	Hofhouding van inlandsche vorsten, schadeloosstellen en gratificatien aan dezelven en aan inlandsche grooten	f 2 026 706,00		
	Transporteren.	f 2 026 706,00	»	f102 589 506,00

Digitized by Google

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag in Indie.	Bedrag in Nederland.	Totaal.
	Per transport.	f 2 026 706,00	»	f 102 589 506,00
	Onderhoud van inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen.	171 500,00		
	Geschenken aan inlandsche vorsten en grooten. . .	13 837,00	f 40 802,00	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid	196 720,00		
	Kosten der ambachtskwartieren	33 628,00		
	Buitengewone voorschotten, welke niet binnen hetzelfde dienstjaar worden teruggegeven	80 000,00		
	Publieke feesten	21 066,00		
	Civile reis- en transportkosten uit en naar Nederland	203 500,00	10 000,00	
	Civile reis- en transportkosten in Indie	102 500,00		
	Gratificatien	15 000,00		
	Uitgaven door het Ministerie van Kolonien in Nederland te doen	»	100 000,00	
	Uitgaven in Indie, wegens door het Ministerie van Kolonien aan het Indisch bestuur te doene bestellingen als anderzins	2 800,00		
	Riddersoldijen	10 000,00		
	Kosten van spoorwegopgname van Java	100 000,00		
	Kosten van diverse opnamen	12 380,00		
	Onvoorziene uitgaven.	50 000,00		
		f 3 039 637,00	f 150 802,00	
				3 190 439,00
XII.	*Onvoorziene uitgaven.*	f 50 000,00		
				500 000,00
	Geraamd excedent	. . . .	. . . .	4 906 130,00
	Totaal.	. . . .	. . . .	f 111 186 075,00

N°. 13.

LIJST der voornaamste landswerken, die in 1864 zijn voltooid, voortgezet of ondernomen (en nog niet voltooid).

I. Onder de belangrijke in 1864 tot voltooijing gebragte werken kunnen worden genoemd:

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw van eene adsistent-residents woning en van een bureaulocaal met geldlocaal te Tjiringin; idem van eene geldkamer en kantoor te Rangkas-Betong.

Batavia. Bouw van een bureaulocaal voor den chef der 1ste waterstaatsafdeeling te Batavia; vernieuwing der gebouwen, uitmakende het poststation te Bidara Tjina; bouw van een schoollocaal op den weg naar Meester Cornelis; bouw van eene conciergewoning met bijgebouwen bij het Hooggeregtshof te Batavia; belangrijke herstellingen, verbeteringen en vernieuwingen aan de pakhuizen, bureaux en sleephelling aan de marinewerf te Batavia; vernieuwing van het kantoor van den adsistent-resident van Tangerang; bouw van een tijdelijk gebouw voor de afdeeling statistiek van de algemeene secretarie te Batavia; belangrijke verbeteringen en vernieuwingen aan de koffijlombongs te Batavia; bouw van eene woning voor den chef van het telegraaphkantoor te Weltevreden; reparatien, bijbouwingen en vergrootingen van het poststation aldaar; bouw van twee loodsen voor den opslag van goederen van grooten omvang nabij de entrepôtgebouwen te Batavia.

Krawang. Bouw van een telegraaphkantoor met woning voor den stationschef te Poerwakarta.

Preanger regentschappen. Daarstelling van gebouwen te Bandong voor kweekschool van inlandsche onderwijzers; bouw van eene geldkamer met ringmuur aldaar.

Cheribon. Bouw van eene controleurswoning met bijgebouwen te Radja-Galoe; bouw van een kantoor voor den commies-ontvanger met weeg- en taxatieloods te Indramaijoe, zoomede van een bijgebouw bij het djaijang-sekars-etablissement te Cheribon; herstellingen aan de kazerne van dat etablissement.

Tagal. Bouw van eene woning voor den adsistent-resident te Pamalang en van een poststation te Klampak.

Rembang. Bouw van een adsistent-residentiehuis te Toeban en van eene gevangenis te Rengel.

Digitized by Google

Soerabaija. Vergrooten van de gevangenis te Modjokerto; belangrijke herstellingen en verbeteringen aan de regentswoning te Grissee; bouw van eene nieuwe regentswoning te Sidhoardjo en herstellingen aan eene loods bij het entrepôt te Soerabaija.

Madura. Bouw van eene gevangenis te Pamakassan.

Banjoemas. Belangrijke herstellingen aan de controleurswoning te Banjoemas.

Bagelen. Bouw van een pradjoeritskazerne te Poerworedjo; herstellingen aan de regentswoning te Keboemen en bouw van eene gevangenis aldaar.

Kadoe. Bouw van een telegraaphkantoor te Magelang.

Madioen. Bouw van een adsistent-residentiekantoor te Ngawie; belangrijke vernieuwingen en bijbouwingen aan de regentswoning te Madioen.

Patjitan. Belangrijke vernieuwingen en voorzieningen aan de controleurswoning te Pangool.

Kedirie. Bouw van eene gevangenis te Blitar; van eene djaijang-sekars-kazerne te Kedirie en van eene pradjoerits-kazerne te Trengalek.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Uitbreiding der gevangenis te Padang; bouw van een adsistent-residentiebureau en eene gevangenis te Priaman.

Benkoelen. Bouw van eene gevangenis te Benkoelen en van eene gevangenis en oppasserskazerne te Tanah-Penand-Joong; belangrijke herstellingen aan de adsistent-residentswoning te Benkoelen.

Riouw. Bouw van eene gevangenis met cipierswoning en bijgebouwen te Riouw;

Gouvernement van Celebes. Bouw van een nieuw kettinggangerskwartier te Macassar.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken in het algemeen belang.

Batavia. Daarstellen van een hoogen kaaimuur langs den linker oever van het Molenvliet, tusschen de bruggen aan den gang Ketapang en de Prinsenlaan; vernieuwing aan de schutsluizen van het havenkanaal; optrekken van kaaimuren in de nabijheid van de sluis te Batavia en effening van het omliggend terrein; zware herstellingen en vernieuwingen aan de windwerken etc. der sluisbrug te Weltevreden.

Buitenzorg. Maken van eene steenen boogbrug over de rivier Tjikalang in den nieuwen militairen weg van Buitenzorg naar Tjiandjoer.

Preanger regentschappen. Maken van een transportweg tusschen Tjipadalarang en Tjikao.

Cheribon. Vernieuwen van 220 ellen kaaimuur aan den noordelijken oever der Pabeanrivier; bouw van eene steenen boogbrug over de Tjikeroe en van eene keer- en doorlaatsluis aan den mond van het kanaal Pradja-Goemiwang.

Tagal. Bouw van de bruggen te Bekooden, Tandjongan, Dambijak, Pekidjingan, Bongkok en Soeradadie.

Pekalongan. Vernieuwing der bruggen over de Pekalonganrivier, over de Bremi, over de Terto-Wetan, Terto-Koelon, Samboong en Kombo; maken van eene steenen beschoeijing langs den oever der Pekalonganrivier.

Samarang. Bouw van de brug Pandjang en van eene steenen boogbrug over de rivier Telogo (afdeeling Salatiga); verharden van 600 strekkende ellen weg ter hoofdplaats Samarang.

Rembang. Bouw van de bruggen Bogoran en Godan (Toeban).

Digitized by Google

Soerabaija. Maken van een weg en kaaimuur langs de Kaliemaas: bouw van eene steenen boogbrug over de rivier Sidhokarie en Lemak Poetro en van eene dito te Karang Gaijam; vernieuwing der brug te Panembahan en van die te Spandjang; herstellingen en vernieuwingen van de brug Kalie-Tangie.

Bezoekie. Zware reparation en herstellingen aan de houten brug te Lobowang.

Bagelen. Herstellen en vernieuwen der brug over de rivier Kedong Bener.

Patjitan. Daarstelling eener houten jukbrug te Gedongan (Pangool); van een nieuw laad- en loshoofd te Koetjoer en van eene brug te Bolozingo en een dito te Ngetol.

Kedirie. Vernieuwen van de brug over de groote rivier; bouw van eene houten jukbrug over de kalie Ngassinan bij Djadjar; van twee boogbruggen over de Porrong en Ombo en van eene brug over de Teloe.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Daarstelling van 50 strekkende ellen kaaimuur langs den oever der Padangsche rivier.

Benkoelen. Aanleggen van een weg van Benkoelen naar de Poeloebaai.

Bakens- en verkenningsteekens.

Batavia. Het plaatsen en vastmeeren van 7 ijzeren schroefbakenpalen.

Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo. Daarstelling van eene permanente bebakening in het zeegat en in de monding der Baritorivier.

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Cheribon. Daarstelling van 5 afleidingskanalen voor het overtollige water in het district Gegissiklor; opdammen der rivieren Tjihampaloeng en Tjilioeng (district Kandja) en graven van twee kanalen.

Samarang. Aanleggen van een besproeijingskanaal in de afdeeling Grobogan.

Soerabaija. Vervanging der uitgesleten zachte trachietsteenen van den vloer der stuw in de Kedirierivier te Lengkong, door gegoten ijzeren platen; het maken van een nieuw stortebed en verdere voorziening aan de stuwsluis te Lengkong; herstelling van het vermelde stortebed aan de overlaat te Porrong.

Bezoekie. Herstellingen aan den nooddam der Lampeangrivier te Sitoebondo.

Cultuurgebouwen.

Bantam. Bouw van een koffij-, pel- en wanloods te Tjomas.

Preanger regentschappen. Bouw van een steenen doorvoerpakhuis te Singaparna.

Bagelen. Bouw van twee koffijpakhuizen te Wonosobo en Sapoeran.

Soerakarta. Zware herstellingen aan een der koffijpakhuizen te Beton.

Zoutpakhuizen.

Bantam. Bouw van twee zouthoofddepôt-pakhuizen te Tanara.

Cheribon. Bouw van vier zoutpakhuizen ter hoofdplaats.

Pekalongan. Belangrijke herstellingen aan het zoutpakhuis ter hoofdplaats.

Soerabaija. Bouw van verkooppakhuizen in de residentie, benevens van depôtpakhuizen te Grissee en Sedaijoe.

Digitized by Google

Patjitan. Bouw van een zoutverkooppakhuis te Patjitan.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van een zoutverkooppakhuis te Soekadana.

Marine werken.

Batavia. Daarstelling van eene woning voor Chinesche werklieden op Onrust; van een gebouw bevattende 6 woningen voor het mindere Europesche personeel aldaar; inrigten van eene der steenkolenloodsen op Onrust tot woning van het roeijerspersoneel; daarstelling van een fundament voor het oprigten van een mast- en ketelbok op Onrust en bouw van eene steenkolenloods op het eiland Kuijper.

Soerabaija. Daarstellen van gebouwen bij het marine-etablissement te Soerabaija tot het verblijf aan den wal van den état-major en de equipage van een in reparatie liggend fregat 1ste klasse en tot bergplaats van goederen; daarstelling van eene hulpsmederij met ijzeren dakbedekking bij dat etablissement en bouw van 172 ellen kaaimuur langs de westzijde van het bassin aldaar.

II. Wijders heeft de voortzetting plaats gehad van de navolgende in 1863 of vroeger geautoriseerde belangrijke werken, welke onder ultimo December 1864 nog niet waren voltooid.

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw van eene regentswoning te Pandeglang; van een poststation te Tjikandie en van een telegraaphkantoor te Anjer.

Batavia. Bouw van een verblijf tot huisvesting van 250 veroordeelden tot dwangarbeid te Weltevreden en van bijgebouwen bij het gymnasium Willem III.

Preanger regentschappen. Bouw van eene residentswoning te Bandong.

Cheribon. Bouw van eene gevangenis met wachtkamer en cipierswoning te Indramaijoe; van eene regentswoning te Tjiamies en boring van eenen artesischen put ter hoofdplaats Cheribon.

Tagal. Bouw van eene gevangenis te Pamalang en van eene regentswoning te Brebes.

Samarang. Bouw van eene pendoppo bij de regentswoning te Demak en van eene wagenloods met stal aan het nieuwe stadhuis te Samarang.

Soerabaija. Bouw van een krankzinnigengesticht bestemd voor Europeanen en inlanders ten westen van het hospitaal te Simpang; van eene nieuwe pradjoeritskazerne te Modjokerto; vergrooten van de gevangenis aldaar; bouw van eene nieuwe regentswoning te Lamongan, herstellingen en vernieuwingen aan de regentswoning en bijgegebouwen te Grissee; bouw van eene regentswoning te Sidhoardjo.

Madura. Bouw van eene regentswoning te Pamakassan.

Bezoekie. Bouw eener adsistent-residentswoning en bijgebouwen te Sitoebondo; zware herstellingen aan de regentswoning te Bezoekie.

Banjoewangie. Bouw van eene adsistent-residentswoning met bijgegebouwen te Banjoewangie en van een telegraaphkantoor met woning voor den staionschef aldaar.

Banjoemas. Bijbouwingen aan het residentiehuis te Banjoemas en aan de controleurswoning te Poerwokerto; bouw van eene adsistent-residentswoning met bijgebouwen te Probolingo, zoomede van een producten-pakhuis en van eene regentswoning met bijgebouwen te Tjilatjap.

Bagelen. Daarstelling van nieuwe logeergebouwen met bijgebouwen op het regentserf

Digitized by Google

te Poerworedjo: bouw van eene nieuwe regentswoning te Koetardjo; vernieuwingen aan de adsistent-residentswoning te Keboemen; nieuwe bijgebouwen bij de regentswoning te Wonosobo; bouw van eene adsistent-residentswoning aldaar en van bazaarloodsen te Prembon.

Kadoe. Bouw van een telegraaphkantoor te Magelang.

Madioen. Bouw van eene adsistent-residentswoning te Ngawie.

Patjitan. Vernieuwing van het hoofdgebouw der controleurswoning te Pangool.

Kedirie. Bouw van een schoolgebouw met onderwijzerswoning te Kedirie.

Gouvernement van Sumatra's westkust. Bouw van een bureau voor den chef van den waterstaat te Padang; van eene gouverneurswoning en van een geldkamer en postbureau aldaar.

Benkoelen. Bouw van eene controleurswoning, regentswoning enz. te Tanah Penandjong.

Lampongsche districten. Bouw van eene residentswoning te Telok Betong.

Palembang. Daarstelling van gebouwen voor het civiel etablissement te Sekajoe, Moera Doea en Soengeijpinang; bouw van eene woning voor den gouvernements-onderwijzer te Palembang.

Banka. Bouw van logeergebouwen bij de residentswoning te Muntok.

Billiton. Daarstelling van eene gevangenis te Tandjong Pandan.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van een residentie- en passantenhuis te Pontianak; van eene nieuwe gevangenis te Sintang; van eene adsistent-residentswoning te Montrado en van eene controleurswoning te Ngabang.

Gouvernement van Celebes. Daarstelling van bijgebouwen bij de controleurswoningen te Saleijer en te Boelo Comba; bouw van eene nieuwe adsistent-residentswoning te Sindjaij; van eene controleurswoning te Saleijer en van een steenkolen etablissement te Laboean Dedeh; verbeteringen aan het adsistent-residentiehuis te Maros.

Banda. Vernieuwen en vergrooten van het kettinggangerskwartier te Neira: bouw van een locaal voor de zittingen van den raad van justitie aldaar, en van een pakhuis voor den opslag van natte waren.

Ternate. Uitbreiding van het kettinggangerskwartier.

Menado. Bouw van een schoollocaal met onderwijzerswoning te Menado.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken in het algemeen belang.

Batavia. Verbetering en versterking der zeehoofden van het havenkanaal; daarstelling van 1785 strekkende ellen kaaimuur langs de oevers van het havenkanaal; uitdieping van het havenkanaal; herstellingen en verbeteringen aan den bestaanden kaaimuur aan den linker oever van het Molenvliet, van de brug bij de citadel tot aan het societeitsgebouw; plaatsen van eene borstwering, alsmede het maken van eene nieuwe beschoeijing van de brug n°. 90 tot aan het paardenwed op Noordwijk.

Preanger regentschappen. Maken van eenen nieuwen militairen weg tusschen Tjiandjoer en Buitenzorg; bouw van eene brug over de Tjimanok.

Cheribon. Verbeteren van den grooten weg in de Europesche wijk ter hoofdplaats.

Digitized by Google

Tagal. Het in behoorlijken staat van waterloozing brengen der gronden bezuiden den weg naar Brebes; bouw der brug Maribaija.

Pekalongan. Vernieuwing der bruggen Sengan en Worawarie.

Samarang. Bekaden der Samarangsche rivier ter hoofdplaats; vernieuwing van de bruggen Ketapang en Welorie; bouw van eene brug over de rivier Sengoredjo; daarstelling van eene zeehaven te Samarang;

Rembang. Bouw der steenen boogbruggen Gesig en Karangdowo; verdere doorboring van den artesischen put ter hoofdplaats.

Soerabaija. Daarstelling van 1800 ellen lengte van den dijk bovenstrooms der brug Wonokromo; maken van eene beweegbare klep aan de bruggen Djenbeng en Wonokromo: voorzieningen en herstellingen langs de dijken der Soerabaijarivier te Kapoetran nabij de hoofdplaats over eene lengte van 600 ellen; maken van kaaimuren langs de oevers der Kaliemaas te Soerabaija (400 strekkende ellen); voortzetting van den bouw van eene houten brug over de rivier Lamoong nabij de dessa Poetat; vernieuwing der brug over de rivier Porrong te Lengkong en van de bruggen te Ngembah en te Bangsal; boren van een artesischen put te Grissee.

Banjoemas. Bouw eener steenen boogbrug over de rivier Blembing, en van eene brug over de kalie Yosso, benevens droogmaken van de moerassen in de nabijheid van Tjilatjap.

Bagelen. Openen van het Wawarkanaal en verdere droogmaking; bouw van eene nieuwe steenen boogbrug over de rivier Kedangtawon en van eene brug over de Begaloe te Selonogoro.

Kadoe. Bouw van bruggen over de rivieren Lamat en Mrawoe.

Madioen. Bouw der bruggen Kloteh en Krakal.

Patjitan. Vernieuwing der houtwerken van het laad- en loshoofd te Djocotro (Pangool), daarstelling van eene houten jukbrug over de Patjitansche rivier nabij de hoofdplaats Patjitan.

Kedirie. Vernieuwing van de houten brug over de groote rivier Kedirie: bouw van eene houten jukbrug met steenen landhoofden over de kalie Ngasinan bij Djadjar, van eene steenen boogbrug met pijlers over de rivier Kras en van eene houten brug met pijlers over de Mekikis.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Maken van een corps mort enz. op het eiland Pisang; bouw van eene brug te Oedjong Karang en te Panjahinan.

Gouvernement van Celebes. Bouw van een nieuw zeehooofd te Bima.

Timor. Daarstelling van een los- en laadhoofd te Koepang.

Bakens en verkenningsteekens.

Bantam. Bouw van een steenen lichttoren op de 4de punt van straat Sunda.

Wester-afdeeling van Borneo. Bebakening van de Pontianakrivier.

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Bantam. Graven van een afleidingskanaal uit de rivier Tjioedjoong van Regas tot Kali Sogé.

Cheribon. Maken van eene waterleiding uit de Tjisanggarong nabij Waled.

Digitized by Google

Tagal. In behoorlijken staat van waterloozing brengen der gronden bezuiden den weg naar Brebes.

Bagelen. Openen van het Wawarkanaal en verdere droogmaking; doorgraven van het Ketawongkanaal.

Cultuurgebouwen.

Preanger regentschappen. Bouw van een nieuw koffijpakhuis te Tjikao.

Cheribon. Bouw van een koffijpakhuis te Tjigaloegoes.

Banjoemas. Bouw van een koffij- tevens kaneelpakhuis te Tjindaja; zware herstellingen aan het productenpakhuis te Tjilatjap.

Zoutpakhuizen.

Bantam. Bonw van twee zouthoofddepôt pakhuizen te Tanara.

Preanger regentschapppen. Zware herstellingen aan het zoutpakhuis te Bandong.

Cheribon. Bouw van 4 zoutdoorvoerpakhuizen te Indramaijoe en van 2 zoutdepôtloodsen te Errettan.

Rembang. Bouw van 12 zoutpakhuizen met pakhuismeesters- en twee opzienerswoningen te Paradessie.

Soerabaija. Bouw van 12 der 43 permanente zoutdepôtloodsen te Grissee.

Bagelen. Bouw van een nieuw zoutpakhuis te Boeboetan.

Palembang. Bouw van 3 nieuwe zoutpakhuizen.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van een zoutpakhuis te Salimbouw.

Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo. Bouw van zoutpakhuizen te Kwala Kapoeas en Bangkok.

Marine werken.

Batavia. Bouw van een gebouw op het marine-etablissement op Onrust, om te dienen tot verblijf van officieren van aldaar in reparatie liggende oorlogsvaartuigen; herstellingen aan den kaaimuur ter verdediging van den zuidelijken oever van het eiland Onrust; daarstellen van 122 ellen oeververdediging achter het in aanbouw zijnde kettinggangerskwartier aldaar.

Soerabaija. Daarstellen van gebouwen, dienende tot verblijf aan den wal van den état-major en de equipage van een in reparatie liggend fregat 1ste klasse en tot berging van scheepsgoederen bij het marine-etablissement te Soerabaija, en verandering der scheepshelling op dat etablissement.

III. Onder de belangrijke werken welke in 1864 zijn ondernomen, zonder met het einde van dat jaar tot voltooijing te zijn gebragt, kunnen eindelijk worden vermeld.

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw eener adsistent-residentswoning te Rangkas Betong.

Batavia. Inrigten van een ingehuurd huis tot meteorologisch en magnetisch observatorium te Batavia; bouw van een nieuw postkantoor aldaar: zware herstellingen aan de gevangenis te Weltevreden; zware herstellingen aan het paleis te Buitenzorg; afbreken van het oude secretariegebouw aldaar.

Digitized by Google

Tagal. Bouw eener regentswoning te Brebes.

Samarang. Bouw van eene regentswoning met bijgebouwen te Poerwodadie.

Rembang. Bouw van een logeergebouw en bijgebouwen te Blora.

Soerabaija. Herstellingen en verbeteringen aan de regentswoning te Grissee.

Bezoekie. Bouw eener adsistent-residentswoning te Bondowosso en van een adsistent-residentskantoor aldaar en te Sitoebondo.

Banjoewangie. Herstellingen aan de regentswoning te Banjoewangie.

Banjoemas. Zware herstellingen aan de adsistent-residentswoning te Tjilatjap en daarstelling van gebouwen bij die woning.

Bagelen. Bouw van eene administrateurswoning te Karang Bollong en van eene nieuwe regentswoning te Wonosobo.

Soerakarta. Bouw van een poststal met ziekenstal te Soerakarta.

Madioen. Bouw eener regentswoning te Magettan.

Kedirie. Zware herstellingen aan de regentswoning te Berbek en Toeloong Agoong; bouw van een schoolgebouw met onderwijzerswoning te Kedirie en van regentswoningen te Blitar en te Kedirie.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van een adsistent-residentskantoor te Sambas.

Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo. Bouw van een residentiekantoor met geld- en wachtkamer te Bandjermasin en van een pakhuis tot berging van vivres aldaar.

Gouvernement van Celebes. Bouw van eene loods bij het ijzeren zeehoofd te Macassar en van gevangenissen te Balangnipa en Boelekomba.

Banda. Vergrooting van het bannelingshospitaal te Neira.

Timor. Bouw van een nieuw residentiehuis met bijgebouwen.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken in het algemeen belang.

Batavia. Herstellingen en vernieuwingen aan den kaaimuur van de Prinsenlaan of langs den Molenvliet tot aan de brug bij Glodok; het maken van een permanent bassin voor het dokken van gouvernementsvaartuigen; herstellingen en vernieuwingen aan den kaaimuur van de groote rivier, loopende door de stad Batavia.

Cheribon. Herstellingen aan 13 bruggen in de afdeeling Cheribon; maken van 200 strekkende ellen kaaimuur ter hoofdplaats Cheribon.

Samarang. Ophoogen van — en graven van kanalen om — het terrein der stapelplaats te Samarang; maken van eene tijdelijke geul door de zandbank vóór de Samarangsche rivier.

Soerabaija. Daarstelling van 1375 strekkende ellen kaaimuur langs de Soerabaija-rivier beneden strooms; bouw der brug Ketabang en Genteng en van bruggen te Belawie en te Wattan Sidaijoe, zoomede van eene brug over de rivier Mansar.

Bezoekie. Zware herstellingen aan de houten brug Dawoean te Sitoebondo.

Banjoewangie. Bouw van eene nieuwe brug over de haven ter hoofdplaats.

Bagelen. Bouw van bruggen te Kedong Agong en Seloteang.

Kedirie. Daarstelling eener houten noodbrug bij Ngoedjang.

Digitized by Google

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw eener steenen boogbrug over de rivier Poeroes te Padang.

Banka. Bouw van eene brug in de kampong Kebon Baroe.

Bakens- en verkenningsteekens.

Banka. Nieuwe steenglooijing te Tandjong Kalean.

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Niet opgegeven.

Bantam. Bouw van een koffijpakhuis, pel- en sorteerloods te Baros.

Zoutpakhuizen.

Probolingo. Daarstellen van twee zoutverkooppakhuizen te Bremie.

Bezoeki. Bouw van zoutpakhuizen te Bondowoseo en te Kalitikoes.

Bagelen. Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Koetoardjo.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Daarstelling van zoutpakhuizen te Priaman.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van twee zoutpakhuizen te Sambas.

Marine werken.

Batavia. Bouw van 5 nieuwe blokken woningen voor werklieden en koelies bij het marine-etablissement op Onrust; vernieuwingen van 227 ellen kaaimuur aan de zuidzijde van dat eiland.

Digitized by Google

TWEEDE ZITTING 1866 — 1867. — 32.

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE M VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 14.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

RIJSTCULTUUR OP JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE GEWESTEN

BATAVIA, BUITENZORG, SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA,

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Getal dessa's en kampongs			Getal landbouwende huisgezinnen.	Uitgestrektheid ontgonnen bouwland zonder eenige uitzondering, in bouws van 500 vierkante rhijnlandsche roeden.			Uit[...]
	met velden voor den landbouw.	zonder velden.	Te zamen.		Velden die van levend water kunnen worden voorzien.	Velden die niet van levend water kunnen worden voorzien, of van den regen afhankelijk zijn.	Te zamen.	door de[...] voor het Gouvernement.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Bantam	1 845	»	1 845	103 218	37 114	*a* 54 661	91 775	»
Krawang.	140	9	149	9 342	12 362	6 884	19 246	»
Preanger regentsch. .	3 414	153	3 567	114 131	115 558	47 118	162 676	»
Cheribon	1 169	19	1 188	96 316	239 145	114 895	354 040	5 593
Tagal	968	53	1 021	60 714	71 761	29 454	101 215	3 200
Pekalongan	1 412	92	1 504	46 483	49 777	4 897	54 674	1 600
Samarang	2 438	116	2 554	164 933	119 515	*a* 130 881	250 396	2 100
Japara	1 212	120	1 332	89 649	59 725	65 227	124 952	4 519
Rembang.	1 936	124	2 060	95 196	47 485	112 055	159 540	*d* 1 075
Soerabaija	4 739	336	5 075	136 717	100 644	151 628	252 272	8 080
Pasoeroean	1 718	65	1 783	66 178	64 402	26 098	90 500	6 070
Probolingo	549	»	549	45 861	41 265	*b* 24 931	66 196	4 973
Bezoekie	556	6	562	51 383	47 564	23 752	71 316	2 000
Banjoewangie . . .	165	6	171	5 447	8 417	2 230	10 647	»
Banjoemas	1 341	37	1 378	100 800	73 065	59 582	132 647	4 340
Bagelen	2 614	13	2 627	127 735	107 205	55 659	162 864	7 532
Kadoe.	3 502	40	3 542	88 241	30 991	21 683	52 674	460
Madioen	1 210	48	1 258	53 300	95 216	33 039	128 255	2 275
Patjitan	280	7	287	12 178	3 205	25 643	28 848	»
Kedirie	1 259	65	1 324	54 629	50 946	41 682	92 628	1 900
Madura (afdeeling Pamakassan) . . .	161	1	162	19 367	2 676	*a* 58 864	61 540	400
Te zamen. .	32 628	1 310	33 938	1 541 818	1 378 038	1 090 863	2 468 901	*d* 56 117
In 1863 was het cijfer.	32 665	1 363	34 028	1 549 349	*bb* 1 359 384	*bb* 1 071 638	2 431 022	*e* 56 246
Geeft nu meer . .	»	»	»	»	18 654	19 225	37 879	»
Geeft nu minder .	37	53	90	7 531	»	»	»	129

Digitized by Google

	gestrektheid welke hiervan[c]			Opbrengst der velden door de bevolking met padie beplant, in pikols van 100 katties (125 Amst. pond).	
	bevolking is beplant:				
	met padie.	met aardvruchten, of andere gewassen.	onbeplant is gebleven.	Te zamen in elk gewest.	Gemiddeld per bouw.
	10.	11.	12.	13.	14.
	82 987	5 576	3 212	1 753 140	21.12
	14 228	"	5 018	210 654	14.80
f	133 953	u 71 278	5 251	3 854 671	28.77
g	172 834	7 720	158 670	3 097 672	17.92
h	92 741	2 504	2 770	1 916 086	20.66
i	46 839	3 086	3 149	280 078	5.97
	210 922	24 475	12 899	3 498 095	16.30
k	94 003	v 6 017	21 013	1 309 864	13.93
l	135 957	4 273	3 671	1 335 653	9.82
m	213 179	17 233	13 780	2 324 260	10.90
n	55 199	20 836	8 395	2 153 394	39
	35 971	24 931	321	1 005 803	28
o	48 403	w 19 233	1 699	1 792 513	37
p	8 317	2 230	100	331 520	39.86
	99 597	5 397	23 313	1 543 221	15.49
q	111 802	x 77 872	15 925	2 601 306	23.26
r	37 401	13 691	1 122	719 507	19.23
	98 310	8 854	16 437	2 348 636	23 89
s	16 823	11 164	861	214 303	12.73
t	59 693	12 692	11 490	1 141 598	19.20
	6 480	8 210	45 457	107 464	16.58
	1 775 639	ij 347 272	354 553	33 539 438	aa 18.89
	1 783 688	z 364 883	331 567	35 456 608	19.87
	"	"	22 986	"	"
	8 049	17 611	"	1 917 170	0.98

AANMERKINGEN.

15.

a. Verminderd door overgang tot die van kolom 6.

b. Verminderd ten gevolge van het minder beplanten der gogolvelden.

c. Voor enkele gewesten wordt, bij zamentrekking der cijfers van de kolommen 9—12, een ander totaal verkregen, dan dat vermeld in kolom 8. Omtrent de reden van dit verschil zijn de gevraagde inlichtingen nog niet ontvangen.

d. Waaronder 575 bouws eerst met padie beplant geweest en dus ook voorkomende onder kolom 10.

e. Waaronder 1000 bouws mede begrepen onder kolom 11.

f.	Waarvan	6 178	bouws	mislukt.
g.	"	7 562	"	"
h	"	21 383	"	"
i.	"	18 577	"	"
k.	"	9 374	"	"
l.	"	5 865	"	"
m.	"	23 862	"	"
n.	"	73	"	met suikerriet beplant geweest.
o.	"	91	"	mislukt.
p.	"	29	"	"
q.	"	7 863	"	"
r.	"	1 122	"	"
s.	"	3 872	"	"
t.	"	1 284	"	"

u. Waaronder 47 806 bouws eerst met padie beplant geweest en dus ook voorkomende onder kolom 10.

v.	Waaronder	600	bouws	als voren.
w.	"	19	"	"
x.	"	50 267	"	"
ij.	"	98 692	"	"
z.	"	104 362	"	"

aa. Berekend ook over de mislukte 107 062 bouws. Alleen de geslaagde velden in aanmerking nemende, bedraagt de gemiddelde productie per bouw 20¹/₁₀ pikols. In 1863 20¹/₅ pikols.

bb. Het verschil dezer totalen met de betrekkelijke cijfers in 't vorig verslag, is hieraan toe te schrijven, dat in den staat over 1863 voor de residentie Bagelen de velden bedoeld in kolom 6 zijn opgebragt in kolom 7, en omgekeerd de velden van deze laatste kolom, in kolom 6.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Gemiddelde marktprijs van den pikol padie in 1864.		Bedrag van der land
	Hoogste prijzen.	Laagste prijzen.	Van velden door de bevolking voor het Gouvernement beplant.
Bantam	f 2,50	f 1,875	"
Krawang	3,25	1,75	"
Preanger regentschappen	6,26	2,32	"
Cheribon	3,22	2,14	f 33 074,00
Tagal	3,79	2,18	26 781,00
Pekalongan	4,79	2,62	15 000,00
Samarang	4,31	2,375	16 108,00
Japara	4,85	2,10	51 139,00
Rembang	5,22	3,28	4 100,00
Soerabaija	6,30	4,67	107 774,50
Pasoeroean	3,45	2,44	90 736,00
Probolingo	5,00	2,50	84 652,50
Bezoekie	4,49	2,15	33 125,00
Banjoewangie	3,50	3,00	"
Banjoemas	3,50	2,00	35 182,00
Bagelen	4,00	2,75	21 687,75
Kadoe	4,86	3,55	1 207,50
Madioen	4,67	4,13	4 133,00
Patjitan	5,70	3,30	"
Kedirie	5,60	2,70	12 000,00
Madura (afdeeling Pamakassan)	2,50	1,25	2 800,00
Te zamen	f 4,37	f 2,62	f 539 503,25
In 1863 was het cijfer	3,93	2,39	524 519,07
Geeft nu meer	f 0,44	f 0,23	f 14 984,18
Geeft nu minder	"	"	"

Digitized by Google

den geheelen onzuiveren aanslag renten op het gewas in 1864.		Uitgestrektheid nieuw ontgonnen sawah-velden gedurende 1864, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.
Van velden door de bevolking voor eigen cultuur beplant.	Te zamen.	
f 683 352,25	f 683 352,25	323 1/2
63 526,00	63 526,00	1 211
"	"	1 308
853 290,00	a 886 364,00	1 254 1/2
458 204,00	484 988,00	763
153 897,34	168 897,34	90 1/2
939 448,83	b 955 556,83	286
409 302,25	460 441,25	355
644 051,00	c 648 151,00	636 3/4
1 169 787,50	1 277 562,00	2 739
777 359,00	d 868 095,00	2 599
592 823,50	677 476,00	271
677 235,50	710 360,50	505
"	"	19
545 609,25	e 580 791,25	266
783 152,08	804 839,83	752
599,162,50	f 600 370,00	17 3/4
362 505,75	g 366 638,75	250 1/2
53 711,00	53 711,00	1
286 968,00	298 968,00	1 315
47 895,82	50 695,82	"
f 10 101 281,57	f 10 640 784,82	14 963 1/2
10 246 864,91	h 10 771 383,98	20 778
"	"	"
f 145 583,34	f 130 599,16	5 814 1/2

AANMERKINGEN.

a.	Hieronder	f 90,00	aan fictive landrente.	
b.	"	5 449,83	" "	"
c.	" . . .	15 317,00	" "	".
d.	"	1 940,00	" "	"
e.	"	876,50	" "	"
f.	"	351,00	" "	"
g.	"	7 209,00	" "	"
	Te zamen.	f 31 233,33		

h. Hieronder aan fictive landrente f 32 784,83.

N°. 15.

AANTOONING VAN DE TEELT

VAN

KLAPPERBOOMEN OP JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE RESIDENTIEN

BATAVIA, SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA,

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Aanwezig getal klapperboomen op 1°. Januarij 1864.			Gedurende 1864 zijn:	
	Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	Uitgestorven of uitgeroeid.	Bijgeplant.
Bantam	483 138	694 113	1 177 251	35 228	58 690
Buitenzorg	74 553	107 137	181 690	7 177	10 524
Krawang.	26 199	57 585	83 784	5 962	11 523
Preanger regentschappen . .	413 849	1 024 339	1 438 188	99 092	220 794
Cheribon.	327 635	652 443	980 078	47 161	43 447
Tagal	371 939	632 109	1 004 048	19 211	43 974
Pekalongan	268 449	213 092	481 541	6 345	33 729
Samarang	534 227	1 098 313	1 632 540	48 811	61 294
Japara	466 228	491 645	957 873	24 880	65 399
Rembang.	669 524	1 611 198	2 280 722	53 058	249 729
Soerabaija	602 405	1 658 703	2 261 108	105 784	162 685
Pasoeroean	233 525	702 903	936 428	21 834	65 427
Probolingo	328 210	380 203	708 413	12 682	38 272
Bezoekie	422 673	517 604	940 277	16 789	93 941
Banjoewangie	62 868	109 988	172 856	570	900
Banjoemas	543 337	715 178	1 258 515	22 646	84 578
Bagelen	1 146 220	905 851	2 052 071	39 807	358 294
Kadoe.	217 153	350 214	567 367	5 208	27 731
Madioen	223 129	758 822	981 951	7 683	162 513
Patjitan	155 549	211 887	367 436	5 169	22 906
Kedirie	326 646	530 514	857 160	25 124	81 529
Madura (afd. Pamakassan) .	41 600	53 822	95 422	706	10 517
Te zamen . .	7 939 056	13 477 663	21 416 719	613 927	1 908 396

Digitized by Google

Aanwezig getal klapperboomen op ultimo December 1864.			Gemiddelde prijzen.		AANMERKINGEN.
Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	Klappers per 100 stuks.	Klapper-olie per pikol.	
534 440	666 273	1 200 713	f 4,75	f 35,00	a. Niet opgegeven.
76 678	108 359	185 037	5,00	35,00	b. De olie wordt hier niet in het groot, maar slechts bij flesschen verkocht.
26 569	62 776	89 345	a. "	a. "	
226 937	1 132 953	1 559 890	4,66	b. "	
378 130	598 234	976 364	6,80	38,00	
384 359	644 452	1 028 811	5,90	45,00	
262 059	245 866	507 925	5,20	35,00	
582 218	1 062 805	1 645 023	7,88	34,75	
481 218	517 174	998 392	4,55	30,00	
688 701	1 788 692	2 477 393	7,67	38,00	
700 847	1 617 162	2 318 009	6,50	33,00	
243 557	733 464	977 021	8,55	37,50	
376 931	357 072	734 003	6,00	36,00	
439 461	577 968	1 017 429	7,00	37,00	
68 569	104 617	173 186	6,00	37,00	
591 167	729 280	1 320 447	5,00	38,00	
1 252 439	1 118 119	2 370 558	4.13	22,34	
221 494	368 396	589 890	6,50	b. "	
248 439	888 342	1 136 781	9,00	35,00	
157 138	228 035	385 173	4,50	23,00	
301 522	613 043	914 565	9,00	34,00	
44 378	60 855	105 233	6,00	28,00	
8 487 251	14 223 937	22 711 188			

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE LIT. O VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 16.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

KOFFIJ-CULTUUR

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Getal huisgezinnen voor geregelde tuinen en boschkoffij afgezonderd.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan in 1864 geoogst is.			
		Geregelde tuinen.	Boschkoffij.	Pagger- en kampong-koffij.	Te zamen.
Bantam	30 091	3 606 138	»	2 125 105	5 731 243
Krawang.	1 941	278 772	»	82 517	361 289
Preanger regentschappen . .	85 042	32 861 672	2 892 800	3 650 733	39 405 205
Cheribon.	25 508	11 519 487	»	6 017 523	17 537 010
Tagal.	10 684	3 320 592	»	2 222 136	5 542 728
Pekalongan.	10 483	3 252 492	»	2 132 019	5 384 511
Samarang	35 681	11 789 608	»	6 417 486	18 207 094
Japara	6 300	2 358 600	»	35 688	2 394 288
Soerabaija	4 122	2 280 970	739 610	197 663	3 218 243
Pasoeroean	31 824	3 255 296	15 999 581	7 134 777	26 389 654
Probolingo	17 401	3 729 569	1 327 728	486 468	5 543 765
Bezoekie	26 645	7 476 018	»	1 312 452	8 788 470
Banjoewangie	3 597	2 039 479	»	»	2 039 479
Banjoemas	36 347	7 180 298	»	5 373 049	12 553 347
Bagelen	32 356	7 205 260	»	3 574 100	10 779 360
Kadoe.	84 561	6 174 969	545 254	35 100 059	41 820 282
Patjitan	10 957	4 667 481	»	782 526	5 450 007
Madioen	16 433	4 999 223	»	1 110 732	6 109 955
Kedirie	27 643	7 932 210	124 334	644 070	8 700 614
Totaal . . .	497 616	125 928 134	21 629 307	78 399 103	225 956 544
Soerakarta	»	»	»	»	»
Djokdjokarta	»	»	»	»	»
Te zamen . . .	497 616	125 928 134	21 629 307	78 399 103	225 956 544
In 1863 was het cijfer . . .	496 141	126 021 305	21 813 378	78 631 729	226 466 412
Geeft nu meer	1 475	»	»	»	»
Geeft nu minder	»	93 171	184 071	232 626	509 868

Digitized by Google

Verkregen hoeveelheid koffij in pikols van 100 katties. (125 Amst. pond.)	Overwigten door latere meerderbevindingen bij de pakhuizen.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen.	Te zamen bij de pakhuizen in ontvangst genomen.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.	Aanmerkingen.
9 434,93	46,12	»	9 481,05	604	
259,86	»	»	259,86	1 390	
31 299,51	144,40	»	31 443,91	1 253	
8 717,24	62,21	0,45	8.779,00	1 997	
14 434,62	20,76	»	14 455,38	383	
8 713,17	20,83	»	8 734,00	616	
37 604,42	26,58	»	37 631,00	484	
4 084,51	1,34	1,35	4 084,50	586	
5 885,53	3,47	»	5 889,00	546	
90 568,45	1 485,48	»	92 053,93	287	
20 777,14	22,86	»	20 800,00	266	
60 441,38	433,74	»	60 875,12	144	
563,32	3,93	»	567,25	3 595	
7 624,04	2,31	2,46	7 623,89	1 647	
14 424,36	92,64	»	14 517,00	742	
40 673,95	61,05	»	40 735,00	1 026	
6 379,54	13,32	»	6 392,86	852	
30 923,01	26,83	2,84	30 947,00	198	
20 471,25	17,75	»	20 489,00	425	
413 280,23	2 485,62	7,10	415 758,75	543	
20 324,47	»	»	20 324,47	»	
635,53	2,30	»	637,83	»	
434 240,23	2 487,92	7,10	436 721,05	»	
1 113 435,55 $\frac{3}{5}$	7 341,89 $\frac{11}{20}$	107,64 $\frac{4}{5}$	1 120 669,80 $\frac{7}{20}$	205	
»	»	»	»	»	
679 195,32 $\frac{3}{5}$	4 853,97 $\frac{11}{20}$	100,51 $\frac{4}{5}$	683 918,75 $\frac{7}{20}$	»	

Digitized by Google

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN DER KOFFIJ UIT DEN OOGST — Inkoopprijs aan de planters betaald.		Kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffij-cultuur, als mantries enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar de West-Indische wijze.
	Per pikol.	Te zamen.			
Bantam	f 11,50	f 108 500,73	f 12 343,35	f 3 360,00	»
Krawang	11,50 5,75	2 978,59	456,00	300,00	»
Preanger regentschappen	5,75	177 160,68	7 320,00	»	»
Cheribon	»	100 373,50	8 398,50	*a* »	»
Tagal	11,50 5,75	165 882,82	4 639,00	1 440,00	»
Pekalongan	11,50	100 438,47	5 915,78	*a* »	»
Samarang	11,50	432 669,84	7 537,14	2 820,00	»
Japara	11,50	46 339,90	1 745,26	3 840,00	»
Soerabaija	11,50 7,00	67 460,44	1 521,48	1 680,00	»
Pasoeroean	11,50 7,25 5,25	1 031 340,86	22 374,44	14 665,00	f 36 089,47
Probolingo	11,50 6,50 5,75	239 835,59	4 200,00	1 800,00	»
Bezoekie	11,50	695 350,43	6 121,00	3 220,00	»
Banjoewangie	7,04	3 993,93	1 404,18	600,00	»
Banjoemas	11,50 5,00	87 628,49	16 349,35	3 240,00	»
Bagelen	11,50 8,62^{5}	168 081,16	6 750,84	*a* »	»
Kadoe	11,50	467 750,44	10 470,00	4 500,00	»
Patjitan	11,50	73 517,59	2 439,57	2 244,00	»
Madioen	11,50 5,75 5,50	347 601,31	11 793,97	2 100,00	»
Kedirie	11,50	228 129,84	10 340,00	*a* »	»
Totaal	»	f 4 545 034,61	f 142 119,86	f 45 609,00	f 36 089,47
Soerakarta	»	398 872,00	2 352,00	»	»
Djokdjokarta	»	13 244,43	239,30	»	»
Te zamen	»	f 4 957 151,04	f 144 711,16	f 45 609,00	f 36 089,47
In 1863 was het cijfer	»	11 869 032,15^{5}	160 434,68	55 457,00	61 224,62^{5}
Geeft nu { meer	»	»	»	»	»
Geeft nu { minder	»	f 6 911 881,11^{5}	15 723,52	f 9 848,00	f 25 135,15^{5}

Digitized by Google

VAN 1864 AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.

Kosten van afpakking en vervoer tot aan de strand-pakhuizen.	Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Alle andere uitgaven, onder geen bepaald hoofd te brengen.	To zamen.	Gemiddelde prijs waarop een pikol koffij aan het Gouvernement te staan komt.	Getal inkoopskoffijpakhuizen.	**Aanmerkingen.**
f 6 014,39	f 4 458,53	f 73 205,00	f 147 882,00	f 15,60	7	*a.* Opgebragt in de voorgaande kolom.
430,63	115,63	37,59	4 318,44	16,62	1	*b.* Hierbij is gerekend het kostende van inferieure koffij.
»	67 674,76	»	252 155,44	8,02	55	
16 046,56	3 923,23	»	128 741,79	14,67	27	
19 732,21	6 495,80	1 321,78	199 511,61	13,80	10	
7 271,08	3 933,75	250,25	117 809,33	13,49	8	
40 031,89	16 700,32	1 631,80	*b* 501 390,99	13,32	16	
3 265,94	1 268,12	250,00	*b* 56 739,22	13,89	4	
6 886,01	2 537,09	»	80 085,02	13,60	3	
82 823,37	39 913,50	9 539,58	1 236 546,26	13,43	14	
10 290,08	9 420,59	»	265 546,26	12,76	8	
17 113,01	25 724,82	»	747 529,29	12,28	9	
357,91	2 335,09	»	8 691,11	15,32	2	
47 178,00	3 429,90	1 000,00	158 825,74	20,83	18	
35 347,00	7 805,68	15 540,63	233 525,31	16,09	15	
73 116,80	18 303,17	350,50	574 490,91	14,10	14	
5 418,64	3 708,34	547,00	87 875,14	13,75	5	
43 279,36	13 765,83	2 316,58	420 857,05	13,60	12	
33,000,00	5 128,40	1 100,00	277 698,24	13,55	8	
f 447,602,91	f 236 642,55	f 47 120,71	f 5 500 219,11	f 13,23	236	
26 004,00	»	575,00	427 803,00	21,05	2	
1 530,79	»	»	15 014,52	23,54	1	
f 475 137,70	f 236 642,55	f 47 695,71	f 5 943 036,63	f 13,61	239	
1 132 395,43	660 406,86^{5}	182 317,90	14 121 268,47^{5}	12,60	238	
»	»	»	»	f 1,01	1	
f 657 257,73	f 423 764,31^{5}	f 134 622,19	f 8 178 231,84^{5}	»	»	

Digitized by Google

N°. 17.

AANTOONING

VAN HET AANTAL

KOFFIJBOOMEN,

aanwezig onder ultimo Maart 1865.

Digitized by Google

AANTOONING VAN DE HOEVEELHEID KOFFIJBOOMEN AANWEZIG

GEWESTEN.	IN GEREGELDE TUINEN.			IN BOSSCHEN.			IN PAGGERS EN KAMPONGS.		
	Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen.	Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen.	Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen.
Bantam . . .	3 061 505	3 870 460	6 931 965	»	»	»	1 961 563	2 610 595	4 572 158
Krawang . . .	272 589	255 222	527 811	»	»	»	82 517	167 562	250 079
Preanger regentschappen . .	33 261 204	10 100 139	43 361 343	2 828 200	»	2 828 200	3 173 531	1 656 659	4 830 190
Cheribon . . .	11 270 233	4 499 820	15 770 053	»	»	»	4 267 766	1 901 047	6 168 813
Tagal	3 525 947	1 015 748	4 541 695	»	»	»	2 222 136	106 945	2 329 081
Pekalongan . .	3 318 135	1 659 173	4 977 308	»	»	»	2 161 608	55 897	2 217 505
Samarang . .	11 552 461	3 566 210	15 118 671	»	»	»	6 520 710	2 177 486	8 698 196
Japara. . . .	2 757 611	1 262 531	4 020 142	»	»	»	35 911	173 778	209 689
Soerabaija . .	2 280 970	108 209	2 389 179	739 610	60 831	800 441	196 663	227 945	424 608
Pasoeroean . .	3 175 553	217 116	3 392 669	14 393 280	972 958	15 366 238	9 191 704	129 037	9 320 741
Probolingo . .	3 645 007	1 734 486	5 379 493	1 333 820	49 778	1 383 598	458 080	82 291	540 371
Bezoekie . . .	7 446 168	1 530 702	8 976 870	»	»	»	1 298 815	1 175 062	2 473 877
Banjoewangie .	1 803 414	248 459	2 051 873	»	»	»	»	»	»
Banjoemas . .	7 180 298	3 425 470	10 605 768	»	»	»	5 373 049	1 325 490	6 698 539
Bagelen . . .	5 387 685	4 122 315	9 510 000	»	»	»	4 313 140	1 832 470	6 145 610
Kadoe. . . .	6 242 569	3 497 867	9 740 436	545 254	8 000	553 254	35 199 969	5 763 262	40 963 231
Patjitan . . .	4 788 497	1 278 044	6 066 541	»	»	»	800 141	1 513 487	2 313 628
Madioen . . .	5 299 576	1 059 871	6 359 447	»	139 600	139 600	1 424 992	898 207	2 323 199
Kedirie . . .	7 764 380	4 314 951	12 079 331	126 314	154 673	280 987	639 307	458 736	1 098 043
Te zamen.	124 033 802	47 766 793	171 800 595	19 966 478	1 385 840	21 352 318	79 321 602	22 255 956	101 577 558

Digitized by Google

ONDER ULTIMO MAART 1865. GEHEEL AANWEZIG GETAL. Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen.	Te zamen bedroeg het aanwezig getal koffijboomen onder ult. Maart 1864.	GEEFT in het TEGENWOORDIG JAAR meer.	minder.	AANMERKINGEN.
5 023 068	6 481 055	11 504 123	11 529 097	»	24 974	*a.* Deze cijfers zijn volgens de laatste opname.
355 106	422 784	777 890	701 090	76 800	»	
39 262 935	11 756 798	51 019 733	51 352 508	»	332 775	
15 537 999	6 400 867	*a* 21 938 866	24 653 556	»	2 714 690	
5 748 083	1 122 693	6 870 776	7 003 521	»	132 745	
5 479 743	1 715 070	7 194 813	7 237 278	»	42 465	
18 073 171	5 743 696	23 816 867	23 317 170	499 697	»	
2 793 522	1 436 309	4 229 831	4 127 661	102 170	»	
3 217 243	396 985	3 614 228	3 630 228	»	16 000	
26 760 537	1 319 111	28 079 648	27 922 686	156 962	»	
5 436 907	1 866 555	7 303 462	7 455 795	»	152 333	
8 744 983	2 705 764	11 450 747	10 812 693	638 054	»	
1 803 414	248 459	2 051 873	2 246 793	»	194 920	
12 553 317	4 750 960	17 304 307	17 035 010	269 297	»	
9 700 825	5 951 785	15 655 610	15 718 900	»	63 290	
41 987 792	9 269 129	51 256 921	49 700 041	1 556 880	»	
5 588 638	2 791 531	8 380 169	8 328 141	52 028	»	
6 724 568	2 097 678	8 822 246	8 439 841	382 405	»	
8 530 001	4 928 360	13 458 361	13 275 851	182 510	»	
223 321 882	71 408 589	294 730 471	294 487 860	3 916 803	3 674 192	
				Meer onder ultimo Maart 1865. . . .	242 611	

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

Bijlage Q van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 18.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

SUIKER-CULTUUR

over het jaar 1864.

Digitized by Google

RESIDENTIEN.	Getal suiker-inrigtingen.	Getal suikerriet plantende huisgezinnen.	Uitgestrektheid der suikerrietvelden in 1864 gesneden, in bouws van 500 vierkante Rhijnl. roeden.	Getal bouws bovendien nog voor den oogst van 1864 beplant geweest, doch niet gesneden.	Werkelijk van de velden verkregen opbrengst, in pikols suiker van 100 katties (125 Amsterd. ponden).	Gemiddelde opbrengst per bouw.
Cheribon	10	20 250	4 324	„	180 352,70	41,71
Tagal	9	14 700	3 365½	„	72 135,61	21,43
Pekalongan	3	10 677	1 600	„	66 375,79	41,48
Samarang.	4	14 255	2 100	„	62 069,70	29,56
Japara.	9	22 385	4 519	„	154 275,79	34,14
Rembang	2	2 508	500	„	16 371,45	32,74
Soerabaija	18	56 932	8 080	„	360 490,15	44,62
Pasoeroean	17	22 783	6 070	„	316 768,28	52,19
Probolingo	10	14 183	4 973	„	261 272,65	52,54
Bezoekie	5	6 434	2 000	7	93 370,51	46,68
Banjoemas	1	1 643	400	„	7 842,66	19,60
Madioen	2	3 141	800	„	27 383,87	34,23
Kedirie	6	10 015	1 900	„	68 581,05	36,09
Madura	1	1 600	400	„	8 011,50	20,03
To zamen . .	97	201 506	41 031½	7	1 695 301,71	41,32
In 1863 was het cijfer	97	202 575	40 146½	453½	1 742 068,09	43,39
Geeft nu meer . .	„	„	885	„	„	„
Geeft nu minder. .	„	1 069	„	446½	46 766,38	2,07

Digitized by Google

Genoten betaling door de suikerrietplanters.			Hoeveelheid suiker aan het Gouvernement geleverd, in pikols.	AANMERKINGEN.
Gezamenlijk bedrag.	Gemiddeld per huisgezin.	Gemiddeld per bouw.		
f 471 291,36	f 23,27	f 108,99	95 647,37	
235 096,55	15,99	69,85	*a* 62 833,43	
174 463,40	16,34	109,04	*b* 22 902,90	
184 002,94	12,91	87,62	*c* 48 519,99	
444 408,67	19,85	98,34	*d* 99 776,55	
46 871,52	18,69	93,74	4 145,96	
922 753,23	16,21	114,20	*e* 243 843,65	
760 246,06	33,37	125,25	*f* 218 656,42	
623 722,08	43,98	125,42	164 364,03	
242 951,84	37,76	121,47	48 205,28	
23 527,00	14,32	58,82	2 867,26	
74 768,00	23,80	93,46	17 206,34	
195 028,47	19,17	102,64	41 152,12	
30 000,00	18,75	75,00	4 290,[illegible]0	
f 4 429 131,12	f 21,98	f 107,94	*g* 1 074 411,30	
4 588 700,96	22,65	114,30	*h* 1 068 331,78	
"	"	"	6 079,52	
f 159 569,84	f 0,67	f 6,36	"	

a. Drie fabrikanten hadden respectivelijk $1772^{71}/_{100}$; $1409^{56}/_{100}$ en $1979^{81}/_{100}$ pikols suiker te min aan het Gouvernement geleverd, welke in geld moeten worden vergoed.

b. Een der fabrikanten had $2177^{22}/_{100}$ pikols te min geleverd, welke in geld zijn vergoed.

c. Hieronder $2077^{44}/_{100}$ pikols, welke door de eigenaren van een der ondernemingen, ten einde aan de levering te kunnen voldoen, bij anderen waren aangekocht. Bovendien hadden die ondernemers nog $^{38}/_{100}$ pikols te min geleverd, welke in geld zijn moeten vergoed worden. Ditzelfde was het geval met de drie overige fabrikanten in deze residentie, en wel voor eene hoeveelheid van respectivelijk $746^{94}/_{100}$, $374^{85}/_{100}$ en $637^{85}/_{100}$ pikols.

d. Door zeven fabrikanten waren respectivelijk $1090^{88}/_{100}$, $1395^{30}/_{100}$, $1789^{53}/_{100}$ $1627^{59}/_{100}$, $1624^{64}/_{100}$, $1298^{8}/_{100}$ en $2439^{35}/_{100}$ pikols te min geleverd, welke zij in geld hebben moeten vergoeden.

e. Hieronder is begrepen eene hoeveelheid van $2069^{7}/_{100}$ pikols, welke een der fabrikanten van anderen had aangekocht.

f. Hieronder $1325^{25}/_{100}$ pikols als voren.

g. Hieronder $5471^{76}/_{100}$ pikols, welke door een drietal contractanten, om aan de levering te kunnen voldoen, bij anderen waren aangekocht.

h. Hieronder $1904^{4}/_{100}$ pikols, door een der contractanten mede bij anderen aangekocht.

Digitized by Google

RESIDENTIEN.	Gezamenlijke kosten van de suiker uit den oogst van 1864 aan			
	Inkoopkosten ingevolge de bestaande contracten,	Kosten van personeel bij den veldarbeid.	Kosten van afpakking en vervoer tot in de hoofdpakhuizen.	Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.
Cheribon	f 844 656,91	f 4 140,00	f 828,59^{5}	f 53 502,26^{5}
Tagal	461 200,48	5 708,10	»	»
Pekalongan	200 688,05^{5}	1 935,00	»	11 904,01
Samarang	404 670,64	1 440,00	»	22 758,89
Japara	866 701,46	2 304,00	»	46 808,77
Rembang	31 177,13^{5}	600,00	»	6 026,56^{5}
Soerabaija	2 039 875,99^{5}	»	»	107 355,48
Pasoeroean	1 910 312,03	900,00	»	90 314,00
Probolingo	1 442 742,92^{5}	10 428,00	2 113,00^{5}	76 339,93^{5}
Bezoekie	457 482,93	960,00	2 124,19	25 585,54
Banjoemas	23 500,15	300,00	2 838,90	3 263,75
Madioen	128 225,63	664,00	26 065,47	4 778,67^{5}
Kedirie	364 728,85	900,00	»	17 656,87^{5}
Madura	33 582,69^{5}	600,00	»	2 454,09^{5}
Te zamen	f 9 209 545,78^{5}	f 30 879,10	f 33 988,16	f 468 748,85
In 1863 was het cijfer	9 237 101,50	30 038,34	29 810,23^{5}	382 683,56^{5}
Geeft nu meer	»	f 840,76	f 4 177,92^{5}	f 86 065,28^{5}
Geeft nu minder	f 27 555,71^{5}	»	»	»

Digitized by Google

het Gouvèrnement geleverd.		Gemiddelde prijs waarop de pikol suiker aan het Gouvernement komt te staan.	Hoeveelheid pikols suiker die, op grond der bestaande contracten, ter beschikking van fabrikanten is verbleven.	*AANMERKINGEN.*
Andere kosten, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.			
„	f 903 127,77	f 9,44	f 84 705,83	
f 4 382,87^{5}	471 291,45^{5}	7,50	9 302,18	
„	214 527,06^{5}	8,55	43 472 89	
805,49	429 675,02	8,86	15 627,15	
„	915 814,23	8,25	54 499,24	
„	37 803,70	9,12	12 225,49	
„	2 147 231,47^{5}	8,81	118 715,57	
15,394,04	2 016 920,07	9,22	99 437,11	
1 140,00	1 532 781,86^{5}	9,33	96 908,62	
42,58	486 195,14	10,08	45 165,23	
„	29 902,80	10,43	4 975,40	
2 602,55^{5}	162 336,33	9,43	10 177,53	
„	383 285,72^{5}	9,31	27 428,93	
„	36 636,79	8,54	3 721,50	
f 24 367,54	f 9 767 529,43^{5}	f 9,09	f 626 362,17	
25 533,63^{5}	9 705 167,27^{5}	9,08	662 513,20	
„	f 62 362,16	f 0,01	„	
f 1 166,09^{5}	„	„	36 151,03	

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat der kolonien over 1864.

bijlage R van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 19.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

INDIGO-CULTUUR

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Getal fabrieken.	Getal indigo-plantende huisgezinnen.	Uitgestrektheid der indigo-velden in 1864 gesneden, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.		
			Taroem kembang (stek-indigo).	Zaad-indigo.	Te zamen.
Cheribon.	34	7 933	1 062½	388½	1 451
Banjoemas	85	20 927	3 940	"	3 940
Bagelen	122	65 425	7 095¼	"	7 095¼
Kadoe.	4	2 760	460	"	460
Madioen	19	11 406	1 681	"	1 681
Te zamen . .	264	108 451	14 238¾	388½	14 627¼
In 1863 bedroeg het cijfer. .	264	106 531	14 469	388½	14 857½
Geeft nu meer . .	"	1 920	"	"	"
Geeft nu minder. .	"	"	230¼	"	230¼

Digitized by Google

Getal bouws bovendien voor den oogst van 1864 beplant geweest, doch waarvan niet is gesneden.	Verkregen hoeveelheid indigo in Amsterdamsche ponden.	Gemiddelde opbrengst per bouw in Amsterdamsche ponden.	Genoten betaling door de planters.			*Aanmerkingen.*
			Gezamenlijk	Gemiddeld per huisgezin.	Gemiddeld per bouw.	
»	19 697	$13^{1}/_{2}$	f 39 849,00	f 5,02	f 27,46	*a.* Berekend over de gesneden velden.
»	111 413	$28^{1}/_{4}$	222 826,00	10,64	56,56	—
$437^{3}/_{4}$	243 336	*a* $34^{1}/_{4}$	486,672,00	7,44	*a* 68,59	
»	9 436	$20^{1}/_{2}$	18 878,00	6,84	41,03	
»	68 904	*a* 41	137 808,00	12,08	*a* 81,98	
$468^{3}/_{4}$	452 789	*a* $30^{96}/_{100}$	f 906 033,00	f 8,35	f *a* 61,94	
»	521 781	$35^{12}/_{100}$	1 043 162,00	9,79	70,21	
$468^{3}/_{4}$	»	»	»	»	»	
»	68 992	$4^{16}/_{100}$	f 137 129,00	f 1,44	f 8,27	

Digitized by Google

GEWESTEN.	Gezamenlijke kosten van den indigo, uit den		
	Inkoopprijs aan de planters betaald.	Kosten van vervaardigen, waaronder de bezoldiging van opzieners en ander personeel, hetwelk ten laste van 's lands kas is.	Kosten van afpakking en vervoer tot aan de groote pakhuizen.
Cheribon	f 39 849,00	f 30 004,76	f 1 667,85
Banjoemas	222 826,00	25 560,00	5 806,65
Bagelen	486 672,00	119 438,00	12 016,74
Kadoe	18 878,00	5 358,00	684,14
Madioen	137 808,00	24 273,98	6 272,71[5]
Te zamen	f 906 033,00	f 204 634,74	f 26 448,09[5]
In 1863 bedroeg het cijfer	1 043 162,00	358 686,01	25 489,94[5]
Geeft nu meer	»	»	f 958,15
Geeft nu minder	f 137 129,00	f 154 051,27	»

Digitized by Google

oogst van 1864 aan het Gouvernement geleverd.				
Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Andere kosten, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.	Gemiddelde prijs waarop een pond indigo aan het Gouvernement te staan komt.	*AANMERKINGEN.*
f 4 429,44^5	"	f 75 951,05^5	f 3,85^5	
19,497,27	f 6 700,00	280 389,92	2,51^5	
60 514,88	28 400,81	707 042,43	2,91	
2 090,12	"	27 010,26	2,86	
14 930,87	6 331,00	189 616,56^5	2,75	
f 101 462,58^5	f 41 431,81	f 1 280 010.23	f 2,82^5	
100 391,28	33 225,62^5	1 560 954,86	2,99	
f 1 071,30^5	f 8 206,18^5	"	"	
"	"	f 280 944,63	f 0,16^5	

Digitized by Google

Digitized by Google

TWEEDE ZITTING 1866 — 1867. — **32.**

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE **S** VAN HET VERSLAG (Oost-Indie.)

N°. 20.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

THÉE-CULTUUR

over het jaar **1864**.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Getal boedjangs voor den veldarbeid.	Getal thee-fabrieken	Uitgestrekheid der thee-aanplantingen, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Getal thee-heesters
				Plukbare heesters.
Preanger regentschappen	600	1	358	1 500 000
Bagelen	a. 13 873	8	508½	4 226 366
Te zamen . . .	14 473	9	866½	5 726 366
In 1863 was het cijfer	15 675	13	1328½	8 301 366
Geeft nu { meer	"	"	"	"
Geeft nu { minder	1 202	4	462	2 575 000

Digitized by Google

nder ultº. December 1864 aanwezig.		Verkregen hoeveelheid Amst. ponden thee.	Getal plukbare heesters, waarvan in 1864 gemiddeld een Amst. pond thee verkregen is.	AANMERKINGEN.
Jonge heesters in tuinen.	Te zamen.			
50 000	1 550 000	616 559	cc. $2^1/_2$	a. Waaronder vrouwen en kinderen.
»	4 226 366	174 096	ruim 24	
50 000	5 776 366	790 655	ruim 7	
355 000	8 656 366	1 272 232	cc. 7	
»	»	»	»	
305 000	2 880 000	481 577	»	

GEWESTEN.	Genoten betaling door de theeplanters.	Gezamenlijke kosten der thee uit den oogst		
		Voor inkoop van thee betaald, of kosten van inlandsche mandoors en boedjangs voor den veldarbeid.	Kosten van vervaardiging en afpakking.	Kosten van vervoer tot aan de hoofdpakhuizen.
Preanger regentschappen	»	f 436 427,34	»	f 19 674,97[5]
Bagelen	a. f 72 622,57[5]	79 858,99[5]	f 1 554,00	4 259,08
Te zamen	f 72 622,57[5]	f 516 286,33[5]	f 1 554,00	f 23 934,05[5]
In 1863 was het cijfer	64 429,24[5]	830 667,81	1 871,60	4 335,40
Geeft nu meer	f 7 193,33	»	»	f 19 598,68[5]
Geeft nu minder	»	f 314 881,47[5]	f 317,60	»

Digitized by Google

van 1864 aan het Gouvernement geleverd.

Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en inlandsche hoofden.	Andere onkosten onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.	Gemiddelde prijs waarop een Amst. pond thee aan het Gouvernement te staan komt.	*AANMERKINGEN.*
f 3 085,92	„	f 459 188,23^{5}	f 0,74	
11 519,99	f 15 851,57^{5}	113 043,64	0,65	a. Genoten door mandoors. boedjangs en leerlingen.
f 14 605,91	f 15 851,57^{5}	f 572 231,87^{5}	ruim f 0,72	
13 001,51	12 875,26^{5}	862 751,58^{5}	cc. 0,68	
f 1 604,40	f 2 976,31	„	f 0,04	
„	„	f 290 519 71	„	

Digitized by Google

Digitized by Google

N°. 21.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

KANEELCULTUUR

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Getal huisgezinnen voor de kaneelcultuur afgezonderd.	Getal kaneel-inrigtingen.	Uitgestrektheid der kaneeltuinen, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Getal kaneelboomen December 1864	
				Schilbare.	Jonge.
Bantam	1 464	2	188	385 903	6 595
Krawang.	7 219	6	642 174/500	1 702 845	41 287
Banjoemas	5 396	17	416 1/2	874 389	»
Bagelen	99	4	99	259 588	800
Madioen	453	3	71	134 454	7 546
Kedirie	64	2	64	125 738	2 262
Totaal. . . .	14 695	34	1 480 424/500	3 482 917	58 490
In 1863 was het cijfer. . .	15 012	34	1 480 424/500	3 479 121	61 610
Geeft nu meer. . . .	»	»	»	3 796	»
Geeft nu minder . . .	317	»	»	»	3 120

Digitized by Google

onder ultimo aanwezig.	Verkregen hoeveelheid kaneel in Amsterdamsche ponden.			Van hoe veel schilbare boomen in 1864 gemiddeld één Amst. pond kaneel is verkregen, (de verkoopbare afval medegerekend.)	AANMERKINGEN.
Te zamen.	Buiten den afval.	Verkoopbare afval.	Te zamen.		
392 498	14 800	»	14 800	26	*a.* De afval wordt in deze residentie tot kaneelolie verstookt.
1 744 132	65 276	*a* 5 848	71 124	24	*b.* Deze afval wordt naar de residentie Bagelen verzonden om tot olie verstookt te worden.
874 389	58 900	*b* 2 200	61 100	14	*c.* Deze afval wordt gebezigd tot afpakking.
260 388	17 000	*a* 300	17 300	15	
142 000	6 211	*c* 175	6 386	21	
128 000	5 118	*c* 30	5 148	24	
3 541 407	167 305	8 553	175 858	ruim 20	
3 540 731	156 497	6 826	163 323	» 21	
676	10 808	1 727	12 535	»	
»	»	»	»	1	

GEWESTEN.	Genoten betaling door de kaneelplanters.			Gezamenlijke kosten der	
	Gezamenlijk.	Gemiddeld per huisgezin.	Gemiddeld per bouw.	Voor inkoop van kaneel betaald, waaronder betalingen aan mandoors enz. bij den veldarbeid, zoomede bedrag van landrenten, waarvan kaneelplanters zijn vrijgesteld.	Kosten van vervaardiging en afpakking.
Bantam	f 3 760,00	f 2,56⁵	f 20,00	f 7 810,00	f 1 132,00
Krawang.	5 682,75⁵	0,78⁵	a 8,85	11 126,01	10 762,12
Banjoemas	8 593,75	1,59	20,63	8 593,75	16 572,38
Bagelen	5 048,10	b 50,99	b 50,99	5 048,10	1 410,15
Madioen	1 479,23⁵	3,26⁵	20,83	1 789,28⁵	1 084,26
Kedirie	3 198,72	b 49,98	b 49,98	3 198,72	3 200,00
Totaal. . .	f 27 762,56	"	f 18,74⁵	f 37 565,86⁵	f 34 160,91
In 1863 was het cijfer. . .	28 379,60	"	19,16	39 426,13	34 485,25⁵
Geeft nu meer . . .	"	"	"	"	"
Geeft nu minder. . .	f 617,04	"	f 0,41⁵	f 1 860,26⁵	f 324,34⁵

kaneel, uit den oogst van 1864 aan het Gouvernement geleverd.				Gemiddelde prijs waarop één Amst. pond kaneel aan het Gouvernement te staan komt (de verkoopbare afval medegerekend).	AANMERKINGEN.
Kosten van vervoer tot aan de groote pakhuizen.	Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Andere kosten onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.		
f 136,04	f 2 277,24	f 110,00	f 11 465,28	f 0,77^5	*a.* In deze residentie geschiedt het onderhoud der tuinen in dagloon. In Bantam, Banjoemas en Madioen wordt daarvoor eene vaste som per bouw betaald.
528,10^5	9 445,20^5	200,00	*c* 32 061,44	0,45	
368,50	8 589,57	360,00	34 484,20	0,56^5	*b.* In Bagelen en Kedirie is vast werkvolk bij deze cultuur ingedeeld, en wel één huisgezin per bouw.
260,04	2 584,16	245,00	*c* 9 547,45	0,55	*c.* Ongerekend de kosten voor het stoken van kaneel-olie.
75,88^5	923,40	„	3 872,83	0,60^5	
76,00	893,23	175,00	7 542,95	1,46^5	
f 1 444,57	f 24 712,80^5	f 1 090,00	f 98 974,15	f 0,56	
1 318,85^5	22 813,70^5	922,10	98 966,04^5	0,60^5	
f 125,71^5	f 1 899,10	f 167,90	f 8,10^5	„	
„	„	„	„	f 0,04^5	

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

Bijlage **U** van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 22.

AANTOONING

VAN DE

UITKOMSTEN DER TABAKSCULTUUR

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Getal tabaks-ondernemingen.	Getal tabak-plantende huisgezinnen.	Uitgestrektheid der tabaksvelden, waarvan in 1864 geoogst werd, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Getal bouws bovendien voor den oogst beplant geweest, doch waarvan niet is ingezameld.	Opbrengst der tabaksvelden in pikols van 100 katties (125 Amst. ponden), alles bereid voor de Europesche markt.	Gemiddelde opbrengst per bouw, in pikols. (a)
Japara	1	895	37	13	356,00	9,62
Rembang.	4	4 590	564 1/4	10 3/4	4232,00	7,50
Te zamen . .	5	5 485	601 1/4	23 3/4	4588,00	7,63
In 1863 was het cijfer. . (daaronder ook begrepen de uitkomsten van de 4 ondernemingen: 1 in Samarang, 2 in Rembang en 1 in Soerabaija, voor welke de contracten met den oogst van dat jaar zijn verstreken).	9	12 892	1183 1/2	166 1/2	4368,42 4/5	3,69
Geeft nu meer . . .	»	»	»	»	219,57 1/5	3,94
Geeft nu minder . .	4	7 407	582 1/4	142 3/4	»	»

Digitized by Google

GENOTEN BETALING DOOR DE TABAKSPLANTERS.			Hoeveelheid pikols tabak uit den oogst van 1864 aan het Gouvernement geleverd.	Gezamenlijke kosten van den tabak uit den oogst van 1864 aan het Gouvernement geleverd.	Gemiddelde prijs waarop de pikol tabak aan het Gouvernement te staan kwam.	AANMERKINGEN.
Gezamenlijk bedrag.	Gemiddeld per huisgezin.	Gemiddeld per bouw.				
f 5 250,00	f 5,86^5	f 105,00	"	"	"	*a.* Berekend over de uitgestrektheid, waarvan geoogst werd.
49 739,37^5	10,83^5	86,50	"	"	"	*b.* Ongerekend Samarang, als zijnde de aanplant aldaar in dagloon geschied. *c.* Alleen uit Samarang.
f 54 989,37^5	f 10,02^5	f 87,98	"	"	"	
109 999,62^5	*b* 6,34	*b* 71,07	c 233,78$^2/_5$	f 24 315,42^5	f 104,01	
"	f 3,68^5	f 16,91	"	"	"	
f 55 010,25	"	"	233,78$^2/_5$	f 24 315,42^5	f 104,01	

Digitized by Google

Tweede zitting 1866—1867. — **32.**

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

Bijlage V van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 23.

AANTOONING BETREFFENDE DEN STAND

DER

KINA-CULTUUR

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

LIGGING en GEMIDDELDE HOOGTE der PLANTSOENEN.	Voorhanden op ultimo	In den vollen grond geplante, uit stekken opgekweekte, benevens eenige andere reeds vroeger aanwezige boomen.						In den vollen grond geplante, uit Java-zaden opgekweekte boomen.		Ontkiemde zaden en jonge planten op de beddingen.	
		Cali-saija.	Succi-rubra.	Lanci-folia.	Lanceo-lata.	Pahu-diana.	Mi-crantha.	Cali-saija.	Pahu-diana.	Cali-saija.	Pahu-diana.
1430 (1)											
Tjibodas	1863	12	»	»	»	36	»	»	»	»	»
Geb. Gedeh	1864	10	»	»	»	41	»	»	»	»	»
1251											
Lembang	1863	»	»	»	»	»	»	»	6 000	53	61 000
Geb. Tangkoeban Prahoe	1864	»	»	»	»	»	»	»	39 500	647	27 150
1625											
Nagrak	1863	4	11	»	»	1	1	318	25 000	»	33 400
Geb. Tangkoeban Prahoe	1864	4	11	»	»	»	1	321	42 500	»	15 900
1527											
Tjibitoeng	1863	»	»	»	»	»	»	10	17 151	55	96 000
Geb. Waijang	1864	303	»	»	»	»	»	80	43 000	25	60 468
1560											
Tjibeuroem	1863	»	»	»	»	»	»	1588	126 650	8	79 700
Geb. Malawar (Zuid) .	1864	»	»	»	»	»	»	1540	151 750	29	38 529
1566											
Tjiniroean	1863	2345	56	100	71	581	»	2040	88 600	345	13 000
Geb. Malawar (West) .	1864	5449	66	167	118	581	»	2010	101 600	2000	»
1625											
Reong-goenoeng . . .	1863	»	»	»	»	»	»	1057	144 450	»	99 000
Geb. Kendeng (Oost) .	1864	100	»	»	»	»	»	1052	205 000	20	29 500
1950											
Kawah Tjiwidei . . .	1863	»	»	»	»	»	»	24	76 500	»	90 500
Geb. Kendeng (West) .	1864	»	»	»	»	»	»	24	130 000	22	23 000
1917											
Tjirantjabolang . . .	1863	»	»	»	»	»	»	»	46 400	»	81 265
Geb. Patoea Kendeng .	1864	»	»	»	»	»	»	»	83 440	15	25 325
1576											
Telaga Patengan . . .	1863	»	»	»	»	»	»	»	»	80	54 000
Geb. Patoea Djampang.	1864	»	»	»	»	»	»	75	16 000	30	38 200
2219											
Wonodjampi	1863	6	»	»	2	10	»	»	»	»	»
Geb. Aijang	1864	5	»	»	2	10	»	»	»	»	»
2046											
Dieng	1863	»	4	4	»	»	»	4	4	»	»
Geb. Dieng	1864	»	4	4	»	»	»	4	4	»	»
Totaal der afzonderlijke soorten	1863	2367	71	104	73	628	1	5041	530 755	541	607 865
	1864	5871	81	171	120	632	1	5136	812 794	2788	258 072
Totaal van alle soorten	1863	3244						535 796		608 406	
	1864	6876						817 930		260 860	

(1) De hoogte uitgedrukt in Nederlandsche maat (metres).

Digitized by Google

Uit stekken opgekweekte bewortelde planten in de kweekhuizen en loodsen.					Levende stekken, afleggers enz. in de kweekhuizen.				Zaden nog niet ontkiemd op de beddingen.		Totaal der kiemende zaden, stekken, planten en boomen te zamen genomen.
Cali-saija.	Succi-rubra.	Lanci-folia.	Lanceo-lata.	Mi-crantha.	Cali-saija.	Succi-rubra.	Lanci-folia.	Lanceo-lata.	Calisaija.	Pahudiana.	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	48
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	51
»	»	»	»	»	»	»	»	»	138	53 000	120 191
11	6	»	»	»	970	47	»	»	»	»	68 331
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 000	70 735
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	58 737
»	»	»	»	»	»	»	»	»	100	»	113 316
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	103 876
»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	14 000	221 955
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	191 848
4144	18	147	55	»	6 500	35	280	65	100	»	118 432
6280	80	90	69	»	14 100	188	428	49	»	»	133 305
»	»	»	»	»	»	»	»	»	100	6 000	250 607
55	»	»	»	»	1 698	»	»	»	»	»	237 425
»	»	»	»	»	»	»	»	»	100	33 100	200 224
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	153 046
»	»	»	»	»	»	»	»	»	100	62 885	190 650
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	108 780
»	»	»	»	»	»	»	»	»	90	26 600	80 770
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	54 305
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16
4144	18	147	55	»	6 500	35	230	65	737	207 585	1 366 962
6346	86	90	69	»	16 768	235	428	49	»	»	1 109 737
4364					6 830				208 322		1 366 962
6591					17 480				»		1 109 737

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE **W** VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 24.

OVERZIGT van de uitkomsten der door scheikundigen bewerkstelligde analyses van Java-kinabasten, loopende tot het eind van 1864.

Bast van	Nommer.	Chinine en analoga.	Chinchinine en analoga.	Totaal gehalte alkoloïden	AANWIJZING BETREKKELIJK			Aanmerkingen.
					ouderdom in jaren.	groeiplaats boven zee.	gegroeid in of zonder schaduw.	
Chichona Pahudiana.	1	?	?	0.4	4 jaren	4.600 voet	met schaduw	De met een (1) geteekende nommers zijn van gestorven boomen. De met een (2) geteekende nommers zijn stukken bast uit gezonde boomen gesneden. De niet geteekende nommers zijn van omgewaaide of door wild gedierte omvergeloopen boomen.
	2	?.	?	0.27	?	?	?	
	(1) 3	?	?	0.165	7 »	4.700 »	met schaduw	
	4	0.700	—	0.700	7 »	4.700 »	idem	
	5	—	0.500	0.500	7 »	4.500 »	zonder schaduw	
	6	—	1.274	1.274	7 3/4 »	4.700 »	met »	
	7	—	0.090	0.090	2 1/4 »	4.820 »	idem	
	8	0.310	—	0.310	4 »	6.300 »	idem	N°. 19 = n°. 16.
	9	0.385	0.084	0.469	4 1/2 »	6.200 »	zonder schaduw	» 20 = » 12.
	10	0 110	—	0.110	?	5.900 »	met »	» 21 = » 17.
	11	0.684	—	0.684	5 »	6.300 »	zonder »	» 22 = » 18.
	(2) 12	0.496	0.025	0.521	9 »	4.820 »	idem	» 23 = » 26.
	(1) 13	?	?	0.032	4 »	6.830 »	met schaduw	
	(1) 14	0.288	0.018	0.306	8 »	6.265 »	idem	
	(1) 15	0.283	0.031	0.314	8 »	6.330 »	zonder schaduw	
	(2) 16	0.175	—	0.175	7 »	6.260 »	idem	
	(1) 17	1.183	1.195	2.378	9 1/2 »	4.400 »	idem	
	18	0.189	0 255	0.444	9 »	4.400 »	idem	
	(2) 19	0.250	0.050	0.300	7 »	6 260 »	idem	
	(2) 20	0 352	0.700	1.052	9 »	4.820 »	idem	
	(1) 21	0.220	0.490	0.710	9 1/2 »	4.400 »	idem	
	22	0.387	0 150	0.537	9 »	4.400 »	idem	

Digitized by Google

Bast van	Nommer.	Chinine en analoga.	Chinchinine en analoga.	Totaal gehalte alkoloïden.	AANWIJZING BETREKKELIJK ouderdom in jaren.	groeiplaats boven zee.	gegroeid in of zonder schaduw.	Aanmerkingen.
Cinchona Pahudiana.	(2) 23	1.525	1.500	3.025	10 jaren	4.600 voet	met schaduw	
	24	0.437	0.075	0.512	5 "	6.260 "	zonder "	
	(2) 25	0.330	0.110	0.440	8 "	6.260 "	idem	
	(2) 26	0.500	0.700	1.200	10 "	4.600 "	met "	
	(2) 27	0.300	0.200	0.500	10 "	4.400 "	zonder "	
	28	0.900	1.300	2.200	8 "	4.600 " ?	met "	
	29	0.800	1.200	2.000	dezelfde boom	?	?	
Cinchona Lancifolia.	1	2.300	1.830	4.130	4 jaren	6.200 voet	bijna zond. schad.	
	2	3.375	1.550	4.925	7 "	6.260 "	idem	
	3	4.660	1.265	5.925	?	6.260 "	?	
Cinchona Calisaija.	(1) 1	—	—	1.750	6 jaren	4 500 voet	zonder schaduw	N°. 20 = n°. 19.
	(1) 2	3.535	1.465	5.000	6½ "	4.500 "	idem	" 21, de bast van een verdorden tak.
	(1) 3	—	—	1.040	6½ "	4.600 "	met "	
	4	–	—	0.648	7 "	4.820 "	idem	
	(1) 5	2.553	0.388	2.941	7 "	4.600 "	idem	
	(1) 6	1.515	0.255	1.770	7¼ "	4.600 "	idem	
	(1) 7	3.278	0.165	3.433	7 "	4.500 "	zonder schaduw	
	8	—	—	0.200	3½ "	5.800 "	met "	
	9	1.682	0.260	1.942	bast van een tak	4.000 "	zonder "	
	10	1.070	0.346	1.416	idem	4.700 "	met "	
	(1) 11	0.566	0.624	1.190	7 jaren	5.600 "	idem	
	12	1.219	1.036	2.255	tak van een boom	5.800 "	idem	
	13	1.628	1.132	2.760	?	5.800 "	idem	
	14	—	—	0.055	takken van n°. 11	5.600 "	idem	
	15	0.970	0.076	1.046	" " " 7	4.500 "	zonder schaduw	
	16	1.620	0.980	2.600	" " " 2	4.500 "	idem	
	17	—	—	4.310	5 jaren	4.400 "	?	
	18	—	—	3.900	?	?	?	
	(2) 19	4 741	0.976	5.717	10 "	4.000 "	zonder schaduw	
	(2) 20	3.875	1.262	5.137	dezelfde boom	4.000 "	idem	
	21	0.360	0 500	0.860	9½ jaren	4.600 "	met "	
	22	2.100	1.600	3.700	10 "	4.600 "	idem	
	(1) 23	1.400	0.700	2.100	10 "	4.600 "	—	

NB. In enkele pahudianabasten zijn slechts sporen van alkaloïd gevonden. In de wortelbast van de verschillende kinasoorten is altijd eene vrij groote, in de kina-bladeren door sommige scheikundigen eene geringe hoeveelheid alkaloïd aangetoond. Omtrent de indentiteit van n°. 17 (pahudianabast?) bestaat twijfel; men vermoedt dat toevallige vermenging met lancifoliabasten heeft plaats gehad.

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE X VAN HET VERSLAG (Oost-Indie.)

N°. 25.

OVERZIGT

DER

verschillende op Java en Madura aanwezige particuliere ondernemingen voor de teelt of den opkoop van producten, buiten contract met het Gouvernement, over 1864.

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Suikerondernemingen.				
Cheribon	Cheribon	Loearkotta	Kaliesapoe	6
			Kalietandjong	$4^{2}/_{5}$
		Beber	Tjikeleng	2
			Tjikantjas	8
		Sindanglaut	Sigong	8
			Djatipiring	8
		Lossarie	Kalimaro	8
			Waled	8
			Leuweung Gadja	8
			Tjigobang	8
	Koeningan	Kadoe Gedeh	Djambar	†
			Sakerta	†
			Sagarahiang	†
Tagal	Tagal	Tagal	Pagongan	$5^{1}/_{3}$
		Krangdon		
		Doekoewringin		

(1) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
88	80 waarvan 70 geslaagd	1450 pikols	1915 pikols	Van de 12 in deze residentie bestaande particuliere suiker-ondernemingen had één dit jaar niet gewerkt, terwijl van één de productie niet is opgegeven. Bij de 11 overige ondernemingen werd eene opbrengst verkregen van te zamen 25 207 pikols, zijnde 4720 pikols meer dan de opgegeven uitkomsten over 1863 (ten behoeve van 13 ondernemingen). Naar het verslag over 1862 (bladz. 172, noot 1) zij verwezen, voor zooveel betreft de in October 1864 op de Indische Regering versterkte magtiging om bij de bestaande particuliere suiker-ondernemingen in Cheribon eene langere inhuur van dessagronden toe te staan dan volgens de beslissing van 1862 vergund was, mits voor niet langer dan twee jaren te gelijk, en behoudens voldoende zorg voor de belangen, regten en volkomen vrije toestemming der inlandsche bevolking.
135 waarvan .. vermalen	140 waarvan 100 beplant	913 »	2070 »	
60	24	1702 »	825½ »	
25	10	730 »	200 »	
Nihil	20	Nihil		
71½	80 waarvan 50 vermalen	† (1)	1364 »	
†	120	4607 pikols	2510 »	
102	80	2808½ »	1971 »	
195 waarvan 167 vermalen	195 waarvan 160 vermalen	5871 »	5622 »	
205	195 waarvan .. vermalen	6525½ »	3500 »	
41½	41½	320 »	350 »	
22	6	100 »	39 »	
5	5	180 »	90 »	
52½	39½	1814 »	153$^{90}/_{100}$ »	De ondernemer is tevens gouvernements-contractant. Het riet is verwerkt op de gouvernements-fabriek. Hiertegen bestaan geene bezwaren omdat de contractant de vrije beschikking over zijn product heeft, een vast plantloon per bouw betaalt en geene hulp van het bestuur krijgt. Voor den aanplant worden geene voor de verwisseling gereserveerde gronden gebezigd. De aanplantingen geschieden deels ingevolge mondelinge overeenkomsten, deels op speculatie. In beide gevallen betaalt de fabrikant voor één bouw 1ste soort (40 pikols) f 200 per bouw, 2de soort f 140 en 3de soort f 80 per bouw; bovendien komt het snijden en vervoeren te zijnen laste. Het meerendeel der planters ontvangt voorschot. Koelies worden in voldoende hoeveelheid verkregen tegen 25 cents daags.

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriekgebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Tagal	Brebes	Lossarie	Lemahabang	8
Samarang	Salatiga	Salatiga	Ketjandran	$1^1/_2$
Soerabaija	Soerabaija	Goenongkending	Kagok	$8^{938}/_{7096}$
	Sidhoardjo	Djengollo II	Pandjoenan	8
			Gobagan	†
		Djengollo IV	Ngelom	$1^1/_{10}$
Pasoeroean	Pasoeroean	Porrong	Alkmaar (huurland)	»
Probolingo	Probolingo	Lemadjang	Soekodono	8
		Kraksan	Bagoe	6

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product. (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
$143^1/_5$	150	†	± 5000 pikols.	Ook deze onderneming werkt op contract met het Gouvernement, doch heeft sedert 1855 geen gouvernements-aanplant meer (vergelijk het verslag over 1861, bladz. 119 der bijlagen, noot *b*). Gebruik makende van de hem bij contract gegevene bevoegdheid, heeft de ondernemer tot dus ver de verpligte levering van een pikol suiker per bouw aanplant, niet in natura maar in geld afgedragen. $43^1/_5$ bouws zijn op gouvernements grond en 100 bouws op het particuliere landgoed Ketang Goengan geplant. Het benoodigde werkvolk is voldoende te verkrijgen uit de omliggende dessa's, tegen een dagloon van 20 cents en 1 kattie rijst of 25 cents per man, zonder meer. De aanplantingen op het land Ketang Goengan geschieden door Chinesche mandoers, die daartoe hunne eigene koelies, die zij van Cheribon en andere plaatsen medebrengen, gebruiken. De aanplantingen op gouvernements grond geschieden door dagLooners. Allen ontvangen voorschot.
2	20	Nihil	± 150 »	De ondernemer had in 1864 slechts 2 bouws aanplant, door de bevolking ingevolge overeenkomst bewerkstelligd tegen betaling van f 80 per bouw. Het riet stond zeer slecht, zoodat niet geoogst is geworden. Koelies zijn gemakkelijk te verkrijgen tegen 25 cent dagloon.
Nihil	Nihil	id.	Nihil.	Geen dezer ondernemingen had in 1864 gewerkt. Die, genaamd Gobagan, was nieuw opgerigt en zou eerst in 1865 in werking komen.
id.	85	id.	1850 pikols	
id.	»	id.	»	
id.	Nihil	id.	Nihil.	
110	†	†	†	Buiten de aanplantingen op het huurland had de ondernemer nog een suikerriet-aanplant op nabijgelegen gouvernementsgrond, tegen geregistreerd contract. De uitgestrektheid van dien aanplant beliep, zoo als hiernevens is opgegegeven, 110 bouws; die op het huurland 250 bouws. De gezamenlijke productie bedroeg 12 037 pikols.
70	50	900 pikols	735 pikols	Het riet, ten behoeve dezer ondernemingen aangeplant, waartoe de bibiet kosteloos aan de planters wordt verstrekt, werd betaald als volgt: per bouw f 125 à f 160 voor 1ste soort, f 100 à f 120 2de soort en f 80 3de soort. De ondernemers hielden toezigt op de aanplantingen. Voorschotten werden verleend te Soekodono na geheele bewerking der gronden f 40 per bouw, nadat het riet aan zich zelf met minder onderhoud, kon worden overgelaten (doorgaans in Januarij), andermaal f 40 per bouw, en vóór den maaltijd het ontbrekende: te Bagoo f 25 in eens per bouw. Wanneer het riet
273	302	8350 »	9250 »	

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriekgebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Bagelen	Keboemen	Keboemen	Kebasekan	$1 \frac{139}{500}$
	Karang Anjer	Soko		
Kadoe	Magelang	Magelang	10 Chinesche ondernemingen (bij een drietal werd echter niet gewerkt).	†
		Probolingo	1 Chinesche onderneming	†
		Menoreh	3 idem (een dezer ondernemingen had in 1864 niet gewerkt).	†
	Temangoong	Prapak	1 idem	†
Madioen	Poerwodadie	Poerwodadie	Poerwodadie	†

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
				binnen een bepaalden tijd geplant was, betaalden de ondernemers te Bagoe tevens de landrente dier gronden. Geene moeijelijkheden werden ondervonden in het verkrijgen van werkvok, dat te Soekodono een maandloon genoot van f 10 met een voorschot van gelijk bedrag. Ook daglooners werkten op beide ondernemingen tegen 25 cents en vrouwen tegen 21 cents daags; te Bagoe werd aan de arbeiders bovendien nog rijst verstrekt. De oogst aldaar was niet meer dan redelijk, waarop de ongunstige weersgesteldheid van 1863 van invloed was geweest; te Soekodono bleven de resultaten nog beneden het middelmatige. De bestemming van het product was deels voor de Europesche markt, deels voor de consumtie op Java. Beide ondernemingen werkten met eenen door water gedreven molen.
33	31	660 „	500 „	In het district Keboemen werden 10 en in het district Soko 23 bouws aangeplant. De ondernemer huurt de gronden gedurende een jaar van de bevolking voor f 42 of f 36 per bouw, naar mate van de vruchtbaarheid, moetende echter de huurder de gronden zelf laten bewerken en met boengkil bemesten. Indien deze de bibiet levert en de grondon door den eigenaar zelven beplant worden, dan wordt, naar gelang van den toestand van het gewas, betaald voor 1ste soort per bouw f 120, voor 2de soort f 100 en voor 3de soort f 80. Bij het vermalen van het riet worden buffels gebezigd; de bereiding geschiedt op de Chinesche wijze.
† (985 000 rietstoelen)	† (490 000 rietstoelen)	2510 pikols (bij 7 ondernemingen)	930 pikols (bij 4 ondernemingen)	Bij vijf dezer ondernemingen bleef de productie in 1864 beneden de 300 pikols, hebbende respectivelijk bedragen 12½, 60, 200, 230 en 250 pikols. Bij de vijf andere werd verkregen 420, 500, 500, 600 en 690 pikols. Zie voor bijzonderheden omtrent deze ondernemingen, bladz. 223 der bijlagen van het verslag over 1862.
Nihil	Nihil	Nihil	Nihil	
† (550 000 rietstoelen)	58 (406 000 rietstoelen)	940 pikols (bij 2 ondernemingen)	560 pikols (bij 3 ondernemingen)	
† (20 000 rietstoelen)	3	12½ pikols	†	
†	514	9900 „	10 300 pikols	De ondernemer staat tevens in contract met het Gouvernement. De aanplantingen, waarvan het opgegeven product verkregen is, waren gelegen in de districten Maospatie, Boeloe, Poerwodadie en Keniten.

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Tabaksondernemingen.				
Tagal	Tagal	Gantoengan	Djatilaba (1 schuur)	$^{133}/_{500}$
	Pamalang	Mandiradja	Kalimas (9 schuren)	$7\,^{134}/_{500}$
			Rangdoe Dongkal (10 schuren)	$5\,^{131}/_{500}$
		Pamalang	Padoeraksa (5 schuren)	$2\,^{67}/_{500}$
Samarang	Kendal	Troeko	Welirie (30 schuren)	$22\,^{5684}/_{7096}$
			a Kalikoetoe (6 schuren)	$6\,^{467}/_{7096}$
		Kaliwoengoe	Blorok (1)	16
			Kalimas	8
			Gedoengpanie	38
		Bodja	Soesoekan	18
			Sembong	29
			Tambakan	14
			Ngarianak	25
	Demak	Demak en Sambong	† (12 schuren)	$12\,^{4308}/_{7096}$
		Samboong en Mangar	† (7 schuren)	$16\,^{6732}/_{7096}$
		Samboong, Singenkidoel en Mangar	† (10 schuren)	$10\,^{3340}/_{7096}$
		Mangar	† (15 schuren)	$18\,^{1237}/_{7096}$
		Singenkidoel en Mangar	*a* † (3 schuren)	$^{3299}/_{7096}$
	Grobogan	Poerwodadie en Grobogan	Penawangan	16
		Wirosario en Kradenan	Wirosarie	14
	Salatiga	Salatiga	† (3 pakhuizen)	3

(1) Bij gemis aan volledige opgaven ten deze, kan niet voor elke onderneming het aantal schuren worden aanged[illegible]

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product. (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In **1864**.	In **1863**.	In **1864**.	In **1863**.	
Nihil	15	Nihil	Nihil	
Zoo hier als elders niet wel op te geven, vermits vele ondernemingen geheel of voor een gedeelte tabak van de bevolking opkoopen; waar dus hieronder eene bepaalde uitgestrektheid wordt opgegeven, is dit veelal slechts eene benaderende opgaaf.		41 000 Amst. pd.	4 185 Amst. pd.	De ondernemers gaan met de bevolking mondelinge overeenkomsten aan en geven van f 3 tot f 7,50 voorschot op 1000 planten, waarvan de geheele prijs f 8 à f 40 bedraagt, al naar mate van de qualiteit. De ondernemer van Padoeraksa betaalt iets minder. Werkvolk kan gemakkelijk verkregen worden tegen een minimum betaling van 25 cents daags. De ondernemers planten kooltabak, en laten zich in zooverre met de aanplantingen in, dat zij die nagaan en den planters raad geven. De oogst was zeer ongunstig ten gevolge der langdurige droogte. De onderneming Djatilaba had in 1864 niet gewerkt.
id.	id.	30 000 " "	2 000 " "	
id.	id.	10 625 " "	8 000 " "	
170	40	130 000 " "	40 000 " "	Ook in deze residentie geschiedt de opkoop van tabak ingevolge mondelinge overeenkomsten met de bevolking, en bemoeijen de opkoopers zich slechts in zoo verre met den aanplant, dat zij de planters aansporen het gewas goed te onderhouden. Over het algemeen wordt door de ondernemers het zaad aan de planters verstrekt. De koopprijs van den tabak, geleverd aan de loodsen, is gemeenlijk voor 1ste soort 2½ cent per plant, voor 2de soort 1½, en voor 3de soort 1 of 1½ cent. Ofschoon de fabrikanten steeds de voorkeur geven aan kooltabak, wordt hier en daar ook wel andere tabak opgekocht. Ten aanzien van de ondernemingen in het district Salatiga, wordt gemeld dat de ondernemer den opgekochten tabak met eigen middelen had moeten doen afhalen, en dat de opbrengst circa 12 000 planten per bouw beliep, zoodat de bevolking bij eene gemiddelde betaling van 2 duiten per plant, genoten had f 200 per bouw. Voorschotten worden nu en dan nog verleend, echter in mindere mate dan vroeger. De oogst was over het algemeen, ten gevolge van min gunstig weder, niet voordeelig. Nogtans wordt voor de gezamenlijke ondernemingen eene productie opgegeven van 591 300 Amst. ponden, tegen slechts 186 800 pond in het vorig jaar en 824 750 pond in 1862. Werkvolk werd voldoende verkregen tegen een loon van 25 cents daags. *a.* Deze ondernemingen schijnen eerst in 1861 te zijn in werking gekomen.
25	*a*	†	*a*	
†	†	2 000 " "	2 000 " "	
†	†	3 000 " "	3 000 " "	
†	†	26 000 " "	26 000 " "	
†	†	1 600 " "	1 600 " "	
†	†	3 500 " "	3 500 " "	
†	†	2 200 " "	2 200 " "	
†	†	12 000 " "	12 000 " "	
†	†	50 000 " "	7 500 " "	
15	†	40 000 " "	3 000 " "	
100	†	80 000 " "	3 000 " "	
150	†	120 000 " "	17 500 " "	
30	*a*	6 000 " "	*a*	
†	†	75 000 " "	24 000 " "	
†	†	40 000 " "	40 000 " "	
40	12	†	1 500 " "	

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Japara	Koedoes	Oendaän	Klamboe (12 schuren)	$31^{373}{}_{500}$
Rembang	Rembang	Pamottan en Sedan	Bedok (15 schuren)	9
		Sedan	Mraijoon (5 schuren)	4
		Soelang	Glentingan (10 schuren)	6
	Toeban	Rengel	* de Geurige plant (27 schuren)	$24^{2290}/_{7096}$
			Pontjo (8 schuren)	$7^{3226}/_{7096}$
		Rembes	Wiedang (15 schuren)	$8^{5547}/_{7096}$
			Kepet (4 schuren)	$3^{3337}/_{7096}$
		Djatirogo	Cuba (20 schuren)	$15^{5019}/_{7096}$
		Singahan en Djatirogo	Nicot (19 schuren)	$10^{775}/_{7096}$
			Kedoong Pelem (8 schuren)	$7^{5589}/_{7096}$
	Bodjonegoro	Temaijang en Pelem	* Semanding (23 schuren)	†
		Pelem	* Havannah (16 schuren)	†
		Temaijang	* Temaijang (20 schuren)	†
		Bouwerno	Tawang Redjo (7 schuren)	†
		Ngoempak en Tinawoon	Malo (34 schuren)	†

(1) De dus * geteekende ondernemingen werken tevens op gouvernements-contract.

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
35	29	30 000 » »	Nihil	De ondernemer is tevens gouvernements-contractant. De door hem particulier opgekochte tabak, is enkel kooltabak, die naar gelang van de soort, aan de schuren betaald wordt met 1, 2 of 3 duiten per plant. Op den aanplant en het onderhoud van het gewas doet de opkooper toezigt houden. Voorschotten worden op verschillende tijdstippen verleend. De werkzaamheden in de schuren geschieden door boedjangs tegen een loon van 20 cents daags. De oogst was gunstig te noemen.
280	350 waarvan 80 geslaagd	111 000 » »	40 000 » »	Voorschotten worden op Glentingan niet meer verstrekt, op de beide andere ondernemingen wel. De ondernemers verstrekken de bibiet. De inkoopsprijzen zijn zeer verschillend. Glentingan geeft voor goeden tabak tot f 25, Bedok tot f 20 en Mraijoon tot f 18 de 1000 planten. Bij de twee laatste ondernemingen wordt ook tabak van mindere hoedanigheid opgekocht.
165	200 waarvan 15 geslaagd	50 000 » »	4 000 » »	
60	200 waarvan 10 geslaagd	60 000 » »	7 500 » »	
700	400	600 000 » »	†	
†	120	7 000 » »	†	
400	320 waarvan 150 geslaagd	350 000 » »	140 000 » »	Behalve kooltabak wordt in de laatste jaren ook veel Java-tabak door de ondernemers opgekocht. Voor deze laatste soort worden geene overeenkomsten vooraf gemaakt, noch voorschotten verleend. De bibiet of jonge plantjes worden meestal door de ondernemers verstrekt, die de daarvoor benoodigde kweekbeddingen in dagloon doen aanleggen en bewerken. De prijzen van kooltabak zijn bij inkoop van f 5 tot f 20 per 1000 planten. De oogst van 1864 kon gezegd worden zeer goed te zijn geslaagd, waardoor dan ook veel geld in handen der bevolking was gekomen.
60	100 waarvan 9 geslaagd	10 000 » »	3 700 » »	
500	450 waarvan 75 geslaagd	370 000 » »	6 400 » »	
325	600 waarvan 80 geslaagd	400 000 » »	65 000 » »	
100	150 waarvan 30 geslaagd	100 000 » »	22 000 » »	
400	230 waarvan 95 geslaagd	165 000 » »	65 000 » »	
215	259 waarvan 76 geslaagd	109 170 » »	45 000 » »	
370	220 waarvan 120 geslaagd	240 000 » »	80 000 » »	
400	127 waarvan 56 geslaagd	225 000 » »	37 350 » »	Ook in deze afdeeling wordt, doch slechts bij een paar ondernemingen, behalve kooltabak, nog Java-tabak opgekocht. Bij sommige ondernemingen wordt de bibiet gratis, bij anderen tegen zeer geringe betaling aan de planters verstrekt.
550	145 waarvan 56 geslaagd	180 000 » »	50 000 » »	

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriekgebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
		Ngoempak en Temaijang	Pierang (17 schuren)	†
		Bodjonegoro en Temaijang	Bodjonegorosche nijverheid (11 schuren)	†
		Padangan en Ngoempak	Padangan (18 schuren)	†
		Bouwerno	Nglingo (20 schuren)	†
	Blora	Karang djatie	Bengir (7 schuren)	$6^{5099}/_{7096}$
		Djepon	Djepon (7 schuren)	$3^{4338}/_{7096}$
		Ngawen	Ngawen (7 schuren)	$4^{776}/_{7096}$
		Panolan	Panolan (13 schuren)	$15^{546}/_{7096}$
Soerabaija	Soerabaija	Goenong Kending	Genook Watoe	$2^{2702}/_{7096}$
	Lamongan	Lengkir	Telanak (32 schuren)	$22^{4189}/_{7096}$
			Ngimbang	$7^{4984}/_{7096}$
	Sidaijoe	Priedjek	Tadjie (9 schuren)	$5^{4467}/_{7096}$
	Modjokerto	Modjokerto	*a* Sentanenlor	† (for Sentanenlor, Gedok and Wonoredjo)
		Modjokasrie	Gedok	
		Modjosarie-lor en Modjosarie-kidoel	Wonoredjo	
		Modjorodjo en Modjoagoong	Modjopahit	†
		Modjoagoong	Montjor	†
		Modjosarie-kidoel	*b* Ngembeh	†
Madura	Pamakassan	Kotta, Lambang-Lor en Boender	Pradapa (9 schuren)	$1^{2904}/_{7096}$

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product. (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
400	270 waarvan 170 geslaagd	165 000 Amst. pd.	123 800 Amst. pd.	De inkoopprijzen waren per 1000 planten: 1ste soort f 20 à f 25, 2de soort f 15, 3de soort f 5 à f 10 en 4de soort f 2.50 à f 5. De oogst was over het algemeen vrij gunstig. Voorschotten worden alleen verstrekt voor den aanplant van kooltabak.
200	69 waarvan 5 geslaagd	55 000 » »	3 000 » »	
380	161 waarvan 37 geslaagd	120 000 » »	18 691 » »	
211	200 waarvan 54 geslaagd	170 000 » »	40 880 » »	
108	198 waarvan 34 geslaagd	58 000 » »	34 750 » »	Alleen bij de onderneming Panolan was de oogst gunstig te noemen, bij de drie andere was hij middelmatig. Het geven van voorschotten geschiedt slechts in enkele gevallen. De ondernemers koopen den tabak aan de schuren tegen 1 à 3 duiten per plant; slechts één der ondernemers taxeert het gewas te velde. Gedurende 1864 zijn in deze residentie, even als in het vorig jaar, in werking geweest 23 ondernemingen, te zamen tellende 341 schuren tegen 234 in 1863. De aanplant besloeg 6235 bouws, zijnde 946 bouws meer dan toen, terwijl de productie in 1863 (bij 21 ondernemingen) niet meer dan 827 696 Amst. pond, dit jaar beliep 3 867 170 pond.
171	110 waarvan 11 geslaagd	75 000 » »	11 500 » »	
80	150 waarvan 11 geslaagd	57 000 » »	11 125 » »	
160	260 waarvan 18 geslaagd	190 000 » »	18 000 » »	
†	†	13 000 » »	30 000 » »	Van de 12 ondernemingen, hier in 1863 in werking geweest, is bij een zestal gedurende 1864 niet gewerkt. De zes andere verkregen te zamen 343 100 Amst. ponden, tegen 189 120 ponden in het vorig jaar. Daarentegen worden thans 2 nieuwe ondernemingen vermeld, wier productie evenwel niet meer dan 4 500 Amst. ponden beliep. Het zaad wordt door de ondernemers verstrekt, die met eigen koelies de beddingen doen aanleggen. Ofschoon de verstrekt wordende bebiet uitsluitend kooltabak is, worden ook andere soorten opgekocht. De ondernemers betalen gewoonlijk voor een bouw 1ste soort f 200, 2de soort f 180, 3de soort f 125 en 4de soort f 80. Op de goede verzorging van het gewas wordt hunnerzijds toezigt gehouden. Het geven van voorschotten is algemeen; gewoonlijk worden deze berekend naar het getal te leveren plantjes. De qualiteit van het product wordt niet onder de beste gerangschikt. *a.* Deze onderneming schijnt dezelfde te zijn, als die in 't vorig verslag onder den naam van »Poerwokarta" vermeld. *b.* Deze onderneming schijnt eerst in 1864 te zijn in werking gekomen, althans is daarvan tot dusver in de Indische opgaven geen melding gemaakt.
236	110	183 000 » »	15 000 » »	
10	»	2 500 » »	in 1863 nog niet gewerkt	
26	30	33 000 » »	33 120 Amst. pd.	
†	†	57 850 » »	60 000 » »	
†	†	73 000 » »	38 000 » »	
†	†	16 250 » »	13 000 » »	
†	*b*	2 000 » »	*b*	
†	†	40 000 » »	22 592 » »	De ondernemers komen mondeling met de bevolking overeen, en verleenen voorschotten van hoogstens f 3 per 1000 planten; de betaling aan de planters, bij levering, bedroeg f 10 per 1000 planten.

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriekgebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Pasoeroean	Pasoeroean	Poerworedjo	Porrong	†
	Malang	Pakkies, Gondanglegie, Sengoro, Penangoengan en Kotta Malang	† (22 schuren)	$4^{289}/_{500}$
		Gondanglegie en Sengoro	† (12 schuren)	$10^{291}/_{500}$
		Gondanglegie en Kotta Malang	† (5 schuren)	$1^{463}/_{500}$
		id.	† (13 schuren)	$3^{115}/_{500}$
		Gondanglegie, Kotta Malang en Sengoro	† (9 schuren)	$2^{229}/_{500}$
		Gondanglegie	† (6 schuren)	$2^{294}/_{500}$
		id.	† (3 schuren)	$3^{44}/_{500}$
		Kotta Malang	† (1 schuur)	$1^{309}/_{500}$
		Gondanglegie, Sengoro en Kotta Malang	† (4 schuren)	$1^{94}/_{500}$
		Kotta Malang	† (2 schuren)	$1^{300}/_{500}$
		id.	† (1 schuur)	$^{215}/_{500}$
		id.	† (1 schuur)	$^{22}/_{500}$
		id.	† (4 schuren)	†
		Gondanglegie, Pakkies, Sengoro en Penanggoengan	† (27 schuren)	$5^{453}/_{500}$
		Gondanglegie en Pakkies	† (8 schuren)	$5^{303}/_{500}$
		Kotta Malang	† (1 schuur)	†
Probolingo	Probolingo	Lemadjang	Tempeh (18 schuren)	$36^{95}/_{500}$
			Tempeh Kidoel (5 schuren)	$14^{273}/_{500}$
			Djarit (7 schuren)	$10^{317}/_{500}$
			Kaweden (8 schuren)	$71^{24}/_{500}$
		Lemadjang, Ranoe-lamongan en Kandangan	Bondojoedo (19 schuren)	$60^{142}/_{500}$

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
†	†	30 000 Amst. pd.	37 500 Amst. pd.	
†	125	121 812 » »	125 000 » »	
†	†	200 000 » »	1 280 875 » »	Volgens de ontvangen opgaven, die echter, zoo als de resident opmerkt, weinig vertrouwen verdienen, zouden de hier gevestigde tabaksondernemingen eene gezamenlijke productie hebben verkregen van 2 522 687 Amst. ponden, tegen 4 761 625 ponden in 't vorig jaar, en 3 078 875 ponden in 1862. Het product wordt door de landbouwers geheel naar eigen goedvinden geteeld en bestaat nagenoeg uitsluitend uit Javasche soorten; niet dan met zeer veel moeite en ten koste van opofferingen zijn de planters te bewegen tot het verbouwen van betere soorten. De opkoop geschiedt hetzij op het veld, hetzij gedroogd. Het geven van voorschotten is nagenoeg algemeen, en vindt, wegens concurrentie onder de opkoopers, zelfs op zoo ruime schaal toepassing, dat de meeste tabak gezegd wordt reeds betaald te zijn vóór dat het gewas half rijp is, hetgeen veel bijdraagt tot verwaarloozing van het onderhoud. Ook vinden dien ten gevolge vele kwade praktijken plaats; soms is een en hetzelfde veld, zegt de resident, aan drie verschillende opkoopers verkocht, van welke ieder de helft van de waarde in voorschot heeft betaald, zelfs gebeurt het dan nog wel, dat het product aan een ander verkocht wordt die geen voorschot gegeven heeft. De inkoopsprijs bedraagt zelden meer dan f 8 à f 10 per 1000 planten. *a.* De productie van 1863 is begrepen onder het boven reeds opgegoven cijfer van 1 280 875 Amst. ponden. *b.* Of deze ondernemingen reeds in 1863 gewerkt hebben, blijkt niet.
†	366	150 000 » »	366 250 » »	
†	†	59 375 » »	*a*	
†	667	250 000 » »	666 625 » »	
†	†	18 750 » »	*a*	
†	†	†	*a*	
†	650	408 750 » »	650 000 » »	
†	187	187 500 » »	187 500 » »	
†	123	50 000 » »	123 375 » »	
†	*b*	250 000 » »	*b*	
†	*b*	187 500 » »	*b*	
†	391	431 000 » »	390 875 » »	
†	306	†	305 750 » »	
†	116	116 500 » »	115 375 » »	
†	325	61 500 » »	325 000 » »	
200	173	200 000 » »	214 500 » »	Van de 14 ondernemers, aan wie regt van opstal is verleend voor inrigtingen tot den opkoop en de bereiding van tabak voor de Europesche markt, hadden er in 1864, even als in het vorig jaar, 10 gewerkt. wel was eene nieuwe onderneming in werking gekomen, doch daarentegen had er een stilgestaan. De gezamenlijke productie beliep 687 000 Amst. ponden. tegen 805 750 ponden in het vorig jaar en 645 750 ponden in 1862. De ondernemers gaan mondelinge overeenkomsten aan met de planters en verstrekken zelven de bibiet.
60	33	60 000 » »	29 250 » »	
90	160	87 500 » »	78 750 » »	
40	*a*	40 006 » »	*a*	
125	165	120 000 » »	193 750 » »	

Digitized by Google

Gewesten	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen)
		Lemadjang	Pandanwangie (8 schuren)	$16^{54}/_{500}$
		Lemadjang en Ranoe-lamongan	Tikoeng (6 schuren)	$20^{99}/_{500}$
		Lemadjang	Sookodono (8 schuren)	$25^{192}/_{500}$
		Ranoe-lamongan	Klakka (3 schuren)	$9^{224}/_{500}$
		Kraksan	Wangkal (6 schuren)	$14^{314}/_{500}$
		Gending	Gading (4 schuren)	$18^{422}/_{500}$
Bezoekie	Panaroekan	Pradjekan	Pradjekan	$8^{5099}/_{7096}$
		Soemberwaroe	Soemberwaroe	$6^{3108}/_{7096}$
		Kalitikoos	Kalietikoos	$8^{5393}/_{7096}$
	Bondowosso	Bondowosso	Sekarpoetie	$38^{448}/_{500}$
		Bondowosso en Penangoengan	Bondowosso	$24^{247}/_{500}$
		Penangoengan	Tamanan	18
		Wonosarie	Het Vertrouwen	$38^{468}/_{500}$
			Lodjadgar	$16^{89}/_{500}$
			Tangsil	$8^{367}/_{500}$
		Djember	Djember	$16^{1}/_{2}$
		Djember en Soekokerto	Djeleboek	13
		Soekokerto	Soekowono	$17^{1}/_{2}$
			Soekokerto	25
		Poeger en Tangool	Tangool	$9^{1}/_{2}$

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product. (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
»	34	»	32 250 Amst. pd.	De aanplantingen worden zooveel mogelijk door hen nagegaan. De betaling, bij levering aan de schuren, bedraagt doorgaans per 1000 planten, voor de 1ste soort f 15 à f 20, voor 2de soort f 10 en voor 3de soort f 5. Voorschotten werden niet verleend. Meerendeels werd kooltabak opgekocht, de soort genaamd Djember of kanarie-tabak was mede gewild; Java-tabak werd echter weinig opgekocht. In het verkrijgen van werkvolk werd geen moeijelijkheid ondervonden. Het dagloon voor het werk in de schuren bedraagt 30 en 33[5] cent; het ligte werk als het sorteren der bladeren enz. wordt door vrouwen verrigt, tegen betaling van een halven cent per bos van 25 bladeren. De oogst was vrij gunstig en voor eenige ondernemingen zelfs voordeelig, ten gevolge van de goede qualiteit van het gewas. Gemiddeld werd verkregen één Amst. pond van 12 planten. De ondernemingen liggen op ongelijke afstanden zonder grensscheiding van elkander, hetgeen nog al aanleiding gaf tot concurrentie in het opkoopen. *a.* Deze onderneming is eerst in 1864 in werking gekomen.
80	41	77 500 Amst. pd.	41 625 » »	
25	29	22 500 » »	39 000 » »	
60	155	60 000 » »	136 000 » »	
10	25	7 000 » »	12 500 » »	
15	32	12 500 » »	28 125 » »	
60	20	†	6 000 » »	
55	30	17 772 » »	20 000 » »	
35	20	44 000 » »	2 000 » »	De ondernemingen waren, even als in 't vorig jaar, 14 in getal, zijnde de onderneming Wonosarie, ofschoon in 't vorig verslag genoemd, sedert 1862 niet meer in werking geweest. De gezamenlijke productie beliep in 1863 (bij 11 ondernemingen) 670 300 Amst. ponden, in dit jaar (bij 12 ondernemingen) 2 186 810 Amst. ponden, zijnde van de overigen de productie niet opgegeven. In 1862 was de opbrengst (bij 15 ondernemingen) 1 888 000 Amst. ponden. Even als in 1863 werd de uitgestrektheid door de bevolking beplant met tabak voor de Europesche markt, geschat op omstreeks 2500 bouws. Voorschotten werden niet verleend. De prijzen waarvoor het product aan de schuren geleverd werd, beliepen naar gelang van de soort $2^1/_2$, 2 en $1^1/_2$ cent per plant. Bij sommige ondernemingen werd de tabak per blad ingekocht en werden 10 bladeren voor één plant gerekend. In de schuren werd meest op taak gewerkt; het dagloon bedraagt in den regel 25 cents. Vaste werklieden, waar deze in in dienst zijn, genieten f 7 à f 8 's maands.
†	†	45 487 » »	25 800 » »	
†	†	132 000 » »	†	
†	†	216 087 » »	113 000 » »	
†	†	155 000 » »	†	
†	†	90 720 » »	78 000 » »	
†	†	69 000 » »	†	
†	†	337 500 » »	61 500 » »	
†	†	195 000 » »	70 000 » »	
†	†	371 744 » »	150 000 » »	
†	†	512 500 » »	120 000 » »	
†	†	†	24 000 » »	

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Banjoewangie	Banjoewangie	†	†	†
Banjoemas	Banjoemas	Kaliredjo	Pegadoengan (naam der dessa) (4 schuren)	†
Kadoe	Magelang	Probolingo en Romaneh	Niet opgegeven (etablissementen gevestigd te Djomoijo, Djetak en Sroemboeng)	†
	Temangoong	Djetis	Temangoong (naam der plaats waar de onderneming gevestigd is) (5 schuren)	†
Madioen	Madioen	Oeteran, Maospatie, Bagie, Tjaroeban, Kanigoro		
	Magettan	Boeloe, Gorang-Gareng		
	Poerwodadie	Poerwodadie	†	†
	Ngawie	Sepreh		
	Ponorogo	Djogorogo en Toeloong		
		Derro	†	†
Kedirie	Kedirie	Kotta, Modjorotto, Djambean, Soekoredjo en Papar	Kedirie, Papar, Potjanan Toeloong-Agoong *a* Djambean (naam der plaats waar de onderneming gevestigd is)	†
	Blitar	Blitar, Srengat, Wringie en Lodoijo	Blitar *b* Plossokrep (naam der plaats waar de onderneming gevestigd is)	†

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
†	»	28 988 Amst. pd.	»	Deze onderneming was eerst in het laatst van 1864 in werking gekomen. De ondernemers kochten den tabak op tegen f 20, f 15 of f 10 per 1000 planten, naar gelang van de soort. Voorschotten werden niet verleend. De oogst kon als zeer gunstig worden aangemerkt. Het verkregen product was uitsluitend kooltabak. Werkvolk bood zich vrijwillig aan tegen een loon van f 6 's maands en voeding.
150 000 planten	5	15 000 » »	1 300 Amst. pd	Ook in dit gewest was slechts één tabaksondernemer gevestigd, die op den grond rondom zijn woonhuis, waarop hij regt van opstal had en tabak plantte, doch voor het overige met de omliggende bevolking mondeling overeenkwam. Voorschotten werden door de bevolking niet verlangd. Ofschoon de ondernemer alleen bibiet van kooltabak verstrekte, kocht hij toch ook Javatabak op. Het product is goed van qualiteit, doch de behandeling door de planters liet nog veel te wenschen over.
250	100	150 000 » »	61 000 » »	De eigenaar dezer ondernemingen verstrekt mede bibiet aan de bevolking en betaalt het product, bij inlevering aan de schuren, naar gelang van de soort, met 2, $1^1/_2$, 1 of een halven cent per plant. De oogst was niet voordeelig te noemen. Het sorteren van den tabak enz. geschiedde door vrouwen en kinderen, die, naar gelang van het verkregen getal bossen, 25 à 50 cens daags verdienden. Mannen werden slechts als vaste werklieden aangenomen, tegen een loon van f 6 's maands, benevens huisvesting.
†	†	50 000 » »		
†	631	200 000 » »	442 313 » »	In dit gewest werd in 1864 slechts door twee ondernemers tabak opgekocht, die te zamen verkregen 210 000 Amst. ponden, tegen 492 313 pond in het vorige jaar en 173 330 pond in 1862. In 1863 werd bovendien door een derden ondernemer eene hoeveelheid van 15 227 Amst. pond verkregen, doch deze scheen in 1864 niets te hebben opgekocht.
†	100	10 000 » »	50 000 » »	
†	†	1 178 750 » »	†	In 't vorige jaar waren hier 12 ondernemers voor den opkoop van tabak gevestigd, waarvan er één nog niet begonnen was. De 11 anderen verkregen te zamen 4 040 750 Amst. ponden. Voor 1864 werden slechts 10 ondernemers opgegeven, met eene gezamenlijke productie van 3 179 000 Amst. ponden. In 1862, toen 11 ondernemers aanwezig waren, werd ten gevolge van den ongunstigen oogst, slechts eene hoeveelheid van 1 023 622 Amst. ponden verkregen. Over het algemeen worden weinig voorschotten
†	†	1 329 375 » »	†	

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriekgebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
			Toeloong Agoong *c* (als voren)	
			Blitar (als voren)	
			Blitar (als voren)	
	Ngrowo	Kotta, Ngoenoot, Pekoentjen en Kalangbret	Toeloong Agoong *c* (als voren)	†
			Soekoredjo *a* (als voren)	
			Blitar *b* (als voren)	
Rijstpel-ondernemingen.				
Preanger regentschappen	Noord Tjandjoer (afd.)	Negorij	Saijang	1 421/500
		Tjiblagong	Moendjoel	294/500
		Tjipoetrie	Panembong	1 22/500
		Negorij	Saijang	1 184/500
	Soekaboemie (afd.)	Goenong Parang	Tjiplang	498/500
		Tjitjoeroek	Tjitjoeroek	†
	Tjandjoer (afd.)	Tjipoetrie	Tjipoetrie	3 231/500
	Noord-Bandong	Oedjoeng Broengkoelon	Soekasarie	3 257/500
			Soekakarta	3 466/500
			Zonder naam	1/[illegible]
			Palasarie	†
		Tjilakottot	Ardjowinangon	497/500

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product. (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In **1864**.	In **1863**.	In **1864**.	In **1863**.	
†	†	670 875 Amst. pd.	†	verleend en wordt het product, tegen dat het tot rijpheid gekomen is, te velde opgekocht, tegen contante betaling. Hoeveel in 1864 de productie beliep van elken ondernemer afzonderlijk, blijkt niet volledig. Voor één hunner omtrent wiens onderneming nog de volgende bijzonderheden zijn aangeteekend, is een cijfer van 700 000 Amst. ponden vermeld gevonden. Die onderneming bestaat uit 4 hoofd-etablissementen met 7 Europesche opzieners en 70 vast bezoldigde inlandsche mandoors, die een maandelijksch tractement genieten van f 10 tot f 18. Verder zijn daaraan timmerlieden, metselaars, smeden enz. verbonden, zoodat jaarlijks alleen aan tractementen wordt uitbetaald circa f 40 000. De onderneming is ingerigt voor de verwerking van 1 000 000 Amst. ponden. In het drukke van den oogst wordt dagelijks aan 2000 personen werk gegeven, zoowel mannen, vrouwen als kinderen. De eersten verdienen van 30 tot 80 cent, vrouwen van 25 tot 40 cent, en kinderen 20 à 30 cent per dag. *a.* Deze ondernemingen behooren aan denzelfden eigenaar. *b.* Als voren. *c.* Idem.
»	»	5 000 pikols rijst	9 400 pikols rijst	Van de 12 in deze residentie gevestigde rijstpel-inrigtingen (1 meer dan in 't vorige jaar) hadden er in 1864 3 niet gewerkt en leverden de 9 overigen niet meer dan 31 210 pikols rijst. In 't vorig jaar produceerden de 10 ondernemingen, toen in werking geweest, te zamen 64 900 pikols rijst. De padie wordt van de regenten, hoofden en bevolking opgekocht, zonder overeenkomst, schriftelijk noch mondeling. Meestal geschiedt het transport voor rekening van den ondernemer; soms echter wordt het product op den molen geleverd. De verkregen rijst wordt in den regel naar Batavia gezonden, alleen in geval van schaarschte wordt een gedeelte plaatselijk verkocht tegen den marktprijs te Batavia. Het benoodigd getal arbeiders, dat trouwens zeer gering is, is gemakkelijk te bekomen. De drie eerstvermelde ondernemingen behooren aan één eigenaar. Ook is dit het geval met de etablissementen Palasarie, en Ardjowinangan. De onderneming Sayang bestaat uit twee molens. Tjitjoeroek en Tjipoetrie behooren aan Chinezen. Alle molens schijnen door water te worden gedreven.
»	»	2 000 » »	4 000 » »	
»	»	9 750 » »	8 500 » »	
»	»	3 550 » »	1 500 » »	
»	»	600 » »	in 1863 nog niet begonnen	
»	»	8 000 » »	6 500 pikols rijst	
»	»	Nihil	8 000 » »	
»	»	id.	Nihil	
»	»	id.	8 000 pikols rijst	
»	»	2 310 pikols rijst	18 000 » »	

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
Cheribon	Cheribon	Kotta Cheribon	Soekalilla	2
		Sindanglaut	Assem	1
		Palimanang	Tjiwaringin	$5^{455}/_{500}$
	Indramaijoe	Karang Ampel	Boedhiradja	$16^{1}/_{2}$
Tagal	Tagal	Maribaija	Larangan (pakhuis voor den opkoop van rijst en padie)	$^{2}/_{5}$
	Brebes	Lossarie	Tandjoong (etablissement tot opkoop van padie en rijst)	$^{105}/_{500}$
		id.	id	1

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
»	»	Nihil	Nihil	De rijstpelling geschiedt hier met stoomwerktuigen. De onderneming stond in 1863 en 1864 stil, omdat eene opkoop van 15 000 pikols padie, en meer was niet te verkrijgen, geen genoegzame verdiensten gaf.
»	»	id.	id.	De streek waarin deze onderneming gelegen is, wordt gezegd niet gunstig gekozen te zijn, zijnde de padie-productie aldaar in den regel slechts genoegzaam voor eigen verbruik. Wegens gedurige verliezen werd het etablissement in 't laatst van 1861 verlaten. De ondernemer rigtte toen een katjangmolen op, doch kon in deze niet met de omringende Chinezen concurreren. Sedert is de onderneming verlaten. Beide molens werden door water gedreven. Laatstelijk zijn de gebouwen verkocht aan den eigenaar der gouvernements suikerfabriek Karang Sembong, die bezig was die gebouwen naar zijnen fabrieksgrond over te brengen voor ampas- en andere loodsen.
»	»	id.	1200 pikols padie	Deze onderneming stelt zich niet zoo zeer ten doel den opkoop van padie ter pelling en lateren uitvoer als rijst, maar alleen opkoop van eene voldoende hoeveelheid padie of rijst ter verstrekking aan de vaste koelies of boedjangs op de nabij gelegen gouvernements suikerfabrieken Glaga Midang en Ardjowinangon. De eigenaar is contractant voor eerstgenoemde fabriek.
»	»	16 227 pikols padie, waarvan verkregen werd 9267 pikols rijst	Nihil	Voor deze onderneming bestaan opkooppakhuizen bij een negental dessa's in de afdeeling Indramaijoe, en te Kapetakan in de afdeeling Ploembon. Zij werkt geheel met eigen boedjangs of wel met dagglooners, die hier op den duur genoegzaam te krijgen zijn. De rijstpelmolen wordt door stoom gedreven. Het werkvolk erlangt 30 cents en een kattie rijst daags. De padie werd in de laatste jaren van de bevolking opgekocht gemiddeld tegen f 2,25 per pikol, en de daarvan gepelde Indramaijoe-rijst met zakken verkocht tegen f 207 de koijan van 30 pikols, of f 6,90 den pikol. Ten gevolge van geldelijke ongelegenheden des oprigters stond de onderneming gedurende 1863 en een gedeelte van 1864 stil; in Julij 1864 ging zij bij publieke veiling in handen van anderen over, die kort daarop den opkoop weder begonnen. Het product vond zijnen uitweg vooral naar Australie.
»	»	Nihil	id.	
»	»	†	1000 pikols padie 1500 » rijst	Het in 1864 verkregen product is niet opgegeven. Er werd slechts een weinig padie opgekocht, die, na ontbolstering, geleverd werd aan de nabij gelegen suikeronderneming Lemahabang.
»	»	Nihil	Nihil	

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
		Brebes	Brebes	8219/500
Samarang	Grobogan	Wirosarie	Wirosarie	†
Andere ondernemingen.				
Bantam	Lebak	Waroeng Goenoeng	† (onderneming voor den afkoop van widjen enz.)	†
Cheribon	Cheribon	Beber	Tratas (opkoop van katjang)	375/500
Samarang	Demak	Demak en Samboong	Demak (id. van katoen)	52173/7096
Japara	Koedoes	Tjendono	Djoerang (cochenille-onderneming)	6325/500
Soerabaija	Sidaijoe	Tambangan	† (opkoop van katjang)	11518/7096
Soerabaija	Modjokerto	Kotta	† (opkoop van katoen)	†

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product. (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In 1864.	In 1863.	In 1864.	In 1863.	
»	»	Nihil	Nihil.	Deze stoomrijstpelmolen was sedert meer dan 3 jaren niet meer in werking.
»	»	id.	†	Rijstpelmolen. In vroegere jaren kocht de ondernemer de padie op de verschillende bazaars, pelde die en verzond de rijst per praauw naar Samarang, doch had van deze onderneming, wegens het gebrekkige transport, voorloopig moeten afzien.
»	»	50 pikols widjen, 10 pik. staart-peper	344 pikols widjen, 114 pik. staart-peper, 1 pikol was, 30 katties gomelastiek, $1/_2$ pik. gardemong	De ondernemer heeft in 1860 met de bevolking schriftelijke overeenkomsten gesloten voor de levering van widjen gedurende den tijd van vijf jaren, tegen betaling van 20 cents de geijkte gantang. De kooper levert het zaad en stelt de planters in de gelegenheid hun product op de hoofdplaats van ieder district te leveren. Voorschotten worden verleend, die niet terugbetaald behoeven te worden bij rampen van hooger hand.
»	»	Nihil	†	Katjang-oliefabriek (niet in werking geweest).
»	»	2000 Amst. pond. katoen	3000 Amst. ponden katoen	Onderneming voor den opkoop van katoen, toebehoorende aan de (sedert ontbonden) Nederl. Indische Maatschappij. Het personeel der maatschappij bemoeide zich in zooverre met den aanplant, dat het alleen toezag, of werkelijk door de planters, die voorschot hadden genoten, aan hunne verpligtingen werd voldaan. In verband tot de finantiele krachten der maatschappij bestond het voornemen deze onderneming in te trekken.
$108^1/_2$	114	Nihil	16 000 Amst. ponden cochenille	Cochenille-onderneming tot in 1857 gewerkt hebbende op contract met het Gouvernement, en sedert voortgezet door middel van overeenkomsten met de bevolking voor de huur van gronden en den aanplant van nopal. Wegens gebrek aan kapitaal had de onderneming in 1864 niet gewerkt, en was dezelve in de laatste maanden van dat jaar door de beheerders verlaten geworden.
»	»	id.	500 pikols katjang	Katjang-olie-perserij, in 1864 bij publieken verkoop overgegaan op een nieuwen eigenaar, die echter wegens het gemis van een geschikt werktuig tot persing der olie, de onderneming nog niet had voortgezet. Werkvolk was moeijelijk te bekomen; het dagloon beliep van 25 tot 40 cent per hoofd. De opkoop had in 1861 en 1862 respectivelijk bedragen 1800 en 3000 pikols katjang.
»	»	id.	Nihil	Onderneming voor den opkoop en de zuivering van kapas, toebehoorende aan de bovenbedoelde katoenmaatschappij. De onderneming was tot dusver nog niet in werking geweest en was in 1864 gesloten geworden.

Digitized by Google

Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid grond in gebruik voor fabriek-gebouwen, loodsen of woonhuizen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden (7096 vierk. Nederl. ellen.)
		Modjorotto	Blimbing (als voren)	†
Pasoeroean	Pasoeroean	Djatie	Zonder naam (oliefabriek)	$1316/_{500}$
	Malang	Kotta Malang	Boering (indigofabriek en olieslagerij)	†
		id.	Magnanerie Marcus (zijdewormenteelt en zijdespinnerij)	$1177^{4}/_{7096}$

Digitized by Google

Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws.		Hoeveelheid verkregen product (meest bij benadering).		AANMERKINGEN.
In **1864**.	In **1863**.	In **1864**.	In **1863**.	
"	"	40 pikols katoen	30 pikols katoen	Onderneming voor den opkoop van katoen, toebehoorende als boven.
"	"	Nihil	†	Deze onderneming bestond van af 1861, doch had nog weinig resultaat opgeleverd; zij was in 1864 in 't geheel niet in werking geweest.
"	"	1875 Amst. ponden indigo, 120 pikols katjang olie	900 Amst. ponden indigo	De ondernemer betaalde de indigo-bladeren met f 20 de snid van een bouw tegalgrond, en sneed vier malen; de katjang tjina kocht hij op tegen f 3 per pikol en verkreeg 600 pikols. Voorschotten worden niet verleend. Het dagloon der gebezigde arbeiders bedraagt 25 cents daags. De onderneming verkeerde in kwijnenden staat.
"	"	12 Amst. ponden zijde	id.	Deze onderneming wordt gezegd nog in hare geboorte te zijn. Men had veel te kampen met sterfte onder de zijdewormen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

bijlage IJ van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 26.

AANTOONING

van de

UITKOMSTEN DER HOUTBOSSCHEN

op

JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentien

SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA,

over het jaar 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	Uitgestrektheid der bosschen in vierkante palen (meest naar gissing). Bevattende geheel of grootendeels djatiehout.	Bevattende een gedeelte djatie-, doch meestal ander hout.	Bevattende in het geheel niet of bijna geen djatiehout.	Getal verzamelplaatsen.	Getal stapelplaatsen, werwaarts het hout uit de bosschen moet vervoerd worden.	Getal huisgezinnen voor de blandongdienst afgezonderd, wanneer deze in werking is.	Getal djatiebalken en dolken, op magtiging van het gewestelijk bestuur in 1864 gekapt en geleverd. Voor plaatselijke behoefte.	Voor vervoer buiten de residentie.	Te zamen.
Bantam . . .	a. »	a. »	a. »	»	»	»	»	»	»
Krawang. . .	$38^{53}/_{320}$	$10^{1}/_{4}$	168	»	»	»	1 476	»	1 476
Preanger regentschappen . .	a. »	a. »	a. »	»	»	»	»	»	»
Cheribon . . .	$443^{11}/_{80}$	$13^{77}/_{80}$	$4222^{6}/_{10}$	»	»	»	3 394	»	3 394
Tagal	$78^{3}/_{4}$	$110^{1}/_{2}$	388	»	»	»	2 360	»	2 360
Pekalongan . .	$19^{1}/_{4}$	14	17	»	»	»	balken . . . . 674 dolken 1018	»	674 1 018
Samarang . .	209	$224^{1}/_{2}$	$155^{1}/_{2}$	12	7	»	balk. en plank. 45 885 dolken . . . } kromhouten } 6 759	»	45 885 6 759
Japara. . . .	72	$17^{7}/_{8}$	$8^{3}/_{4}$	»	»	»	39 307	2 687	41 994
Rembang. . .	1216	$432^{3}/_{8}$	$227^{3}/_{4}$	6	8	a. »	23 401	32 447	55 848
Soerabaija . .	$139^{1}/_{4}$	$175^{3}/_{4}$	$577^{3}/_{4}$	9	3	»	balken . . . bolken . . . zwalpen . . kleinhout . } 79 711	»	79 711
Pasoeroean . .	a. »	a. »	a. »	7	1	»	»	»	»
Probolingo . .	27	»	»	»	2	»	balken . . . . 1462 dolken 223	»	1 462 223
Bezoekie . . .	a. »	a. »	a. »	»	»	»	»	»	»
Banjoewangie .	29	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoemas . .	a. »	a. »	a. »	»	»	»	»	»	»
Bagelen . . .	a. »	a. »	a. »	»	»	»	»	»	»
Kadoe. . . .	a. »	»	»	»	»	»	219	»	219
Madioen . . .	$451^{1}/_{2}$	a. »	a. »	8	2	843	balken, zwalpen enz. } 1163	6 115	7 278
Patjitan . . .	a. »	a. »	a. »	»	»	»	»	»	»
Kedirie . . .	107	51	a. »	»	»	»	balken 1 286	»	1 286
Madura . . .	»	20	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen.	$2830^{149}/_{320}$	$1069^{57}/_{80}$	$5765^{14}/_{40}$	37	23	»	208 338	41 249	249 587
In 1863 was het cijfer . . .	$2299^{223}/_{320}$	$1211^{10}/_{80}$	$2683^{3}/_{40}$	31	13	»	125 518	33 661	159 179
Geeft nu meer .	$530^{246}/_{320}$	»	$3082^{11}/_{40}$	6	10	»	82 820	7 588	90 408
Geeft nu minder	»	$141^{31}/_{80}$	»	»	»	»	»	»	»

Digitized by Google

Hoeveel in 1864 geleverd.			Getal jonge djatieboomen in 1864 aangeplant.			Aanmerkingen.
Stuks sierappen.	Stuks kromhout.	Dolken van ander dan djatiehout.	Geregelde nieuwe plantsoenen.	Minder geregeld in of bij de bosschen zelven.	Te zamen.	
»	»	»	49 859	»	49 859	a. Niet opgegeven.
»	»	»	17 118	»	17 118	
»	»	»	djatie . . 66 071 wildhout 271 000	»	66 071 271 000	
16 200	»	»	119 634	400	120 034	
»	»	»	68 450	7 152	75 602	
»	»	»	60 440	»	60 440	
33 660	1 417	»	72 250	13 200	85 450	
11 730	»	30	33 460	»	33 460	
441 030	181 320	»	57 590	20 000	77 590	
14 500	»	»	20 184	6 963	27 147	
»	»	»	18 000	»	18 000	
»	»	»	32 000	»	32 000	
»	»	»	884 871	»	884 871	
»	»	»	14 150	»	14 150	
»	»	»	55 784	27 116	82 900	
»	»	»	44 084	7 800	51 884	
»	»	»	95 004	21 811	116 815	
»	»	»	18 000	»	18 000	
»	»	»	33 750	»	33 750	
»	»	»	29 440	2 040	31 480	
»	»	»	»	»	»	
517 120	182 737	30	2 056 139	106 482	2 162 621	
291 463	134 301	136	1 691 378	126 786	1 818 164	
225 657	48 436	»	364 761	»	344 457	
»	»	106	»	20 304	»	

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE Z VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 27.

AANTOONING

BETREFFENDE DEN

VEESTAPEL OP JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentien

BATAVIA, SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA,

BIJ HET EIND VAN HET JAAR 1864.

Digitized by Google

GEWESTEN.	BUFFELS.			RUNDE	
	Mannetjes.	Wijfjes.	Te zamen.	Stieren.	Koeijen.
Bantam	55 056	78 040	133 096	453	595
Buitenzorg	46 936	58 119	105 055	1 379	2 525
Krawang	31 235	48 231	79 466	779	1 512
Preanger regentschappen	66 823	106 340	173 163	1 742	3 063
Cheribon	82 532	94 468	177 000	1 230	1 765
Tagal	34 389	51 081	85 470	775	1 001
Pekalongan	21 480	37 888	59 368	801	1 072
Samarang	65 736	124 405	190 141	12 051	24 116
Japara	53 384	67 401	120 785	595	162
Rembang	79 132	90 373	169 505	32 628	35 570
Soerabaija	68 429	89 946	158 375	52 070	57 830
Madura	*a*	*a*	32 021	*a*	*a*
Pasoeroean	19 519	24 249	43 768	51 423	57 503
Probolingo	5 290	6 268	11 558	56 750	54 065
Bezoekie	8 026	11 179	19 205	54 769	43 433
Banjoewangie	5 695	6 035	10 730	13 763	12 821
Banjoemas	35 985	74 419	110 404	9 687	14 873
Bagelen	24 812	62 055	86 867	21 228	52 278
Kadoe	23 170	46 613	69 783	25 806	69 542
Madioen	38 015	66 264	104 279	20 074	34 482
Patjitan	8 429	20 299	28 728	5 221	10 272
Kedirie	51 803	63 480	115 283	7 311	7 793
Te zamen.	*b* 824 876	*b* 1 227 153	2 084 050	*b* 370 535	*b* 486 973
In 1863 was het cijfer	819 395	*b* 1 208 309	2 059 562	*b* 361 627	*b* 471 111
Geeft nu meer	5 481	18 844	24 488	8 908	15 862
Geeft nu minder	"	"	"	"	"

Digitized by Google

REN.	PAARDEN.			AANMERKINGEN.
Te zamen.	Hengsten.	Merries.	Te zamen.	
1 048	5 268	1 242	6 510	*a.* Niet afzonderlijk opgegeven.
3 904	6 201	5 650	11 851	*b.* Ongerekend de cijfers van Madura.
2 291	3 581	6 169	9 750	
4 805	28 120	46 529	74 649	
2 995	25 598	24 816	50 414	
1 776	6 069	6 501	12 570	
1 873	3 650	3 050	6 700	
36 167	7 900	6 130	14 030	
1 457	5 010	4 005	9 015	
68 198	19 929	18 881	38 810	
109 900	18 063	15 579	33 642	
58 759	*a*	*a*	13 904	
108 926	23 710	21 938	45 648	
110 815	13 381	12 443	25 824	
98 202	17 032	14 940	31 972	
26 584	8 848	6 116	14 964	
24 560	5 903	5 849	11 752	
73 506	5 109	4 452	9 561	
95 348	15 595	13 997	29 592	
54 556	14 349	16 196	30 545	
15 493	3 398	5 068	8 466	
15 104	9 898	11 553	21 451	
916 267	*b* 246 612	*b* 251 104	511 620	
890 914	*b* 241 685	*b* 242 432	497 847	
25 353	4 927	8 672	13 773	
"	"	"	"	

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE **AA** VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 28.

AANTOONINGEN

BETREFFENDE

DEN HANDEL, DE SCHEEPVAART

EN DE

INKOMENDE EN UITGAANDE REGTEN

OP

JAVA EN MADURA,

OVER HET JAAR 1864.

Digitized by Google

N°. 1.

ALGEMEENE AANTOONING

DOOR WIEN INGEVOERD.	Voortbrengselen van Europa, Amerika en de Kaap de Goede Hoop.	Voortbrengselen van de West van Indie en Bengalen.	Voortbrengselen van China, Manilla en Siam.	Voortbrengselen van Japan.
Door particulieren:				
van Nederland	f 15 509 438	f 290	f 5 870	f 200
» andere landen	6 471 373	275 094	2 862 913	43 363
» den Oosterschen Archipel	934 715	310 021	648 611	692
Totaal van den particulieren invoer	f 22 915 526	f 585 405	f 3 517 394	f 44 255
Voor rekening van het Gouvernement:				
van Nederland	2 454 332	»	»	»
» Bengalen	»	279 974	»	»
» China en Siam	»	»	685 754	»
» den Oosterschen Archipel	»	»	»	»
Generaal totaal . . .	f 25 369 858	f 865 379	f 4 203 148	f 44 255

Digitized by Google

VAN DEN INVOER.

Voortbrengselen van den Oosterschen Archipel.	Voortbrengselen van Australie.	Totaal aan koopmanschappen.	Totaal aan specien.	Totaal generaal.	*AANMERKINGEN.*
f 56	»	f 15 515 854	f 201 156	f 15 717 010	
»	f 199 090	9 851 833	3 575	9 855 408	
9 052 412	550	10 947 001	1 315 829	12 262 830	
f 9 052 468	f 199 640	f 36 314 688	f 1 520 560	f 37 835 248	
»	»	2 454 832	25 584 952	28 039 284	
»	»	279 974	»	279 974	
»	»	685 754	»	685 754	
6 152	»	6 152	»	6 152	
f 9 058 620	f 199 640	f 39 740 900	f 27 105 512	f 66 846 412	

Digitized by Google

N°. 2.

ALGEMEENE AANTOONING

DOOR WIEN UITGEVOERD.	Voortbrengselen van den Oosterschen Archipel.	Voortbrengselen van de West van Indie en Bengalen.	Voortbrengselen van China, Manilla en Siam.	Voortbrengselen van Japan.
Door particulieren:				
naar Nederland	f 31 789 714	f 100	f 10 149	f 3 968
" andere landen	3 990 655	6 180	393	208
" den Oosterschen Archipel.	5 149 260	35 475	113 075	1 931
Totaal van den particulieren uitvoer.	f 40 929 629	f 41 755	f 123 617	f 6 107
Voor rekening van het Gouvernement:				
naar Nederland, door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij in consignatie	62 076 672	"	"	"
naar den Oosterschen Archipel.	694 211	"	"	"
Generaal totaal . . .	f 103 700 512	f 41 755	f 123 617	f 6 107

Digitized by Google

VAN DEN UITVOER.

Voortbrengselen van Europa en Amerika.	Totaal aan koopman-schappen.	Totaal aan specien.	Totaal generaal.	AANMERKINGEN.
f 7 910	f 31 811 841	"	f 31 811 841	
55 278	4 052 714	f 709 297	4 762 011	
3 717 928	9 017 669	10 395 006	19 412 675	
f 3 781 116	f 44 882 224	f 11 104 303	f 55 986 527	
"	62 076 672	"	62 076 672	
178 388	872 599	4 159 000	5 031 599	
f 3 959 504	f 107 831 495	f 15 263 303	f 123 094 798	

Digitized by Google

N°. 3.

De particuliere *invoer* heeft plaats gehad van de volgende landen, als:

	Koopmanschappen.	Specien.	Totaal.
Van Nederland	f 15 515 854	f 201 156	f 15 717 010
» Engeland	5 883 972	»	5 883 972
» Frankrijk	200 480	»	200 480
» Hamburg	59 292	»	59 292
» Zweden	101 237	»	101 237
» Denemarken	128	»	128
» Amerika (Noord)	179 237	»	179 237
» de Kaap de Goede Hoop	3 307	»	3 307
» Bengalen	170 409	»	170 409
» de Golf van Perzie	103 786	»	103 786
» Manilla	745 052	3 575	748 627
» China	1 547 459	»	1 547 459
» Siam	595 908	»	595 908
» Japan	43 692	»	43 692
» Nieuw Holland	214 595	»	214 595
» Mauritius	3 279	»	3 279
Te zamen	f 25 367 687	f 204 731	f 25 572 418
» den Oosterschen Archipel	10 947 001	1 315 829	12 262 830
Totaal generaal	f 36 314 688	f 1 520 560	f 37 835 248

Van den geheelen invoer is aangebragt met certificaten van Nederlandschen oorsprong, voor eene waarde van f 8 818 054.

Digitized by Google

N°. 4.

De particuliere *uitvoer* heeft plaats gehad naar de volgende landen.

	Koopman-schappen.	Specien.	Totaal.
Naar Nederland	f 31 811 841	»	f 31 811 841
» Engeland	280 241	»	280 241
» Frankrijk	582 480	»	582 480
» Amerika	219 298		219 298
» Bengalen	4 671		4 671
» Perzie	367 315	»	367 315
» China	1 423 920	f 519 697	1 943 617
» Siam	98 374	189 600	287 974
» Japan	10 095	»	10 095
» Australie	1 066 320	»	1 066 320
Te zamen	f 35 864 555	f 709 297	f 36 573 852
» den Oosterschen Archipel	9 017 669	10 395 006	19 412 675
Tolaal generaal	f 44 882 224	f 11 104 303	f 55 986 527

Digitized by Google

N°. 5

De ingevoerde voortbrengselen hebben hoofdzakelijk bestaan in:

PARTICULIERE INVOER.		GOUVERNEMENTS-INVOER.	
Aardewerk en porcelein	f 478 087	Ankers en kettingen	f 43 358
Beestiaal	158 898	Boeken, kaarten, enz.	33 537
Benzoin	154 945	Brandspuiten en dito benoodigdheden	15 280
Blik en dito werk	34 079	Duikerklok met toebehooren	13 743
Boeken	73 580	Drukkerijbehoeften	14 029
Cement	14 351	Geneeskundige behoeften	79 614
Gambier	1 158 292	Gereedschappen	76 964
Garen	23 932	Instrumenten	16 754
Glas- en kristalwerk	177 656	Kleedingstukken en militaire benoodigdheden	363 930
Gom dammar	238 468	2 klokbakenschepen met toebehooren	25 011
Gomelastiek	238 181	Koper (blad- en staaf-)	31 448
Goud (stof)	76 170	Laken- en wollen stoffen	26 849
Goud en zilverwerk	206 189	Lederwerk	32 195
Gutta-porcha	130 573	Lood	39 578
Horologien en instrumenten	10 070	Lijnwaden en katoenen goederen	63 026
Hout en dito werk	260 325	Opium (Levantsche)	324 818
Huiden (koe- en buffel-)	26 322	Id. (Bengaalsche)	184 455
Instrumenten (muzijk-)	21 234	Oorlogsbehoeften	221 635
Juweelen en edelgesteenten	49 718	Provisien	61 473
Kaarsen	60 023	Steenen	71 401
Kaarten (speel-)	13 032	Steenkolen	48 383
Katoen (ruwe)	898 552	Verwwaren	79 215
Kleedingstukken	106 881		
Koffij	562 427		

Digitized by Google

PARTICULIERE INVOER.		GOUVERNEMENTS-INVOER.	
Koper (in bladen)	f 70 748	IJzer (plaat- en staaf-) . . .	f 61 610
Idem (bewerkt)	392 804	IJzer, koper en dito werk . .	294 243
Kramerijen	314 608	Zakken (koffij-)	101 439
Kruid (crèpé)	54 954	Zeildoek	35 078
Lak- en ivoorwerk	20 626	Zilverwerk	279 974
Laken- en wollenstoffen . . .	448 759	Zout.	685 754
Leder- en zadelwerk	120 328		
Lood en dito werk	76 997		
Lijnwaden en katoenen goederen	12 328 286		
Mand- en matwerk	223 719		
Medicijnen- en droogerijen . .	263 420		
Meubelen	133 315		
Modewaren en galanterien. . .	200 661		
Olie (klapper- en katjang-) . .	468 191		
Paarden	325 085		
Papier	287 595		
Parfumerien en oliteiten . . .	95 163		
Paijongs en bezems	95 846		
Peper (zwarte).	251 876		
Id. (witte)	25 763		
Petroleum	13 272		
Provisien en eetwaren	2 770 405		
Rotting (bind)-	899 092		
Rijst	492 589		
Rijtuigen	86 558		
Salpeter	37 432		
Scheepsbehoeften	175 544		
Schrijfbehoeften	64 542		
Sigaren (Manilla-)	873 172		

Digitized by Google

PARTICULIERE INVOER.		GOUVERNEMENTS-INVOER.	
Staal en dito werk	f 64 573		
Stalen pennen	22 370		
Steenen (metsel- en vloer-)	55 101		
Steenkolen	600 705		
Tabak, snuif en sigaren	110 929		
Tabak (Chinesche)	32 035		
Id. (Java)	146 951		
Tarwe	128 479		
Thee (Chinesche)	357 902		
Tin	801 215		
Touwwerk	103 775		
Vaat- en kuipwerk	109 301		
Verwwaren	344 273		
Vogelnestjes (in soorten)	19 564		
Vuurwerk	79 472		
Wapenen	40 833		
Was	750 880		
Wijnen en andere dranken	2 634 719		
IJzer	334 775		
IJzer (bewerk-)	1 092 874		
Zaden	16 339		
Zakken (goenie-)	86 681		
Id. (jutte)	29 337		
Id. (diverse)	97 295		
Zeep	140 156		
Zink	78 070		
Zijde (ruwe)	105 789		
Zijde stoffen	776 404		

Digitized by Google

N°. 6.

Met certificaat van Nederlandschen oorsprong en bewerking zijn in 1864 ingevoerd:

Aardewerk en porcelein	f	91 647
Blik- en dito werk		2 146
Boeken		33 724
Glas- en kristalwerk		65 295
Goud- en zilverwerk		29 788
Goud- en zilvergalon en militaire ornamenten		5 822
Houtwerk		555
Instrumenten (diverse)		3 800
Juweelen en edelgesteenten		2 480
Kaarsen		22 153
Kaarten (speel-)		3 949
Kleedingstukken		14 637
Koperwerk		82 224
Kramerijen		495
Kruid		2 496
Kurken		1 096
Laken- en wollen stoffen		28 471
Lood en dito werk		4 715
Lederwerk		13 565
Lijnwaden		4 912 368
Medicijnen en droogerijen		473
Meubelen		56 534
Transporteren	f	5 378 433

Digitized by Google

Per transport	f	5 378 433
Modewaren en galanterien		10 121
Papier		127 216
Parfumerien		138
Petroleum		4 962
Provisien		933 958
Rijtuigen		6 350
Scheepsbehoeften		25 947
Schrijfbehoeften		6 823
Staalwerk		161
Steenen (marmer-)		1 647
Steenen (metsel-)		2 926
Idem (tigchel-)		250
Tabak, snuif en cigaren		71 918
Tinwerk		40
Touwwerk		38 800
Vaatwerk		89 179
Verwwaren		130 235
Wapenen		7 866
Was		5 829
Wijnen en andere dranken		1 540 974
IJzerwerk		328 598
Zakken (jutte)		25 236
Idem (koffij)		16 262
Idem (diverse)		56 383
Zeep		2 616
Zijden stoffen		3 260
Diverse		1 926
	f	8 818 054

Digitized by Google

AANTOONING

VAN DE

VOORNAAMSTE DER UITGEVOERDE PRODUCTEN.

Digitized by Google

AANTOONING VAN DE VOORNAAMSTE

DOOR WIEN UITGEVOERD.	Rijst.	Koffij.	Suiker.	SPECERIJEN.		
				Foelie.	Nagelen.	Noten-muscaat.
	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.
Door particulieren:						
naar Nederland	108 315$^{83}/_{100}$	147 638$^{21}/_{100}$	1 163 226$^{72}/_{100}$	4$^{91}/_{100}$	"	200$^{91}/_{100}$
" andere landen	218 444$^{8}/_{100}$	4 492$^{47}/_{100}$	122 125$^{82}/_{100}$	14$^{22}/_{100}$	15	238$^{12}/_{100}$
" den Oosterschen Archipel .	429 223$^{96}/_{100}$	1 160$^{9}/_{100}$	15 165$^{57}/_{100}$	"	1	1
Totaal van den particulieren uitvoer.	755 983$^{87}/_{100}$	153 290$^{77}/_{100}$	1 300 518$^{11}/_{100}$	19$^{13}/_{100}$	16	440$^{3}/_{100}$
Door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, in consignatie voor rekening van het Gouvernement:						
naar Nederland	"	895 663$^{84}/_{100}$	942 795$^{28}/_{100}$	2 155$^{77}/_{100}$	8 387$^{34}/_{100}$	9 447$^{74}/_{100}$
Totaal van den uitvoer der voornaamste artikelen	755 983$^{87}/_{100}$	1 048 954$^{61}/_{100}$	2 243 313$^{39}/_{100}$	2 174$^{90}/_{100}$	8 403$^{34}/_{100}$	9 887$^{77}/_{100}$

Digitized by Google

DER UITGEVOERDE PRODUCTEN.

Tin.	Indigo.	Kaneel.	Cochenille.	Peper (ronde).	Thee.	Tabak.	Notenzeep.	Totaal bedrag der waarde.
Pikols.	Ponden.	Pikols.	Ponden.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	
10 079	421 771$^{1}/_{2}$	156$^{40}/_{100}$	16 130$^{1}/_{2}$	8 337$^{97}/_{100}$	3 168$^{37}/_{100}$	128 040$^{51}/_{100}$	»	f 29 179 531
749$^{50}/_{100}$	»	»	»	3 438	47$^{60}/_{100}$	8$^{50}/_{100}$	»	3 364 408
89$^{65}/_{100}$	3 655$^{1}/_{2}$	3	»	235$^{23}/_{100}$	26$^{80}/_{100}$	9 432$^{53}/_{100}$	»	2 946 975
10 918$^{15}/_{100}$	425 427	159$^{40}/_{100}$	16 130$^{1}/_{2}$	12 011$^{20}/_{100}$	3 242$^{77}/_{100}$	137 481$^{54}/_{100}$	»	f 35 490 914
94 452$^{67}/_{100}$	477 683	1 169$^{84}/_{100}$	8 872	148$^{89}/_{100}$	13 451$^{31}/_{100}$	234	84$^{76}/_{100}$	62 076 672
105 370$^{82}/_{100}$	903 110	1 329$^{24}/_{100}$	25 002$^{1}/_{2}$	12 160$^{9}/_{100}$	16 697$^{8}/_{100}$	137 715$^{54}/_{100}$	84$^{76}/_{100}$	f 97 567 586

Digitized by Google

N°. 8.

Aangekomen zijn:

	Schepen.	Lasten.
Van Nederland	197	71 625
» Engeland	63	16 048
» Frankrijk	4	720½
» Hamburg	1	190
» Zweden	1	138
Te zamen uit Europa	266	88 721½
Van Amerika (Noord-)	24	6 305
» de Kaap de Goede Hoop	7	2 069
» de West van Indie	18	4 530
» China, Manilla en Siam	128	22 533½
» Mauritius	4	1 034
» Japan	4	843
» Australie	68	14 774½
» den Oosterschen Archipel	2138	70 731¼
Totaal	2657	211 541¾

Digitized by Google

N°. 9.

Vertrokken zijn:

	Schepen.	Lasten.
Naar Nederland.	396	133 630
" Engeland	5	948
" Frankrijk	4	721
Te zamen naar Europa . . .	405	135 299
Naar Amerika (Noord-)	3	1 129
" de West van Indie	8	2 377½
" China, Manilla en Siam	73	11 254
" Japan	5	939
" Australie	20	2 169
" Oosterschen Archipel	2 245	75 533¼
Totaal . . .	2 759	228 700¾

Digitized by Google

N°. 10.

Van de onder n°. 8 vermelde schepen zijn aangekomen:

	Schepen.	Lasten.
Onder Nederlandsche vlag.		
Van Nederland	194	71 046½
» Engeland	27	8 443
» Hamburg	1	138
» Noord-Amerika	6	2 064
» de Kaap de Goede Hoop	4	1 058
» de West van Indie	5	1 400
» China, Manilla en Siam	34	6 681
» Japan	4	843
» Australie	19	5 897
» den Oosterschen Archipel	2106	67 021¼
Te zamen onder Nederlandsche vlag	2400	164 591¾
Onder Engelsche vlag	96	21 013½
» Fransche »	12	2 744
» Zweedsche »	21	4 020½
» Deensche »	36	4 234
» Hannoversche »	4	377
» Mecklenburger »	2	193
» Oldenburger »	2	481½
» Bremer »	14	3 756
» Hamburger »	21	3 481
» Portugesche »	5	1 244
» Italiaansche »	1	360½
» Turksche »	1	295
» Amerikaansche »	8	2 600½
» Chinesche »	7	266½
» Siamsche »	18	1 530½
» diverse Aziatische vlaggen	9	353
Totaal	2 657	211 541¾

Digitized by Google

N°. 11.

Van de onder n°. 9 vermelde schepen zijn vertrokken:

	Schepen.	Lasten.
Onder Nederlandsche vlag:		
Naar Nederland	325	111 978½
„ de West van Indie	2	496
„ China, Manilla en Siam	15	2 885½
„ Japan	3	573
„ den Oosterschen Archipel	2175	65 483¼
Te zamen onder Nederlandsche vlag	2520	181 416¼
Onder Engelsche vlag	104	22 988½
„ Fransche „	10	2 425
„ Zweedsche „	17	3 717
„ Hannoversche „	4	639
„ Deensche „	23	2 650½
„ Mecklenburger „	2	193
„ Oldenburger „	2	481½
„ Bremer „	12	3 933
„ Hamburger „	19	3 256
„ Spaansche „	1	150
„ Portugesche „	3	865
„ Italiaansche „	1	360½
„ Turksche „	1	295
„ Amerikaansche „	8	2 799½
„ Chinesche „	7	263½
„ Siamsche „	15	1 786½
„ diverse Aziatische vlaggen	10	481
Totaal	2759	228 700¾

Digitized by Google

N°. 12.

De ontvangen regten zijn geweest als volgt:

Inkomende regten	f 5 096 717,05 5
Uitgaande »	3 577 119 99 5
Entrepôt »	63 008,11
Overscheeps »	2 484,26
5 per cent additionele regten	436 828,69 5
Pakhuishuur	123 650,37
Waaggelden	31 663,56
Consumtieregten op tabak	90 537.82
Te zamen	f 9 422 009,86 5

Onder bovenstaande perceptie zijn echter begrepen:

fictive regten op den uitvoer van producten naar Nederland voor rekening van het Gouvernement	f 2 864 413 31 5	
wegens gewone terugbetalingen	98 513,87	
		2 962 927,18 5
Alzoo bij 's lands kas werkelijk ontvangen		f 6 459 082,68

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

Bijlage CC (1) van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 29.

OVERZIGT

VAN DEN

HANDEL EN DE SCHEEPVAART

IN DE

NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN IN OOST-INDIE

BUITEN JAVA EN MADURA,

OVER DE JAREN 1860 TOT EN MET 1864.

(1) Bijlage litt. BB is, ter inzage van de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd.

Digitized by Google

Gewesten of havens. De met een * geteekende havens zijn vrijhavens.	JAREN.	INVOER. Voortbrengselen van Europa en Amerika.	de West van Indie en Bengalen.	China, Japan, Manilla en Siam.	den Oosterschen Archipel.	Totaal koopmanschappen.	Specien.	Algemeen totaal.	UIT Voortbrengselen van den Oosterschen Archipel.	de West van Indie en Bengalen.	China, Japan, Manilla en Siam.	Europa en Amerika.
Sumatra's Westkust en Benkoelen c. a.	1860	f 3 215 022	f 148 506	f 177 360	(¹) f 928 989	f 4 469 877	f 382 641	f 4 852 518	f 6 205 [illegible]09	f 3 060	f 3 518	f 104 968
	1861	3 617 294	121 794	201 250	(¹) 1 121 255	5 061 593	327 100	5 388 693	6 901 904	638	9 229	133 692
	1862	3 308 307	142 321	234 553	(¹) 822 616	4 507 797	473 557	4 981 354	7 420 260	1 607	9 887	98 562
	1863	3 041 636	147 807	219 312	(¹) 811 514	4 220 269	142 067	4 362 336	6 833 406	4 978	9 023	136 852
	1864	3 341 618	179 739	295 788	562 340	4 379 485	395 220	4 774 705	7 592 562	2 520	9 391	94 544
Palembang.	1860	948 083	98 465	228 134	638 458	1 913 140	468 019	2 381 159	1 251 744	65	1 644	308
	1861	872 398	75 200	208 [illegible]89	543 866	1 699 553	353 433	2 052 986	891 687	1 417	1 137	8 812
	1862	651 307	80 010	230 197	446 150	1 407 664	408 768	1 816 432	900 713	»	8 809	6 103
	1863	680 987	82 616	238 984	460 327	1 462 914	423 195	1 886 109	1 117 614	2 349	3 156	7 985
	1864	600 258	87 186	196 733	551 268	1 435 445	459 418	1 894 863	1 315 5[illegible]3	27	2 669	3 470
Moearah Kompeh.	1860	61 094	15 104	23 95[illegible]	26 226	126 377	»	126 377	52 548	»	»	»
	1861	130 410	17 310	27 950	43 493	219 163	»	219 163	84 825	»	»	»
	1862	75 088	9 413	32 032	39 489	156 022	»	156 022	100 724	»	8	200
	1863	101 614	18 093	49 822	50 992	220 521	72 448	292 969	192 466	750	»	12[illegible]
	1864	130 836	9 049	35 413	59 567	234 865	»	234 865	261 355	640	»	112
Muntok (Banka).	1860	107 958	39 172	143 278	304 142	591 845	4 750	596 595	53 484	946	17 700	1 701
	1861	117 207	57 643	148 199	280 351	603 400	»	603 400	51 834	5 266	11 841	10 978
	1862	110 113	42 494	119 447	187 870	459 924	14 925	474 849	36 166	1 457	11 487	23 567
	1863	192 189	60 652	178 521	307 581	738 943	60 130	779 073	62 337	6 910	3 701	63 548
	1864	152 685	92 651	132 683	371 992	750 011	45 450	795 461	60 409	1 620	1 668	43 321
* Riouw.	1860	9 618	246 944	46 657	697 959	1 001 178	31 800	1 032 978	1 576 542	1 099	27 482	11 688
	1861	18 338	278 277	90 984	526 135	913 684	69 860	983 544	1 852 391	13 026	77 718	37 613
	1862	25 428	373 183	91 561	348 340	838 512	64 065	902 577	1 591 295	9 125	78 393	17 809
	1863	9 039	282 733	109 468	492 804	894 044	152 023	1 046 067	1 592 546	9 220	104 374	10 419
	1864	34 038	307 078	83 315	448 514	872 975	477 060	1 350 035	1 717 840	3 204	53 580	20 110

(¹) Hieronder, bij uitzondering, *gouvernements*-invoer (zout), ter waarde van f 5000 in 1860, f 80 000 in 1861, f 65 553 in

V O E R.			AANGEKOMEN SCHEPEN.						VERTROKKEN SCHEPEN.					
			Europeesch getuigde.		Inlandsch getuigde.		Totaal.		Europeesch getuigde.		Inlandsch getuigde.		Totaal.	
Totaal koopmanschappen.	Specien.	Algemeen totaal.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.
f 6 315 655	f355 872	f 6 671 527	142	22 231¾	244	1 416½	386	23 648¼	146	23 644	230	1 318¼	376	24 962¼
7 045 463	203 717	7 249 180	110	19 671¼	121	640½	231	20 311¾	125	19 466¼	135	817	260	20 283¼
7 530 316	398 097	7 928 413	113	16 537¼	178	838½	291	17 375¾	128	18 276½	201	1 077	329	19 353½
6 984 259	111 237	7 095 496	129	17 673¾	174	915	303	18 588¾	131	17 376¾	177	1 054	308	18 430¾
7 699 017	160 385	7 859 402	140	20 041½	187	1 065½	327	21 107	125	18 773	175	914½	300	19 687½
1 253 761	157 887	1 411 648	71	4 932½	370	2 284	441	7 216½	82	4 267	370	2 777¾	452	7 044¾
903 053	126 507	1 029 560	77	5 669¾	415	2 172½	492	7 842¼	52	5 299¾	450	2 226½	502	7 526¼
915 625	333 709	1 249 334	76	5 923½	369	2 051½	445	7 975	78	5 632½	367	1 972¼	445	7 604¾
1 131 104	161 785	1 292 889	82	5 865½	405	2 213¾	487	8 079¼	63	4 182	411	2 994¾	474	7 176¾
1 321 739	456 040	1 777 779	81	6 433½	324	1 778½	405	8 212	79	6 137	344	1 904½	423	8 041½
52 518	1 685	54 233	„	„	87	365½	87	365½	„	„	92	368½	92	368½
84 825	2 925	87 750	1	47½	93	288¾	94	336¼	1	47½	117	364½	118	412
100 932	„	100 932	1	169	143	423½	144	592½	„	„	160	531¾	160	531¾
193 336	„	193 336	„	„	44	143	44	143	1	150	43	179	44	329
262 107	„	262 107	„	„	161	485	161	485	„	„	127	410	127	410
73 831	405 446	479 277	75	5 656	324	1 547	399	7 203	71	5 273½	306	1 448	377	6 721½
79 919	442 027	521 946	73	5 763½	360	1 814	433	7 577½	76	6 427½	360	1 486	436	7 913½
72 677	322 565	395 242	71	5 889½	274	2 247	345	8 136½	67	5 042½	287	2 369¼	354	7 411¾
136 496	658 845	795 341	77	6 309	342	1 499½	419	7 808½	77	6 436	335	1 587½	412	8 023½
107 021	641 660	748 681	70	5 597½	268	1 497½	338	7 095	69	5 484½	273	1 590	342	7 074½
1 616 811	160 785	1 777 596	137	14 661	293	3 857½	430	18 518½	133	13 768	287	3 382	420	17 150
1 980 748	64 587	2 045 335	131	13 804¼	276	3 591½	407	17 395¾	135	14 254¾	300	4 214	435	18 468¾
1 696 622	54 075	1 750 697	97	9 392½	314	4 179½	411	13 572	103	10 072¾	325	4 445	428	14 517¾
1 716 559	28 075	1 744 634	107	10 782	313	4 527	420	15 309	101	10 207½	338	5 056½	439	15 264
1 794 734	78 815	1 873 579	143	11 063¾	333	5 211½	476	16 275¼	144	11 151	332	5 010	476	16 161

1862 en f 16 241 in 1863.

Digitized by Google

JAREN.	INVOER.							UIT			
	Voortbrengselen van				Totaal koopmanschappen.	Specien.	Algemeen totaal.	Voortbrengselen van			
	Europa en Amerika.	de West van Indie en Bengalen.	China, Japan, Manilla en Siam.	den Oosterschen Archipel.				den Oosterschen Archipel.	de West van Indie en Bengalen.	China, Japan, Manilla en Siam.	Europa en Amerika.
1860	f 377 962	f 196 983	f 194 567	f 332 721	f 1 102 233	„	f 1 102 233	f 584 455	f 300	f 1 658	f 12 566
1861	219 560	61 963	130 470	293 496	738 489	52 300	790 789	345 728	„	„	168
1862	482 888	170 487	125 097	266 392	1 044 861	45 280	1 090 144	465 376	„	4 886	7 581
1863	227 966	119 620	223 463	115 476	686 525	31 900	718 425	332 106	„	4 294	1 400
1864	341 797	74 847	303 926	380 553	1 101 123	67 194	1 168 317	657 012	„	5 550	4 252
1860	29 515	13 050	35 997	40 653	119 215	10 000	129 215	107 568	„	„	200
1861	42 526	9 390	39 787	49 396	141 099	12 690	153 789	99 203	„	„	400
1862	49 084	16 232	64 426	63 290	193 032	38 920	231 952	99 081	„	„	778
1863	69 708	8 606	32 290	43 065	153 669	5 300	158 969	31 562	„	„	„
1864	11 787	2 720	50 615	27 306	92 428	11 500	103 928	93 986	„	„	„
1860	736 411	9 634	22 266	416 572	1 184 883	127 541	1 312 424	422 305	„	268	200
1861	906 598	5 927	49 514	596 315	1 558 354	140 525	1 698 879	390 856	„	15 291	6 218
1862	749 548	18 068	62 916	1 148 847	1 979 379	122 540	2 101 919	449 918	„	12 465	9 086
1863	842 046	18 765	87 617	1 168 566	2 067 024	119 500	2 186 524	518 144	81	1 464	3 233
1864	1 046 290	6 584	57 362	1 671 792	2 782 028	91 550	2 873 578	942 758	„	863	22 476
1860	5 099 781	254 498	193 658	2 113 566	7 661 506	208 922	7 870 428	2 983 427	177 190	90 274	1 391 981
1861	3 761 981	460 634	176 402	1 990 669	6 389 689	380 804	6 770 493	3 270 304	346 860	94 355	1 736 734
1862	2 561 440	402 270	260 237	2 259 303	5 483 250	701 862	6 185 112	3 423 128	259 499	67 232	1 209 414
1863	2 149 262	540 300	211 113	1 786 196	4 686 871	364 282	5 051 153	2 588 642	334 245	57 178	1 443 282
1864	2 809 184	637 222	250 771	2 471 348	6 168 525	434 172	6 602 697	3 291 337	410 688	71 254	1 481 043
1860	293 969	7 654	12 737	143 492	457 852	„	457 852	32 703	„	512	27 234
1861	359 301	5 925	40 253	222 303	627 782	„	627 782	22 544	625	112	17 190
1862	236 299	7 079	19 310	174 114	436 802	800	437 602	75 749	400	324	16 579
1863	238 905	8 260	13 336	252 218	512 719	„	512 719	33 355	2 800	600	8 590
1864	429 859	8 650	16 815	344 563	799 887	„	799 887	35 112	360	1 670	3 614

Digitized by Google

O E R.			AANGEKOMEN SCHEPEN.						VERTROKKEN SCHEPEN.					
			Europeesch getuigde.		Inlandsch getuigde.		Totaal.		Europeesch getuigde.		Inlandsch getuigde.		Totaal.	
Totaal koopman-schappen.	Specien.	Algemeen totaal.	Vaar-tui-gen.	Lasten.	Vaar-tui-gen.	Lasten.	Vaar-tui-gen.	Lasten.	Vaar-tui-gen.	Lasten.	Vaar-tui-gen.	Lasten.	Vaar-tui-gen.	Lasten.
f 587 669	»	f 587 669	60	4 636	246	1 493	306	6 129	62	3 992	306	1 787	368	5 779
345 896	f 14 130	360 026	67	4 393	322	1 425	389	5 818	60	4 109	411	1 738	471	5 847
477 843	55 890	533 733	51	4 518	286	1 978	337	6 496	49	4 617	301	2 119	350	6 736
337 800	22 470	360 270	48	2 446	47	514	95	2 960	57	2 216	9	141	66	2 357
667 844	61 200	728 044	46	3 358	95	969½	141	4 327½	44	1 728	84	2 118½	128	3 846½
107 768	19 170	126 938	5	649	286	1 068	291	1 717	7	599	286	1 242	293	1 841
99 603	23 160	122 763	7	514	173	596¾	180	1 110¾	6	473	202	877	208	1 350
99 859	19 110	118 969	2	307	288	1 010	290	1 317	2	307	236	893¾	238	1 200¾
31 562	27 950	59 512	1	145	144	547¾	145	692¾	1	145	156	657	157	802
93 986	14 250	108 236	6	735	171	519	177	1 254	4	377	95	475½	99	852½
422 773	322 950	745 723	93	10 769¼	124	707½	217	11 476¾	102	11 890	154	782	256	12 672
412 365	179 437	591 802	99	10 692½	123	1 038½	222	11 731	103	11 098	128	806½	231	11 904½
471 469	305 435	776 904	105	12 276½	209	1 134	314	13 410½	106	12 801	208	1 020½	317	13 821½
552 922	268 240	821 162	101	11 623	184	1 119½	285	12 742½	99	11 296	179	922	278	12 218
966 097	185 207	1 151 304	125	14 486	171	972¼	296	15 458¼	127	14 741¼	188	1 210¾	315	15 952
4 672 872	424 055	5 066 927	213	30 900	1 136	5 770½	1 349	36 670½	210	31 915½	1 415	8 081½	1 625	39 997
5 448 253	319 110	5 767 363	167	19 476½	1 527	6 975	1 694	26 451½	171	20 183	2 213	10 792¾	2 384	30 975¾
4 959 273	371 600	5 330 873	178	16 395½	1 752	8 646½	1 930	25 042	177	16 114½	2 169	10 212½	2 346	26 327
4 423 347	259 949	4 683 296	159	15 239½	1 067	6 945	1 266	22 184½	172	16 269½	1 393	8 673½	1 565	24 943
5 254 322	389 128	5 643 450	176	15 452	2 124	10 707	2 300	26 159	161	13 837½	2 529	12 202½	2 690	26 040
60 449	50 730	111 179	55	7 197½	178	557½	233	7 755	55	7 201½	163	618½	218	7 820
40 471	»	40 471	62	7 629½	160	560½	222	8 190	60	7 579	124	542	184	8 121
93 052	101 319	194 371	56	5 921½	141	729	197	6 650½	60	6 175½	118	637	178	6 812½
45 264	87 484	132 748	27	3 705	27	407½	(1) 54	4 112½	18	2 254	12	101	(1) 30	2 355
40 756	120 514	161 270	29	3 166½	31	414½	(1) 60	3 581	21	2 221½	31	147	(1) 52	2 368½

(1) Deze opvallende vermindering, in vergelijking met het cijfer der voorafgane jaren, is niet toegelicht gevonden.

Gewesten of havens. De met een * geteekende havens zijn vrijhavens.	JAREN.	INVOER.							U I T			
		Voortbrengselen van				Totaal koopmanschappen.	Specien.	Algemeen totaal.	Voortbrengselen van			
		Europa en Amerika.	de West van Indie en Bengalen.	China, Japan, Manilla en Siam.	den Oosterschen Archipel.				den Oosterschen Archipel.	de West van Indie en Bengalen.	China, Japan, Manilla en Siam.	Europa en Amerika.
* Banda.	1860	f 143 919	f 2 400	f 8 454	f 80 888	f 235 661	»	f 235 661	f 5 065	»	»	f 80
	1861	133 259	1 070	9 751	107 023	251 103	»	251 103	9 137	f 350	f 450	12 773
	1862	87 942	2 015	5 837	137 501	233 298	»	233 298	3 815	»	114	8 780
	1863	99 695	2 725	3 501	163 555	269 476	»	269 476	8 618	»	»	1 895
	1864	107 809	4 635	6 460	95 610	214 514	f 17 000	231 514	4 393	»	440	7 980
* Ternate.	1860	133 267	»	37 656	41 664	212 587	»	212 587	107 650	»	1 472	5 771
	1861	114 184	180	20 165	49 183	183 712	»	183 712	106 502	1 610	3 140	5 440
	1862	74 918	1 286	14 885	69 967	161 056	405	161 461	41 969	120	2 415	4 766
	1863	131 950	595	14 375	62 187	209 107	»	209 107	26 965	»	560	5 600
	1864	164 261	75	26 241	69 062	259 639	»	259 639	53 752	»	975	2 076
* Menado en Kema [1]	1860	158 712	30 002	154 993	350 005	693 712	800	694 512 [2]	436 599	6 667	48 851	135 872
	1861	170 469	33 577	175 616	302 043	681 705	5 350	687 055 [2]	539 651	6 666	51 285	94 211
	1862	113 758	»	104 880	220 148	438 786	13 080	451 866 [2]	364 812	13 333	53 480	85 329
	1863	148 360	22 720	106 490	193 884	471 454	11 900	483 354 [2]	400 869	6 666	49 433	74 935
	1864	191 807	900	138 912	342 203	673 822	20 937	694 759 [2]	357 816	900	87 980	259 456
Timor-Koepang.	1860	66 973	2 613	8 053	39 255	116 894	15 224	132 118	123 805	»	»	»
	1861	82 807	8 338	19 950	65 685	176 380	10 000	186 300	173 506	»	»	791
	1862	39 202	2 252	11 911	43 916	97 281	66 400	163 681	235 324	»	733	372
	1863	46 201	2 970	6 961	48 699	104 831	13 600	118 431	113 466	»	»	»
	1864	53 017	1 618	11 103	34 775	100 513	360	100 873	132 986	»	»	»

(1) Onder de opgaven van 1860—1862 zijn vermoedelijk ook de cijfers van Kema begrepen, ofschoon daarvan niet uit-

(2) Hieronder, bij uitzondering, *gouvernements*-uitvoer (koffij), ter waarde van f 152 617 in 1860, f 152 900 in 1861,

VOER.			AANGEKOMEN SCHEPEN.						VERTROKKEN SCHEPEN.					
Totaal koopmanschappen.	Specien.	Algemeen totaal.	Europeesch getuigde.		Inlandsch getuigde.		Totaal.		Europeesch getuigde.		Inlandsch getuigde.		Totaal.	
			Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.
f 5 145	f 33 989	f 39 134	38	3 440	383	1 915	421	5 355	35	3 312	375	1 875	410	5 187
22 710	48 865	71 575	41	4 960	308	985	349	5 915	40	4 757	287	951	327	5 708
12 709	78 205	90 914	42	4 767	359	1 071	401	5 838	43	4 912	352	1 069	395	5 981
10 513	106 978	117 491	48	4 994	382	1 086	430	6 080	49	5 344	362	1 063 1/2	411	6 407 1/2
12 813	85 061	97 874	31	3 830 1/2	406	1 090	437	4 920 1/2	33	3 748 1/2	390	1 139 1/2	323	4 888
114 893	»	114 893	41	5 127 1/4	26	92 1/2	70	5 219 3/4	37	4 652 1/2	29	93	66	4 745 1/2
116 692	»	116 692	42	4 699	12	57	54	4 756	41	4 696	10	51 1/2	51	4 747 1/2
49 300	14 454	63 754	42	5 436 1/2	11	133	53	5 596 1/2	40	4 745 1/2	13	180	53	4 925 1/2
33 125	38 397	71 522	42	4 077 1/2	10	79	52	4 156 1/2	46	4 596 [illegible]	10	42 1/2	56	4 639
56 803	21 751	78 554	48	4 465	23	120 1/2	71	4 585 1/2	44	4 348	22	121	66	4 469
627 949	11 317	639 266	64	8 678	302	342	366	9 020	67	8 580	292	323	359	8 903
691 813	10 970	702 783	36	4 766	323	783	359	5 549	30	4 719	296	528	326	5 247
516 954	16 780	533 734	51	5 536	172	377	223	5 913	43	4 411	159	310	202	4 721
531 903	21 881	553 784	22	2 397	205	263	227	2 660	20	2 565	181	262	201	2 827
706 152	21 391	727 543	74	7 451	321	2 875	395	10 308	69	7 348	298	2 792	367	10 140
123 805	»	123 805	28	5 576 1/2	32	1 255	60	6 831 1/2	31	5 382 1/2	36	1 234	67	6 616 1/2
174 297	»	174 297	44	6 932 1/4	59	239 1/2	103	7 171 3/4	45	7 509 1/4	69	290 3/4	114	7 800
236 429	»	236 429	55	8 882 1/2	59	345	114	9 227 1/2	58	8 606	84	434	142	9 040
113 466	»	113 466	45	6 048 1/2	67	295 1/2	112	6 341	46	6 830 1/2	88	335 1/2	134	7 166
132 986	33 400	166 386	45	6 579	46	266 1/2	91	6 815 1/2	38	5 951	42	215	80	6 166

drukkelijk blijkt.

f 91 177 in 1862, f 179 396 in 1863 en f 35 276 in 1864.

Digitized by Google

TWEEDE ZITTING 1866 — 1867. — 32.

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE **DD** VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 30.

OVERZIGT

VAN DE VOORNAAMSTE CIJFERS DER

HANDELSBEWEGING EN DER SCHEEPVAART

OP DE BUITENBEZITTINGEN

over de jaren 1863 en 1864.

Digitized by Google

N°. L.

ALGEMEENE AANTOONING van den in- en uitvoer van en naar de verschillende landen (zoowel koopmanschappen als specien) (1).

LANDEN VAN HERKOMST EN BESTEMMING.	1863.		1864.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Nederland	f 1 780 008	f 5 322 212	f 2 781 290	f 6 943 348
Engeland	68 824	—	82 329	144 178
Frankrijk	3 304	—	6 704	—
Duitschland	1 835	—	»	»
Hamburg	159 336	—	173 503	—
Zweden	2 700	—	»	»
Denemarken	»	»	152	—
Amerika	5 470	1 128 589	5 101	565 203
Mauritius	—	2 100	—	6 400
Bengalen	52 132	15 656	51 740	28 521
China	(2) 291 827	625 895	(3) 384 223	(4) 897 706
Manilla	38 070	238 660	56 221	46 387
Siam	11 635	—	6 921	6 982
Cochin China	3 115	—	»	»
Nieuw Holland	37 331	—	78 230	318
Nieuw Guinea	7 828	1 360	13 460	3 351
Singapoer	3 206 284	2 348 540	4 063 077	2 690 118
Poeloe Pinang	280 778	134 108	495 393	437 347
Malakka	»	»	420	—
Trengano	7 810	—	15 695	—
Java en Madura	8 926 096	4 420 490	9 635 420	5 716 262
Diverse plaatsen in den Oosterschen Archipel	3 453 329	3 797 337	4 035 242	3 898 088
Totaal	(5) f 18 094 712	(6) f 18 034 947	(7) f 21 885 121	(8) f 21 384 209

(1) De inrigting der handelsoverzigten laat niet toe eene dusdanige aantooning te geven alleen voor de koopmanschappen.

(2) Hieronder eene som van f 180 645, als invoer van China en Manilla *vereenigd* opgegeven.

(3) Als voren een invoer ter waarde van f 212 020.

(4) Als voren een uitvoer ter waarde van f 202 078.

(5) Hieronder aan specien f 1 396 345.

(6) Als voren f 1 793 201.

(7) Als voren f 2 019 861.

(8) Als voren f 2 268 832.

Digitized by Google

N°. 2.

ALGEMEENE AANTOONING van den in- en uitvoer onder de verschillende vlaggen (1).

Vlaggen.	1863.		1864.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Nederlandsche vlag	f 16 404 173	f 14 627 256	f 19 378 624	f 16 793 309
Engelsche "	945 098	1 033 546	1 266 696	2 207 148
Fransche "	3 154	—	25 384	17 976
Pruissische "	3 596	—	2 535	—
Hamburger "	225 161	231 367	415 238	360 596
Hannoversche "	—	120 927	21 530	—
Lubecker "	—	116 662	"	"
Bremer "	20 832	18 830	3 218	237 580
Oldenburger "	39 355	57 679	912	—
Zweedsche "	2 700	269 791	212	627 633
Deensche "	2 096	101 933	138 872	293 993
Spaansche "	201 825	249 745	311 426	382 917
Amerikaansche "	3 745	924 527	1 853	155 498
Chinesche "	113 637	176 723	125 328	168 492
Siamsche "	2 018	3 090	9 723	10 653
Diverse Aziatische vlaggen .	127 892	102 871	180 540	128 384
Totaal . .	f 18 094 712	f 18 031 947	f 21 885 121	f 21 384 209

(1) Zie noot 1 in den vorigen staat.

Digitized by Google

N°. 3.

De voortbrengselen van Europa en Amerika hebben hoofdzakelijk bestaan in:

	1863.		1864.	
	Bij invoer.	Bij uitvoer.	Bij invoer.	Bij uitvoer.
Aardewerk en porcelein	f 188 531	f 24 680	f 249 886	f 32 284
Amfioen	68 522 (5083/100 pik.)	—	63 226 (4228/100 pik.)	405 (28/100 pik.)
Boeken enz.	10 918		5 319	2 465
Galanterien, modewaren en parfumerien	44 240	880	57 335	9 180
Garens	156 705	116 161	471 774	151 029
Glas- en kristalwerk	88 433	8 934	132 967	3 373
Goud- en zilverwerk	28 547	14 286	26 348	10 740
Koperwerk	68 370	7 443	59 369	4 148
Kramerijen	112 325	7 937	139 955	16 301
Laken en wollenstoffen	105 316	43 498	135 659	11 672
Lood en dito werk	15 233	9 685	19 258	1 959
Lijnwaden en katoenen goederen	5 020 522	1 232 560	5 545 132	1 394 137
Meubelen	11 065	400	7 226	384
Papier	16 2[illegible]9	190	23 211	1 478
Provisien	318 171	17 146	375 999	32 022
Rijtuigen, leder- en zadelwerk	25 655	1 022	17 248	959
Scheepsbehoeften	23 299	1 412	28 963	727
Schrijfbehoeften	27 821	1 188	31 636	2 091
Sigaren	1 735	—	7 592	—
Staal en dito werk	63 444	1 173	53 894	1 874
Verwwaren	16 038	7 541	16 846	1 242
Wapenen (vuur- en andere) en jagtkruid	187 091	37 423	127 396	54 006
Wijnen en andere dranken	653 059	53 233	904 963	60 831
IJzer en dito werk	213 157	49 457	341 251	38 836
Zakken (diverse)	146 624	8 117	12 030	7 428
Zeep	42 185	3 344	42 296	3 047
Zink	8 224	—	9 920	292
Zijden stoffen	29 304	1 696	33 208	1 372

De totale invoerwaarde aan voortbrengselen van Europa en Amerika is geweest in 1863 f 7 979 558 en in 1864 f 9 415 246; de uitvoerwaarde respectivelijk f 1 757 778 en f 1 912 457.

Aan voortbrengselen van de West van Indie en Bengalen werd ingevoerd voor eene gezamenlijke waarde: in 1863 van f 1 316 462 en in 1864 van f 1 439 318; de waarde van den uitvoer bedroeg in beide jaren achtereenvolgens f 367 999 en f 419 959.

De invoeren van voortbrengselen van China, Japan, Manilla en Siam vertegenwoordigden eene gezamenlijke waarde in 1863 van f 1 445 283 en in 1864 van f 1 579 803; de uitvoeren in diezelfde jaren eene gezamenlijke waarde van f 233 783 en f 236 640.

Digitized by Google

N°. 4.

De voortbrengselen van den Oosterschen Archipel

	1863.		
	BIJ INVOER.		BIJ UIT
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.
Aardewerk	—	f 29 021,00	—
Arak	$5711\,^{19}/_{24}$ leggers.	86 462,00	$329\,^{2}/_{5}$ leggers.
Beestiaal.	—	76 308,00	—
Edelgesteenten.	—	158 005,00	—
Eetwaren	—	666 551,00	—
Gambier.	$6\,241\,^{1}/_{2}$ pikols.	74 526,00	$127\,851\,^{1}/_{2}$ pikols.
Gom dammar	—	—	$9\,519\,^{1}/_{2}$ »
Gomelastiek.	$323\,^{1}/_{2}$ »	22 430,00	$3\,501\,^{4}/_{5}$ »
Goud (stof-)	$1\,055\,^{1}/_{8}$ thails.	65 127,00	1 108 thails.
Goud- en zilverwerk	—	22 695,00	—
Gutta percha	$815\,^{1}/_{2}$ pikols.	74 348,00	9 133 pikols.
Hout en dito werk	—	104 755,00	—
Huiden (koe en buffel-)	—	—	24 861 stuks.
Ivoor en dito werk	—	—	$1\,168\,^{1}/_{2}$ pikols.
Kamfer	—	—	$42\,^{1}/_{5}$ »
Katoen (ruwe).	—	—	$35\,791\,^{1}/_{5}$ »
Koffij	$7\,223\,^{2}/_{5}$ »	254 142,00	$170\,470\,^{4}/_{5}$ »
Koperwerk	—	115 554,00	—
Kramerijen	—	14 377,00	—
Lijnwaden	—	641 609,00	—
Matwerk.	—	32 697,00	—
Notenmuscaat	268 »	27 312,00	1 924 »
Noten (wilde)	$3\,141\,^{7}/_{10}$ »	51 986,00	$2\,955\,^{3}/_{5}$ »
Olie (klapper en katjang-)	$9\,500\,^{2}/_{5}$ »	182 427,00	2 030 »
Paarden	470 stuks.	30 845,00	938 stuks.
Peper (witte)	$664\,^{1}/_{3}$ pikols.	9 166,00	$8\,869\,^{3}/_{5}$ pikols.
» (zwarte).	$8\,432\,^{3}/_{5}$ »	119 859,00	36 611 »
» (staart-).	694 »	38 400,00	80 »
Rotting (bind-).	$18\,006\,^{1}/_{2}$ »	88 485,00	101 184 »
Rijst	$252\,961\,^{1}/_{5}$ »	1 820 529,00	$80\,916\,^{4}/_{5}$ »
Schildpad	$115\,^{3}/_{5}$ »	44 804,00	$113\,^{2}/_{5}$ »
Sigaren	—	18 002,00	—
Suiker	$2\,281\,^{3}/_{4}$ »	49 189,00	$1\,928\,^{1}/_{2}$ »
Tabak	$14\,802\,^{1}/_{3}$ »	637 550,00	$4\,713\,^{2}/_{5}$ »
Vogelnestjes	$17\,^{3}/_{4}$ »	27 886,00	14 »
Was	$1\,852\,^{3}/_{4}$ »	214 756,00	$3\,971\,^{4}/_{5}$ »
Zout	20 983 »	100 989,00	23 909 »

De totale invoerwaarde aan voortbrengselen van den Oosterschen Archipel is geweest: in 1863 f 5 957 064 en

Digitized by Google

hebben hoofdzakelijk bestaan in:

	1864.			
...VOER.	BIJ INVOER.		BIJ UITVOER.	
Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
f 14 608,00	—	f 32 147,00	—	f 26 095,00
34 517,00	460 leggers.	68 324,00	120 leggers.	21 404,00
11 905,00	—	106 944,00	—	90 781,00
73 492,00	—	171 965,00	—	248 723,00
165 314,00	—	623 323,00	—	325 401,00
1 199 610,00	10 424 pikols.	168 314,00	132 949 pikols.	1 352 383,00
100 690,00	1 025 1/10 »	7 317,00	6 341 1/5 »	62 358,00
230 925,00	203 1/2 »	15 055,00	1 460 1/4 »	105 917,00
77 440,00	736 1/4 thails.	44 770,00	1 364 1/2 thails.	82 760,00
11 155,00	—	1 916,00	—	7 000,00
517 202,00	2 673 1/2 pikols.	278 486,00	17 668 1/2 pikols.	1 087 467,00
214 815,00	—	79 441,00	—	213 951,00
42 243,00	4 987 stuks.	6 538,00	26 852 stuks.	52 654,00
36 659,00	—	22 236,00	—	28 396,00
20 420,00	10 katties.	490,00	15 4/5 pikols.	82 516,00
471 347,00	3 610 1/4 pikols.	35 233,00	58 027 »	585 643,00
6 289 639,00	5 387 3/5 »	188 226,00	135 467 »	7 142 063,00
70 583,00	—	142 939,00	—	46 196,00
16 913,00	—	20 848,00	—	9 942,00
98 223,00	—	574 255,00	—	111 577,00
119 972,00	—	46 898,00	—	141 925,00
50 640,00	63 1/10 »	1 230,00	1 795 1/2 »	48 867,00
40 485,00	2 151 »	27 415,00	3 271 1/2 »	48 302,00
31 096,00	9 123 3/5 »	210 947,00	3 229 2/5 »	67 704,00
63 430,00	576 stuks.	29 935,00	1 216 stuks.	70 791,00
234 917,00	91 1/2 pikols.	1 810,00	7 078 1/2 pikols.	169 702,00
499 759,00	4 657 1/3 »	68 653,00	28 045 »	376 877,00
1 200,00	395 4/5 »	15 350,00	120 »	5 040,00
590 682,00	16 610 7/10 »	109 886,00	158 266 »	1 073 681,00
457 303,00	355 323 4/5 »	2 675 018,00	91 341 3/4 »	492 733,00
86 660,00	48 1/2 »	45 603,00	269 »	154 889,00
650,00	—	19 697,00	—	305,00
30 144,00	2 869 »	50 984,00	4 684 4/5 »	88 324,00
126 360,00	10 661 4/5 »	562 542,00	3 946 4/5 »	135 229,00
27 392,00	63 1/2 »	32 460,00 (?)	60 »	70 299,00
508 127,00	1 769 3/5 »	214 850,00	4 252 1/3 »	502 494,00
23 826,00 (?)	59 633 1/2 »	303 350,00	28 484 »	28 224,00 (?)

in 1864 f 7 430 893; de uitvoerwaarde respectivelijk f 13 882 096 en f 16 516 921.

Digitized by Google

N°. 5.

AANTOONING van de scheepvaart van en naar de verschillende landen.

VAN EN NAAR.	1863.				1864.			
	AANGEKOMEN.		VERTROKKEN.		AANGEKOMEN.		VERTROKKEN.	
	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.
Nederland	4	1 049	20	5 442½	13	2 905½	25	6 387½
Engeland	4	649	3	965	5	834	4	955
Frankrijk	1	135½	—	—	»	»	»	»
Hamburg	3	249	—	—	3	240	—	—
Amerika	1	138½	7	1 684½	2	919	11	1 968½
Mauritius	—	—	2	299½	—	—	1	127
Bengalen	4	366¼	8	1 240¼	7	799	3	446
China	22	2 418	24	2 849½	18	2 997	19	2 686½
Japan	»	»	»	»	1	231	1	109
Manilla	3	504	3	504	2	173	3	286½
Siam	1	96	—	—	1	33	1	33
Nieuw Holland	31	1 088	37	1 199	30	2 111½	49	944½
Nieuw Guinea	3	96	7	369	6	56	4	51
Singapoer	533	17 366	464	11 123	694	19 823¾	570	12 301½
Malakka	1	10	1	8	1	27	—	—
Poeloe Pinang	49	2 101½	32	1 151	57	3 431½	41	2 181½
Trengano	12	100	8	43	22	110	4	27½
Java en Madura	528	50 212	521	44 773½	718	49 017¾	570	47 843
Diverse plaatsen in den Oosterschen Archipel	3099	35 282½	3438	41 286¾	4095	46 904¾	4582	49 749
Te zamen	4299	111 861¼	4575	112 938½	5675	130 613¾	5888	126 097

N°. 6.

Van de onder n°. 5 vermelde schepen waren de vlaggen verdeeld als volgt:

	1863.				1864.			
	AANGEKOMEN.		VERTROKKEN.		AANGEKOMEN.		VERTROKKEN.	
	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.
Onder Nederlandsche vlag.	3281	96 510½	3618	95 375¾	4436	105 768¼	4741	103 464
» Engelsche »	70	5 458¾	70	6 386¼	142	10 387½	116	9 048½
» Fransche »	»	»	»	»	2	332	1	175
» Hamburger »	4	276	5	327	10	1 337½	10	1 116½
» Hannoversche »	3	567½	3	567½	3	410	3	410
» Lubecker »	1	136	1	136	»	»	»	»
» Bremer »	»	»	1	90	3	1 064½	2	390
» Oldenburger »	1	163	1	163	»	»	»	»
» Zweedsche »	3	555½	3	555½	3	502½	3	502½
» Deensche »	1	140	1	140	4	445	4	445½
» Russische »	1	500	1	500	»	»	»	»
» Spaansche »	5	778	5	778	7	543½	7	543½
» Amerikaansche »	10	2 331	16	3 510½	18	3 031¾	19	3 251½
» Chinesche »	21	592½	22	509½	23	698	18	574
» Siamsche »	1	25	1	25	2	49	4	108
» diverse Aziatische vlaggen	887	3 827½	827	3 874½	1022	6 044¼	960	6068
Te zamen . .	4299	111 861¼	4575	112 938½	5675	130 613¾	5888	126 097

Digitized by Google

N°. 7.

De ontvangen regten zijn geweest als volgt:

	1863.		1864.	
Inkomende regten.	f	409 190,57^{5}	f	423 516,69
Uitgaande »		558 446,84^{5}		608 920,34
Entrepôt »		2 265,65^{5}		3 120,23
Overscheeps »		18,15		179,16
5 pct. additionele regten		48 223,37^{5}		51 286,74
Pakhuishuur		4 442,49^{5}		4 316,65
Consun tieregten op tabak		25 400,91		20 954,59^{5}
Totaal . .	f	1 047 988,00^{5}	f	1 112 294,40^{5}
Van bovenstaande perceptie is wegens gewone terugbetalingen gerestitueerd eene som van		17 099,39^{5}		15 111,89^{5}
Alzoo bij 's Lands kas werkelijk ontvangen	f	1 030 888,61	f	1 097 182,51

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BRIEF VAN DEN MINISTER VAN KOLONIEN.

Nº. 31.

'sGRAVENHAGE, *den* 10*den April* 1867.

Ten vervolge op de bij het Verslag van Nederlandsch Indie over 1862 gedane mededeelingen betreffende de geldelijke uitkomsten der Indische administratie over 1861, heb ik de eer, U H. Ed. Gestr. hierbij te doen toekomen de » Aantooning van de ontvangsten en uitgaven van Nederlandsch Indie over het dienstjaar 1862," waartoe eerst dezer dagen de vereischte gegevens van het Indisch bestuur zijn ingekomen.

Ik verzoek U H. Ed. Gestr. gemelde aantooning als nog te willen doen opnemen in de bijlagen van het jongst ingezonden Verslag van Nederlandsch Indie over 1864, gevoegd geweest bij mijn schrijven van 26 November 1866, litt. H, nº. 30.

De Minister van Kolonien,

TRAKRANEN.

Aan den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE EE VAN HET VERSLAG (Oost-Indie.)

N°. 32.

ONTVANGSTEN en UITGAVEN van Nederlandsch Indie over het dienstjaar 1862. (1)

ONTVANGSTEN IN NEDERLAND.

OMSCHRIJVING.				Bedrag.	Totaal.
Gouvernements-producten in 1862 verkocht.					
Suiker,	763 974 $^{720}/_{1000}$	pikols, à f	15,15 $^{6}/_{10}$ . .	f 11 579 050,70	
Koffij,	894 246 $^{540}/_{1000}$	" "	46,75 $^{3}/_{10}$ . .	41 809 180,97 ^{5}	
Tabak.	768 $^{208}/_{1000}$	" "	45,26 . .	34 769,65	
Indigo,	3 082 $^{197}/_{1000}$	" "	596,25 $^{7}/_{10}$ . .	1 837 838,46	
Cochenille.	60 $^{768}/_{1000}$	" "	169,15 $^{4}/_{10}$ . .	10 279,17	
Tin,	82 289 $^{640}/_{1000}$	" "	73,29 $^{4}/_{10}$ . .	6 031 367,34 ^{5}	
			Transporteren	f 61 302 486,30	

(1) In deze ontvangsten en uitgaven zijn niet opgenomen:

1°. de ontvangsten en uitgaven voor rekening van anderen, die wel invloed hebben gehad op den staat der kassen, doch verder ten eenen male vreemd zijn aan die van Nederlandsch Indie;

2°. de fictive uitgaven en de daartegenover tot een gelijk bedrag geboekte fictive ontvangsten in Indie, wegens verstrekking van materialen uit 's lands voorraad. Door die beide sommen, welke in 1862 bedroegen f 1 334 463,03, in de werkelijke ontvangsten en uitgaven te begrijpen, zou men ze beide verkeerdelijk zoo veel te hoog doen voorkomen;

3°. de bekende rentepost van f 9 800,000, die sedert de wet van 31 December 1864 (*Staatsblad* n°. 151) niet meer kan worden beschouwd als uitgaaf ten laste van Nederlandsch Indie, maar die deel uitmaakt der koloniale bijdragen aan het moederland;

4°. de aan Nederlandsch Indie vreemde uitgaven voor de consulaten in China en Japan, ad f 141 628,74 ^{5}, terwijl daarvoor geraamd was f 70 702.

De *raming* der ontvangsten en uitgaven voor het dienstjaar 1862, medegedeeld in de

Digitized by Google

OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
Per transport	f 61 302 486,30	
Notenmuscaat, 7 895$^{096}/_{1000}$ pikols, à f 50,00$^{3}/_{10}$ . .	394 722,91	
Foelie, 1 292$^{596}/_{1000}$ " " 52,09$^{9}/_{10}$ . .	67 343,17	
Kruidnagelen, 1 691$^{690}/_{1000}$ " " 16,43$^{6}/_{10}$ . .	27 802,08	
Kaneel, 1 587$^{672}/_{1000}$ " " 59,57$^{9}/_{10}$ . .	94 591,62	
Peper, 402$^{260}/_{1000}$ " " 17,13$^{2}/_{10}$ . .	6 891,41	
Notenzeep, 31 " " 431,62$^{6}/_{10}$ . .	13 380,38	
Kaneelolie, 0$^{948}/_{1000}$ " " 6 263,14 . .	5 937,46	
Thee, 14 642$^{274}/_{1000}$ " " 88,46 . .	1 295 261,50^{5}	
		f 63 208 466,83^{5}
Winst op voor gouvernements-rekening gehouden zee-assurantie op producten	"	146 451,81
Diverse ontvangsten.	"	204 918,19
		f 63 559 836,83^{5}

bijlage M tot het regeringsverslag over dat jaar en sedert op meer dan één punt gewijzigd, bedroeg oorspronkelijk, wanneer daaruit worden geligt de vier zoo even genoemde posten:

	In Nederland.	In Indie.	Totaal.
Ontvangsten . . .	f 47 409 794,00	f 57 312 269 00	f 104 722 063,00
Uitgaven	7 632 979,66	80 903 644,04	88 536 623,70

zoodat de oorspronkelijke *begrooting* voor het dienstjaar 1862 een overschot deed voorzien van . . . . f 16 185 439,30

Dit overschot is gevormd uit gelijke bestanddeelen als de som van f 16 231 789,63, in de wet van 16 September 1866 (*Staatsblad* n°. 152) uitgetrokken wegens *bijdragen van Nederlandsch Indie aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven.*

Mogt men overigens de voor 1862 geraamde of thans medegedeelde werkelijke ontvangsten en uitgaven willen vergelijken met de begrooting van Nederlandsch Indie voor het dienstjaar 1867, men zij dan indachtig *vooreerst*, dat het op die begrooting toegepaste stelsel van *onzuivere* raming der producten zoowel de ontvangsten als de uitgaven verhoogde met f 10 429 666,08; *ten andere*, dat onder de uitgaven in Nederland is begrepen de post wegens bijdragen van Nederlandsch Indie aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven; *eindelijk*, dat ook die begrooting nog in ontvang en uitgaaf bezwaard bleef met den fictiven post wegens levering van materialen uit 's lands voorraad, ad f 2 159 428. Tegenover de zoo even gezuiverde ramingen en de uitkomsten van het dienstjaar 1862 plaatse men alzoo de volgende ramingcijfers voor 1867:

	In Nederland.	In Indie.	Totaal.
Ontvangsten . . .	f 50 151 754,56^{5}	f 60 260 428,00	f 110 412 182,56^{5}
Uitgaven	9 068 330,28^{5}	85 112 062.65	94 180 789,63
			f 16 231 789,63

Digitized by Google

ONTVANGSTEN IN INDIE.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans. .	f 21 588,06	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten . .	597 178,96	
	Slagten van varkens	201 110,00	
	Vischmarkten en vischpachten.	229 949,98	
	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen (sero's)	255 530,10	
	Arak en andere sterke dranken	312 115,99	
	Verkoop van saguweer	11 220,00	
	Inlandsche tabak	92 520,00	
	Inlandsche neringen en bedrijven.	97 440,00	
	Waijangs	6 000,00	
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . . .	85 746,00	
	Diverse kleine middelen	184 041,77	
	Diverse kleine eilanden	11 100,00	
	Vogelnestklippen	60 456,00	
	Kleine lombard	401 775,10	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen.	10 981 432,25	
	Licentien op de pho- en tophospelen	410 129,96^{5}	
	Nipahout en kreupelbosschen	34 860,00	
			f 13 994 197,17^{5}
II.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt- en waaggelden, zoomede 5 per cent additioneel regt . . .	f 9 139 572,58^{5}	
	Consumtieregt	100 692,61^{5}	
	Transporteren	f 9 240 265,20	f 13 994 197,17^{5}

Digitized by Google

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport	f 9 240 265,20	f 13 994 197,17^{5}
	Belasting op den verkoop van tabak	11 278,50	
	Haven-, ankerage- en loodsgelden	203 395,30	
	Klein zegelregt	551 397,33	
	Collaterale successien onder Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen.	67 935,18	
	Collaterale successien onder vreemde oosterlingen . .		
	Belasting op de overschrijving van vaste goederen ('s heeren geregtigheid).	276 734,96	
	5 per cent op de particuliere bazaars	5 753,26^{5}	
	Tolpoorten en tollen	12 719,98^{5}	
	IJkgelden	912,26	
	Belasting op de paarden en rijtuigen	218 931,76^{5}	
	Recognitien of tributen van inlandsche vorsten en andere oosterlingen	53 167,06^{5}	
	Venduregten	492 648,67	
	Belasting op het djatie- en ijzerhout	"	
	Inkomsten van 's landsdrukkerij	31 513,81	
	Brievenposterij	422 932,37	
	Paardenposterij	61 404,97	
	Verponding	696 885,22	
	Huistaks.	424 270,46	
	Verhuring van vogelnestklippen	3 058,71	
	Inkomsten van de telegraphie.	181 619,28	
			12 956 854,30
III.	*Landelijke inkomsten en cultures.*		
	Ongebouwde en gebouwde eigendommen en tuinen .	f 10 757 258,73	
	Vischvijvers (tambaks)	213 158,39	
	Vertiening van landerijen en landerijen aan particulieren afgestaan of verhuurd.	256 908,39	
	Transporteren	f 11 227 325,51	f 26 951 051,47^{5}

Digitized by Google

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport	f 11 227 325,51	f 26 951 051,47^{5}
	Restitutie van verleende voorschotten ter zake van landbouwondernemingen	103 895,28^{5}	
			11 331 220,79^{5}
IV.	*Koophandel.*		
	Verkoop van koffij	f 8 072 507,15	
	» » specerijen	36 172,96^{5}	
	» » peper	67 136,93	
	» » vogelnestjes	40 910,94	
	» » tin	361,12	
	» » houtwerken	208 729,54	
	» » zout	6 061 691,43^{5}	
	» » rijst.	625 992,03^{5}	
	» » arengsuiker	65 565,81	
	» » suiker	3 094 533,30	
	» » thee.	1 446,98	
	» » kaneel	32,22	
	» » diverse goederen	127 867,90	
			18 402 948,32^{5}
V.	*Diverse en buitengewone inkomsten.*		
	Praauwenveren	f 658,60	
	Waterleidingen	3 750,49	
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden. . . .	140 565,98	
	Boeten en confiscatien	154 456,83	
	Diverse inkomsten	1 148 662,65^{5}	
	Burgerlijke pensioenen	177 018,71	
	Contributien van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren	1 040,87^{5}	
	Civile proceskosten.	9 197,70^{5}	
	Transporteren	f 1 635 351,84^{5}	f 56 685 220,59^{5}

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport	f 1 635 351,84^{5}	f 56 685 220,59^{5}
	Onderwijs of schoolwezen	99 976,64	
	Restitutie van in vroegere jaren verleende buitengewone voorschotten	223 571,33^{5}	
	Registratieregt van pandelingen	1 896,00	
			1 960 795,82
VI.	*Departement van Oorlog*	"	608 492,61
VII.	*Departement van Marine*	"	161 270,94^{5}
			f 59 415 779,97

Digitized by Google

UITGAVEN IN NEDERLAND.

OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
Rente der restantschuld ad f 10 000 000 aan de Nederlandsche Handelmaatschappij, volgens de wet van 22 December 1853 (*Staatsblad* n°. 129) . . .	"	f 350 000,00
Scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard voor de administratie in Nederlandsch Indie.	"	3 821 096,27 5
Pensioenen ten laste der Indische kas:		
burgerlijke	f 453 224,51	
militaire	905 252,99 5	
		1 358 477,50 5
Verloftractementen.	"	404 584,00 5
Uitzending van suppletietroepen en daarmede in verband staande uitgaven.	"	807 280,86 5
Kosten gevallen op de uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarenden, enz.	"	61 002,11
Verschillende uitgaven	"	234 474,25
Uitgaven verevend ten laste van hoofdstuk XI der Staatsbegrooting voor 1862 (*Staatsblad* 1862 n°. 13):		
Onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde enz. aan de akademie te Delft en tegemoetkoming in de studiekosten aan bovengenoemde akademie van de candidaat-ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie . . .	f 17 133,33	
Opleiding van adsistenten voor den scheepsbouw in Nederlandsch Indie	1 866,67	
Opleiding van kweekelingen voor het boschwezen in Nederlandsch Indie	3 646,50	
Toelage aan den ingenieur-titulair voor de mijnen in Nederlandsch Indie	500,00	
Tractement van den translateur voor de Japansche taal	2 800,00	
Transporteren	f 25 946,50	f 7 036 915,01

Digitized by Google

OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
Per transport	f 25 946,50	f 7 036 915,01
Opleiding van tolken voor de Chinesche en Japansche talen	850,00	
Onderwijs in de Maleische taal aan naar Nederlandsch Indie bestemde predikanten	500,00	
Toelage aan de commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indie, wegens honorarium van den secretaris en andere kleine uitgaven	1 000,00	
Toelage aan den secretaris der commissie voor de zamenstelling van een ontwerp-wetboek van strafregt voor Nederlandsch Indie en verdere uitgaven dier commissie	726,00	
Uitgave van een Japansch-Nederduitsch-Engelsch woordenboek	1 000,00	
Opleiding van stuurmans-leerlingen voor de dienst der gouvernementsschooners en kruisbooten	2 360,00	
Opleiding van machinisten voor de dienst in Nederlandsch Indie	758,10	
Toelage voor het geven van adviesen over militairen zaken	600,00	
Tractementen, toelagen, soldijen en alle verdere kosten van het koloniaal werfdepôt te Harderwijk	64 076,995	
Opleiding van kadets tot officieren van het Indisch leger	72 955,00	
Opleiding van kweekelingen tot genees- en artsenijmengkundigen voor de dienst in Oost-Indie	20 199,945	
Studiekosten van officieren van gezondheid in speciale vakken	500,00	
Verpleging van gegageerde Oost-Indische militaire enz. in het invalidenhuis te Leiden	2 048,005	
Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek	35 009,26	
Verschillende uitgaven ten behoeve van Nederlandsch-Indie, aangewezen op den post voor onvoorziene uitgaven	8 762,10	
		237 291,955
		f 7 274 206,965

Digitized by Google

UITGAVEN IN INDIE.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
I.	*Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis.*		
	Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis	"	f 263 886,99
II.	*Hooge collegien en Algemeene Secretarie.*		
	Raad van Nederlandsch Indie.	f 151 200,00	
	Algemeene Rekenkamer	204 160,48	
	Algemeene Secretarie.	289 476,42	
	Onvoorziene uitgaven	825,00	
			645 661,90
III.	*Departement van justitie.*		
	Hooggeregtshof	f 225 179,99	
	Hoog militair geregtshof.	6 650,00	
	Raden van justitie	379 535,19	
	Criminele en diverse justitiekosten (de landraden er onder begrepen)	337 288,42	
	Onvoorziene uitgaven	1 460,00	
			950 113,70
IV.	*Gewestelijk bestuur en politie.*		
	Gewestelijk bestuur	f 2 460 686,13^{5}	
	Algemeene politie	978 107,00^{5}	
	Districtspolitie	681 244,61	
	Kruis- of residentiepraauwen	30 983,29	
	Djaijang secars (inlandsche maréchaussée)	107 546,87^{5}	
	Barissans en pradjoerits (plaatselijke corpsen) . . .	206 976,97^{5}	
	Transporteren.	f 4 465 544,59	f 1 859 662,59

Digitized by Google

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport	f 4 465 544,59	f 1 859 662,59
	Gevangenen, kottinggangers en bannelingen. . . .	990 146,86	
	Diverse uitgaven voor politie	181 890,78	
	Onvoorziene uitgaven	25 295,57	
			5 665 878,05
V.	*Eeredienst, kunsten en wetenschappen.*		
	Kosten tot bevordering van kunsten en wetenschappen.	f 104 108,13	
	Eeredienst (Christelijke)	424 176,00	
	Eeredienst (inlandsche)	8 145,19^{5}	
	Onderwijs of schoolwezen	461 369,50^{5}	
	Onderwijs of schoolwezen ten dienste van de jeugd onder de inlandsche bevolking	93 307,22^{5}	
	Geneeskundige dienst en vaccine	251 515,75^{5}	
	Onvoorziene uitgaven	1 762,00	
			1 344 383,81
VI.	*Civiel bouwdepartement.*		
	Civile gebouwen en waterstaat (personeel)	f 359 078,70^{5}	
	Civile gebouwen en waterstaat (materieel)	3 907 433,38	
	Verschillende inrigtingen van den waterstaat, steenbakkerijen, brandspuiten en transportetablissementen	29 197,92^{5}	
	Onvoorziene uitgaven.	369,00	
			4 296 079,01
VII A.	*Algemeen bestuur.*		
	Departement van algemeen burgerlijk bestuur (met uitzondering van de directien der cultures en der burgerlijke openbare werken)	f 397 364,47	
	Beheer van 's lands algemeene geldkassen.	248 275,59^{5}	
	Kosten op de verpachtingen	16 870,57^{5}	
	» » » belasting van paarden en rijtuigen . .	9 511,40	
	» » » huistaks	20 544,50	
	» » het klein zegel	31 937,60	
	Transporteren.	f 722 494,44	f 13 166 003,46

Digitized by Google

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport.	f 722 494,44	f 13 166 003,46
	Kosten op de collaterale successien.	6 285,67	
	Civile haveninrigtingen en kosten op de ankeragegelden	303 243,50	
	Beheer der inkomende en uitgaande regten	507 322,38	
	Kosten op den ijk van maten en gewigten.	458,00	
	» der posterijen in het algemeen	1 019 344,87	
	Beheer der openbare verkoopingen	120 743,68	
	Kosten van 's landsdrukkerij	78 084,90	
	Beheer van 's lands civile pakhuizen, emballage en gemengde onkosten	483 206,28	
	Renten en aflossingen.	11 030,00	
	Kosten op het registratieregt van pandelingen. . . .	943,50	
	Onvoorziene uitgaven	30 885,20	
			3 284 042,42
VII B.	*Landbouw, landelijke inkomsten en cultures.*		
	Landbouw, paardenstoeterijen en veefokkerijen . . .	f 73 022,79	
	Kosten op de landelijke inkomsten en andere grondlasten	1 414 085,35^{5}	
	Cultures in het algemeen	372 769,80	
	Inkoop en kosten van peper	28 950,83^{5}	
	» » » » hontwerken (bosschen) . . .	408 202,30	
	» » » » koffij	11 397 479,07^{5}	
	» » » » specerijen.	656 965,65	
	» » » » suiker	9 427 279,86	
	» » » » indigo	1 086 491,75^{5}	
	» » » » thee.	1 748 393,42	
	» » » » tabak	38 000,86^{5}	
	» » » » goeniezakken	11 422,25	
	» » » » cochenille.	30 467,76^{5}	
	Transporteren.	f 26 693 631,75	f 16 450 045,88

Digitized by Google

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport.	f 26 693 631,75	f 16 450 045,88
	Inkoop en kosten van kaneel	96 405,79^{5}	
	" " " " kina	36 734,39	
	Voorschotten voor landbouw-ondernemingen. . . .	109 235,76	
	Onvoorziene uitgaven	68 016,91^{5}	
			27 003 924,61
VII C.	*Inkoop en voortbrenging van verschillende goederen en producten.*		
	Inkoop en kosten van diverse goederen*	f 558 694,48^{5}	
	Kosten op de amfioenpacht en inkoop van amfioen. .	919 569,77^{5}	
	Inkoop en kosten van vogelnestjes	13 303,43^{5}	
	" " " " tin	1 806 291,47	
	" " " " houtwerken (stapelplaatsen) .	645 167,57	
	Kosten van zout	3 189 439,07	
	Inkoop en kosten van rijst.	774 413,11^{5}	
	" " " " arengsuiker	23 831,16^{5}	
	Kosten van stofgoud.	2 446,90	
	" " Borneosche steenkolen.	131 656,58^{5}	
	" op het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen elders dan op Borneo	92,70	
	Provisiepenningen aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, te voldoen op de producten naar Nederland verzonden wordende . . . . *.	140 000,00	
	Onvoorziene uitgaven	30 303,58^{5}	
			7 735 209,80^{5}
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
	Kosten van den staf des Gouverneurs-Generaals en van den kommandant van het leger en deszelfs adjudant	59 254,29^{5}	
	Tractementen, bureaukosten, fouragegelden en toelagen, benevens de aankomende huishuur-indemniteit, bij gemis van Gouvernementswoningen, van den generalen staf van het leger, de administratie der armée, de militaire commandanten ende plaatselijke staven	864 764,70	
	Transporteren.	f 924 018,99^{5}	f 51 189 180,29^{5}

Digitized by Google

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport.	f 924 016,99^{5}	f 51 189 180,29^{5}
	Tractementen, soldijen, fourragegelden, bureau- en verdere kosten van verschillenden aard, van de wapencorpsen der infanterie, cavalerie, personeel van het wapen der artillerie, personeel van den staf en het materieel van het wapen der artillerie met al de tot het materieel behoorende inrigtingen, mitsgaders het corps genie-officieren en het corps sapeurs. .	10 465 800,92^{5}	
	Aanschaffing van remonte-paarden voor de corpsen cavalerie en artillerie	44 824,29	
	Tractementen, soldijen, fouragegelden, bureau- en verdere kosten voor de militaire school te Meester Cornelis, het corps pupillen en het corps muzikanten.	238 239,53^{5}	
	Tractementen, soldijen, fouragegelden en verdere kosten voor het personeel en de gevangenen bij het militair huis van arrest te Willem I, mitsgaders de bezoldiging aan provoostgeweldigen en stokkenknechts, en de kosten voor de gevangenen in het algemeen	57 629,69	
	Geneeskundige- en hospitaaldienst, met al het daaraan verknochte	2 310 967,54	
	Olie en katoen voor uitwendige verlichting voor de wachten en het doen van rondes.	43 782,16	
	Materieel der genie en al hetgeen geacht kan worden daartoe te behooren.	1 169 514,51^{5}	
	Bezoldiging van opvarenden op communicatie-vaartuigen, mitsgaders de kosten tot onderhoud enz. van praauwen, karren en karbouwen, en verdere vaartuigen van dien aard	9 446,62^{5}	
	Meerdere kosten wegens verpleging op voet van oorlog voor de troepen op expeditie in het Bandjermasinsche rijk, dan waarvoor die troepen op vredesvoet reeds bij hunne corpsen zijn berekend	583 734,93	
	Verschillende uitgaven	28 602,11^{5}	
	Inspectie der schutterijen, de pradjoerits en andere inlandsche corpsen	39 265,76	
	Buitengewone geniewerken	554 739,83^{5}	
	Onvoorziene uitgaven.	3 505,94	
			f 16 474 072,85^{5}
IX.	*Departement van Marine.*		
	Kosten der administratie.	609 463,56	
	Transporteren.	609 463,56	f 67 663 253,15

Digitized by Google

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport	f 609 463,56	f 67 663 253,15
	Materieel der zeemagt en van de maritieme etablissementen, de fabriek voor de marine en het stoomwezen daaronder begrepen	1 298 586,83^{5}	
	Personeel der active zeemagt en van 's Gouvernements gewapende civile vaartuigen en kruisbooten . . .	2 073 418,20^{5}	
	Verschillende uitgaven	50 784,26	
	Pensioenen, verloftractementen, wacht- en onderstandgelden en gratificatien	3 000,00	
	Onvoorziene uitgaven	8 565,67^{5}	
			4 043 818,53^{5}
IX.	*Pensioenen, personele toelagen, nón-activiteits-tractementen, wachtgelden en verloftractementen.*		
	Civile pensioenen	f 318 484,27	
	Militaire pensioenen	545 006,09^{5}	
	Verhoogde marine pensioenen	1 388 32^{5}	
	Inlandsche pensioenen.	187 886,47	
	Pensioenen aan weduwen van civile, militaire en inlandsche personen.	66 038,75^{5}	
	Personele toelagen.	65 748,31	
	Non-activiteits-tractementen en wachtgelden. . . .	127 234,18	
	Verloftractementen.	47 279,40	
	Onvoorziene uitgaven	»	
			1 359 065,80^{5}
X.	*Kosten van onderscheiden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche vorsten, schadeloosstellingen en gratificatien aan dezelven en aan inlandsche grooten	f 1 925 530,13	
	Onderhoud van inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen.	195 770,65^{5}	
	Geschenken aan inlandsche vorsten en grooten. . .	27 320,85	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid	178 886,07	
	Kosten der ambachtskwartieren	33 184,13	
	Transporteren	f 2 360 691,33^{5}	f 73 066 137 49

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	Totaal.
	Per transport	f 2 360 691,33⁵	f 73 066 137,49
	Buitengewone voorschotten, welke niet binnen hetzelfde dienstjaar worden teruggegeven	263 379,41	
	Publieke feesten.	16 966,06⁵	
	Civile reis- en transportkosten uit en naar Nederland	162 840,90	
	» » » » in Indie	116 299,55⁵	
	Gratificatien	13 295,00	
	Uitgaven in Indie, wegens door het Ministerie van Kolonien aan het Indisch bestuur te doene bestellingen, als anderzins	2 054,74	
	Riddersoldijen	11 267,87⁵	
	Kosten van het mijnwezen in het algemeen	103 859 72⁵	
	» » » stoomwezen	23 541,96	
	» » de telegraphie.	322 373,91⁵	
	» » » spoorweg-opname op Java	195 905,00	
	Onvoorziene uitgaven	29 248,21	
			3 621 723,69
			f 76 687 861,18

OVERZIGT.

Ontvangsten in Nederland		f 63 559 836,83⁵
» » Indie		59 415 779,97
		f 122 975 616,80⁵
Uitgaven in Nederland . . . . f	7 274 206,96⁵	
» » Indie	76 687 861,18	
		83 962 068,14⁵
Overschot van het dienstjaar 1862 . . . . . . f		39 013 548,66

Het koloniaal batig slot over 1862, met inbegrip van den vroegeren rentepost ad f 9 800 000, heeft bedragen f 38 387 358,03. Niet onbelangrijk komt het voor, het

Digitized by Google

verschil van f 626 190,63 tusschen dit cijfer en het verkregen overschot van het dienstjaar 1862, groot f 39 013 548,66, te verklaren.

De uitgaven in Indie hebben bedragen. . . . . f	76 687 861,18
tegen eene ontvangst van	59 415 779,97
zoodat tot aanzuivering uit de ontvangsten in Nederland had moeten worden afgezonderd . . . . f	17 272 081,21
maar blijkens de remise-rekening over 1862 werd slechts afgezonderd	16 000 000,00
waardoor in het voordeel van het batig slot kwam . . . . . . f	1 272 081,21
Bovendien had men in Nederland, behalve over de f 63 559 836,83^{5}, te beschikken over een saldo van *vroegere* dienst, groot	322 076,98
Welk een en ander dus het batig slot boven het overschot van het dienstjaar had moeten doen klimmen met . . . . f	1 594 158,19
Het was daarentegen lager.	626 190,63
Zoodat een verschil is op te helderen van . . . . f	2 220 348,82

Dit verschil spruit hieruit voort:

1°. Uit de ontvangsten in Nederland zijn gekweten, behalve de hierboven vermelde uitgaven ten behoeve van Nederlandsch Indie, de subsidien aan Suriname, Curaçao en de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea, alsmede de kosten van het Japansche gezantschap, gezamenlijk ten laste van het dienstjaar 1862 verevend tot een bedrag van. . . . . f		1 143 870,60^{5}
2°. De uitgaven ten behoeve van Nederlandsch Indie, in de remise-rekening voorloopig vermeld ad . . . . f	7 291 153,19	
welk cijfer het batig slot deed bepalen, hebben blijkens de suppletoire rekeningen werkelijk niet meer bedragen dan in de hierboven medegedeelde uitgaven is opgenomen, namelijk.	7 036 915,01	
		254 238,18
3°. Eveneens had invloed op de bepaling van het batig slot het verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Nederland *voor rekening van anderen*, welke in de bovenstaande ontvangsten en uitgaven van Nederlandsch Indie niet voorkomen.		
De remise-rekening leert dat te dier zake in 1862 werd uitgegeven . . . . f	1 059 516,13^{5}	
tegen eene ontvangst van	237 276,10	
		822 240,03^{5}
	Als boven . . . . f	2 220 348,82

Bedroeg het verschil tusschen het overschot van het dienstjaar 1862 en het koloniaal batig slot over dat zelfde jaar niet meer dan f 626 190,63, dit is dus hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven, dat hetgeen in 1862 uit de ontvangsten in Nederland werd afgezonderd tot dekking van het Indische te kort, dit te kort vrij wel nabij kwam. Hoe grooter verschil tusschen dat werkelijk te kort en hetgeen uit Nederland ter aanvulling

Digitized by Google

werd afgezonderd, des te grootere afwijking tusschen het dienstjaarlijksch overschot en het batig slot. Zoo was het overschot van het onmiddellijk voorafgaande dienstjaar 1861. . . . . f 26 610 458,44

terwijl het batig slot toen niet meer bedroeg dan . . . . . 18 486 307,45^{5}.

Maar in 1861 werd ook ter aanvulling van een te kort, groot f 18 289 760, uit Nederland afgezonderd f 24 510 000,00.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tweede zitting 1866—1867. — 32.

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

Bijlage B van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 4.

ALGEMEEN OVERZIGT

DER

ORGANIEKE FORMATIE

VAN HET

LEGER IN NEDERLANDSCH INDIE,

zoo als dezelve in 1853 is vastgesteld, en van de wijzigingen welke zij sedert tot het einde van 1863 heeft ondergaan. (1)

---

(1) Specifieke aantooningen, tevens bevattende eene toelichting der wijzigingen, zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden der Kamer.

Digitized by Google

SPECIFICATIE.	Organieke legerformatie van 1853.							Organieke formatie op ult°. December 1860.						
	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.				Paarden.	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.				Paarden.
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Te zamen.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Te zamen.	
Staven en diensten.														
Staf van den Gouverneur-Generaal	4	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Kommandant van het leger	2	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Militair departement	10	»	»	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»
Gewestelijke en plaatselijke staven	21	»	»	»	»	»	»	22	»	»	»	»	»	»
Ter beschikking van het militair departement	4	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Militaire school	»	»	»	»	»	»	»	7	»	126	»	2	128	»
Materieel der artillerie	34	»	286	»	126	412	»	34	»	360	»	84	444	1
Genie	17	»	»	»	»	»	»	17	»	»	»	»	»	»
Militaire administratie	45	»	»	»	»	»	»	74	»	14	»	»	14	»
Geneeskundige dienst	161	»	»	»	»	»	»	200	»	»	»	»	»	»
Te zamen.	298	»	286	»	126	412	»	376	»	500	»	86	586	1
Wapens.														
Infanterie	576	20	6768	1308	9445	17521	»	628	12	6635	1308	10635	18578	»
Pradjoerits	95	100	847	436	3300	4583	»	95	100	1052	436	3300	4788	»
Te zamen.	(1) 671	120	7615	1744	12745	(1) 22104	»	(4) 723	112	7687	1744	13935	(4) 23366	»
Artillerie (2)	72	»	1216	»	1015	2231	494	79	»	1235	»	1000	2235	509
Cavalerie	36	»	581	»	»	581	523	36	»	582	»	»	582	523
Sapeurs	18	»	129	»	376	505	»	18	»	129	»	376	505	»
Corps pupillen	3	»	169	»	»	169	»	5	»	338	»	»	338	»
Id. stafmuzikanten	»	»	31	»	»	31	»	»	»	31	»	»	31	»
Hospitaaldienst	»	»	316	»	329	645	»	»	»	505	»	462	967	»
Kader van het militair huis van arrest	»	»	»	»	»	»	»	1	»	16	»	»	16	»
Te zamen.	129	»	2442	»	1720	4162	1017	139	»	2836	»	1838	4674	1032
Totaal-generaal.	1098	120	10343	1744	14591		1017	1238	112	11023	1744	15859		1033
	1218		26 678 (3) (waaronder 150 pupillen).					1350		28 626 (4) (waaronder 300 pupillen).				

(1) Deze sterkte moest in Indië nog worden vermeerderd met de blijvend noodige detachementen op Timor, Flores en

(2) Ongerekend het personeel van den staf van het materieel, reeds hierboven uitgetrokken.

(3) Zie de voorgaande aanmerking.

(4) Hieronder voor het garnizoens-bataillon in de Lampongsche districten en de garnizoens-compagnieën van Timor en

Digitized by Google

Organieke formatie op ult°. December 1861.							Organieke formatie op ult°. December 1862.							Organieke formatie op ult°. December 1863.						
Officieren.		Onderofficieren en manschappen.				Paarden.	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.				Paarden.	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.				Paarden.
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Te zamen.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Te zamen.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Te zamen.	
4	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
12	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»
22	»	»	»	»	»	»	22	»	»	»	»	»	»	25	»	»	»	»	»	»
4	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
7	»	126	»	2	128	»	7	»	126	»	2	128	»	7	»	126	»	2	128	»
34	»	360	»	84	444	1	34	»	360	»	84	444	1	34	»	360	»	84	444	1
17	»	»	»	»	»	»	17	»	»	»	»	»	»	21	»	15	»	»	15	»
74	»	14	»	»	14	»	74	»	14	»	»	14	»	74	»	19	»	»	19	»
200	»	»	»	»	»	»	200	»	»	»	»	»	»	200	»	»	»	»	»	»
376	»	500	»	86	586	1	377	»	500	»	86	586	1	386	»	520	»	86	606	1
628	12	6635	1308	10635	18578	»	628	12	6635	1308	10635	18578	»	622	»	6616	1308	9855	17779	»
95	100	1052	436	3300	4788	»	95	100	1052	436	3300	4788	»	95	100	1052	436	3300	4788	»
723	112	7687	1744	13935	23366	»	723	112	7687	1744	13935	23366	»	717	100	7668	1744	13155	22567	»
80	»	1246	»	1007	2253	509	80	»	1246	»	1007	2253	509	80	»	1246	»	1007	2253	509
36	»	582	»	»	582	523	36	»	582	»	»	582	523	36	»	582	»	»	582	523
18	»	129	»	376	505	»	18	»	129	»	376	505	»	18	»	129	»	376	505	»
5	»	338	»	»	338	»	5	»	338	»	»	338	»	5	»	338	»	»	338	»
»	»	31	»	»	31	»	»	»	31	»	»	31	»	»	»	31	»	»	31	»
»	»	500	»	472	972	»	»	»	584	»	553	1137	»	»	»	615	»	528	1143	»
1	»	16	»	»	16	»	1	»	16	»	»	16	»	1	»	16	»	»	16	»
140	»	2842	»	1855	4697	1032	140	»	2926	»	1936	4862	1032	140	»	2957	»	1911	4868	1032
1239	112	11029	1744	15876		1033	1240	112	11113	1744	15957		1033	1243	100	11145	1744	15152		1033
1351		28 649 (waaronder 300 pupillen).					1352		28 814 (waaronder 300 pupillen).					1343		28 041 (waaronder 300 pupillen).				

in de Lampongsche districten.

Flores (zie noot 2), aanvankelijk 8 officieren en 186 onderofficieren en manschappen, later respectivelijk 16 en 436.

Digitized by Google

Tweede zitting 1866 — 1867. — 32.

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

Bijlage C van het verslag. (Oost-Indie.)

N°. 5.

OVERZIGT

DER

UITKOMSTEN VAN DE GENEESKUNDIGE DIENST

BIJ DE

LANDMAGT OP JAVA EN MADURA

over 1864.

Digitized by Google

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	3010	26	2917	5953	27	1	14	42
" biliosa,	Galkoorts,	142	"	48	190	3	"	2	5
" gastrica,	Gastrische koorts,	196	1	99	296	"	"	"	"
" catarrhalis,	Catarrhale koorts,	251	10	253	514	"	"	"	"
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	32	"	12	44	6	"	3	9
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	849	55	231	1135	422	31	132	585
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	7	"	"	7	"	"	"	"
Opthalmiae,	Oog "	684	16	631	1331	3	"	"	3
Parotitis,	Oogklier "	5	"	26	31	"	"	"	"
Angina,	Keel "	138	5	18	151	2	"	1	3
Pleuritis,	Borstvlies "	38	5	16	59	"	"	1	1
Pneumonia,	Long "	50	9	74	133	4	"	5	9
Hepatitis,	Lever "	296	5	19	320	14	1	1	16
Enteritis,	Darm "	28	"	17	45	"	"	"	"
Dysenteria,	Dysenterie,	720	17	66	803	89	2	12	103
Ahoplenia,	Beroerte,	2	"	1	3	2	"	1	3
Epilepsia,	Vallende ziekte,	38	"	3	41	"	"	"	"
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	81	"	"	81	12	"	"	12
Morbi mentis,	Zielsziekte,	35	9	42	86	"	1	"	1
Asthma,	Aamborstigheid,	32	9	89	130	"	"	3	3
Colica,	Koliek,	220	11	98	329	3	"	2	5
Aphthaetropicae,	Indische spruw,	20	1	1	22	1	"	"	1
Gastricismus,	Maagstoornis,	433	44	165	642	5	"	1	6
Catharrhus bronciorum,	Luchtpijpontsteking,	337	74	319	730	2	"	14	16
Diarrhoea,	Doorloop,	1200	60	322	1582	33	3	8	44
Helminthiasis,	Wormziekte,	30	"	7	37	"	"	2	2
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	181	46	165	392	"	1	1	2
	Transporteren	9050	403	5634	15087	628	40	203	871

Digitized by Google

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN.

TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	TOTAAL.	Europeanen. 8095.	Afrikanen 425.	Inlanders 5941.	TOTAAL. 14 461.
1:111,4	1: 26	1:208,3	1:141,7	1: 299,8	1:425	1: 424,4	1: 344,3
1: 47,3	»	1: 24	1: 38	1:2698,3	»	1:2970,5	1: 2892,2
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 5,3	»	1: 4	1: 4,9	1:1349,1	»	1:1980,3	1: 1606,77
1: 2	1: 1,7	1: 1,7	1: 1,94	1: 19,8	1:137	1: 45	1: 24,72
»	»	»	»	»	»	»	»
1:228	»	»	1:443,6	1:2698,3	»	»	1: 4820,3
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 66,5	»	1: 13	1: 50,3	1:4047,5	»	1:5941	1: 4820,3
»	»	1: 16	1: 59	»	»	1:5941	1:14461
1: 12,5	»	1: 15,8	1: 14,8	1:2023,75	»	1:1188,2	1: 1606,77
1: 21,1	1: 5	1: 19	1: 20	1: 578,2	1:425	1:5941	1: 903,8
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 8.09	1: 8,5	1: 5,5	1: 7,8	1: 90,95	1:262,5	1: 495,08	1: 140,4
1: 1	»	1: 1	1: 1	1:4047,5	»	1:5941	1: 4820,3
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 6,7	»	»	1: 6,75	1: 674,6	»	»	1: 1205,08
»	1: 9	»	1: 86	»	1:425	»	1:14461
»	»	1: 29,6	1: 43,3	»	»	1:1980,3	1: 4820
1: 73,3	»	1: 49	1: 65,8	1:2698,3	»	1:2970,5	1: 2892,2
1: 20	»	»	1: 22	1:8095	»	»	1:14461
1: 86,6	»	1:165	1:107	1:1619	»	1:5941	1: 2411,16
8:168,5	»	1: 22,8	1: 45,6	1:4047,5	»	1: 424,4	1: 9038
1: 36,3	1: 20	1: 40,25	1: 36	1: 245,3	1:141,7	1: 742,6	1: 328,66
»	»	1: 3,5	1: 18,5	»	»	1:2970,5	1: 7230,5
»	1: 46	1: 16,5	1:196	»	1:425	1:5941	1: 7230,5
»	»	»	»	»	»	»	»

Digitized by Google

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	9050	403	5634	15087	628	40	203	871
Rheumathismus chronicus,	Slepend rheumatisme,	313	19	178	510	4	1	1	6
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	137	1	17	155	1	"	"	1
Scrophulosis,	Klierziekte,	27	"	13	40	2	"	"	2
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	98	1	49	148	21	"	12	33
Carcinomata,	Kankergezwellen.	2	"	1	3	"	"	"	"
Scorbutus,	Scheurbuik,	3	"	"	3	"	"	"	"
Hydrops,	Waterzucht,	22	5	7	34	4	"	3	7
Vitia cordis,	Hartsgebreken,	203	4	16	223	"	"	1	1
Variolae,	Pokken,	47	"	10	57	"	"	"	"
Morbilli,	Mazelen,	22	1	6	29	1	"	"	1
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	12	1	20	33	"	"	"	"
Scabies,	Schurft,	63	13	327	403	"	"	"	"
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	120	6	41	167	1	"	1	2
Syphilis primaria,	Venusziekte,	2538	220	859	3617	5	"	2	7
" secundaria,	"	310	20	46	376	3	"	"	3
Vulnera,	Wonden,	218	16	144	378	2	1	1	4
Contusiones,	Kneuzingen,	382	13	166	578	1	"	1	2
Abscessus,	Ettergezwellen.	309	53	170	532	1	1	"	2
Ulcera,	Zweren,	709	61	561	1331	1	"	"	1
Fistulae,	Pijpzweren,	23	"	5	28	"	"	"	"
Herninae,	Ingewandsbreuken,	58	10	11	79	"	"	"	"
Hydrocele,	Waterzaksbreuken,	8	"	1	9	1	"	"	1
Luxationes,	Ontwrichtingen,	11	"	3	14	1	"	"	1
Fracturae,	Beenbreuken,	28	1	8	37	1	"	"	1
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	10	3	1	14	10	3	1	14
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	2396	127	1745	4268	40	1	28	69
Beri-beri,	Beri-Beri,	5	"	31	36	"	"	2	2
		17124	995	10070	28189	728	47	256	1031

Digitized by Google

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN.

TOT DE BEHANDELDEN				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	TOTAAL.	Europeanen 8095.	Afrikanen 425.	Inlanders. 5941.	TOTAAL. 14 461.
"	"	"	"	"	"	"	"
1: 78,2	1: 19	1:178	1: 85	1:2023,75	1:425	1:5941	1: 2410,16
1:137	"	"	1: 155	1:8095	"	"	1:14461
1: 13,5	"	"	1: 20	1:4047,5	"	"	1: 7230,5
1: 4,6	"	1: 4,08	1: 4,5	1: 385,5	"	1: 495,08	1: 438,2
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
1: 5,5	"	1: 2,3	1: 4,8	1:2023,75	"	1:1980,3	1: 2065,85
"	"	1: 16	1: 223	"	"	1:5941	1:14461
"	"	"	"	"	"	"	"
1: 22	"	"	1: 29	1:8095	"	"	1:14461
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
1:120	"	1: 41	1: 83,5	1:8095	"	1:5941	1: 7230,5
1:507,6	"	1:429,5	1: 516,7	1:1619	"	1:2970	1: 2065,85
1;103,3	"	"	1: 125,3	1:2698,3	"	"	1: 4820,3
1:109	1: 16	1:144	1: 94,5	1:4047,5	1:425	1:5941	1: 3615,25
1:382	"	1:166	1: 289	1:8095	"	1:5941	1: 7230,5
1:309	1: 53	"	1: 266	1:8095	1:425	"	1: 7230,5
1:709	"	"	1:1331	1:8095	"	"	1:14461
"	"	"	"	"	"	"	1:14461
"	"	"	"	"	"	"	"
1: 8	"	"	1: 9	1:8095	"	"	1:14461
1: 11	"	"	1: 14	1:8095	"	"	1:14461
1: 28	"	"	1: 37	1:8095	"	"	1:14461
1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1:8095	1:141,7	1:5941	1: 1032,9
1: 59,9	1:127	1: 62,3	1: 61,8	1: 202,37	1:425	1: 212,17	1: 209,6
"	"	1: 15,5	1: 18	"	"	1:2970,5	1: 7230,5
1: 23,5	1. 21,17	1: 39,3	1: 27,3	1: 11.22	1: 9	1. 23,2	1: 14,02

Digitized by Google

TWEEDE ZITTING 1866 — 1867. — 32.

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

BIJLAGE D VAN HET VERSLAG. (Oost-Indie.)

N°. 6.

OVERZIGT

DER

UITKOMSTEN VAN DE GENEESKUNDIGE DIENST

BIJ DE

LANDMAGT OP DE BEZITTINGEN BUITEN

JAVA EN MADURA,

over 1864.

Digitized by Google

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	OVERLEDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	3369	»	6877	10246	10	»	22	32
» beliosa,	Gal »	231	»	103	334	6	»	3	9
» gastrica,	Gastrische »	240	»	231	471	»	»	3	3
» catarrhalis,	Catarrhale »	168	»	219	387	»	»	»	»
Typhus,	Zenuwzinking »	11	»	12	23	»	»	4	4
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	210	»	87	297	94	»	32	126
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	2	»	»	2	2	»	»	2
Ophthalmiae,	Oog »	196	»	431	627	1	»	2	3
Parotitis,	Oogklier »	2	»	43	45	»	»	»	»
Angina,	Keel »	122	»	29	151	»	»	»	»
Pleuritis,	Borstvlies »	10	»	8	18	»	»	1	1
Pneumonia,	Long »	28	1	31	60	1	»	2	3
Hepatitus,	Lever »	157	»	32	189	4	»	3	7
Enteritis,	Darm »	7	»	2	9	»	»	1	1
Dysenteria,	Dysenterie,	240	»	72	312	48	»	9	57
Apoplexia,	Beroerte,	4	»	1	5	3	»	1	4
Epilepsia,	Vallende ziekte,	27	»	9	36	1	»	»	1
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	42	»	1	43	2	»	»	2
Morbimentis,	Zielsziekte,	20	»	27	47	»	»	»	»
Asthma,	Aamborstigheid,	14	»	282	296	»	»	1	1
Colica,	Koliek,	163	1	136	300	1	»	3	4
Aphthaetropicae,	Indische spruw,	6	»	»	6	1	»	»	1
Gastricismus,	Maagstoornis,	509	»	420	929	»	»	1	1
Gatarrhus bronchiorum,	Luchtpijpontsteking,	305	»	832	1137	1	»	6	7
Diarrhoea,	Doorloop,	659	»	364	1023	9	»	3	12
Hilminthiasis,	Wormziekte,	30	»	12	42	»	»	»	»
Rheumat. acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	170	»	198	368	1	»	»	1
	Transporteren	6933	2	10459	17005	185	»	97	282

Digitized by Google

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN.

TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 4314.	Afrikanen 4	Inlanders 7444.	Totaal 11 762.
1 : 336,9	"	1 : 312,5	1 : 320	1 : 431	"	1 : 338,36	1 : 367,56
1 : 38,5	"	1 : 34,3	1 : 37,1	1 : 719	"	1 : 2481,3	1 : 1306,9
"	"	1 : 77	1 : 157	"	"	1 : 2481,3	1 : 3920,66
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1 : 3	1 : 5,7	"	"	1 : 1861	1 : 2940,5
1 : 2,2	"	1 : 2,7	1 : 2,3	1 : 45,89	"	1 : 232,62	1 : 93,35
1 : 1	"	"	1 : 1	1 : 2157	"	"	1 : 5881
1 : 196	"	1 : 215,5	1 : 209	1 : 4314	"	1 : 3722	1 : 3920,66
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1 : 8	1 : 18	"	"	1 : 7444	1 : 11762
1 : 28	"	1 : 15,5	1 : 20	1 : 4314	"	1 : 3722	1 : 3920,66
1 : 39,2	"	1 : 10,6	1 : 27	1 : 1078,5	"	1 : 2481,3	1 : 1680,28
"	"	1 : 2	1 : 9	"	"	1 : 7444	1 : 11762
1 : 5	"	1 : 8	1 : 5,4	1 : 89,87	"	1 : 827,1	1 : 206,26
1 : 13	"	1 : 1	1 : 1,25	1 : 1438	"	1 : 7444	1 : 2940,5
1 : 27	"	"	1 : 36	1 : 4314	"	"	1 : 11762
1 : 21	"	"	1 : 21,5	1 : 2157	"	"	1 : 5881
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1 : 282	1 : 296	"	"	1 : 7444	1 : 11762
1 : 163	"	1 : 45,3	1 : 75	1 : 4314	"	1 : 2481,3	1 : 2940,5
1 : 6	"	"	1 : 6	1 : 4314	"	"	1 : 11762
"	"	1 : 420	1 : 929	"	"	1 : 7444	1 : 11762
1 : 305	"	1 : 138,6	1 : 162,4	1 : 4314	"	1 : 1240,6	1 : 1680,28
1 : 73,2	"	1 : 121,3	1 : 85,25	1 : 479,33	"	1 : 2481,3	1 : 980,16
"	"	"	"	"	"	"	"
1 : 170	"	"	1 : 368	1 : 4314	"	"	1 : 11762
"	"	"	"	"	"	"	"

Digitized by Google

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	6933	2	10459	17005	185	»	97	282
Rhumat. chronicus,	Slepend rheumatisme,	256	»	303	559	1	»	»	1
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	84	»	14	98	»	»	1	1
Scrophulosis,	Klierziekte,	6	»	4	10	»	»	»	»
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	38	»	34	72	2	»	14	16
Carcinomata,	Kankergezwellen,	1	»	»	1	»	»	»	»
Scorbutus,	Scheurbuik,	3	»	»	3	»	»	»	»
Hydrops,	Waterzucht,	9	»	25	34	»	»	1	1
Vitia cordis,	Hartsgebreken,	74	»	9	83	2	»	1	3
Variolae,	Pokken,	1	»	4	5	»	»	»	»
Morbilli,	Mazelen,	»	»	»	»	»	»	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	1	»	98	99	»	»	»	»
Scabies,	Schurft,	15	»	171	186	»	»	1	1
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	80	»	158	238	»	»	»	»
Syphylis primaria,	Venusziekte,	688	»	679	1367	2	»	»	2
» secundaria,	»	134	»	75	209	1	»	»	1
Vulnera,	Wonden,	212	1	504	717	4	»	7	11
Contusiones,	Kneuzingen,	280	1	263	544	»	-	1	1
Abscessus,	Ettergezwellen,	201	»	368	569	1	»	»	1
Ulcera,	Zweren,	598	»	1409	2007	»	»	1	1
Fistulae,	Pijpzweren,	7	»	7	14	»	»	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	23	»	22	45	»	»	»	»
Hydrocele,	Waterzak »	2	»	1	3	»	»	»	»
Lunationes,	Ontwrichtingen,	1	»	4	5	»	»	»	»
Tracturae,	Beenbreuken,	15	»	9	24	»	»	»	»
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	16	»	2	18	16	»	2	18
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	1692	»	2463	4155	19	»	32	51
	Totaal	11379	4	17085	28468	233	»	158	391

Digitized by Google

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN.							
TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 4314.	Afrikanen 4	Inlanders 7444.	Totaal 11 762.
1 : 256	»	»	1 : 559	1 : 4314	»	»	1 : 11762
»	»	1 : 14	1 : 98	»	»	1 : 7444	1 : 11762
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 19	»	1 : 2,43	1 : 4,5	1 : 2157	»	1 : 531,71	1 : 735,12
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 : 25	1 : 34	»	»	1 : 7444	1 : 11762
1 : 37	»	1 : 9	1 : 27,6	1 : 2157	»	1 : 7444	1 : 3920,66
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 : 171	1 : 186	»	»	1 : 7444	1 : 11762
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 344	»	»	1 : 683	1 : 2157	»	»	1 : 5881
1 : 134	»	»	1 : 209	1 : 4314	»	»	1 : 11762
1 : 53	»	1 : 72	1 : 65,2	1 : 1078,5	»	1 : 1063,43	1 : 1069,27
»	»	1 : 263	1 : 544	»	»	1 : 7444	1 : 11762
1 : 201	»	»	1 : 569	1 : 4314	»	»	1 : 11762
»	»	1 : 1409	1 : 2007	»	»	1 : 7444	1 : 11762
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 1	»	1 : 1	1 : 1	1 : 269,62	»	1 : 3722	1 : 653,44
1 : 89	»	1 : 77	1 : 81,47	1 : 227,05	»	1 : 232,62	1 : 230,63
1 : 48,84	»	1 : 108	1 : 72,8	1 : 18,51	»	1 : 47,11	1 : 30,08

Digitized by Google

Digitized by Google

Verslag van het beheer en den staat van Nederlandsch Indie over 1864.

VERBETERINGEN.

N°. 33

In het verslag.

Bladz. 4, reg. 11 v. o., staat: Mouk; lees: »Mauk";
» 10, » 27, staat: Redjang Lebong; lees: »Redjang, Lebong";
» 12, » 24, staat: Laboean, Batoe; lees. »Laboean Batoe";
» 14, » 2 v. o., staat: in; lees: »en";
» 17, » 28, staat: Seakadol, lees: »Seakasal",
» 19, » 3 v. o., staat: huidziekte; lees: »buikziekte";
» 26, kolom 2, regel 4, staat: 238; lees: »228";
» 27, reg. 1, staat: 1855; lees: »1853";
» 28, in het tweede staatje, kolom 1, reg. 1, staat: Europeanen, met; lees »Europeanen en met";
» » noot, reg. 4 v. o. De hier aangehaalde bijlage lit. B is bij vergissing niet op hare plaats afgedrukt, maar te vinden achter bijlage lit. EE.
» 31, in het eerste staatje, kolom 2, reg. 4, staat: 39 252; lees: »30 252";
» 32, laatste kolom, reg. 5, staat: 23,7; lees: »23,3";
» » kolom 13, reg. 8, staat: 754; lees: »75,4";
» 33, voorlaatste kolom, reg. 4, staat: 4556; lees: »4656";
» » regel 1, onder het staatje. De hier aangehaalde bijlagen litt. C en D zijn bij vergissing niet op hare plaats afgedrukt, maar te vinden geheel aan het slot der bijlagen.
» » reg. 21 v. o., staat: f 123 789; lees: »f 123 189";
» 35, kolom 3, reg. 1, staat: 4263; lees: »4253";
» 41, reg. 18. Het woord »stationsverdeeling" en hetgeen daarachter volgt, behoort in een nieuwen regel gelezen te worden.
» 48, » 3, staat: de Melawie; lees: »der Melawie";
» 49, » 13 v. o., staat: art. 3; lees: »en art. 3";
» 58, noot 2, reg. 1, staat: n°. 56; lees: »n°s. 56 en 57";
» 67, in de noot, staat; 89; lees: »80";
» 75, laatste kolom, reg 1, staat: 68; lees: »60";
» » kolom 1, regel 9, staat: Gastello; lees: »Castella";
» 80, reg. 19 v. o., staat: voormelde; lees: »vermelde";
» 82, » 7 v. o., staat: 43; lees: »33";
» 84, kolom 2, reg. 3, staat: Weijhnke; lees: »Weijhenke";
» 85, kolom 3, reg. 5, staat: »; lees: »1";
» 88, » 2, » 4 v. o., staat: Koeken; lees: »Kocken";
» 89, » 2, » 22 en 23, staat: Tasbender; lees: »Fasbender";
» 93, noot 1, reg. 3, staat: van; lees: »voor";

Digitized by Google

Bladz. 93, noot 2, reg. 6, staat: overgaan; lees: »overgegaan";
» 96, reg. 5 v. o., staat: daarop; lees: »daarbij";
» 97, » 8. De ( ) moeten wegvallen.
» 105, » 1, staat: opgetreden; lees: »opgeleide";
» 109, » 14, staat: G. F. WINTER Jr. en Y. A. WILKENS; lees: »C. F. WINTER Jr. en J. A. WILKENS";
» 110, » 8 v. o., staat: photo- en lithographische; lees: »photo-lithographische";
» 111, » 11, staat: kunstkabinet; lees: »muntkabinet";
» 113, laatste kolom, reg. 3, staat: f 5.50; lees »f 6.50";
» 114, voorlaatste kolom, reg. 7, staat: 2,73; lees: »2.73 à 2.76";
» » » » » 8, staat: 2.75 à 2.76; lees: »2.75";
» 118, reg. 2, staat: 's lands kassen; lees: »'s lands kassen in Indie";
» » » 21, staat: en overigens; lees: »en bevat overigens";
» 121, » 4 v. o., staat: worden; lees: »werden";
» 124, » 20, staat: ultimo; lees: »tot ultimo";
» » noot 1, staat: die; lees: »dien";
» 126, reg. 10, staat: afnemingen; lees: »afneming";
» » » 9 v. o., staat: *Staatsblad* n°. 30; lees: »*Staatsblad* 1865 n°. 30";
» 128, kolom 1, reg. 2, staat: waterstaatsgebouwen; lees: »waterstaatswerken";
» 130, reg. 18 v. o., staat: minderjarigen; lees: »meerderjarigen";
» 136, » 18, staat: 1854; lees: »1864";
» 141, » 5, staat: f 31 143,33; lees: »f 31 233,33";
» » » 6, staat: f 10 640 694,00; lees: »f 10 640 784,82";
» 142, » 23, staat: djadong; lees: »djagong";
» 147, noot 1, staat: pikols; lees: »pikols olie";
» 149, reg. 7 v. o., staat: der gewesten; lees: »de gewesten";
» 150, » 11 v. o., staat: $55^{4}/_{100}$; lees: »$55^{11}/_{100}$";
» 151, » 25 v. o., staat: 1106; lees: »1107";
» 157, » 17 v. o., staat: in verschillende; lees: »in de verschillende";
» 172, kolom 2, reg. 6 v. o., staat: behaalde; lees: »bepaalde";
» 186, reg. 17 v. o., staat: (1); lees: »(2)";
» 190, » 14 v. o., staat: 447 223; lees: »447 233";
» 193, noot, laatste regel, staat: 1865; lees: »1864";
» 196, reg. 23, staat: 1868; lees: »1861";
» 202, » 10, staat: f 23 579; lees: »f 20 579";
» 205, in het eerste staatje, kolom 5, reg. 2, staat: 12 863 750; lees: »12 865 750";
» 207, kolom 7, laatste regel, staat: 2 168 832; lees: »2 268 832";
» » laatste kolom, voorlaatste regel, staat: 113 938½; lees: »112 938½";
» V der inhoudsopgave, reg. 15 en 16, staat: 160; lees: »162";

In de bijlagen.

Bladz. 17, voorlaatste kolom, in het opschrift, staat: Naar gissing; lees: »Naar gissing nog";
» 23, laatste kolom, reg. 5 v. o., staat: 100; lees: »107";
» » » » laatste regel en bladz. 24, laatste kolom, reg. 1, staat: 1838; lees: »1845";
» 24, kolom 3, reg. 1, staat: 588; lees: »583";
» » laatste kolom, reg. 3, staat: 73; lees: »72";
» » » » » 6, staat: 123; lees: »122";
» » » » » 10, staat: 65; lees: »64";
» » » » » 13, staat: 2630; lees: »2624",
» » » » » 3 v. o., staat: 29; lees: »30";

Digitized by Google

bladz. 24, laatste kolom, laatste reg. en bladz. 25, laatste kolom, reg. 1, staat: 401; lees: »402";
» 25, » » reg. 3 v. o., staat: 869; lees: »870";
» » » » » 2 v. o., staat: 2630; lees: »2624";
» » » » laatste regel, staat: 3499; lees: »3494";
» 26. De bijlagen B, C en D, bij vergissing niet op hare plaats afgedrukt, zoeke men achter bladz. 314.
» 27, kolom 3, reg. 6, staat: 30; lees: »15";
» 28, » 1, » 3 v. o., staat: $^{20}/_{30}$; lees: »$^{29}/_{30}$";
» 38, reg. 25, staat: is; lees: »in";
» 44, » 9, staat: beklaagde; lees: »beklaagden";
» » » 2 v. o., staat: 158; lees: »1858";
» 45, » 20, staat: gedaan; lees: »gedaan worden";
» 48, » 9, staat: tot de; lees: »de";
» 60, » 23, 32 en 37, bladz. 78, kolom 1, reg. 1 en 5, en bladz. 97, kol. 1, reg. 4 en 8, staat: pradhots; lees: »pradhoto";
» » » 28, staat: de pradhots; lees: »den pradhoto";
» » » 42, staat: pradhots; lees: »pradhoto's";
» 63, in het tweede staatje, laatste kolom, laatste regel, staat: 44; lees: »41";
» 69, reg. 10, staat: December; lees: »December 1862";
» 73, » 22 v. o., staat: 75 353; lees: »76 353";
» 76, kolom 4, onder Banjoewangie; lees: »Koetoardjo";
» » reg. 7 v. o., staat: 44; lees: »441";
» 77, kolom 1, in het opschrift, staat: districten; lees: »districts-geregten",
» » » 1, reg. 3 en 2 v. o., staat: Patjitan: Madioen; lees: »Madioen": »Patjitan";
» 82, reg. 4, staat: 35; lees »135";
» 85, in het derde staatje, kolom 4, laatste regel, staat: 133; lees: »331";
» 86, reg. 6 en 7, staat: executoir te worden; lees: »executoir";
» 90, laatste kolom, reg. 3 v. o., staat: 1; lees: »5";
» » » » » 1 v. o. en bladz. 91, laatste kolom, reg. 1, staat: 928; lees: »932";
» 91, laatste kolom, laatste regel, staat: 1253; lees: »1353";
» » reg. 2 v. o., staat; 56: lees: »46";
» 92, » 12 v. o., staat: in dit; lees: »bij dit";
» 100, » 25, staat: 20; lees: »21";
» 104, » 16, staat: de gemeenten; lees: »die gewesten";
» 105, » 7, staat: gewone; lees: »landraad";
» » lees onder regel 14: »de landraad van Hila en Larieke";
» 106, reg. 3 v. o., staat: 1960; lees: »1860";
» 108, » 13, staat: de ondergeteekende; lees: »den ondergeteekende";
» » » 19 en 20, staat: diens inziens; lees: »dat is";
» » » 3 v. o., staat: 1030; lees: »1039";
» 111, » 3, staat: 1868; lees: »1862";
» » » 26, staat: 44; lees: »41";
» » » 27, staat 44; lees: »in 44";
» 112, » 10 v. o., staat: 31; lees: »81":
» » » 8 v. o., staat: 1863; lees: »1861";
» 113, » 27, staat: 1852; lees: »1862";
» 114, » 17, staat: oosterlingen; lees: »vreemde oosterlingen";
» 115, » 27, staat: buitenbezittingen; lees: »bezittingen";
» 116, » 7, staat: 60 in 1863; lees: »60 in 1862";
» » kol. 1, reg. 6 v. o., staat: Sindempoean; lees: »Sidempoean";
» 117, reg. 20, staat: Toijan; lees: »Taijan";

Digitized by Google

bladz. 117, reg. 6 v. o., staat: Plerkow; lees: » Pleiharie";

» » » 2 v. o., staat: Baraber; lees: » Barabei";

» 119, » 16, staat: in 1862 23; lees: » in 1863 23";

» 122, » 21, staat: 1857; lees: » 1837";

» » » 35, 36 en 39, staat: residentiegeregt; lees: » residentsgeregt";

» » » 5 v. o., staat: Provinciaal; lees: » Provisioneel";

» 125, » 9, staat: 1864, lees: » 1863";

» » » 10, staat: 1852; lees: » 1862";

» 127, » 7, achter 65 moet de kommapunt wegvallen en gelezen worden achter » 80";

» » » 7, achter 189, moet de kommapunt wegvallen en gelezen worden achter » 62";

» » » » achter doods leze men een komma;

» » » 8, 9 en 10, achter jaren leze men een komma;

» » » 8, achter 2230 moet de kommapunt wegvallen en gelezen worden achter » 203";

» » » 9, achter 768 moet de kommapunt wegvallen en gelezen worden achter » 2145";

» 129, » 21, staat: vrijgesproken; lees: » vrijspraken";

» 132, » 2 v. o., staat: 1363; lees: » 1863";

» 153, laatste kolom, reg. 4 v. o., staat: 226 470,00; lees: » 266 470,00";

» 155, voorlaatste kolom, reg. 3 v. o., staat: 210 000,00; lees: » 201 000,00";

» 157, kol. 3, reg. 7, staat: 1 181 499,00; lees: » 1 181 489,00";

» 161, » » » 3 v. o., staat: 50 000,00; lees: 500 000,00";

» 179, kol. 1, reg. 4, staat: 226 937; lees: » 426 937";

» 185, » 3, » 1, staat: 73 205; lees: » 13 205";

» » » » » 8, staat: 250; lees: » 280";

» » » 4, » 10, staat: 1 236 546,26; lees: » 1 236 546,22";

» 193, laatste kol. reg. 3 v. o., staat: 90 $^{44}/_{000}$; lees: » 190 $^{44}/_{100}$";

» 194, kol. 2, reg. 9 v. o., staat: 457 482,93; lees: » 457 482,83";

» » » 4, » 9 staat: 2113,00^{5}; lees: » 2131,00^{5}";

» 195, voorlaatste kolom, reg. 1 en 15, staat: moet het » *f*" wegvallen;

» 199, kol. 1, reg. 5, staat: »; lees: » 31";

» » » 2, » 4, staat: 9436; lees: » 9439";

» 206, » » » » staat; 64 429,24^{5}; lees; » 65 429,24^{5}";

» » laatste kolom, reg. 2 v. o., staat: 19 598,68^{5}; lees: » 19 598,65^{5}";

» 217, kol. 3, in het opschrift, staat: per bouw; lees: » per beplanten bouw";

» 222 en 223, kol. 5, in het opschrift, staat: alkoloïden; lees: » alkaloïden";

» 227, laatste kolom, reg. 1, staat: 12; lees: » 13";

» 231, kol. 3 en 4 reg. 1, lees achter de opgegeven cijfers: » pikols";

» 233, laatste kolom, reg. 23, staat: $1^{1}/_{2}$; lees: » $^{1}/_{2}$";

» 235, kol. 3, reg. 1, en kol. 4, reg. 2, lees achter de opgegeven cijfers: » Amst. ponden";

» 239, » 3, » 2 v. o. staat: 40 006; lees: » 40 000";

» 242, » 3, » 2 en 1 v. o., staat: Wringie; lees: Wlingie";

» » » 4, » 10, 9 en 8 v. o., staat: Potjanan Toeloong-Agoong *a* Djambean; lees: » Potjanan,
Toeloong-Agoong *a*,
Djambean";

» » kol. 4, reg. 4 v. o., staat: Blitar *b* Plossokrep; lees: » Blitar *b*,
Plossokrep";

» 243, laatste kolom, reg. 11, staat: had en tabak; lees: » had, tabak";

» » » » » 8 v. o. staat: 4 040 750; lees: » 4 340 750";

» 248, kol. 4, regel 4, staat: afkoop; lees: » opkoop";

Digitized by Google

bladz. 245, (ten regte 249), kol. 4, reg. 3, staat: 344; lees: »345".
» 251, kol. 4, laatste regel staat: id.; lees: »nihil";
» 258, laatste kol., reg. 9 staat: 162; lees: »862";
» » kol. 2, reg. 11 v. o., staat: 5695; lees: »4695";
» » » 2, » 3 v. o., lees vóór het opgegeven cijfer: »*b*";
» 268, kol. 1, reg. 5 v. o. staat: Kaarsen; lees: »Kamfer";
» » en 269, kol. 4. De sommen achter: »Opium (Bengaalsche)" en de negen volgende handelsartikelen vermeld, behooren gelezen te worden achter het artikel »Oorlogsbehoeften" en de negen volgende. Achter »Opium (Bengaalsche)" leze men 279 974, zijnde dit cijfer ten onregte bekend gesteld achter »Zilverwerk";
» 278, laatste kolom, reg. 4, v. o., staat: 266½; lees: »266";
» 282, kol. 5, reg. 4 v. o., staat: 90 984; lees: »90 934";
» » » 9, » 7 v. o., staat: 779 073; lees: »799 072";
» » laatste kolom, reg. 1, staat: 104 968; lees: »104 068";
» » in de noot staat; 5000; lees: 50 000";
» 284, kol. 2, reg. 1, staat: 1660; lees: 1860";
» » laatste kolom, reg. 2, v. o. staat: 18 590; lees: »8509";
» 285, kol. 1, reg. 5, staat: 667 844; lees: »666 844";
» » » 1, » 10 v. o., staat: 4 672 872; lees: »4 642 872";
» » » 8, » 7 v. o. staat: 1266; lees: 1226";
» » » 10, » 13 v. o. staat: 106: lees: »109";
» 186, kol. 5, reg. 4 v. o., staat: 19 950; lees: »19 550":
» » » 9, » 4 v. o., staat: 186 300; lees: »186 380";
» 286 en 287, in de tweede noot staat: 179 396; lees: »149 396";
» 287, kol. 7, reg. 6 v. o., staat: 2875; lees: »2855":
» » voorlaatste kolom, reg. 5, staat: 323; lees: »423";
» 299, kol. 2, reg. 2, staat: 394 722,91; lees: »394 772,91";
» » voorlaatste regel, staat: 94 180 789,63; lees: »94 180 392,93^{5}";
» 305, kol. 2, reg. 3 v. o., staat: 2 048,00^{5}; lees: »2 048,05^{5}";
» 306, kol. 3, reg. 9 staat: 337 288,42; lees: »337 288,52";
» 307, » 3, » 3 v. o., staat: 20 544,50; lees: »20 534,50";
» » » 3, » 2 v. o., staat: 34 937,60; lees: »34 937,90";
» 308, » 3, » 13 v. o., staat: 1 414 085,35^{5}; lees: »1 414 085,38^{5}";

Bijlagen *B-D*.

» 2, noot 3 staat: voorgaande aanmerking; lees: »eerste aanmerking";
» 3, » 4 staat: noot 2; lees: »noot 1";
» 6, kol. 1, reg. 12 v. o., staat: Ahoplenia; lees: »Apoplexia";
» » » 1, » 4 v. o., staat: bronciorum; lees: »bronchiorum";
» 7, » 1, » 5 v. o., staat: 8: 168.5; lees: »1: 168.5";
» » » 3, » 2 v. o., staat: 1: 16.5; lees: »1: 165";
» » » 5, » 6 staat: 1: 19.8; lees: »1: 19.18";
» » laatste kolom, reg. 5 v. o., staat: 1: 9038; lees; »1: 903.8";
» 8, kol. 1, reg. 7 v. o., staat: Herninae; lees: »Herniae";
» » » 1, » 5 v. o. en bladz. 14, kol. 1, reg. 4 v. o., staat: Lunationes; lees: »Luxationes";
» » » 1, » 4 v. o. en bladz. 14, kol. 1, reg. 3 v. o., staat: Tracturae: lees: »Fracturae";
» » » 4, » 12 v. o., staat: 12; lees: »30":
» 13, » 1, » 13 v. o., staat: 1: 13; lees: »1: 1.3";
» » laatste kolom, reg. 14 v. o., staat: 1: 206,26; lees; »1: 206,35";

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD

DER

BIJLAGEN.

(1) De specifieke aantooningen bij deze bijlaag behoorende, zijn ter griffie nedergelegd ter inzage van de leden der Kamer.

(2) De tabellen zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden der Kamer. Het daarbij behoorend verslag is als bijlage H gedrukt.

Digitized by Google

(1) Deze rapporten zijn, ter inzage van de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd.

(2) Dit stuk is ter griffie gedeponeerd, ter inzage van de leden der Kamer.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google